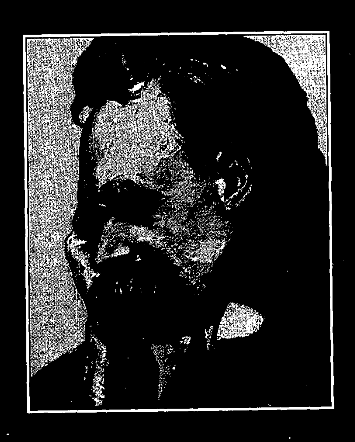
rich Nietzsche

OPERE COMPLETE

6

Dincolo de bine și de rău

Despre genealogia moralei

HESTIA

Traducerea în limba română a operelor lui Friedrich Nietzsche publicată de Editura Hestia este realizată după "Ediția critică științifică" (KSA) în 15 volume, care a apărut pentru prima dată în 1980 și a fost revăzută pentru ediția din 1988. Ea conține toate operele și toate textele nepublicate ale lui Friedrich Nietzsche, valorificând edițiile și manuscrisele originale, pe baza "Ediției critice integrale" publicate de Giorgio Colli și Mazzino Montinari la Editura De Gruyter, Berlin / New York 1967 și urm. Volumele 14 (Comentariul) și 15 (Cronică și Indice general) au fost special pregătite pentru KSA. Consultarea fondului de manuscrise păstrate la Weimar, pentru întocmirea acestei ediții, garantează autenticitatea și probitatea critică a restituirii textelor filozofului, lucru atât de important cunoscându-se gravele alterări tendențioase la care a fost supusă opera lui Nietzsche.

Traducerea s-a făcut după
Friedrich Nietzsche: Sämtliche Werke, Kritische Studienausgabe
hrsg. von Giorgio Colli und Mazzino Montinari
(2., durchgesehene Auflage)

CASA DE PRESĂ ȘI EDITURĂ HESTIA
HESTIA PUBLISHING HOUSE
GENERAL MANAGER: LUCIAN ALEXIU
Bd. CETĂȚII 52 Sc. A Ap. 40 1900 TIMIȘOARA ROMÂNIA
e-mail : lucianalexiu@yahoo.com

ISBN 973-9420-40-0
ISBN 973-9420-97-4
Printed in Romania

FRIEDRICH NIETZSCHE

OPERE COMPLETE

6

DINCOLO DE BINE ȘI DE RĂU
DESPRE
GENEALOGIA MORALEI

Ediție critică științifică în 15 volume de
Giorgio Colli și Mazzino Montinari

Traducere de
Simion Dănilă

Editura Hestia

Sumar

Prefaţă

Admiţând că adevărul este o femeie –, cum adică? nu-i fondată oare suspiciunea că toţi filozofii, în cazul că erau dogmatici, nu prea se pricepeau la femei? că înfiorătoarea seriozitate, insolenţa stângace cu care de obicei se-ndreptau până acum către adevăr constituiau nişte mijloace nediplomatice şi indecente tocmai pentru a-şi cuceri o femeie? Sigur este că el nu s-a lăsat cucerit: – şi orice fel de dogmatică se ţine azi mâhnită şi fără curaj pe picioare. *Dacă* se mai ţine, în general, pe picioare! Căci există zeflemitori care susţin că a căzut, că orice dogmatică zace la pământ, mai mult, că orice dogmatică trage să moară. Serios vorbind, există temeiuri convingătoare să sperăm că orice dogmatizare în filozofie, oricât de solemn, de definitiv şi de categoric s-ar fi manifestat, poate că n-a fost decât o nobilă copilărie şi treabă de ageamiu; şi, poate, este foarte aproape vremea în care se va-nţelege iar şi iar *ceea ce* a fost, de fapt, suficient spre a furniza piatra de temelie pentru asemenea construcţii de filozofi, sublime şi absolute, pe care dogmaticii le-au înălţat până în prezent, – un eres popular oarecare din vremea imemorială (ca superstiţia sufletului care, în chip de superstiţie a subiectului şi a eu-lui, n-a încetat nici astăzi să provoace scandal), poate un joc de cuvinte oarecare, o tentaţie din partea gramaticii sau o temerară generalizare de fapte foarte restrânse, foarte personale, foarte omenesc-prea omeneşti. Filozofia dogmaticilor e de sperat că nu era decât o promisiune peste milenii: aşa cum era, într-o vreme şi mai de demult, astrologia, în al cărei serviciu s-au consumat poate mai multe eforturi, bani, ingeniozitate, răbdare decât până acum pentru vreo ştiinţă veritabilă: – îi datorăm ei şi pretenţiilor ei "supraterestre" din Asia şi Egipt marele stil în arhitectură. Se pare că toate lucrurile mari, ca să i se înscrie omenirii în inimă cu nişte cerinţe veşnice, trebuie să cutreiere pământul mai întâi în chip de pocitanii ieşite din comun şi înfricoşătoare: o astfel de pocitanie a fost filozofia dogmatică, de pildă, doctrina Vedanta în Asia, platonismul în Europa. Să nu fim ingraţi faţă de ea, cu toate că trebuie recunoscut că până acum cea mai rea, cea mai persistentă şi periculoasă dintre toate erorile a fost o eroare de dogmatici, anume invenţia spiritului pur şi a binelui în sine datorată lui Platon. Dar pe viitor, o dată depăşită, când Europei i se va lua, după acest coşmar, o piatră de pe inimă şi se va putea bucura cel puţin de un – somn mai sănătos, vom fi noi, a *căror misiune este însăşi vigilenţa*, moştenitorii acelei forţe întregi pe care a amplificat-o lupta cu această eroare.

Neîndoielnic, să vorbești despre spirit și despre bine așa cum a făcut-o Platon însemna să-ntorci adevărul cu susu-n jos și să tăgăduiești însăși *perspectiva*, condiția principală a oricărei vieți; ba chiar poți pune, ca doctor, întrebarea: "De unde astfel de boală la cea mai frumoasă făptură a antichității, la Platon? să-l fi corupt totuși diabolicul Socrate? să fi fost totuși Socrate corupătorul tineretului? și-o fi meritat el cucută?" – Dar lupta contra lui Platon sau, pentru a vorbi mai pe șleau și pentru "popor", lupta contra oprimării creștino-bisericești de veacuri – căci creștinismul este platonism pentru "popor" – a produs în Europa o splendidă încordare a spiritului, așa cum încă n-a existat pe pământ: cu un arc așa de încordat se poate trage de-acum încolo în cele mai îndepărtate ținte. Desigur, omul european percepe această încordare ca pe-o stare de criză; și s-a-ncercat de două ori deja în stil mare să se slăbească arcul, o dată prin iezuitism, a doua oară prin iluminismul democratic: – prin care, cu ajutorul libertății presei și al citirii ziarelor, s-ar putea realmente reuși ca spiritul să nu se mai perceapă pe sine însuși cu atâta ușurință drept "criză"! (Germanii au inventat praful de pușcă – toată stima! dar au echilibrat iar balanța – au inventat presa.) Dar noi, care nu suntem nici iezuiți, nici democrați, nici chiar destul de germani, noi, *buni europeni* și spirite libere, *foarte* libere – noi n-am scăpat încă de ea, de întreaga criză a spiritului și de întreaga încordare a arcului său! Și poate nici de săgeată, de misiune, cine știe? de *țintă* .....

Sils-Maria, Engadina de Sus
în iunie 1885

Capitolul întâi: despre prejudecățile filozofilor

1

Voința de adevăr, care ne va îndemna încă la multe riscuri, acea vestită veridicitate de care au vorbit cu respect până acum toți filozofii: ce-ntrebări nu ne-a pus această voință de adevăr! Ce-ntrebări bizare, grave, discutabile! De pe-acum, o lungă istorie, – și totuși nu pare că-i abia la-nceput? Ce mare mirare dacă sfârșim prin a ajunge neîncrezători, prin a ne pierde răbdarea, prin a ne perpeli nerăbdători? Că și *noi*, la rându-ne, învățăm de la sfinxul acesta să-ntrebăm? *Cine* e, de fapt, acela care ne pune întrebări aici? *Ce lucru* din noi vrea, de fapt, "adevăr"? – Am stat, realmente, multă vreme în fața întrebării privitoare la cauza acestei voințe, – până când ne-am oprit cu totul, în sfârșit, în fața unei întrebări și mai radicale. Ne-am întrebat de *valoarea* acestei voințe. Să presupunem că vrem adevărul: *de ce nu mai bine* neadevărul? Și incertitudinea? Chiar ignoranța? – Problema valorii adevărului a comparut în fața noastră, – sau noi am fost aceia care am comparut în fața problemei? Care dintre noi este aici Edip? Care, Sfinxul? Pare că-i o întâlnire de-ntrebări și semne de-ntrebare. – Și dac-ar trebui oare să luăm în serios impresia noastră definitivă, cum că problema încă n-a fost pusă până acum, – ca și când noi am văzut-o prima oară, am luat-o în considerare, *am riscat-o*? căci este un risc în asta și poate nici nu există unul mai mare.

2

"Cum *s-ar putea* naște ceva din contrariul său? De pildă, adevărul din eroare? Sau voința de adevăr din voința de amăgire? Sau actul dezinteresat din interesul personal? Sau contemplarea pură, solară a înțeleptului din lascivitate? Atare naștere este imposibilă; cine visează asta e un nebun, ba chiar ceva mai rău; lucrurile de supremă valoare trebuie să aibă altă origine, una *proprie*, – din lumea aceasta vremelnică, seducătoare, amăgitoare, neglijabilă, din talmeș-balmeșul acesta de iluzie și dorință nestăpânită, ele nu pot descinde! Mai degrabă-n sânul ființei, în nevremelnic, în dumnezeul ascuns, în "lucrul în sine" – *acolo* trebuie găsită explicația lor, iar nicăieri altundeva!" – Acest fel de a judeca reprezintă prejudecata tipică după care se pot recunoaște metafizicienii tuturor timpurilor; acest fel de evaluări se află în planul al doilea al tuturor procedurilor logice ale lor; avându-și ca punct de

plecare "crezul" acesta, umblă ei după "ştiinţă", după ceva ce este solemn botezat la urmă "adevăr". Crezul fundamental al metafizicienilor este credinţa în contradicţiile valorilor. Nici cei mai precauţi dintre ei nu s-au gândit să se îndoiască aici, aproape de pragul unde lucrul acesta
5 era totuşi cel mai necesar: chiar dacă se lăudaseră cu acel "de omnibus dubitandum"*. Căci avem dreptul să ne îndoim, întâi, că există contradicţii în general, şi-n al doilea rând, dacă nu cumva acele evaluări şi contradicţii valorice populare pe care şi-au pus pecetea metafizicienii nu sunt decât nişte aprecieri de prim-plan, nişte perspective prealabile, poate, pe deasupra,
10 şi dintr-un singur unghi, eventual de jos în sus, oarecum nişte perspective de broască, spre a recurge la o expresie curentă la pictori? Cu toată valoarea ce poate fi inerentă lucrurilor adevărate, veridice, dezinteresate: ar fi cu putinţă să atribuim obligatoriu aparenţei, voinţei de amăgire, interesului personal şi dorinţei nestăpânite o valoare mai înaltă şi mai principială pentru orice viaţă.
15 Ar mai fi cu putinţă chiar ca echivalentul valorii acelor lucruri bune şi venerate să constea în faptul de a fi în chip înşelător înrudite, legate, împletite, poate chiar identice cu acele lucruri proaste, aparent contrare. Poate! – Dar cine are de gând să se sinchisească de astfel de periculoşi "poate"**! Trebuie să aşteptăm pentru asta venirea unei specii noi de filozofi, a unora care să
20 aibă gusturi şi preferinţe opuse, altele decât cele de până acum, – nişte filozofi ai periculosului "poate"** în orice accepţiune. – Şi, vorbind cu toată seriozitatea: eu văd ieşind la iveală astfel de filozofi noi.

3

După ce i-am citit printre rânduri pe filozofi şi i-am urmărit cu atenţie
25 destul de multă vreme, îmi zic: cea mai mare parte a gândirii conştiente trebuie socotită încă printre activităţile instinctuale, şi chiar în cazul gândirii filozofice; aici trebuie să reînvăţăm, aşa cum am învăţat din nou în privinţa eredităţii şi a "celor înnăscute". Pe cât de puţin se ia în consideraţie actul naşterii în întregul proces şi progres al eredităţii: pe atât de puţin se opune
30 "conştiinţa", în vreun sens determinant, instinctivului, – gândirea conştientă a unui filozof este, în majoriotatea ei, ghidată în ascuns de instinctele lui şi forţată să urmeze anumite făgaşe. În spatele oricărei logici şi al aparentei sale suveranităţi de mişcare stau, de asemenea, evaluări, mai limpede spus, cerinţe fiziologice în vederea conservării unui anumit mod de viaţă. De

---

** În lat. în text: "Trebuie să ne îndoim în legătură cu orice" (principiu al filozofiei sceptice, formulat şi de Descartes; v. E. şi L.-G. Munteanu, op. cit., s. v.). (n.t.)*
*** Ghilimelele ne aparţin. (n.t.)*

exemplu, că determinatul este mai valoros decât nedeterminatul, aparența mai puțin valoroasă decât "adevărul": estimări de felul acesta ar putea fi totuşi pentru n o i , cu toată importanța lor normativă, doar aprecieri de fațadă, un anumit fel de niaiserie*, aşa cum poate fi nevoie de ea tocmai pentru conservarea unor ființe cum suntem noi. Presupunând, evident, că nu este tocmai omul "măsura lucrurilor",....

4

Falsitatea unei judecăți nu-i încă, pentru noi, o obiecție față de această judecată; aici, noul nostru limbaj sună, poate, cel mai ciudat. Întrebarea este până unde judecata respectivă promovează şi conservă viața, conservă specia, poate chiar contribuie la dezvoltarea ei; iar noi suntem din principiu înclinați să afirmăm că judecățile cele mai false (de care țin a priori** judecățile sintetice) ne sunt cele mai indispensabile, că, fără o acceptare a ficțiunilor logice, fără o raportare a realității la lumea pur născocită a absolutului, a egalului cu sine însuşi, fără o falsificare constantă a lumii prin intermediul numărului, omul n-ar putea viețui, – că renunțarea la nişte false judecăți ar fi o renunțare la viață, o negare a vieții. A recunoaşte neadevărul drept condiție a existenței: înseamnă, fireşte, a opune rezistență într-un mod periculos obişnuitelor sentimente ale valorii; iar o filozofie care îndrăzneşte acest lucru se situează, chiar numai prin asta, dincolo de bine şi de rău.

5

Ceea ce ne provoacă să ne uităm la toți filozofii şi cu neîncredere, şi cu ironie nu este faptul că aflăm mereu şi mereu cât sunt ei de ingenui – cât de frecvent şi de uşor o nimeresc ei pe-alături şi se rătăcesc, pe scurt, copilăriile şi infantilismul lor – ci aceea că nu se dovedesc suficient de oneşti: în vreme ce fac cu toții un mare şi virtuos tărăboi, de îndată ce se atinge, măcar de departe, problema veridicității. Se prezintă, fără excepție, ca şi când şi-ar fi descoperit şi dobândit propriile păreri prin autodezvoltarea unei dialectici reci, pure, dumnezeiesc de impasibile (spre deosebire de misticii de orice rang, care sunt mai cinstiți decât ei şi mai tonți – aceştia vorbesc de "inspirație" –): în timp ce, în fond, o teză anticipată, o speculație, o "sugestie", de cele mai multe ori o dorință arzătoare abstractizată şi trecută prin sită sunt apărate de ei cu argumente căutate aposteriori: – toți sunt avocați ce nu vor

---

* *În fr. în text: "neghiobie" (cf. şi infra § 11; KGW IX 1, 89, 28; 96, 31; 115, 24; 150, 1; 189, 8). (n.t.)*

** *În lat. în text. (n.t.)*

să-și spună ca atare, în realitate însă, de cele mai multe ori, susținători rafinați ai prejudecăților lor, pe care le botează "adevăruri" – și *foarte* departe de bravura conștiinței ce-și mărturisește sie înseși asta, chiar asta, foarte departe de bunul-gust al bravurii ce dă și el de înțeles asta, fie pentru a avertiza un inamic sau un amic, fie din aroganță și spre a-și bate joc de ei înșiși. Tartuferia, pe cât de rigidă, pe atât de cuviincioasă, a bătrânului Kant, cu care el ne ademenește pe drumurile insidioase ale dialecticii, care duc, mai corect, seduc, înspre "imperativul categoric" al său – acest spectacol ne face să zâmbim pe noi, năzuroșii care găsim un amuzament nicidecum mărunt în prilejul de a urmări cu atenție perfidiile subtile ale vechilor moraliști și predicatori ai moralei. Sau chiar acel hocus-pocus de formă matematică în care Spinoza și-a mascat și blindat ca în bronz filozofia – la urma urmei, "iubirea pentru înțelepciunea *lui*", înțelegând cuvântul corect și rezonabil –, pentru a intimida prin aceasta din capul locului curajul agresorului care ar cuteza să-și arunce privirea asupra acestei fecioare și Palas Atena invincibile: – câtă timiditate și vulnerabilitate nu trădează această mascaradă a unui bolnav pustnicit!

6

Mi-a devenit limpede cu timpul ce-a fost până acuma orice mare filozofie: adică autoconfesiunea autorului ei și un fel de *mémoires** involuntare și nebăgate în seamă; de asemeni, că intențiile morale (sau imorale) din orice filozofie formau germenele vital din care a crescut de fiecare dată întreaga plantă. Într-adevăr, bine (și înțelept) facem întrebându-ne întotdeauna mai întâi, în vederea explicării modului în care s-au constituit, de fapt, cele mai singulare afirmații metafizice ale unui filozof: ce morală vizează asta (vizează *el* –)? Ca urmare, eu nu cred că un "instinct al cunoașterii" este părintele filozofiei, ci că un alt instinct s-a folosit aici, ca de obicei, de cunoaștere (și de ignoranță!) doar ca de un instrument. Cine însă cercetează instinctele funciare ale omului din perspectiva măsurii în care ele și-au putut face jocul tocmai aici ca genii (sau demoni și spiriduși) *care inspiră*, acela își va da seama că acestea au practicat odată toate filozofia, – și că fiecare în parte dintre ele și-ar dori să se prezinte *pe sine*, chiar cu prea multă bucurie, ca scop ultim al existenței și *stăpân* legitim al tuturor celorlalte instincte. Căci orice instinct este dornic de stăpânire: și, *mânat de această dorință*, încearcă să filozofeze. – Firește: în cazul învățaților, oameni cu adevărat de știință, lucrurile pot sta altfel – "mai bine", dacă vreți –,

* *În fr. în text. (n.t.)*

aici poate exista realmente ceva ca un instinct de cunoaștere, vreun ceasornic oarecare, mic și autonom, care, bine tras, trudește cu osârdie pentru asta, *fără* ca toate celelalte instincte ale învățatului să ia parte în mod radical la aceasta. "Interesele" intrinseci ale învățatului se află, de obicei, din această pricină, cu totul altundeva, bunăoară, în familie sau în câștigul bănesc sau în politică; ba chiar este aproape indiferent dacă mica lui mașină este plasată în cutare sau cutare loc al științei și dacă tânărul truditor "de nădejde" face din sine un bun filolog sau micolog sau chimist: – nu-l *marchează* că devine una sau alta. Dimpotrivă, în filozof nu-i absolut nimic impersonal; și mai ales morala sa furnizează o hotărâtă și hotărâtoare mărturie despre *cine este el* – adică în ce ierarhie se plasează unul față de altul cele mai intime instincte ale naturii lui.

7

Cât de malițioși pot să fie filozofii! Nu cunosc nimic mai înveninat decât gluma pe care și-a îngăduit-o Epicur față de Platon și platonicieni: i-a numit dionysiokolakes. Aceasta înseamnă textual și în primul rând "lingușitorii lui Dionysios", deci niște accesorii de tirani și niște lingăi; pe lângă toate acestea însă, asta mai vrea să spună ‹›* "toți aceștia sunt niște *histrioni*, n-au nimic veritabil în ei" (căci dionysokolax era o denumire populară a comediantului). Și aceasta din urmă este, de fapt, malițiozitatea pe care Epicur a lansat-o împotriva lui Platon: îl supăra stilul grandios, priceperea lui Platon și a discipolilor săi de a se pune în scenă, – lucru la care Epicur nu se pricepea! el, bătrânul învățător din Samos care stătea ascuns în grădinița lui din Atena, unde a scris trei sute de cărți, cine știe? poate mânat de necaz și ambiție împotriva lui Platon? – A fost nevoie de o sută de ani până să se lămurească Grecia cine fusese acest zeu horticol, Epicur. – Dar oare s-a lămurit? –

8

În orice filozofie există un punct în care "convingerea" filozofului își face apariția pe scenă: sau, pentru a o spune în limbajul unui vechi mister:

adventavit asinus
pulcher et fortissimus**.

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

** *În lat. în text: "s-a apropiat un asin / frumos și foarte puternic" (cf. prima notă finală de la Za IV* Trezirea 2, *vol. 5, 386). (n.t.)*

9

"Conform naturii" vreţi voi *să trăiţi*? O nobililor stoici, ce păcăleală-n aceste cuvinte! Închipuiţi-vă o făptură aşa cum este natura, fără măsură de risipitoare, fără măsură de indiferentă, fără finalităţi şi menajamente, fără
5 îndurare şi dreptate, fertilă şi sterilă şi totodată nesigură, închipuiţi-vă indiferenţa însăşi ca putere – cum *aţi putea* trăi conform acestei indiferenţe? Să trăieşti – nu-i oare tocmai lucrul acesta să vrei a fi altfel decât este această natură? Nu-i oare viaţa estimare, preferare, faptul de a fi nedrept, limitat, de a vrea să fii diferit*? Şi, presupunând că imperativul vostru "să
10 trăieşti conform naturii" ar echivala, în definitiv, cu "să trăieşti conform vieţii" – cum de *nu* aţi fi în stare să vă conformaţi? Pentru ce să faceţi un principiu din ceea ce sunteţi şi trebuie să fiţi voi înşivă? – În realitate, lucrurile stau cu totul altfel: pretinzând cu încântare că citiţi în natură canonul legii voastre, voi, năstruşnicilor comedianţi şi autoamăgitori, vreţi ceva contrar! Mândria
15 voastră voieşte să-i prescrie şi incarneze naturii, chiar naturii, morala voastră, idealul vostru, cereţi ca ea să fie natură "conform cu stoa**" şi aţi dori să faceţi să existe orice existenţă numai după propriul vostru chip – ca o monstruoasă glorificare şi generalizare veşnică a stoicismului! Cu toată dragostea voastră de adevăr, vă forţaţi atâta vreme, cu atâta perseverenţă, cu atâta fixitate
20 hipnotică să priviţi natura *fals*, adică stoic, până când nu mai sunteţi capabili s-o priviţi altfel, – şi cine ştie ce aroganţă abisală vă insuflă, în sfârşit, dementa speranţă că, *întrucât* ştiţi să vă tiranizaţi pe voi înşivă – stoicismul este autotiranie –, atunci şi natura se lasă tiranizată: oare stoicul nu este un *crâmpei* de natură?..... Dar aceasta este o veche şi eternă poveste: ce
25 s-a-ntâmplat pe vremuri cu stoicii, se mai întâmplă şi astăzi, de-ndată ce o filozofie începe să creadă în sine însăşi. Aceasta făureşte mereu lumea după chipul ei, ea n-are-ncotro; filozofia este însuşi acest instinct tiranic, cea mai cerebrală voinţă de putere, de "creare a lumii", de causa prima***.

10

30 Zelul şi rafinamentul, aş putea spune chiar: viclenia cu care astăzi este atacată pretutindeni în Europa problema "despre lumea reală şi lumea

---

* *Latinism în original, transcris* Different *(fiind în componenţa substantivului* Different-sein-wolle*), la care N recurge pentru a marca antonimia cu* Indifferenz *"indiferenţă" din context. (n.t.)*

** *Grecism în original, transliterat* Stoa *"portic", o galerie cu coloane în Atena antică în care se adunau adepţii şcolii stoice întemeiate de Zenon din Cition (cca 335-263 î. C.), a cărei maximă etică supremă este să trăieşti în concordanţă cu tine însuţi şi cu natura; cf. şi vol. 2, 516, 15. (n.t.)*

*** *În lat. în text; cf. nota ** de la p.235. (n.t.)*

aparentă" ne pun pe gânduri și ne fac să ascultăm cu atenție; iar cel ce nu percepe pe fundalul acesta decât o "voință de adevăr" și nimic altceva nu se bucură, fără doar și poate, de cele mai ascuțite urechi. În cazuri izolate și rare poate fi implicată realmente o astfel de voință de adevăr, nu știu ce curaj extravagant și aventuros, o ambiție a postului pierdut, proprie metafizicienilor, care, până la urmă, continuă să prefere un pumn de "certitudine" unui car întreg de posibilități frumoase; pot exista chiar niște fanatici puritani ai conștiinței gata să-și dea duhul mai bine pe un nimic sigur decât pe ceva nesigur. Dar lucrul acesta e nihilism și simptom al unui suflet disperat și mort de oboseală: oricât de îndrăznețe s-ar putea prezenta gesturile unei astfel de virtuți. Însă în cazul gânditorilor mai puternici, mai plini de viață, încă însetați de viață, lucrurile par să stea altfel: în timp ce aceștia iau atitudine *împotriva* aparenței și pronunță cuvântul "perspectival" aproape cu aroganță, în timp ce subestimează verosimilitatea propriului lor corp cam tot atât cât verosimilitatea aparenței, care spune <:>* "pământul nu se mișcă" și, cu aceeași aparență de bună dispoziție, dau drumul din mâini la cel mai sigur avut al lor (căci oare ce socotim azi ca fiind mai sigur decât corpul nostru?) – cine știe dacă nu vor, în fond, să recucerească ceva ce altădată era stăpânit cu și mai mare siguranță, ceva din vechiul latifundiu al credinței de odinioară, poate "sufletul nemuritor", poate "vechiul dumnezeu", pe scurt, niște idei pe baza cărora se putea trăi mai bine, adică mai vârtos și mai senin decât pe cea a "ideilor moderne"? E în asta o *suspiciune* față de aceste idei moderne, e o neîncredere în tot ce a fost edificat ieri și azi; se amestecă, poate, aici o ușoară lehamite și ironie care nu mai tolerează bric-à-brac**-ul ideilor de cea mai diversă origine, ca fiind ele ceea ce așa-numitul pozitivism își aruncă azi pe piață, o greață a gustului năzuros față de împestrițarea de iarmaroc și aspectul trențăros al tuturor acestor filozofaștri ai realității în care nu-i nimic nou și autentic afară de respectiva împestrițare. În această privință, am impresia că trebuie să le dăm dreptate acestor sceptici antirealiști și acestor microscopiști ai cunoașterii din prezent: instinctul lor, care-i împinge departe de realitatea *modernă*, este necontestat, – ce ne pasă nouă de drumurile lor insidioase și regresive! Esențialul în ei *nu* este că vor să se-ntoarcă "înapoi": ci că – vor *să-și ia tălpășița*. Puțin *mai multă* forță, anvergură, curaj, vocație artistică: și ar fi gata s-o ia *înainte*, – iar nu înapoi! –

11

Mi se pare că astăzi se depun peste tot eforturi ca să ne-ntoarcem privirea de la adevărata înrâurire exercitată de Kant asupra filozofiei germane

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

** *În fr. în text: "magazin de vechituri". (n.t.)*

și în special să trecem cu vederea, circumspect, într-o parte, peste valoarea pe care el însuși și-o recunoștea. Mai întâi și-ntâi, Kant era mândru de tabla categoriilor sale, cu această tablă în mână zicea: "Iată lucrul cel mai dificil ce a putut fi întreprins vreodată în folosul metafizicii." – Înțelegeți dară acest "a putut fi"! el era mândru că a descoperit în om o nouă virtute, virtutea judecăților sintetice a priori*. Presupunând că s-a înșelat în această privință: evoluția și rapida înflorire a filozofiei germane atârnă însă de această mândrie și de emulația tuturor discipolilor de a descoperi ceva, pe cât se poate, și mai mândru – și, în orice caz, "noi virtuți"! – Dar să reflectăm: a sosit momentul. Cum sunt a priori cu putință judecățile sintetice? se-ntreba Kant – și ce-a răspuns, de fapt? În virtutea unei virtuți**: din nefericire însă, nu în trei** cuvinte, ci atât de amănunțit, de patriarhal, cu un asemenea lux de profunzime a gândirii și de floricele de stil, în manieră germană, încât nu băgai de seamă amuzanta niaiserie allemande*** care se află într-un asemenea răspuns. Această nouă virtute te făcea chiar să-ți pierzi capul, iar jubilarea și-a atins apogeul atunci când Kant a mai descoperit în om și o virtute morală: – căci, pe vremea lui, germanii încă erau morali, și nicidecum "politicește realiști". – Venise luna de miere a filozofiei germane; toți tinerii teologi de la Tübinger Stift**** începură numaidecât să bată hățișurile – toți căutau "virtuți". Și câte și mai câte nu găseai – în timpurile-acelea nevinovate, bogate, încă adolescentine ale spiritului german, în care romantismul, zâna cea înrăită, insinua și te-adormea cântând, atunci când încă nu știai să distingi între "a găsi" și "a inventa"! Înainte de toate, o virtute pentru "transcendental": Schelling a botezat-o intuiție intelectuală și a venit astfel în întâmpinarea celor mai profunde dorințe ale germanilor săi, în fond, setoși de cucernicie. Nu-i putem face o nedreptate mai mare acestei întregi mișcări nebunatice și exaltate, care era tinerețe, oricât se travestea în idei sure și bătrânești, decât luând-o în serios și chiar tratând-o cumva cu indignare morală; ajunge, oamenii au îmbătrânit, – visul s-a destrămat. A venit o vreme când își frecau fruntea: și-o mai freacă și astăzi. Visaseră: în primul și-n primul rând – bătrânul Kant. "În virtutea unei virtuți" – spusese, cel puțin crezuse. Dar este oare acesta – un răspuns? O explicație? Sau nu mai mult decât o repetare a întrebării? Cum provoacă opiul somnul? "În

---

**Î*n lat. în text (și infra). (n.t.)*

**Vermöge eines Vermögens

****În fr. în text: "neghiobie germană" (v. nota* de la p. 13). (n.t.)*

*****Adică de la Convictul din Tübingen, care, inițial mănăstire, devine un celebru institut teologic după Reforma lui Luther. Aici au studiat, între alții, Hegel, Hölderlin, Schelling (cf. și AC 10 și nota; KSA 11, 88, 13; 445, 10). (n.t.)*

virtutea unei virtuți", anume: virtus dormitiva – răspunde medicul acela al lui Molière,

quia est in eo virtus dormitiva,
cuius est natura sensus assoupire*.

Dar locul unor răspunsuri de felul acesta se află în comedii și a venit, în fine, momentul să înlocuim întrebarea kantiană "cum sunt a priori cu putință judecățile sintetice?" cu o altă întrebare ‹:›** "De ce este n e c e s a r ă credința în atare judecăți?" – adică să înțelegem că, în scopul conservării unor ființe din specia noastră, asemenea judecăți trebuie c r e z u t e adevărate; din care pricină, firește, ele ar putea fi și f a l s e judecăți! Sau, spus mai limpede și dur și radical: niște judecăți sintetice a priori n-ar trebui deloc "să fie cu putință": n-avem nici un drept la ele, în gura noastră sunt absolut niște false judecăți. Numai, bineînțeles, credința în adevărul lor este necesară, ca o credință de fațadă și o evidență care ține de optica perspectivală a vieții. – Ca să mai pomenim, în încheiere, și de influența enormă pe care "filozofia germană" – se-nțelege, îmi place să sper, dreptul acesteia la ghilimele*** – a exercitat-o în întreaga Europă, să nu ne-ndoim că o anumită virtus dormitiva a luat parte la aceasta: printre nobilii de pierde-vară, de virtuoși, mistici, artiști, creștini pe trei sferturi și printre politicienii obscurantiști de toate națiile, erai încântat să dispui, datorită filozofiei germane, de un antidot la senzualismul încă extrem de puternic ce s-a revărsat din veacul trecut în veacul acesta, pe scurt – "sensus assoupire".....

12

Cât privește atomismul materialist: el ține de lucrurile cel mai bine contestate dintre cele ce există; și, poate, printre învățații din Europa nu mai e nimeni astăzi atât de neînvățat, încât să-i mai acorde vreo importanță serioasă, afară de cea în scopul unui uz cotidian și casnic comod (adică drept o abreviere a mijloacelor de exprimare) – datorită, în primul rând, polonezului Boscovich, care, împreună cu polonezul Copernic, a fost până acum cel mai mare și mai victorios adversar al aparenței. Căci, în timp ce Copernic ne convinge să credem, contrar tuturor simțurilor, că pământul nu este stabil, Boscovich ne-a învățat să ne renegăm credința în ultimul lucru "stabilit" despre

* *Într-un amestec de latină și franceză în text (v. ultimul cuvânt): "fiindcă-n el e o virtute-adormitoare, / a cărei natură este priceperea de-a te ațipi"; v.* Le Malade imaginaire *(operă existentă în BN),* III, *interludiul 3, ca răspuns al doctorului Bachelierus la întrebarea pusă de "Primus doctor" despre "causa" și "ratio" pentru care opiul provoacă somnul; cf. prelucrarea latino-românească făcută de Tudor Bogdan și Ștefan Crudu în Molière,* Opere, IV, *București, 1958, p. 723-724. (n.t.)*

** *Întregirea noastră. (n.t.)*

*** Gänsefüssahen: *"lăbuțe de gâscă" (numele popular al ghilimelelor). (n.t.)*

pământ, credința în "substanță", în "materie", în atom ca rămășiță de pământ, ca grăunte infim: a fost cel mai mare triumf asupra simțurilor repurtat până acum pe pământ. – Trebuie să mergem însă și mai departe și să declarăm război, un război fără cruțare, la cuțite, și "nevoii atomiste", care-și continuă periculoasa existență în domenii în care nimeni nu bănuiește, aidoma acelei mai faimoase "nevoi metafizice": trebuie, înainte de toate, să răpunem și celălalt atomism, și mai funest, pe care l-a predicat cel mai bine și cel mai îndelungat creștinismul, anume: *atomismul sufletesc*. Cu acest cuvânt, fie-ne permis a desemna acea credință care tratează sufletul drept ceva indestructibil, veșnic, indivizibil, drept o monadă, un atomon*: credința aceasta trebuie eliminată din știință! Nu-i deloc necesar, între noi fie spus, să ne descotorosim, o dată cu aceasta, de "sufletul" însuși și să renunțăm la una dintre cele mai vechi și mai onorabile ipoteze: așa cum se-ntâmplă, de regulă, cu neîndemânarea naturaliștilor, care, abia ce ating "sufletul", că-l și pierd. Dar drumul către noi formulări și cizelări ale ipotezei despre suflet rămâne deschis: și noțiuni ca "suflet muritor" și "sufletul ca pluralitate de subiectivități" și "sufletul ca structură socială de instincte și de afecte" vor avea de-acum înainte drept de cetățenie în știință. Pregătind un sfârșit superstiției care a năpădit până acum cu o luxurianță aproape tropicală în jurul reprezentării sufletului, *noul* psiholog s-a-mbrâncit singur afară, firește, oarecum într-un nou pustiu și o nouă neîncredere – poate că psihologii mai de demult duceau o viață mai comodă și mai veselă –: până la urmă însă, el se știe tocmai prin asta osândit la *invenție*** – și, cine știe? poate la *găsire****. –

13

Fiziologii ar trebui să cumpănească bine dacă este cazul să desemneze instinctul de autoconservare drept instinct cardinal al unei ființe organice. Înainte de toate, ceva însuflețit vrea să-și *descătușeze* energia – viața însăși este voință de putere –: autoconservarea nu-i decât una dintre *consecințele* indirecte și cele mai frecvente ale acesteia. – Pe scurt, aici, ca pretutindeni, prudență față de principiile teleologice *prisoselnice*! – cum este un astfel de instinct de autoconservare (i-l datorăm inconsecvenței lui Spinoza –). Căci așa o cere metoda, care trebuie să fie, în esență, economie de principii.

14

Începe azi să se lumineze, poate în cinci, șase capete, faptul că fizica este cel puțin o interpretare și o ordonare a lumii (după noi! spunând-o

---

* *Grecism în original, transliterat* Atomon. *(n.t.)*
** Erfinden
*** Finden

cu voia dumneavoastră), iar nu o explicare a ei: dar, în măsura în care se reazemă pe credința în simțuri, fizica trece drept ceva mai mult și, pe termen lung, va trebui să treacă în continuare drept ceva mai mult, adică drept explicare. Ea are de partea ei ochi și degete, are de partea ei aparența și evidența: ceea ce, asupra unei epoci al cărei gust predominant este plebeu, acționează fascinant, credibil, convingător, – se conformează doară în mod instinctiv canonului de adevăr al senzualismului etern popular. Ce este clar*, ce "clarifică"**? Numai ceea ce se poate vedea și pipăi, – până-ntr-acolo trebuie împinsă orice problemă. Invers: tocmai în opoziție cu concretețea consta farmecul modului platonician de gândire, care era un mod aristocratic de a gândi, – poate printre oameni care se bucurau de niște simțuri chiar mai puternice și mai pretențioase decât le au contemporanii noștri, dar care știau să afle un triumf superior în a rămâne stăpâni pe aceste simțuri: iar aceasta prin intermediul unor mreje de idei pale, reci, sure, pe care le aruncau peste vârtejul multicolor al simțurilor – plebea simțurilor, cum îi spunea Platon. Era un alt soi de plăcere în această supunere și interpretare a lumii în maniera lui Platon decât este acela pe care ni-l oferă fizicienii de astăzi, la fel darwiniștii și antiteleologii dintre lucrătorii fiziologi, cu propriul principiu al "forței minime" și al prostiei maxime. "Acolo unde omul nu mai are nimic de văzut și de apucat, nu mai are nici de căutat nimic" – acesta, firește, este alt imperativ decât cel platonician, dar care, pentru un gen aspru și harnic de mașiniști și constructori de poduri ai viitorului, ce n-au de făcut decât muncă brută, ar putea fi totuși exact imperativul potrivit.

15

Ca să practicăm fiziologia cu cugetul curat, e nevoie să ținem seama că organele senzoriale nu sunt fenomene în înțelesul filozofiei idealiste: în calitatea lor, ele n-ar putea fi nicidecum cauze! Așadar, senzualismul cel puțin ca ipoteză normativă, pentru a nu zice ca principiu euristic. – Cum? și alții spun chiar că lumea exterioară ar fi opera organelor noastre? Dar atunci, corpul nostru, ca o parte a acestei lumi exterioare, ar fi neapărat opera organelor noastre! Dar atunci, organele noastre înseși ar fi neapărat – opera organelor noastre! Aceasta, pare-mi-se, este o radicală reductio ad absurdum***: presupunând că noțiunea causa sui**** este ceva radical absurd. Prin urmare, lumea exterioară nu este opera organelor noastre –?

---

* klar

** "erklärt" *(="explică", n.t.)*

*** *În lat. în text. (n.t.)*

**** *În lat. în text: "prin propria cauză" (unul din atributele lui Dumnezeu). (n.t.)*

16

Tot mai sunt observatori paşnici ai propriului sine care cred că ar exista "certitudini imediate", de exemplu, "eu gândesc" ori, cum era superstiția lui Schopenhauer, eu "vreau": ca şi când cunoaşterea ar izbuti să-şi perceapă
5 obiectul în puritatea şi nuditatea lui, ca "lucru în sine", şi ca şi când n-ar avea loc o falsificare nici din partea subiectului, nici din partea obiectului. Că însă "certitudinea imediată", ca şi "cunoaşterea absolută" şi "lucrul în sine", închide în ea o contradictio in adiecto* am s-o repet de o sută de ori: ar trebui totuşi să ne dezbărăm odată de seducția cuvintelor! Creadă mulțimea despre
10 cunoaştere că este o cunoaştere totală, filozoful trebuie să-şi spună: "Dacă demontez procesul pe care-l exprimă propoziția "eu gândesc", obțin o serie de afirmații temerare a căror motivație este dificilă, poate imposibilă, – bunăoară, că eu sunt acela care gândeşte, că trebuie să fie într-adevăr ceva ce gândeşte, că gândirea este o activitate şi nu efect din partea unei ființe gândite ca o cau-
15 ză, că există un "eu", că, în sfârşit, e stabilit deja ce desemnăm prin gândire, – că eu ştiu ce este gândirea. Căci, dacă nu m-aş fi hotărât până acum în această privință, după ce criteriu ar trebui să apreciez că cele tocmai întâmplate nu sunt cumva "vrere" sau "simțire"? Ajunge, acel "eu gândesc" presupune să compar starea mea de moment cu alte stări, pentru a
20 stabili ce este ea: din cauza acestei raportări retroactive la alte "cunoştințe", ea nu are pentru mine, în nici un caz, o "certitudine" imediată. – În locul acelei "certitudini imediate" în care mulțimea poate crede în cazul dat, filozoful se trezeşte în felul acesta cu o serie de întrebări metafizice în mână, adevărate probleme de conştiință ale intelectului, care glăsuiesc aşa: "De unde iau
25 conceptul de gândire? De ce cred în cauză şi efect? Ce-mi dă dreptul să vorbesc despre un eu, şi încă despre un eu-cauză, şi, în sfârşit, chiar de un eu-cauză a gândirii?" Acela ce, având în vedere un fel de intuiție a cunoaşterii, riscă să dea pe loc un răspuns la aceste întrebări metafizice, aşa cum procedează cel ce spune: "eu gândesc şi ştiu că acest lucru este cel puțin
30 adevărat, real, cert" –, acela va găsi azi la un filozof, gata pregătite, un zâmbet şi două semne de-ntrebare. "Domnule, îi va da, poate, filozoful de-nțeles, este improbabil să nu vă înşelați: dar de ce, în definitiv, neapărat adevărul?" –

17

Cât priveşte superstiția logicienilor: nu voi osteni să subliniez mereu
35 şi mereu un fapt mărunt, ce nu este recunoscut cu plăcere de aceşti superstițioşi, – anume, că un gând vine când vrea "el", iar nu când vreau "eu";

---

* *În lat. în text, sinonim cu "contradictio în terminis". (n.t.)*

așa că o *falsificare* a stării de fapt este să spui: subiectul "eu" este condiția predicatului "gândesc". Es denkt*: dar faptul că acest "es" ar fi tocmai acel vechi și faimos "eu" nu este, ca s-o spunem într-un mod plăcut, decât o ipoteză, o afirmație, în primul rând nu o "certitudine imediată". În sfârșit, cu acest "es denkt" s-a făcut deja prea mult: chiar acest "es" conține o *interpretare* a procesului și nu face parte din procesul însuși. Raționăm în cazul acesta după deprinderea gramaticală ‹:›** "A gândi este o activitate, de orice activitate ține cineva care este activ, prin urmare –". Aproximativ după aceeași schemă, atomismul antic căuta, pe lângă "forța" care acționează, și acel grăunte infim de materie în care stă ea, din care irupe ea, atomul; minți mai riguroase au învățat până la urmă să o scoată la cale fără această "rămășiță de pământ" și poate că într-o zi ne mai obișnuim s-o scoatem la capăt, în ce privește logica, și fără acel mărunt "es" (în care s-a volatilizat vechiul și onorabilul eu).

18

De bună-credință într-o teorie nu-i minima fascinație că ea este contestabilă: tocmai prin aceasta atrage niște minți mai subtile. Se pare că teoria însutit contestată despre "libera voință" își datorează încă dăinuirea doar acestui farmec –: mereu și mereu apare câte unul și se simte suficient de puternic pentru a o contesta.

19

Filozofii vorbesc, de obicei, despre voință ca și când aceasta ar fi cel mai cunoscut lucru din lume; ba chiar Schopenhauer dădea de înțeles că numai voința ne-ar fi cu adevărat cunoscută, absolut cunoscută, cunoscută fără minusuri și plusuri. Mie însă mi se pare mereu și mereu că Schopenhauer n-a făcut nici în acest caz altceva decât obișnuiesc filozofii să facă: a preluat și a exagerat o *prejudecată populară*. Vrerea-mi apare, înainte de toate, ca ceva *complicat*, ceva ce numai în calitate de cuvânt este o unitate, – și tocmai într-un singur cuvânt se ascunde prejudecata populară care s-a înstăpânit pe prudența filozofilor, întotdeauna scăzută. Să fim deci o dată mai prudenți, să fim "nefilozofi" –, să spunem: în orice vrere este, în primul rând, o mulțime de senzații, adică senzația stării de care te *eliberezi*, senzația stării ce te *cuprinde*, chiar senzația acestei "eliberări" și a acestei "cuprinderi" simultane, apoi mai o senzație musculară,

---

* *"Se gândește" (pronumele personal de pers. a III-a sing., neutru es se folosește aici cu sens general: "se gândește de către oameni, lume", ca în reflexivele impersonale românești "se spune", "se zvonește", "se cuvine" ș. a.). (n.t.)*

** *Întregirea noastră. (n.t.)*

care, şi fără să ne punem în mişcare "braţele şi picioarele", îşi începe jocul dintr-un fel de deprindere, de îndată ce "vrem". Prin urmare, aşa cum simţirea, şi anume simţirea de multe feluri, trebuie admisă ca ingredient al voinţei, tot aşa mai este vorba, în al doilea rând, şi de gândire: în orice act de voinţă există un gând care comandă; – şi, de bună seamă, nu trebuie să credem că acest gând poate fi separat de "vrere", de parcă, după aceea, ar mai rămâne "voinţă"! În al treilea rând, voinţa nu este numai un complex de simţire şi gândire, ci, înainte de toate, şi un *afect*: şi anume afectul acela al comandei. Ceea ce se numeşte "libertatea voinţei" este esenţialmente afectul de superioritate faţă de cel ce trebuie să dea ascultare: "eu sunt liber, "el" trebuie să asculte" – această conştiinţă se află în orice voinţă, şi tot aşa acea încordare a atenţiei, acea privire directă ce fixează exclusiv un singur lucru, acea evaluare necondiţionată ‹:›* "acum e nevoie de acest lucru, iar nu de altul", acea lăuntrică certitudine că vei fi ascultat, şi toate câte mai ţin de condiţia celui ce porunceşte. Un om care *voieşte* – porunceşte unui ce din sine care ascultă sau despre care crede el că ascultă. Însă acum să luăm în seamă ceea ce este cel mai straniu în actul voinţei, – în acest lucru atât de complex pentru care poporul nu dispune decât de un singur cuvânt: în măsura în care, în cazul dat, noi suntem totodată cei ce poruncesc şi cei ce ascultă şi cunoaştem, în calitate de ascultători, senzaţiile de constrângere, de presiune, de oprimare, de împotrivire, de îmboldire care apar, de obicei, imediat după actul voinţei; în măsura în care, pe de altă parte, avem deprinderea să nu ţinem seama de această dualitate, să ne lăsăm înşelaţi de ea în virtutea noţiunii sintetice de "eu", un lanţ întreg de concluzii greşite şi, ca urmare, de false evaluări ale voinţei s-a mai agăţat de vrere, – în aşa fel, încât cel ce voieşte crede cu bună-credinţă că vrerea *ar fi de-ajuns* pentru acţiune. Întrucât în cele mai multe cazuri n-ai fost decât supus altei voinţe, oriunde era de *aşteptat* efectul poruncii, deci ascultarea, deci acţiunea, *aparenţa* s-a tradus în senzaţia că ar exista o *necesitate a efectului*; ajunge, cel ce voieşte crede, cu un grad considerabil de siguranţă, că voinţa şi acţiunea ar fi cumva totuna –, el pune reuşita, îndeplinirea vrerii tot pe socoteala voinţei înseşi şi se bucură în acest caz de o creştere a acelui sentiment al puterii pe care-l comportă orice reuşită. "Libertatea voinţei" – acesta este termenul pentru starea aceea complexă de plăcere a celui ce voieşte, care dă porunca şi, în acelaşi timp, se confundă cu cel ce o îndeplineşte, – cel ce, ca atare, se bucură împreună cu el de triumful asupra piedicilor, dar judecă în sinea lui că voinţa însăşi este aceea care surmontează obstacolele. Cel ce voieşte adaugă în felul acesta senzaţiile de plăcere ale eficacelor unelte executoare, ale "subvoinţelor" sau ale

---

* *Întregirea noastră.(n.t.)*

sub-sufletelor ajunse în situația de a servi – corpul nostru nu-i, de bună seamă, decât o structură socială de multe suflete – le adaugă deci propriei senzații de plăcere, în calitate de poruncitor. L'effet c'est moi* : aici se-ntâmplă ceea ce se-ntâmplă în orice comunitate bine clădită și fericită: identificarea clasei conducătoare cu succesele comunității. În cazul oricărei vreri este vorba pur și simplu de poruncire și ascultare, pe baza, cum am spus, a unei structuri sociale de multe "suflete": din care cauză un filozof ar trebui să-și aroge dreptul de a cuprinde vrerea în sine în orizontul moralei: adică morala înțeleasă ca doctrină a relațiilor de dominație în cadrul cărora ia naștere fenomenul "viață". –

20

Faptul că noțiunile filozofice luate în parte nu sunt ceva de capul lor, ceva ce se dezvoltă separat, ci cresc în relație și afinitate unele cu altele, faptul că, oricât de spontan și de arbitrar s-ar ivi, aparent, în istoria gândirii, ele fac totuși parte dintr-un sistem la fel de bine ca totalitatea membrilor din fauna unui continent: se trădează, până la urmă, și prin siguranța cu care cei mai diferiți filozofi completează mereu și mereu o anumită schemă fundamentală de *posibile* filozofii. Sub o vrajă invizibilă, ei aleargă încă o dată și încă o dată pe aceeași orbită: se pot simți în continuare atât de independenți unul față de altul cu voința lor critică și sistematică: ceva din ei îi mână, ceva-i împinge într-o anumită ordine, unul după altul, tocmai acea înnăscută sistematică și afinitate a noțiunilor. Gândirea lor este, de fapt, mult mai puțin o descoperire decât o recunoaștere, o reamintire, o înapoiere și întoarcere acasă într-o străveche și îndepărtată gospodărie comună a sufletului, din care au răsărit odinioară noțiunile respective : – filozofarea este, în această privință, un fel de atavism de rang suprem. Ciudata asemănare de familie dintre orice filozofare indiană, greacă, germană se explică destul de simplu. Tocmai acolo unde se află o înrudire lingvistică nu se poate deloc evita ca, datorită filozofiei comune a gramaticii – vreau să zic datorită inconștientei dominații și călăuziri prin aceleași funcții gramaticale –, totul să fie din capul locului pregătit pentru o evoluție și succesiune analoagă a sistemelor filozofice: la fel cum apare blocată calea spre alte posibilități oarecare de interpretare a lumii. Filozofii ariei lingvistice uralo-altaice (în care noțiunea de subiect s-a dezvoltat cel mai slab) se vor uita, cu mare probabilitate, cu alți ochi "în lume" și vor fi de găsit pe alte cărări decât indo-europenii sau musulmanii: vraja unor anumite funcții gramaticale este, în ultimă instanță, vraja unor judecăți de valoare și determinări rasiale *fiziologice*. – Îndeajuns pentru respingerea superficialității lui Locke în privința originii ideilor.

---

* *În fr. în text: "Efectul sunt eu". (n.t.)*

21

Causa sui* este cea mai reuşită autocontradicţie imaginată până în prezent, un fel de violentare şi monstruozitate logică: dar excesiva mândrie a omului a izbutit a-l face să se încurce adânc şi groaznic tocmai în această absurditate. Jinduirea după "libertatea voinţei", în accepţiunea superlativ-metafizică, aşa cum ea, din păcate, tot mai domină în minţile semidocţilor, jinduirea de-a purta tu însuţi întreaga şi ultima responsabilitate pentru actele tale şi de-a degreva de aceasta pe Dumnezeu, lumea, strămoşii, întâmplarea, societatea nu-i, desigur, nimic mai puţin decât a fi exact acea causa sui şi a te trage singur de păr, cu o îndrăzneală mai mult decât münchhauseniană, din mlaştina neantului în existenţă. Să presupunem că cineva se furişează astfel în spatele naivităţii rustice a acestei renumite noţiuni de "liberă voinţă" şi şi-o scoate din cap, am să-l rog atunci să-şi urnească "luminarea" cu un pas mai departe şi să-şi scoată din cap şi inversiunea acelei non-noţiuni de "liberă voinţă": am în vedere "voinţa neliberă", care duce la un abuz de cauză şi efect. Nu trebuie să *ipostaziem* în mod eronat "cauza" şi "efectul", aşa cum o fac naturaliştii (şi cei ce, aidoma lor, naturalizează azi în domeniul gândirii –), conform neghiobiei mecaniciste dominante, care pune cauza să apese şi să îmbrâncească până "produce efect"; nu trebuie să ne folosim de "cauză" şi de "efect" decât ca *noţiuni* pure, adică nişte ficţiuni convenţionale în scopul desemnării, al înţelegerii, *nu* al explicării. În noţiuniea de "în sine" nu există nimic din nişte "legături cauzale", din "necesitate", din "nonlibertatea psihologică", aici "efectul" *nu* urmează "cauzei", nici o "lege" nu guvernează asta. *Noi* suntem aceia care am născocit singuri cauzele, succesiunea, interacţiunea, relativitatea, constrângerea, numărul, legea, libertatea, antecedentul, scopul; iar dacă îndesăm, amestecăm în lucruri această lume de semne ca fiind ceva "în sine", noi procedăm atunci încă o dată aşa cum am procedat mereu, adică *mitologic*. "Voinţa neliberă" este mitologie: în viaţa reală nu-i vorba decât de voinţă *puternică* şi *slabă*. – Este de-acum aproape întotdeauna un simptom chiar al acestei lipse de voinţă faptul că un gânditor simte deja în orice "înlănţuire cauzală" şi "necesitate psihologică" un fel de constrângere, de nevoie, de consecinţă obligatorie, de presiune, de nonlibertate: este revelator să simţi întocmai aşa, – persoana se revelează. Şi, într-adevăr, dacă am observat corect, "nonlibertatea voinţei" este percepută ca problemă din două unghiuri de vedere totalmente opuse, dar întotdeauna într-o manieră profund *personală*: unii nu vor nici în ruptul capului să renunţe la "responsabilitatea" lor, la credinţa în *sine*, la dreptul personal la meritul lor (rasele vanitoase fac parte din această categorie –); ceilalţi, invers, nu vor să răspundă de nimic, să

---

* *În lat. în text (v. supra § 15). (n.t.)*

fie vinovați de nimic și doresc, dintr-un lăuntric dispreț de sine, să se poată da la o parte pe ei înșiși. Aceștia din urmă, când scriu cărți, de obicei le poartă azi de grijă criminalilor; un soi de milă socialistă le este deghizamentul cel mai plăcut. Și, de fapt, fatalismul celor slabi ca voință se înfrumusețează uimitor atunci când înțelege să se prezinte ca "la religion de la souffrance humaine"*: este "bunul-gust" al său.

22

Ierte-mi-se mie, ca vechi filolog care nu se poate debarasa de causticitatea lui, că mă refer la niște arte interpretative de proastă calitate: dar acea "legitate a naturii" de care vorbiți voi, fizicienii, cu atâta mândrie, ca și când –– n-ar exista decât grație interpretării și proastei voastre "filologíi" – nu este o stare de fapt, un "text", ci, mai curând, exclusiv o naiv-umanitară aranjare și denaturare de sens, cu care veniți voi cu vârf și-ndesat în întâmpinarea instinctelor democratice ale sufletului modern! "Peste tot egalitate-n fața legii, – în această privință, natura n-o duce altfel și mai bine decât noi": un simpatic gând ascuns în care se află deghizată încă o dată adversitatea grosolană față de tot ce este privilegiat și suveran, ca și un al doilea și mai rafinat ateism. "Ni dieu, ni maître"** – așa o vreți și voi: și de-aceea "trăiască legea fizică!" – nu-i așa? Dar, după cum am spus, aceasta este interpretare, nu text; și ar putea veni cineva care, cu o intenție și o artă interpretativă diametral opuse, să reușească a descifra, citind aceeași natură și având în vedere aceleași fenomene, exact impunerea brutal-tiranică și neînduplecată a pretențiilor de putere, – un interpret care v-ar propune neexcepționalitatea și necondiționalitatea în orice "voință de putere", în așa măsură, încât aproape orice cuvânt și chiar cuvântul "tiranie" ar sfârși prin a apărea inutilizabile sau doar ca niște metafore care slăbesc și atenuează – ca prea omenești; și, cu toate acestea, cel ce ar ajunge, în fine, să afirme despre această lume același lucru pe care-l afirmați voi, că, adică, ea ar avea un curs "necesar" și "previzibil", dar nu pentru că este guvernată de legi, ci pentru că legile lipsesc totalmente și orice putere-și trage-n orice clipă ultima consecință. Să presupunem că nici aceasta nu-i decât o interpretare – iar voi sunteți destul de pătimași ca să-mi obiectați acest lucru – atunci, cu atât mai bine. –

---

* *În fr. în text: "religia suferinței omenești"; cf. și GM III, 26, 291, 33; v. și nota * de la p. 48. (n.t.)*

** *În fr. în text: "Nici Dumnezeu, nici stăpân"; cf. și JGB 202; KSA 12, 1 [226]; KGW IX 2, 12, 18-20; formula aceasta reproduce titlul unui jurnal fondat la Paris în noiembrie 1880 de Louis Auguste Blanqui (1805-1881) în asociere cu alți socialiști francezi (apud Wolfert von Rahden, NS, 28, 1999, 371). (n.t.)*

23

Întreaga psihologie a rămas până acum să atârne de prejudecăți și aprehensiuni morale: nu s-a hazardat în adâncime. A o percepe ca morfologie și teorie evoluționistă a voinței de putere, așa cum o percep eu – încă n-a frizat nimeni lucrul acesta nici măcar în gândul lui: atât cât este permis să recunoaștem, în ceea ce s-a scris până acum, un simptom a ceea ce s-a trecut până acum sub tăcere. Autoritatea prejudecăților morale s-a înfipt adânc în lumea cea mai cerebrală, aparent cea mai rece și mai necondiționată – și, așa cum se-nțelege de la sine, în mod păgubos, inhibitiv, orbitor, denaturant. O fizio-psihologie propriu-zisă are de luptat cu niște rezistențe inconștiente din inima cercetătorului, ea are "inima" împotrivă-i: chiar o teorie a condiționalității instinctelor "bune" și "rele" provoacă, în calitate de imoralitate mai subtilă, disconfort și lehamite unei conștiințe încă puternice și curajoase, – și mai mult o teorie a derivabilității tuturor instinctelor bune din cele rele. Presupunând însă că cineva consideră chiar afectele de ură, invidie, lăcomie, sete de putere drept afecte care condiționează viața, drept ceva ce trebuie să fie din principiu și-n mod esențial la îndemână în gospodăria generală a vieții, deci trebuie să continue a fi potențat, dacă viața urmează a fi potențată, – acela suferă de o orientare a judecății lui aidoma unui rău de mare. Și totuși nici ipoteza aceasta nu este de departe cea mai penibilă și mai stranie din acest domeniu neobișnuit, aproape nou, al cunoștințelor periculoase: – și există, de fapt, o sută de argumente întemeiate ca să se țină departe de el oricine – e-n stare! Pe de altă parte: dacă tot ne-am abătut cu corabia noastră până aici, ei bine! înainte! cu dinții strașnic încleștați! cu ochii deschiși! cu mâna fermă pe cârmă! – navigăm drept peste morală, departe, zdrobim, strivim poate și propria noastră rămășiță de moralitate, în timp ce călătorim și ne hazardăm într-acolo, – dar ce contăm noi! Nicicând nu s-a mai deschis pentru niște călători și aventurieri îndrăzneți o lume mai profundă de cercetat: iar psihologul care "aduce jertfă" în felul acesta – ea nu este sacrifizio dell' intelletto*, dimpotrivă! – o să poată pretinde, în schimb, cel puțin ca psihologia să fie din nou recunoscută ca doamnă a științelor, în serviciul căreia și pentru receptivitatea căreia există celelalte științe. Căci psihologia este de-acum încolo iarăși calea către problemele fundamentale.

** În it. în text (cf. și JGB 229; WS 272, vol. 3, 452, și nota). (n.t.)*

Capitolul al doilea: spiritul liber

24

O sancta simplicitas!* În ce bizară simplificare şi falsificare trăieşte omul! Nu te poţi minuna îndeajuns, o dată ce ochii ţi s-au dedat cu această minune! Cum am limpezit şi degajat şi uşurat şi simplificat în jurul nostru totul! cum am ştiut să dăm simţurilor noastre un paşaport pentru tot ce este superficial, gândirii noastre un nesaţ divin de năbădăioase tumbe şi concluzii eronate! – cum am înţeles dintru-nceput să ne conservăm ignoranţa ca să ne bucurăm de-o abia inteligibilă libertate, certitudine, imprudenţă, temeritate, seninătate a vieţii, de viaţă! Şi numai pe această bază, de-aci înainte solidă şi de granit, a neştiinţei şi-a permis până acum să se înalţe ştiinţa, voinţa de cunoaştere – pe baza unei voinţe mult mai puternice, voinţa de non-cunoaştere, de incertitudine, de neadevăr! Nu ca alternativă a ei, ci – ca rafinare a ei! Căci l i m b a j u l, aici ca şi aiurea, oricât s-ar închista în primitivitatea lui şi-ar înceta să vorbească de alternative acolo unde nu există decât grade şi o deosebită fineţe a nuanţelor; de asemenea, oricât ne-ar învârti în gură cuvintele nouă, ştiutorilor, tartuferia incarnată a moralei, care ţine azi de insurmontabilul nostru "carne şi sânge": noi ne dăm seama din când în când şi râdem de felul în care tocmai ştiinţa cea mai autentică are de gând să ne menţină cât mai strâns în această lume s i m p l i f i c a t ă, artificială de la un cap la altul, bine ticluită şi măiestru falsificată, aşa după cum, vrând-nevrând, iubeşte eroarea, pentru că ea, cea vie, – iubeşte viaţa!

25

După o aşa veselă introducere, un cuvânt serios n-ar putea trece neauzit: el se adresează celor mai serioşi. Aveţi grijă, filozofi şi prieteni ai cunoaşterii, şi păziţi-vă de martiriu! De suferinţa "de dragul adevărului"! Chiar de propria apărare! El perverteşte orice nevinovăţie şi neutralitate fină din cugetul vostru, vă face îndărătnici la obiecţii şi la pânze roşii, vă imbecilizează, vă abrutizează şi vă metamorfozează în tauri, când, în lupta cu primejdia, defăimarea, suspiciunea, excluderea şi cu nişte urmări şi mai dure ale ostilităţii, sfârşiţi obligatoriu epuizaţi, jucându-vă chiar rolul de apărători ai adevărului pe pământ:– ca şi când "adevărul" ar fi o persoană atât de inofensivă

---

* *În lat. în text: "O, sfântă naivitate!" (cf. şi vol. 3, 59, 15; KSA 10, 3 [1] 379). (n.t.)*

și de stângace, încât ar avea nevoie de apărători! și tocmai de voi, cavaleri ai celei mai triste figuri, domnilor gură-cască și țesători de pânze de păianjen pentru spirit! În sfârșit, voi știți destul de bine că nu poate avea nici o importanță dacă tocmai cele spuse de *voi* se adeveresc și, de aemenea, că până acum nu s-au adeverit spusele nici unui filozof și că în orice mic semn de întrebare pe care-l puneți după cuvintele voastre favorite și după teoriile voastre preferate (și, incidental, după voi înșivă) s-ar putea afla o veridicitate mai vrednică de laudă decât în toate gesturile și atuurile solemne din fața acuzatorilor și a tribunalelor! Dați-vă mai bine deoparte! Ascundeți-vă-n grabă! Purtați-vă masca și fiți rafinați, ca să fiți confundați cu alții! Sau temuți un pic! Și nu-mi uitați de grădină, de grădina cu grilaj de aur! Și-n jurul vostru țineți oameni, care sunt ca o grădină, – sau ca muzica plutind pe ape la ceas de seară, când ziua devine amintire: – alegeți singurătatea *bună*, singurătatea liberă, nebunatică, ușoară, care vă dă și un drept de a rămâne, chiar în vreun sens oarecare, încă buni! Cât de otrăvit, de viclean, de rău te face orice lung război care nu se poate duce cu toată forța pe față! Cât de *subiectiv* te face o lungă teamă, o lungă atenție îndreptată asupra dușmanilor, a dușmanilor posibili! Aceşti excluși din societate, aceşti îndelung urmăriți, rău hăituiți, – chiar și sihaștrii forțați, alde Spinoza ori Giordano Bruno – sfârșesc întotdeauna prin a deveni, fie și sub cea mai spirituală deghizare și poate fără s-o știe nici ei înșiși, niște răzbunători și otrăvitori rafinați (să dezgropăm odată temelia eticii și a teologiei lui Spinoza!) – ca să nu mai vorbim nicidecum de neghiobia indignării morale care, la un filozof, este semnul sigur că umorul filozofic a șters-o de la el. Martiriul filozofului, "sacrificiul" său "pentru adevăr" obligă la darea-n vileag a naturii de agitator și de comediant dosite în el; și, admițând că până acum nu l-am privit decât cu o curiozitate artistică, poate fi de-nțeles, firește, raportată la mulți filozofi, dorința riscantă de a-i vedea măcar o dată în degenerescența lor (degenerați în "martiri", în urlători pe scenă și la tribună). Numai că, având o asemenea dorință, trebuie să ne fie limpede *ce* vom reuși să vedem în fiecare caz: – o biată dramă satirică, o biată farsă ca epilog, o dovadă continuă că lunga și adevărata tragedie *s-a sfârșit*: cu rezerva că orice filozofie a fost, în geneza ei, o lungă tragedie. –

26

Orice om select aspiră instinctiv la cetatea și la intimitatea lui, acolo unde este *izbăvit* de mulțime, de cei numeroși, de majoritari, unde poate uita de regula "om", ca fiind el excepția de la ea: – exceptând singurul caz când, în calitatea lui de cunoscător în accepțiune măreață și excepțională, îl

izbeşte direct de această regulă un instinct şi mai puternic. Cel ce, în contactul cu oamenii, nu luceşte, după caz, în toate culorile nevoinţei, verde şi cenuşiu de scârbă, lehamite, compătimire, mohoreală, însingurare, acela nu este, hotărât, un om de gust superior; presupunând însă că el nu ia de bunăvoie asupră-şi toată această povară şi neplăcere, că o evită mereu şi rămâne, aşa cum am spus, ascuns în cetatea lui, liniştit şi mândru, ei bine, un singur lucru e sigur: el nu-i făcut, nu-i menit pentru cunoaştere. Căci, fiind ca atare, ar trebui să-şi spună într-o zi ‹:›* "Lua-mi-ar dracul bunul-gust! dar regula este mai interesantă decât excepţia, – decât mine, excepţia!" – şi ar purcede *în vale*, îndeosebi "în valmă". Studierea omului *obişnuit*, o studiere îndelungată, serioasă, şi, în scopul acesta, multă deghizare, constrângere de sine, confidenţialitate, proastă companie – orice companie este proastă companie, afară de cea cu persoanele de seama ta –: aceasta constituie o parte necesară din biografia oricărui filozof, poate partea cea mai neplăcută, cea mai duhnitoare, cea mai bogată în dezamăgiri. Dacă are însă noroc, aşa cum i se cuvine unui om norocos al cunoaşterii, el va da peste adevăraţi scurtători şi înlesnitori ai misiunii sale, – îi am în vedere pe aşa-zişii cinici, pe aceia ce recunosc pur şi simplu în ei înşişi animalul, trivialitatea, "regula" şi, în paralel, mai au acel grad de spiritualitate şi de disponibilitate necesară pentru a vorbi despre sine şi despre cei de seama lor *în faţa unor martori*: – din când în când chiar se tăvălesc în cărţile lor ca în propriile lor excremente. Cinismul este unica formă în care nişte suflete de rând frizează ceea ce este onestitate; iar omul superior trebuie, în cazul oricărui cinism mai necioplit sau mai fin, să-şi caşte urechile şi să-şi dorească noroc de fiecare dată când măscăriciul fără de ruşine sau satirul din domeniul ştiinţei vociferează chiar în faţa lui. Există chiar cazuri când la scârbă se adaugă fascinaţia: în special atunci când, printr-un capriciu al naturii, de un astfel de ţap şi maimuţă indiscreţi se leagă geniul, ca-n cazul abatelui Galiani, omul cel mai profund, cel mai pătrunzător şi poate şi cel mai murdar al veacului său – era mult mai profund decât Voltaire şi, ca urmare, în bună parte, şi mai scump la vorbă. Se-ntâmplă chiar mai frecvent ca, după cum s-a arătat, mintea destinată ştiinţei să fie altoită pe un trup de maimuţă, o subtilă inteligenţă de excepţie – pe un suflet comun, – fenomen deloc neobişnuit printre medici şi fiziologi ai moralei în special. Şi oriunde vorbeşte cineva despre om fără indignare, mai curând naiv, ca despre un pântece cu necesităţi de două feluri şi despre un cap cu una singură; peste tot unde vede cineva, caută şi *vrea* să vadă în permanenţă doar foame, poftă sexuală şi vanitate, ca şi când acestea ar fi

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

adevăratele și unicele resorturi ale actelor omenești; pe scurt, acolo unde se vorbește "de rău" despre om – și nici măcar g r a v –, acolo amatorul de cunoaștere trebuie să asculte în mod special și cu sârg, trebuie să-și plece urechea mai cu seamă acolo unde se vorbește fără mânie. Căci omul mânios și cel ce se sfâșie și se sfârtecă* mereu pe sine însuși cu propriii lui colți (sau, în loc de asta, lumea sau pe Dumnezeu sau societatea) poate, ce-i drept, din unghi moral, să stea mai presus decât satirul râzător și autosuficient, dar în oricare alt sens el este cazul mai obișnuit, mai indiferent, mai neinstructiv. Și nimeni nu m i n t e atât de mult ca mâniosul. –

27

Este greu să fim înțeleși: îndeosebi când gândim și trăim gangasrotogati**, numai printre oameni care gândesc și trăiesc diferit, adică kurmagati** sau, în cazul cel mai bun, "după mersul broaștei", mandeikagati** – chiar fac totul să fiu eu însumi greu înțeles? – și trebuie să fim de pe-acum din inimă recunoscători pentru bunăvoința de interpretare cu oarecare finețe. Cât despre "prietenii buni", care sunt întotdeauna prea comozi și cred că au, tocmai ca prieteni, un drept la comoditate: am face bine să le acordăm din capul locului un teren de joc și un câmp de bătaie pentru răstălmăciri: – astfel, avem un motiv în plus de râs; – sau să-i eliminăm cu totul pe acești prieteni buni – și, de asemeni, să râdem!

28

Ceea ce se poate traduce în chipul cel mai rău dintr-o limbă într-alta este tempoul stilului ei: ca element ce-și are temeiul în caracterul rasei, în, fiziologic vorbind, tempoul obișnuit al "metabolismului" său. Există traduceri socotite oneste care sunt aproape niște falsificări, fiind vulgarizări involuntare ale originalului, numai pentru că tempoul eroic și jucăuș al acestuia n-a putut fi și el tradus, tempoul care sare peste toate primejdiile din lucruri și cuvinte, ajutând la evitarea lor. Germanul este aproape incapabil de presto în limba lui: deci, după cum putem conchide rezonabil, și de multe dintre cele mai încântătoare și mai îndrăznețe nuanțe ale gândirii libere, nonconformiste. Pe cât de străini îi sunt cântărețul buf și satirul, pe atât de intraductibili îi sunt Aristofan și Petroniu. Tot ce este grav, refractar, solemn-stângaci, toate soiurile

---

* sich... zerreist und zerfleischt *(inspirata echivalare românească prin "se sfâșie și se sfârtecă" aparține lui Francisc Grünberg; v. trad. sa de la Humanitas, 1992, p. 35, și cea de la Teora, 1998, p. 39). (n.t.)*

** *În sanscr. în text (v. nota finală). (n.t.)*

de stil nesfârşite şi plicticoase au cunoscut la germani o dezvoltare diversă şi extrem de bogată, – ierte-mi-se faptul că nici chiar proza lui Goethe, în combinaţia ei de ridigitate şi delicateţe, nu face excepţie, în calitatea ei de imagine în oglindă a "bunelor vremi de demult", de care ţine ea şi ca expresie
5 a gustului german de pe timpul când mai exista un "gust german": care era un gust rococo in moribus et artibus*. Lessing constituie o excepţie, datorită naturii lui de actor care înţelegea multe şi se pricepea la multe: el, care nu degeaba era traducătorul lui Bayle şi-i plăcea să se refugieze în apropierea lui Diderot şi a lui Voltaire, dar şi mai mult printre comediografii romani: –
10 Lessing iubea şi-n tempou nonconformismul, fuga din Germania. Dar cum ar fi în stare să imite limba germană, fie chiar şi-n proza unui Lessing, tempoul lui Macchiavell**, care, în Principe-le*** său, ne face să respirăm aerul uscat şi fin al Florenţei şi se vede obligat să execute cea mai serioasă chestiune într-un dezlănţuit allegrissimo: poate nu fără un sentiment diabolic de artist
15 faţă de aspectul al cărui contrast îl abordează, – gânduri lungi, dificile, aspre, periculoase şi un tempo de galop şi de cel mai bun şi mai năbădăios capriciu. Cine, în sfârşit, ar putea să cuteze mai ales o traducere germană a lui Petroniu, care, mai mult decât cine ştie ce mare muzician de până acum, a fost maestrul presto-ului, cu invenţiile, fanteziile, spusele sale: – ce contează, în definitiv,
20 toate smârcurile lumii bolnave, proaste, chiar şi ale "lumii vechi", dacă ai, ca el, picioarele unui vânt, suflul şi respiraţia, dezrobitorul sarcasm al unui vânt ce însănătoşeşte totul punând p e f u g ă totul! Iar cu privire la Aristofan, spiritul acela transfigurator, complementar, de dragul căruia iertăm c-a existat întreaga lume greacă, presupunând că s-a-nţeles în toată profunzimea tot ce
25 are nevoie acolo de iertare şi transfigurare: – habar n-aş avea de nimic din ceea ce m-a făcut să visez despre latura obscură şi natura de sfinx a lui P l a t o n , afară de acel petit fait**** în chip fericit păstrat: că sub căpătâiul de pe patul morţii sale nu s-a aflat nici o "biblie", nimic egiptean, pitagoreic, platonician, – ci Aristofan. Cum ar fi putut chiar un Platon să suporte viaţa – o
30 viaţă grecească pe care a negat-o – fără un Aristofan? –

29

Este treaba minoritarilor să fie independenţi: este un privilegiu al celor puternici. Şi cine experimentează acest lucru, chiar pe cea mai bună dreptate,

---

* *În lat. în text: "în moravuri şi arte". (n.t.)*

** *Sic! (n.t.)*

*** *În it. în text, scris cu iniţială minusculă. (n.t.)*

**** *În fr. în text: "fapt mărunt". (n.t.)*

dar fără a *fi obligat* la asta, demonstrează astfel că, probabil, nu este numai puternic, ci și cutezător până la dezmăț. Se aventurează într-un labirint, înmulțește de o mie de ori pericolele pe care le comportă viața în sine; dintre care nu este cel mai mic acela că nici unul nu vede cu ochii lui cum și unde se rătăcește, se izolează și este sfâșiat bucată cu bucată de nu știu ce minotaur cavernicol al conștiinței. Admițând că un astfel de ins se prăpădește, lucrurile se-ntâmplă atât de departe de înțelegerea oamenilor, încât ei nu le simt și nu le trăiesc empatic: iar el nu se mai poate întoarce-ndărăt! nu se mai poate întoarce nici la mila oamenilor! – –

30

Supremele noastre intuiții trebuie fatalmente – și moralmente! – să sune ca niște prostii, eventual ca niște nelegiuiri, dacă ajung, pe căi inadmisibile, la urechile acelora care nu sunt înzestrați și predestinați pentru asta. Exotericul și ezotericul, așa cum se făcea odinioară distincția între ele în mediul filozofilor, la indieni, ca și la greci, perși ori musulmani, pe scurt, peste tot unde se presupunea o ierarhie și *nu* se credea în egalitate și-n drepturi egale, – nu contrastează atât prin faptul că omul exoteric stă afară și observă, evaluează, cumpănește, judecă din afară, nu dinăuntru: mai important este că el vede lucrurile de jos în sus, – pe când ezotericul *de sus în jos*! Există piscuri ale sufletului de la înălțimea cărora privind, înseși efectele tragediei încetează de a fi tragice; și, concentrând toate durerile lumii într-una singură, cine și-ar permite riscul de a se pronunța că vederea lui va îndemna și obliga *cu necesitate* tocmai la milă și, în felul acesta, la dublarea durerii?... Ceea ce servește de hrană sau de înviorare unei specii umane superioare trebuie să fie aproape otravă pentru o specie foarte diferită și mai ordinară. Virtuțile omului de rând, transpuse într-un filozof, ar însemna poate vicii și slăbiciuni; n-ar fi exclus ca un om rasat, persupunând că ar degenera și s-ar ruina, să ajungă abia prin aceasta în posesia unor însușiri pentru care, în lumea inferioară în care s-a coborât, s-ar simți nevoia să fie venerat pe viitor ca un sfânt. Există cărți care au pentru suflet și sănătate o valoare adversă, după cum se folosesc de ele sufletul inferior, vitalitatea mai scăzută sau cea superioară și mai puternică: în primul caz, ele sunt cărți periculoase, măcinătoare, dizolvante, în celălalt – chemări de herald care-i suscită pe cei mai viteji la *propria* vitejie. Cărțile de interes comun sunt întotdeauna niște cărți duhnitoare: mirosul oamenilor simpli e lipit de ele. Unde mănâncă și bea mulțimea, chiar unde se închină, acolo pute de obicei. Să nu te duci la biserică, dacă vrei să respiri un aer *curat*. – –

31

În anii tinereții adorăm și disprețuim încă fără acea artă a nuanțelor care constituie principalul câștig al vieții și trebuie să ispășim cumplit, pe bună dreptate, faptul de a fi tăbărât în felul acesta pe oameni și lucruri cu da și nu. Totul este rânduit ca, dintre toate gusturile, cel mai prost, gustul pentru absolut, să fie supus bestial batjocurilor și abuzurilor, până când omul învață să pună ceva artă în sentimentele lui și mai bine să riște chiar în încercarea cu artificialul: așa cum o fac adevărații artiști ai vieții. Mânia și respectul, proprii tinereții, par să nu-și găsească odihnă înainte de-a fi falsificat așa de temeinic oamenii și lucrurile, încât să se poată exersa asupra lor: – tinerețea în sine este deja ceva ce falsifică și înșală. Ulterior, când sufletul tânăr, chinuit numai de dezamăgiri, sfârșește prin a se întoarce suspicios împotriva lui însuși, mereu înfocat și sălbatic, până și-n suspiciunea și remușcările lui: cum se-nfurie de-aici înainte, cum se sfâșie nerăbdător, cum se răzbună pentru lunga lui subiectivitate, ca și când ar fi fost o orbire deliberată! În această tranzițle ne pedepsim pe noi înșine, prin neîncrederea față de simțirea noastră; ne schingiuim entuziasmul prin îndoială, ba chiar percepem și cugetul nevinovat ca un pericol, oarecum ca auto-voalare și oboseală a onestității mai subtile; și, înainte de toate, luăm poziție, o poziție de principiu *contra* "tinereții". – Zece ani mai târziu: și-nțelegem că nici acestea toate nu erau altceva decât – tinerețe!

32

De-a lungul celei mai întinse ere din istoria omenească – o numim era preistorică – valoarea sau lipsa de valoare a unui act era dedusă din urmările lui: actul în sine era luat în considerație la fel de puțin ca originea lui, ci, cam așa cum și astăzi în China o excelare sau o dezonorare a copilului se repercutează asupra părinților, forța retroactivă a succesului sau a insuccesului era aceea care-l determina pe om să gândească de bine sau de rău despre un act. Să numim această perioadă perioada *premorală* a omenirii: imperativul "cunoaște-te pe tine însuți!" era încă necunoscut pe vremea aceea. În ultimele zece mii de ani, dimpotrivă, s-a ajuns, pas cu pas, pe unele suprafețe mari ale pământului, până într-acolo, încât să nu mai lăsăm urmările să decidă asupra valorii actului, ci originea lui: un mare eveniment ca întreg, o remarcabilă rafinare a privirii și a criteriului, repercusiunea necunoscută a dominației valorilor aristocratice și a credinței în "obârșie", semnul caracteristic al unei perioade pe care o putem desemna, în sens restrâns, drept cea *morală*: cu aceasta, prima încercare de autocunoaștere este făcută. În locul urmărilor, originea: ce răsturnare de

perspectivă! Şi, cu siguranţă, o răsturnare izbutită numai după îndelungate lupte şi ezitări! Fireşte: tocmai prin aceasta a ajuns la domnie o fatală şi nouă superstiţie, o specifică restricţie de interpretare: se interpreta originea unui act în sensul cel mai propriu, ca punct de plecare dintr-o *intenţie*; se împărtăşea unanim credinţa că valoarea unui act este conferită de valoarea intenţiei lui. Intenţia ca origine absolută şi preistorie a unui act: sub această prejudecată, până aproape de zilele noastre, s-a lăudat, s-a acuzat, s-a judecat, chiar s-a filozofat moralmente pe acest pământ. N-ar trebui însă acum să fi ajuns la necesitatea de a ne decide încă o dată pentru o răsturnare şi o radicală mutaţie a valorilor, graţie unei repetate introspecţii şi aprofundări a omului, – n-ar fi cazul oare să stăm în pragul unei perioade care ar trebui caracterizată, în mod negativ, mai întâi şi-ntâi drept *extramorală*: astăzi, când, cel puţin printre noi, imoraliştii, bântuie bănuiala că tocmai ceea ce este *neintenţionat* într-un act îi conferă valoare determinantă şi că toată intenţionalitatea sa, tot ce poate fi văzut, ştiut, "conştientizat" din el ţine tot de suprafaţa şi pielea lui, – care, ca orice piele, trădează ceva, dar şi mai mult *ascunde*? Pe scurt, noi credem că intenţia nu-i decât un semn şi simptom care are nevoie mai întâi de interpretare, apoi, un semn care înseamnă prea multe şi, în consecinţă, aproape nimic exclusiv în sine, – că morala, în accepţiunea de până acum, deci morala intenţiilor, a fost o prejudecată, o nesăbuinţă, poate o chestiune provizorie, un lucru cumva de domeniul astrologiei şi al alchimiei, dar în orice caz ceva ce trebuie depăşit. Depăşirea moralei, într-un anumit înţeles chiar autodepăşirea moralei: iată care poate fi numele pentru acel efort lung şi secret care a rămas rezervat celor mai fine şi mai oneste, chiar celor mai diabolice conştiinţe de azi, fiind ele nişte pietre vii de încercare a sufletului. –

33

N-avem de ales: trebuie să cerem socoteală şi să aducem în faţa tribunalului, fără nici o milă, sentimentele de abnegaţie, de sacrificiu pentru aproapele, întreaga morală a renunţării de sine: ca şi estetica acelei "contemplaţii dezinteresate" sub care emascularea artei caută azi, destul de derutant, să-şi creeze o conştiinţă împăcată. Este mult prea multă fascinaţie şi zahăr în acele sentimente ale lui "pentru alţii", ale lui "*nu* pentru mine", încât să nu fim nevoiţi a deveni de două ori suspicioşi, întrebându-ne: "Nu-s cumva toate acestea – nişte *seducţii*?" – Faptul că *plac* – celui ce le are şi celui ce le savurează fructele, chiar şi simplului spectator – nu serveşte drept argument *pentru* ele, ci îndeamnă de-a dreptul la prudenţă. Să fim deci prudenţi!

34

Pe orice poziție a filozofiei ne-am situa astăzi: privind din acel punct, *caracterul eronat* al lumii în care credem că trăim este lucrul cel mai sigur și cel mai solid de care se mai poate crampona ochiul nostru: – găsim pentru asta argumente peste argumente care ar putea să ne inducă iluzia existenței unui principiu înșelător în "esența lucrurilor". Cel ce însă trage la răspundere pentru falsitatea lumii însăși gândirea noastră, deci "spiritul" – o soluție onorabilă, pe care o adoptă orice advocatus dei* conștient sau inconștient –: cel ce consideră lumea, dimpreună cu spațiul, timpul, forma, mișcarea, drept falsă *deducție*: un astfel de om ar avea măcar un bun motiv să deprindă, în sfârșit, neîncrederea față de orice gândire: nu ne jucase ea până acum cea mai mare farsă dintre toate? și ce garanție ar exista că n-ar continua să facă ce-a făcut mereu? Cu toată seriozitatea: nevinovăția cugetătorilor are ceva ce înduioșează și inspiră stimă, care le permite să se mai posteze și astăzi în fața conștiinței cu rugămintea să le dea răspunsuri *sincere*: de exemplu, dacă ea este "reală" și de ce se ține, de fapt, cu atâta fermitate departe de lumea exterioară, și restul întrebărilor de felul acesta. Credința în "certitudini imediate" este o naivitate *morală* ce, pe noi, filozofii, ne onorează: dar – e cazul să nu mai fim niște oameni "*doar* morali"! Făcând abstracție de morală, respectiva credință este o tâmpenie ce nu ne onorează prea mult! Dacă-n viața burgheză, neîncrederea, în orice moment disponibilă, poate trece drept semn al "caracterului slab" și, în consecință, să facă parte dintre nechibzuințe: aici între noi, dincolo de lumea burgheză și de da-ul și nu-ul ei, – ce ne-ar împiedica să fim nechibzuiți și să spunem: filozoful, la urma urmei, are *dreptul* la "caracter slab", ca ființă care până acum a fost mereu și cel mai mult batjocorită pe pământ, – el are astăzi *obligația* de a fi neîncrezător, de a privi chiorâș, în modul cel mai diabolic, din orice hău al suspiciunii. – Ierte-mi-se gluma acestei posomorâte grimase și-ntorsături de frază: căci eu însumi am învățat de mult să gândesc diferit despre înșelare și faptul de a fi înșelat, să apreciez diferit acest lucru și țin la îndemână cel puțin câteva ghionturi pentru furia oarbă cu care filozofii refuză a fi înșelați. De ce *nu*? Nu-i mai mult decât o prejudecată morală faptul că adevărul este mai valoros decât aparența; este chiar ipoteza cel mai prost demonstrată din câte există pe lume. Să ne mărturisim nouă înșine măcar atât: viața nici n-ar exista decât pe baza unor aprecieri și aparențe perspectivale; iar dacă am vrea, cu ajutorul virtuoasei însuflețiri și neghiobii proprii unor filozofi, să lichidăm complet "lumea aparentă", ei bine, presupunând că *voi* ați putea face asta, – n-ar mai rămâne nimic,

---

* *În lat. în text: "avocat al lui Dumnezeu". (n.t.)*

cel puțin în acest caz, nici din "adevărul" vostru! Da, oare ce ne silește, în primul rând, să îmbrățișăm ipoteza că există un contract esențial între "adevărat" și "fals"? N-ajunge oare să admitem niște grade ale existenței ipotetice și oarecum niște umbre și tonuri generale, mai deschise și mai
5 închise, ale aparenței, – diverse valeurs*, pentru a vorbi pe limba pictorilor? De ce n-ar putea fi o ficțiune lumea care ne interesează cât de cât? Iar celui ce întreabă atunci : "Dar ficțiunea presupune un autor, nu?" – nu i s-ar putea răspunde precis : De ce? Nu cumva acest "presupune" presupune și el o ficțiune? Nu-i oare îngăduit să fii totuși puțin ironic față de
10 subiect, ca și față de predicat și de obiect? N-ar putea filozoful să se ridice deasupra încrederii oarbe în gramatică? Toată considerația pentru guvernante: dar n-ar fi timpul ca filozofia să se lepede de credința guvernantelor? –

35

O Voltaire! O, umanitate! O, idioțenie! "Adevărul", căutarea adevăru-
15 lui are oarece importanță; și dacă omul o mai face și mult prea omenește – "il ne cherche le vrai que pour faire le bien"** – pariez că nu găsește nimic!

36

Să admitem că, afară de lumea dorințelor nestăpânite și a pasiunilor noastre, nu este "dat" nimic altceva ca real, că nu putem accede, coborând
20 sau urcând, la nici o altă "realitate", afară tocmai de realitatea instinctelor noastre – căci gândirea nu-i decât o relație reciprocă a acestor instincte –: nu-i oare permis să facem o încercare și să punem întrebarea dacă datul acesta nu-i de-ajuns ca să-nțelegem, din cele similare lui, și așa-zisa lume mecanicistă (sau "materială")? Vreau să zic, nu ca pe-o iluzie, ca pe-o
25 "aparență", ca pe-o "reprezentare" (în accepțiunea lui Berkeley și a lui Schopenhauer), ci ca făcând parte din aceeași categorie a realității cu propriul nostru afect, – ca pe-o formă primitivă a lumii afectelor, în care continuă să zacă închis într-o puternică unitate tot ce apoi, în procesul organic, se ramifică și se configurează (ba chiar, după cum e logic, se moleșește și se diminuează –),
30 ca pe-un soi de viață instinctuală în care continuă să se întrepătrundă sintetic toate funcțiile organice, autoreglarea, asimilația, nutriția, excreția, metabolismul, – ca pe-o prefigurare a vieții? – În sfârșit, nu numai că este permis să facem această încercare: ci, având în vedere conștiința metodei, lucrul acesta se impune. A nu admite mai multe feluri de
35 cauzalitate, atâta timp cât încercarea de a ieși la cale cu una singură nu

---

* *În fr. în text: "valori", "nuanțe". (n.t.)*
** *În fr. în text: "el nu caută adevărul decât pentru a face binele". (n.t.)*

este împinsă până la limita ei extremă (– până la absurd, spunând-o cu voia dumneavoastră): iată o morală a metodei de care azi nu ne putem feri; – decurge "din definiția ei", cum ar spune un matematician. Întrebarea este, în cele din urmă, dacă noi recunoaştem realmente voința ca *activă*, dacă noi credem în cauzalitatea voinței: dacă procedăm aşa – şi, în definitiv, credința *în aceasta* este tocmai credința noastră în cauzalitatea însăşi –, atunci *trebuie* să facem încercarea de a proclama cauzalitatea voinței în mod ipotetic drept singura posibilă. "Voința" poate să acționeze, natural, numai asupra "voinței" – iar nu asupra "materiei" (asupra "nervilor", bunăoară –): ajunge; trebuie să riscăm ipoteza dacă nu cumva, peste tot unde sunt recunoscute nişte "efecte", voința acționează asupra voinței – şi dacă nu cumva orice se întâmplă mecanic, în măsura în care operează aici o forță, este tocmai forța voinței, efectul voinței. – Admițând, în sfârşit, că s-ar reuşi să se explice întreaga noastră viață instinctuală ca înfiripare şi ramificare a unei singure forme fundamentale a voinței – adică a voinței de putere, după cum sună teza mea –; admițând că toate funcțiile organice s-ar putea reduce la această voință de putere şi că în ea s-ar afla şi soluția problemei procreației şi a nutriției – care formează o singură problemă –, s-ar fi câştigat prin aceasta dreptul ca *toate* forțele active să fie definite ca: *voință de putere*. Lumea văzută dinăuntru, lumea definită şi desemnată ca urmare a "caracterului inteligibil" al ei – ar fi tocmai "voința de putere" şi nimic afară de asta. –

37

"Cum? În limbaj popular, asta nu înseamnă că Dumnezeu este contestat, iar dracul nu –?" Dimpotrivă! Dimpotrivă, prieteni! Şi cine dracu' vă pune să vorbiți popular? –

38

Aşa cum, la urma urmelor, s-au mai petrecut lucrurile, în plină strălucire a timpurilor moderne, cu Revoluția franceză, acea farsă sinistră şi, judecată de-aproape, superfluă, prin care însă nobilii şi exaltații spectatori din întreaga Europă şi-au interpretat de la distanță, atâta vreme şi cu atâta patimă, propriile răbufniri şi entuziasme, *până când textul a dispărut sub interpretare*: tot aşa o posteritate nobilă ar putea încă o dată să înțeleagă greşit întregul trecut şi, poate abia prin aceasta, să-i facă suportabilă priveliştea. – Sau mai degrabă: nu s-a-ntâmplat deja lucrul acesta? n-am fost noi înşine – această "posteritate nobilă"? Şi, în măsura în care înțelegem acest lucru, nu s-a terminat chiar în acest moment – cu aceasta?

39

Nimeni nu va considera adevărată o teorie numai fiindcă te face fericit sau te face virtuos: exceptându-i poate pe drăguţii de "idealişti" care cad în extaz în faţa binelui, a adevărului, a frumosului şi-ngăduie să se bălăcească-n 5 tăul lor tot felul de iluzii colorate, nătângi şi blajine. Fericirea şi virtutea nu sunt argumente. Se uită însă bucuros, chiar şi din partea spiritelor ponderate, că provocarea nefericirii şi provocarea răului sunt la fel de puţin contraargumente. Ceva ar putea fi adevărat: chiar dacă lucrul acesta ar fi nociv şi periculos în gradul cel mai înalt; ba chiar ar putea ţine de natura existenţei faptul că deplina 10 cunoaştere te ruinează, – aşa încât forţa unui spirit s-ar măsura tocmai după cât adevăr continuă să suporte el, mai clar, până la ce punct *are nevoie* de un adevăr subţiat, voalat, îndulcit, înăbuşit, falsificat. Dar e fără doar şi poate că, pentru descoperirea anumitor *părţi* de adevăr, cei răi şi nefericiţi sunt mai favorizaţi şi dispun de o mai mare probabilitate de reuşită; fără a 15 mai vorbi de cei răi care sunt fericiţi, – o specie trecută sub tăcere de moralişti. Poate că asprimea şi viclenia asigură condiţii mai prielnice pentru naşterea spiritului şi a filozofului puternic, independent, decât acea molâie, gingaşă, îngăduitoare blândeţe şi artă de a trece uşor peste lucruri pe care o preţuim la un învăţat, şi pe drept cuvânt o preţuim. Presupunând, lucru ce stă pe 20 primul loc, că noţiunea de "filozof" nu se mărgineşte la filozoful care scrie cărţi – sau chiar îşi aduce *propria* filozofie în cărţi! O ultimă trăsătură privitoare la portretul filozofului nonconformist o citează Stendhal, iar eu, de dragul gustului german, n-am de gând s-o las nesubliniată: – căci este *împotriva* gustului german. "Pour être bon philosophe", spune acest ultim 25 mare psiholog, "il faut être sec, clair, sans illusion. Un banquier, qui a fait fortune, a une partie du caractère requis pour faire des découvertes en philosophie, c'est-à-dire pour voir clair dans ce qui est."*

40

Tot ce este profund iubeşte masca; cele mai profunde lucruri exprimă 30 chiar o ură faţă de reprezentări şi alegorii. N-ar trebui să fie *antiteza*, înainte de toate, adevărata travestire în care defilează pudoarea unui dumnezeu? O problemă problematică: ar fi ciudat ca vreun mistic oarecare să n-o fi abordat deja în sinea lui în modul acesta. Există fenomene de o asemenea delicateţe, că procedezi bine îngropându-le şi făcându-le de nerecunoscut printr-o 35 grosolănie; există manifestări ale iubirii şi ale unei mărinimii exagerate în

** În fr. în text: "Pentru a fi bun filozof trebuie să fii sec, limpede, fără iluzii. Un bancher care a făcut avere are, parţial, un caracter calificat să facă descoperiri în filozofie, adică să vadă limpede în ceea ce este." (n.t.)*

urma cărora nimic nu este mai indicat decât să pui mâna pe o bâtă și să-i tragi o mamă de bătaie martorului ocular: prin asta îi întuneci memoria. Nu puțini sunt aceia care se pricep să-și întunece și să-și supună la cazne propria memorie ca să se răzbune cel puțin pe acest martor unic: – pudoarea este ingenioasă. Nu cele mai rele lucruri sunt acelea de care ne rușinăm cel mai rău: nu-i numai șiretenie în dosul unei măști, – există multă bunătate în viclenie. Mi-aș putea închipui că un om care ar avea de ascuns ceva de preț și vulnerabil s-ar rostogoli prin viață murdar și-n văzul tuturor ca un verde și vechi butoi de vin strâns în cercuri grele: așa i-o cere subtilitatea pudorii sale. Peste un om ce are profunzime în pudoarea lui dau și destinele sale și delicatele lui hotărâri pe drumuri pe care puțini ajung și de a căror existență nu pot avea cunoștință nici apropiații și intimii săi: de ochii lor rămâne ascunsă primejdia vieții sale și tot așa recucerita siguranță a vieții lui. Un atare tip ascuns, care se folosește din instinct de vorbire pentru a tăcea și a trece totul sub tăcere și este inepuizabil în eschivarea de a comunica, *vrea* și ajută ca în locul său să se plimbe prin inimile și capetele prietenilor săi o mască; și, admițând că nu vrea lucrul acesta, într-o zi i se vor deschide ochii asupra faptului că acolo există totuși o mască a lui – și că e bine așa. Orice spirit profund are nevoie de o mască: ba mai mult, împrejurul oricărui spirit profund crește în permanență o mască, datorită interpretării consecvent false, adică *superficiale*, a fiecărui cuvânt, a fiecărui pas, a fiecărui semn de viață pe care-l dă el. –

41

Trebuie să ne furnizăm nouă înșine probele că suntem meniți pentru independență și pentru comandă; iar asta, la momentul oportun. Nu trebuie să ne ferim de probele noastre, cu toate că ele sunt, poate, cel mai periculos joc pe care-l putem juca și, la urma urmelor, doar niște probe care sunt susținute chiar în fața noastră, ca martori, iar nu în fața vreunui alt judecător. Să nu rămânem legați de nici o persoană: fie ea și cea mai iubită, – orice persoană este o închisoare, chiar un cotlon. Să nu rămânem legați de nici o patrie: fie ea și cea mai suferindă și mai neajutorată, – ni-e chiar mai puțin anevoioasă desprinderea inimii de o patrie biruitoare. Să nu rămânem legați de nici o compasiune: chiar de i-ar privi pe oamenii superiori, în a căror deosebită caznă și lipsă de ajutor ne-a făcut să privim o întâmplare. Să nu rămânem legați de nici o știință: chiar de ne-ar momi cu cele mai prețioase descoperiri, aparent ținute în rezervă anume pentru *noi*. Să nu rămânem legați de propria noastră dezlipire, de acea voluptoasă depărtare și străinătate a păsării ce zboară tot mai sus, ca să vadă tot mai mult sub ea: – riscul

celui ce zboară. Să nu rămânem legați de propriile noastre virtuți și să ajungem în întregime victima vreunui amănunt din noi, de exemplu, a "ospitalității" noastre: așa cum aceasta este primejdia primejdiilor în cazul sufletelor rasate și bogate, care se comportă risipitor, aproape indiferent cu ele însele și împing virtutea liberalității până la viciu. Trebuie să știm să ne conservăm: cea mai puternică probă de independență.

42

Se ridică o nouă specie de filozofi: mă hazardez să-i botez cu un nume nu ferit de riscuri. Așa cum îi intuiesc eu, așa cum se lasă ei intuiți – căci ține de natura lor să voiască a rămâne pe undeva enigme –, acești filozofi ai viitorului ar dori să aibă dreptul sau poate să nu aibă dreptul de a fi numiți ispititori. Acest nume este el însuși, la urma urmei, doar o ispitire* și, dacă vreți, o ispită**.

43

Acești filozofi ce o să vie sunt ei oare noi prieteni ai "adevărului"? Destul de probabil: căci toți filozofii de până acum au ținut la adevărurile lor. În mod sigur însă, nu vor fi dogmatici. Neîndoielnic, ar veni în răspăr cu mândria, chiar cu gustul lor, dacă adevărul va continua să le fie doar un adevăr pentru oricine: ceea ce era până acum dorința secretă și gândul ascuns al tuturor eforturilor dogmatice. "Judecata mea este judecata mea: la aceasta n-are lesne dreptul și altcineva" – va zice pesemne un atare filozof al viitorului. Trebuie să ne dezbărăm de prostul gust de a vrea să fim de acord cu cei mulți. "Bun" nu mai este bun, de îndată ce sună în gura vecinului. Și cum ar putea exista tocmai un "bun comun"! Cuvântul se contrazice pe sine însuși: ceea ce poate fi comun are întotdeauna doar o valoare mică. Până la urmă, lucrurile trebuie să stea cum stau și au stat mereu: cele mari rămân celor mari, hăurile – celor adânci, duioșiile și înfiorările – celor sensibili, și, sintetic și concis, tot ce este deosebit – celor deosebiți. –

44

După toate acestea, mai e nevoie oare să spun în mod expres că și ei, filozofii aceștia ai viitorului, o să fie spirite libere, foarte libere, – chiar dacă nu vor fi numai spirite libere, ci ceva mai mult, mai înalt, mai mare și radical altceva, lucru ce n-are să fie tăgăduit și confundat? Dar, spunând

* Versuch (= *încercare, n.t.*)

** Versuchung

acestea, eu simt față de ei înșiși, aproape la fel de mult ca față de noi, care suntem vestitorii și precursorii lor, noi, spirite libere! – *datoria* de a spulbera din jurul nostru o veche și ineptă prejudecată și neînțelegere care a făcut prea multă vreme să fie opacă, aidoma unei pâcle, noțiunea de "spirit liber". În toate țările Europei și, de asemenea, în America, există astăzi ceva ce abuzează de acest nume, un soi foarte limitat, înțărcuit, încătușat de spirite ce vor aproximativ contrariul a ceea ce stă în intențiile și instinctele noastre, – fără a spune că ele trebuie să fie tocmai de aceea, în privința acelor *noi* filozofi ce se ridică, ferestre închise și uși zăvorâte. Ele fac parte, ca s-o spunem pe scurt și grav, dintre *nivelatori*, aceste fals numite "spirite libere" – în calitatea lor de sclavi convingători și migăloși la scris ai gustului democratic și ai "ideilor moderne" ale acestuia: cu toții niște oameni fără singurătate, fără propria singurătate, niște băieți stângaci și cuminți, cărora nu li se poate contesta nici curajul, nici decența remarcabilă, numai că, fără nici o îndoială, sunt neliberi și ridicol de superficiali, înainte de toate prin înclinația lor funciară de a vedea în formele vechii societăți de până acum aproape cauza *oricărei* mizerii și ratări omenești: fapt pentru care, din fericire, adevărul se răstoarnă cu capul în jos! Ceea ce ar dori ei din răsputeri să obțină este generala fericire de pajiște verde a turmei, cu siguranța, neprimejdia, tihna, ușurarea vieții pentru fiecare; cele două cântece și doctrine ale lor, psalmodiate excesiv, se numesc "egalitatea în drepturi" și "simpatia pentru orice suferind", – iar suferința însăși este considerată de ei ceva ce trebuie-*nlăturat*. Noi, intervertiții, care ne-am deschis un *ochi* și o conștiință pentru întrebarea unde și cum a crescut până acum în modul cel mai viguros în înălțime planta "om", socotim că lucrul acesta s-a-ntâmplat de fiecare dată în condiții antitetice, că, pentru asta, primejduirea situației lui a trebuit să crească mai întâi în monstruozitate, inventivitatea și forța lui de adaptare ("spiritul" lui –) să se dezvolte în rafinament și îndrăzneală, sub o lungă oprimare și coerciție, voința lui de viață să se ridice până la voința absolută de putere: – noi socotim că asprimea, silnicia, sclavia, primejdia de pe uliță și din inimă, latența, stoicismul, arta ispitirii și demonismul de orice fel, că tot ce e rău, înfricoșător, tiranic, tot ce-i animal de pradă și șarpe în om servește la înălțarea speciei "om" la fel de bine ca și contrariul acestora: – nici măcar nu spunem destul spunând numai atât și ne aflăm, în orice caz, cu spusele și tăcerile noastre din acest pasaj, la *celălalt* capăt al oricărei ideologii și iluzii gregare moderne: cumva ca niște antipozi ai lor? Ce-i de mirare că noi, "spirite libere", nu suntem chiar spiritele cele mai comunicative? că nu dorim să trădăm în nici o privință *din ce lanțuri* se poate elibera un spirit și *unde* este, eventual, mânat apoi? Iar cu privire

la importanța periculoasei formule "dincolo de bine și de rău" cu care ne păzim cel puțin de confuzii: noi *suntem* puțin altfel decât "libres-penseurs", "liberi pensatori", "Freidenker"* și cum le mai place să se numească tuturor acestor bravi susținători ai "ideilor moderne". Foști acasă în multe țări ale
5 spiritului ori, cel puțin, oaspeți; furișați mereu și mereu din plăcutele și mucegăitele cotloane în care păream surghiuniți de iubire și ură preconcepute, de tinerețe, de obârșie, de hazardul oamenilor și al cărților sau chiar de ostenelile pribegiei; plini de ostilitate față de momelile subordonării ce se ascundeau în onoruri sau bani sau slujbe la stat sau exaltări ale simțurilor;
10 recunoscători chiar și față de restriște și boala schimbătoare, fiindcă ea ne elibera mereu de câte o regulă și de "prejudecata" ei, recunoscători față de Dumnezeu, diavol, oaia și viermele din noi, curioși până la viciu, iscoditori până la cruzime, cu degete neezitante pentru ceea ce este intangibil, cu dinți și stomacuri pentru cele mai indigeste lucruri, pregătiți pentru orice
15 meșteșug care cere ingeniozitate și simțuri ascuțite, pregătiți pentru orice risc, mulțumită unui excedent de "voință liberă", cu suflete la vedere și cu suflete oculte, cărora nici un om nu le scrutează ușor ultimele intenții, cu prim-planuri și planuri secunde pe care nici un picior n-ar putea să le calce până la capăt, ascunși în mantiile luminii, cuceritori, cu toate că ne asemuim
20 cu moștenitorii și risipitorii, ordonatori și colecționari din zori și până-n seară, zgârciți cu bogăția și cu sertarele noastre-ndesate, chibzuiți în învățare și uitare, inventivi în ce privește schemele, din când în când mândri de niște tabele categoriale, din când în când pedanți, din când în când cucuvele ce muncesc și-n plină zi; ba chiar, dacă-i nevoie, sperietori de păsări – și azi e
25 nevoie: căci, în această privință, noi suntem prietenii înnăscuți, jurați, geloși ai *singurătății*, ai propriei noastre singurătăți extrem de adânci, singurătatea miezului de noapte și a miezului de zi: – o asemenea specie de oameni suntem noi, spiritele libere! și poate sunteți și *voi* ceva din asta, voi, cei care veți veni? voi, *noii* filozofi? –

---

* *În fr., it., resp. germ., în text, cu același sens: "liber-cugetători". (n.t.)*

Capitolul al treilea: starea religioasă

45

Sufletul omenesc și granițele lui, proporțiile atinse în general până azi de experiențele lăuntrice ale omului, piscurile, adâncimile și întinderile acestor experiențe, întreaga istorie *de până acum* a sufletului și posibilitățile lui încă neistovite: acestea toate constituie pentru un psiholog înnăscut și prieten al "marii vânători" domeniul predestinat de vânătoare. Dar de câte ori nu trebuie să-și zică disperat: "Unul singur! vai, numai un singur om! și pădurea aceasta mare, codrul acesta!" Și-n felul acesta-și dorește câteva sute de hăitași, ca și de copoi învățați și iscusiți pe care să-i poată slobozi în istoria sufletului uman, ca să doboare acolo vânatul *său*. Zadarnic: el experimentează mereu și mereu, temeinic și cu amar, cât de contraproductiv este să găsească niște câini și hăitași pentru toate lucrurile ce efectiv îi stârnesc curiozitatea. Neajunsul, în această privință, de a trimite învățați pe domenii de vânătoare noi și periculoase, în care este nevoie de curaj, prudență, rafinament în orice sens, constă în aceea că ei nu mai sunt folositori exact acolo unde începe "marea vânătoare", dar și marele pericol: – exact acolo își pierd ei acuitatea văzului și a mirosului. De pildă, ca să deslușească și să stabilească ce fel de istorie a avut până acum problema *științei și a conștiinței* la homines religiosi* în suflet, ar trebui poate ca cineva să fie la fel de profund, de uimit, de neobișnuit cum a fost conștiința intelectuală a lui Pascal: – și apoi ar mai fi întotdeauna nevoie de cerul acela desfășurat, de o senină și diabolică spiritualitate, care ar fi în stare să cuprindă cu mintea de sus în jos, să ordoneze și să încorseteze în formule această forfotă de trăiri periculoase și dureroase. – Dar cine mi-ar face mie acest serviciu! Dar cine ar avea timp să aștepte asemenea servitori! – Ei cresc, evident, prea rar, ei sunt în toate vremurile atât de improbabili! Până la urmă trebuie să le facem pe toate noi *înșine*, ca să aflăm noi înșine un lucru: că avem *multe* de făcut! – Ci o curiozitate ca a mea rămâne cel mai plăcut dintre toate viciile, – iertare! voiam să zic: iubirea de adevăr își primește răsplata în cer și chiar pe pământ. –

46

Credința, așa cum a cerut-o creștinismul primitiv și nu de puține ori a obținut-o, în miezul unei lumi sceptice și liber-cugetătoare de tip meridional, ce avea în urma ei și în ea însăși o luptă de veacuri a școlilor de filozofie, luând

---

* *În lat. în text: "oamenii religioși". (n.t.)*

în calcul și educația pentru toleranță pe care o dădea imperium Romanum*, – această credință n u este credința aceea de supuși naivi și morocănoși cu care, bunăoară, un Luther sau un Cromwell sau, în alte timpuri, un barbar nordic al spiritului au ținut la Dumnezeul și la creștinismul lor; mult mai degrabă
5 este chiar acea credință a lui Pascal care se asemuie într-o manieră cumplită cu o sinucidere în timp a rațiunii, – a unei rațiuni tenace, de viață lungă, de vierme, pe care n-o poți răpune dintr-o dată, dintr-o singură lovitură. Credința creștină e dintru-nceput sacrificare: sacrificarea oricărei libertăți, a oricărei mândrii, a oricărei siguranțe de sine a spiritului; totodată, aservire și batjocorire de
10 sine, autoschingiuire. Este cruzime și comportament religios fenician în această credință care este pretinsă de la o conștiință fragilă, complexă și năzuroasă: premisa ei este că supunerea spiritului p r o v o a c ă d u r e r e de nedescris, că întregul trecut și întreaga obișnuință a unui astfel de spirit se apără de absurdissimum**, ca fiind acesta ceva căruia "credința" i se împotrivește. Oamenii
15 moderni, cu obtuzitatea lor față de întreaga nomenclatură creștină, nu mai trăiesc superlativul înfiorării, care, pentru un gust antic, rezidă în caracterul paradoxal al formulei "Dumnezeu pe cruce". N-a mai existat nicicând și niciunde până acum o asemenea cutezanță în intervertire, ceva la fel de cumplit, de interogativ și de problematic ca această formulă: ea promitea o reevaluare a
20 tuturor valorilor antice. – Este Orientul, p r o f u n d u l Orient, este sclavul oriental care, în felul acesta, se răzbuna pe Roma și pe toleranța ei nobilă și frivolă, pe "catolicismul" roman al credinței: – iar ceea ce a stârnit indignarea sclavilor față de stăpânii lor, revolta împotriva stăpânilor lor n-a fost nicicând credința, ci lipsa de credință, acea nepăsare cvasistoică și surâzătoare față de seriozitatea
25 credinței. "Luminarea" duce la revoltă: căci sclavul voiește ceea ce este necondiționat, el nu înțelege decât tirania, chiar și în morală, el iubește cum urăște, nenuanțat, până la fund, până la durere, până la boală, – multa lui suferință a s c u n s ă se revoltă împotriva gustului nobil, care pare a t ă g ă d u i suferința. Scepticismul față de suferință, în definitiv doar o atitudine a moralei
30 aristocratice, a contribuit și el, nu în cel mai neînsemnat mod, la geneza ultimei răscoale mari a sclavilor, care a început o dată cu Revoluția franceză.

47

Oriunde s-a manifestat până acum pe pământ nevroza religioasă, o întâlnim combinată cu trei riscante prescripții de regim: singurătate, post
35 și abstinență sexuală, – fără ca totuși să se poată stabili aici cu siguranță ce este cauză, ce este efect și d a c ă , în general, e vorba de un raport de cauză și efect. La ultima îndoială îndreptățește faptul că tocmai dintre simptomele

---

* *În lat. în text. (n.t.)*

** *Latinism în text, transcris* Absurdissimum *(= lucrul cel mai absurd). (n.t.)*

regulate, la popoarele sălbatice, ca şi la cele civilizate, face parte şi libidoul cel mai spontan şi mai desfrânat, care, apoi, se transformă la fel de spontan într-un spasm de pocăinţă şi o negare a lumii şi a voinţei: ambele interpretabile, eventual, ca epilepsie mascată? Dar nicăieri mai mult ca aici n-ar trebui să ne debarasăm de interpretări: în jurul nici unui tip n-a năpădit până acum o asemenea puzderie de absurditate şi superstiţii, nici unul până acum se pare că nu i-a interesat mai mult pe oameni, chiar pe filozofi, – ar fi momentul să se instaleze tocmai aici puţină răceală, să se înveţe precauţia, şi mai exact: să se abată privirea, *să se abată paşii* în altă direcţie. – Chiar şi-n planul secund al filozofiei de ultimă oră, cea schopenhaueriană, stă, aproape ca problemă în sine, acest înfiorător semn de întrebare al crizei şi al resuscitării religioase. Cum este *cu putinţă* negarea voinţei? cum este cu putinţă sfântul? – aceasta pare să fi fost cu adevărat întrebarea cu care Schopenhauer a pornit şi a ajuns filozof. Şi astfel a fost o veritabilă consecinţă schopenhaueriană faptul că cel mai convins adept al lui (poate şi ultimul în ceea ce priveşte Germania –), adică Richard Wagner, şi-a isprăvit exact aici propria operă de-o viaţă şi-a sfârşit prin a mai prezenta pe scenă tipul acela cumplit şi veşnic sub înfăţişarea lui Kundry, type vécu*, în carne şi oase; în acelaşi timp în care psihiatrii din aproape toate ţările Europei aveau prilejul să-l studieze îndeaproape peste tot unde nevroza religioasă – ori, cum îi spun eu, "starea religioasă" –, în calitate de "armată a salvării", şi-a produs ultima declanşare şi paradă epidemică. – Dacă ne-ntrebăm însă ce-a fost, de fapt, atât de interesant pentru oamenii de toate felurile şi din toate timpurile, chiar şi pentru filozofi, în întregul fenomen al sfântului; este, fără nici o îndoială, aerul de minune aferent lui, adică de imediată *succesiune a contrastelor*, a stărilor de suflet considerate opuse din punct de vedere moral: se socotea, în cazul acesta, la mintea cocoşului că dintr-un "om rău" se face dintr-o dată un "sfânt", un om bun. Psihologia de până acum a eşuat în acest punct: să nu se fi petrecut toate acestea în special pentru că ea se pusese sub autoritatea moralei, pentru că ea însăşi *credea* în contrastele morale de valoare şi vedea, citea, *interpreta* aceste contraste inserându-le în text şi în starea de fapt? – Cum aşa? "Minunea", doar o greşeală de interpretare? O meteahnă a filologiei?–

48

Cică rasele latine aderă mult mai intim la catolicismul lor decât noi, nordicii, în general, la întregul creştinism: şi, în consecinţă, necredinţa trebuie să însemne cu totul altceva în ţările catolice decât în cele protestante – adică

** În fr. în text; "tip versat". Pe Kundry, eroina din "Parsifal", N o socoteşte un caz patologic, alături de alte personaje feminine wagneriene: Senta, Elsa, Isolda, Brünnhilde (cf. KSA 13, 249, 465, 502). (n.t.)*

un fel de revoltă împotriva geniului rasei, în timp ce la noi este mai curând o întoarcere la geniul (sau la geniul rău –) al rasei. Noi, nordicii, coborâm fără doar şi poate din nişte rase barbare, chiar şi în privinţa înzestrării noastre pentru religie: noi suntem slab dotaţi pentru ea. Îi putem excepta pe celţi, care, de aceea, au oferit şi cel mai bun teren pentru contractarea infecţiei creştine în Nord: – în Franţa, idealul creştin, atât cât soarele palid al Nordului a îngăduit, a ajuns la deplina lui înflorire. Cât de bizari în pioşenia lor continuă să fie, pentru gustul nostru, chiar aceşti ultimi sceptici francezi, în măsura în care la obârşia lor se află puţin sânge celtic! Cât de catolic, de negerman ne miroase sociologia lui Auguste Comte cu romana ei logică a instinctelor! Cât de iezuit ne miroase acel cicerone fermecător şi inteligent de la Port-Royal, Sainte-Beuve, cu toată aversiunea lui faţă de iezuiţi! Şi chiar Ernest Renan: cât de inaccesibil ne sună nouă, nordicilor, limbajul unui asemenea Renan în care o nimica toată de tensiune religioasă îi descumpăneşte clipă de clipă sufletul voluptuos, în sens mai subtil, şi iubitor de viaţă comodă! Ar fi de-ajuns ca să-i repetăm aceste frumoase propoziţii – şi ce diabolism şi aroganţă s-ar trezi numaidecât ca răspuns în sufletul nostru, probabil mai puţin frumos şi mai aspru, adică mai german! – "disons donc hardiment que la religion est un produit de l'homme normal, que l'homme est le plus dans le vrai quand il est le plus religieux et le plus assuré d'une destinée infinie... C'est quand il est bon qu' il veut que la vertu corresponde à un ordre éternel, c'est quand il contemple les choses d'une manière désintéressée qu' il trouve la mort révoltante et absurde. Comment ne pas supposer que c'est dans ces moments-là, que l'homme voit le mieux?..."* Aceste propoziţii sunt atât de a n t i p o d i c e pentru urechile şi deprinderile mele, încât, atunci când am dat de ele, mi-am notat alături prima reacţie colerică ‹:›** "la niaiserie religieuse par excellence!"*** – până când ultima pornire colerică mi le-a îndrăgit de-a binelea, aceste propoziţii cu adevărul lor întors cu susu-n jos! Este atât de plăcut, atât de marcant să ai propriii tăi antipozi!

* *În fr. în text: "s-o spunem deci fără înconjur că religia este un produs al omului normal, că omul este cel mai aproape de adevăr atunci când este religios la maxim şi cel mai sigur de un destin fără margini... Când este bun, el vrea ca virtutea să corespundă unei ordini eterne; când contemplă lucrurile în mod dezinteresat, el găseşte moartea revoltătoare şi absurdă. Cum să nu presupui că-n momentele acestea omul vede cel mai bine?..." (cf. Ernest Renan, L'avenir religieux des sociétés modernes, Levy, Editeur Paris, 1868, p. 416; citatul figurează la Paul Bourget, Essais de psychologie contemporaine, Alphonse Lemerre, Editeur Paris, 1883, p. 78-79, apud G. Campioni, NS, 19, 1990, 532; v. şi JGB 21, 27, 5-6:* la religion de la souffrance humaine; *GM III 26, 291, 33:* la religion de la souffrance; *N către Overbeck, 10 aprilie 1886; cf. şi KSA 11, 43[2], 701, 17-19). (n.t.)*

** *Întregirea noastră. (n.t.)*

*** *Cf. nota*, p. 13; AC 58; KSA 12, 10[51]; KSA 13, 11[282]. (n.t.)*

49

Ceea ce uimeşte în religiozitatea vechilor greci este imensul belşug de recunoştinţă pe care îl emană ea: – este un neam foarte nobil de oameni acela ce se poziţionează **în felul acesta** faţă de natură şi faţă de viaţă! – Ulterior, când gloata ajunge la supremaţie în Grecia, **frica** năpădeşte şi în religie; iar creştinismul se pregătea. –

50

Ardoarea pentru Dumnezeu: există manifestări ţărăneşti, sincere şi deranjante, ca aceea a lui Luther, – întregul protestantism duce lipsă de delicatezza* meridională. Există, în această privinţă, o ieşire orientală din fire, aşa ca la un sclav graţiat sau ridicat în rang pe nedrept, de pildă, la Augustin, care este lipsit, într-o manieră ofensatoare, de orice nobleţe a gesturilor şi a dorinţelor nestăpânite. Există apoi o duioşie şi lascivitate feminină care împinge, pudică şi ignorantă, la o unio mystica et physica**: precum la Madame de Guyon. În multe cazuri, ea apare, destul de ciudat, ca travestire a pubertăţii unei fete sau a unui adolescent; din când în când chiar ca isterie a unei fete bătrâne, ba şi ca ultimă ambiţie a ei: – biserica a canonizat deja în mai multe rânduri femeia aflată într-o astfel de situaţie.

51

Până acum, cei mai puternici oameni s-au tot plecat închinându-se în faţa sfântului, ca în faţa enigmei biruirii de sine şi a ultimei privaţiuni premeditate: de ce s-au plecat? Au presimţit în el – şi oarecum în dosul semnului de întrebare ridicat de aspectul lui neputincios şi jalnic – forţa superioară ce voia să se încerce pe sine într-o astfel de biruire, tăria voinţei în care ei recunoşteau şi ştiau să onoreze propria tărie şi plăcere seniorială: ei onorau ceva din sine când îl onorau pe sfânt. Unde mai puneai că vederea sfântului le sugera o bănuială: o asemenea monstruozitate de negaţie, de contra-natură nu va fi fost jinduită degeaba, aşa-şi ziceau şi se-ntrebau. Există cumva un motiv pentru asta, un risc mare de tot, asupra căruia ascetul, graţie sfătuitorilor şi vizitatorilor săi misterioşi, ar putea fi mai îndeaproape informat? Ajunge, puternicii lumii au învăţat de la el o nouă frică, au presimţit o nouă putere, un vrăjmaş străin, încă nebiruit: – "voinţa de putere" a fost aceea care i-a obligat să se oprească în faţa sfântului. Au fost nevoiţi să-l întrebe – –

---

* *În it. în text. (n.t.)*

** *În lat. în text: "(com)uniune mistică şi fizică" ("unio mystica" semnifică unirea tainică a sufletului cu Dumnezeu ca ţel al cunoaşterii acestuia la misticii creştini); cf. şi GM I 6; GM III 17; AC 58; KSA 12, 10 [51]; KSA 13, 11 [282]. (n.t.)*

52

În "vechiul Testament" al evreilor, cartea justiţiei dumnezeieşti, există oameni, lucruri şi vorbiri într-un stil atât de măreţ, că literatura greacă şi indică n-are nimic să-i pună alături. Stăm cu groază şi respect în faţa acestor neobişnuite relicve a ceea ce a fost odată omul, iar gânduri triste ne-or copleşi cu privire la vechea Asie şi la peninsula ei din frunte, Europa, care ar dori cu orice preţ să însemne, faţă de Asia, "progresul omului". Desigur: cel ce nu-i el însuşi decât un animal domestic slab şi îmblânzit şi nu cunoaşte decât nevoile unui animal de casă (aidoma persoanelor noastre culte de astăzi, incluzându-i aici şi pe creştinii creştinismului "cult" –), acela n-are nici a se minuna, nici a se amărî sub acele ruine – gustul trezit de vechiul Testament este o piatră de încercare cu privire la "mare" şi la "mic" –: poate că el găseşte în continuare pe placul inimii sale mai degrabă noul Testament, cartea îndurării (în ea este mult din mirosul veritabil, căldicel şi stătut, de făţarnici şi suflete mici). A fi încleiat într-o singură carte acest nou Testament, un fel de rococo al gustului din orice punct de vedere, cu vechiul Testament, luând înfăţişarea "Bibliei", a "cărţii în sine": acesta este poate cel mai mare curaj şi "păcat împotriva spiritului" pe care Europa literară îl are pe conştiinţă.

53

De ce ateism, astăzi? – "Tatăl" din Dumnezeu este radical contestat; la fel "judecătorul", "răsplătitorul". De asemenea, "liberul arbitru" al său: el nu aude, – chiar dacă ar auzi, tot n-ar putea să ajute. Partea cea mai proastă este aceasta: el pare inapt să-şi deschidă limpede sufletul: este confuz? – Iată ce-am descoperit ca fiind nişte cauze ale scăpătării teismului european, profitând de tot felul de discuţii, întrebând, trăgând cu urechea; mi se pare, ce-i drept, că instinctul religios este în plină ascensiune, – că refuză însă cu adâncă neîncredere tocmai posibilitatea teistă de a se potoli.

54

Oare ce face, în definitiv, întreaga filozofie modernă? De la Descartes – şi asta mai mult din îndârjire împotriva lui decât pe baza precedentului său – se comite un atentat din partea tuturor filozofilor contra vechii noţiuni de suflet, sub aparenţa unei critici a noţiunilor de subiect şi predicat – adică: un atentat împotriva premisei de bază a doctrinei creştine. Filozofia modernă, ca scepticism gnoseologic, este, ocult sau deschis, a n t i c r e ş t i n ă : deşi, spunând-o pentru nişte urechi mai fine, în nici un caz, antireligioasă. Căci odinioară se credea în "suflet" cum se credea în gramatică şi în subiectul

gramatical: se spunea că "eu" este condiție, "gândesc" este predicat și condiționat – gândirea este o activitate pentru care trebuie imaginat, drept cauză, un subiect. Apoi, cu o tenacitate și o viclenie de toată admirația, se-ncerca dacă nu se poate ieși din această încurcătură, – dacă nu cumva e adevărat contrariul: "gândesc" – condiție, "eu" – condiționat; "eu", așadar, doar o sinteză făcută de gândirea însăși. Kant voia să demonstreze, în fond, că, pornind de la subiect, subiectul nu poate fi demonstrat, – nici obiectul: s-ar crede că nu i-a fost întotdeauna străină posibilitatea unei existențe fictive a subiectului, deci "a sufletului", ideea aceea care, ca filozofie Vedanta, a mai fost odată, și cu o uriașă putere, pe pământ.

55

Există o scară mare a cruzimii religioase, cu mulți fuscei; dar trei din aceștia sunt cei mai importanți. Într-o vreme se sacrificau dumnezeului lor niște oameni, poate chiar aceia pe care-i iubeai cel mai mult, – din această categorie făceau parte jertfele de întâi născuți, proprii tuturor religiilor preistorice, de ele ține și jertfa împăratului Tiberius în grota lui Mithra din insula Capri, cel mai înfiorător dintre toate anacronismele romane. Apoi, în epoca morală a omenirii, îți sacrificai dumnezeului tău cele mai puternice instincte pe care le posedai, "natura" ta; această bucurie solemnă sclipește în privirea crudă a ascetului, a celui ce este în chip fanatic "contra naturii". În sfârșit: ce mai rămânea de sacrificat? Nu trebuia oare sacrificat odată, în sfârșit, orice este consolare, sfințenie, mântuire, orice speranță, orice credință într-o armonie ocultă, în fericiri și dreptăți viitoare? nu trebuia jertfit însuși Dumnezeu și, din cruzime față de sine, adorată piatra, prostia, greutatea, soarta, nimicul? Să-l sacrifici pe Dumnezeu pentru nimic – acest mister paradoxal al ultimei cruzimi i-a fost rezervat generației care tocmai se ridică acum: noi cunoaștem deja cu toții câte ceva din lucrul acesta. –

56

Cine, aidoma mie, s-a ostenit multă vreme, un un nesaț de neînțeles, să gândească în profunzime pesimismul și să-l salveze din strâmtoarea și naivitatea, pe de o parte, creștină, pe de altă parte, germană, cu care el s-a prezentat ultima dată acestui veac, adică în forma filozofiei schopenhaueriene; cine a privit realmente odată, cu un ochi asiatic și transasiatic, înăuntrul și în adâncul celui mai negator mod de a gândi lumea dintre toate câte sunt cu putință – dincolo de bine și de rău, iar nu, tot ca Buddha și Schopenhauer, sub vraja și iluzia moralei –, acela și-a deschis ochii, poate tocmai prin aceasta, fără s-o fi vrut, de fapt, asupra idealului contrar: asupra idealului de

om extrem de încrezut şi de plin de viaţă, de om ce afirmă cel mai mult viaţa, de om care nu numai că a învăţat să se mulţumească şi să suporte cele ce-au fost şi sunt, ci vrea să aibă din nou, pe vecie, toate acestea, a ş a c u m a u f o s t ş i s u n t, strigând nesăţios da capo*, nu numai sieşi, ci
5 întregii piese şi întregului spectacol, şi nu numai unui spectacol, ci, în fond, celui căruia tocmai acest spectacol îi este necesar – şi-l face să fie necesar: fiindcă el îşi este mereu şi mereu necesar sieşi – şi face să-şi fie sieşi necesar – – Cum? Şi asta n-ar fi – circulus vitiosus deus**?

57

10 O dată cu forţa privirii sale spirituale şi a cunoştinţelor sale în ansamblu, creşte zarea şi oarecum spaţiul din jurul omului: lumea i se adânceşte, noi stele şi noi taine şi icoane intră mereu în raza lui vizuală. Poate că toate lucrurile asupra cărora ochiul spiritului şi-a exersat perspicacitatea şi profunzimea n-au fost decât un prilej de exerciţiu, o chestiune de joc, ceva
15 pentru copii şi oameni copilăroşi. Poate că odată noţiunile cele mai solemne, pentru care s-au purtat cele mai numeroase lupte şi s-au îndurat cele mai multe suferinţe, noţiunile de "Dumnezeu" şi de "păcat", n-o să ne apară mai importante decât îi apare unui bătrân o jucărie de copil şi o durere copilărească, – şi poate că atunci "bătrânul" va avea iarăşi nevoie de altă
20 jucărie şi de altă durere, – încă destul de copil, un veşnic copil !

58

S-a luat cumva în seamă întru cât este nevoie, pentru o viaţă cu adevărat religioasă (şi atât pentru strădania ei predilectă de microcosmică observare de sine, cât şi pentru acea firavă nonşalanţă care se numeşte
25 "rugăciune" şi este o constantă pregătire pentru "venirea Domnului"), de huzureala sau cvasihuzureala exterioară, mă gândesc la huzureala cu cuget curat din vechime, de viţă, căreia nu-i este străin aristocraticul sentiment că munca d e z o n o r e a z ă ,– adică trivializează sufletul şi trupul? Şi că, în consecinţă, laboriozitatea modernă, lărmuitoare, economisitoare de timp, mândră
30 de sine, prosteşte de mândră, educă şi pregăteşte mai mult decât orice exact pentru "necredinţă"? Printre cei ce trăiesc, bunăoară, în Germania de azi, deoparte de religie, întâlnesc oameni a căror "liberă cugetare" este de mai multe feluri şi origini, înainte de toate însă o majoritate de asemenea indivizi, a căror sârguinţă le-a stins, din generaţie în generaţie, instinctele religioase:
35 încât ei nu mai ştiu deloc la ce folosesc religiile şi le înregistrează cumva

---

* *În it. în text: "de la capăt" (v. şi Za III, vol.5, 151, 34; Za IV, vol. 5, 301, 24). (n.t.)*
** *În lat. în text: "cercul vicios Dumnezeu". (n.t.)*

existența în lume doar cu un fel de stupoare cretină. Acești oameni bravi se simt deja extrem de monopolizați, fie de afacerile lor, fie de distracțiile lor, fără a mai vorbi de "patrie" și de ziare și de "obligațiile de familie": s-ar zice că nu mai au deloc timp și pentru religie, cu atât mai mult, cu cât le este neclar
5 dacă-i vorba în cazul acesta de o nouă afacere sau de o nouă distracție, – căci este imposibil să mergi la biserică, își spun ei, pur și simplu ca să-ți strici buna dispoziție. Ei nu sunt adversari ai obiceiurilor religioase; dacă li se solicită în anumite cazuri, bunăoară din partea statului, participarea la atare datini, ei fac ce li se cere, așa cum fac multe altele –, cu o seriozitate
10 răbdurie și modestă și fără multă curiozitate și disconfort: – ei trăiesc chiar prea deoparte și în afară pentru a găsi, în sinea lor, de trebuință fie și numai un pentru și contra în astfel de lucruri. De acești indiferenți țin astăzi cei mai mulți dintre protestanții germani din clasele de mijloc, în special din harnicele și marile centre comerciale și de transport; la fel, cei mai mulți dintre laborioșii
15 învățați și din întregul mediu universitar (fac excepție teologii, a căror existență și posibilitate chiar acolo dă psihologului de dezlegat din ce în ce mai multe și mai subtile enigme). Rareori oamenii evlavioși ori numai religioși își fac o idee de *câtă* bunăvoință, am putea spune voință samavolnică, este nevoie azi ca un învățat german să ia în serios problema religiei; din perspectiva
20 întregii lui profesii (și, cum am spus, din perspectiva laboriozității profesionale, la care îl obligă conștiința lui modernă), el înclină spre o seninătate superioară, aproape indulgentă față de religie, cu care se amestecă din când în când o ușoară desconsiderare, îndreptată împotriva "necurăției" spiritului, pe care el o presupune peste tot unde se ia încă partea bisericii. Învățatului îi reușește numai
25 cu ajutorul istoriei (deci *nu* pornind de la experiența sa personală) să ajungă la o seriozitate cuviincioasă și la o anumită considerație timidă față de religii; dar chiar să-și fi înălțat simțirea până la recunoștința față de ele, n-a ajuns cu persoana lui nici măcar cu un pas mai aproape de ceea ce continuă să existe ca biserică sau evlavie: poate invers. Indiferența practică față de lucrurile re-
30 ligioase, întru care este născut și educat, sublimează la el, de obicei, în precauția și igiena care evită contactul cu oamenii și lucrurile religioase; și chiar adâncimea toleranței și a omeniei sale poate fi aceea care-l face să se ferească de starea delicată de disperare pe care tolerarea însăși o comportă. – Orice epocă își are propriul mod dumnezeiesc de naivitate, pentru a cărui descoperire
35 alte perioade de timp sunt îndrituite s-o pizmuiască: – și câtă naivitate, naivitate venerabilă, copilărească și nelimitat de nătângă, nu zace în această credință despre superioritatea învățatului, în conștiința curată a toleranței sale, în siguranța firească și candidă cu care instinctul său îl tratează pe omul religios ca pe un tip insignifiant și inferior, dincolo de care el însuși a crescut în afară,

în lături, *în sus*, – el, pigmeul şi plebeul mărunt şi pretenţios, harnic-îndemânaticul intelectual şi meşteşugar al "ideilor", al "ideilor moderne"!

59

Cine a privit în adâncul lumii desluşeşte bine ce lucru înţelept este că oamenii sunt superficiali. Instinctul lor de conservare este acela care-i învaţă să fie pripiţi, uşuratici şi falşi. Se-ntâlneşte ici-colo o divinizare exagerată şi pătimaşă a "formelor pure", la filozofi, ca şi la artişti: să nu se-ndoiască nimeni că cine are *nevoie* în felul acesta de cultul superficialităţii a avut o experienţă nefericită *sub* nivelul ei. Poate chiar cu privire la aceşti copii arşi, artiştii înnăscuţi, care mai găsesc plăcerea vieţii doar în intenţia de-a-i *falsifica* imaginea (oarecum într-o lungă răzbunare pe viaţă –), continuă să existe o ordine ierarhică: s-ar putea deduce gradul în care le este tăiată pofta de viaţă după punctul până unde doresc ei să-i vadă imaginea falsificată, subţiată, transcendentalizată, divinizată, – i-am putea socoti şi pe homines religiosi* printre artişti, ca rangul *cel mai înalt* al lor. Frica adâncă şi suspicioasă faţă de un pesimism incurabil este aceea care sileşte milenii întregi să se agaţe cu dinţii de o interpretare religioasă a existenţei: frica de acel instinct care presimte că s-ar putea pune mâna *prea devreme* pe adevăr, înainte ca omul să fi devenit destul de puternic, destul de aspru, destul de artist... Cucernicia, "viaţa întru Dumnezeu", văzute cu această privire, ar apărea în cazul acesta ca emanaţia cea mai rafinată şi ultimă a *fricii* de adevăr, ca adoraţie şi îmbătare de artist faţă de cea mai consecventă dintre toate falsificările, ca voinţă de contrariul adevărului, de neadevăr cu orice preţ. Poate că până acum n-a existat nici un mijloc mai puternic de-a înfrumuseţa omul însuşi decât chiar această cucernicie: prin mijlocirea ei, omul poate să devină atât de mult artă, superficialitate, joc de culori, bunătate, încât nu mai suferim la vederea lui. –

60

Să iubeşti omul *de dragul lui Dumnezeu* – acesta era până acum cel mai nobil şi mai depărtat simţământ care a fost atins printre oameni. Că dragostea pentru om fără vreo tainică intenţie de a deveni sacră este o prostie şi o dobitocie *mai mult*, că înclinaţia pentru această iubire de om trebuie să-şi dobândească măsura, fineţea, grăunciorul de sare şi firicelul de ambră mai întâi de la o înclinaţie superioară: – oricare a fost omul ce a simţit şi "trăit" prima oară lucrul acesta, oricât i s-o fi împleticit limba când a încercat să exprime asemenea duioşie, el va rămâne pentru noi în toate vremurile sfânt şi venerabil, ca omul care a zburat cel mai sus până acum şi s-a rătăcit în chipul cel mai frumos!

**În lat. în text. (n.t.)*

61

Filozoful, în felul în care *noi* îl înțelegem, noi, spiritele libere –, ca fiind omul celei mai mari responsabilități, care este conștient de dezvoltarea generală a omului: filozoful acesta se va folosi de religii în opera lui de formare și educare, așa cum se va folosi de situația politică și economică a momentului. Înrâurirea selectivă, formativă, adică întotdeauna atât cea distructivă, cât și cea creatoare și modelatoare, care poate fi exercitată cu ajutorul religiilor, este, după natura oamenilor ajunși sub vraja și protecția lor, una complexă și diferită. Pentru cei puternici, independenți, pregătiți și predestinați să comande, în care este personificată rațiunea și arta unei rase stăpânitoare, religia este un mijloc în plus pentru a depăși obstacolele, pentru a putea domina: ca o legătură ce-i leagă laolaltă pe suverani și supuși și le dezvăluie și le predă celor dintâi conștiințele ultimilor, partea lor ascunsă și intimă, care s-ar sustrage bucuros conformării; și, dacă niște naturi aparte de o atare origine nobilă înclină, prin înalta lor spiritualitate, spre o viață mai abstractă și mai contemplativă și își rezervă cel mai rafinat soi de dominare (peste niște discipoli sau confrați aleși), atunci religia însăși poate fi întrebuințată ca mijloc de a-și găsi odihnă după tărăboiul și osteneala guvernării *mai brute* și puritate după jegul *necesar* al oricărei activități politice. Așa au înțeles lucrurile, bunăoară, brahmanii: prin mijlocirea unei organizări religioase, și-au atribuit dreptul să-i numească poporului regii, în timp ce ei înșiși se țineau și se simțeau deoparte și pe dinafară, ca fiind oamenii unor misiuni mai înalte și mai presus de cele ale unui rege. Între timp, religia dă și unei părți dintre cei stăpâniți un îndrumar și un prilej de-a se pregăti să stăpânească și să poruncească într-o zi, mai cu seamă acelor clase și categorii sociale care se ridică încet și în care, datorită unor fericite uzanțe matrimoniale, forța și plăcerea voinței, voința de autocontrol se află în continuă creștere: – lor le oferă religia destule impulsuri și ispite de-a o apuca pe căile către spiritualitatea superioară, de-a experimenta sentimentele marii stăpâniri de sine, ale tăcerii și ale singurătății: – ascetismul și puritanismul sunt niște mijloace aproape indispensabile de educație și de înnobilare, când o rasă vrea să triumfe asupra originii ei plebee și-și deschide drum spre puterea ce va să vie. În sfârșit, oamenilor obișnuiți, cei mai mulți, care există pentru corvoadă și pentru folosul obștesc și *au dreptul* să existe doar pentru asta, religia le asigură o inestimabilă mulțumire cu situația și fatalitatea lor, o frecventă pace lăuntrică, o înnobilare a obedienței, o fericire și o suferință în plus alături de semenii lor și oleacă de transfigurare și înfrumusețare, ceva din legitimarea întregului cotidian, a întregii umilințe, a întregii sărăcii cvasianimalice a sufletului lor. Religia și semnificația religioasă

a vieţii aplică pe oamenii aceştia mereu necăjiţi o strălucire solară şi le face lor înşişi suportabilă propria vedere, acţionează aşa cum acţionează de obicei o filozofie epicureică asupra unor suferinzi de rang superior, adică înviorător, civilizator, făcându-i oarecum *să profite* de suferinţă, până la urmă chiar consacrând-o şi justificând-o. Poate că-n creştinism şi budism nu-i nimic aşa de venerabil ca arta lor de a-l deprinde până şi pe cel mai umil om să se situeze prin cucernicie într-o ordine aparent superioară a lucrurilor şi, o dată cu asta, să reţină în sine satisfacţia pentru rânduiala reală, în cadrul căreia trăiesc destul de amar, – şi tocmai de amarul acesta e nevoie!

62

La urmă, fireşte, pentru a face unor asemenea religii şi bilanţul negativ şi a le pune în lumină funesta periculozitate, trebuie spus: – se plăteşte întotdeauna scump şi teribil, dacă religiile *nu* acţionează în mâna filozofului ca mijloc de formare şi educare, ci de la sine şi *suveran*, dacă vor să fie ele însele scopuri ultime, iar nu mijloace alături de alte mijloace. Există la om, ca şi la oricare altă specie de animal, un excedent de neizbutiţi, de bolnavi, de degenerescenţi, de nevolnici, de, neapărat, suferinzi; cazurile reuşite sunt şi la om întotdeauna excepţia şi, ţinând seama că omul este *animalul încă neconfigurat*, chiar o excepţie rară. Dar şi mai rău: cu cât mai reuşit este tipul reprezentat de un om, cu atât mai mult creşte improbabilitatea ca el să *reuşească*: aleatoriul, legea absurdului din economia generală a omenirii se manifestă în chipul cel mai înspăimântător în acţiunea sa distructivă asupra oamenilor superiori, ale căror condiţii de viaţă sunt fine, complexe şi greu calculabile. În ce raport se află acum cele mai mari două religii numite faţă de acest *excedent* de cazuri eşuate? Ele caută să conserve, să ţină în viaţă ceea ce se poate menţine cumva, ba chiar iau poziţie principială faţă de acestea, în calitatea lor de religii *pentru suferinzi*, ele dau dreptate tuturor celor care suferă de viaţă ca de o boală şi ar dori să impună ca orice alt sentiment al vieţii să treacă drept fals şi să devină imposibil. Chiar dacă ne-ar plăcea să supraestimăm mai departe această asistenţă indulgentă şi conservatoare, în măsura în care ea este şi a fost valabilă nu numai pentru toţi ceilalţi, ci şi pentru tipul suprem de om, până acum aproape întotdeauna şi cel mai suferind: totuşi, într-o socoteală generală, religiile de până acum, adică cele *suverane*, fac parte din cauzele principale care au menţinut tipul "om" pe o treaptă inferioară, – ele au conservat prea mult din *ceea ce trebuia să piară*. Trebuie să le mulţumim pentru unele lucruri de nepreţuit; şi cine oare este destul de bogat în recunoştinţă spre a nu sărăci în faţa a tot ce-au făcut până acum în Europa,

de exemplu, "oamenii religioşi" ai creştinismului? Şi, cu toate acestea, dacă suferinzilor le-au dat consolare, oprimaților şi disperaților – curaj, celor ce n-au stat pe picioarele lor – un baston şi un sprijin, iar pe cei ruinați lăuntric şi sălbăticiți i-au ademenit din societate în mănăstiri şi-n temnițe sufleteşti: ce trebuiau să facă pe lângă asta, ca să lucreze cu conştiința împăcată atât de sistematic la conservarea a tot ce-i bolnav şi suferind, adică, de fapt şi cu adevărat, la *deteriorarea rasei europene*? Să răstoarne *cu susu-n jos* toate evaluările – *asta* trebuiau s-o facă! Şi să-i distrugă pe cei puternici, să afecteze marile speranțe, să atragă suspiciunea asupra fericirii generate de frumusețe, să frângă tot ce-i autocrat, bărbătesc, cuceritor, setos de putere, toate instinctele proprii tipului suprem şi perfect reuşit de "om", transformând toate acestea în nesiguranță, mizerie sufletească, autonimicire, ba chiar să întoarcă întreaga iubire de cele pământeşti şi de dominare a pământului în ură față de pământ şi de cele pământeşti – *iată ce* misiune şi-a asumat biserica şi a trebuit să şi-o asume, până ce, după aprecierea ei, a contopit finalmente într-un singur sentiment "dezlumirea", "desenzualizarea" şi "omul superior". Admițând că am fi în stare să cuprindem cu privirea sarcastică şi dezinteresată a unui zeu epicureic comedia ciudat de dureroasă şi deopotrivă de rudimentară şi subtilă a creştinismului european, cred că nu ne-am mai opri din uimire şi râs: nu lasă oare impresia că a domnit asupra Europei, vreme de optsprezece veacuri, singura voință de a face din om o *sublimă stârpitură*? Dar cel ce, din nevoi contrare, fără a mai fi epicureic, ci având în mână nu ştiu ce ciocan dumnezeiesc, s-ar alătura acestei degenerări şi piperniciri a omului aproape voluntare, aşa cum apare ea la europeanul creştin (la Pascal, de pildă), n-ar trebui să țipe cu furie, cu milă, cu oroare: "O nătângilor, o înfumuraților şi milostivilor de nătângi, ce-ați făcut, iată! A fost acesta un lucru pentru mâinile voastre? Cum mi-ați cioplit şi pocit cea mai frumoasă piatră? Ce v-ați permis *voi* să faceți?" – Am vrut să spun: creştinismul a fost cea mai fatală varietate de autoîngâmfare de până acum. Oameni nu destul de mari şi de aspri ca să fie îndreptățiți să-i dea *omului*, ca artişti, o formă; oameni nu destul de puternici şi de văzători la distanță ca să *facă*, printr-o sublimă constrângere de sine, să domnească legea de prim-plan a ratării şi a distrugerii în mii de feluri; oameni nu destul de nobili ca să vadă scara şi prăpastia rangurilor, de o adâncă diversitate, dintre om şi om: – *asemenea* oameni au guvernat, cu acel "egali în fața lui Dumnezeu", destinul de până acum al Europei, până ce, în sfârşit, a ajuns la maturitate o specie depreciată, aproape ridicolă, un animal de turmă, ceva binevoitor, bolnăvicios şi mediocru, europeanul de azi ....

Capitolul al patrulea: sentințe și interludii

63

Cine este cu desăvârșire dascăl ia toate lucrurile în serios exclusiv în privința elevilor săi, – până și pe sine însuși.

64

"Cunoașterea de dragul ei înseși" – aceasta-i ultima cursă întinsă de morală: ne-ncurcăm astfel încă o dată și de tot în ea.

65

Fascinația cunoașterii ar fi neglijabilă dacă, în drumul spre ea, n-ar trebui învinsă atâta pudoare.

65 a

Suntem cât se poate de necinstiți față de dumnezeul nostru: el nu *are voie* să păcătuiască!

66

Tendința de a se umili, de a se lăsa jefuit, mințit și exploatat ar putea fi rușinea unui dumnezeu în mijlocul oamenilor.

67

Iubirea față de o singură persoană este o barbarie: căci ea se exercită pe socoteala tuturor celorlalți. Chiar și iubirea față de Dumnezeu.

68

"Iată ce-am făcut", glăsuiește memoria mea. Nu se poate să fi făcut eu lucrul acesta – glăsuiește trufia mea și rămâne neînduplecată. La urmă – memoria se dă bătută.

69

Am fost niște proști spectatori ai vieții, dacă n-am văzut și mâna care omoară – grijuliu.

70

Dacă ai caracter, ai și trăirea ta tipică, ce revine mereu.

71

Înțeleptul ca astronom. – Atâta vreme cât continui să simți stelele ca un "deasupra ta", îți lipsește încă privirea celui împătimit de cunoaștere.

72

5 Nu intensitatea, ci durata simțirii înalte le conferă oamenilor înălțime.

73

Cine-și atinge idealul trece, tocmai prin aceasta, dincolo de el.

73 a

Nu un singur păun își ascunde coada de ochii tuturora – și zice că 10 asta-i mândria lui.

74

Un om de geniu este de nesuferit, dacă nu mai posedă cel puțin două lucruri în plus: recunoștință și curăție.

75

15 Gradul și felul de sexualitate ale unui om ajung până-n ultimul vârf al spiritului său.

76

În condiții de pace, omul războinic se aruncă asupra lui însuși.

77

20 Cu principiile noastre suntem gata să ne tiranizăm sau să ne legitimăm sau să ne onorăm sau să ne ultragiem sau să ne ascundem deprinderile: – doi oameni cu aceleași principii susțin totuși, prin mijlocirea lor, în mod plauzibil, ceva radical diferit.

78

Cine se disprețuiește pe sine tot se mai prețuiește, în cazul în speță, 25 ca disprețuitor.

79

Un suflet care se știe iubit, dar el însuși nu iubește își trădează drojdia: – dedesubtul cel mai adânc îi răbufnește la suprafață.

80

30 Un lucru care se lămurește încetează să ne mai intereseze. – La ce se referea zeul acela care îndemna: "Cunoaște-te pe tine însuți"? Să

fi-nsemnat cumva: "Încetează să-ţi mai pese de tine însuţi! fii obiectiv!" – Şi Socrate? – Şi "omul de ştiinţă"? –

81

E cumplit să mori de sete în apele mării. Trebuie oare să vă săraţi la fel de mult adevărul, încât să nu mai astâmpere nici măcar – setea?

82

"Milă de toată lumea" – ar fi severitate şi tiranie faţă de *tine*, domnule vecin! –

83

Instinctul. – Când arde casa, îţi uiţi şi de prânz. – Da: dar îţi scoţi apoi pârleala-n cenuşă.

84

Femeia se deprinde să urască pe măsură ce uită – să farmece.

85

Aceleaşi stări afective se manifestă totuşi la bărbat şi la femeie într-un tempo diferit: de aceea bărbatul şi femeia nu contenesc să aibă divergenţe de păreri.

86

Pe fundalul oricărei vanităţi personale, femeile însele tot îşi mai păstrează dispreţul impersonal – pentru "femeie".

87

Inimă legată, spirit liber. – Când îţi legi inima fără milă şi-o ţii captivă, îi poţi da spiritului tău numeroase libertăţi: am mai spus-o odată. Dar lumea nu mă crede, presupunând că n-o ştie deja .....

88

Încep să-ţi devină suspecte unele persoane extrem de perspicace, o dată ce dau de bucluc.

89

Unele trăiri teribile dau de gândit dacă nu cumva cel ce le trăieşte este cam teribil.

90

Unii oameni melancolici, cu inima grea, găsesc uşurare şi ies temporar la suprafaţa lor tocmai prin ceea ce-i îngreunează pe alţii, prin ură şi iubire.

91

Atât de rece, de glacial, că, atingându-l, îţi frigi degetele! Oricine pune mâna pe el se sperie! – Şi tocmai de aceea mulţi îl consideră încins.

92

Cine, pentru buna sa reputaţie, nu s-a jertfit măcar o dată – pe sine însuşi? –

93

În condescendenţă nu-i nici urmă de ură faţă de om, însă, tocmai de aceea, prea mult dispreţ pentru om.

94

Maturitate de bărbat: adică să fi regăsit seriozitatea pe care, copil fiind, o aveai jucându-te.

95

Să te ruşinezi de imoralitatea ta: iată o treaptă pe scara la capătul căreia o să te ruşinezi şi de moralitatea ta.

96

De viaţă trebuie să te desparţi cum s-a despărţit Odiseu de Nausicaa, – mai mult binecuvântând decât îndrăgostit.

97

Aud? Un om mare? Nu-l văd decât pe comediantul propriului său ideal.

98

Dacă ne dresăm conştiinţa, ea ne sărută-n acelaşi timp în care ne muşcă.

99

Grăieşte dezamăgitul. – "Trăgeam cu urechea la ecou şi n-auzeam decât laudă – "

100

În fața noastră înșine toți ne prezentăm mai nătântoci decât suntem: ne odihnim în felul acesta de semenii noștri.

101

Astăzi, un cunoscător s-ar putea lesne simți ca fiind prefacerea în animal a lui Dumnezeu.

102

Descoperirea succesului în dragoste ar trebui, de fapt, să-l dezmeticească pe-ndrăgostit în privința ființei iubite. "Cum așa? e-ntr-atât de modestă, încât să te iubească tocmai pe tine? Sau într-atât de proastă? Sau – sau – "

103

Riscul fericirii. – "Acum îmi merg toate cât se poate de bine, de-aici încolo am să iubesc orice destin: – cine are chef să-mi fie destin?"

104

Nu iubirea lor de oameni, ci neputința iubirii lor de oameni îi împiedică pe creștinii de azi să ne – ardă.

105

În cazul spiritului liber, al "piosului cunoașterii" – pia fraus* se află mai mult decât impia fraus* în răspăr cu gustul (cu "pioșenia" *lui*). De aici profunda lui lipsă de înțelegere față de biserică, trăsătură proprie tipului "spirit liber", – sub forma lipsei *lui* de libertate.

106

În virtutea muzicii, pasiunile se bucură de ele însele.

107

Cel ce se hotărăște să-și astupe urechile până și-n fața celui mai convingător contraargument dă dovadă de caracter puternic. Așadar, de o neașteptată voință de prostie.

108

Nu există câtuși de puțin fenomene morale, ci numai o interpretare morală a fenomenelor .....

---

* *În lat. în text: "înșelătoria pioasă", resp. "nepioasă"; cf. VM 299 (vol. 3, 337). (n.t.)*

109

Destul de frecvent, nelegiuitul nu-i pe măsura faptei sale: și-o desconsideră și ponegrește.

110

Avocații unui nelegiuit sunt rareori destul de artiști ca să-ntoarcă frumoasa grozăvie a faptei în favoarea făptașului ei.

111

Vanitatea noastră poate răni în modul cel mai grav exact atunci când mândria ne-a fost rănită.

112

Pentru cel ce se simte predestinat să contemple, iar nu să creadă, toți credincioșii sunt prea obraznici și zgomotoși: el se păzește de ei.

113

"Vrei să-i faci o impresie bună? Înfățișează-i-te ca unul care-a dat de bucluc – "

114

Enorma așteptare în privința iubirii sexuale și rușinea acestei așteptări le tulbură femeilor, din capul locului, orice perspectivă.

115

Acolo unde iublrea și ura nu joacă nici un rol, femeia joacă mediocru.

116

Marile etape din viața noastră coincid cu momentele în care dobândim curajul de a ne converti răul în cel mai mare bine al nostru.

117

Voința de a depăși o stare afectivă nu-i totuși, la urma urmelor, decât voința uneia sau a mai multor altor stări afective.

118

Există o candoare a admirației: dispune de ea cel căruia încă nu i-a trecut prin gând că și el ar putea fi admirat odată.

119

Sila de murdărie poate fi într-atât de mare, încât ne împiedică să ne curăţim, – să ne "legitimăm".

120

Senzualitatea o ia de multe ori înaintea creşterii iubirii, aşa încât rădăcina rămâne slabă şi uşor de smuls.

121

Este o subtilitate că Dumnezeu a învăţat greceşte când a vrut să se facă scriitor – şi că n-a învăţat mai bine.

122

A se bucura de un elogiu nu-i, în cazul multora, decât o politeţe a inimii – şi efectiv contrariul unei vanităţi a spiritului.

123

Şi concubinajul a fost corupt: – prin căsătorie.

124

Cel ce, pe rug fiind, continuă să jubileze nu triumfă asupra durerii, ci asupra faptului că, împotriva aşteptărilor sale, nu simte nici o durere. O pildă.

125

Când suntem nevoiţi să ne schimbăm părerea despre cineva, îl încărcăm sever la socoteală cu neplăcerea pe care ne-o face prin asta.

126

Un popor este ocolişul naturii pentru a ajunge la şase, şapte oameni mari. – Da: şi pentru a-i evita apoi.

127

Pentru toate femeile adevărate, ştiinţa este un atentat la pudoare. Ele se simt în situaţia dată ca şi când am vrea să le privim subt piele – ba mai rău! sub rochie şi dichisuri.

128

Cu cât e mai abstract adevărul pe care vrei să-l propovăduieşti, cu atât mai mult e nevoie să determini şi simţurile să-l accepte.

129

Diavolul are cele mai mari perspective deschise înspre Dumnezeu, de aceea se ține atât de departe de el: – diavolul, adică prietenul cel mai vechi al cunoașterii.

5 130

Ceea ce *este* cineva începe să se trădeze când îi secătuiește talentul, – când încetează să arate de ceea ce *este în stare*. Talentul este și el un dichis; un dichis este și el un ascunziș.

131

10 Sexele se înșală unul în privința altuia: ceea ce face ca ele să se respecte și să se iubească, în definitiv, doar pe ele însele (sau propriul lor ideal, spre a ne exprima într-un mod mai convenabil –). Astfel, bărbatul o vrea pe femeie astâmpărată, – dar chiar femeia este *esențial* neastâmpărată, aidoma pisicii, oricât de bine s-a exersat ea în simularea astâmpărului.

15 132

Pentru virtuțile noastre suntem, în cazul cel mai bun, osândiți.

133

Cine nu știe să-și afle calea către idealul *său* viețuiește mai frivol și mai impertinent decât omul fără ideal.

20 134

Din simțuri provine în primul rând orice plauzibilitate, orice conștiință curată, orice evidență a adevărului.

135

Fariseismul nu este o degenerare a omului bun: o bună parte din el 25 este mai curând condiția oricărei bunătăți.

136

Unul caută un mamoș pentru gândurile sale, celălalt – unul pe care poate să-l ajute: așa se naște o bună conversație.

137

30 În contactul cu învățații și artiștii, ne greșim ușor socotelile, luând-o în direcție contrară: în dosul unui învățat remarcabil dăm, nu rareori, de un om

mediocru, iar în dosul unui artist mediocru, adesea chiar, – de un om foarte remarcabil.

138

Ne comportăm şi-n stare de veghe ca-n vis: inventăm şi plăsmuim întâi omul cu care suntem în relaţii – şi uităm îndată de lucrul acesta.

139

În răzbunare şi-n dragoste, femeia este mai barbară decât bărbatul.

140

Sfat-enigmă. – "Cum se-ncearcă sfoara: – muşc-o-ntâi ca fiara."

141

Pântecele este raţiunea pentru care omul nu se consideră aşa de uşor un dumnezeu.

142

Spusa cea mai castă pe care am auzit-o: "Dans le véritable amour c'est l'âme, qui enveloppe le corps."*

143

În legătură cu ceea ce facem noi cel mai bine, vanitatea noastră ar dori ca tocmai acest lucru să treacă pentru noi drept cel mai dificil de făcut. Referitor la originea unui anumit tip de morală.

144

Când o femeie vădeşte porniri savante, de regulă ceva nu este în ordine cu sexualitatea ei. Sterilitatea şi aşa dispune la o anumită virilitate a gustului; căci bărbatul, cu voia dumneavoastră, este "animalul steril".

145

Comparând în general bărbatul şi femeia, putem spune: femeia n-ar avea geniul dichiselii, de n-ar avea instinctul rolului secundar.

146

Cel ce se bate cu monştrii ieie seama să nu se transforme în monstru. Şi, dacă priveşti într-un hău o vreme-ndelungată, şi hăul priveşte înăuntrul tău.

** În fr. în text: "În dragostea adevărată, sufletul acoperă trupul." (n.t.)*

147

Din vechi nuvele florentine, în plus – din viață: buona femmina e mala femmina vuol bastone*. Sacchetti, Nov. 86.

148

A-l determina pe aproapele să-şi facă o părere bună şi, în urmă, a crede cu încredere în această părere a aproapelui: cine le imită pe femei în privința acestui truc? –

149

Ceea ce o epocă percepe ca rău este, de obicei, un ricoşeu inactual a ceea ce a fost perceput odinioară ca bine, – atavismul unui ideal mai vechi.

150

De jur împrejurul eroului, totul devine tragedie, de jur împrejurul semizeului – dramă satirică; şi de jur împrejurul lui Dumnezeu, totul devine – ce? nu cumva "lume"? –

151

A avea talent nu-i destul: e nevoie să avem şi permisiunea voastră pentru asta, – cum aşa? prieteni?

152

"Unde se înalță pomul cunoaşterii, acolo se află întotdeauna raiul": aşa glăsuiesc şerpii cei mai bătrâni și cei mai tineri.

153

Ceea ce-i făcut din dragoste se-ntâmplă totdeauna dincolo de bine şi de rău.

154

Obiecția, săritura-ntr-o parte, neîncrederea veselă, pofta de a-ți bate joc sunt semne de sănătate: tot ce-i acceptat fără rezerve ține de patologie.

155

Simțul tragicului descreşte şi creşte o dată cu senzualitatea.

156

Demența este ceva rar la indivizii luați în parte, – dar în cazul grupurilor, al partidelor, al popoarelor, al epocilor este regula.

---

* *În it. în text: "femeia bună și femeia rea au nevoie de bâtă". (n.t.)*

157

Gândul sinuciderii este un mijloc puternic de mângâiere: cu el îți treci bine multe nopți rele.

158

Celui mai puternic instinct al nostru, tiranului din noi, i se supune nu numai rațiunea, ci și conștiința noastră.

159

Trebuie să răsplătim binele și răul: dar de ce tocmai persoanei care ne-a făcut bine sau rău?

160

Nu-ți mai iubești destul concepția, o dată ce ți-o faci cunoscută.

161

Poeții n-au pic de rușine față de trăirile lor: le exploatează.

162

"Aproapele nostru nu este vecinul nostru, ci vecinul acestuia" – așa gândește orice popor.

163

Iubirea dezvăluie trăsăturile elevate și ascunse ale unui îndrăgostit, – partea lui neobișnuită, excepțională: în acest sens, iubirea induce ușor în eroare cu privire la ceea ce este, de regulă, în el.

164

Isus le spunea iudeilor lui: "Legea era pentru sclavi, – iubiți-l pe Dumnezeu cum îl iubesc eu, fiul lui! Ce ne pasă nouă, fiii lui Dumnezeu, de morală?" –

165

Având în vedere orice partid. – Un păstor mai are întotdeauna nevoie și de un berbece călăuz, – sau trebuie să fie câteodată el însuși berbece.

166

Fără-ndoială, cu gura minți; dar, cu mutra pe care o faci în această împrejurare, continui totuși să spui adevărul.

167

În cazul oamenilor aspri, intimitatea este o chestiune de pudoare – și un lucru de preț.

168

Creştinismul i-a dat să bea lui Eros otravă: – ce-i drept, el n-a murit din asta, dar a degenerat în viciu.

169

A vorbi mult despre propria persoană poate fi și un mijloc de-a ne ascunde.

170

În laudă e mai multă obrăznicie decât în dojană.

171

Mila operează într-un om al cunoaşterii aproape ridicol, ca nişte mâini delicate la un ciclop.

172

Uneori îmbrățișăm din dragoste de oameni pe cine ştie cine (fiindcă nu-i putem îmbrățișa pe toți): dar tocmai acest lucru nu i-l putem destăinui acelui ins oarecare .....

173

Nu urâm un individ atâta timp cât continuăm a-l desconsidera, ci abia atunci când îl socotim egal sau superior nouă.

174

O utilitariştilor, și voi iubiți tot ce este util* doar ca o *trăsură* a înclinațiilor voastre, – și voi găsiți, în fond, uruitul roților sale de nesuportat?

175

La urma urmelor, noi ne iubim jinduirea, iar nu lucrul jinduit.

176

Vanitatea altora se află în răspăr cu gustul nostru numai atunci când este în răspăr cu vanitatea noastră.

---

* În lat. în text: utile *(formă neutră a adjectivului "utilis", cerută de neutrul german* alles *"tot", n.t.).*

177

Față de ceea ce este "veridicitate", poate că încă n-a fost nimeni destul de "veridic".

178

5 Noi nu credem în prostiile oamenilor circumspecți : ce pierdere de drepturi ale omului !

179

Consecințele actelor noastre ne trag de chică, absolut indiferente față de faptul că, între timp, noi ne-am "îndreptat".

10 180

Există în minciună o nevinovăție care-i semnul bunei-credințe într-o cauză.

181

Este neomenesc să binecuvânteze cineva atunci când este blestemat.

15 182

Familiaritatea superiorului revoltă, fiindcă nu i se poate întoarce. –

183

Nu faptul că m-ai mințit, ci că nu te mai cred m-a zguduit profund. –

184

20 Există o trufie a bunătății care are aerul unei răutăți.

185

Tipul "îmi displace." – De ce ? – "Nu-s pe măsura lui." – A răspuns vreodată un om în felul acesta ?

Capitolul al cincilea: pentru istoria naturală a moralei

186

Percepția morală în Europa este astăzi tot atât de subtilă, tardivă, complexă, fascinantă, rafinată, pe cât de tânără, primitivă, stângace și butucănoasă este încă "știința moralei" aferentă ei: – o antiteză atractivă, care se materializează uneori în chip evident chiar în persoana unui moralist. Însuși termenul de "știință a moralei" este, în privința a ceea ce se desemnează prin el, mult prea pretențios și în răspăr cu *bunul*-gust: care, în mod curent, este întotdeauna un gust anticipativ pentru termenii mai modești. Ar trebui convenit cu toată rigurozitatea *care* mai sunt necesitățile de durată în sfera aceasta și *care* au câștig de cauză pentru moment: adică recoltarea materialului, formularea și ordonarea conceptuală a unui domeniu imens de delicate sentimente și distincții ale valorilor care trăiesc, se dezvoltă, proliferează și pier – și, poate, niște tentative de a lămuri configurațiile ce revin și sunt mai frecvente ale acestei cristalizări vii, – ca prefigurare a unei *tipologii* a moralei. Firește: până acum n-am fost prea modești. Filozofii au reclamat cu toții de la ei înșiși, cu o seriozitate rigidă, care te face să râzi, ceva cu mult mai înalt, mai exigent, mai solemn, din momentul în care i-a preocupat morala ca știință: ei aveau în plan *fundamentarea* moralei, – și fiecare filozof a crezut până-n prezent că el a fundamentat morala; dar morala în sine trecea drept un lucru "dat". Cât de departe se afla, pentru mândria lor neghioabă, acea menire, ce le părea fără însemnătate și era lăsată în colb și paragină, a unei simple descrieri, deși, pentru aceasta, numai cele mai fine mâini și simțuri ar putea fi îndeajuns de fine! Tocmai prin aceea că filozofii moralei nu cunoșteau decât rudimentar faptele* morale, într-un compendiu arbitrar și într-o abreviere întâmplătoare, aproximativ ca moralitate a anturajului lor, a clasei lor, a bisericii lor, a spiritului vremii lor, a climei și a regiunii lor, – tocmai prin aceea că erau prost informați și chiar puțin dornici de cunoștințe cu privire la popoare, epoci, vremuri trecute, ei n-au observat deloc adevăratele probleme ale moralei: – ca unele care ies toate la iveală numai în comparație cu *multe* morale. Din orice "știință a moralei" de până acum *a lipsit* totuși, oricât de ciudat ar suna, problema moralei însesi: a lipsit presupunerea că aici ar exista ceva problematic. Ceea ce

---

* *În lat. în text:* facta. *(n.t.)*

filozofii numeau "fundamentarea moralei" și reclamau de la ei înșiși era, văzând lucrurile în adevărata lor lumină, doar o formă erudită a bunei-*credințe* în morala dominantă, un nou mijloc de exprimare a ei, deci o stare de fapt în cadrul însuși al unei moralități determinate, ba chiar, în ultimă instanță, un fel de negare a faptului că această morală *ar putea* fi înțeleasă ca problemă: – și, în orice caz, replica unei verificări, a unei analize, a unei puneri la îndoială, a unei vivisecții chiar a acestei credințe. Să urmărim, de exemplu, cu câtă candoare aproape venerabilă își trasează încă Schopenhauer propria sarcină și să tragem concluziile noastre în privința caracterului științific al unei "științe" ai cărei ultimi maeștri continuă să vorbească asemeni copiilor și bătrânelor: – "principiul, zice el (p. 136 din Grundprobleme der Moral), legea de bază, asupra conținutului căreia toți eticienii sunt *într-adevăr* de acord; neminem laede, immo* omnes, quantum potes, iuva** – iată într-adevăr teza pe care se străduiesc s-o fundamenteze toți propovăduitorii moralei .... fundamentul *adevărat* al eticii, pe care-l căutăm de mii de ani ca pe piatra filozofală." – Dificultatea de a fundamenta principiul citat poate fi mare, firește – se știe că nici schopenhauerienilor nu le-a izbutit acest lucru –; și cel ce a resimțit odată funciar cât de răsuflat de fals și cât de sentimental este acest principiu, într-o lume a cărei esență este voința de putere, – acela trebuie să-și poată aduce aminte că Schopenhauer, deși pesimist, *de fapt* – cânta la flaut .... Zilnic, după-masa: a se citi în această privință biografii lui. Și, întrebând în treacăt: un pesimist, un negator al lui Dumnezeu și al lumii, care *se oprește* în fața moralei, – care îi spune da moralei, moralei lui neminem laede, și cântă din flaut: cum așa? este acesta cu adevărat – un pesimist?

187

Dacă facem abstracție de valoarea unor afirmații de tipul "există în noi un imperativ categoric", ne tot putem întreba: ce denotă o astfel de afirmație despre cel ce o face? Există morale care trebuie să-l justifice pe autorul lor în fața altora; alte morale trebuie să-l liniștească și să-l împace cu sine însuși; prin altele, el vrea să se răstignească și să se umilească singur; prin altele, vrea să se răzbune, prin altele, să se ascundă, prin altele, să se transfigureze și să se situeze în afară, în slăvi și-n depărtări; cutare morală îi servește autorului ei să uite, cutare, să se facă uitat pe sine ori ceva din el; unii moraliști ar dori să-și exercite puterea și capriciile creatoare asupra

---

* *La Schopenhauer:* imo *(la fel de corect). (n.t.)*

** *În lat. în text: "nu vătăma pe nimeni, ba chiar ajută-i pe toți, atât cât ești în stare". (n.t.)*

omenirii; alții, poate chiar și Kant, dau de înțeles prin morala lor: "Ceea ce-i onorabil la mine este că eu pot să mă conformez, – iar în cazul vostru, lucrurile nu trebuie să stea altfel decât în cazul meu!" – pe scurt, moralele sunt, cel puțin, *un limbaj prin semne al stărilor afective*.

188

Orice morală, în opoziție cu laisser aller*, este un soi de tiranie contra "naturii", chiar și contra "rațiunii": ceea ce nu este totuși o obiecție față de ea; ar trebui, în sfârșit, chiar decretat din nou, pornind de la o morală oarecare, ca orice fel de tiranie și lipsă de rațiune să fie interzisă. Partea esențială și inestimabilă din orice morală este că ea constituie o îndelungată coerciție: ca să înțelegem stoicismul sau fenomenul Port-Royal sau puritanismul, să ne aducem aminte de constrângerea datorită căreia orice limbaj a dobândit până acum forță și libertate, – coerciția metrică, tirania rimei și a ritmului. La câte cazne nu s-au supus poeții și oratorii oricărui popor! – nefăcând excepție nici câțiva prozatori de astăzi în urechea cărora hălăduiește o conștiință neînduplecată – "de dragul unei nebunii", cum spun neghiobii de utilitariști, care se cred, prin asta, deștepți, – "din obediență față de niște legi arbitrare", cum spun anarhiștii, care se consideră, prin asta, "liberi", chiar liberali. Situația curioasă este însă că tot ce există sau a existat pe pământ din categoria libertate, subtilitate, cutezanță, dans și magistrală siguranță, fie în gândirea însăși, fie în guvernare sau în vorbire și în modul de a convinge, în arte, ca și-n moralități, s-a dezvoltat numai în virtutea "tiraniei unor asemenea legi arbitrare"; și, spunând-o cu toată seriozitatea, probabilitatea ca tocmai acest lucru să fie "natură" și "natural" nu este mică – iar *nu* acel laisser aller! Orice artist știe cât de departe de sentimentul de Sich-gehen-lassen** se află "cea mai naturală" stare a lui, libera aranjare, construire, decizie, modelare din momentele de "inspirație", – și cât de riguros și de rafinat se supune el tocmai atunci puzderiilor de legi care nu se sinchisesc, tocmai pe baza severității și a fermității lor, de nici o formulare prin concepte (până și cel mai închegat concept, comparat cu ele, are ceva diafan, polimorf, echivoc –). Esențialul, "precum în cer așa și pe pământ", după cât se pare, este, spunând-o încă o dată, să te *supui* o vreme îndelungată unei singure directive: în care caz întotdeauna rezultă și a rezultat ceva de durată, de dragul căruia merită să trăiești pe pământ, de exemplu, virtute, artă, muzică, dans, rațiune, spiritualitate, – ceva transfigurat, rafinat, nebunatic și divin. Lunga robie a

---

** În fr. în text (sic! și infra): "neglijență, delăsare". (n.t.)*

*** Corespondentul german al fr. "laisser-aller". (n.t.)*

spiritului, coerciţia suspicioasă exercitată de posibilitatea de comunicare a gândurilor, disciplina pe care şi-o impunea cugetătorul de a gândi în cadrul unui canon bisericesc şi curtenesc ori după premise aristotelice, lunga voinţă intelectuală de-a interpreta tot ce se-ntâmplă după o schemă creştină şi de-a descoperi şi legitima Dumnezeul creştin mereu şi mereu în orice hazard, – toate aceste lucruri violente, despotice, dure, înfiorătoare, antiraţionale s-au dovedit a fi mjlocul prin care spiritului european i s-a cultivat forţa, brutala curiozitate şi fina mobilitate: admiţând că în acest proces a trebuit să fie, de asemenea, strivită, înăbuşită şi distrusă, fără putinţa de a fi înlocuită, o bună parte din energie şi spirit (căci aici, ca şi pretutindeni, se manifestă "natura" aşa cum este ea, în toată măreţia ei risipitoare şi *indiferentă*, ceea ce revoltă, dar ţine de nobleţe). Faptul că mii de ani gânditorii europeni nu s-au gândit decât să demonstreze ceva – astăzi, dimpotrivă, ne este suspect orice gânditor care "vrea să demonstreze ceva" –, faptul că pentru ei întotdeauna era deja un lucru sigur ceea ce *trebuia* să iasă la iveală ca rezultat al celei mai riguroase reflecţii a lor, cam ca odinioară în cazul astrologiei asiatice sau ca astăzi încă în cazul naivei interpretări creştin-morale a celor mai apropiate evenimente personale "întru slava Domnului" şi "întru mântuirea sufletului": – această tiranie, acest arbitrar, această riguroasă şi grandioasă prostie a *educat* spiritul; sclavia este, pe cât se pare, atât în înţelesul mai rudimentar, cât şi în acela mai subtil, şi mijlocul indispensabil al disciplinei şi al cultivării spirituale. Orice morală trebuie considerată sub acest aspect: "natura" ei este aceea care ne învaţă să urâm acel laisser aller, prea marea libertate, şi care cultivă nevoia de orizonturi limitate, de sarcini imediate, – care predică *îngustarea perspectivei* şi, aşadar, într-un anumit sens, prostia ca o condiţie a vieţii şi a creşterii. "Trebuie să te supui oricui şi pe lungă durată: *altfel*, pieri şi-ţi pierzi ultimul respect pentru tine însuţi" – acesta mi se pare a fi imperativul moral al naturii, care, fireşte, nu-i nici "categoric", cum a cerut-o bătrânul Kant de la el (de aceea, acest "altfel" –), nici nu se adresează individului (ce-i pasă ei de individ!), ci, desigur, popoarelor, raselor, epocilor, claselor, însă, în primul rând, animalului "om" în întregul său, omului.

189

Rasele muncitoare încearcă o mare neplăcere în a suporta huzurul: a fost o lovitură de maestru a instinctului *englez* să sfinţească şi să facă duminica atât de plictisitoare, încât englezul să jinduiască în cursul ei din nou şi pe nesimţite la ziua lui din săptămână, adică la ziua de lucru: – ca un fel de post născocit cu inteligenţă, intercalat cu inteligenţă, aşa cum poate fi

sesizat din abundență ceva asemănător şi în lumea antică (chiar dacă, după cum se şi cuvine la popoarele meridionale, nu tocmai în privința muncii –). Trebuie să existe posturi de mai multe feluri; şi peste tot unde domină instincte şi habitudini puternice, legiuitorii au a se îngriji să plaseze nişte zile în plus în care un atare instinct să fie încătuşat şi să-nvețe iar să flămânzească. Privind lucrurile dintr-un unghi superior, generații şi epoci întregi, atunci când ni se prezintă contaminate de vreun fanatism moral oarecare, ne apar ca astfel de perioade interpolate ale constrângerii şi ale postului, pe durata cărora un instinct învață să se plece şi să se arunce la pământ, dar şi să se *purifice* şi să se *ascută*; chiar şi unele secte filozofice (bunăoară, stoa din sânul culturii elenistice şi din atmosfera ei supraîncărcată de parfumuri afrodiziace şi devenită lascivă) permit o interpretare similară. – Cu aceasta s-a dat şi un indiciu pentru explicarea paradoxului de ce tocmai în perioada cea mai creştină a Europei şi, înainte de toate, abia sub apăsarea judecăților creştine de valoare, instinctul sexual a sublimat în iubire (amour-passion*).

190

Există ceva în morala lui Platon care nu ține propriu-zis de Platon, ci numai se găseşte în filozofia lui, am putea spune, în pofida lui Platon: adică socratismul, pentru care el era, într-adevăr, prea aristocrat. "Nici un om nu vrea să-şi facă rău lui însuşi, de aceea, orice rău se-ntâmplă involuntar. Căci omul rău îşi face rău sieşi: el n-ar face asta, dacă ar şti că răul este rău. În consecință, omul rău nu-i rău decât dintr-o eroare; dacă-l ferim de eroarea lui, îl transformăm în mod necesar în om bun." – Acest fel de a raționa miroase a *gloată*, care nu vede în modul de-a te purta rău decât urmările neplăcute şi judecă, de fapt, aşa <:>** "E o *tâmpenie* să te porți rău"; în timp ce identifică fără multă vorbă "binele" cu "utilul şi plăcutul". În cazul oricărui utilitarism al moralei, putem să dibuim din capul locului această origine identică şi să ne luăm după flerul nostru: rareori ne-om înşela. – Platon a făcut totul ca, interpretând principiul maestrului său, să descopere în el ceva rafinat şi aristocratic şi, în primul rând, pe sine însuşi –, el, cel mai îndrăzneț dintre toți interpreții, care nu l-a luat pe Socrate, în întregul lui, decât ca pe-o temă populară şi-un cântec popular de pe uliță, pentru a executa pe acestea nesfârşite şi imposibile variațiuni: adică sub toate măştile şi fațetele lui proprii. Glumind, şi încă homeric: ce-i oare

---

* *În fr. în text. (n.t.)*

** *Întregirea noastră. (n.t.)*

platonicianul Socrate, dacă nu

πρόσθε Πλάτων ὄπιθέν τε Πλάτων μέσση τε Χίμαιρα* ?

191

Vechea problemă teologică a "credinţei" şi a "ştiinţei" – ori, mai clar, a instinctului şi a raţiunii – deci chestiunea dacă, în privinţa evaluării lucrurilor, instinctul merită mai multă autoritate decât raţionalitatea, care cere să se evalueze şi acţioneze în conformitate cu nişte cauze, cu un "de ce?", decât în conformitate cu o finalitate şi utilitate, – este tot acea veche problemă morală aşa cum s-a manifestat ea pentru prima dată în persoana lui Socrate şi a învrăjbit deja spiritele cu mult înaintea creştinismului. De fapt, Socrate însuşi se situase la început, în stilul talentului său – stil al unui excelent dialectician – , de partea raţiunii; şi, într-adevăr, ce-a făcut el toată viaţa decât să râdă pe seama incompetenţei stângace a atenienilor săi aristocraţi, care erau oameni ai instinctului aidoma tuturor aristocraţilor şi nu puteau da suficiente informaţii despre motivele acţiunii lor? La urmă însă, în tăcere şi taină, şi-a râs şi de el însuşi: a descoperit în sine, în faţa conştiinţei şi a autoaudierii sale mai subtile, aceeaşi dificultate şi incompetenţă. Dar pentru ce, şi-a zis, să ne eliberăm de instincte din această pricină? Trebuie să le-ajutăm, şi *tot aşa* raţiunea, să-şi afirme dreptul, – trebuie să ne urmăm instinctele, dar să convingem raţiunea să le vină în ajutor din motive temeinice. Aceasta a fost *falsitatea* propriu-zisă a acelui mare şi misterios ironic; el şi-a determinat conştiinţa să se declare satisfăcută cu un fel de autopăcălire: în fond, intuise iraţionalul în judecata morală. – Platon, mai naiv în astfel de lucruri şi fără viclenia plebeianului, voia, risipindu-şi toată energia – cea mai mare energie pe care un filozof o consumase până acum – , să-şi demonstreze că raţiunea şi instinctul se-ndreaptă de la sine spre un singur ţel, spre bine, spre "dumnezeire"; şi de la Platon încoace, toţi teologii şi filozofii se află pe acelaşi făgaş, – adică, în cele morale, a învins până acum instinctul sau, cum îi spun creştinii, "credinţa" sau, cum îi spun eu, "turma". Ar trebui să-l exceptăm pe Descartes, părintele raţionalismului (şi, ca urmare, strămoşul Revoluţiei), care numai raţiunii i-a conferit autoritate: raţiunea însă nu-i decât un instrument, iar Descartes era superficial.

192

Cine a urmărit istoria unei anumite ştiinţe, acela întâlneşte în evoluţia ei un fir conducător pentru înţelegerea celor mai vechi şi mai obişnuite procese din orice "ştiinţă şi cunoaştere": atât în prima, cât şi-n a doua, s-au dezvoltat mai întâi ipotezele pripite, fantasmagoriile, bunăvoinţa neroadă de

* *În gr. în text: "din faţă Platon, din spate Platon, în mijloc Himera". (n.t.)*

"a crede", deficitul de neîncredere şi răbdare, – simţurile noastre învaţă târziu, şi niciodată nu învaţă pe deplin, să fie organe fine, fidele, precaute ale cunoaşterii. Pentru ochiul nostru este mai comod, într-o ocazie dată, să recreeze o imagine produsă deja de mai multe ori decât să reţină în sine elementul deosebit şi nou dintr-o impresie: ultima operaţie are nevoie de mai multă energie, de mai multă "moralitate". A auzi ceva nou este chinuitor şi dificil pentru ureche; muzica necunoscută n-o percepem cum se cuvine. Fără să vrem, încercăm, la auzirea unei limbi străine, să uniformizăm sunetele percepute, formând cu ele cuvinte care ne sună mai familiar şi mai intim: aşa, de exemplu, şi-a prelucrat odinioară germanul cuvântul Armbrust* din auzitul arcubalista**. Noul este întâmpinat şi de simţurile noastre cu ostilitate şi repulsie; chiar şi-n cazul "celor mai simple" procese senzoriale *domină* stările afective, ca teama, iubirea, ura, inclusiv afectele pasive ale trândăviei. – Pe cât de puţin citeşte un cititor de azi absolut toate cuvintele (sau chiar silabele) de pe o pagină – mai degrabă ia la-ntâmplare din douăzeci de cuvinte cam cinci şi "ghiceşte" sensul prezumtiv aferent acestor cinci cuvinte – , pe atât de puţin vedem noi exact şi complet un copac, luându-i în considerare frunzele, ramurile, culoarea, forma; în felul acesta ne cade mult mai uşor să aproximăm cu fantezia noastră un copac. Chiar în miezul celor mai stranii trăiri, noi continuăm să procedăm la fel: ne inventăm cea mai mare parte a trăirii şi anevoie putem fi siliţi să *nu* privim ca "inventatori" la vreun fenomen oarecare. Toate acestea vor să spună că noi suntem cu desăvârşire, din vremuri străvechi, – *obişnuiţi cu minciuna*. Sau, într-o exprimare mai virtuoasă şi mai ipocrită, pe scurt, mai plăcută: suntem artişti mult mai mult decât ne dăm seama. – Într-o conversaţie animată, văd adeseori înainte-mi chipul persoanei cu care stau de vorbă, după gândul pe care-l exprimă ea sau pe care cred eu că i-l provoc, i-l văd într-atât de limpede şi de fin conturat, încât gradul acestei limpezimi întrece cu mult *forţa* acuităţii mele vizuale: – fineţea jocului de muşchi şi a expresiei privirii *trebuie*, aşadar, să fie rodul imaginaţiei mele. Probabil că persoana ar face cu totul altă mutră sau absolut niciuna.

193

Quidquid luce fuit, tenebris agit***: dar şi invers. Ceea ce trăim în vis, presupunând că asta o trăim de repetate ori, face parte până la urmă din ansamblul gospodăriei noastre sufleteşti tot aşa de bine ca orice lucru trăit "aievea": în virtutea acestui fapt, suntem mai bogaţi sau mai săraci, avem o

---

** "arbaletă" (n.t.)*

*** Sic! De fapt:* arcuballista *(lat.) "idem". (n.t.)*

**** În lat. în text: "Orice s-a-ntâmplat ziua se petrece şi noaptea". (n.t.)*

nevoie mai mult sau mai puțin şi, în sfârşit, rămânem, în plină zi şi chiar în cele mai senine momente ale spiritului nostru treaz, sub tutela deprinderilor din visele noastre. Admițând că cineva a zburat ades în visele lui şi, în timp ce visează, sfârşeşte prin a deveni conştient de o putere şi o artă a zborului ca de un privilegiu al lui, chiar şi ca de cea mai naturală şi demnă de invidiat fericire a sa: un atare om, care crede că poate efectua, prin cel mai uşor impuls, orice fel de viraje şi unghiuri, care cunoaşte sentimentul unei anumite uşurătăți divine, un "în sus" fără încordare şi silire, un "în jos" fără coborâre şi umilință – fără *gravitație!* –, cum n-ar sfârşi omul unor asemenea experiențe şi deprinderi dobândite în vis să considere, până şi-n starea lui de veghe din timpul zilei, cuvântul "fericire" colorat şi definit altfel? cum n-ar tânji după fericire – *altfel*? "Avântul", aşa cum este descris de poeți, trebuie să fie pentru el, față de "zborul" acela, încă prea pământesc, musculos, violent, încă prea "grav".

194

Diversitatea oamenilor nu se manifestă numai în diversitatea tablelor lor de valori, deci în aceea că ei consideră demne de dorit valori diverse şi că nu sunt de acord unii cu alții nici în privința gradului mai mare şi mai mic al valorii, în privința ierarhiei valorilor îndeobşte recunoscute: – ea se manifestă şi mai mult în ceea ce trece pentru ei drept adevărată *avere* şi *posedare* a unui bun. Referitor la o femeie, de exemplu, pentru omul mai modest, simpla dispunere de trupul ei şi de plăcerea sexuală trece drept semn suficient şi mulțumitor al averii, al posedării; altul, cu setea lui mai suspicioasă şi mai pretențioasă de posesie, vede "semnul de întrebare", doar aparența unei astfel de averi, şi doreşte probe mai subtile, înainte de toate pentru a şti dacă femeia nu numai i se dă, ci îi şi lasă ceea ce are sau i-ar plăcea să aibă – : *astfel*, ea trece pentru el, în primul rând, drept "posedată". Al treilea însă nici aici nu se află la capătul neîncrederii lui şi al dorinței lui de a avea, se-ntreabă dacă femeia, în caz că-i lasă totul, nu face lucrul acesta cumva pentru o fantomă a lui: el vrea mai întâi să fie cunoscut afund, ba chiar până-n străfund de suflet, pentru a putea fi într-adevăr iubit, are-ndrăzneala de-a se lăsa dibuit –. Îşi simte iubita în deplină posesie abia atunci când ea nu se mai amăgeşte în privința lui, când îl iubeşte la fel de mult pentru demonia şi ascunsul său nesaț ca şi pentru bunătatea, răbdarea şi spiritualitatea lui. Cutare ar dori să pună stăpânire pe un popor: şi toate matrapazlâcurile mai deosebite ale unui Cagliostro şi ale unui Catilina i se par potrivite pentru scopul acesta. Cutare, cu o sete de a poseda mai rafinată, îşi zice ‹:›* "N-ai voie să amăgeşti când vrei să iei în stăpânire" – , este iritat şi nerăbdător la ideea că o mască a lui

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

stăpâneşte inima poporului: "Aşadar, trebuie să mă *las* cunoscut şi, întâi şi-ntâi, să mă cunosc eu pe mine însumi!" La oamenii săritori şi binefăcători dăm aproape cu regularitate de acea perfidie primitivă care şi-l pregăteşte mai întâi pe cel ce urmează a fi ajutat: ca şi când acesta, bunăoară, "ar merita" ajutor, ar tânji exact după ajutorul *lor*, s-ar arăta adânc îndatorat, ataşat, slugarnic faţă de ei, în schimbul oricărui ajutor, – cu aceste iluzii dispun de cel nevoiaş ca de-o proprietate, în felul în care ei sunt, în general, nişte oameni binefăcători şi săritori dintr-o dorinţă nestăpânită de proprietate. Le stârneşti gelozie împiedicându-i să ajute ori luându-le-o înainte cu ajutorul. Părinţii fac din copil, fără să vrea, ceva asemănător cu ei – asta numesc ei "educaţie" –, nici o mamă nu se-ndoieşte în adâncul inimii ei că, prin copilul ei, şi-a dat naştere unei proprietăţi, nici un tată nu-şi tăgăduieşte dreptul de-a putea să-l supună ideilor şi evaluărilor sale. Da, odinioară, taţilor li se părea rezonabil să dispună după cum credeau de cuviinţă de viaţa şi moartea nou-născutului (ca la vechii germani). Şi, precum tatăl, aşa şi dascălul, clasa socială, preotul, principele continuă să vadă şi astăzi în fiecare nouă fiinţă omenească o comodă oportunitate pentru o nouă posesiune. De unde reiese .....

195

Evreii – un popor "născut pentru sclavie", cum spune Tacit şi întreaga lume antică, "poporul ales între popoare", cum spun şi cred ei înşişi –, evreii au izbutit acea minune a răsturnării valorilor datorită căreia viaţa pe pământ a căpătat pentru câteva mii de ani un farmec nou şi periculos: – profeţii lor au topit laolaltă termenii "bogat", "fără de Dumnezeu", "rău", "brutal", "senzual" şi au pus amprenta ocării pe cuvântul "lume". În această răsturnare a valorilor (de care ţine întrebuinţarea termenului pentru "sărac" drept sinonim cu "sfânt" şi "prieten") stă însemnătatea poporului evreu: o dată cu el, începe *răscoala sclavilor în morală*.

196

Se pot *deduce*, pe lângă soare, nenumărate corpuri întunecate, – din acelea pe care nu le vom vedea niciodată. Aceasta, între noi fie vorba, este o alegorie; iar un psiholog al moralei citeşte întreaga scriere a stelelor numai ca pe un limbaj alegoric şi al semnelor, prin care multe lucruri se pot trece sub tăcere.

197

Se-nţelege total greşit animalul şi omul prădalnic (de pildă, Cesare Borgia), se-nţelege greşit "natura", atâta timp cât se continuă căutarea unei "stări patologice" în fondul acestor bestii şi vegetale, cele mai sănătoase

dintre toate câte sunt la tropice, sau chiar a unui "infern" din naştere în ele – : aşa cum au făcut aproape toţi moraliştii până acum. O fi zăcând pesemne-n moralişti o ură faţă de pădurea virgină şi faţă de tropice? Şi-o fi trebuind să fie discreditat cu orice preţ "omul tropical", fie ca boală şi degenerare, fie ca
5 propriu infern şi autotortură? De ce oare? În favoarea "zonelor temperate"? În favoarea oamenilor temperaţi? A "moraliştilor"? A mediocrilor? – Aceasta pentru capitolul "Morala ca teamă". –

198

Toate aceste morale care-l vizează pe individ, în scopul "fericirii" lui,
10 cum se spune, – ce altceva sunt ele decât propuneri de conduită în raport cu gradul de p e r i c u l o z i t a t e în care trăieşte individul cu sine însuşi; reţete împotriva pasiunilor sale, a pornirilor sale bune şi rele, în măsura în care acestea au voinţa de putere şi ar dori s-o facă pe stăpânul; mici şi mari abilităţi şi artificiozităţi impregnate de izul rânced al unor vechi doctorii de casă
15 şi înţelepciuni băbeşti; toate baroce şi iraţionale în formă – fiindcă se adresează "tuturor", fiindcă generalizează acolo unde nu se poate generaliza – , toate vorbind la modul absolut, socotindu-se absolute, toate condimentate nu numai cu un singur bob de sare, ci greu suportabile şi, câteodată, chiar seducătoare, atunci când învaţă să emane un miros extrem de picant şi periculos, în
20 primul rând "a lumea cealaltă"? – toate acestea, cumpănite din punct de vedere intelectual, sunt puţin valoroase şi nu constitue "ştiinţă" încă multă vreme de-aici înainte, necum "înţelepciune", ci, spunând-o încă o dată şi spunând-o de trei ori, abilitate, abilitate, abilitate în amestec cu prostie, prostie, prostie, – fie că-i acea indiferenţă şi glacialitate de statuie faţă de
25 nebunia înfocată a stărilor afective pe care o recomandau şi o practicau stoicii ca terapie; fie chiar şi acel nu-mai-râde şi nu-mai-plânge al lui Spinoza, atât de naiv preconizata sa distrugere a afectelor prin analiza şi vivisecţia lor; fie acea reducere a afectelor la o inofensivă mediocritate la nivelul căreia pot fi satisfăcute, aristotelismul moralei; chiar morala ca plăcere a afectelor,
30 într-o subţiere şi spiritualizare intenţionată prin simbolismul artei, bunăoară ca muzică sau ca iubire de Dumnezeu şi de om de dragul lui Dumnezeu – căci în religie pasiunile au iarăşi drept de cetăţenie, presupunând că ..... ; în fine, chiar acea preventivă şi năbădăioasă lăsare în voia afectelor, aşa cum a predicat-o Hafiz şi Goethe, acea cutezătoare slăbire a hăţurilor, acea spiri-
35 tual-carnală licentia morum* în cazul excepţional al unor bătrâni şi înţelepţi excentrici şi beţivani, a căror situaţie "nu mai prezintă cine ştie ce riscuri". Aceasta, de asemenea, pentru capitolul "Morala ca teamă".

---

* *În lat. în text: "libertate a moravurilor". (n.t.)*

199

Dat fiind faptul că în toate timpurile, de când există oameni, au existat şi turme de oameni (legături genealogice, comunităţi, triburi, popoare, state, biserici) şi întotdeauna foarte mulţi supuşi raportaţi la un număr mic al celor ce dau ordine, – aşadar, considerând că supunerea a fost până azi cel mai bine şi cel mai mult exersată şi cultivată printre oameni, putem presupune rezonabil că, în mod obişnuit, fiecăruia îi este congenitală nevoia de aşa ceva, ca de un f e l d e c o n ş t i i n ţ ă f o r m a l ă care ordonă: "trebuie să faci neapărat ceva, să laşi neapărat ceva neterminat", pe scurt, "trebuie". Această nevoie caută să fie satisfăcută şi să-şi umple forma cu un conţinut; ea înhaţă, după puterea, nerăbdarea şi încordarea ei, fără mofturi, cu o poftă rudimentară, şi acceptă ceea ce i se strigă-n ureche numai de cineva ce-mparte porunci – părinţi, dascăli, legi, prejudecăţi de clasă, opinii publice. Ciudata limitare a dezvoltării omeneşti, ezitarea, tărăgănarea, adesea regresiunea şi schimbarea de direcţie a ei se bazează pe faptul că instinctul gregar al supunerii se transmite cel mai bine dintre toate, şi asta în detrimentul artei de a porunci. Dacă ne imaginăm acest instinct ajuns odată până la ultimele lui aberaţii, vom vedea că, până la urmă, comandanţii şi independenţii vor fi de-a dreptul absenţi; sau vor suferi lăuntric din pricina conştiinţei vinovate şi vor avea nevoie să se amăgească mai întâi ei înşişi ca să poată comanda: ca şi când, adică, nici ei n-ar face decât să se supună. Această stare de lucruri există astăzi efectiv în Europa: eu îi spun făţărnicia morală a celor ce poruncesc. Ei nu se pot apăra în faţa conştiiţei lor vinovate altfel decât prin a se comporta ca nişte executanţi ai unor comandamente mai vechi ori mai înalte (ale strămoşilor, ale constituţiei, ale dreptăţii, ale legilor sau chiar ale lui Dumnezeu) ori prin a-şi împrumuta din însăşi mentalitatea gregară nişte maxime de natură gregară, cum ar fi ‹:›* "cei dintâi slujitori ai poporului lor" sau "unelte ale binelui obştesc". Pe de altă parte, omul gregar din Europa îşi dă astăzi nişte aere de parcă ar fi singura specie umană admisă şi-şi glorifică însuşirile în virtutea cărora este el civilizat, sociabil şi folositor turmei, ca fiind virtuţile propriu-zis omeneşti: adică spirit de colectiv, bunăvoinţă, respect, hărnicie, cumpătare, modestie, toleranţă, compasiune. Însă pentru cazurile în care credeam că nu ne putem lipsi de şefi şi de berbeci conducători, facem astăzi încercări peste încercări să substituim comandanţii prin adunări de oameni pricepuţi din turmă: toate constituţiile bazate pe principiul reprezentării, de pildă, au această origine. Pentru ce fel de binefacere, de izbăvire de o apăsare care devine insuportabilă este, cu toate acestea, apariţia unui conducător absolut pentru aceşti

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

europeni-animale de turmă, a stat ultima mare mărturie, efectul pe care l-a produs apariția lui Napoleon: – istoria efectului napoleonian este aproape istoria fericirii superioare la care a dus această apariție întregul nostru veac întruchipat în cele mai valoroase personalități și momente ale sale.

200

Omul dintr-o epocă de disoluție, ce aruncă rasele claie peste grămadă, un astfel de om care încorporează moștenirea unei origini multiple, adică instincte și criterii de valoare antitetice și adesea nici măcar doar antitetice, care se luptă unele cu altele și rareori își iau răgaz, acest om al civilizațiilor târzii și al luminilor refractate va fi, de regulă, un om mai slab: jinduirea lui radicală urmărește ca războiul care e s t e el să se sfârșească odată; în consens cu o medicină și o mentalitate liniștitoare (de exemplu, epicureică sau creștină), fericirea îi apare prin excelență ca fericirea odihnei, a netulburării, a săturării, a monadei finale, ca "sabat al sabaturilor", spre a ne exprima cu cuvintele sfântului retor Augustin, care era el însuși un asemenea om. – Dacă însă disensiunea și războiul acționează într-o astfel de natură mai mult ca un stimul și o poftă de viață – și, pe de altă parte, adaugă, prin moștenire și cultivare, la instinctele ei puternice și ireconciliabile, și măiestria și finețea propriu-zise din ducerea războiului cu sine, deci stăpânirea de sine, păcălirea de sine: atunci iau naștere acele ființe fascinant de incomprehensibile și inimaginabile, acei oameni enigmatici, predestinați victoriei și seducției, a căror splendidă expresie este Alcibiade și Cezar (– cărora le-aș putea asocia bucuros pe acel p r i m european, după gustul meu, Friedrich al II-lea de Hohenstaufen), dintre artiști, poate, Leonardo da Vinci. Ei apar exact în aceleași epoci în care pășește în prim-plan acel tip mai slab, cu jinduirea lui după răgaz: cele două tipuri se-ntrepătrund și-și au obârșia în cauze identice.

201

Atâta vreme cât utilitatea care domină în judecățile de valoare morală nu-i decât utilitatea gregară, atâta vreme cât privirea este îndreptată numai spre conservarea comunității, iar imoralul este căutat exact și exclusiv în ceea ce pare periculos pentru stabilitatea comunității: încă nu poate exista o "morală a iubirii aproapelui". Presupunând că un mic exercițiu constant de respect, compasiune, echitate, indulgență, ajutor reciproc se află deja și la acest nivel, că și-n acest stadiu al societății operează deja toate acele instincte care mai târziu sunt desemnate prin nume onorifice drept "virtuți" și sfârșesc aproape prin a coincide cu conceptul de "moralitate": în epoca

aceea, ele încă nu fac parte în nici un chip din domeniul evaluărilor morale – sunt încă e x t r a m o r a l e. Un act de compătimire, bunăoară, nu echivalează, în cea mai strălucită epocă romană, nici cu binele, nici cu răul, nici cu moralul, nici cu imoralul; şi chiar dacă este lăudat, acestei laude
5 încă îi corespunde cât se poate de bine un soi de indignată desconsiderare, de îndată ce este anume comparat cu vreun act care favorizează întregul, res publica*. Până la urmă, "iubirea pentru aproapele" este întotdeauna ceva secundar, în parte convenţional şi voit aparent în raport cu f r i c a d e a p r o a p e l e. După ce structura socială pare configurată în linii mari şi
10 asigurată împotriva pericolelor externe, această frică de aproapele este aceea care creează iarăşi noi perspective pentru evaluarea morală. Anumite instincte puternice şi periculoase, ca spiritul întreprinzător, temeritatea, setea de răzbunare, şiretenia, rapacitatea, boala puterii, care, până acum, n-au trebuit să fie doar onorate în accepţiunea de folos public – sub alte nume,
15 cum e şi normal, decât tocmai cele alese –, ci şi educate şi cultivate pe scară largă (deoarece, întregul fiind ameninţat, aveai în permanenţă nevoie de ele împotriva duşmanilor întregului), sunt percepute de-aici încolo, în periculozitatea lor, de două ori mai puternice – acum, când lipsesc canalele de scurgere pentru ele – şi stigmatizate şi calomniate, încetul cu încetul, ca
20 imorale. Acum, instinctele şi înclinaţiile contrare se bucură de onoruri morale; instinctul gregar îşi trage pas cu pas concluzia. Cât de mult sau de puţin pericol public, pericol pentru egalitate se află într-o opinie, într-o poziţie şi într-o stare afectivă, într-o voinţă, într-un talent, aceasta-i perspectiva morală acum: frica este şi aici, din nou, mama moralei. În instinctele supreme şi
25 deosebit de puternice, când acestea, izbucnind pătimaş, îl împing pe individ în zări şi-n înalturi departe peste media şi nivelul coborât al conştiinţei gregare, sentimentul de demnitate al comunităţii piere, credinţa ei în sine, oarecum coloana ei vertebrală, se frânge: ca urmare, vom stigmatiza şi calomnia în modul cel mai straşnic tocmai aceste instincte. Elevata, autonoma
30 spiritualitate, voinţa de singularitate, marea gândire logică sunt deja simţite ca pericol; tot ce-l ridică pe ins deasupra de turmă şi bagă frica-n aproapele se numeşte de-aici înainte r ă u; principiile echităţii, ale modestiei, ale înregimentării, ale egalizării, m e d i o c r i t a t e a dorinţelor nestăpânite acced la nume şi onoruri morale. În sfârşit, în stadii foarte paşnice lipseşte tot mai
35 mult ocazia şi constrângerea de a-ţi educa simţul rigorii şi al asprimii; iar acum, orice rigoare, chiar în justiţie, începe să deranjeze conştiinţele; o înaltă şi severă nobleţe şi autoresponsabilitate aproape că jigneşte şi trezeşte

---

* *În lat. în text: "treburile statului; statul". (n.t.)*

suspiciune, "mielul", mai mult: "oaia", câștigă în respect. Există în istoria socială un punct de moleșire și istovire patologică, în care societatea însăși ia atitudine în favoarea dăunătorului ei, a *nelegiuitului*, și aceasta în mod serios și onorabil. Pedepsirea: lucrul acesta i se pare pe undeva nedrept, – cert este că ideea "pedepsei" și a "obligativității pedepsei" îi face rău, o sperie. "N-ajunge să-l facem *inofensiv*? La ce bun să-l mai pedepsim? Pedepsirea însăși inspiră teamă!" – cu această interogare, morala gregară, morala fricii își trage ultima consecință. Admițând că am putea suprima într-adevăr pericolul, motivul de teamă, am suprima și această morală concomitent: ea n-ar mai fi necesară, nu s-ar mai *considera ea însăși* necesară! – Cel ce examinează conștiința europeanului de astăzi va trebui să extragă din mii de cute și ascunzișuri mereu același imperativ, imperativul fricii gregare: "Vrem să *nu mai* existe la un moment dat *nimic de temut!*" La un moment dat – voința și drumul *într-acolo* se numește astăzi peste tot în Europa "progres".

202

Să spunem fără amânare și încă o dată ceea ce am spus deja de o sută de ori: căci urechile nu sunt astăzi binevoitoare pentru asemenea adevăruri – pentru adevărurile *noastre*. Ne este de-acum îndeajuns de cunoscut cât de insultător sună când cineva îl socotește pe om în general, fățiș și la propriu, printre animale; ni se va imputa însă aproape ca o *vină* faptul că întrebuințăm în mod constant și tocmai cu privire la oamenii "ideilor moderne" expresiile "turmă", "instincte gregare" și altele asemenea. Ce folos? N-avem încotro: căci tocmai aici se află noua noastră intuiție. Am găsit că Europa, inclusiv țările în care domină influența Europei, a ajuns la unanimitate în ceea ce privește toate judecățile morale importante: în Europa se *știe*, evident, ceea ce Socrate avea impresia că nu știe și ceea ce șarpele acela bătrân și renumit făgăduia odinioară să ne învețe, – se "știe" astăzi ce este bine și rău. Acum trebuie să sune aspru și s-ajungă neplăcut la ureche când insistăm iar și iar asupra acestui lucru: cel ce crede că știe în noi, cel ce se proslăvește pe sine însuși în noi cu lauda și cu reproșul său, cel ce se numește bun pe el însuși este instinctul animalului de turmă om: ca unul care s-a impus, a câștigat și câștigă din ce în ce mai multă preponderență, suveranitate asupra altor instincte, conform afinității și asimilării fiziologice crescânde, al cărei simptom este. *Morala este azi în Europa o morală a animalului de turmă*: așadar, după cum înțelegem noi lucrurile, numai un singur fel de morală omenească, alături de care, înainte de care, după care sunt ori ar trebui să fie cu putință multe alte morale, în primul

rând *superioare*. Împotriva unei astfel de "posibilităţi", împotriva unui astfel de "ar trebui" se apără însă din răsputeri această morală: ea spune cu îndărătnicie şi neînduplecare ‹:›* "Eu sunt morala personificată, şi nimic altceva nu este morală!" – ba chiar, cu ajutorul unei religii care era pe placul celor mai sublime pofte ale animalului de turmă şi le măgulea, s-a ajuns până acolo, încât până şi-n organizările politice şi sociale găsim o expresie din ce în ce mai evidentă a acestei morale: mişcarea *democratică* o moşteneşte pe cea creştină. Pentru faptul însă că ritmul ei este încă mult prea lent şi molâu pentru cei mai nerăbdători, pentru bolnavii şi obsedaţii de numitul instinct pledează urletul ce devine tot mai turbat, rânjetul tot mai nevoalat al câinilor de anarhişti care hoinăresc acum pe uliţele culturii europene: aparent în contrast cu paşnic de laborioşii democraţi şi ideologi ai revoluţiei şi şi mai mult cu nătărăii de filozofaştri şi fanatici ai fraternităţii care se numesc socialişti şi doresc "societatea liberă", în realitate însă una cu ei toţi în aversiunea radicală şi instinctivă faţă de orice altă formă de societate decât cea a turmei *autonome* (ajungând până la respingerea însăşi a noţiunilor de "stăpân" şi "slugă" – ni dieu ni maître** sună o formulă socialistă –); una în opoziţia tenace faţă de orice pretenţie deosebită, orice drept deosebit şi privilegiu (adică, în ultimă instanţă, faţă de *orice* drept: căci, atunci când toţi sunt egali, nu mai are nimeni nevoie de "drepturi" –); una în neîncrederea faţă de justiţia penală (ca şi când aceasta ar fi o violentare a celor mai slabi, o injustiţie din pricina consecinţei *obligatorii* a fiecărei societăţi anterioare –); dar una şi în religia compătimirii, a simpatiei faţă de ceea ce simte, trăieşte, suferă (coborând până la animal, urcând până la "Dumnezeu": – aberaţia unei "simpatii faţă de Dumnezeu" îşi are locul într-o epocă democratică –); una cu toţii în ţipătul şi nerăbdarea compătimirii, în ura de moarte faţă de suferinţă în general, în incapacitatea aproape feminină de a putea rămâne spectator la aceasta, de a putea *lăsa* lumea să sufere; una în involuntara mohoreală şi istovire subt blestemul cărora pare că Europa este ameninţată de un nou budism; una în credinţa în morala compătimirii *comunitare*, ca şi când aceasta ar fi morala în sine, drept culmea, culmea *atinsă* de oameni, singura speranţă a viitorului, consolarea oamenilor actuali, marea răscumpărare a vinii de odinioară: – una cu toţii în credinţa în comunitate ca *mântuitoare*, în turmă deci, în "sine"

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

** *În fr. în text; cf. nota ** de la p. 27. (n.t.)*

203

Noi, care suntem de altă credinţă –, noi, pentru care mişcarea democratică nu trece drept o simplă formă de decădere a organizării politice, ci drept formă de decădere, adică de depreciere a omului, drept mediocrizarea şi devalorizarea lui: spre ce trebuie să tindem *noi* cu speranţele noastre? – Spre *noi filozofi*, nu avem de ales; spre spirite destul de puternice şi originale ca să îndemne la evaluări diametral opuse şi să reevalueze, să răstoarne nişte "valori eterne"; spre pionierii, spre oamenii viitorului, care să strângă constrângerea şi nodul ce constrânge voinţa de mii de ani ca s-o ia pe drumuri *noi*. Să-i bage omului în cap viitorul omului ca *voinţă* a lui, ca dependent de o voinţă omenească şi să-i pregătească mari cutezanţe şi încercări totale de ameliorare şi cultivare, pentru a pune un capăt acelei dominaţii înfiorătoare a absurdului şi a întâmplării care se numea până acum "istorie" – absurdul "celui mai mare număr" este numai ultima lui formă – : întru aceasta va fi nevoie cândva de o nouă specie de filozofi şi de comandanţi, figuri în faţa cărora tot ce a existat pe pământ ca spirite ascunse, cumplite şi binevoitoare ar putea să arate palid şi degenerat. Imaginea unor atare conducători este aceea care pluteşte în faţa ochilor *noştri*: – pot să v-o spun cu glas tare, spiritelor libere? Circumstanţele pe care ar trebui, în parte, să le creăm, în parte, să ne folosim de ele în vederea naşterii acelora; căile şi probele prezumate, în virtutea cărora un suflet s-ar ridica la o asemenea înălţime şi forţă pentru a reacţiona la *constrângerea* de a-şi asuma aceste sarcini; o reevaluare a valorilor sub a căror nouă presiune şi nou ciocan s-ar oţeli o conştiinţă şi s-ar transforma o inimă*-n aramă**, ca să suporte greutatea unei astfel de responsabilităţi; pe de altă parte, necesitatea unor astfel de conducători, riscul teribil că ei ar putea să absenteze ori să iasă prost şi să degenereze – acestea sunt grijile şi mohorelile *noastre* propriu-zise, o ştiţi, nu-i aşa, spiritelor libere? acestea sunt gândurile şi vifornițele grele şi depărtate ce cutreieră cerul vieţii *noastre*. Există puţine dureri aşa de răscolitoare ca aceea de a fi văzut, intuit, resimţit cândva cum un om extraordinar şi-a pierdut orientarea şi a degenerat: cel ce are însă clarviziunea pericolului general că "omul" însuşi *degenerează*, cel ce, aidoma nouă, a înţeles revoltătoarea contingenţă care şi-a făcut jocul până acum în privinţa viitorului omului – un joc la care n-a participat nici o mână şi nici măcar un "deget al lui Dumnezeu"! – , cel ce intuieşte fatalitatea ce se ascunde în idioata naivitate şi credulitate a "ideilor moderne", mai mult, în

* Herz
** Erz

întreaga morală creştin-europeană: acela suferă de o anxietate cu care alta nu se poate compara, – el cuprinde, neîndoielnic, dintr-o singură privire tot ce, în cazul unei concentrări şi sporiri favorabile a puterilor şi a sarcinilor, ar mai fi *de cultivat în om*, el ştie cu toată ştiința conştiinței sale cât de inepuizabil este încă omul în ceea ce priveşte cele mai mari posibilități şi de câte ori n-a stat deja tipul om drept în fața unor misterioase hotărâri şi a unor drumuri noi: – el ştie şi mai bine, din cea mai dureroasă amintire a lui, de ce fel de lucruri jalnice s-a sfărâmat, de obicei, până acum, s-a frânt, s-a scufundat, a ajuns într-o stare jalnică o ființă în devenire de cel mai înalt rang. *Degenerarea totală a omului*, până la ceea ce tonților şi obtuzilor de socialişti le apare drept "om al viitorului", – drept idealul lor! – , această degenerare şi depreciere a omului până la stadiul de animal de turmă desăvârşit (sau, după spusele lor, de om al "societății libere"), această animalizare a omului într-o jiganie jigărită a drepturilor şi a pretențiilor egale este *cu putință*, nu-i nici o îndoială! Cel ce a gândit odată până la capăt această putință are parte de o greață mai mult decât ceilalți oameni, – şi, poate, şi de o nouă *sarcină*! ....

Capitolul al șaselea:
noi, învățații

204

Ca urmare a pericolului ca moralizarea să se dovedească și aici drept ceea ce a fost dintotdeauna – adică un neînduplecat montrer ses plaies*, după Balzac – , aș îndrăzni să mă opun unei nepotrivite și nocive răvășiri ierarhice care amenință să se statornicească azi, absolut imperceptibil și cu, parcă, nevinovată conștiință, între știință și filozofie. Socot că, pornind de la *experiența* noastră – experiență o fi-nsemnând întotdeauna experiență tristă? – trebuie să avem un drept a ne pronunța într-o astfel de chestiune superioară cum este treapta ierarhică: spre a nu vorbi ca orbii despre culori sau ca femeile și artiștii *împotriva* științei ("ah, păcătoasa asta de știință! oftează instinctul și pudoarea lor, cum dezvăluie ea întruna *orice taină*!" –). Declarația de independență a omului de știință, emanciparea lui din robia filozofiei, este una din repercusiunile mai subtile ale ordinii și dezordinii democratice: preamărirea de sine și aroganța învățatului se află astăzi pretutindeni în floare și-n cea mai frumoasă primăvară a lor, – lucru prin care încă nu se poate spune că lauda de sine miroase bine. "Scăpat de toți stăpânii!" – așa o voiește și aici instinctul viril al gloatei; iar după ce știința s-a apărat cu rezultatul cel mai fericit de teologie, a cărei "servitoare" a fost prea multă vreme, acum, în plină exuberanță și lipsă de minte, este pe punctul de a-i face legi filozofiei și, la rându-i, s-o facă pe "stăpânul" – dar ce zic! pe *filozoful*. Memoria mea – memoria unui om de știință, cu permisiunea dumneavoastră! – abundă de naivitățile îngâmfării pe care le-am auzit despre filozofie și filozofi din partea unor tineri naturaliști și a unor bătrâni medici (fără a mai vorbi de cei mai instruiți** și de cei mai închipuiți*** dintre toți învățații, adică filologii și pedagogii, care sunt de meserie și una, și alta –). Ba specialistul și gură-cască a fost acela care s-a apărat din instinct și în general de toate sarcinile și competențele sintetice; ba harnicul muncitor, care primise în nări un miros de otium* și de aristocratică opulență din gospodăria sufletească a filozofului și s-a simțit atunci lezat și dacă nu

---

* *În fr. în text: "a-ți expune rănile" (mai liber traducând:* "[o *neînduplecată*] *expunere a propriilor răni"). (n.t.)*

** gebildesten

*** eingebildesten

**** *În lat. în text; cf. vol. 2, 133, nota *. (n.t.)*

desconsiderat. Ba a fost acel daltonism al omului pragmatic, care nu vede nimic altceva în filozofie decât o serie de sisteme *contestate* şi un lux excesiv, care nu este "în profitul" nimănui. Ba a ieşit în relief teama de un misticism camuflat şi de o rectificare a frontierelor cunoaşterii; ba dispreţuirea unor filozofi care se generalizase involuntar în dispreţuirea filozofiei. Cel mai frecvent, în sfârşit, am întâlnit la nişte tineri învăţaţi, în dosul arogantei minimalizări a filozofiei, însuşi efectul nefast al unui filozof faţă de care, ce-i drept, refuzaseră în bloc să se supună, fără să se fi desprins totuşi din vraja evaluărilor lui dispreţuitoare cu privire la alţi filozofi: – cu rezultatul unui dezacord total cu întreaga filozofie. (În acelaşi fel mi se pare că este, bunăoară, efectul lui Schopenhauer asupra Germaniei moderne: – cu neinteligenta lui furie împotriva lui Hegel a ajuns până acolo, încât să rupă întreaga ultimă generaţie de germani din conexiunea cu cultura germană, cultură care, cumpănind bine totul, a fost o culme şi o fineţe divinatorie a *simţului istoric*: dar Schopenhauer însuşi era, tocmai în acest punct, sărac, nereceptiv, negerman până la genialitate.) Luând într-adevăr lucrurile în linii mari, e posibil ca, înainte de toate, omenescul, prea omenescul, pe scurt, însăşi sărăcia filozofilor moderni să fi fost ceea ce a dăunat în modul cel mai radical respectului faţă de filozofie şi i-a deschis porţile instinctului viril al gloatei. Să ne mărturisim totuşi nouă înşine până la ce punct lumea noastră modernă duce lipsă de întreaga familie a Heracliţilor, a Platonilor, a Empedoclilor şi cum se vor mai fi numind toţi aceşti anahoreţi regali şi minunaţi ai spiritului; şi pe câtă bună dreptate un om de ştiinţă cumsecade *are voie* să se simtă dintr-o familie şi o viţă mai bună în comparaţie cu astfel de reprezentanţi ai filozofiei care, graţie modei, sunt astăzi la fel de ridicaţi în slăvi cum sunt de terfeliţi în noroi – în Germania, de exemplu, cei doi lei din Berlin, anarhistul Eugen Dührig şi amalgamistul Eduard von Hartmann. E mai cu seamă spectacolul acelui amestec de filozofi care-şi zic "filozofi ai realităţii" sau "pozitivişti", spectacol care este în stare să arunce o suspiciune periculoasă în sufletul unui tânăr învăţat ambiţios: aceştia sunt, fără îndoială, în cazul cel mai fericit, ei înşişi nişte învăţaţi şi specialişti, e la mintea cocoşului! – aceştia sunt cu toţii nişte învinşi, nişte *readuşi* sub autoritatea ştiinţei, care au vrut cândva *mai mult* de la ei înşişi, fără să aibă vreun drept la acest "mai mult" şi la responsabilitatea lui – şi care acum reprezintă cu vorba şi cu fapta, în chip onorabil, înverşunat, răzbunător, *necredinţa* în misiunea seniorială şi în senioria filozofiei. La urma urmei: cum ar şi putea fi altfel? Ştiinţa înfloreşte astăzi şi i se citeşte din belşug pe chip cugetul nevinovat, în timp ce starea în care a căzut încetul cu încetul întreaga filozofie modernă, acest rest de filozofie actuală, deşteaptă împotrivă-i suspiciune şi decepţie,

dacă nu batjocură şi compasiune. Filozofia redusă la "teoria cunoaşterii", în realitate nu mai mult decât o sfioasă epochistică* şi o doctrină a moderaţiei: o filozofie care nu trece nicidecum pragul şi-şi r e f u z ă penibil dreptul de a intra – iată o filozofie pe moarte, un sfârşit, o agonie, ceva ce provoacă mila.
5 Cum ar putea o asemenea filozofie – s ă d o m n e a s c ă ?

205

Riscurile pe care le presupune creşterea filozofului sunt astăzi într-adevăr atât de felurite, încât ne-am putea îndoi că fructul acesta se mai poate realmente coace. Sfera şi turnul ştiinţei au luat proporţii uriaşe şi, o
10 dată cu aceasta, şi probabilitatea ca filozoful să obosească deja studiind atâta sau să se lase fixat într-un loc şi "specializat" în ceva: aşa încât el nu mai ajunge cu nici un chip pe culmea sa, adică să privească panoramic, de jur împrejur, î n j o s . Ori va urca pe ea prea târziu, atunci când vremea şi puterea lui optimă va fi trecut de mult; sau va fi hodorogit, înăsprit, degenerat,
15 încât privirea lui, deplina lui judecată de valoare puţin va mai însemna. Tocmai rafinamentul coştiinţei lui intelectuale îl face să pregete** şi ză zăbovească***-n drum; se teme de ispita diletantismului, a miriapodului şi a miria-cornului, ştie prea bine că cineva care şi-a pierdut respectul de sine nu mai comandă, nu mai îndrumă nici ca împătimit al cunoaşterii: ar trebui
20 să accepte a deveni un mare comediant, un Cagliostro filozof şi un seducător de spirite, pe scurt, un ispititor. Aceasta este, în definitiv, o chestiune de gust: de n-ar fi chiar o chestiune de conştiinţă. Unde mai pui că, pentru a dubla încă o dată dificultatea filozofului, el pretinde de la sine o judecată, un da sau nu, nu despre ştiinţe, ci despre viaţă şi valoarea vieţii, – că învaţă fără tragere de
25 inimă să creadă că are un drept sau chiar o obligaţie la această judecată şi că trebuie să-şi aleagă calea către acel drept şi acea convingere, exclusiv din cele mai vaste experienţe – eventual din cele mai turbulente****, mai distrugătoare***** – şi adesea şovăind, îndoindu-se, amuţind. Într-adevăr, multă vreme mulţimea a nesocotit filozoful şi l-a confundat fie cu omul de ştiinţă şi
30 învăţatul ideal, fie cu religios-elevatul, spiritualizatul, "dezlumitul" exaltat şi beat de Dumnezeu; şi, dacă auzim chiar azi pe cineva lăudându-se că trăieşte "înţelept" sau "ca un filozof", asta aproape că nu înseamnă mai mult decât

* Epochistik *de la gr.* epoché *"rezervă, reţinere în privinţa unei judecăţi" (în limbajul scepticilor; cf. şi KSA 11, 170, 10; 521, 5; KSA 12, 144, 6; 276, 11). (n.t.)*
** zögern
*** verzögern
**** störendsten
***** zerstörendsten

"prudent şi deoparte". Înţelepciune: aceasta îi pare gloatei a fi un fel de refugiu, o scamatorie şi un mijloc de a ieşi bine dintr-un joc primejdios; dar adevăratul filozof – aşa ni se pare n o u ă, prieteni? – trăieşte "nefilozofic" şi "neînţelept", înainte de toate i m p r u d e n t, şi simte povara şi constrângerea
5 a sute de ispitiri* şi ispite** ale vieţii: – se expune în permanenţă p e s i n e riscului, jucând jocul c e l primejdios .....

206

În raport cu un geniu, adică o fiinţă care sau z ă m i s l e ş t e, sau d ă n a ş t e r e, folosind cei doi termeni în cea mai largă accepţiune a lor – ,
10 învăţatul, omul de ştiinţă mediocru are întotdeauna ceva de fată bătrână: căci, aidoma acesteia, habar n-are de cele mai valoroase două funcţii ale omului. De fapt, le concedem amândurora, învăţatului şi fetei bătrâne, respectabilitatea, oarecum în compensaţie – subliniem, în aceste cazuri, respectabilitatea – şi, prin coerciţia acestei concesii, avem parte în continuare
15 de acelaşi adaos de insatisfacţie. Să vedem mai exact: ce este omul de ştiinţă? Mai întâi, nu-i un soi nobil de om, cu virtuţile unui soi nobil de om, adică nu-i dominator, nu-i autoritar şi nici plin de sine însuşi: el dă dovadă de laboriozitate, de răbdătoare încadrare în formaţie, de uniformitate şi măsură în posibilitate şi necesitate, are instinctul celor de-o seamă cu el şi al lucrurilor
20 de care aceştia au nevoie, de exemplu, de acea părticică de independenţă şi de pajişte verde fără de care nu există tihna necesară muncii, de acea pretenţie la onoare şi recunoaştere (care presupune, în primul rând şi mai presus de orice, cunoaştere şi cognoscibilitate –), de acea lumină solară a bunului renume, de acea permanentă pecetluire a valorii şi a utilităţii sale cu
25 care trebuie depăşită mereu şi mereu s u s p i c i u n e a lăuntrică, drojdia din inima tuturor oamenilor dependenţi şi a tuturor animalelor de turmă. Învăţatul are, cum este şi cazul, şi bolile şi apucăturile unui soi plebeu: este plin de măruntă invidie şi are un ochi de linx pentru josniciile acelor naturi la înălţimea cărora el nu se poate ridica. Este familiar, dar numai ca un lasă-mă
30 să te las, iar nu ca un e x p a n s i v; şi tocmai în faţa omului de mare expansivitate rămâne cu atât mai glacial şi mai închis, – ochiul lui este atunci ca un lac neted şi repulsiv pe care nu se mai încreţeşte nici o încântare, nici o participare. Lucrul cel mai rău şi cel mai periculos de care este capabil un învăţat îi vine din instinctul de mediocritate proprie
35 soiului său: din acel iezuitism al mediocrităţii care lucrează instinctiv la nimicirea omului neobişnuit şi caută să rupă sau – şi mai degrabă! – să

* *Versuchen*

** Versuchungen *(v. şi notele de la p. 42, n.t.)*

destindă orice arc încordat. Să-l destindă, vreau să zic, cu menajament, cu mână grijulie, natural – , să-l destindă cu familiară compasiune: iată adevărata artă a iezuitismului, care a înțeles întotdeauna să se prezinte ca religie a compasiunii. –

207

Oricât de recunoscători am întâmpina de fiecare dată spiritul obiectiv – şi cine nu s-ar fi săturat mortal măcar o dată de toată subiectivitatea şi de afurisita ei ipsisimozitate*! – , până la urmă însă trebuie să învățăm a fi precauți şi față de recunoştința noastră şi să punem stavilă exagerării prin care denegarea şi depersonalizarea spiritului este celebrată mai nou cumva ca țel în sine, ca izbăvire şi transfigurare: aşa cum se-ntâmplă, de obicei, mai cu seamă în cadrul şcolii pesimiştilor, care şi are întemeiate motive să dea, la rândul ei, cele mai înalte onoruri "cunoaşterii dezinteresate". Omul obiectiv, care nu mai blestemă şi înjură, aidoma pesimistului, învățatul ideal, în care instinctul ştiințific, după mii de ratări totale şi parțiale, ajunge, în sfârşit, la înflorire şi vestejire, este, în mod sigur, unul dintre cele mai valoroase instrumente care există: dar locul lui este în mâna unui om mai puternic. Nu-i decât un instrument, zicem noi: este o oglindă, – nu-i un "scop absolut". Omul obiectiv este într-adevăr o oglindă: obişnuit în primul rând cu docilitatea față de ceea ce vrea să fie cunoscut, fără a avea altă plăcere decât aceea pe care i-o dă cunoaşterea, "oglindirea", – el aşteaptă să vină ceva şi apoi se-ntinde moale, ca să nu se piardă pe suprafața şi pielea lui nici o urmă uşoară de picior şi nici alunecarea unor ființe fantomatice. Ceea ce mai rămâne în el din "persoana" lui i se pare întâmplător, adesea arbitrar, şi mai des turbulent: atât de mult a devenit în propriii lui ochi o traversare şi o reflectare de figuri şi evenimente străine. Îşi aminteşte de "sine însuşi" anevoie şi, nu arar, deformat; se confundă uşor, greşeşte în privința propriilor necesități şi numai aici este lipsit de delicatețe şi neglijent. Îl torturează poate sănătatea sau meschinăria şi aerul închis din odaia femeii şi a prietenului sau lipsa de tovarăşi şi tovărăşie, – da, se sileşte să mediteze la chinul său: în zadar! Că gândul i-o şi ia razna spre cazul mai general, iar mâine va şti cum trebuie să se descurce tot atât de puțin cât a ştiut şi ieri. Şi-a pierdut simțul gravității față de propria persoană, chiar şi timpul: este senin, nu din lipsă de belele, ci din lipsă de degete şi de mânere de care să-şi apuce propriile belele. Obişnuita amabilitate față de orice lucru

**Latinism în text, transcris* Ipsissimosität, *creat de N de la* ipsissimum, *despre care v. vol. 3, 250, nota ** ; vol. 4, 438, 23. (n.t.)*

şi trăire, ospitalitatea solară şi frustă cu care acceptă tot ce se apropie de el, felul lui de bunăvoinţă brutală, de periculoasă nepăsare faţă de da şi nu: vai, există destule cazuri în care trebuie să plătească pentru aceste virtuţi ale lui! – şi, ca om în general, el devine mult prea uşor caput mortuum* al acestor virtuţi. Dacă pretindem iubire şi ură de la el, am în vedere iubirea şi ura aşa cum o înţelege Dumnezeu, femeia şi animalul – : el o să facă ce poate şi o să dea ce poate. Dar nu trebuie să ne mirăm dacă asta nu va fi mult, – dacă tocmai în această privinţă se arată inautentic, fragil, dubios şi fărâmicios. Iubirea lui este vrută de alţii, ura lui este artificială şi mai mult un tour de force**, o mică vanitate şi exagerare. El este autentic numai atât cât poate fi obiectiv: doar în totalismul său senin mai este el "natură" şi "natural". Sufletul său oglinditor şi netezindu-se veşnic nu mai ştie să afirme, nici să mai nege; omul acesta nu dă porunci; nici nu distruge. "Je ne méprise presque rien"*** – spune cu Leibnitz: să nu ignorăm şi să nu subapreciem acest presque**! Omul acesta nu este nici model; nu merge în fruntea nimănui, nici înapoia cuiva; el se postează, în general, prea departe ca să mai aibă motiv de a lua atitudine între bine şi rău. Când a fost atâta vreme confundat cu f i l o z o f u l, cu cezaricul educator şi violentator al culturii: i s-au dat onoruri mult prea înalte şi s-a trecut cu vederea peste partea cea mai substanţială din el, – este un instrument, un soi de sclav, chiar dacă cea mai superbă specie de sclav, dar în sine nimic, – presque rien**! Omul obiectiv este un instrument, un instrument de măsurat şi o capodoperă de oglindă, preţioase amândouă, uşor vulnerabile şi tulburate, pe care trebuie să le cruţăm şi cinstim; dar el nu este un ţel, un capăt şi un răsărit, nu-i un om complementar în care se justifică r e s t u l existenţei, nu-i un sfârşit – şi şi mai puţin un început, o zămislire şi o cauză primară, nimic solid, puternic, îndreptat asupra lui însuşi, vrând să fie stăpân: mai degrabă doar un ulcior profilat delicat, suflat, fin, suplu, obligat să aştepte mai întâi un conţinut şi un mesaj oarecare pentru "a lua formă" după el, – de regulă, un om fără mesaj şi conţinut, un om "dezinteresat". Prin urmare, nici pentru femei nimic, in parenthesi****. –

---

* *În lat. în text: "cap mort", termen din limbajul alchimiştilor însemnând reziduuri fără valoare, provenite din experienţele lor (E. şi L.-G. Munteanu, op. cit., 38). (n.t.)*

** *În fr. în text. (n.t.)*

*** *În fr. în text: "Eu nu dispreţuiesc aproape nimic". (n.t.)*

**** *În lat. în text. (n.t.)*

208

Dacă un filozof dă astăzi de înțeles că n-ar fi un sceptic, – sper să se fi sesizat lucrul acesta din descrierea tocmai făcută spiritului obiectiv, nu? – atunci toată lumea percepe asta fără nici o plăcere; îl privim după aceea cu un fel de intimidare, am dori să-l întrebăm, să-l tot întrebăm... da, printre ascultătorii fricoşi, aşa cum există acum cu grămada, va fi considerat periculos din acest moment. Au impresia că aud din depărtare, la împotrivirea lui față de scepticism, nu ştiu ce zgomot diabolic, amenințător, ca şi când se-ncearcă pe undeva un nou exploziv, o dinamită a spiritului, eventual o nihilină rusească de curând descoperită, un pesimism bonae voluntatis*, care nu numai că spune nu şi că nu-l voieşte pe nu, ci – groaznic de imaginat! îl şi r e a l i z e a z ă pe acest nu. Împotriva acestui fel de "bunăvoire" – o voire de negare adevărată şi violentă a vieții – nu există astăzi, în mod evident, un somnifer şi un tranchilizant mai bun decât scepticismul, blândul, plăcutul mac-scepticism adormitor de conştiință; şi Hamlet însuşi este prescris astăzi de medicii vremii împotriva "spiritului" şi a gălăgiei lui subtpământene. "Nu ne sunt oare toate urechile pline deja de zgomote infernale? întreabă scepticul, ca prieten al liniştii şi aproape ca un fel de agent de securitate: acest nu subteran este îngrozitor! Potoliți-vă odată, cârtițe pesimiste!" Căci scepticul, această făptură plăpândă, se sperie prea uşor; conştiința lui este deprinsă, la orice nu, ba chiar la un da hotărât şi aspru, să tresară şi să simtă ceva ca o muşcătură. Da! şi nu! – asta e pentru el în răspăr cu morala; dimpotrivă, îi place să-şi prăznuiască virtutea printr-o nobilă abstinență, zicând, bunăoară, cu Montaigne: "Ce ştiu eu?" Sau cu Socrate: "Ştiu că nu ştiu nimic." Sau: "Presupunând că s-ar deschide, la ce bun să intru imediat?" Sau: "La ce folosesc toate ipotezele pripite? A nu avansa absolut nici o ipoteză ar putea uşor să țină de bunul-gust. Trebuie oare să-ndreptați imediat şi cu orice preț ceva strâmb? Să astupați neapărat orice gaură cu nu ştiu ce câlți? N-are vreme treaba asta? N-are vreme vremea? O diavoli ce-mi sunteți, oare nu puteți a ş t e p t a deloc? Şi incertul îşi are farmecele lui, şi Sfinxul este o Circe, şi Circe a fost o filozoafă." – Aşa se consolează un sceptic; şi este adevărat că are nevoie de niscaiva consolare. Căci scepticismul este expresia cea mai spirituală a unei anumite şi multiple naturi fiziologice, care se numeşte în limbajul comun slăbire de nervi şi sănătate şubredă; aceasta ia naştere de fiecare dată când se încrucişează, într-un mod hotărâtor şi neaşteptat, nişte rase şi clase sociale de mult separate unele de altele. În noua generație, care primeşte în sânge drept moştenire grade şi valori oarecum diferite, totul

*În lat. în text: "al bunăvoirii" (cf. şi JGB 218; GM III 14 şi nota).(n.t.)

este nelinişte, incomodare, îndoială, încercare; cele mai pozitive energii acţionează inhibitiv, virtuţile înseşi se-mpiedică una pe alta să crească şi să se-ntărească, din trup şi din suflet lipseşte echilibrul, ponderea, aplombul. Dar ceea ce se îmbolnăveşte şi degenerează cel mai profund în asemenea
5 hibrizi este v o i n ţ a : ei nu mai cunosc deloc independenţa în decizie, delectarea curajoasă în actul volitiv, – se-ndoiesc de "libertatea voinţei" până şi-n visele lor. Europa noastră de astăzi, poligonul unei absurd de imprevizibile încercări de amestec radical de clase şi, c a u r m a r e, de rase, este, de aceea, sceptică la nivelul tuturor vârfurilor şi al abisurilor, când cu acel
10 scepticism dinamic ce sare nerăbdător şi voluptuos din creangă-n creangă, când posomorâtă ca un nour supraîncărcat cu semne de-ntrebare, – şi adeseori sătulă mortal de voinţa sa! Paralizia voinţei: unde nu se-ntâlneşte astăzi şezând acest infirm? Şi încă, ades, cât de spilcuit! Cât de seducător dichisit! Există cele mai frumoase haine de lux şi de ochii lumii pentru
15 această boală; iar pentru faptul că, de exemplu, cea mai mare parte din ce se expune azi în galantare ca "obiectivitate", "caracter ştiinţific", "l'art pour l'art"*, "cunoaştere pură, nesupusă voinţei" nu-i decât un lustruit scepticism şi paralizie a voinţei, – pentru diagnosticul acesta al bolii europene am să garantez eu. – Boala voinţei s-a răspândit neuniform în Europa: ea se
20 manifestă cel mai intens şi sub cele mai multe forme acolo unde civilizaţia este deja de cea mai lungă vreme endemică; şi dispare pe măsură ce "barbarul" continuă – sau încearcă din nou – să-şi revendice dreptul sub veşmântul prea larg al culturii occidentale. În Franţa actuală, voinţa, după cum este la îndemâna oricui să deducă, s-a îmbolnăvit cel mai grav; şi Franţa, care
25 întotdeauna a avut o desăvârşită iscusinţă de a transforma chiar şi cele mai funeste cotituri ale spiritului său în ceva încântător şi seducător, îşi afişează astăzi într-un sens destul de propriu, ca şcoală şi expoziţie a tuturor farmecelor scepticismului, supremaţia culturală asupra Europei. Puterea de a voi, şi anume de a voi o voinţă pe termen lung, este deja puţin mai pronunţată în
30 Germania, iar în nordul Germaniei, la rândul său, mai pronunţată decât în centrul german; considerabil mai pronunţată în Anglia, Spania şi Corsica, legată acolo de flegmă**, dincoace de capetele tari, – fără a mai vorbi de Italia, care este prea tânără pentru a şti ce voieşte şi care trebuie să demonstreze mai întâi dacă poate voi – , dar cel mai pronunţat şi mai uimitor
35 se manifestă ea în acel imens imperiu intermediar unde Europa curge oarecum înapoi în Asia, în Rusia. Acolo, puterea de a voi stă de multă vreme

---

* *În fr. în text. (n.t.)*

** Phlegma *(aici, în sens temperamental: "nepăsare, sânge rece", n.t.)*

în rezervă, în stoc, acolo aşteaptă voinţa – nu-i sigur dacă voinţa negării sau a afirmării – într-un chip ameninţător, ca să fie declanşată, spre a împrumuta de la fizicienii de astăzi cuvântul lor favorit. S-ar putea să nu fie nevoie doar de războaie în India şi de complicaţii în Asia ca Europa să fie scutită de cel mai
5 mare pericol al ei, ci de răsturnări interne, de dezmembrarea imperiului în corpuri mici şi, înainte de orice, de introducerea idioţeniei parlamentare, inclusiv obligaţia fiecăruia de a-şi citi ziarul la micul dejun. O spun nu ca unul care doreşte aşa ceva: mai curând mi-ar fi contrariul pe placul inimii, – am în vedere o asemenea creştere a ameninţării Rusiei, încât Europa să fie nevoită
10 a se decide să devină în aceeaşi măsură ameninţătoare, adică s ă d o b â n d e a s c ă o s i n g u r ă v o i n ţ ă , prin intermediul unei noi caste stăpânitoare peste Europa, o teribilă voinţă proprie de lungă durată, capabilă să-şi propună ţeluri peste mii de ani: – pentru ca îndelung urzita comedie a îngrămădirii ei de stătuleţe, ca şi parada ei de voinţe dinastice şi democratice
15 să ia sfârşit odată. A trecut vremea politicii mici: iată, veacul următor va aduce lupta pentru stăpânirea pământului, – n e c e s i t a t e a marii politici.

209

În ce fel noua epocă războinică, în care noi, europenii, am intrat în chip vizibil, poate fi favorabilă, eventual, şi dezvoltării unui alt fel de scepticism,
20 mai puternic, n-aş dori să mă pronunţ deocamdată decât printr-o analogie, pe care prietenii istoriei germane o vor şi înţelege. Acel neîndoielnic entuziasmat de înalţii şi arătoşii grenadieri, cel care, ca rege al Prusiei, a dat viaţă unui geniu militar şi sceptic – şi, prin asta, în fond, acelui nou tip de german, ajuns tocmai astăzi victorios – , dubiosul şi extravagantul tată al lui
25 Frederic cel Mare, avea dintr-un singur punct de vedere apucătura şi gheara norocoasă a geniului: ştia ce-i lipsea Germaniei de-atunci şi ce lipsă era de o sută de ori mai îngrijorătoare şi mai stringentă decât, bunăoară, lipsa de cultură şi de formă socială, – repulsia lui faţă de tânărul Frederic venea din teama unui adânc instinct. B ă r b a ţ i i l i p s e a u ; şi, spre cea mai amară
30 supărare a lui, îl suspecta pe propriul său fiu că nu era destul de bărbat. În această privinţă se-nşela: dar cine nu s-ar fi-nşelat în locul său? Îşi vedea fiul căzând în braţele ateismului, ale esprit*-ului, ale savuroasei uşurătăţi a francezilor ingenioşi: – sesiza în culise pe marele sugător de sânge, păianjenul scepticismului, suspecta incurabila pacoste a unei inimi ce nu-i
35 mai destul de tare pentru rău, ca şi pentru bine, a unei voinţe zdrobite, ce nu mai ordonă, nu mai p o a t e ordona. Dar între timp se dezvolta în fiul său felul acela mai riscant şi mai zdravăn de scepticism – cine ştie c â t d e

*În fr. în text. (n.t.)

m u l t favorizat chiar de ura tatălui şi de melancolia glacială a unei voinţe plăsmuite în singurătate – , scepticismul bărbăţiei cutezătoare, care este de aproape înrudit cu geniul războiului şi al cuceririi şi şi-a făcut în persoana marelui Frederic prima intrare solemnă în Germania. Scepticismul acesta
5 dispreţuieşte şi, în pofida acestui fapt, pune stăpânire; subminează şi ia în posesie; nu crede, dar nu se pierde cu firea în acest caz; îi dă spiritului o libertate periculoasă, dar ţine inima din scurt; este forma g e r m a n ă a scepticismului, care, ca un fredericianism continuu şi potenţat până la gradul cel mai înalt de spiritualitate, a adus Europa, pentru o bună bucată de vreme,
10 sub autoritatea spiritului german şi a suspiciunii sale critice şi istorice. Graţie caracterului bărbătesc invincibil de puternic şi de tenace al marilor filologi şi critici germani ai istoriei (care, privind corect lucrurile, au fost cu toţii şi nişte artişti ai distrugerii şi ai descompunerii), s-a configurat încet-încet şi cu tot romantismul din muzică şi filozofie un n o u concept al spiritului german, în
15 care a ieşit hotărâtor în evidenţă deplasarea către scepticismul bărbătesc: fie, de exemplu, ca îndrăzneală a privirii, ca intrepiditate şi asprime a mâinii tranşante, fie ca voinţă tenace de riscante explorări geografice, de expediţii arctice spiritualizate sub ceruri pustii şi primejdioase. Poate că au motivele lor întemeiate acei oameni de omenie cu sânge năvalnic şi superficiali care-şi
20 fac cruce tocmai în faţa acestui spirit: cet esprit fataliste, ironique, méphistophélique*, îl numeşte, nu fără înfiorare, Michelet. Dar, dacă vrem să ne dăm seama cât de remarcabilă este această frică de "bărbat" în spiritul german, spirit prin care Europa a fost trezită din "aţipeala dogmatică" a ei, atunci să ne-aducem aminte de ideea de odinioară care trebuia depăşită cu
25 ajutorul acestei bărbăţii, – şi că încă nu-s departe vremurile când o femeie masculinizată putea îndrăzni, în dezmăţata ei insolenţă, să-i recomande pe germani, întru compătimirea Europei, ca pe nişte nătărăi de poeţi blajini, cumsecade şi slabi de voinţă. Să-nţelegem, în fine, cu destulă profunzime, consternarea lui Napoleon când a primit să-l vadă pe Goethe: ea trădează
30 ceea ce se imaginase de-a lungul veacurilor prin "spiritul german". "Voilà un homme!* – ceea ce voia să spună: "Iată, cu siguranţă, un b ă r b a t! Iar eu nu mă aşteptam decât la un german!" –

210

Admiţând, aşadar, că, în imaginea filozofilor viitorului, o trăsătură oarecare face să se ghicească dacă nu cumva ei trebuie să fie nişte sceptici,
35 în ultima accepţiune schiţată, cu asta n-ar fi desemnată totuşi decât o latură

**În fr. în text. (n.t.)*

a lor – iar *nu* ei înşişi. Cu aceeaşi îndreptăţire ar putea să-şi dea numele
de critici; şi, fără îndoială, ei vor fi nişte oameni ai experimentelor. Prin numele
cu care mi-am luat îndrăzneala să-i botez eu, am subliniat deja în mod
expres experimentarea şi plăcerea de a experimenta: să se fi-ntâmplat
5 asta deoarece lor, în calitate de critici absoluţi, le place să se folosească de
experiment într-un sens nou, poate mai larg, poate mai periculos? Trebuie
oare, în pasiunea lor pentru cunoaştere, să meargă cu experimentarea
cutezătoare şi dureroasă mai departe decât poate încuviinţa gustul
sentimental şi răzgâiat al unui veac democratic? – Fără doar şi poate: aceşti
10 filozofi ce au să vină vor avea cel puţin dreptul să se lipsească de acele
însuşiri grave şi îngrijorătoare care-l disting pe critic de sceptic, am în vedere
siguranţa măsurii valorii, aplicarea conştientă a unei unităţi de metodă, curajul
versat, singurătatea şi capacitatea de a te justifica; da, ei îşi recunosc o
plăcere a negaţiei şi a disecării şi o anumită cruzime circumspectă, care
15 ştie să mânuiască bisturiul cu siguranţă şi fineţe chiar şi atunci când inima
sângerează. Se vor *înăspri* (şi poate nu întotdeauna doar împotrivă-le)
mai mult decât şi-ar putea-o dori nişte oameni omenoşi, nu vor intra în relaţii
cu "adevărul" pentru ca el să le "placă" sau să-i "înalţe" şi să-i "entuziasmeze":
convingerea lor, dimpotrivă, nu va fi decât în mică măsură aceea că tocmai
20 *adevărul* comportă asemenea desfătări pentru simţire. Vor zâmbi aceste
spirite riguroase, dacă unul dintre ele ar spune ‹:›* "Cutare gând mă înalţă: cum
să nu fie adevărat?" Sau: "Cutare operă mă încântă: cum să nu fie frumoasă?"
Sau: "Cutare artist îmi conferă statură: cum să nu fie mare?" – pentru toate
lucrurile fantasmagorice, idealiste, feminine, hermafrodite asemănătoare, ei
25 au la îndemână, poate, nu numai un zâmbet, ci şi o greaţă veritabilă, iar cel ce
ar şti să-i urmeze până în cămările tainice ale inimii lor anevoie ar găsi acolo
intenţia de a concilia nişte "simţăminte creştine" cu "gustul antic" şi poate
chiar şi cu "parlamentarismul modern" (aşa cum o astfel de conciliere trebuie
să apară până şi la filozofi, în secolul nostru atât de nesigur, deci atât de
30 conciliant). Disciplina critică şi orice deprindere care duce la igienă şi rigoare
în cele spirituale, aceşti filozofi ai viitorului nu numai că şi le vor cere lor înşişi:
ci şi le vor purta chiar la vedere ca un fel de podoabă a lor, – cu toate acestea,
ei nu vor încă să se numească, din această pricină, critici. Lor nu li se pare o
măruntă infamie la adresa filozofiei dacă se decretează, cum se întâmplă aşa
35 de frecvent astăzi: "Filozofia însăşi este o critică şi o ştiinţă critică – şi absolut
nimic altceva!" N-are decât să se bucure această evaluare a filozofiei de
aplauzele tuturor pozitiviştilor din Franţa şi Germania (– şi ar fi cu putinţă ca

---

* *Întregirea noastră. (n.t)*

ea să fi măgulit chiar inima şi gustul lui K a n t : să ne amintim de titlurile principalelor sale opere –) : noii noştri filozofi vor spune totuşi : criticii sunt nişte instrumente ale filozofului şi tocmai de aceea, ca instrumente, încă nu chiar filozofi! Nici marele chinez din Königsberg n-a fost decât un mare critic. –

5 211

Stărui asupra ideii de-a înceta odată să-i confundăm pe truditorii filozofi şi, în general, pe oamenii de ştiinţă cu filozofii, – de-a da tocmai aici cu stricteţe "fiecăruia ce i se cuvine", iar acelora nu prea mult, acestora nu mult prea puţin. Se poate ca, pentru educaţia adevăratului filozof, să fie nevoie ca şi el
10 însuşi să fi stat odată pe toate aceste trepte pe care se opresc, – t r e b u i e să se oprească – slujitorii săi, truditorii filozofiei specializaţi în ştiinţe; el însuşi trebuie să fi fost, eventual, critic şi sceptic şi dogmatic şi istoric şi, pe deasupra, poet şi colecţionar şi călător şi dezlegător de enigme şi moralist şi profet şi "spirit liber" şi aproape de toate, pentru a parcurge sfera valorilor şi a
15 sentimentelor omeneşti ale valorii şi pentru a p u t e a privi cu feluriţi ochi şi conştiinţe, de la înălţime în orice depărtare, din adâncime în orice înalt, din colţ în orice zare. Dar toate acestea nu sunt decât condiţii preliminare ale misiunii lui : chiar această misiune urmăreşte altceva, – ea reclamă ca el să c r e e z e v a l o r i . Acei truditori filozofi, după modelul nobil al lui Kant şi al lui Hegel, au
20 de stabilit şi de cuprins în formule, fie în domeniul l o g i c u l u i , fie în cel al p o l i t i c u l u i (al moralului) sau al a r t i s t i c u l u i , nu ştiu ce imensă factologie de evaluări* – adică de precedente d e t e r m i n ă r i valorice**, creaţii valorice, care au ajuns dominante şi sunt numite multă vreme "adevăruri". Este de datoria acestor cercetători să sistematizeze, să facă accesibil,
25 inteligibil, maniabil tot ce s-a-ntâmplat şi s-a evaluat până acum, să scurteze tot ce este lung, "timpul" însuşi, şi să î n v i n g ă întregul trecut: o sarcină uriaşă şi admirabilă, în slujba căreia orice mândrie sensibilă, orice voinţă tenace îşi poate găsi, cu siguranţă, satisfacţia. D a r f i l o z o f i i a d e v ă r a ţ i s u n t d ă t ă t o r i d e o r d i n e ş i d e l e g i : ei spun "aşa t r e b u i e să
30 fie!", ei stabilesc mai întâi direcţia şi ţelul omului şi dispun, în cazul acesta, de efortul prealabil al tuturor truditorilor filozofi, al tuturor învingătorilor trecutului, – se agaţă cu mâini creatoare de viitor, şi tot ce este şi a fost devine în mâna lor mijloc, instrument, ciocan. "Cunoaşterea" lor este creaţie, creaţia lor este o legiuire, voinţa lor de adevăr este – v o i n ţ ă d e p u t e r e .
35 – Există astăzi asemenea filozofi? Au existat deja asemenea filozofi? Nu t r e b u i e oare să existe asemenea filozofi? ....

---

* Werthschätzungen

** Werth s e t z u n g e n

212

Îndrăznesc din ce în ce mai mult să cred că filozoful, ca *necesar* om de mâine și de poimâine, s-a aflat și *a trebuit* să se afle oricând în contradicție cu prezentul său: dușman i-a fost de fiecare dată idealul actual. Până acum, toți acești protectori extraordinari ai omului, pe care-i numim filozofi și care rar s-au simțit ei înșiși niște prieteni ai înțelepciunii, ci mai degrabă niște nebuni dezagreabili și niște semne periculoase de-ntrebare –, și-au găsit menirea, aspra, nedorita, incontestabila menire, dar, în definitiv, măreția propriei meniri, în faptul de a fi conștiința vinovată a timpului lor. Punând bisturiul, gata de vivisecție, exact pe pieptul *virtuților timpului*, ei au trădat ceea ce era propria lor taină: de a cunoaște *o nouă* măreție a omului, o nouă cale, neumblată, întru dezvoltarea lui. De fiecare dată au dezvăluit câtă ipocrizie, comoditate, superficialitate și renunțare, câtă minciună este ascunsă sub cel mai stimat model de moralitate contemporană cu ei, câtă virtute este *depășită*; de fiecare dată spuneau: "Locul nostru trebuie să fie acolo, absolut acolo unde *voi* sunteți astăzi cel mai puțin acasă." În fața unei lumi a "ideilor moderne", care ar dori să-l surghiunească pe oricine într-un colț și o "specialitate", un filozof, în cazul că ar putea să existe azi filozofi, ar fi silit să situeze măreția omului, noțiunea de "măreție", tocmai în imensitatea și varietatea ei, în unitatea ei în diversitate: el ar determina chiar valoarea și rangul după cât de mult și de felurit ar putea cineva să suporte și să ia asupra lui, până la ce *limită* ar putea cineva să-și întindă responsabilitatea. Astăzi, gustul și virtutea timpului slăbește și subțiază voința, nimic nu este așa de actual ca slăbirea voinței: așadar, în idealul filozofului, tocmai tăria voinței, severitatea și capacitatea de a lua decizii de durată trebuie să se cuprindă în noțiunea de "măreție"; cu aceeași îndreptățire cu care doctrina contrară și idealul unei omenii stupide, resemnate, umile, dezinteresate au fost convenabile unei epoci opuse, una care, aidoma veacului al șaisprezecelea, suferea de propria energie volițională acumulată și de cele mai sălbatice ape și maree înalte ale egoismului. Pe vremea lui Socrate, printre oameni exclusiv cu instinctul obosit, printre vechii atenieni conservatori, care erau superficiali – "din fericire", cum spuneau ei, din plăcere, cum o făceau ei – și care continuau să aibă pe buze vechile vorbe pompoase asupra cărora viața lor nu le mai dădea de mult nici un drept, *ironia* era necesară pentru măreția sufletului, acea diabolică siguranță socratică a bătrânului medic și plebeian care tăia necruțător în propria carne, ca și în carnea și inima "aristocratului", cu o privire ce grăia destul de lămurit: "Nu vă prefaceți în fața mea! Aici – suntem egali!" Dimpotrivă, astăzi, când în Europa numai animalul de turmă se bucură de onoruri și împarte onoruri,

când "egalitatea în drepturi" s-ar putea transforma prea uşor în egalitate în nedreptăţi: vreau să spun în războire generală cu tot ce este ieşit din comun, străin, privilegiat, cu omul superior, cu sufletul superior, cu datoria superioară, cu responsabilitatea superioară, cu plenitudinea puterii de creaţie şi cu 5 senioria creatoare – astăzi face parte din noţiunea de "măreţie" faptul de a fi aristocrat, de a vrea să fii aparte, de a putea să fii altfel, de a rămâne singur şi de a fi nevoit să trăieşti după capul tău; iar filozoful va trăda ceva din propriul său ideal atunci când precizează: "Cel mai mare va fi acela care poate fi cel mai singur, cel mai ascuns, cel mai deosebit, omul de dincolo de 10 bine şi de rău, stăpânul virtuţilor sale, cel cu voinţă inepuizabilă; tocmai lucrul acesta va însemna m ă r e ţ i e : să poţi fi pe cât de felurit, pe atât de unitar, pe cât de cuprinzător, pe atât de plin." Şi încă o dată întrebând: este oare astăzi p o s i b i l ă – măreţia?

213

15 Este o nesăbuinţă să înveţi ce-i un filozof, din moment ce lucrul acesta nu se poate preda: eşti nevoit să-l "ştii" din experienţă, – sau trebuie să ai mândria de-a n u -l şti. Faptul însă că în zilele noastre toată lumea vorbeşte de lucruri în legătură cu care nu p o a t e avea nici o experienţă este valabil de cele mai multe ori şi în chipul cel mai neplăcut cu privire la filozof şi la 20 chestiunile filozofice: – foarte puţini le cunosc, sunt îndreptăţiţi să le cunoască, iar opiniile populare despre acestea sunt false. Aşa, de exemplu, acea coabitare pur filozofică a unei spiritualităţi temerare, nebunatice, care decurge presto*, şi a unei rigori şi necesităţi dialectice, care nu face nici un pas greşit, le este necunoscută din experienţă proprie celor mai mulţi gânditori 25 şi învăţaţi şi, de aceea, le pare incredibilă, dacă cineva ar dori să vorbească în faţa lor despre asta. Ei îşi reprezintă orice necesitate ca pe o pacoste, ca pe o dureroasă consecinţă ineluctabilă şi o constrângere; şi însăşi gândirea trece pentru ei drept ceva lent, ezitant, aproape o caznă şi, destul de des, "demnă de s u d o a r e a celor nobili" – dar în nici un caz ceva uşor, 30 dumnezeiesc, înrudit de aproape cu dansul, cu exuberanţa! "A gândi" şi "a lua în serios" un lucru, a-l "pune la inimă" – acestea ţin unele de altele la ei: numai aşa le-au "trăit" – . Artiştii pot avea aici deja un fler mai fin: ei, care ştiu prea bine că tocmai atunci când nu mai fac nimic "arbitrar", ci totul din necesitate, simţul lor de libertate, de fineţe, de putere deplină, de făptuire, 35 decizie, plăsmuire creatoare îşi atinge apogeul, – pe scurt, că atunci necesitatea şi "libertatea voinţei" sunt una la ei. Există, în fine, o ierarhie

* *În it. în text. (n.t.)*

a stărilor sufletești care este în conformitate cu ierarhia problemelor; iar problemele supreme îl împing fără milă înapoi pe oricine îndrăzneşte să se apropie de ele fără a fi predestinat să le rezolve prin înălțimea și puterea spiritualității lui. Ce folos că nişte inteligențe suple de uz comun sau nişte
5 vajnici mecanici şi empirici rigizi se-mbulzesc, după cum se-ntâmplă azi atât de frecvent, cu ambiția lor plebee, în preajma acestora și oarecum la "curtea curților"? Dar pe astfel de covoare nu-i îngăduit să calce niciodată nişte picioare butucănoase: de asta a avut deja grijă legea primordială a lucrurilor; uşile rămân închise pentru nepoftiții aceştia, oricât şi-ar izbi şi
10 zdrobi capetele de ele! Pentru orice lume înaltă trebuie să fii născut; mai limpede spus, trebuie să fii p r ă s i t pentru ea: un drept la filozofie – luând cuvântul în sens larg – ai numai grație obârşiei tale; strămoşii, "sângele" au şi ei putere de a hotărî aici. Multe generații trebuie să fi trudit în prealabil pentru naşterea filozofului; fiecare în parte dintre virtuțile sale trebuie să fi
15 fost câştigată prin efort, cultivată, transmisă ereditar, încorporată, iar nu numai mersul și cursul îndrăzneț, uşor, fin al gândurilor sale, ci, în primul rând, disponibilitatea pentru marile răspunderi, maiestuozitatea privirilor autoritare și a privirilor de la înălțime, faptul de a te simți detaşat de mulțime și de datoriile și virtuțile ei, afabila protejare și apărare a ceea ce este răstălmăcit
20 şi denigrat, fie Dumnezeu, fie diavol, plăcerea și exercițiul marii justiții, arta de a porunci, mărimea voinței, ochiul inert, ce arareori admiră, arareori priveşte în sus, arareori iubeşte ....

Capitolul al şaptelea: virtuţile noastre

214

Virtuţile noastre? – E plauzibil să continuăm şi noi a avea virtuţile noastre, chiar dacă, pe bună dreptate, nu vor fi acele virtuţi naive şi necioplite pentru care ni-i ţinem la mare cinste pe strămoşi, dar şi la oarecare distanţă. Noi, europenii de poimâine, noi, întâii născuţi ai veacului al douăzecilea, – cu toată curiozitatea noastră năpăstuitoare, diversitatea şi arta deghizării, cu toată cruzimea noastră frăgezită şi oarecum îndulcită din spiritul şi simţurile noastre, – nu vom avea, după toate probabilităţile, *în caz că* ar urma să avem virtuţi, decât dintr-acelea care ar învăţa să se împace excelent cu înclinaţiile noastre cele mai tainice şi mai sincere, cu nevoile noastre cele mai fierbinţi: ei bine, să le căutăm odată prin labirinturile noastre! – unde, aşa cum se ştie, atâtea dispar, atâtea se pierd cu totul. Şi există oare ceva mai frumos decât să-ţi *cauţi* propriile virtuţi? Nu-nseamnă deja lucrul acesta, aproximativ: să *crezi* în propria ta virtute? Acest "să crezi în propria virtute" însă – nu-i, în definitiv, acelaşi lucru pe care-l numeam odinioară "cugetul curat" al nostru, acea patriarhală şi lungă codiţă-noţiune pe care moşii noştri şi-o atârnau după cap, destul de frecvent şi după minte? Prin urmare, oricât de puţin ne-am crede noi demodaţi şi vrednici de o veneraţie strămoşească, se pare că într-o singură privinţă suntem totuşi nepoţii demni ai acestor străbuni, noi, ultimii europeni cu un cuget curat: continuăm şi noi să le purtăm codiţa. – Vai! De-aţi şti că-n curând, cât de curând – va fi altfel! .....

215

Aşa după cum în împărăţia stelelor sunt câteodată doi sori care determină orbita aceleiaşi planete, aşa după cum, în anumite cazuri, nişte sori de culori diferite scaldă o singură planetă, rând pe rând, într-o lumină roşie şi verde, reatingând-o apoi în acelaşi timp şi inundând-o multicolor: tot aşa şi noi, oamenii moderni, datorită complicatei mecanici a propriului nostru "cer înstelat", suntem determinaţi de *diferite* morale; actele noastre radiază, alternativ, în culori diferite, sunt rareori limpezi, – şi există destule cazuri în care săvârşim acte *împestriţate*.

216

Să ne iubim duşmanii? Cred că lucrul acesta s-a-nvăţat bine: se petrece azi în mii de chipuri, în mic şi în mare; ba chiar se petrece din când în când şi ceva mai înalt şi mai sublim – învăţăm să d i s p r e ţ u i m , când
5 iubim, şi exact atunci când iubim cel mai mult: – dar toate acestea inconştient, fără tapaj, fără pompă, cu acea pudoare şi intimitate a bunătăţii care-ţi opreşte pe buze cuvântul solemn şi formula virtuţii. Morala ca atitudine – ne contrariază astăzi gustul. Lucrul ăsta este şi el un progres: cum era un progres al părinţilor noştri faptul că religia ca atitudine, inclusiv ostilitatea şi
10 causticitatea voltairiană faţă de religie (şi tot ce ţinea pe vremea aceea de limbajul gestual al liber-cugetătorilor), le contraria gustul. Este muzica din conştiinţa noastră, dansul din spiritul nostru, care nu vrea să fie în consonanţă cu nici o litanie puritană, cu nici o predică morală şi cumsecădenie.

217

15 Să ne păzim de aceia care dau o mare importanţă faptului că-i credem capabili de tact moral şi de fineţe în discernerea morală! Nu ne-o iartă niciodată dacă, î n f a ţ a n o a s t r ă , au dat odată pe-alături cu mâna (sau chiar au ridicat-o a s u p r a noastră), – devin inevitabil denigratorii şi dăunătorii noştri instinctivi, chiar dacă rămân mai departe "prietenii" noştri. – Fericiţi cei ce
20 uită: căci "termină" şi cu gogomăniile lor.

218

Psihologii Franţei – şi, de altfel, unde mai există azi psihologi? – încă nu şi-au savurat din plin plăcerea sarcastică şi variată pentru bêtise bourgeoise*, oarecum de parcă ..... destul, ei trădează ceva prin asta.
25 Flaubert, bunăoară, vajnicul burghez din Rouen, a sfârşit prin a nu mai vedea, auzi şi gusta nimic altceva: era felul lui de autotorturare şi de cruzime mai subtilă. Acum recomand, ca alternativă – căci situaţia devine plicticoasă – , un alt fel de lucru pentru desfătare: adică şiretenia inconştientă prin care toate spiritele de nivel mediu, bune, zdravene, vajnice, se raportează la spiritele
30 superioare şi la menirile lor, acea şiretenie fină, cârcotaşă, iezuită care este de o mie de ori mai fină decât intelectul şi gustul acestei clase de mijloc în cele mai bune momente ale ei – chiar şi decât intelectul victimelor sale – : ca dovadă repetată că "instinctul" este cea mai inteligentă dintre toate categoriile de inteligenţă câte s-au descoperit până acum. Pe scurt, studiaţi,
35 psihologilor, filozofia "regulei" în luptă cu "excepţia": aveţi aici un spectacol

* *În fr. în text: "prostia burgheză". (n.t.)*

îndeajuns de bun pentru zei şi diabolismul lor! Sau şi mai limpede: practicaţi vivisecţia pe "omul bun", pe "homo bonae voluntatis"* ..... pe v o i!

219

Judecarea şi condamnarea morală este răzbunarea preferată a celor mărginiţi spiritual pe cei ce sunt mai puţin mărginiţi decât ei, chiar şi un fel de despăgubire pentru că au fost prost înzestraţi de natură, în sfârşit, o ocazie de-a dobândi spirit şi de-a d e v e n i subtili: – răutatea spiritualizează. Le face bine în adâncul inimii că există o unitate de măsură în faţa căreia până şi cei copleşiţi cu bunuri şi privilegii ale spiritului stau pe aceeaşi treaptă cu ei: – se bat pentru "egalitatea tuturor înaintea lui Dumnezeu" şi aproape că numai pentru asta a u n e v o i e de credinţa în Dumnezeu. Printre ei se află cei mai energici adversari ai ateismului. Cel ce le-ar spune ‹:›** "O spiritualitate înaltă este în afara comparaţiei cu oricare cumsecădenie şi respectabilitate a unui om tocmai de aceea exclusiv moral" i-ar înfuria: – am să mă feresc s-o fac. Mai degrabă i-aş putea măguli cu teoria mea că o spiritualitate înaltă nici nu există decât ca produs ultim al unor calităţi morale; că este o sinteză a tuturor acelor stadii de care se vorbeşte pe seama oamenilor "exclusiv morali", după ce au fost cucerite, unul câte unul, printr-o lungă disciplină şi un lung exerciţiu, poate în serii întregi de generaţii; că spiritualitatea înaltă este chiar spiritualizarea justiţiei şi a acelei rigori binevoitoare care ştie să-şi asume sarcina de a menţine o r d i n e a i e r a r h i c ă în lume, între lucrurile înseşi – iar nu numai între oameni.

220

Faţă de proslăvirea atât de populară azi a "ceea ce este dezinteresat", trebuie să luăm seama, nu fără oarece risc, p e n t r u c e îşi manifestă cu adevărat poporul interesul şi care sunt în general lucrurile intrate în chip radical şi profund în vederile omului de rând: inclusiv ale oamenilor culţi, chiar ale învăţaţilor, şi, dacă nu totul înşală, aproape şi ale filozofilor. Realitatea rezultată din treaba aceasta este că partea preponderentă din ceea ce interesează şi fascinează nişte gusturi mai rafinate şi mai năzuroase – şi orice natură superioară – îi apare omului obişnuit cu totul "neinteresantă": – dacă remarcă totuşi o dăruire faţă de acele lucruri, el o numeşte "désintéressé"*** şi se miră cum este cu putinţă să se acţioneze "dezinteresat". Au existat

---

* *În lat. în text: "omul bunăvoirii" (cf. şi JGB 208; GM III 14 şi nota). (n.t.)*

** *Întregirea noastră. (n.t.)*

*** *Sic! (în fr. în text). (n.t.)*

filozofi care au știut să exprime această mirare populară și într-un mod seducător și mistic-transcendental (– poate pentru că n-au cunoscut natura superioară din experiență?) – în loc să afirme adevărul gol-goluț și absolut rezonabil că o acțiune este un act foarte interesant și interesat, presupunând ..... "Și iubirea?" – Cum așa? Chiar o acțiune din iubire să fie "neegoistă"? O nătângii de voi – ! "Și lauda celui gata de sacrificiu?" – Dar cel ce a făcut realmente un sacrificiu știe că a vrut și a obținut ceva în schimb, – poate ceva din sine în schimbul a ceva din sine – că a jertfit dintr-o parte pentru a avea mai mult într-alta, poate pentru a fi cu adevărat mai mult sau a simți măcar că reprezintă "mai mult". Dar acesta este un domeniu al întrebărilor și-al răspunsurilor în care un spirit mai năzuros nu cantonează cu plăcere: într-atât simte adevărul nevoia să-și reprime aici căscatul ori de câte ori trebuie să răspundă. În definitiv, el este o femeie: să nu-l siluim.

221

Se-ntâmplă, a spus un pedant și criticastru moralist, să onorez și să evidențiez un om altruist: nu însă pentru că este altruist, ci pentru că mi se pare a avea un drept să-i fie de folos, pe propriile-i speze, altui om. Ce mai tura-vura, întotdeauna se pune întrebarea cine-i *unul* și cine-i *celălalt*. De pildă, la cineva care ar fi destinat și făcut să poruncească, abnegația și modesta retragere n-ar fi o virtute, ci risipirea unei virtuți: așa mi se pare mie. Orice morală neegoistă, care se consideră absolută și se adresează oricui, păcătuiește nu numai împotriva gustului: ea este o instigare la păcate prin omisiune, o ispită *mai mult*, subt masca filantropiei – și efectiv o ispită și o păgubire a celor superiori, excepționali, privilegiați. Trebuie să forțăm moralele să se plece întâi și-ntâi în fața *ierarhiei*, trebuie să le vârâm în conștiință propria aroganță, – până se vor lămuri, în sfârșit, între ele că este *imoral* să spună: "Ce-i drept pentru unul e drept și pentru celălalt." – Așa grăit-a pedantul și bonhomme*-ul meu moralist: merita el cumva să-ți fi râs de el când a îndemnat în felul acesta moralele la moralitate? Dar nu-i nevoie să ai prea multă dreptate, dacă vrei să fii *aprobat* de toți; un grăunte de nedreptate ține chiar de bunul-gust.

222

Unde se predică astăzi compătimirea – și, dacă ascultăm bine, acum nu se mai predică nici o altă religie – , acolo să-și plece psihologul urechea: prin toată vanitatea, prin toată lărmuiala proprie acestor predicatori (ca tuturor predicatorilor), el va auzi un sunet răgușit, gemător, un accent veritabil de

* *În fr. în text. (n.t.)*

a u t o d i s p r e ţ . Acesta ţine de acea mohoreală şi schimonoseală a Europei care, de un veac bun, este în continuă creştere (şi ale cărei prime smptome sunt consemnate documentar deja într-o scrisoare incitantă a lui Galiani către Madame d'Epinay): d a c ă n u e s t e c u m v a c a u z a a c e l u i
5 d i s p r e ţ d e s i n e ! Omul "ideilor moderne", această maimuţă orgolioasă, este extrem de nemulţumit de sine însuşi: un lucru sigur. El pătimeşte: iar vanitatea lui îi pretinde doar să "com-pătimească" .....

223

Hibridul de om european – un plebeu binişor odios, în rezumat – are
10 absolută nevoie de un costum: istoria îi este necesară în calitate de garderobă. Fireşte, el remarcă totodată că nici un costum nu stă bine pe el, – şi-l tot schimbă. Să observăm secolul al nouăsprezecelea în funcţie de preferinţele şi schimbările rapide ale mascaradelor stilistice; chiar şi în funcţie de momentele de exasperare din pricină că "nimic nu ne vine bine" – . Inutil să
15 ne înfăţişăm în vestimentaţie romantică sau clasică sau creştină sau florentină sau barocă sau "naţională", in moribus et artibus*: "nu ne prinde"! Dar spiritul, îndeosebi "spiritul istoric", îşi dă seama până şi în această exasperare de foloasele lui: mereu şi mereu este încercată o nouă piesă de pe vremuri şi de prin străinătate, este pusă pe umeri, dată jos, împachetată şi, în primul rând,
20 s t u d i a t ă : – noi suntem prima epocă studiată in puncto** "costume", mă refer la morale, articole de credinţă, gusturi artistice şi religii, pregătiţi, cum n-a mai fost nici o perioadă, de carnavalul în stil mare, de cele mai spirituale hohote de râs şi zburdălnicii carnavaleşti, de înălţimea transcendentală a supremei stupidităţi şi a zeflemisirii aristofanice a lumii. Poate că noi mai
25 descoperim aici tocmai tărâmul i n g e n i o z i t ă ţ i i noastre, domeniul acela în care mai putem fi şi noi originali, bunăoară, ca parodişti ai istoriei universale şi saltimbanci ai lui Dumnezeu, – poate că, deşi nimic din ziua de azi nu are, altminteri, viitor, tocmai r â s u l nostru să mai aibă totuşi unul!

224

30 S i m ţ u l i s t o r i c (sau capacitatea de a intui rapid ierarhia evaluărilor conform cărora a vieţuit un popor, o societate, un om, "instinctul divinatoriu" legat de relaţiile dintre aceste evaluări, de raportul autorităţii valorilor faţă de autoritatea forţelor efective): acest simţ istoric pe care noi, europenii, ni-l revendicăm drept particularitate a noastră, ne-a parvenit ca urmare a fascinantei

* *În lat. în text; v. nota resp. la JGB 28. (n.t.)*

** *În lat. în text. (n.t.)*

și smintitei *semibarbarii* în care s-a prăbușit Europa datorită combinației democratice de clase și rase, – abia veacul al nouăsprezecelea cunoaște acest simț, ca al șaselea simț al său. Trecutul, indiferent de formă și de modul de viață, al unor civilizații ce stăteau mai demult foarte aproape una de alta, una peste alta, se revarsă în noi, "sufletele moderne", grație acelui amestec, instinctele noastre reculează de-acum peste tot, noi înșine suntem un fel de haos – : în sfârșit, "spiritul", cum am spus, își dă seama totodată de foloasele lui. Prin semibarbaria noastră din trup și din pofte, avem pretutindeni drumuri secrete de acces, așa cum nici o epocă aristocratică nu le-a posedat cândva, înainte de toate căi de acces în labirintul civilizațiilor neîmplinite și în orice semibarbarie ce-a existat vreodată pe pământ; iar în măsura în care partea cea mai considerabilă a civilizației omenești a fost până acum tocmai semibarbarie, "simțul istoric" înseamnă aproape simțul și instinctul pentru orice, gustul și limba pentru orice: lucru prin care el se legitimează numaidecât ca un simț *nearistocratic*. Îl savurăm din nou, de exemplu, pe Homer: poate că este cel mai norocos avantaj al nostru că știm să-l gustăm pe Homer, pe care oamenii unei civilizații aristocratice (bunăoară, francezii secolului al șaptesprezecelea, ca Saint-Evremond, care îi reproșează acel esprit vaste*, și chiar ultima lor reverberație, Voltaire) nu știu și n-au știut să și-l asimileze așa de ușor, – pe care abia și-au permis să-l guste. Foarte tranșantul da și nu al cerului gurii lor, greața lor oricând la îndemână, rezerva lor șovăitoare în legătură cu tot ce este exotic, sfiiciunea față de lipsa însăși de gust a unei vii curiozități și, în general, acea rea-voință a oricărei civilizații aristocratice și mulțumite de sine însăși de a-și recunoaște o nouă aspirație, o insatisfacție față de specificul ei, o admirație pentru ceea ce este străin: toate acestea îi opun și-i învrăjbesc defavorabil împotriva celor mai bune lucruri ale lumii care nu sunt proprietatea lor sau *n-ar putea* ajunge prada lor, – și nici un simț nu este mai de neînțeles pentru asemenea oameni decât exact simțul istoric și smerita lor curiozitate plebee. Nu altfel stau lucrurile cu Shakespeare, această uimitoare sinteză a gustului spaniolo-mauro-saxon, care l-ar fi făcut să crape de râs ori de necaz pe un vechi atenian din cercul de prieteni ai lui Eschil: dar noi – acceptăm, cu o secretă familiaritate și cordialitate, această sălbatică policromie, această harababură a celor mai delicate, rudimentare și contrafăcute lucruri, o savurăm ca pe-un rafinament artistic rezervat anume nouă și ne lăsăm atât de puțin incomodați de exalațiile grețoase și de proximitatea gloatei engleze în care trăiește arta și gustul lui Shakespeare, de parcă ne-am afla, bunăoară,

* *În fr. în text. (n.t.)*

pe Chiaia din Neapole: acolo pe unde ne vedem de drum cu toate simţurile noastre, subt vrajă şi ascultare, oricât de prezente ar fi în aer cloacele cartierelor populare. Noi, oameni ai "simţului istoric": noi avem, în această calitate, virtuţile noastre, este de necontestat, – suntem lipsiţi de pretenţii, dezinteresaţi, modeşti, curajoşi, plini de stăpânire de sine, plini de abnegaţie, foarte recunoscători, foarte răbdurii, foarte concilianţi: – cu toate acestea, nu avem poate atâta "gust". Să ne mărturisim, în sfârşit, nouă înşine: ceea ce este pentru noi, oameni cu "simţ istoric", cel mai greu de înţeles, de simţit, de gustat şi iubit retroactiv, ceea ce ne găseşte cu idei preconcepute şi aproape ostili este tocmai desăvârşirea şi recenta maturitate a oricărei civilizaţii şi arte, nobleţea propriu-zisă din opere şi oameni, clipa lor de mare liniştită şi de alcionică mulţumire de sine, auriul şi răceala pe care le prezintă toate lucrurile care s-au desăvârşit. Poate că marea noastră virtute a simţului istoric stă într-o necesară opoziţie cu *bunul*-gust, cel puţin cu cel mai bun gust, şi nu suntem capabili să imităm în noi decât imperfect, ezitant, de silă tocmai micile, scurtele şi supremele întâmplări norocoase şi transfigurări ale vieţii omeneşti, aşa cum străfulgeră ele din când în când: acele clipe şi miracole în care o mare forţă s-a oprit de bunăvoie în faţa lipsei de măsură şi a nelimitării –, în care s-a consumat un belşug de plăcere fină în domolirea şi încremenirea subită, în fixarea şi situarea solidă pe un pământ care tremură încă. *Măsura* ne este străină, s-o recunoaştem; tentaţia noastră este tocmai tentaţia infinitului, a nemăsuratului. Aidoma călăreţului pe murgul fornăind în galopul lui, noi lăsăm din mâini frâiele înaintea infinitului, noi, oamenii moderni, noi, semibarbarii – şi numai atunci suntem în culmea fericirii *noastre*, când *suntem* şi cel mai mult – *în pericol*.

225

Că-i hedonism, că-i pesimism, că-i utilitarism, că-i demonism: toate aceste moduri de gândire, care măsoară valoarea lucrurilor după *plăcere* şi *pătimire*, adică după nişte stări însoţitoare şi chestiuni secundare, sunt nişte moduri de a gândi la suprafaţă şi nişte naivităţi, la care orice om conştient că dispune de puteri creatoare şi de o conştiinţă de artist va privi de la înălţime, nu fără batjocură, nici fără milă. Milă de *voi*! aceasta, fireşte, nu-i mila despre care vorbiţi voi: este mila de "mizeria" socială, de "societate" şi de bolnavii şi nenorociţii ei, de vicioşii şi de zdrobiţii dintru-nceput, aşa cum zac la pământ în jurul nostru; şi mai puţin este mila de păturile de sclavi cârtitori, asupriţi, răzvrătiţi, care aspiră la domnie – la "libertate", cum o numesc ei. Mila *noastră* este o milă superioară, cu bătaie mai lungă: – noi vedem cum *omul* se micşorează, cum *voi* îl micşoraţi! – şi există momente în

care noi privim efectiv mila *voastră* cu o anxietate de nedescris, în care ne apărăm de această milă –, în care găsim seriozitatea voastră mai periculoasă decât orice frivolitate. Voi vreţi, pe cât se poate – şi nu există un "pe cât se poate" mai nebunesc –, *să-nlăturaţi suferinţa*; iar noi? – se pare că *noi* chiar preferăm să avem parte de una şi mai mare şi mai grea decât a fost vreodată! Fericirea, aşa cum o înţelegeţi voi – nu-i, fără îndoială, un ţel, nouă ni se pare un *sfârşit*! O ipostază care-l face pe om destul de repede caraghios şi vrednic de dispreţ, – care-l face să-şi *dorească* apusul! Cultivarea suferinţei, a *marii* suferinţe – nu ştiţi oare că numai *această* educaţie a produs până acum toate progresele omului? Acea încordare a sufletului în nefericire care îi conferă tărie, fiorii lui în perspectiva marii pieiri, ingeniozitatea şi curajul acestui suflet în suportarea, înfruntarea, interpretarea, utilizarea nefericirii, şi cele ce i-au mai fost dăruite vreodată ca profunzime, mister, mască, spirit, viclenie, măreţie: – nu i-au fost dăruite oare în toiul suferinţei, al cultivării marii suferinţe? Omul reuneşte *creatura* şi *creatorul*: în om se află material, resturi, stocuri, argilă, noroi, nesăbuinţă, haos; dar în om este şi creatorul, sculptorul, duritatea ciocanului, divinitatea contemplativă şi ziua a şaptea – înţelegeţi acest contrast? Şi că mila voastră este valabilă pentru *creatura din om*, pentru ceea ce trebuie modelat, sfărâmat, făurit, rupt, ars, recopt, purificat, – pentru ceea ce trebuie cu necesitate *să sufere* şi *urmează* să sufere? Şi mila *noastră* – nu pricepeţi pentru cine este valabilă mila noastră *inversă*, când se apără de mila voastră ca de cea mai gravă dintre toate moleşelile şi slăbiciunile? – Milă, aşadar, *de* milă! – Însă, repetând, există probleme mai importante decât toate problemele plăcerii şi ale pătimirii şi compătimirii; şi orice filozofie care le are în vedere numai pe acestea este o naivitate. –

226

Noi, imoraliştii! – Această lume care ne interesează *pe noi*, în care *noi* trebuie să ne temem şi să iubim, această lume aproape de nevăzut şi de neauzit a unei fine porunciri, a unei fine supuneri, o lume a acestui "aproape" în orice privinţă, susceptibilă, înşelătoare, înţepătoare, mângâietoare: negreşit, este bine apărată împotriva unor spectatori nătângi şi a unei curiozităţi discrete! Suntem prinşi în laţul şi cămaşa straşnică a datoriilor şi nu *putem* ieşi din asta –, exact în această privinţă suntem noi "oameni ai datoriei", chiar şi noi! Din când în când, e adevărat, jucăm bine în "lanţurile" noastre şi între "săbiile" noastre; de multe ori, nu-i mai puţin adevărat, scrâşnim din dinţi sub constrângerea lor şi ne enervăm din

pricina asprimii secrete a destinului nostru. Dar orice-am face: neghiobii şi aparenţa se pronunţă împotriva noastră ‹:›* "Iată nişte oameni *fără* datorie" – întotdeauna îi avem pe neghiobi şi aparenţa împotriva noastră!

227

Onestitatea, admiţând că aceasta este virtutea noastră de care noi nu ne putem detaşa, noi, spirite libere – ei bine, avem de gând să lucrăm la ea cu toată răutatea şi iubirea noastră şi să nu obosim a ne "perfecţiona" în virtutea *noastră*, singura care ne-a mai rămas: n-are decât să i se aştearnă odată strălucirea ca o lumină crepusculară aurită, albastră, batjocoritoare peste această civilizaţie care îmbătrâneşte şi peste seriozitatea ei apăsătoare şi morocănoasă! Şi, dacă totuşi onestitatea ne oboseşte într-o zi şi geme şi-şi întinde mădularele şi ne găseşte prea severi şi-ar dori s-o ducă mai bine, mai uşor, mai tihnit, cum şi-ar duce o patimă plăcută: să rămânem *severi*, noi, ultimii stoici! şi să-i trimitem în ajutor doar ceea ce avem diavolesc în noi – greaţa noastră de ceea ce-i grosolan şi nedefinit, acel "nitimur in vetitum"** al nostru, curajul nostru de aventurieri, curiozitatea noastră versată şi năzuroasă, cea mai subtilă, mai travestită, mai spirituală voinţă a noastră de putere şi de stăpânire a lumii, care se-nvârte şi flutură pofticios în jurul tuturor imperiilor din viitor, – să-i venim "dumnezeului" nostru în ajutor cu toţi "diavolii" noştri! Probabil că din cauza aceasta suntem nesocotiţi şi confundaţi: ce contează! Se va spune: "Onestitatea" lor – este demonia lor şi nimic mai mult!" ce contează! Şi chiar dacă ar avea dreptate! N-au fost oare toţi dumnezeii de până acum nişte diavoli rebotezaţi şi deveniţi, în felul acesta, nişte sfinţi? Şi, la urma urmelor, ce ştim noi despre noi? Şi cum trebuie să se *numească* spiritul care ne călăuzeşte? (E o chestie de nume.) Şi câte spirite adăpostim în noi? Onestitatea noastră, noi, spirite libere, – s-avem grijă să nu devină vanitatea noastră, podoaba şi splendoarea noastră, limita noastră, prostia noastră! Orice virtute tinde spre prostie, orice prostie spre virtute; "prost până la sfinţenie" se spune în Rusia, – s-avem grijă să nu sfârşim prin a mai deveni, din onestitate, nişte sfinţi şi nişte plicticoşi! Nu-i oare viaţa de o sută de ori prea scurtă, ca să te plictiseşti – în ea? Ar trebui măcar să credem în viaţa veşnică, pentru a ....

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

** *În lat. în text: "năzuim la ceea ce este interzis"; v. nota la Za IV, 258, 18, în vol. 5,377; cf. şi KSA 12, 8[7], 337, 14; 9[125], 409, 19; 10[109], 518, 20-21. (n.t.)*

228

Să mi se ierte destăinuirea că toată filozofia morală era până acum plictisitoare şi se număra printre somnifere – şi că "virtutea" n-a fost în ochii mei prin nimic mai prejudiciată decât prin această *plictiseală* generată de susţinătorii ei; afirmaţie cu care n-aş vrea totuşi să fi nesocotit utilitatea ei generală. Are o mare importanţă că asupra moralei reflectează cât se poate de puţini oameni, – ca urmare, are o *foarte* mare importanţă că morala n-o să devină în nici un caz interesantă într-o bună zi! Dar să nu ne facem griji! Lucrurile continuă să stea şi astăzi aşa cum au stat întotdeauna: nu văd pe nimeni în Europa care să aibă (sau *să dea*) o idee despre faptul că reflecţia asupra moralei ar putea fi practicată într-un mod periculos, înşelător, ispititor, – că în asta ar putea să rezide o *fatalitate*! Să-i observăm, bunăoară, pe neobosiţii, pe inevitabilii utilitarişti englezi cum calcă ba încoace, ba încolo, greoi şi stimabili, pe urmele lui Bentham (o comparaţie homerică o spune mai limpede), aşa cum şi el însuşi călca pe urmele stimabilului Helvétius (nu, el n-a fost un om periculos, acest Helvétius!). Nici o idee nouă, nimic din turnura şi cuta mai fină a unei cugetări vechi, nici măcar o istorie adevărată a ceea ce s-a gândit anterior: o literatură *imposibilă* în linii mari, presupunând că nu te pricepi s-o înăcreşti cu oarece diabolism. Căci şi în aceşti moralişti (care trebuie citiţi neapărat cu gânduri ascunse, în caz că *trebuie* citiţi –) s-a furişat acel vechi viciu englez care se numeşte *cant** şi este *tartuferie morală*, de data aceasta mascat de noua formă a caracterului ştiinţific; nu se duce lipsă nici de apărare secretă împotriva remuşcărilor de care va suferi, pe bună dreptate, o rasă de foşti puritani, cu toată preocuparea lor ştiinţifică legată de morală. (Nu-i oare un moralist opusul unui puritan? Adică un gânditor care consideră morala problematică, demnă de semne de întrebare, pe scurt, o problemă? N-ar trebui ca moralizarea – să fie imorală?) Până la urmă, ei vor cu toţii ca moralitatea engleză să fie validată: în măsura în care tocmai prin aceasta este servită cel mai bine omenirea sau "folosul obştesc" sau "fericirea celor mai mulţi", nu! fericirea *Angliei*; ei ar dori din răsputeri să-şi demonstreze că aspiraţia spre fericirea *englezească*, adică spre comfort** şi fashion** (şi, ca poziţie supremă, un scaun în parlament), este totodată şi calea cea dreaptă a virtuţii, ba chiar că virtutea, atâta câtă a existat până acum în lume, a subzistat tocmai într-o astfel de aspiraţie. Nici unul dintre toate aceste

---

* *În engl. în text: "perfidie"; v. şi KGW IX 3, 132, 20-22, unde N vorbeşte de englezi ca despre* Volk des cant *"poporul perfidiei". (n.t.)*

** *În engl. în text. (n.t.)*

animale de turmă greoaie, cu conştiinţa neliniştită (care se angajează să apere cauza egoismului ca pe o cauză a binelui public –), nu vrea să ştie, nici să bănuiască ceva despre faptul că "binele public" nu-i un ideal, un ţel, o noţiune oarecum inteligibilă, ci doar un vomitiv, – că ce-i drept pentru unul nu *poate* fi în nici un caz drept şi pentru celălalt, că pretenţia unei singure morale pentru toţi este prejudicierea exact a oamenilor superiori, pe scurt, că există o *ierarhie* între om şi om, deci şi între morală şi morală. Englezii aceştia utilitarişti constituie o speţă modestă şi funciar mediocră de om şi, cum am spus: în măsura în care sunt plictisitori, nu poţi avea o părere destul de bună despre utilitatea lor. Ar trebui să-i mai încurajăm: aşa cum s-a-ncercat parţial prin versurile următoare.

Bravo, cărăuşi cu roaba,
Tot cu "grea, mai bună-i treaba",
Tot mai tari la moacă şi
Buni de jug şi gravi în toate,
Ficşi în mediocritate,
Sans genie* et sans esprit** !

229

Supravieţuieşte, în acele epoci târzii care au dreptul să fie mândre de omenia lor, atâta frică, atâta *superstiţie* a fricii de "animalul sălbatic şi crud", asupra căruia să fi devenit stăpân constituie tocmai mândria acelor epoci mai omeneşti, încât chiar şi nişte adevăruri evidente rămân, ca printr-o convenţie, neexprimate veacuri de-a rândul, lăsând impresia că-l ajută pe acel animal crud, definitiv omorât, să revină la viaţă. Eu risc poate ceva când las să-mi scape un asemenea adevăr: n-au decât să-l prindă alţii din nou şi să-i tot dea de băut din "laptele modului pios de a gândi", până va sta liniştit şi uitat în vechiul său cotlon. – Trebuie să ne schimbăm percepţia despre cruzime şi să căscăm bine ochii; trebuie să-nvăţăm până la urmă nerăbdarea, ca să nu se plimbe mai mult, virtuoase şi insolente, astfel de erori necuviincioase şu umflate, aşa cum au fost ele nutrite, bunăoară, în legătură cu tragedia, de nişte filozofi vechi şi noi. Aproape tot ce numim noi "civilizaţie superioară" se bazează pe spiritualizarea şi aprofundarea *cruzimii* – iată teza mea; acel "animal sălbatic" n-a fost deloc omorât, el trăieşte, este în floare, doar că s-a – divinizat. Ceea ce constitue voluptatea dureroasă a tragediei este cruzimea; ceea ce acţionează plăcut în aşa-numita milă tragică,

---

* *Sic! (n.t.)*

** *În fr. în text: "Fără geniu şi fără spirit". (n.t.)*

în fond chiar în tot ce este sublim, până la suprema și extrasensibila înfiorare a metafizicii, își dobândește dulceața numai de la ingredientul cruzimii încorporat în acestea. Ceea ce savurează romanul în arenă, creștinul în extazul crucii, spaniolul în fața rugurilor sau a coridelor, japonezul de astăzi înghesuindu-se la tragedie, muncitorul din suburbiile Parisului fremătând de dorul revoluțiilor sângeroase, wagneriana care, cu voința scăpată de sub control, "suportă cu resemnare" pe Tristan și Isolda, – ceea ce savurează și aspiră toți aceștia să soarbă în sine cu o tainică ardoare sunt licorile marii Circe care este "cruzimea". În paralel cu aceasta trebuie alungată, firește, nătânga de psihologie de odinioară, care nu știa să propovăduiască despre cruzime decât că s-ar naște la vederea unei suferințe *străine*: există o plăcere abundentă, supraabundentă izvorâtă și din propria suferință, din provocarea propriei suferințe, – și întotdeauna când omul se lasă înduplecat la abnegație în sens *religios* ori la automutilare, ca în cazul fenicienilor și al asceților, ori în general la spiritualizare, descărnare, remușcare, la spasmele de penitent puritan, la vivisecția cugetului și la pascalianul sacrifizio dell' inteletto*, el este ademenit în taină și împins înainte de cruzimea sa, de acei fiori periculoși ai cruzimii întoarse *împotriva* lui însuși. Să ne gândim, în sfârșit, că cel pasionat de cunoaștere, în timp ce-și silește spiritul să cunoască *împotriva* tendinței spiritului și destul de des chiar și împotriva dorințelor inimii sale – adică să spună nu când ar dori să afirme, să iubească, să adore – , acționează el însuși ca artist și transfigurator al cruzimii; până și orice interpretare în profunzime și în esență a lucrurilor este o violentare, o intenție de a face rău voinței de bază a spiritului, care vrea să răzbească neîncetat la lumină și la suprafețe, – până și în orice voință de cunoaștere este un strop de cruzime.

230

Poate că nu se-nțelege, firește, ceea ce am spus aici despre "voința de bază a spiritului": să mi se permită o lămurire. – Acel imperios ceva numit de popor "spirit" vrea să fie stăpân înăuntrul și-mprejurul său și să se simtă ca atare: dispune de voința de a reduce multiplicitatea la simplicitate, o voință coagulantă, subjugătoare, însetată de putere și realmente seniorială. Nevoile și facultățile ei sunt, în privința aceasta, aceleași cu cele pe care psihologii le stabilesc pentru tot ce trăiește, crește și se-nmulțește. Forța spiritului de a-și însuși ceea ce este străin se revelează într-o puternică tendință de a integra noul în vechi, de a simplifica polimorfia, de a ignora sau

---

* *În it. în text; cf. JGB 23, 28, 30-31; WS 272, vol. 3, 452, și nota. (n.t.)*

de a înlătura ceea ce este total contradictoriu: aşa după cum, în chip arbitrar şi cu mai multă vigoare, subliniază, evidenţiază, falsifică în favoarea lui anumite trăsături şi linii în ceea ce este străin, în fiecare crâmpei de "lume exterioară". Intenţia lui urmăreşte totodată asimilarea de noi "experienţe", înserierea de noi lucruri printre serii vechi, – creşterea, aşadar; şi mai exact, *sentimentul* creşterii, sentimentul forţei înmulţite. Aceleiaşi voinţe îi serveşte un instinct aparent opus al spiritului, o decizie luată pe neaşteptate în favoarea ignoranţei, a zăvorârii voluntare, o închidere a ferestrelor sale, un refuz lăuntric al cutărui sau cutărui lucru, o interdicţie de apropiere, un fel de poziţie defensivă faţă de multe lucruri cognoscibile, o complăcere în întuneric, într-un orizont închis, o acceptare şi o aprobare a ignoranţei: aşa cum toate acestea sunt necesare în funcţie de gradul de eficacitate asimilatoare a lor, de "eficacitate digestivă" a lor, vorbind figurat – şi, într-adevăr, "spiritul" încă se aseamănă cel mai mult cu un stomac. Tot din această categorie face parte voinţa incidentală a spiritului de a se lăsa înşelat, poate cu o nebunatică bănuială că lucrurile *nu* stau aşa şi aşa, că doar admitem că stau exact aşa şi aşa, o plăcere dată de orice incertitudine şi ambiguitate, o exultare narcisiacă provocată de îngustimea şi clandestinitatea voluntară a unui ungher, de proximitate, de prim-plan, de ceea ce este mărit, micşorat, răvăşit, înfrumuseţat, o bucurie narcisiacă dată de arbitrarietatea tuturor acestor manifestări ale puterii. În sfârşit, se înscrie aici şi acea disponibilitate destul de gravă a spiritului de a înşela alte spirite şi de a se preface în faţa lor, acea constantă presiune şi propensiune a unei forţe creatoare, formative, transformatoare: spiritul îşi savurează în toate acestea diversitatea travestiurilor şi viclenia, ca şi sentimentul siguranţei sale, – tocmai prin trucurile lui proteice este, fără îndoială, cel mai bine apărat şi ascuns! – *Împotriva acestei* voinţe de aparenţă, de simplificare, de mască, de mantie, pe scurt, de suprafaţă – căci orice suprafaţă este o mantie – acţionează acea sublimă înclinaţie a omului pasionat de cunoaştere care consideră şi *voieşte* să considere lucrurile în profunzime, în complexitate, în esenţă: ca un soi de cruzime a conştiinţei şi a gustului intelectual, pe care orice gânditor curajos o va recunoaşte în el, admiţând că, după cum se cuvine, şi-a călit şi ascuţit ochiul pentru sine însuşi, destul de mult timp, şi că s-a dedat cu disciplina severă, ca şi cu vorbele severe. El va spune ‹:›* "Este ceva crud în înclinaţia spiritului meu": – n-au decât să-ncerce serviabilii şi virtuoşii să-i scoată lucrul acesta din cap! Într-adevăr, ar suna mai plăcut dacă, bunăoară, în loc de cruzime, s-ar vorbi, s-ar şuşoti, s-ar rosti laude în

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

spatele nostru, – al nostru, al spiritelor libere, foarte libere – despre o "exacerbată onestitate" a noastră: – și nu cumva o să sune realmente astfel, într-o bună zi, gloria noastră – postumă? Deocamdată – căci mai e vreme până atunci – am dori noi înșine poate cel mai puțin să fim dispuși
5 a ne împopoțona cu zorzoanele și ciucurii unor cuvinte morale de tipul acesta: tot efortul nostru de până acum ne face nesuferite tocmai acest gust și voluptatea lui vioaie. Sunt cuvinte frumoase, sclipitoare, sforăitoare, solemne: onestitate, iubire de adevăr, iubire de înțelepciune, sacrificare pentru cunoaștere, eroism al sincerității, – este-n aceasta ceva ce te face să te
10 umfli-n pene. Dar noi, niște pustnici și marmote, ne-am convins de mult, în deplina intimitate a unei conștiințe de pustnic, că și această onorabilă strălucire verbală ține de vechile dichiseli, zdrențe și poleieli mincinoase ale inconștientei vanități omenești și că și de sub această lingușitoare boială și spoială trebuie să transpară din nou cumplitul text original homo natura*.
15 Căci a-l aduce pe om înapoi în natură; a deveni stăpân peste multele, vanitoasele și fantasticele interpretări și semnificații secundare, care au fost mâzgălite și zugrăvite până acuma peste acel veșnic text de bază homo natura; a face ca omul să stea pe viitor în fața omului așa cum, înăsprit de disciplina științei, stă deja în fața celeilalte naturi, cu ochi de Edip
20 neînfricați și urechi de Odiseu astupate, surd la viersurile ademenitoare ale vechilor păsărari metafizicieni care i-au cântat prea multă vreme: "Ești mai mult! ești mai mare! ești de altă obârșie!" – toate acestea pot fi o sarcină bizară și smintită, dar este o sarcină – cine ar dori s-o conteste? De ce am ales noi această sarcină smintită? Sau altfel întrebând: "Oare de ce
25 cunoașterea?" – Toți ne-ntreabă asta. Iar noi, prinși în felul acesta la strâmtoare, noi, care de sute de ori am întrebat până acum în același mod, n-am aflat și nu aflăm un răspuns mai bun ....

231

Învățarea ne transformă, ea face ceea ce face orice nutriție, care nici
30 ea nu "conservă" doar – : așa cum fiziologul o știe. Dar în adâncul nostru, "acolo jos" de tot, există, firește, ceva ce nu se lasă învățat, un granit al unei sorți spirituale, al unei predestinate hotărâri și răspuns la alese întrebări predestinate. În cazul oricărei probleme cardinale vorbește un statornic "acesta sunt eu"; despre bărbat și femeie, de pildă, un gânditor nu-și poate
35 revizui cunoștințele, ci doar să și le însușească temeinic, – doar să descopere la urmă ce "este stabilit", în cazul său, cu privire la lucrul acesta. Aflăm din timp anumite soluții ale problemelor care tocmai nouă ne întăresc un crez;

* *În lat. în text (și infra): "omul de la natură". (n.t.)*

poate le vom numi în viitor "convingerile" noastre. Mai târziu – nu vedem în ele decât urme ducând spre cunoașterea de sine, indicatoare spre problema care *suntem* noi, – mai exact, spre marea prostie care suntem noi, spre destinul nostru spiritual, spre *ceea ce nu se lasă învățat* "acolo jos" de tot. – Ca urmare a acestei ample galanterii pe care tocmai mi-am făcut-o mie însumi, mi se va permite poate mai degrabă să rostesc niște adevăruri despre "femeia în sine": presupunând că se știe de-acum din capul locului cât de mult sunt acestea chiar numai – adevărurile *mele*. –

232

Femeia vrea să fie de sine stătătoare: și în scopul acesta începe să-i lumineze pe bărbați în privința "femeii în sine" – *acest lucru* ține de cele mai triste progrese făcute de *urâțirea* generală a Europei. Căci de ce trebuie să scoată totul la lumină aceste încercări stângace de savantlâc și autodespuiere feminină? Femeia are atâtea motive de pudoare; în femeie se ascunde atâta pedanterie, superficialitate, dăscăleală, aroganță meschină, nestăpânire și obrăznicie meschină – să-i studiem numai relațiile cu copiii! –, trăsături care, în definitiv, au fost până acum cel mai bine reprimate și strunite prin *teama* de bărbat. Vai dacă "etern-plictisitorul din femeie" – și el există din plin! – poate-ndrăzni odată să scoată capul! dacă aceasta începe să-și uite radical și principial iscusința și arta, aceea a grației, a jocului, a alungării grijilor, a ușurării și a tratării lucrurilor cu ușurință, dacă-și uită rafinata dexteritate într-ale plăcutelor dorințe nestăpânite! Se fac auzite chiar acum niște voci feminine care, pe sfântul Aristofan! înspăimântă, se avertizează cu o franchețe de medic în legătură cu ce *vrea* femeia de la bărbat în primă și ultimă instanță. Nu-i oare de cel mai prost gust să vezi o femeie gata să pășească în felul acesta pe calea științei? Până acum, din fericire, luminarea era o treabă de bărbat, un har bărbătesc – prin asta rămâneam "între noi"; și, la urma urmei, cu toate cele scrise de femei despre "femeie", avem dreptul să ne rezervăm o serioasă neîncredere dacă femeia *vrea* – și *poate* să vrea – într-adevăr o luminare cu privire la ea însăși..... Dacă, prin aceasta, o femeie nu-și caută cumva o nouă *găteală* – mă gândesc totuși că faptul de a se găti ține de etern-feminin, nu? – ei bine, atunci vrea să trezească frica de ea: – poate vrea în felul acesta să domine. Dar nu *vrea* adevărul: ce-i pasă femeii de adevăr! Nimic nu-i în femeie dintru-nceput mai străin, mai dezgustător, mai ostil decât adevărul, – marea ei artă este minciuna, suprema ei problemă este masca și frumusețea. S-o mărturisim noi, bărbații: noi prețuim și iubim la femeie tocmai *această* artă și *acest* instinct: noi, care o ducem greu și, spre ușurarea noastră, ne asociem bucuros cu ființe sub ale căror mâini, priviri și dulci prostii

seriozitatea, gravitatea și profunzimea noastră apar aproape ca o prostie. În fine, pun întrebarea: i-a recunoscut vreodată o femeie, din proprie inițiativă, și unei minți de femeie profunzimea, unei inimi de femeie dreptatea? Și nu-i oare adevărat că, socotind în linii mari, "femeia" a fost disprețuită până acum cel mai mult chiar de femeie – și nicidecum de noi? – Noi, bărbații, dorim ca femeia să nu continue să se compromită prin luminare: așa cum grija pentru bărbat și menajarea femeii au fost în cauză atunci când biserica a decretat: mulier taceat in ecclesia*! A fost în interesul femeii atunci când Napoleon i-a dat de înțeles prea guralivei Madame de Stäel: mulier taceat in politicis**! – iar eu cred că este un prieten adevărat al femeilor cel ce le strigă astăzi acestora: mulier taceat de muliere***!

233

Vădește o corupție a instinctelor – făcând mai departe abstracție de faptul că denotă prost gust – referirea directă a unei femei la Madame Roland sau la Madame de Stäel sau la Monsieur George Sand, ca și când s-ar dovedi prin aceasta ceva *în favoarea* "femeii în sine". Între bărbați, numitele sunt cele trei femei *ridicole* în sine – nimic mai mult! – și efectiv cele mai bune *contraargumente* involuntare la emanciparea și suveranitatea feminină.

234

Tâmpenia în bucătărie; femeia ca bucătăreasă; nesocotința înfiorătoare cu care se gătește mâncarea familiei și a stăpânului casei! Femeia nu înțelege ce *înseamnă* hrana: și vrea să fie bucătăreasă! Dacă femeia ar fi o creatură gânditoare, ar fi trebuit, fără-ndoială, ca bucătăreasă de mii de ani, să descopere cele mai mari realități fiziologice, după cum și să pună stăpânire pe arta medicală! Datorită unor bucătărese nepricepute – datorită deplinei lipse de judecată din bucătărie, dezvoltarea omului a fost cel mai mult timp ținută pe loc, a avut cel mai mult de suferit: nici astăzi lucrurile nu stau mult mai bine. O vorbă pentru fetele mai răsărite.

235

Există niște expresii și străfulgerări ale spiritului, există niște sentințe, o mână mică de cuvinte în care se cristalizează dintr-o dată o întreagă civilizație, o întreagă societate. Aici își au locul acele vorbe ocazionale rostite de Madame de Lambert către fiul său: "Mon ami, ne vous permettez jamais

---

** În lat. în text: "femeia să tacă în biserică". (n.t.)*
*** În lat. în text: "femeia să-și țină gura în politică". (n.t.)*
**** În lat. în text: "femeia să nu vorbească despre femeie". (n.t.)*

que de* folies, qui vous feront grand plaisir"**: – între altele, cele mai materne şi mai inteligente cuvinte care au fost adresate vreodată unui fiu.

236

Ceea ce au crezut Dante şi Goethe despre femeie – primul cântând "ella guardava suso, ed io in lei"***, al doilea traducând asta prin "das Ewing - Weibliche zieht uns h i n a n"**** –: n-am nici o îndoială că orice femeie mai nobilă se opune acestui crez, căci ea crede exact a c e l a ş i l u c r u despre etern-masculin...

237

Ş a p t e c u g e t ă r i m ă r u n t e d e f e m e i e

Cu cât vremea va zbura, un bărbat ni s-o-nchina!

* *

Vârsta şi ştiinţa dau vlagă şi celor ce n-au.

* *

Haine negre şi tăceri: strai deştept pentru muieri.

* *

Cine-mi unge inima? Domnul! – şi modista mea.

* *

Jună: grotă înflorind. Babă: zmeu din ea ţâşnind.

* *

Nume-ales, picior zeiesc, şi bărbat! Cât mi-l doresc!

* *

Vorbă scurtă, cu temei – măgăriţei, ce polei!

** Sic! Citatul este reprodus şi în KSA 11, 22, 14-16, unde, în loc de "de ‹s›", apare "les". (n.t.)*

*** În fr. în text: "Prietene, să nu-ţi permiţi niciodată decât nebunii care-ţi vor face o mare plăcere". (n.t.)*

**** În it. în text: "ea privea în sus, şi eu în ea"; textul din Divina comedie, Paradisul, II, 22 sună, de fapt, aşa: "Beatrice in suso, ed io in lei guardava"; în traducerea Etei Boeriu: "Ţintisem ochii-ntr-ai iubitei mele / ce-n sus privea", E.L.U., Bucureşti, 1965, p. 389. (n.t.)*

***** Citat din finalul la Faust II, 12110-12111 (în traducerea lui Blaga: "Etern-femininul / Ne-nalţă-n tării", E.L., Bucureşti, 1962, p. 379; în traducerea lui Doinaş: "Etern-Femininul ne / Trage în sus", Ed. Univers, Bucureşti, 1982, p. 385). (n.t.)*

237

Femeile au fost tratate până-n prezent de bărbați ca niște păsări care s-au rătăcit jos la ei din cine știe ce înălțime: ca fiind ceva mai fin, mai vulnerabil, mai sălbatic, mai bizar, mai dulce, mai sensibil, – dar ceva ce trebuie închis, ca să nu-și ia zborul.

238

A bâjbâi în problema "bărbat și femeie", a nega în acest caz antagonismul profund și necesitatea unei tensiuni veșnic ostile, a visa eventual la egalitatea în drepturi, în educație, în pretenții și obligații: toate acestea sunt un semn *tipic* de mărginire, iar un cugetător care s-a dovedit superficial în acest punct periculos – superficial în instinct! –, poate fi considerat, în general, suspect, mai mult, trădat și descoperit: va fi probabil, în toate problemele fundamentale ale vieții, inclusiv ale vieții viitoare, prea "sumar" și nu va putea coborî în *nici o* adâncime. Dimpotrivă, un bărbat care are adâncime în spirit, ca și în dorințele lui nestăvilite, chiar și acea adâncime a bunăvoinței capabilă de severitate și asprime și ușor confundabilă cu acestea, nu poate gândi niciodată despre femeie decât *în mod oriental*: el trebuie să înțeleagă femeia ca posesie, ca proprietate ce poate fi închisă, ca un lucru predestinat servitudinii și care se poate împlini în cadrul acesteia, – trebuie să adere, în această privință, la marea mentalitate asiatică, la superioritatea instinctului asiatic: așa cum au făcut-o altădată grecii, acești excelenți urmași și discipoli ai Asiei, care, după cum se cunoaște, de la Homer până-n epoca lui Pericle, o dată cu civilizația lor *în creștere* și cu sporirea forței lor, au devenit, de asemenea, pas cu pas, *mai severi*, pe scurt, mai orientali față de femeie. Câtă necesitate, câtă logică și chiar câtă dorință omenească era aici: n-avem decât să reflectăm în sinea noastră la asta!

239

Sexul slab n-a fost tratat în nici o vreme cu atâta atenție din partea bărbaților ca în epoca noastră – ceea ce ține de înclinația și gustul fundamental democratic, întocmai ca lipsa de respect față de bătrânețe –: ce mare minune că imediat se face iarăși abuz de această atenție? Se urmărește mai mult, se învață a se pretinde, se socotește în cele din urmă aproape insultător tributul acela de atenție, s-ar prefera o competiție pentru drepturi, ba chiar lupta absolut la propriu: ce mai, femeia își pierde rușinea. Să adăugăm îndată că-și pierde și gustul. Uită *să-i fie frică* de bărbat: dar femeia care "uită frica" își sacrifică cele mai feminine instincte. Că femeia îndrăznește să iasă în evidență, când ceea ce inspiră frică la un bărbat, hai s-o spunem mai exact, când *bărbatul* din bărbat nu mai este dorit și cultivat, este un

fapt destul de rezonabil, chiar destul de inteligibil; ceea ce se-nțelege mai greu este că tocmai prin asta – degenerează femeia. Asta se petrece azi: să nu ne iluzionăm în acest sens! Oriunde spiritul industrial a învins asupra spiritului militar şi aristocratic, femeia aspiră acum la autonomia economică şi juridică a unui amploaiat comercial: "femeia ca amploaiat comercial" este scris pe poarta societății moderne în constituire. În timp ce intră în felul acesta în posesia unor noi drepturi, tinzând să devină "stăpână" şi scri-indu-şi pe steaguri şi stegulețe "progresul" femeii, se-ntâmplă cu o înspăimântătoare precizie contrariul: *femeia regresează*. De la Revoluția franceză, influența femeii în Europa a devenit *mai mică*, proporțional cu creşterea drepturilor şi a pretențiilor sale; iar "emanciparea femeii", în măsura în care este cerută şi sprijinită chiar de femei (şi nu numai de nişte minți mărginite de bărbați), rezultă astfel ca un simptom ciudat de slăbire şi amorțire crescândă a celor mai feminine instincte. E *prostie* în această mişcare, o prostie aproape masculină, de care o femeie reuşită – care este întotdeauna o femeie deşteaptă – s-ar ruşina din creştet până-n tălpi. A-ți pierde simțul de adulmecare a terenului pe care parvii cel mai sigur la victorie; a-ți neglija exersarea în adevărata artă a armelor; a-ți face de cap în fața bărbatului, ajungând poate chiar "până la carte", pe când altădată te conformai disciplinei şi arătai o rafinată şi vicleană supuşenie; a te împotrivi cu virtuoasă impertinență credinței bărbatului într-un ideal fundamental deosebit *voalat* în femeie, credinței în vreun etern şi necesar feminin; a-i scoate bărbatului din cap într-un mod energic şi locvace că femeia ar trebui să fie întreținută, îngrijită, apărată, crutată ca un animal domestic mai sensibil, straniu de sălbatic şi adesea agreabil; scormonirea nedibace şi indignată după tot ce ține de sclavia şi iobăgia pe care a avut-o până acum şi continuă s-o aibă în sine poziția femeii în orânduirea socială (ca şi când sclavia ar fi un contraargument, iar nu, mai curând, o condiție a oricărei civilizații superioare, a oricărei ascensiuni a civilizației): – ce semnifică toate acestea dacă nu o fărâmițare a instinctelor feminine, o defeminizare? Desigur, există printre asinii învățați de sex masculin suficienți prieteni idioți ai femeilor şi corupători ai lor care-i sugerează femeii să se defeminizeze în felul acesta şi să imite toate prostiile de care este bolnav "bărbatul" în Europa, "bărbăția" europeană, – aceia care ar dori să coboare femeia până la "cultura generală", poate chiar la cititul ziarelor şi la implicarea în politică. Pe ici-colo se vrea chiar să se transforme femeile în liber-cugetători şi literați: ca şi când o femeie lipsită de cucernicie n-ar fi pentru un bărbat profund şi fără de Dumnezeu ceva cu desăvârşire potrivnic şi caraghios –; cam peste tot îi ruinăm nervii cu cea mai morbidă şi mai periculoasă dintre toate genurile de

muzică (cea mai modernă muzică germană a noastră) și o facem din zi în zi mai isterică și mai incapabilă de prima și ultima ei menire, aceea de a naște copii zdraveni. Vrem îndeosebi s-o "cultivăm" și mai mult și, cum am spus, *să-ntărim* "sexul slab" prin cultură: de parcă istoria nu ne-ar băga-n cap cât se poate de insistent că această "cultivare" a omului și slăbirea – adică slăbirea, irosirea, îmbolnăvirea *puterii de a voi*, au mers întotdeauna mână-n mână una cu alta și că femeile cele mai puternice și mai influente din lume (ultima chiar mama lui Napoleon) și-au datorat puterea și superioritatea asupra bărbaților tocmai puterii lor de a voi – și nu învățătorilor! Ceea ce inspiră la femeie respect și destul de des frică este *natura* ei, care-i mai "naturală" decât cea a bărbatului, abilitatea ei veritabilă, rapace, vicleană, ghearele-i de tigru înmănușate, naivitatea ei în egoism, needucabilitatea și lăuntrica-i sălbăticie, incomprehensibilitatea, vastitatea, rătăcirea poftelor și a virtuților ei...... Ceea ce, cu toată frica, stârnește milă pentru această felină periculoasă și frumoasă numită "femeie" este faptul că ea pare mai suferindă, mai vulnerabilă, mai însetată de iubire și mai condamnată la dezamăgire decât oricare animal. Frică și milă: cu aceste sentimente i se-nfățișa femeii până acum bărbatul, mereu cu un picior deja în tragedie, care sfâșie în timp ce încântă –. Cum așa? Și la toate acestea să le pună ea acuma capăt? Și *destrămarea vrăjii* sub care se află femeia este în lucru? Fațeta plictisitoare a femeii se dezvăluie încet-încet? O, Europă! Europă! Cunoaștem animalul cu coarne care a fost pentru tine mereu cel mai atrăgător, de la care vine iar și iar amenințarea ta! Vechea ta fabulă ar putea să devină încă o dată "istorie", – încă o dată o imensă prostie ar putea să pună stăpânire pe tine și să te ducă cine știe unde! Iar sub ea nu se ascunde nici un zeu, nu! doar o "idee", o "idee modernă"!.....

Capitolul al optulea: popoare şi patrii

240

Am audiat, iarăşi pentru prima oară – uvertura lui Richard Wagner la *Maeştrii cântăreţi*: e o artă somptuoasă, supraîncărcată, greoaie şi târzie, având ambiţia să presupună încă în viaţă, pentru înţelegerea ei, două veacuri de muzică: – îi onorează pe germani că o astfel de ambiţie nu şi-a greşit socoteala! Ce vigori şi energii, ce anotimpuri şi clime nu s-au amestecat aici! Ni se pare ba arhaică, ba străină, amară şi excesiv de tânără, este tot aşa de arbitrară ca şi de pompos-tradiţională, nu rareori e ştrengărească, dar şi mai adesea aspră şi rudimentară –, are foc şi curaj şi, totodată, coaja fleşcăită şi gălbuie a fructelor ce se coc prea târziu. Năvăleşte amplu şi bogat: şi, deodată, o clipă de inexplicabilă şovăială, oarecum un gol ce se cască între cauză şi efect, o apăsare ce ne face să visăm, aproape o apăsare de coşmar –, dar iată, se şi lărgeşte şi se-ntinde din nou vechiul puhoi de tihnă, de cea mai felurită tihnă, de fericire veche şi nouă, cuprinzând *din plin* în sine fericirea artistului însuşi, pe care el nu vrea s-o tăinuiască, uimita şi fericita lui revelaţie privind măiestria mijloacelor sale folosite aici, a noilor mijloace artistice, de curând cucerite şi neverificate, după cum pare să ne dovedească el. În rezumat, nu frumuseţe, nu Sud, nimic din limpezimea sudică, frumoasă a cerului, nici pic de graţie, nu dans, nici o minimă voinţă de logică; ba chiar o anumită primitivitate, care mai este şi subliniată, ca şi când artistul ar vrea să ne spună: "Ea este în intenţia mea"; un veşmânt greoi, ceva voit barbar şi solemn, un licăr de scumpătăţi şi horbote erudite şi patriarhale; ceva nemţesc, în cel mai bun şi mai rău înţeles al cuvântului, ceva complex, amorf şi inepuizabil în manieră germană; o anumită potenţă şi abundenţă germană a sufletului care nu se teme să se ascundă sub rafinamentele decadenţei, – care abia acolo se simte, poate, cel mai bine; un veritabil simptom, nu alta, al sufletului german, care este totodată tânăr şi învechit, extrem de fraged şi de bogat încă în viitor. Acest fel de muzică exprimă cel mai bine ceea ce cred eu despre germani: că sunt de alaltăieri şi de poimâine, – *ei încă n-au un azi*.

241

Noi, "bunii europeni": avem şi noi clipe în care ne îngăduim un vajnic patriotism, o cădere şi o recidivă în vechi iubiri şi chingi – tocmai am dat o probă în acest sens –, clipe de vânzoleli naţionale, de adânci nelinişti

patriotice şi tot soiul de alte efuziuni sentimentale demodate. Spirite mai lipsite de supleţe decât suntem noi pot să lichideze ceea ce, în cazul nostru, se limitează la câteva momente şi se termină în câteva momente, abia în răstimpuri mai lungi, unii în jumătate de an, alţii în jumătate de viaţă, după
5 iuţeala şi eficacitatea cu care digeră şi-şi "fac schimbul de substanţe". Da, aş putea să-mi imaginez nişte rase apatice, şovăielnice, care ar avea nevoie şi în grăbita noastră Europă de jumătate de secol pentru a depăşi asemenea atacuri atavice de patriotism şi de lipire de glie şi pentru a se întoarce iarăşi la raţiune, vreau să spun la "buna europenitate". Şi, în timp ce divaghez
10 despre această posibilitate, mi se-ntâmplă să devin martor auricular al unei conversaţii între doi "patrioţi" în vârstă, – ambii stăteau prost, evident, cu auzul şi, de aceea, vorbeau cu atât mai tare. "I p o c h i m e n u l se interesează şi are cunoştinţe de filozofie tot atât cât un ţăran sau un membru al unei corporaţii studenţeşti – zicea unul –: e încă nevinovat. Dar ce contează asta
15 în zilele noastre! Este epoca maselor: care se ploconesc înaintea a tot ce este în număr mare. Şi tot aşa in politicis*. Un om de stat care le înalţă un nou turn al lui Babel, nu-ş' ce monstru de imperiu şi putere, se numeşte "mare" pentru ele: – ce contează că noi, mai prudenţi şi mai reţinuţi, deocamdată încă nu renunţăm la vechea credinţă că numai marea idee este
20 aceea care conferă măreţie unei fapte şi unei cauze. Admiţând că un om de stat şi-ar aduce poporul în situaţia de a fi obligat să se ocupe din acel moment cu "marea politică", pentru care el este de la natură prost conceput şi pregătit: aşa încât ar fi nevoie să-şi sacrifice virtuţile vechi şi sigure de dragul unei noi şi îndoielnice mediocrităţi, – admiţând că un om de stat şi-ar
25 condamna poporul "să facă politică" preponderent, în timp ce acesta avea de făcut şi de gândit până acum nişte lucruri mai bune şi n-a scăpat, în străfundul sufletului său, de o prudentă greaţă faţă de zbuciumul, nimicnicia şi gâlcevirea zgomotoasă a popoarelor care fac într-adevăr politică: – admiţând că un asemenea om de stat ar stârni pasiunile şi poftele adormite ale poporului său,
30 că i-ar reproşa timiditatea şi plăcerea de până acum de a sta pe de lături, că l-ar învinovăţi pentru imitarea străinilor şi pentru tainica lui nemărginire, că i-ar desconsidera cele mai intime înclinaţii ale sale, că i-ar da peste cap conştiinţa, că i-ar îngusta spiritul, că i-ar "naţionaliza" gustul, – cum aşa? un om de stat care ar face toate acestea, din pricina căruia poporul său ar trebui să
35 ispăşească în tot viitorul lui, în cazul că are viitor, un asemenea om de stat ar fi m a r e ?" "Neîndoielnic! îi răspunse vehement celălalt patriot în vârstă: altfel, n-ar fi putut s-o facă! Nu era cumva absurd să voiască lucrul acesta?

---

* *În lat. în text : "în politică". (n.t.)*

Dar poate că la început orice lucru mare nu era decât absurd!" – "Abuz de cuvinte! replică ţipând interlocutorul său: – puternic! puternic! puternic şi absurd! Nu mare!" – Bătrânii se înfierbântară vizibil, strigându-şi în felul acesta "adevărurile" în obraz; eu însă, în fericirea şi-n lumea mea transcen-
5 dentală, mă gândeam cât de repede va deveni stăpân peste cel puternic unul şi mai puternic; precum şi că, pentru aplatizarea spirituală a unui popor, există o compensaţie, şi anume prin micşorarea altuia. –

242

Că numim "civilizaţie" sau "umanizare" sau "progres" fenomenul în
10 care se caută astăzi nota distinctivă a europenilor; că-l numim pur şi simplu, fără a-l elogia şi a-l blama, cu o formulă politică, mişcarea d e m o c r a t i c ă din Europa: în spatele tuturor prim-planurilor morale şi politice la care se trimite cu astfel de formule, are loc un vast proces fiziologic, care se pune din ce în ce mai mult în mişcare, – procesul unei omogenizări a europenilor,
15 crescânda lor desprindere de condiţiile în care iau naştere nişte rase legate de climă şi de starea socială, progresiva lor independenţă de orice milieu* d e t e r m i n a t, care, veacuri de-a rândul, ar putea să se imprime, ca urmare a unor cerinţe egale, în suflet şi în corp, – aşadar, lenta ascensiune a unei specii de om esenţial supranaţionale şi nomade, care, fiziologic vorbind,
20 posedă ca distincţie tipică a sa un maximum de artă şi capacitate de adaptare. Acest proces al e u r o p e a n u l u i î n d e v e n i r e, care, prin mari reversibilităţi, poate fi întârziat din tempoul său, dar, poate, tocmai prin aceasta câştigă şi creşte în vehemenţă şi profunzime – Sturm und Drang**-ul, încă furibund azi, al "sentimentului naţional" ţine de treaba aceasta,
25 la fel anarhismul tocmai acum în ascensiune –: procesul acesta duce, probabil, la rezultate pe care naivii lui promotori şi panegirişti, apostolii "ideilor moderne", ar putea conta cel mai puţin. Aceleaşi condiţii noi în care se va produce, în medie, o nivelare şi o mediocrizare a omului – un om care este un animal de turmă folositor, muncitor, destoinic şi iscusit în multe privinţe –,
30 sunt în cel mai înalt grad prielnice generării unor oameni excepţionali, de cea mai periculoasă şi atractivă calitate. În timp ce mai ales acea capacitate de adaptare care experimentează condiţii în continuă schimbare şi începe o nouă operaţie cu fiecare generaţie, aproape cu fiecare deceniu, face absolut imposibilă p o t e n ţ a tipului; în timp ce impresia generală pro-
35 dusă de asemenea europeni ai viitorului va fi, probabil, aceea de muncitori de

---

* *În fr. în text: "mediu". (n.t.)*

** *În germ. în text (cf. nota la M 502, vol. 4, 206, 24). (n.t.)*

toate felurile, guralivi, abulici și extrem de aplicabili, care *au nevoie* de stăpân, de comandant ca de pâinea cea de toate zilele; în timp ce, așadar, democratizarea Europei duce la crearea unui tip menit *sclaviei* în sensul cel mai propriu: omul *puternic* va trebui, în cazul particular și excepțional, să ajungă mai puternic și mai bogat decât a ajuns poate vreodată până acum, – grație lipsei de prejudecăți a instrucției sale, grație imensei varietăți a practicii, a artei și a măștii. Voiam să spun: democratizarea Europei este totodată un involuntar cadru pentru creșterea *tiranilor*, – înțelegând cuvântul în orice sens, chiar și în cel mai spiritual.

243

Aflu cu plăcere că soarele nostru se îndreaptă repede spre constelația *Hercule*: și sper că omul, în privința asta, face pe acest pământ aidoma soarelui. Și-n frunte cu noi, bunii europeni! –

244

A fost un timp în care obișnuiai să le aplici germanilor eticheta de "profunzi": acum, când tipul cel mai de succes al noii germanități lăcomește după cu totul alte onoruri și deplânge poate, în tot ce are profunzime, lipsa de "îndrăzneală", este aproape actuală și patriotică îndoiala dacă nu cumva te amăgeai pe-atunci cu respectiva laudă: destul că profunzimea germană nu-i, în definitiv, altceva și mai rău – ci un lucru de care suntem, slavă Domnului, pe punctul de a ne debarasa cu succes. Să facem deci încercarea de-a ne schimba părerea despre profunzimea germană: n-avem nevoie pentru asta decât de un pic de vivisecție a sufletului german. – Sufletul german este, înainte de toate, compelx, de origine diversă, mai mult înjghebat și încropit decât clădit cu adevărat: aceasta din cauza obârșiei sale. Un german care și-ar lua îndrăzneala să afirme ‹:›* "Două suflete, vai! sălășluiesc în pieptul meu" ar atenta grav la adevăr, mai exact, ar rămâne în urma adevărului cu multe suflete. Ca popor ieșit din cea mai neobișnuită amestecătură și reunire de rase, poate chiar cu o predominanță a elementului pre-arian, ca "popor de mijloc" în orice sens, germanii sunt mai incomprehensibili, mai cuprinzători, mai plini de contradicții, mai necunoscuți, mai imprevizibili, mai surprinzători, chiar mai terifianți decât sunt alte popoare pentru ei înșiși: – se sustrag *definiției* și, chiar și prin aceasta, constituie disperarea francezilor. Este caracteristic pentru germani faptul că întrebarea "ce este german?" și-o pun mereu. Kotzebue și-a cunoscut, în mod sigur, destul de bine germanii: "Ne-am recunoscut", îl aclamau ei, – dar și *Sand* credea că-i cunoaște. Jean Paul știa ce-a făcut, atunci când s-a pronunțat cu înverșunare împotriva

---
* *Întregirea noastră. (n.t.)*

adulaţiilor şi a exagerărilor mincinoase, dar patriotice ale lui Fichte, – însă este plauzibil ca Goethe să fi gândit altfel decât Jean Paul despre germani, chiar dacă-i dădea dreptate în privinţa lui Fichte. Ce-a gândit Goethe, de fapt, despre germani? – Dar el n-a vorbit niciodată clar despre multe lucruri din jurul său şi toată viaţa s-a priceput să tacă subtil: – probabil că avea motive serioase pentru asta. Este sigur că nu "războaiele de eliberare" au fost acelea care i-au stârnit admiraţia, după cum nici Revoluţia franceză, – evenimentul din pricina căruia şi-a r e c o n s i d e r a t Faust-ul, ba chiar întreaga problemă a "omului", a fost apariţia lui Napoleon. Există opinii ale lui Goethe prin care, de parcă ar privi din străinătate, el judecă neîndurător de aspru ceea ce socotesc germanii că face parte din mândria lor: renumita fire* germană o defineşte odată ca "indulgenţă faţă de slăbiciunile altora şi faţă de cele proprii". N-are dreptate? – este caracteristic pentru germani faptul că rareori n-avem deplină dreptate în privinţa lor. Sufletul german are ganguri şi galerii în sine, există cavităţi, ascunzişuri, temniţe în el; dezordinea lui are mult din farmecul a ceea ce este misterios; germanul se pricepe la căile secrete ce duc la haos. Şi, după cum orice lucru îşi iubeşte simbolul, aşa iubeşte germanul norii şi tot ce este pâclos, în devenire, crepuscular, vaporos şi voalat: orice este incert, neîmplinit, instabil, în creştere este simţit de el ca "profund". Germanul însuşi nu e s t e , ci d e v i n e , "se dezvoltă". "Dezvoltarea" este, de aceea, descoperirea şi linia cu adevărat germană în marele domeniu al formulelor filozofice: – un concept dominant care, în alianţă cu berea şi muzica germană, lucrează la germanizarea întregii Europe. Străinii rămân consternaţi şi fascinaţi în faţa enigmelor pe care le cere să le dezlege natura contradictorie din străfundul sufletului german (pe care Hegel l-a redus la sistem, Richard Wagner a sfârşit prin a-l mai pune în muzică). "Blânzi şi înveninaţi" – o asemenea asociere, paradoxală cu privire la oricare alt popor, se justifică, din păcate, prea adesea în Germania: să trăim numai câtva timp între şvabi! Aspectul greoi al învăţatului german, figura lui ştearsă pe plan social se împacă teribil cu o echilibristică lăuntrică şi o inconsistentă îndrăzneală, de care toţi zeii au învăţat deja să se teamă. Dacă vrem să etalăm ad oculos** "sufletul german", n-avem decât să aruncăm o privire în gustul german, în artele şi obiceiurile germane: ce indiferenţă rustică faţă de "gust"! Cum stau acolo cele mai nobile alături de cele mai ordinare lucruri! Câtă neorânduială şi avuţie nu se află în toată această gospodărie sufletească! Germanul este la remorca sufletului său; este la remorca a tot ce trăieşte el. Îşi mistuie rău evenimentele, niciodată nu va "scăpa" de ele;

---

* Gemüth

** *În lat. în text: "în faţa ochilor". (n.t.)*

profunzimea germană nu-i adesea decât o grea, şovăielnică "mistuire". Şi, după cum toţi bolnavii inveteraţi, toţi dispepticii înclină spre comoditate, aşa iubeşte germanul "sinceritatea" şi "integritatea": cât de c o m o d este să fii sincer şi integru! – Poate că travestirea cea mai riscantă şi mai fericită în care s-a specializat germanul este astăzi această familiaritate, această amabilitate, această dare pe faţă a cărţilor care caracterizează o n e s t i t a t e a germană: este adevărata sa artă mefistofelică, prin ea poate "ajunge încă departe"! Germanul face cum îi vine, privind cu loialii, albaştrii, ştersii săi ochi germani – şi pe loc este confundat de străini cu halatul său! – Voiam să spun: "profunzimea germană" n-are decât să fie ce vrea, – ne premitem cumva, absolut între noi, să râdem de ea? – am face bine să-i cinstim şi pe viitor aparenţa şi bunul renume şi să nu ne vindem prea ieftin vechea faimă, ca popor al profunzimii, pe "îndrăzneala" prusacă şi zeflemeaua şi inconsistenţa berlineză. Este un lucru înţelept pentru un popor de a face să treacă, de a l ă s a să treacă drept profund, stângaci, blând, onest, neînţelept: ceea ce chiar ar putea fi – profund! În sfârşit: trebuie să-ţi cinsteşti numele, – nu degeaba te numeşti poporul "tiusch"**, poporul täusch**...

245

Trecut-a "frumoasa" vreme "de odinioară", cu Mozart şi-a cântat ultimul cântec: – ce noroc pe n o i că rococo-ul lui continuă să ni se adreseze, că "buna companie" a lui, visarea-i duioasă, plăcerea sa copilărească dată de chinezării şi ornamentaţii întortocheate, curtenia inimii sale, jinduirea lui după ceea ce este graţios, îndrăgostit, jucăuş, fericit până la lacrimi, crezul său în Sud pot apela încă la cine ştie ce r ă m ă ş i ţ ă din noi! Vai, cândva se va sfârşi cu asta! – dar cine se poate îndoi că şi mai devreme se va sfârşi cu înţelegerea şi savurarea lui Beethoven! – care, cu certitudine, n-a fost decât acordul final al unei tranziţii şi rupturi stilistice, iar n u , ca Mozart, acordul final al unui mare gust european de veacuri. Beethoven este punctul de incidenţă dintre un suflet vechi şi debil, care se tot şubrezeşte, şi un suflet viitor debordând de tinereţe, care v i n e - v i n e ; pe muzica lui se aşterne acea lumină crepusculară a unei eterne pierderi şi a unei eterne speranţe exacerbate, – aceeaşi lumină în care era scăldată Europa pe când visase o dată cu Rousseau, pe când dănţuise în jurul pomului libertăţii revoluţionare şi sfârşise aproape prin a se prosterna în faţa lui Napoleon. Dar ce grabnic păleşte tocmai acum a c e s t sentiment, ce dificilă este chiar astăzi c u n o a ş t e r e a acestui sentiment – ce straniu sună în urechea noastră limbajul acelor

* *N invocă aici o formă arhaică a cuvântului* deutsch *"german", care sună asemănător cu verbul* täuschen *"a induce în eroare". (n.t.)*

Rousseau, Schiller, Shelley, Byron, în care, *laolaltă*, şi-a găsit calea spre cuvânt acelaşi destin al Europei ce-a reuşit să cânte în Beethoven! – Ce s-a ales după aceea de muzica germană ţine de romantism, adică de o mişcare, văzută din perspectivă istorică, şi mai scurtă, şi mai fugară, şi mai superficială decât a fost acel mare antract, acea tranziţie a Europei de la Rousseau la Napoleon şi la apariţia democraţiei. Weber: dar ce reprezintă astăzi *pentru noi* Freischütz şi Oberon! Sau Hans Heiling şi Vampirul ale lui Marschner! Sau chiar şi Tannhäuser al lui Wagner! Aceasta-i muzică stinsă, chiar dacă nu-i încă uitată. Această întreagă muzică a romantismului nu era, în plus, destul de aristocrată, nici destul de muzică pentru a se afirma şi altundeva decât în teatru şi în faţa mulţimii; era din capul locului muzică de rangul al doilea, puţin luată în seamă printre muzicienii veritabili. Altfel stăteau lucrurile cu Felix Mendelssohn, acel maestru alcionic care, pentru sufletul său mai uşor, mai pur, mai fericit, a fost repede venerat şi la fel de repede uitat: ca frumosul *incident* al muzicii germane. Cât priveşte însă pe Robert Schumann, care trata lucrurile cu gravitate şi a fost şi el tratat de la început cu gravitate – este ultimul care a întemeiat o şcoală –: nu trece oare astăzi printre noi drept o fericire, o uşurare, o eliberare faptul că tocmai acest romantism schumannian este depăşit? Schumann, scăpând cu fuga în "Elveţia saxonă" a sufletului său, pe jumătate de soi wertherian, pe jumătate de soi jeanpaulian, în nici un caz beethovenian! în nici un caz byronian! – muzica Manfred-ului său este un eşec şi o denaturare până la nelegiuire –, Schumann cu gustul său, care, în fond, era un gust *simplu* (adică o înclinaţie periculoasă, dublu de periculoasă printre germani, spre lirismul liniştit şi spre îmbătarea simţurilor), păşind constant pe-alături, şovăind şi retrăgându-se timid, un nobil moleşit, care se deda cu voluptate exclusiv fericirii şi durerii anonime, un fel de fată şi de noli me tangere* dintru început: acest Schumann nu mai era decât un eveniment *german* în muzică, nu mai era unul european, aşa cum era Beethoven, aşa cum a fost, într-o măsură şi mai mare, Mozart, – o dată cu el, cel mai mare pericol al ei ameninţa muzica germană, acela de a-şi pierde *vocea pentru sufletul Europei* şi de a se reduce la un simplu naţionalism. –

246

Ce tortură înseamnă cărţile scrise în limba germană pentru cel ce are a *treia* ureche! Cât de contrariat stă acesta lângă zvârcolirea înceată a smârcului de sunete fără muzicalitate, de ritmuri fără dans, care la germani poartă numele de "carte"! Şi chiar germanul care *citeşte* cărţi! Cât de

---

* *În lat. în text: "nu mă atinge". (n.t.)*

lenevos, de fără chef, de prost citește el! Câți germani știu și pretind de la ei înșiși să știe că în fiecare frază corectă se află a r t ă , – o artă care trebuie intuită, dacă fraza vrea să fie înțeleasă! O greșită înțelegere a tempoului ei, bunăoară: și fraza însăși este greșit înțeleasă! Că nu putem sta la îndoială cu privire la silabele decisive din punctul de vedere al ritmului, că simțim ca intenționată și fermecătoare ruptura simetriei prea riguroase, că vom ciuli o ureche fină și răbdătoare la orice staccato, la orice rubato, că deslușim sensul din succesiunea vocalelor și a diftongilor și cât de delicat și de bogat se pot colora și recolora aceste sunete în înșiruirea lor: care dintre germanii cititori de cărți este destul de binevoitor ca să accepte astfel de obligații și exigențe și să țină seama de atâta artă și intenție a limbajului? N-avem, la urma urmei, tocmai "urechea necesară pentru acestea": și-n felul acesta nu sunt sesizate cele mai puternice contraste ale stilului, iar măiestria cea mai rafinată se i r o s e ș t e ca în fața unor surzi. – Acestea-mi erau gândurile când am remarcat în ce manieră grosolană și inocentă se confundau unul cu altul doi maeștri în arta prozei, unul căruia îi picură cuvintele șovăind și glacial, ca din bagdadia unei peșteri umede – el scontează pe sunetul și răsunetul lor înfundat –, și celălalt care-și mânuiește limba ca pe-o spadă flexibilă și simte din braț până-n degetul piciorului fericirea periculoasă a lamei tremurânde și fin ascuțite ce vrea să muște, să vâjâie, să taie. –

247

Faptul că tocmai muzicienii noștri buni scriu rău ne demonstrează cât de puțin are de-a face stilul german cu sunetul și cu urechile. Germanul nu citește cu glas tare, nu citește pentru ureche, ci exclusiv cu ochii: în astfel de situații, el și-a pus urechile în sertar. Omul din antichitate, când citea – lucru destul de rar –, își citea sieși ceva, și aceasta cu glas tare; când cineva citea cu voce scăzută, lumea se mira și se-ntreba în taină care sunt motivele. Cu glas tare: vreau să zic cu tot clocotul, cu toate inflexiunile, cu toate frângerile de ton și cu toate alternanțele de tempo care făceau deliciul p u b l i c u l u i antic. Pe-atuncea, legile stilului scris erau identice cu cele ale stilului retoric; iar legile acestuia depindeau, în parte, de surprinzătoarea cultivare, de nevoile rafinate ale urechii și ale laringelui și, în parte, de vigoarea, trăinicia și puterea plămânului antic. În accepțiunea celor de demult, o perioadă este, înainte de toate, un întreg fiziologic, în măsura în care este îmbrățișată dintr-o singură suflare. Asemenea perioade, așa cum apar la Demostene, la Cicero, urcând de două ori și coborând de două ori, și totul în cadrul unei singure răsuflări: constituie plăceri pentru oamenii d i n a n t i c h i t a t e , care știau, grație propriei lor educații, să prețuiască virtuțile acestui lucru, neobișnuitul și dificilul

pe care-l comportă debitarea unei astfel de perioade : – noi, modernii, noi, cei cu respiraţia scurtă în orice sens, n-avem, de fapt, nici un drept la m a r e a perioadă! Aceşti oameni de altădată erau cu toţii, fără îndoială, chiar nişte diletanţi în vorbire, deci nişte cunoscători, deci nişte critici, – prin aceasta îi 5 încurajau pe oratorii lor să atingă punctul cel mai înalt; după cum în secolul trecut, în care toţi italienii şi toate italiencele cântau cu măiestrie, virtuozitatea vocală (şi, prin aceasta, şi arta melodicii–) a cunoscut la ei apogeul. În Germania însă, n-a existat (până în ultimul timp, când un soi de elocinţă de tribună îşi mişcă destul de timid şi de stângaci aripile tinere), de fapt, decât un singur 10 gen de oratorie publică, a p r o x i m a t i v în conformitate cu toate regulile artei: cea provenind de la înălţimea amvonului. Numai predicatorul ştia în Germania cât cântăreşte o silabă, un cuvânt, în ce fel o frază loveşte, sare, se prăbuşeşte, aleargă, îşi încetează cursa, numai el avea conştiinţă în urechile sale, destul de des – o conştiinţă vinovată: căci nu lipsesc motivele pentru care 15 rareori, aproape întotdeauna prea târziu, se dobândeşte tocmai de un german iscusinţa retorică. De aceea, capodopera prozei germane este, pe bună dreptate, capodopera celui mai mare predicator al ei: B i b l i a a fost până acum cea mai bună carte germană. Comparativ cu Biblia lui Luther, tot restul aproape nu-i decât "literatură" – un lucru care n-a crescut în Germania şi, de aceea, 20 n-a crescut şi nu creşte nici în inimile germane: aşa cum a făcut-o Biblia.

248

Există două tipuri de geniu: unul care, întâi şi-ntâi, zămisleşte şi vrea să zămislească şi altul care se lasă bucuros fecundat şi naşte. Şi tot aşa există printre popoarele geniale unele cărora le-a fost sortită problema 25 femeiască a sarcinii şi misterioasa menire a configurării, a maturării, a desăvârşirii – grecii, de pildă, erau un popor de tipul acesta, la fel francezii –; şi altele care trebuie să fecundeze şi să devină cauza unor noi reguli de viaţă – asemeni evreilor, romanilor şi, întrebând cu toată modestia, germanilor? –, popoare chinuite şi fermecate de necunoscute febre şi ieşite buluc şi irezistibil 30 din ele însele, îndrăgostite şi avide de rase străine (de acelea care se "lasă fecundate" –) şi inerent însetate de putere ca tot ce se ştie plin de energii creatoare şi, prin urmare, "de harul divin". Aceste două tipuri de geniu se caută ca bărbatul şi femeia; dar se şi percep greşit în mod reciproc, – întocmai ca bărbatul şi femeia.

35 249

Fiecare popor are propria lui tartuferie şi şi-o situează între virtuţile sale. – Lucrul cel mai bun din noi nu-l cunoaştem, – nu-l putem cunoaşte.

250

Ce datorează Europa evreilor? – Fel de fel de lucruri, bune şi rele, şi, înainte de toate, unul singur care ţine totodată de cele mai bune şi de cele mai rele: marele stil în morală, grozăvia şi maiestatea cerinţelor nesfârşite, a înţelesurilor nesfârşite, întregul romantism şi sublim al problematicilor morale – şi, în consecinţă, tocmai partea cea mai atractivă, mai delicată şi mai aleasă a acelor jocuri de culori şi a acelor îndemnuri la viaţă în al căror halou arde azi, – se stinge, poate – cerul civilizaţiei noastre europene, cerul vesperal. Noi, artiştii dintre spectatori şi filozofi, le suntem pentru aceasta datori – evreilor.

251

Nu trebuie să facem caz că peste spiritul unui popor care suferă, *vrea* să sufere de febră nervoasă naţională şi de ambiţie politică – se abat tot felul de nori şi de tulburări, pe scurt, mici accese de obtuzitate: de exemplu, la germanii de astăzi, ba tâmpenia antifranceză, ba cea antievreiască, ba antipoloneză, ba creştino-romantică, ba wagneriană, ba teutonică, ba prusacă (să-i observăm totuşi pe aceşti bieţi istorici, pe aceşti Sybel şi Treitzschke* şi capetele lor înfofolite –), şi cum se vor mai fi numind toate aceste mici înceţoşări ale spiritului şi ale conştiinţei germane. Să mi se ierte că, după o scurtă şi riscantă şedere în foarte infectatul ţinut, nici eu n-am fost pe deplin cruţat de boală şi am început, ca toată lumea, să-mi fac griji cu privire la nişte lucruri ce nu mă privesc deloc: primul semn de infecţie politică. De pildă, cu privire la evrei: să ascultăm. – N-am întâlnit încă nici un german care să fi manifestat bunăvoinţă faţă de evrei; şi oricât de absolută ar fi respingerea antisemitismului propriu-zis din partea tuturor prudenţilor şi politicienilor, totuşi nici această prudenţă şi politică nu se îndreaptă în nici un caz împotriva soiului de sentiment ca atare, ci exclusiv împotriva periculoasei lipse de măsură a lui, îndeosebi împotriva expresiei insipide şi infamante a acestui sentiment fără de măsură, – în privinţa aceasta, n-avem voie să ne amăgim. Că Germania are *destui* evrei, chiar din belşug, că stomacul german, sângele german întâmpină greutăţi (şi va mai întâmpina multe de-acum încolo), pentru a isprăvi măcar cu această porţie de "evreu" – aşa cum au isprăvit italianul, francezul, englezul, în urma unei mistuiri mai zdravene –: acest lucru este postulatul şi limbajul clar al unui instinct general de care trebuie să asculţi, pe care trebuie să-l urmezi. "Nici unui alt evreu să nu-i mai permiteţi să intre! Şi mai ales dinspre Est (chiar şi dinspre Austria) să zăvorâţi îndată porţile!" aşa porunceşte instinctul unui popor a cărui natură

** Sic! (n.t.)*

este încă slabă și nedeterminată, așa încât lesne se șterge, lesne ar putea fi dizolvată de o rasă mai robustă. Evreii sunt însă, fără nici o îndoială, rasa cea mai robustă, cea mai tenace și mai pură care trăiește în prezent în Europa; ei știu să se impună până și-n cele mai neprielnice condiții (chiar mai bine decât în cele favorabile), ca urmare a unor virtuți pe care azi le-ai putea socoti bucuros niște vicii, – grație, în primul rând, unei credințe rezolute, care nu are de ce să se rușineze de "ideile moderne"; ei se schimbă, a t u n c i c â n d se schimbă, întotdeauna doar în felul în care imperiul rus își face cuceririle, – ca un imperiu ce are timp și nu este de ieri, de alaltăieri –: adică după principiul "cât mai încet cu putință!" Un gânditor a cărui conștiință este apăsată de viitorul Europei va ține seama, în cazul tuturor proiectelor despre acest viitor pe care le elaborează în sinea lui, de evrei, ca și de ruși, drept factorii inevitabil cei mai siguri și mai probabili în marele joc și-n marea bătălie a puterilor. Ceea ce este numit astăzi "națiune" în Europa și este, de fapt, mai mult un *res facta** decât *nata*** (ba chiar seamănă uneori ca două picături de apă cu un *res ficta et picta**** –) este, în orice caz, ceva în devenire, tânăr, ușor labil, încă nu o rasă, necum un astfel de lucru *aere perennius***** cum este natura evreilor: aceste "națiuni" ar trebui să se păzească temeinic de orice concurență și adversitate irascibilă! Că evreii, dacă ar vrea – sau dacă i-am constrânge la asta, așa cum par că intenționează antisemiții –, a r p u t e a dobândi chiar acum supremația, ba chiar, absolut textual, puterea asupra Europei este un lucru sigur; că ei nu visează așa ceva și nu-și fac asemenea planuri e la fel de sigur. Deocamdată, ei vor și doresc, mai degrabă, și asta chiar cu o anumită insinuare, să fie absorbiți și aspirați în Europa, de Europa, tânjesc să fie, în sfârșit, stabili undeva, tolerați, respectați și să pună capăt vieții de nomad, de "jidov rătăcitor" –; și ar trebui serios luată în seamă și întâmpinată această caracteristică și propensiune (care exprimă poate deja o atenuare a instinctelor evreiești): pentru care ar fi poate util și drept să se alunge din țară scandalagiii antisemiți. Întâmpinată cu toată prudența, pe alese; cam cum o face nobilimea engleză. E clar că tipurile mai robuste și deja mai puternic conturate ale noii lumi germane ar

---

* *În lat. în text: "lucru făcut". (n.t.)*

** *În lat. în text: "născut"; a se remarca legătura etimologică dintre cuvintele* națiune *și* născut, *cu al căror corespondent latinesc operează N aici; traducând germ.* Art *(supra și infra) "fel, fire, soi, gen, neam, rasă" prin "natură" (= lat.* natura, *cuvânt din aceeași familie cu* natio *și* nata*), n-am făcut decât să accentuăm și mai mult ideea nietzscheană din acest paragraf. (n.t.)*

*** *În lat. în text: "plăsmuit și-nchipuit". (n.t.)*

**** *În lat. în text: "mai durabil decât arama" (Hor., Od., 3, 30, 1). (n.t.)*

mai putea, fără cel mai mic inconvenient, să intre în relaţii cu ei, bunăoară, nobilul ofiţer din marcă: ar fi interesant din mai multe motive să vedem dacă nu s-ar putea adăuga şi altoí la arta ereditară de a porunci şi a asculta – ţara menţionată este clasică azi în ambele privinţe – geniul finanţelor şi al răbdării (şi, în primul rând, o leacă de spirit şi spiritualitate, de care se duce mare lipsă în locul indicat –). Dar este cazul să-mi întrerup aici senina teutomanie şi discursul festiv: căci ating, iată, *ceea ce mă doare*, "problema europeană", aşa cum o înţeleg eu, creşterea unei noi caste domnitoare în Europa. –

252

Aceasta nu-i o rasă filozofică – englezii aceştia: Bacon înseamnă o *agresiune* împotriva spiritului filozofic în general, Hobbes, Hume şi Locke – o degradare şi o devalorizare a noţiunii de "filozof" pentru mai mult de un veac. *Împotriva* lui Hume s-a ridicat şi a ieşit în evidenţă Kant; Locke a fost cel despre care Schelling *era îndreptăţit* să spună: "Je méprise Locke"*; în lupta cu năuceala anglo-mecanicistă a lumii, Hegel şi Schopenhauer (împreună cu Goethe) au fost unanimi, acei doi fraţi geniali întru filozofie care se duşmăneau, care, în mersul lor divergent, tindeau spre polii opuşi ai spiritului german şi-şi făceau rău unul altuia, aşa cum numai fraţii îşi pricinuiesc răul. – De ce duce şi a dus mereu lipsă Anglia, ştia destul de bine acel cvasiactor şi retor, platul şi confuzul Carlyle, care căuta să ascundă sub grimase pătimaşe ceea ce ştia despre el însuşi: adică de ce *ducea lipsă* Carlyle – de *puterea* propriu-zisă a spiritualităţii, de *adâncimea* prorpiu-zisă a privirii spirituale, pe scurt, de filozofie. – Este o caracteristică a unei astfel de rase nefilozofice faptul că ea merge pas la pas cu creştinismul: *are nevoie* de disciplina lui pentru "moralizarea" şi umanizarea ei. Englezul, mai posac, mai senzual, mai voluntar şi mai brutal decât germanul – este, ca fiind cel mai comun dintre aceştia doi, tocmai de aceea şi mai evlavios decât germanul: el are chiar pentru asta şi *mai mare nevoie* de creştinism. Pentru nişte nări mai fine, chiar acest creştinism englez continuă să emane un miros secundar, pur englezesc, de spleen şi de exces alcoolic, împotriva cărora el este folosit, din motive temeinice, ca medicament, – otrava mai fină, vasăzică, împotriva celei mai ordinare: o otrăvire mai fină este, într-adevăr, la popoarele neşlefuite deja un progres, o treaptă către spiritualizare. Neşlefuirea englezească şi seriozitatea de ţăran a englezilor este mascată în continuare, în modul cel mai suportabil, de gesticulaţia creştină şi de rugăciuni şi psalmodieri, mai exact: interpretată

* *În fr. în text: "Îl dispreţuiesc pe Locke". (n.t.)*

și răstălmăcită; și, pentru turma aceea de bețivani și desfrânați care, odinioară, a învățat sub autoritatea metodismului și, de curând, învață iar, ca "armată a salvării", să grohăie moralicește, un spasm de pocăință poate fi realmente relativ suprema realizare a "umanității" la care e cu putință să fie ea urcată:
5 pe cât ne este îngăduit să recunoaștem în chip rezonabil. Dar ceea ce continuă să-l handicapeze chiar și pe cel mai uman englez este deficiența lui muzicală, spre a ne exprima metaforic (și nemetaforic –): în mișcările sale psihice și fizice, el n-are cadență și dans, ba nici măcar dorința de cadență și dans, de "muzică". Să-l ascultăm vorbind; să le privim pe cele
10 mai frumoase englezoaice m e r g â n d – nu există în nici o țară de pe pământ porumbițe și lebede mai frumoase, – în sfârșit: să le-ascultăm cântând! Dar cer prea mult.....

253

Există adevăruri care sunt cel mai bine înțelese de niște capete me-
15 diocre, fiindcă se potrivesc de minune cu ele, există adevăruri care exercită farmec și putere de seducție numai asupra spiritelor mediocre: – fraza aceasta, poate neplăcută, ni se revelează tocmai acum, de când spiritul unor englezi onorabili, dar mediocri – îi numesc pe Darwin, John Stuart Mill și Herbert Spencer – începe să devină preponderent în zona centrală a
20 gustului european. Într-adevăr, cine ar putea pune la îndoială utilitatea faptului că uneori a s e m e n e a spirite domină? Ar fi o eroare să considerăm tocmai spiritele rasate și zburând aberant deosebit de pricepute să stabilească, să adune și să înghesuie în concluzii multe fapte mici și comune: – dimpotrivă, ca excepții, ele nu sunt, din capul locului, într-o poziție favorabilă față de
25 "reguli". La urma urmei, au de făcut mai mult decât să cunoască doar – adică s ă f i e ceva nou, s ă s e m n i f i c e un lucru nou, s ă r e p r e z i n t e noi valori! Falia dintre a ști și a putea este poate mai mare, chiar și mai sinistră decât ne imaginăm: cel ce poate realiza ceva în stil mare, creatorul, va trebui să fie, eventual, un neștiutor, – în timp ce, pe de altă parte, pentru
30 niște descoperiri științifice tip Darwin, o anumită îngustime, ariditate și sârguincioasă preocupare, pe scurt, ceva englezesc, poate crea o dispoziție favorabilă. – În sfârșit, să nu le trecem cu vederea englezilor că ei au pricinuit deja odată o depresiune totală a spiritului european prin adânca lor mediocritate: ceea ce numim "ideile moderne" sau "ideile veacului al optsprezecelea"
35 sau chiar și "ideile franceze" – așadar, acea situație împotriva căreia s-a ridicat cu profundă greață spiritul g e r m a n – erau engleze la origine, de asta nu ne putem îndoi. Francezii au fost doar maimuțele și actorii acestor idei, chiar și cei mai buni soldați ai acestora, precum, din păcate, și primele și

cele mai categorice victime ale lor: căci acel âme française* a devenit, în cele din urmă, atât de subţire şi de nerezistent la reprobabila anglomanie a "ideilor moderne", încât astăzi ne amintim aproape fără s-o credem de veacul al şaisprezecelea şi al şaptesprezecelea al lui, de adânca-i forţă pasională,
5 de nobleţea lui ingenioasă. Dar trebuie să ţinem cu dinţii la acest principiu al echităţii istorice şi să-l apărăm de clipă şi aparenţă: nobleţea** europeană – a sentimentului, a gustului, a comportamentului, pe scurt, luând cuvântul în fiecare sens înalt al lui – este opera şi invenţia Franţei, vulgaritatea europeană, plebeianismul ideilor moderne – ale Angliei. –

10 254

Şi astăzi Franţa rămâne sediul celei mai spirituale şi mai rafinate culturi a Europei şi şcoala înaltă a gustului: dar trebuie să ştim descoperi această "Franţă a gustului". Cel ce face parte din ea se ţine bine ascuns: – pot fi în număr redus aceia în care ea se-ntrupează şi vieţuieşte, printre care, poate,
15 nişte oameni ce nu stau pe cele mai puternice picioare, în parte fatalişti, posomorâţi, bolnavi, în parte răzgâiaţi şi artificiali, de tipul celor ce au ambiţia să se ascundă. Ceva au cu toţii în comun: îşi astupă urechile în faţa dobitociei turbate şi a meliţei lărmuitoare a burjuiului*** democrat. Într-adevăr, în prim-plan se tăvăleşte o Franţă îndobitocită şi înăsprită, – de curând, la înmormântarea
20 lui Victor Hugo, ea s-a dat în spectacol printr-o orgie a lipsei de gust şi a admiraţiei de sine. Comun le este şi altceva: o mare voinţă de a se feri de germanizarea mintală – şi o şi mai mare incapacitate pentru asta! Poate că acum, în această Franţă a spiritului, care este şi o Franţă a pesimismului, Schopenhauer a şi ajuns să fie mai acasă şi mai intim decât a fost vreodată în
25 Germania; fără a mai vorbi de Heinrich Heine, care de mult s-a şi revărsat în sângele şi carnea liricilor mai rafinaţi şi mai pretenţioşi din Paris, sau de Hegel, care exercită astăzi, prin personalitatea lui Taine – adică a celui dintâi istoric în viaţă – o influenţă aproape tiranică. În ceea ce-l priveşte însă pe Richard Wagner: cu cât învaţă mai mult muzica franceză să se
30 conformeze nevoilor adevărate ale unui âme moderne****, cu atât mai mult o să "wagnerizeze" ea, asta ne este îngăduit s-o pronosticăm, – o face deja din plin în prezent! Există totuşi trei lucruri pe care francezii şi astăzi le pot prezenta cu mândrie ca moştenire şi proprietate a lor şi ca semn sigur al unei vechi superiorităţi culturale asupra Europei, cu toată voluntara sau
35 involuntara germanizare şi vulgarizare a gustului: o dată, aptitudinea pentru pasiuni artistice, pentru sacrificii aduse "formei", pentru care au născocit

* *În fr. în text: "suflet francez" (n.t.)*
** *În fr. în text:* noblesse.*(n.t.)*
*** *În fr. în text:* bourgeois. *(n.t.)*
**** *În fr. în text: "suflet modern". (n.t.)*

expresia l'art pour l'art*, alături de alte mii: – asemenea chestii n-au lipsit în Franța de trei secole şi, datorită venerației pentru "numărul mic", au facilitat în permanență un fel de muzică de cameră a literaturii, care poate fi căutată mult şi bine în restul Europei –. Al doilea lucru pe baza căruia francezii îşi pot susține superioritatea asupra Europei este vechea şi complexa lor cultură *moralistă*, care face să-ntâlnim, în medie, chiar la micii romanciers** ai gazetelor şi întâmplătorii boulevardiers de Paris** o fascinație şi curiozitate psihologică despre care noi, în Germania, habar n-avem (necum s-o posedăm !). Germanilor le lipsesc pentru asta câteva secole de comportament moralist, pe care Franța, cum am spus, nu şi l-a crutat; cel ce-i numeşte, de aceea, "naivi" pe germani le scoate dintr-un defect o laudă. (În contrast cu lipsa de experiență şi cu inocența germană in voluptate psychologica***, care nu sunt mult prea de departe înrudite cu plictiseala din viața de societate germană, – şi ca expresia cea mai reuşită a unei curiozități şi inventivități pur franceze în acest domeniu al înfiorărilor discrete, poate trece Henri Beyle, acel om remarcabil, anticipativ şi precursor care, într-un tempo napoleonian, a cutreierat Europa *lui* şi mai multe veacuri de suflet european, ca o iscoadă şi un descoperitor al acestui suflet: – a fost nevoie de două generații pentru a-l ajunge cumva, pentru a dezlega unele dintre enigmele care l-au muncit şi l-au încântat pe acest ciudat epicureu şi om-semn de întrebare, care a fost ultimul mare psiholog al Franței –). Există şi un al treilea drept la superioritate: în ființa francezilor s-a produs o sinteză, reuşită într-o oarecare măsură, a Nordului şi Sudului, care îi face să înțeleagă multe lucruri şi le impune să facă alte lucruri, pe care un englez nu le va înțelege niciodată; temperamentul lor, întors periodic ba cu fața, ba cu spatele spre Sud, în care, din vreme-n vreme, clocoteşte sângele provensal şi liguric, îi fereşte de înfiorătoarea sărbezeală nordică şi de fantasmagoria conceptuală şi paloarea unor ținuturi lipsite de soare, – de boala gustului nostru *german*, împotriva nelimitării căreia s-a prescris în clipa de față, cu mare fermitate, sânge şi fier, vreau să spun: "marea politică" (potrivit unei periculoase arte medicale, care mă învață s-aştept şi iar s-aştept, dar, până acum, încă nu să sper –). Chiar şi-n prezent mai există în Franța o pre-înțelegere şi o condescendență față de acei oameni mai rari şi rar mulțumiți care au un orizont prea larg pentru a-şi găsi satisfacția în cine ştie ce naționalism şi ştiu să iubească Sudul din Nord şi Nordul din Sud, – față de mediteraneenii înnăscuți, "bunii europeni". – Pentru ei a compus muzică Bizet, acest ultim geniu care a văzut o nouă frumusețe şi seducție, – care a descoperit o parte din *Sudul muzicii*.

---

* *În fr. în text: "arta pentru artă". (n.t.)*

** *În fr. în text. (n.t.)*

*** *În lat. în text: "în ceea ce priveşte voluptatea psihologică". (n.t.)*

255

Față de muzica germană socotesc necesară o anumită precauție. Să presupunem că cineva iubește Sudul așa cum îl iubesc eu, ca pe-o școală de convalescență, în cele mai spirituale și mai senzuale chestiuni, ca pe-o enormă abundență și transfigurare solară așternută peste o existență suverană, care crede în sine însăși: ei bine, un asemenea ins va învăța să se cam păzească de muzica germană, fiindcă aceasta, pervertindu-i gustul, îi ruinează și sănătatea. Un asemenea meridional, nu prin origine, ci prin *crezul* său, trebuie, dacă visează la viitorul muzicii, să viseze și la o izbăvire a ei de Nord și să aibă în urechile lui preludiul unei muzici mai adânci, mai puternice, poate mai diabolice și mai misterioase, a unei muzici supragermane, care, în fața spectatorului voluptuoasei mări albastre și a limpezimii cerului meridional, să nu se piardă, să nu se veștejească, să nu pălească, așa cum face întreaga muzică germană, a unei muzici supraeuropene, care se confirmă și în fața negricioaselor apusuri de soare ale pustiului, al cărei suflet este înrudit cu palmierul și știe să fie și să umble ca acasă printre marile animale de pradă frumoase și singuratice..... Mi-aș putea imagina o muzică al cărei farmec extraordinar ar consta în faptul că ea n-ar mai ști nimic de bine și de rău, că poate numai vreo nostalgie de marinar, vreo umbră de aur și cine știe ce slăbiciuni duioase ar trece când și când peste ea: o artă care ar vedea de la mare distanță refugiindu-se la ea culorile unei lumi *morale* în stingere, devenite aproape de neînțeles, și care ar fi destul de ospitalieră și adâncă pentru a putea primi asemenea refugiați târzii. –

256

Datorită alienării morbide pe care nebunia naționalistă a interpus-o și continuă s-o interpună între popoarele Europei, datorită, de asemenea, politicienilor scurți la vedere și iuți de mână care, cu ajutorul acesteia, stau sus cocoțați astăzi și n-au nici cea mai mică idee cât de mult poate fi, cu necesitate, politica de dezbinare pe care ei o practică o simplă politică de antract, – datorită tuturor acestora și multor altora care nu pot fi exprimate azi pe deplin, sunt trecute cu vederea în prezent sau răstălmăcite arbitrar și mincinos cele mai indubitabile semne prin care se dă limpede de înțeles că *Europa voiește să devină una*. La toți oamenii mai profunzi și cu un orizont mai larg ai acestui veac, adevărata direcție generală a tainicei strădanii din sufletul lor a fost de-a pregăti calea către acea *sinteză* nouă și de-a anticipa experimental europeanul viitorului: numai prin aspectele lor de prim-plan sau în ceasuri de slăbiciune, bunăoară, la bătrânețe, țineau ei de

"patrii", – ei nu făceau decât să se odihnească de ei înșiși, atunci când deveneau "patrioți". Mă gândesc la oameni ca Napoleon, Goethe, Beethoven, Stendhal, Heinrich Heine, Schopenhauer: să nu mi se ia în nume de rău dacă-l socotesc printre ei și pe Richard Wagner, în privința căruia nu ne putem lăsa derutați de
5 propriile lui neînțelegeri, – genii de felul său au rareori dreptul să se înțeleagă pe ei înșiși. Cu atât mai puțin, firește, de tevatura mârlănească prin care lui Richard Wagner i se opune astăzi, în Franța, o rezistență din răsputeri: – rămâne totuși de neclintit faptul că romantismul francez târziu al anilor patruzeci și Richard Wagner se conjugă în modul cel mai strâns și
10 mai intim. Sunt două fenomene înrudite, fundamental înrudite la cele mai înalte și mai coborâte niveluri ale nevoințelor lor: Europa este aceea, Europa, una și singura, al cărei suflet, prin arta lui variată și tumultuoasă, dă buzna în toate părțile și aspiră să țâșnească – încotro? într-o nouă lumină? către un nou soare? Dar cine ar putea să exprime exact ceea ce nici unul dintre
15 acești maeștri ai noilor mijloace de exprimare n-au știut să exprime clar? Sigur este că același Sturm und Drang* îi muncea, că ei, acești ultimi mari căutători, căutau în același mod! Cu toții dominați de literatură până peste urechi – cei dintâi artiști de formație literară universală –, de cele mai multe ori, ei înșiși scriitori, poeți, mijlocitori și combinatori de arte și simțuri (Wagner,
20 ca muzician, face parte dintre pictori, ca poet, dintre muzicieni, ca artist în general, dintre actori); cu toții niște fanatici ai expresiei "cu orice preț" – îl evidențiez pe Delacroix, cel mai de-aproape înrudit cu Wagner –, cu toții mari descoperitori în domeniul sublimului, chiar al urâtului și al monstruosului, descoperitori și mai mari în arta efectului, a etalării, a vitrinelor, cu toții niște
25 talente cu mult peste geniul lor –, virtuoși până-n măduva oaselor, cu căi tainice de acces la tot ce seduce, ademenește, constrânge, răvășește, dușmani înnăscuți ai logicii și ai liniilor drepte, avizi de ceea ce este străin, exotic, neobișnuit, pieziș, de ceea ce-i contrazice pe ei înșiși; ca oameni, niște tantali ai voinței, plebei ajunși sus, care se știau incapabili, în viață
30 și creație, de un tempo** aristocratic, de un lento***, – să ne gândim, de pildă, la Balzac –, muncitori neînfricați, aproape niște autodistrugători prin muncă; niște antinomici și revoluționari în privința moravurilor, niște ambițioși și nesătui fără echilibru și plăcere; cu toții, în sfârșit, frângându-se pe crucea creștină și lăsându-se la fund (iar aceasta, cu drept cuvânt: căci oare cine
35 dintre ei ar fi fost suficient de profund și de inocent pentru o filozofie a

---

* *În germ în text (cf. nota **, p. 125). (n.t.)*
** *În it. în text: "ritm". (n.t.)*
*** *În it. în text. (n.t.)*

anticristului? –), în ansamblu, o specie obraznic-îndrăzneaţă, splendid-violentă, zburând în sus şi cabrând, de oameni superiori, care trebuiau, în primul rând, să-şi familiarizeze secolul – iar acesta este secolul *mulţimii!* – cu ideea de "om superior"... N-au decât să hotărască între ei prietenii germani ai lui Richard Wagner dacă în arta wagneriană există ceva prin excelenţă german sau dacă trăsătura distinctivă a ei nu-i tocmai faptul că provine din izvoare şi impulsuri *transgermane*: în care caz nu poate fi subapreciat faptul că, pentru perfecţionarea tipului Wagner, a fost indispensabil tocmai Parisul, la care, în momentul cel mai decisiv, profunzimea instinctelor sale i-a impus să jinduiască, şi că întregul său fel de a se manifesta, de a-şi fi propriul apostol a putut să se desăvârşească numai în prezenţa modelului socialiştilor francezi. Poate că, făcând o comparaţie mai nuanţată, vom stabili, spre onoarea naturii germane a lui Richard Wagner, că acesta a reacţionat la toate mai puternic, mai îndrăzneţ, mai dur, mai înalt decât ar fi putut reacţiona un francez al secolului al nouăsprezecelea, – datorită împrejurării că noi, germanii, ne aflăm mai aproape de barbarie decât francezii –; chiar cel mai remarcabil lucru pe care l-a creat Richard Wagner, inaccesibil, irepetabil, inimitabil pentru întreaga rasă latină atât de târzie, pe vecie, iar nu numai pentru prezent, este poate: figura lui Siegfried, omul acela *foarte liber*, care, în realitate, pentru gustul unor vechi şi debile popoare civilizate, poate fi de departe prea liber, prea dur, prea vesel, prea sănătos, prea *anticatolic*. Poate chiar să fi fost un păcat împotriva romantismului, acest Siegfried antiromanic: ei bine, Wagner a plătit din plin pentru acest păcat, în zilele tulburi ale bătrâneţii lui, când – anticipând un gust care între timp a devenit politică – a început, cu vehemenţa religioasă proprie lui, dacă nu să-l urmeze, atunci măcar să predice *drumul spre Roma*. – Ca să nu fiu greşit înţeles în privinţa acestor ultime cuvinte, vreau să chem în ajutor câteva stihuri viguroase, care au să releveze până şi urechilor mai puţin fine ceea ce vreau eu, – ceea ce vreau *împotriva* "ultimului Wagner" şi a muzicii sale la Parsifal.

– E-n firea nemţilor aceasta? –
Acest piţigăit, din inimă de neamţ să vie?
E trup de neamţ acesta care singur se sfâşie?
Tămâia, simţurile înşelând – nemţească?
Şi-această crăcănare-a mâinilor popească?
Această prăbuşire, lâncezeală, ameţeală,
Acest bing-bang în neoprita lui bălăbăneală?

Aceste fandoseli de maici, ăst ave-n acioaie,
Extazu-acesta fals, nălţat la cer ca o văpaie?
– E-n firea nemţilor aceasta? –
Opriţi-vă la poartă ! Chibzuiţi nainte: –
Ce auziţi – e-al Romei crez fără cuvinte!

Capitolul al nouălea:
ce este aristocratic?

257

Orice ascensiune a tipului "om" a fost până acum opera unei societăți aristocratice – și așa va fi mereu și mereu: a unei societăți care crede într-o lungă scară a ierarhiei și într-o diferență de valoare dintre om și om și care, într-un anumit sens, are nevoie de sclavie. Fără *patosul distanței*, așa cum rezultă el din diversitatea incarnată a claselor sociale, din constanta privire a castei dominante ațintită în zare și asupra supușilor și a uneltelor și din la fel de constanta ei exersare în a executa și a comanda, în a oprima și a ține la distanță, nu s-ar putea naște câtuși de puțin nici celălalt patos mai misterios, râvnirea aceea la o mereu înnoită mărire a distanței în interiorul sufletului însuși, apariția unor ipostaze din ce în ce mai elevate, mai neobișnuite, mai îndepărtate, mai pronunțat încordate, mai cuprinzătoare, pe scurt, chiar ascensiunea tipului "om", continua "depășire de sine a omului", pentru a lua o formulă morală în accepțiune transmorală. Firește: în privința genezei unei societăți aristocratice (așadar, a premisei acelei ascensiuni a tipului "om"–), n-avem voie să ne lăsăm pradă nici unor dezamăgiri umanitare: adevărul e dur. Să recunoaștem fără înconjur cum au *început* până acum toate civilizațiile superioare pe pământ! Oameni cu o natură încă naturală, barbari în orice înțeles înfricoșător al cuvântului, oameni prădalnici, încă în posesia unor nevlăguite forțe volitive și pofte de putere, s-au năpustit asupra unor rase mai slabe, mai civilizate, mai pașnice, eventual de negustori sau crescători de vite, ori asupra unor vechi civilizații anemice în care tocmai se stingea pâlpâind ultima vitalitate în strălucitoare focuri de artificii ale spiritului și ale depravării. Casta aristocratică a fost întotdeauna la început casta barbarilor: supremația ei nu rezida, în primul rând, în forța fizică, ci în cea sufletească – erau oamenii *mai deplini* (ceea ce echivalează, pe orice treaptă, cu "fiarele mai depline"–).

258

Corupția, ca expresie a faptului că în interiorul instinctelor amenință anarhia și că fundamentul afectelor, care înseamnă "viață", este zdruncinat: corupția, după structura de viață în care se manifestă, este ceva radical diferit. Dacă, de exemplu, o aristocrație ca aceea a Franței de la începutul Revoluției își leapădă privilegiile cu o greață sublimă și se aduce pe sine însăși jertfă unei aberații a simțului ei moral, ei bine, aceasta este corupție: – n-a fost, de

fapt, decât actul final al acelor veacuri de corupție constantă în virtutea căreia își abandonase pas cu pas prerogativele senioriale și se redusese la o *funcție* a regalității (până la urmă chiar la o găteală și podoabă a acesteia). Esențialul la o bună și sănătoasă aristocrație este însă ca ea să *nu* se simtă funcție (fie a regalității, fie a comunității), ci *sens* și supremă legitimare a acestora, – ca ea să suporte, de aceea, cu cugetul curat, jertfa unei mulțimi de oameni care trebuie, *de dragul ei*, să fie coborâți și limitați la stadiul de oameni neisprăviți, de sclavi, de instrumente. Convingerea ei fundamentală trebuie să fie chiar faptul că societatea *nu* are voie să existe de dragul societății, ci numai ca infrastructură și eșafodaj pe care să se poată ridica o specie selectă de ființe la menirea ei superioară și mai ales la o *existență* superioară: ceva comparabil cu acele plante cățărătoare heliotropice din Java – numite Sipo Matador – care strâng în brațele lor un stejar atâta vreme și de atâtea ori, până ce sfârșesc prin a-și desface, înalt deasupra lui, dar sprijinite pe el, coroana în plină lumină, afișându-și fericirea. –

259

A renunța reciproc la jignire, violență, exploatare, a-ți pune voința pe aceeași treaptă cu a altuia: iată ce poate să devină, într-un anume sens rudimentar, o bună morală între indivizi, dacă sunt date condițiile pentru aceasta (adică similitudinea efectivă a acestora în ceea ce privește cantitatea de forță și măsura de valoare și compatibilitatea lor înăuntrul unui singur corp). Dar, de îndată ce am vrea să adoptăm în continuare acest principiu și, pe cât se poate, să-l considerăm chiar *principiu fundamental al societății*, el s-ar dovedi pe loc ceea ce este: voință de *negare* a vieții, principiu al disoluției și al decăderii. Aicea trebuie să medităm temeinic la fundament și să ne ferim de orice slăbiciune sentimentală: viața însăși este *în mod substanțial* apropriere, violare, înfrângere a celui străin și a celui mai slab, asuprire, asprime, impunere a propriilor forme, anexare și, cel puțin și în cazul cel mai blând, exploatare, – dar de ce să folosim mereu tocmai asemenea cuvinte care, din vremuri străvechi, poartă amprenta unei intenții calomnioase? Acel corp, înăuntrul căruia, așa cum s-a admis înainte, indivizii se tratează ca egali – ceea ce se întâmplă în orice aristocrație sănătoasă –, trebuie, dacă este un corp viu, iar nu unul pe moarte, să comită și el împotriva altor corpuri toate faptele de la care se rețin reciproc indivizii din el: va trebui să fie voința de putere în carne și oase, va crește, se va extinde, va atrage la sine, va dori să câștige supremația, – nu din vreo moralitate sau imoralitate oarecare, ci fiindcă el *trăiește* și fiindcă viața *este* chiar voință de putere. În nici un punct însă, conștiința comună a europenilor nu este mai recalcitrantă la

învăţătură ca aici; se visează peste tot acum, până şi în travestiuri ştiinţifice, la stadiile viitoare ale societăţii, din care să se elimine "caracterul exploatator": – ceea ce sună în urechile mele de parcă s-ar promite că se inventează o viaţă ce s-ar dispensa de toate funcţiile organice. "Exploatarea" nu face parte
5 dintr-o societate depravată sau imperfectă şi primitivă: ea ţine de *esenţa* a ceea ce este viu, ca funcţie organică de bază, este o consecinţă a voinţei de putere intrinsece, care este chiar voinţa de viaţă. – Să presupunem că, în teorie, aceasta este o inovaţie, – în realitate este *faptul primordial* al oricărei istorii: să fim dar sinceri faţă de noi înşine până aici! –

10 260

Trăgând o raită prin multele morale, mai subtile sau mai din topor, care au dominat până azi ori domină încă pe pământ, am dat de anumite trăsături care se repetă periodic laolaltă şi sunt legate între ele: până când mi s-au revelat, în sfârşit, două tipuri principale şi a rezultat o diferenţă esenţială. Există
15 o *morală a stăpânilor* şi o *morală a sclavilor*; – adaug imediat că în toate civilizaţiile superioare şi eterogene apar şi încercări de mediere între cele două morale, de şi mai multe ori, talmeş-balmeşul acestora şi reciproce răstălmăciri, ba, din când în când, stridenta lor juxtapunere – chiar în acelaşi om, înăuntrul unui singur suflet. Diferenţele de valori morale au luat
20 naştere fie în sânul unui neam dominant care, cu un sentiment de satisfacţie, a devenit conştient de deosebirea lui faţă de neamul dominat, – fie printre cei dominaţi, sclavii şi dependenţii de orice grad. În primul caz, când cei ce domină sunt aceia care stabilesc noţiunea de "bun", stările sufleteşti de elevaţie şi mândrie sunt cele percepute ca factor distinctiv şi ca factor determinant al
25 ierarhiei. Omul nobil detaşează de sine fiinţele în care îşi găseşte expresie contrariul unor asemenea stări de elevaţie şi mândrie: le dispreţuieşte. Să remarcăm numaidecât că, în această primă categorie de morală, antiteza "gut" und "schlecht"* semnifică acelaşi lucru cu "nobil" şi "vrednic de dispreţ": – antiteza "gut" und "*böse*" ** are altă origine. Dispreţuit este laşul, fricosul,

---

* "bun" şi "rău" *(cu sensul de "netrebnic"). (n.t.)*

** "bun" şi "*rău*" *(cu sensul de "diabolic"). Termenului* **rău**, *care în româneşte comportă o vastă polisemie (cf. DLR, s. v., unde acesta este glosat pe 13 coloane), îi corespund în germană mai multe cuvinte:* **arg**, **böse**, **schlecht**, **schlimm**, **übel** *etc. Hotărâtor pentru conotaţiile pe care le incumbă semantismul cuvântului românesc şi al respectivelor cuvinte nemţeşti rămâne contextul. De aceea, ori de câte ori cititorul va întâlni în ediţia noastră vocabula* **rău** *(cu ocurenţele sale), el poate presupune că este vorba de o redare a unuia sau altuia din cuvintele germane menţionate. Pentru N era foarte important să definească exact şi nuanţat semnificaţia termenilor cu care operează mai des atunci când ia în discuţie*

meschinul, cel ce se gândeşte la folosul îngust; la fel, neîncrezătorul cu căutătura lui neslobodă, cel ce se înjoseşte, specia canină de om care se lasă brutalizată, linguşitorul ce se milogeşte, dar, în primul rând, mincinosul : – este o convingere fundamentală a tuturor aristocraţilor că poporul de jos

---

conceptele morale de "bine" / "bun" şi "rău". Primul – "gut" – nu ridică probleme; al doilea însă este exprimat uneori prin **böse** *şi de foarte multe ori (aproximativ 350 de recurenţe) prin* **schlecht***. N nu pune semnul egalităţii între aceste două cuvinte din urmă, ci desemnează prin ele noţiunea "răului" din perspectiva moralei stăpânilor de sclavi* (**schlecht**) *şi a sclavilor* (**böse**) *(nu luăm în calcul aici "binele" şi "răul" din perspectiva religiilor pesimiste – cf. MA I 141). Şi o face încă din 1878, când publică partea I din "Omenesc, prea omenesc" (= MA I). Astfel, în aforismul 45,* Doppelte Vorgeschichte von Gut und Böse *[Dubla preistorie a binelui şi a răului], el acreditează ideea că, în conformitate cu viziunea castelor dominante,* Nu cel ce ne pricinuieşte daune, ci acela care este vrednic de dispreţ trece drept rău *[schlecht]. În viziunea* celor oprimaţi însă, orice alt om, fie el nobil sau sărac, trece drept ostil, brutal, exploatator, crud, viclean; rău *[böse]* este cuvântul care caracterizează omul, ba chiar orice vieţuitoare pe care o presupui, cum ar fi, de exemplu, un zeu; omenesc, divin au aceeaşi valoare cu diabolic, rău *[teuflisch, böse].* Semnele de bunătate, de ajutorare, de milă sunt receptate cu teamă ca perfidie, ca preludiu al unui deznodământ cumplit, ca ameţire şi înşelăciune, pe scurt, ca răutate rafinată *[verfeinerte Bosheit]. Să vedem şi alte definiţii: pentru* **schlecht***:* cel ce vrea să ruşineze mereu *(FW 273);* rău *[schlecht]* – înseamnă fricos! Iar vrednic de dispreţ i se pare cel veşnic îngrijorat şi oftând şi jeluindu-se şi cel ce-agoniseşte până şi cele mai mici câştiguri *[...]* orice-nţelepciune văicăreaţă *[...],* ne-ncrezătoare *[...],* cel ce se gudură *[....],* umilul *[...],* cel ce nu vrea niciodată să se apere, cel ce-nghite la scuipat veninos şi la căutături otrăvite, prearăbduriul, atotrăbdătorul, mulţumitul de toate *[...]* Rău *[Schlecht] [...]* tot ce-i slinos şi sluţit-slugarnic, neslobode clipiri din ochi, asuprite inimi *[...] (Za III* Despre cele trei rele 2*; a se corobora cu JGB 260, 144, 29-145, 3:* Dispreţuit... mincinosul); "rău" *["schlecht"]*, "dăunător", *"inutil" (echivalenţă deductibilă din GM I 3);* "rău" ["schlecht"], "umil", "comun", "nefericit" *(GM I 10);* Tot ce provine din slăbiciune *(AC 2); şi câteva însemnări din fragmentele postume:* Pe cel ce-i prea sever în judecata lui despre alţii îl consider rău *[schlecht]* – o spun eu cu Demostene. *(KSA 10, 1 [6], iulie-august 1882);* De făcut distincţie între schlecht (vrednic de dispreţ) şi böse *(KSA 10, 7 [69], primăvara-vara lui 1882);* "provoacă durere, deci este rău *[schlecht]*" – iată cea mai veche şi cea mai nouă concluzie şi partea cea mai comună a tuturor lucrurilor comune / De când am înţeles această origine a răului [des Schlechten], am râs de toată pălăvrăgeala din jurul lui Gut şi Schlecht / Jenseits des Guten und des Schlechten *[Dincolo de bine şi de rău] (KSA 10, 17 [13], toamna lui 1883;* Jenseits von Gut und Schlecht? / O / scriere filozofică polemică / (Spre întregirea şi lămurirea ultimei cărţi publicate "Dincolo de bine şi de rău") / De / Friedrich Nietzsche *(KSA 12, 6 [2], vara lui 1886-primăvara lui 1887; cf. şi nota*

este mincinos. "Noi, cei ce grăim adevărul" – așa se numeau între ei aristocrații din vechea Grecie. E clar că denumirile valorilor morale s-au aplicat, mai întâi și pretutindeni, la o a m e n i și, numai prin ricoșare și târziu, la a c t e :din

---

de la p. 329 referitoare la însemnarea lui N de pe dosul foii de titlu a ediției princeps GM); Nu ne mai putem imagina astăzi degenerescența morală separată de cea fiziologică: ea este un simplu complex simptomatic al celei din urmă; suntem răi *[schlecht]* în mod necesar, așa cum suntem bolnavi în mod necesar... Rău *[Schlecht]*: cuvântul exprimă aici anumite i n c a p a c i t ă ț i care, fiziologic, sunt legate de tipul de degenerescență: de ex., slăbiciunea voinței, nesiguranța și chiar pluralitatea "persoanei", neputința de a suspenda reacția ca urmare a unui stimul și de a te "stăpâni", blocarea în fața oricărui fel de sugestie din partea unei voințe străine. *(KSA 13, 14 [113], primăvara lui 1888);* văzută cu asemenea ochi, lumea noastră a r a t ă o b l i g a t o r i u rea *[schlecht]* și mizerabilă *(KSA 13, 15 [63], primăvara lui 1888); pentru* **böse***:* în miezul diabolicului *[in's Böse hinein]* este percepută puterea și amenințarea, o anumită grozăvie, dibăcie și vigoare ce nu îngăduie să se manifeste disprețul. *(JGB 260, 148, 21-23);* nu te îndoiai că Dumnezeu nu poate fi rău *[böse]* și că nu poate face nimic dăunător *(KSA 12, 10 [151], toamna lui 1887);* Omul "sălbatic" (sau, exprimat în termeni morali: omul r ă u *[böse]*) *(KSA 13, 14 [133], primăvara lui 1888) Sintetizând acum conotațiile morale ale acestor adjective (nu avem deci în vedere alte sensuri, în opoziție cu* **bun** *și adesea în concurență cu* **prost***, cum ar fi, despre timp, "rău", "prost", "urât"),* **böse** *înseamnă la N, din perspectiva claselor de jos, "puternic"; "diabolic", "ostil", "brutal", "exploatator", "crud", "sălbatic", "îngrozitor", "amenințător"; "perfid", "viclean", "abil", "de o răutate rafinată"; "dăunător"; iar* **schlecht***, din perspectiva castelor dominante, "slab", "neputincios", "vrednic de dispreț", "lipsit de voință", "fricos", "laș", "îngrijorat" (aici se cuprinde și sensul de "împovărat, încărcat, vinovat", cu referire la* **cuget***, germ.* **Gewissen***), " văicăreț", "susceptibil", "nesigur", "lingușitor", "mincinos", "strângător și lacom de foloase înguste"; "nedăunător"; "umil", "smerit", "supus", "neliber", "slugarnic", "meschin", "milog", "mizerabil", "refulat", "atotrăbdător", "mulțumit de toate", dar "nefericit"; "inutil", "incapabil", "comun"; "zeflemitor", "impulsiv", "intolerant"; "dăunător". Prin urmare, semul "dăunător" este ceea ce au în comun ca sens cele două cuvinte,* **böse** într-o măsură mai *mare,* **schlecht** *numai arareori, prevalând la el semul "nedăunător". Așa stând lucrurile, credem, că termenul care acoperă cel mai bine în românește întreaga sferă de sensuri a germ.* **schlecht** *este* **netrebnic***, cu pletora lui semantică de la înțelesul primar de "netrebuincios" la "nemernic", "vrednic de dispreț", iar nu* **dăunător***, așa cum apare la Horia Stanca și Janina Ianoși în versiunea de la Echinox, Cluj, 1993, a "Genealogiei moralei", susținuți de Ion Ianoși (a cărui Postfață, cu rezerva formulată mai sus, este excelentă). Menționăm, în final, corespondentele în alte limbi ale adjectivelor germane* **böse***: it.* **malvagio***, fr.* **méchant***, engl.* **evil***; și* **schlecht***: it.* **cattivo***, fr.* **mauvais***, engl.* **bad***; și ale substantivului* **rău** *(antonimul lui* **bine***), exprimat de N în titlul celebrei sale cărți "Dincolo de bine și de rău" prin* **Böse***: it.* **male***, fr.* **mal***, engl.* **evil***. (n.t.)*

care pricină este o mare gafă că istoricii moralei pleacă de la întrebări de felul ‹:›* "De ce a fost lăudat actul de milostenie?" Soiul nobil de om se simte *pe sine* drept determinant al valorilor, el nu are nevoie să fie aprobat, făcând următorul raționament ‹:›* "Ceea ce îmi este mie dăunător este dăunător în sine", se știe drept singurul care conferă lucrurilor demnitate, el este *creator de valori*. Cinstește tot ce cunoaște din sine însuși: o asemenea morală este autoproslăvire. În prim-plan se află sentimentul plenitudinii, al puterii gata să se reverse, fericirea tensiunii înalte, conștiința unei bogății ce ar dori să dăruiască și să fie de folos: – omul nobil îl ajută și el pe cel năpăstuit, dar nu sau aproape nu din milă, ci mai mult dintr-un impuls pe care-l generează belșugul de putere. Omul nobil prețuiește în propria-i persoană pe cel puternic, inclusiv pe cel ce are putere asupra lui însuși, pe cel ce știe să vorbească și să tacă, pe cel ce exercită cu plăcere severitate și asprime față de sine însuși și arată respect față de tot ce este sever și aspru. "O inimă de piatră mi-a pus Wotan în piept", se spune într-o veche saga scandinavă: așa a izbucnit expresia exactă din sufletul unui viking mândru. Un astfel de soi uman e mândru tocmai de faptul că nu este făcut pentru milă: din care motiv eroul acestei saga adaugă prevenind ‹:›* "Celui ce n-are încă de tânăr o inimă aspră, ea nu i se va înăspri niciodată." Nobilii și vitejii ce gândesc astfel sunt cel mai departe de acea morală care vede exact în mila sau în acțiunea pentru alții ori în désintéressement** simbolul a ceea ce este moral; încrederea în sine însuși, mândria generată de propriul eu, o aversiune funciară și o ironie față de "dezinteres" ține de morala aristocratică la fel de categoric precum o ușoară desconsiderare și precauție față de compătimire și de "inima caldă". Cei puternici sunt aceia care *știu* să prețuiască, aceasta li-e arta, acesta-i domeniul ingeniozității lor. Respectul profund pentru vechime și tradiție – întregul drept se bazează pe acest dublu respect –, credința și prejudecata în favoarea strămoșilor și în defavoarea celor ce vin este tipică în morala puternicilor; și invers, dacă oamenii cu "idei moderne" cred aproape instinctiv în "progres" și în "viitor" și sunt lipsiți din ce în ce mai mult de considerație față de antichitate, prin aceasta se trădează deja îndeajuns obârșia nearistocratică a acestor "idei". Cel mai mult însă, o morală a stăpânitorilor este străină de gustul actual și neliniștitoare prin rigoarea principiului ei, după care ai obligații numai față de cei de-o seamă cu tine; iar față de indivizii de rang inferior și față de toți străinii ți-e îngăduit să acționezi după cum crezi de cuviință sau "după pofta inimii" și, în orice caz, "dincolo de bine și de rău" –: aici își pot avea locul

** Întregirea noastră. (n.t.)*

*** În fr. în text: "dezinteresare, nepăsare". (n.t.)*

mila și altele de felul acesta. Capacitatea și obligația unei îndelungate gratitudini și a unei îndelungate răzbunări – amândouă numai în cadrul celor de aceeași teapă –, subtilitatea în felul de a răsplăti, rafinamentul ideii de prietenie, o anumită necesitate de a avea dușmani (un fel de canale de scurgere pentru afecte ca invidia, combativitatea, trufia, – în fond, pentru a putea fi bun prieten): toate acestea sunt indicii tipice ale moralei aristocrate, care, așa cum s-a arătat, nu este morala "ideilor moderne" și de aceea, astăzi, e dificil să te identifici cu ea, ca și s-o dezgropi și s-o descoperi. – Altfel stau lucrurile cu al doilea tip de morală, *morala sclavilor*. Presupunând că violentații, asupriții, suferinzii, servii, cei nesiguri de ei înșiși, obosiții fac morală: care va fi criteriul comun al evaluărilor lor morale? Probabil că-și va găsi expresie o suspiciune pesimistă față de întreaga situație a omului, poate o condamnare a omului, inclusiv a situației sale. Privirea sclavului este invidioasă pe virtuțile celui puternic: el este sceptic și neîncrezător, posedă un *rafinament* al neîncrederii față de tot ce este "bun" și prețuit de stăpân –, ar vrea să fie convins că fericirea însăși a acestuia nu este veritabilă. Dimpotrivă, sunt scoase în evidență și scăldate în lumină calitățile care servesc la ușurarea existenței celor ce suferă: în această privință sunt la mare cinste mila, mâna protectoare și gata să ajute, inima caldă, răbdarea, sârguința, smerenia, bunăvoința –, căci acestea sunt, din punctul lui de vedere, calitățile cele mai de trebuință și aproape unicele modalități de a suporta greutățile vieții. Morala sclavilor este, în esență, morală utilitară. Iată vatra în care s-a născut faimoasa antiteză "bun" și *"diabolic"*: în miezul diabolicului este percepută puterea și amenințarea, o anumită grozăvie, dibăcie și vigoare ce nu îngăduie să se manifeste disprețul. După morala sclavilor, cel "diabolic" stârnește, așadar, teamă; după morala stăpânilor, tocmai cel "bun" este acela care stârnește și vrea să stârnească teamă, în timp ce omul "netrebnic" este resimțit ca unul vrednic de dispreț. Antiteza își atinge punctul culminant atunci când, ca urmare a moralei sclavilor, o boare de desconsiderare îi învăluie și pe cei "buni" ai acestei morale – desconsiderare ce poate fi ușoară și bine intenționată –, fiindcă cel bun, potrivit mentalității sclavilor, trebuie să fie, în orice caz, omul *neprimejdios*: el este blând, ușor de dus, eventual puțin cam prost, un bonhomme*. Peste tot unde morala sclavilor dobândește supremația, limbajul tinde să apropie cuvintele "bun" și "prost". – O ultimă diferență esențială: jinduirea după *libertate*, instinctul fericirii și al nuanțelor sentimentului de libertate țin în mod necesar de morala și de moralitatea sclavilor, în același fel în care arta și extazul venerației și abnegației sunt simbolul normal al unui mod

---

* *În fr. în text. (n.t.)*

aristocratic de a gândi şi a aprecia. – Din aceasta se poate înțelege fără multă vorbă de ce iubirea c a p a s i u n e – care este specialitatea noastră europeană – trebuie să fie de origine absolut nobilă: ştiut fiind că invenția ei aparține poeților-cavaleri provensali, acei oameni minunați, născocitori a
5 ceea ce se cheamă "gai saber"*, cărora Europa le datorează atâtea şi aproape existența ei proprie. –

261

De lucrurile care, poate, sunt cel mai greu de înțeles pentru un om nobil ține vanitatea: el va fi ispitit s-o tăgăduiască şi acolo unde alt soi de om
10 consideră că o prinde cu amândouă mâinile. Problema lui este aceea de a-şi închipui nişte ființe care încearcă să inspire o bună părere despre ele, pe care ele însele n-o au despre sine – şi deci nici n-o "merită" –, şi care totuşi, până la urmă, c r e d ele însele în această părere bună. Acest lucru îi apare, pe jumătate, atât de lipsit de gust şi de respect față de sine, pe cealaltă jumătate,
15 atât de baroc-irațional, încât i-ar face plăcere să perceapă vanitatea ca o excepție şi s-o conteste în cele mai multe cazuri în care se vorbeşte despre ea. El va spune, de pildă: "Mă pot înşela asupra valorii mele şi, pe de altă parte, să cer totuşi ca valoarea mea, întocmai aşa cum mi-o apreciez eu, să fie recunoscută şi de alții, – dar asta nu-i vanitate (ci îngâmfare ori, în cazurile
20 mai frecvente, ceea ce se numeşte "smerenie", chiar "modestie")." Sau şi: "Din multe motive mă pot bucura de buna părere a altora despre mine, poate fiindcă îi prețuiesc şi-i iubesc şi mă bucur cu fiecare dintre bucuriile lor, poate şi fiindcă părerea lor bună ratifică şi întăreşte în mine credința în propria mea părere bună, poate fiindcă părerea bună a altora, chiar şi în cazuri în care eu
25 n-o împărtăşesc, îmi foloseşte totuşi sau îmi făgăduieşte foloase, – dar toate acestea nu sunt vanitate." Omul nobil trebuie să-şi lămurească, mai întâi prin constrângere, îndeosebi cu ajutorul istoriei, faptul că, din vremuri imemoriale, în toate straturile sociale subordonate într-un fel sau altul, omul de rând e r a doar ceea ce v a l o r a el: nedeprins în nici o formă să-şi atribuie sieşi valori,
30 nici nu-şi acorda altă valoare decât cea pe care i-o acordau stăpânii săi (adevăratul d r e p t s e n i o r i a l este acela de a crea valori). Poate fi înțeles ca o consecință a unui atavism îngrozitor faptul că omul obişnuit, chiar şi azi, a ş t e a p t ă întotdeauna mai întâi o părere despre el şi apoi i se supune ei în mod instinctiv: dar nicidecum doar unei păreri "bune", ci şi uneia proaste şi
35 nedrepte (să ne gândim, bunăoară, la cea mai mare parte a autoestimărilor şi

---

* *În occitană în text, însemnând, ca şi* "la gaya scienza", *subtitlul "Ştiinței vesele", chiar "ştiința veselă" (de remarcat că în spaniolă "la gaya ciencia" este echivalent cu "arta poetică"). (n.t.).*

autosubestimărilor pe care femeile credincioase le deprind de la duhovnicii lor şi, în general, creştinul credincios le deprinde de la biserica lui). În realitate, conform lentului progres al ordinii democratice a lucrurilor (şi conform cauzei sale, amestecul sângelui stăpânilor şi al sclavilor), impulsul, rar şi nobil la origine, de a-ţi conferi o valoare pornind de la propria-ţi persoană şi de "a gândi bine" despre tine însuţi va fi acum încurajat şi răspândit din ce în ce mai mult : însă el are împotrivă-i, în orice epocă, o tendinţă mai veche, mai amplă şi incarnată mai profund, – şi, în fenomenul "vanităţii", această tendinţă mai veche ajunge stăpână peste cea mai tânără. Vanitosul se bucură de *fiecare* părere bună pe care o aude despre el (absolut în afara tuturor punctelor de vedere despre utilitatea ei şi, de asemenea, făcând abstracţie de adevărul sau falsitatea acesteia), tot aşa cum suferă din pricina fiecărei păreri proaste: căci el li se supune amândurora, li se *simte* supus, din cel mai vechi instinct al supunerii ce răbufneşte în el. – Este "sclavul" din sângele celui vanitos, un rest din viclenia sclavului – şi câte rămăşiţe de "sclav" nu-s încă acum, bunăoară, în femeie! –, acela care caută să determine exprimarea unor bune păreri despre el; tot sclavul este acela care, imediat după aceea, îngenunchează el însuşi în faţa acestor păreri, ca şi când nu el le-ar fi provocat. – Şi, repetându-ne : vanitatea este un atavism.

262

O specie ia naştere, un tip devine robust şi puternic în lunga luptă cu nişte condiţii *nefavorabile*, în esenţă aceleaşi. Invers, se ştie din experienţele crescătorilor de animale că speciile care au parte de o hrană excesivă şi, în general, de un plus de ocrotire şi îngrijire, tind cât de curând, în modul cel mai pronunţat, spre variaţia tipului şi abundă în minuni şi monstruozităţi (inclusiv în vicii monstruoase). Să analizăm acum o colectivitate aristocratică, eventual un vechi polis grecesc ori Veneţia, ca organizare, fie voluntară, fie involuntară, într-un scop *formativ*: coabitează aici nişte oameni, orientaţi spre ei înşişi, care vor să-şi impună specia, de regulă fiindcă *trebuie* să se impună ei înşişi ori fiindcă riscă teribil să fie stârpiţi. Aici lipseşte acel factor favorizant, acea abundenţă, acea ocrotire datorită cărora este facilitată variaţia; specia are nevoie de sine însăşi ca specie, ca un lucru care poate să se impună şi să dăinuie cu adevărat în virtutea rezistenţei, a uniformităţii sale, a simplităţii formei sale, în lupta continuă cu vecinii sau cu supuşii care se răzvrătesc ori ameninţă cu răzvrătirea. Experienţa cea mai vastă o învaţă căror calităţi, în primul rând, le datorează ea faptul că există încă, în ciuda tuturor zeilor şi a oamenilor, faptul că a tot triumfat: aceste calităţi le numeşte virtuţi, numai pe aceste

virtuți le cultivă și le potențează. Face asta cu severitate, chiar pretinde severitate; orice morală aristocratică este intolerantă în educarea tineretului, în subordonarea femeilor, în cutumele matrimoniale, în raportul dintre bătrâni și tineri, în legile penale (care îi au în vedere numai pe cei devianți): – ea
5 numără chiar intoleranța printre virtuți, sub numele de "justețe". Un tip cu trăsături puține, dar foarte puternice, o specie de oamnei strașnici, bătăioși, prudent-taciturni, închiși și ascunși (și, ca atare, cu cel mai fin simț pentru farmecul și multele nuances* ale societății), prinde în felul acesta consistență dincolo de schimbarea generațiilor; lupta constantă cu mereu aceleași condiții
10 n e f a v o r a b i l e este, cum am spus, cauza pentru care un tip se întărește și se înăsprește. Până la urmă însă rezultă o situație fericită, imensa încordare se destinde; poate că printre vecini nu mai există dușmani, iar mijloacele de existență, chiar cele pentru plăcerile vieții, se găsesc din plin. Chingile și constrângerea vechii discipline se rup dintr-o singură lovitură: ea nu mai
15 este simțită ca necesară, condiționând existența, – dacă ar vrea să se mențină, ar putea-o face numai ca o formă de l u x , ca g u s t arhaizant. Variația, fie ca deviere (în ceva superior, în ceva mai rafinat, mai neobișnuit), fie ca degenerare și monstruozitate, compare dintr-o dată pe scenă în toată plenitudinea și splendoarea ei, individul îndrăznește să se comporte și să
20 se evidențieze ca individ. În aceste momente de cotitură ale istoriei se manifestă, irumpând în paralel și adesea încâlcindu-se și încurcându-se reciproc, pe de o parte, o odrăslire magnifică, diversă, de pădure virgină, un fel de tempo t r o p i c a l în creșterea pe-ntrecute, și, pe de altă parte, o imensă prăpădire și ruinare datorate egoismelor îndreptate sălbatic unele
25 împotriva altora, oarecum explodând, care luptă între ele "pentru soare și lumină" și nu mai știu aplica, din morala de până acum, nici o limită, nici o înfrânare, nici o cruțare. Morala aceasta însăși a fost aceea care a acumulat uriașa energie ce-a întins atât de amenințătoare arcul: – acuma este, acum ajunge să fie "depășită". Punctul critic și neliniștitor în care viața mai largă,
30 mai complexă, mai cuprinzătoare t r ă i e ș t e d e p a r t e de vechea morală este atins; "individul" se află în situația de a fi nevoit să dea o legislație proprie, să scornească șiretlicuri și tertipuri proprii în vederea autoconservării, a autoascensiunii, a automântuirii. Numai scopuri noi, numai mijloace noi, nemaiexistând nici o formulă comună; răstălmăcirea în cârdășie cu
35 desconsiderarea; decăderea, nimicirea și poftele fără măsură – înfiorător de înnodate; geniul rasei revărsându-se din toate cornurile abundenței binelui și ale răului; o fatală concomitență a primăverii și a toamnei, mustind de noi atracții și văluri care caracterizează depravarea tinerească, încă inepuizată,

* *În fr. în text. (n.t.)*

încă neobosită. S-a ivit iarăşi primejdia, mama moralei, marea primejdie, transpusă de data asta în individ, în aproapele şi în prietenul tău, pe stradă, în propriul copil, în propria inimă, în tot ce este mai personal şi mai tainic în dorința şi voința ta: ce vor avea de predicat acum filozofii moralei care suie cam în vremea asta la orizont? Ei, aceşti perspicace observatori şi gură-cască, descoperă că ne îndreptăm rapid spre moarte, că totul se perverteşte şi face să se pervertească în jurul lor, că nimic nu rămâne în picioare până poimâine, cu excepția unei singure specii de oameni, mediocrii incurabili. Doar mediocrii au perspectiva de a se perpetua, de a se înmulți, – ei sunt oamenii viitorului, unicii supraviețuitori; "fiți ca ei! deveniți mediocri!" – porunceşte acum singura morală care mai are un sens, care mai găseşte ascultare. – Dar ea este greu de predicat, această morală a mediocrității! – ea n-are voie, categoric, să mărturisească vreodată ce este şi ce vrea! ea trebuie să vorbească despre măsură şi demnitate şi datorie şi iubirea aproapelui, – ce eforturi va face să-şi ascundă ironia! –

263

Există un instinct al rangului, care, mai mult ca toate, este deja primul semn al unui rang înalt; există o plăcere dată de nuanțele respectului, care face să se deducă obârşia şi tabieturile aristocratice. Delicatețea, bunătatea şi înălțimea unui suflet sunt puse în mod serios la încercare, dacă pe lângă el trece ceva care-i de prim rang, dar pe care fiorii autorității încă nu-l protejează de înțepături şi grosolănii indiscrete: ceva ce, lipsit de orice semne distinctive, nedescoperit, ispititor, poate învăluit şi travestit în mod deliberat, îşi vede de drum ca o piatră de încercare vie. Cel de care ține sarcina şi deprinderea de a sonda sufletele, acela se va folosi, în diferite forme, tocmai de această artă pentru a stabili valoarea supremă a unui suflet, ierarhia înnăscută şi de neclintit din care face el parte: îl va pune la încercare bazat pe propriul lui instinct de respect. Différence engendre haine*: ordinaritatea câte unei naturi țâşneşte brusc, aidoma unei ape murdare, atunci când sunt purtate prin fața ei cine ştie ce recipient sacru, ce obiect de preț din scrinuri încuiate, ce carte cu semnele marelui destin; şi, pe de altă parte, există o muțenie nedeliberată, o ezitare a privirii, o potolire a tuturor gesturilor, din care se vădeşte că un suflet simte apropierea celui mai vrednic de stimă. Felul în care se menține până azi în totalitate respectul pentru Biblie în Europa este, poate, cea mai bună mostră de cultivare şi rafinare a moralei pe care Europa o

---

* *În fr. în text: "Diferența naşte ură". (n.t.)*

datorează creştinismului: cărţi de o asemenea profunzime şi de maximă importanţă au nevoie, pentru protecţia lor, de o tiranie a autorităţii care să vină din afară, spre a dobândi acele milenii de *dăinuire* ce sunt necesare ca să le epuizeze şi să le descifreze. S-a ajuns departe dacă i s-a inculcat,
5 în sfârşit, marii mulţimi (capetelor seci şi maţelor repezite de tot felul) sentimentul acela că n-are voie să atingă totul; că există trăiri sacre în faţa cărora ea trebuie să-şi scoată ciubotele şi să-şi ţină departe mâna murdară, – aceasta este aproape suprema ei înălţare la umanitate. Din contra, poate că nimic nu acţionează atât de dezgustător în aşa-numiţii oameni culţi, în
10 credincioşii "ideilor moderne" ca lipsa lor de ruşine, comoda lor impertinenţă cu care ochiul şi mâna le ating, ling şi pipăie orice; şi nu-i exclus ca astăzi să se găsească încă în popor, în poporul de jos, mai cu seamă printre ţărani, mai multă nobleţe *relativă* a gustului şi mai mult tact al respectului decât la cititorii de ziare din lumea galantă a spiritului, la oamenii culţi.

15 ## 264

Nu se poate şterge din sufletul unui om ceea ce străbunii lui au făcut cu cea mai mare plăcere şi constanţă: fie că au fost, bunăoară, nişte zeloşi economi şi nişte accesorii ale unei mese de scris şi ale unei case de bani, modeşti şi burghezi în dorinţele lor, modeşti şi în virtuţile lor; fie că au trăit de
20 dimineaţa până seara obişnuiţi cu porunca, dedaţi unor petreceri straşnice şi, pe lângă aceasta, poate unor obligaţii şi răspunderi şi mai straşnice; fie că au sfârşit prin a-şi sacrifica odată, cine ştie când, vechi privilegii legate de naştere şi proprietate, ca să trăiască în întregime pentru credinţa lor – pentru "dumnezeul" lor –, ca oamenii cu o conştiinţă neînduplecată şi sensibilă,
25 care roşeşte de orice aranjament. Nu-i deloc cu putinţă ca un om să *nu* aibă în el calităţile şi predilecţiile părinţilor şi ale strămoşilor săi: orice ar obiecta aparenţa. Iată care-i problema rasei. Presupunând că se cunoaşte câte ceva despre părinţi, atunci este admisă o concluzie cu privire la copil: vreo respingătoare necumpătare, vreo invidie ascunsă, un fel inelegant de a-şi
30 da dreptate – aşa cum aceste trei lucruri împreună au constituit în toate timpurile adevăratul tip de mitocan –, ceva similar se transmite copilului tot aşa de sigur ca sângele stricat; iar cu ajutorul celei mai bune educaţii şi instruiri abia dacă reuşim să *salvăm aparenţele* în privinţa unei asemenea moşteniri. – Şi ce altceva urmăreşte astăzi educaţia şi instruirea?!
35 În veacul nostru foarte popular, vreau să zic mitocănesc, "educaţia" şi "instruirea" *trebuie* să fie, în principal, arta de-a înşela, – de-a înşela prin a trece cu vederea originea, gloata moştenită în trup şi suflet. Un educator care ar predica astăzi cu precădere sinceritatea şi le-ar striga în permanenţă

învăţăceilor săi ‹:›* "Fiţi sinceri! fiţi naturali! comportaţi-vă aşa cum sunteţi!" – chiar un astfel de asin virtuos şi de bună-credinţă ar învăţa după o vreme să apuce furca** lui Horaţiu ca naturam expellere***: cu ce rezultat? "Gloata" usque recurret****. –

265

Cu riscul de a decepţiona nişte urechi naive, eu afirm: egoismul ţine de esenţa sufletului nobil, am în vedere acea convingere de nestrămutat că, unei fiinţe cum "suntem noi", alte fiinţe, prin natura lor, trebuie să-i fie supuse şi să i se jertfească. Sufletul nobil receptează această situaţie a egoismului său fără nici un semn de întrebare, precum şi fără vreun sentiment de apăsare, constrângere, samavolnicie în această privinţă, mai degrabă ca pe ceva ce-şi poate avea fundamentul în legea primordială a lucrurilor: – dacă ar căuta un nume pentru această stare de fapt, el ar spune ‹:›* "Este dreptatea însăşi." El concede în sinea lui, în circumstanţe care-l fac să ezite iniţial, că există oameni egali în drepturi cu el; de îndată ce se lămureşte asupra acestei chestiuni a rangului, se mişcă printre aceşti egali şi egal îndreptăţiţi cu aceeaşi siguranţă în pudoare şi-n delicat respect pe care o are în relaţia cu el însuşi, – conform unei mecanici cereşti înnăscute, la care se pricep toate stelele. Este un soi *în plus* de egoism al său această delicateţe şi autolimitare în relaţia cu egalii lui – fiecare stea este o astfel de egoistă –: el se preţuieşte *pe sine însuşi* în ei şi în drepturile pe care le cedează lor, nu se îndoieşte că schimbul de onoruri şi drepturi, ca *esenţă* a oricărei relaţii, face şi el parte din starea naturală a lucrurilor. Sufletul nobil dă, aşa cum ia, din instinctul înflăcărat şi impresionabil al recompensei, instinct care se sprijină pe temelia acestui suflet. Conceptul de "îndurare" n-are, inter pares*****, nici un sens şi nici o mireasmă; poate că există un mod sublim de a suporta oarecum cu resemnare nişte daruri de sus şi de a le sorbi însetat ca pe nişte picături: dar, pentru arta şi comportamentul acesta, sufletul nobil n-are nici o aptitudine. Egoismul său îl împiedică în acest caz: în general, el nu priveşte cu ochi buni în "sus", – ci sau *înaintea* lui, orizontal şi calm, sau în jos: – *el se ştie în sferele înalte*. –

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

** *În lat. în text: "furca". (n.t.)*

*** *În lat. în text: "să gonească natura". (n.t.)*

**** *În lat. în text: "revine mereu". (n.t.)*

***** *În lat. în text: "între cei egali (de acelaşi rang)". (n.t.)*

266

"Îi putem acorda cu adevărat stima noastră doar aceluia ce nu se *caută* pe sine însuşi." – Goethe către consilierul Schlosser.

267

5 Au chinezii o vorbă cu care mamele îşi deprind de timpuriu copiii: siao-sin "fă-ţi inima *mică*!" Iată tendinţa fundamentală propriu-zisă a civilizaţiilor târzii: nu mă îndoiesc că un grec din antichitate ar recunoaşte şi la noi, europenii de astăzi, întâi şi-ntâi autominimalizarea, – numai prin aceasta ne-am şi situat "în răspăr cu gustul" lui. –

10 268

Ce este, la urma urmelor, locul comun? – Cuvintele sunt un fel de semne muzicale pentru noţiuni; noţiunile însă, nişte semne plastice mai mult sau mai puţin determinate pentru impresii ce adesea revin şi se întrunesc, pentru grupuri de impresii. N-ajunge, ca să ne înţelegem unii pe alţii, să folosim
15 aceleaşi cuvinte: trebuie să întrebuinţăm aceleaşi cuvinte şi pentru acelaşi gen de trăiri lăuntrice, trebuie, în definitiv, să avem *în comun* unii cu alţii experienţa noastră. De aceea, oamenii care fac parte din unul şi acelaşi popor se înţeleg mai bine între ei decât cei ce aparţin unor popoare diferite, chiar dacă se servesc de aceeaşi limbă; sau, mai bine zis, dacă nişte oameni
20 au trăit multă vreme împreună în condiţii asemănătoare (de climă, de teren, de risc, de nevoi, de muncă), *rezultă* din asta ceva ce "se înţelege", un popor. În toate sufletele, un număr egal de trăiri ce revin ades a obţinut supremaţia asupra celor ce survin mai rar: pe baza lor ne înţelegem repede şi din ce în ce mai repede – istoria limbii este istoria unui proces de prescurtare –; pe baza
25 acestei înţelegeri, ne legăm mai strâns şi din ce în ce mai strâns. Cu cât mai mare este periclitatea, cu atât mai mare este nevoia de a cădea de acord repede şi uşor asupra a ceea ce este necesar; a nu ne înţelege greşit la primejdie, iată lucrul de care oamenii nu se pot lipsi cu nici un chip în relaţiile dintre ei. Această probă se face şi în cazul oricărei prietenii şi legături amoroase:
30 nimic de felul acesta nu-i de durată din moment ce devine evident că unul din cei doi, uzând de aceleaşi cuvinte, simte, gândeşte, presimte, doreşte, se teme altfel decât celălalt. (Teama de "veşnica neînţelegere": iată geniul acela binevoitor care împiedică de atâtea ori persoane de sex diferit să-ncheie alianţe precipitate la care le îndeamnă simţurile şi inima – iar *nu* cine ştie ce "geniu
35 al speciei" schopenhauerian –!) Grupurile de impresii dinăuntrul unui suflet care se trezesc cel mai repede, care iau cuvântul, care dau porunca, acelea decid asupra întregii ierarhii de valori ale lor, acelea stabilesc până la urmă

tabla lor de bunuri. Evaluările pe care le face un om trădează ceva din "structura" sufletului său şi în ce-şi vede acesta condiţiile de viaţă, primejdia propriu-zisă. Admiţând acum că primejdia, de când lumea, i-a putut apropia unii de alţii numai pe acei oameni care indică, prin semne asemănătoare, nişte nevoi asemănătoare, nişte trăiri asemănătoare, reiese în general că *posibilitatea* lesnicioasă *de a face cunoscută* primejdia, adică, în ultimă instanţă, trăirea doar a unor întâmplări obişnuite şi *comune*, trebuie să fi fost cea mai evidentă dintre toate forţele care au dispus până acum de om. Oamenii mai asemănători, mai simpli au fost şi sunt întotdeauna în avantaj, cei mai selecţi, mai fini, mai neobişnuiţi, mai greu de înţeles rămân uşor singuri, cad, în izolarea lor, înfrânţi de nenorociri şi rareori se înmulţesc. Trebuie să se apeleze la nişte imense forţe potrivnice pentru a împiedica acest natural, prea natural progressus in simile*, desăvârşirea omului în ceea ce este asemănător, obişnuit, mediu, gregar – în *ceea ce este comun*!

269

Cu cât mai mult un psiholog – un psiholog şi un ghicitor în suflete înnăscut, unul ineluctabil – se întoarce spre cazurile şi oamenii mai deosebiţi, cu atât creşte riscul său de a fi copleşit de milă: el are *nevoie* de asprime şi seninătate mai mult decât oricare alt om. Decăderea, ruinarea oamenilor superiori, a sufletelor de un soi mai ciudat este, evident, regula: e groaznic să ai în permanenţă înaintea ochilor o astfel de regulă. Martiriul frecvent al psihologului care a descoperit această ruinare, care descoperă o dată şi apoi *aproape* mereu şi mereu, de la un capăt la altul al istoriei, această "boală fără leac", totală, dinăuntrul omului superior, acest veşnic "prea târziu!" în orice sens, – poate, eventual, să devină într-o zi cauza faptului că el se întoarce cu înverşunare împotriva propriei sale sorţi şi încearcă să se autodistrugă, – a faptului că el însuşi "decade". Vom sesiza aproape la fiecare psiholog o revelatoare predilecţie şi plăcere pentru relaţiile cu oamenii simpli şi cu bună rânduială: prin aceasta se reveleează faptul că el simte mereu nevoia unei restabiliri, că duce lipsa unui fel de refugiu şi de uitare, departe de ceea ce i-a împovărat conştiinţa cu scrutările şi inciziile lui, cu "meseria" lui. Teama de memoria sa îi este proprie. Judecata altora îl reduce lesne la tăcere: ascultă cu o faţă imobilă cum se venerează, se admiră, se iubeşte, se transfigurează acolo unde el a *văzut*, – sau îşi ascunde încă muţenia consimţind formal la cine ştie ce opinie la modă. Poate că paradoxul situaţiei sale merge până acolo cu grozăvia, încât mulţimea, oamenii culţi, exaltaţii învaţă, la rândul lor, marea veneraţie exact unde el a învăţat

* *În lat. în text: "progres în ceea ce este asemănător". (n.t.)*

marea milă alături de marele dispreț, – venerația pentru "bărbații mari" și pentru monștri, de dragul cărora binecuvântăm și cinstim patria, pământul, demnitatea omenirii, pe noi înșine, lucruri la care trimitem tineretul educându-l... Și cine știe dacă până acum nu s-a întâmplat același lucru în toate cazurile mari: faptul că mulțimea a adorat un zeu, – și că "zeul" nu era decât un biet animal de jertfă! Succesul a fost întotdeauna cel mai mare mincinos, – iar "opera" însăși este un succes; marele om de stat, cuceritorul, descoperitorul sunt costumați în creațiile lor până la a deveni de nerecunoscut; "opera", cea a artistului, a filozofului, îl inventează mai întâi pe cel ce a creat-o, pe cel ce trebuie s-o fi creat; "marii bărbați", așa cum sunt ei venerați, sunt niște poezioare proaste compuse ulterior; în lumea valorilor istorice *domnește* calpuzănia*. Acești poeți mari, de exemplu, acești Byron, Musset, Poe, Leopardi, Kleist, Gogol, – așa cum sunt ei acum, cum poate trebuie să fie: oameni ai momentului, entuziaști, senzuali, puerili, ușuratici și imprevizibili în ceea ce priveșt neîncrederea și încrederea; cu suflete în care, de regulă, trebuie să fie ascunsă vreo crăpătură; adesea răzbunându-se prin operele lor pentru o murdărie lăuntrică, adesea, prin elanurile lor, căutând uitare incomodați de o memorie prea fidelă, adesea, rătăciți în mocirlă și aproape îndrăgostiți de ea, până ce ajung aidoma luminițelor rătăcitoare de jur împrejurul smârcurilor și se *închipuie* stele – poporul îi numește atunci cu ușurință idealiști –, adesea luptându-se cu o îndelungată lehamite, cu o stafie de necredință, mereu revenind, care împrăștie fiori reci și-i silește să râvnească gloria** și să devoreze "încrederea în ei înșiși" din mâinile unor lingușitori cherchelíți: – ce *martiriu* sunt acești artiști mari și, în general, oamenii superiori pentru cel ce i-a intuit odată! E atât de ușor de înțeles că *ei* se bucură, când nici nu se așteaptă, tocmai din partea femeii – care este clarvăzătoare în lumea pătimirii și, din păcate, și dornică mult peste puterile sale să ajute și să salveze – de cele mai devotate și nețărmurite izbucniri de *compătimire*, pe care mulțimea, cu precădere mulțimea adoratoare, nu le înțelege și le copleșește cu comentarii curioase și orgolioase. Această compătimire se înșală în mod regulat asupra forței sale; femeia ar dori să creadă că iubirea este în stare de *orice*, – este adevărata ei *credință*. Vai, cunoscătorul inimii sesizează cât de săracă, de proastă, de neajutorată, de pretențioasă, de stângace, mai ușor distrugând decât salvând este până și cea mai bună și mai profundă iubire! – E posibil ca, sub sfânta poveste

* *Am preferat traducerea lui* Falschmünzerei (*aici și infra, 199, 204*) *"falsificare de bani", ca și a lui* Falschmünzer (GM III 14, *263*) *"falsificator de bani", prin "calpuzănie", resp. "calpuzan", care, deși arhaice, au avantajul expresivității stilistice și, nefiind sintagme, al supleței sintactice.* (*n.t.*)

** *În lat. în text. (n.t.)*

și deghizare a vieții lui Isus, să se ascundă unul dintre cele mai dureroase cazuri de martiriu al *științei despre iubire*: martiriul celei mai inocente și nesățioase inimi, pe care n-a săturat-o nici o iubire omenească vreodată, care *pretindea* iubire, pretindea să fie iubită și nimic altceva, cu duritate, cu demență, cu izbucniri cumplite împotriva celor ce-i refuzau iubirea; povestea unui biet nesăturat și nesătul de iubire, care a trebuit să inventeze iadul ca să-i trimită acolo pe cei ce nu *voiau* să-l iubească, – și care, în sfârșit, devenind cunoscător într-ale iubirii omenești, a trebuit să inventeze un dumnezeu care este numai iubire, numai putere de iubire, – care se milostivește de iubirea omenească, fiindcă este încă atât de meschină, atât de neștiutoare! Cel ce simte astfel, cel ce *are cunoștință* de iubire în felul acesta – *caută* moartea. – Dar de ce să ne lăsăm în voia unor asemenea lucruri dureroase? Admițând că nu suntem nevoiți s-o facem. –

270

Aroganța și lehamitea spirituală a oricărui om care a suferit profund – *cât* de profund pot să sufere oamenii e un lucru care aproape determină ierarhia lor –, certitudinea lui înfiorătoare, cu care este total îmbibat și spoit, certitudinea că, în virtutea suferinței lui, *știe mai mult* decât sunt în stare să știe cei mai cuminți și cei mai înțelepți, că este cunoscător al multor lumi îndepărtate și îngrozitoare și că a fost odată "acasă" în aceste lumi despre care "*voi* nu știți nimic!"..... această aroganță spirituală și tăcută a suferindului, această mândrie a celui chemat să cunoască, a "inițiatului", a celui aproape sacrificat consideră necesare toate formele de travestire pentru a se proteja de contactul cu mâinile obraznice și miloase și înainte de orice, de toți cei ce nu-s egalii lui în durere. Suferința profundă înnobilează; ea separă. Una dintre cele mai rafinate forme de travestire este epicureismul și o anumită bravură a gustului, afișată de-acum, care tratează cu frivolitate suferința și se apără de tot ce este trist și profund. Există "oameni senini" care se servesc de seninătate fiindcă, din pricina ei, sunt greșit înțeleși: – ei *vor* să fie greșit înțeleși. Există "oameni de știință" care se servesc de știință fiindcă aceasta conferă un aer senin și fiindcă aspectul științific permite să se tragă concluzia că omul este superficial: – ei vor să determine o concluzie falsă. Există spirite libere și temerare care ar dori să ascundă și să nege că ele sunt niște inimi zdrobite, mândre, incurabile; iar, câteodată, nebunia însăși este masca unei cunoașteri nefaste, prea sigure. – De unde reiese că ține de o umanitate mai rafinată să ai respect "pentru mască" și să nu practici psihologia ori să dai dovadă de curiozitate într-un loc nepotrivit.

271

Ceea ce separă în modul cel mai profund doi oameni este un simț și un grad diferit al igienei. La ce bun orice onestitate, orice avantaj reciproc, la ce bun orice bunăvoință a unuia față de celălalt: până la urmă, important este un lucru – ei "nu se pot suferi"*! Instinctul suprem al igienei îl plasează pe cel împovărat cu el în cea mai ciudată și mai periculoasă izolare, la fel ca pe un sfânt: căci tocmai aceasta este sfințenia – suprema spiritualizare a numitului instinct. O oarecare idee despre indescriptibila beatitudine a îmbăierii, o oarecare frenezie și însetare ce zorește sufletul în permanență din noapte către dimineață și din mohorâre, din "mâhnire", către limpezime, strălucire, adâncime, finețe –: întocmai cum o asemenea pornire *evidențiază* – este o pornire nobilă –, ea și *separă*. – Mila sfântului este mila de *murdăria* omenescului, a prea omenescului. Și există grade și cote la care mila însăși este simțită de el ca spurcare, ca murdărie.....

272

Semne ale nobleței: să nu ne gândim niciodată a ne coborî obligațiile la niște obligații față de toată lumea; să nu ne treacă prin cap să renunțăm la propria responsabilitate, nici s-o împărțim; să nu ne socotim privilegiile și exercitarea lor printre *obligațiile* noastre.

273

Un om care aspiră la lucruri mari îl consideră pe oricine-l întâlnește în drumul său fie ca pe-un mijloc, fie ca pe-o tergiversare și obstrucție – fie ca pe-o canapea vremelnică. *Bunătatea* de soi, specifică lui, față de semeni devine numai atunci cu putință când el se află în vârf și domină. Nerăbdarea și conștiința că până atunci este condamnat la comedie – căci războiul însuși este o comedie și-și ascunde scopul așa cum orice mijloc și-l ascunde –, îi alterează toate relațiile sociale: această specie de om cunoaște singurătatea și ceea ce conține ea mai otrăvitor în sine.

274

Problema celor ce așteaptă. – Sunt necesare câteva întâmplări norocoase și fel de fel de situații imprevizibile, pentru ca un om superior, în care dormitează soluția unei probleme, să acționeze chiar la timp – "să izbucnească", după cum s-ar putea

---

*sie "können sich nicht riechen" (= *ei "nu se pot mirosi"; "nu-și suportă reciproc mirosul", n.t.*)

zice. În mod obişnuit, asta *nu* se-ntâmplă, şi-n toate colţurile pământului se află în aşteptare oameni care abia dacă ştiu până la ce punct aşteaptă, dar şi mai puţin că aşteaptă în zadar. Uneori vine prea târziu chiar şi strigătul de alarmă, întâmplarea aceea care dă "permisiunea" trecerii la acţiune, – atunci când tinereţea şi forţa optimă de acţiune s-au consumat prin inactivitate; şi câţi dintre cei care, o dată ce "au sărit sus", nu şi-au găsit cu groază mădularele amorţite şi spiritul prea greu ! "E prea târziu" – îşi zic, neîncrezători în ei şi, de-aici înainte, pe veci de prisos. – Să nu fie cumva, în lumea geniului, "Rafael fără de mâini", înţelegând cuvântul în cea mai largă accepţiune a lui, excepţia, ci regula? – Poate că geniul nu-i deloc o raritate: ci cele cinci sute de *mâini* de care are el nevoie să tiranizeze – χαιρόσ*-ul, "momentul oportun", să-nşface întâmplarea de moţ!

275

Cel ce nu *vrea* să vadă măreţia unui om caută cu o privire cu atât mai atentă după ceea ce este mic şi evident în el – şi se trădează el însuşi prin asta.

276

La orice fel de rană şi de pagubă, sufletul mic şi mai necioplit este mai bun decât acela care-i mai nobil: riscurile celui din urmă trebuie să fie mai mari, probabilitatea lui de a se nenoroci şi distruge este, la complexitatea condiţiilor sale de existenţă, chiar imensă. – La o şopârlă care şi-a pierdut un deget, acesta creşte din nou: nu tot aşa la om. –

277

– Destul de grav! Iarăşi vechea poveste! După ce ţi-ai terminat de construit casa, observi că din treaba asta, fără să te fi aşteptat, ai de învăţat ceva ce ar fi trebuit să ştii, pur şi simplu, dinainte de a te apuca – de construit. Veşnicul şi blestematul "prea târziu!" – Melancolia oricărui *lucru terminat*!....

278

– Călătorule, cine eşti tu ? Te văd urmându-ţi drumul, fără sarcasm, fără iubire, cu ochi misterioşi; ud şi trist ca o sondă care, nesăţioasă, iese din nou la lumină din orice adânc – ce i-o fi căutat în măruntaie? –, cu un piept ce

---

* *În gr. în text. (n.t.)*

nu suspină, cu o buză ce-şi ascunde greaţa, cu o mână ce nu mai apucă decât inert: cine eşti tu? ce-ai făcut? Odihneşte-te aicea: locul acesta-i primitor cu toată lumea, – întăreşte-ţi puterile! Şi oricine-ai fi: ce-i pe placul tău acum? Ce ţi-ar prii să-ţi capeţi iar puteri? Spune numai: îţi voi da ce am! – "Să-mi capăt iar puteri? Să-mi capăt iar puteri? Ce tot vorbeşti acolo, curiosule? Dar dă-mi, te rog, – –" Ce? Ce? Hai, spune-odată! –" Mai o mască! O a doua mască!"....

279

Oamenii marcaţi de o profundă tristeţe se trădează când sunt fericiţi: au un fel de a înşfăca fericirea ca şi când ar dori s-o strivească şi s-o sufoce, din gelozie, – vai, ei ştiu prea bine că ea-şi va lua tălpăşiţa de la ei!

280

"Grav! Grav! Cum? nu cumva merge – înapoi?" – Ba da! Însă voi îl înţelegeţi greşit dacă vă plângeţi de asta. El merge înapoi ca orice om ce vrea să facă un mare salt. – –

281

"Mă vor crede? dar pretind să mă creadă: eu m-am văzut întotdeauna numai în negru, am gândit negativ despre mine, şi numai în cazuri extrem de rare, numai silit, întotdeauna fără nici o plăcere "pentru obiect", gata să mă abat de la "mine", întotdeauna fără nici o încredere în rezultat, graţie unei suspiciuni insurmontabile faţă de p o s i b i l i t a t e a autocunoaşterii, care m-a dus atât de departe, chiar până la conceptul de "cunoaştere nemijlocită", pe care teoreticienii îşi permit să-l perceapă ca pe-o contradictio in adiecto*: această întreagă realitate este aproape lucrul cel mai sigur pe care-l ştiu despre mine. Trebuie că există în mine un fel de repulsie faţă de a g â n d i ceva precis despre mine. – E cumva o enigmă în asta? Probabil; dar, din fericire, nu una pentru propriii mei dinţi**. – Lucrul acesta să releve cumva acea species*** din care fac eu parte? – Dar nu mie: ceea ce chiar îmi convine de minune. –"

---

* *În lat. în text; v. nota de la p. 22. (n.t.)*

** *A se corela cu expresia "spărgători de nuci" pentru dezlegătorii de enigme (cf. nota infrapaginală din vol. 5, 123). (n.t.)*

*** *În lat. în text. (n.t.)*

282

"Dar ce-ai pățit?" – "Nu știu, zise el ezitând; poate mi-au zburat harpiile pe deasupra mesei." – Se-ntâmplă astăzi, din când în când, că un om blând, cumpănit, rezervat își iese dintr-o dată din pepeni, sparge farfuriile, răstoarnă masa, răcnește, face tărăboi, jignește pe toată lumea – și sfârșește prin a se da la o parte, rușinat, furios pe sine însuși, – unde? pentru ce? Ca să flămânzească deoparte? Să se sufoce sub propriile amintiri? – Cel ce nutrește dorințele unui suflet mare și pretențios și numai arareori își găsește masa așternută și mâncarea gata, acela va fi pândit în toate timpurile de o mare primejdie: astăzi însă ea este extraordinară. Azvârlit într-o epocă zgomotoasă și vulgară, cu care nu-i dispus să mănânce din același blid, el poate să piară ușor de foame și de sete sau, dacă totuși "se servește" până la urmă, – de o scârbă subită. – Am stat, probabil, cu toții la mese la care nu ne era locul; și tocmai cei mai spirituali dintre noi, care sunt cel mai greu de hrănit, cunosc acea periculoasă dyspepsia* care ia naștere dintr-o instantanee examinare și dezamăgire cu privire la mâncarea și la vecinii noștri de masă, – *greața postprandială*.

283

E o chestie de control rafinat și, totodată, nobil să lauzi întotdeauna doar atunci când *nu* ești de acord cu ceilalți, admițând că ai de gând să lauzi în general: – altfel, te-ai lăuda, categoric, pe tine însuți, ceea ce este în răspăr cu bunul-gust –, firește, un control de sine care oferă un prilej și un impuls agreabil de a fi *greșit înțeles* în mod constant. Spre a-ți putea permite acest lux efectiv al gustului și al moralității, nu trebuie să viețuiești printre niște prostănaci ai spiritului, ci, mai degrabă, printre niște oameni la care denaturările și gafele amuză chiar prin finețea lor, – sau va trebui să plătești scump acest lucru! – "El mă laudă: *prin urmare*, îmi dă dreptate" – această măgărie de concluzie ne distruge nouă, pustnicilor, jumătate din viață, căci îi aduce pe măgari în vecinătatea și prietenia noastră.

284

Să trăiești într-o nepăsare imensă și mândră; mereu *dincolo* –. Să-ți ai și să nu-ți ai, după bunul-plac, afectele, atitudinile pro și contra, să fii condescendent față de ele câteva ceasuri; să te *așezi* pe ele ca pe niște cai, adesea ca pe niște măgari: – căci trebuie să știi să te folosești atât de prostia, cât și de focul lor. Să-ți păstrezi cele trei sute de fonduri

---

*În lat. în text (din gr.). (n.t.)

primare ale tale; în plus, ochelarii negri: fiindcă există cazuri în care nimeni nu are dreptul să ne privească în ochi, cu atât mai puțin în "fondurile" noastre. Și să-ți alegi drept companie viciul acela hoțesc și mucalit zis politețe. Și să rămâi stăpân al celor patru virtuți ale tale, curajul, discernământul, compasiu-
5 nea, singurătatea. Căci singurătatea este la noi o virtute, ca sublimă predispoziție și propensiune pentru igienă care intuiește cum, în contactul dintre om și om – "în societate" –, trebuie să se ajungă inevitabil la neigienă. Orice comunitate reduce cumva, undeva, cândva la – "comun".

285

10 Cele mai mari evenimente și idei – dar ideile cele mai mari sunt cele mai mari evenimente – sunt înțelese cel mai târziu: generațiile care sunt contemporane cu ele nu *trăiesc* asemenea evenimente, – ele trăiesc pe alături. Se-ntâmplă-n cazul acesta ceva ca-n lumea stelelor. Lumina celor mai îndepărtate stele ajunge cel mai târziu la oameni; și, înainte de-a fi
15 ajuns, omul *contestă* că acolo – există stele. "De câte secole are nevoie un spirit să fie înțeles?" – iată un alt criteriu după care se creează, de asemenea, o ierarhie și o etichetă, așa cum e nevoie de ele: pentru spirit și stea. –

286

20 "Aici, perspectiva e largă, spiritul înălțat." – Există însă o specie de oameni suciți, care se află și ei pe culme și au perspectiva largă – dar privesc *în jos*.

287

– Ce este aristocratic? Ce mai înseamnă azi pentru noi cuvântul
25 "aristocratic"? Prin ce se trădează, după ce se recunoaște omul aristocrat sub cerul acesta greu și acoperit al domniei incipiente a gloatei, cer prin care totul devine opac și de plumb? – Nu faptele sunt acelea care-l atestă, – faptele sunt întotdeauna ambigue, întotdeauna impenetrabile –; nici "operele" nu sunt acelea. Se-ntâlnesc astăzi printre artiști și învățați destui
30 dintr-aceia care, prin operele lor, trădează cum o dorință profundă îi propulsează spre ceea ce este aristocratic: dar tocmai această nevoie *de* aristocratic este cu desăvârșire diferită de nevoile sufletului aristocratic însuși, este chiar caracteristica elocventă și periculoasă a inexistenței lui. Nu operele, ci *credința* este aceea care decide aici, care stabilește ierarhia aici,
35 spre a relua o veche formulă religioasă într-un sens nou și mai profund : o certitudine fundamentală oarecare pe care un suflet aristocratic o are cu

privire la el însuşi, ceva ce nu se lasă căutat, găsit şi, poate, nici pierdut. – Sufletul aristocratic are un profund respect față de sine. –

288

Există oameni care, inevitabil, au spirit, se pot răsuci şi învârti cât vor şi-şi pot ține mâinile în fața ochilor trădători (– ca şi când mâna n-ar fi o trădătoare! –): până la urmă tot iese la iveală că au ceva pe care-l ascund, adică spirit. Unul dintre cele mai rafinate mijloace de-a înşela măcar cât mai mult cu putință şi de-a te înfățişa cu succes mai prost decât eşti – ceea ce în viața obişnuită este adesea de dorit la fel cât o umbrelă – se numeşte entuziasm: punând la socoteală ceea ce face parte din acesta, de exemplu, virtutea. Căci, după cum zice Galiani, care trebuia s-o ştie –: vertu est enthousiasme*.

289

În scrierile unui sihastru auzim întotdeauna şi ceva din ecoul pustiului, ceva din şoapta şi timida circumspecție a singurătății; din cele mai puternice cuvinte ale sale, din însuşi strigătul său continuă să răsune un soi nou şi periculos de tăcere, de trecere sub tăcere. Cel ce a stat singur, an de an, ziua şi noaptea, într-o confidențială gâlceavă şi tăifăsuire cu sufletul său, cel ce, în grota lui – care poate fi un labirint, dar şi o mină de aur –, s-a transformat în urs de peşteră sau în căutător de comori sau în păzitor de comori şi în balaur: sfârşeşte prin a dobândi chiar în ideile lui o culoare crepusculară proprie, un miros deopotrivă de adâncuri şi de mucegai, ceva închis şi respingător, ca o boare glacială ce-l învăluie pe orice trecător. Sihastrul nu crede că un filozof – admițând că un filozof a fost întotdeauna mai întâi un sihastru – şi-a exprimat vreodată în cărți părerile adevărate şi adânci: oare nu scriem cărți tocmai pentru a ascunde ceea ce adăpostim în noi? – ba chiar se va îndoi dacă un filozof poate avea în general păreri "adânci şi adevărate", dacă nu cumva, în cazul lui, se află, ar trebui să se afle, după orice grotă încă o grotă, mai adâncă – o lume mai cuprinzătoare, mai necunoscută, mai bogată, întinsă pe o suprafață, un afund după orice fund, sub orice "fundare". Orice filozofie este o filozofie de fațadă – iată o judecată de sihastru: "Este ceva arbitrar în faptul că acesta s-a oprit aici, s-a uitat înapoi, s-a uitat în jurul său, că n-a săpat mai adânc aici şi-a pus hârlețul deoparte, – este şi ceva neîncredere în treaba asta." Orice filozofie

** În fr. în text: "virtutea este entuziasm". (n.t.)*

şi *ascunde* o filozofie; orice părere este şi o ascunzătoare, orice cuvânt, şi o mască.

290

Orice gânditor profund se teme mai mult de a fi înțeles decât de a fi
5 greşit înțeles. De ultimul lucru suferă, poate, vanitatea lui; de primul însă, inima lui, compătimirea lui, care spune mereu: "Vai, de ce vreți să vă fie şi *vouă* la fel de greu ca mie?"

291

Omul, un animal complicat, mincinos, artificial şi lipsit de transparență,
10 neliniştitor pentru celelalte animale, mai puțin prin forță decât prin viclenie şi iscusință, a născocit cugetul curat pentru a se bucura odată de *simplitatea* sufletului său; şi întreaga morală este o falsificare curajoasă şi îndelungată, în virtutea căreia devine cu putință, în general, o desfătare la vederea sufletului. Sub acest aspect, în noțiunea de "artă" se cuprind, poate,
15 mai multe lucruri decât se crede în mod obişnuit.

292

Un filozof: adică un om care trăieşte, vede, aude, bănuieşte, speră, visează în permanență nişte lucruri extraordinare; care este lovit de propriile sale gânduri venite parcă din afară, de sus şi de jos, ca de tipul acela de
20 evenimente şi trăsnete care îi este *propriu*; un om care este, poate, el însuşi o furtună păşind însărcinată cu noi fulgere; un om fatal în jurul căruia mereu tună şi vuieşte şi se cască hăuri şi bântuie spaime. Un filozof: eheu, o ființă ce fuge adesea de ea însăşi, ce se teme adesea de ea însăşi, – dar este prea curioasă pentru a nu "veni la sine" mereu şi mereu.....

25 293

Un bărbat care zice: "Lucrul acesta îmi place, mi-l însuşesc şi am să-l apăr şi să mă bat pentru el cu oricine"; un bărbat care poate să militeze pentru o cauză, să aplice o hotărâre, să rămână fidel unei idei, să țină din scurt o femeie, să pedepsească şi să trântească la pământ un neruşinat;
30 un bărbat ce are năbădăile şi spada lui şi căruia îi revin bucuros şi-i aparțin de la natură cei slabi, suferinzi, strâmtorați, chiar şi animalele, pe scurt, un bărbat care este de la natură *stăpân*, – ei bine, dacă un asemenea bărbat dovedeşte milă, *această* milă are valoare! Dar ce contează mila celor ce suferă! Sau a celor ce chiar predică mila! Există azi aproape peste tot în
35 Europa o sensibilitate şi impresionabilitate morbidă la durere, ca şi o

respingătoare intemperanță în văicăreală, o vlăguire care ar dori să se împopoţoneze cu religie şi vechituri filozofice ca să pară ceva superior, – există un cult oficial al suferinței. Lipsa de bărbăţie a ceea ce este botezat "milă" în asemenea cercuri de visători sare, după părerea mea,
5 întotdeauna prima în ochi. – Acest soi recent de prost gust trebuie ostracizat energic şi radical; şi doresc, în sfârşit, ca, în schimb, să ne atârnăm la inimă şi gât frumoasa amuletă "gai saber"*, – "ştiința veselă", pe înțelesul germanilor.

294

Viciul olimpian. – În pofida acelui filozof care, ca englez autentic,
10 a căutat să-i facă râsului o proastă reclamă printre toți gânditorii – "râsul este un mare cusur al naturii omeneşti, pe care orice minte gânditoare este preocupată să-l surmonteze" (Hobbes) –, eu mi-aş permite chiar o ierarhizare a filozofilor după rangul râsului lor – până sus la vârf, la cei ce sunt capabili de hohotele de aur. Şi, presupunând că şi zeii filozofează, convingere la
15 care m-a şi condus nu o singură concluzie –, nu mă îndoiesc că ei ştiu să râdă, în cazul acesta, şi într-o manieră supraomenească şi nouă – şi pe socoteala tuturor lucrurilor serioase! Zeii sunt dispuşi să-şi bată joc: se pare că ei nu se dispensează de râs nici în cazul unor acte sacre.

295

20 Geniul inimii, aşa cum are parte de el acel mare ocult, zeul ispititor şi seducător de conştiințe, al cărui glas reuşeşte să coboare până-n infernul oricărui suflet, cel ce nu scoate un cuvânt, n-aruncă nici o privire în care să nu zacă un considerent şi o încruntătură de ademenire, cel de-a cărui măiestrie ține faptul că ştie să pară – şi nu ceea ce este, ci ceea
25 ce, pentru ce-i ce-l urmează, este o constrângere în plus ca să se înghesuie tot mai aproape de el, ca să-l urmeze tot mai lăuntric şi mai decis: – geniul inimii, care face să amuţească orice voce sonoră şi orice mulțumire de sine, învățându-le să asculte, cel ce netezeşte sufletele colțuroase şi le dă să guste dintr-o nouă jinduire, – aceea de a sta liniştite ca o oglindă,
30 ca să se oglindească cerul adânc în ele –; geniul inimii, care deprinde stângacea şi grăbita mână să pregete şi să apuce mai fin; cel ce dibuieşte comoara ascunsă şi uitată, picătura de bunătate şi de dulce spiritualitate sub gheața opacă şi groasă şi este o baghetă magică de căutat orice grăunte de aur care a zăcut multă vreme îngropat în carcera unui greu nămol şi
35 nisip; geniul inimii, de a cărui atingere fiecare îşi vede mai bogat de drum, nu

---

* *V. nota de subsol de la p. 149. (n.t.)*

înzestrat şi surprins, nu fericit şi apăsat ca de un bun al altuia, ci mai bogat de sine însuşi, mai nou ca înainte pentru el însuşi, neînchistat, mângâiat şi iscodit de un vânt de moină, poate mai nesigur, mai sensibil, mai fragil, mai şubrezit, dar plin de speranţe ce încă n-au nume, plin de o nouă voinţă şi deszăgăzuire, de o nouă nemulţumire şi retragere în matcă..... dar ce fac eu, prietenilor? De cine vă vorbesc? Să fi uitat în halul ăsta de mine, încât să nu vă spun nici măcar numele lui? afară numai dacă n-aţi ghicit deja singuri cine este acest spirit şi zeu dubios ce vrea să fie *lăudat* în felul acesta. Căci, aşa cum i se-ntâmplă oricui a fost, din cea mai fragedă copilărie, mereu pe drumuri şi în străinătate, aşa mi-au tăiat şi mie calea unele spirite ciudate şi nu neprimejdioase, dar, înainte de toate, cel despre care tocmai am vorbit, iar acesta tot timpul, adică nimeni altul decât însuşi zeul *Dionysos*, acel mare zeu duplicitar şi ispititor, căruia eu i-am oferit, precum bine ştiţi, în mare taină şi cu tot respectul, primii mei nou-născuţi – ca ultimul, pare-mi-se, care i-a adus lui o *jertfă*: căci n-am găsit pe nimeni care să fi-nţeles ce-am făcut eu atunci. Între timp am acumulat multe, prea multe despre filozofia acestui zeu şi, după cum se zice, din gură-n gură, – eu, ultimul învăţăcel şi iniţiat al zeului Dionysos: şi poate, în sfârşit, aş avea dreptul, prin aceasta, să-ncep odată să vă dau, prieteni, să gustaţi puţin, atât cât îmi este îngăduit, din această filozofie? Cu jumătate de glas, aşa cum se cuvine: căci este vorba, în această privinţă, de tot felul de lucruri misterioase, noi, străine, bizare, neliniştitoare. Chiar şi faptul că Dionysos este un filozof şi că, aşadar, zeii filozofează şi ei mi se pare o noutate care nu este inofensivă şi ar putea, eventual, să stârnească neîncredere tocmai printre filozofi, – printre voi, prieteni, se manifestă mai puţină suspiciune faţă de ea, exceptând cazul că vine prea târziu şi nu la momentul potrivit: căci vouă nu vă face nici o plăcere să credeţi astăzi, după cum mi-a devenit evident, în Dumnezeu şi în zei. Poate şi faptul că eu trebuie să merg cu francheţea expunerii mele mai departe decât o agreează, de regulă, deprinderile severe ale urechilor noastre? Desigur, în dialoguri de felul acesta, numitul zeu mergea mai departe, cu foarte mult mai departe, şi era mereu cu mulţi paşi înaintea mea.... Ba chiar i-aş atribui, dacă mi-ar fi permis, după obiceiul oamenilor, frumoase şi solemne nume emfatice şi virtuoase şi ar trebui să fac mult caz de curajul lui de cercetător şi descoperitor, de îndrăzneaţa lui probitate, veridicitate şi dragoste de înţelepciune. Dar un asemenea zeu nu ştie să facă nimic cu toate aceste vechituri venerabile şi pompoase. "Ţine-le pentru tine, ar zice el, şi pentru semenii tăi şi pentru cine-o mai avea nevoie de ele! Eu – n-am nici un motiv să-mi acopăr goliciunea!" – De unde se ghiceşte: această specie de zeitate şi filozof

duce, eventual, lipsă de pudoare! – Aşa a spus odată: "În funcţie de împrejurări, eu îl iubesc pe om – şi, în cazul acela, făcea aluzie la Ariadna, care era de faţă –: omul este pentru mine un animal plăcut, curajos, ingenios, care nu-şi are pereche pe pământ, se descurcă încă în toate labirinturile. Am intenţii bune faţă de el : mă gândesc adesea cum să-l mai ajut şi să-l fac mai puternic, mai rău şi mai profund decât este." – "Mai puternic, mai rău şi mai profund?" l-am întrebat îngrozit. "Da, mai spuse el o dată, mai puternic, mai rău şi mai profund; chiar şi mai frumos" – şi zeul ispititor zâmbi cu zâmbetul lui alcionic, ca şi când ar fi rostit chiar o amabilitate încântătoare. De unde se vede totodată: această zeitate nu duce lipsă numai de pudoare –; şi există într-adevăr motive puternice să credem că, în unele privinţe, zeii ar putea umbla cu toţii la şcoala noastră omenească. Noi, oamenii, suntem – mai umani...

296

Vai, dar ce sunteţi voi, gândurile mele scrise şi zugrăvite?! Nu-i mult de când eraţi încă aşa de colorate, de tinere şi de răutăcioase, pline de ghimpi şi de misterioase arome, încât mă făceaţi să strănut şi să râd – şi acum? V-aţi şi dezbrăcat noutatea, iar unele dintre voi, mă tem, sunteţi gata să deveniţi adevăruri: atât de nemuritoare arată acestea deja, atât de înduioşătoare în onestitatea lor, atât de plicticoase! Şi să fi stat altfel lucrurile cândva? Oare ce lucruri oglindim noi prin scrisul şi zugrăvitul nostru, noi, nişte mandarini cu penel chinezesc, noi, nişte înveşnicitori ai lucrurilor ce se *lasă* scrise, oare ce anume putem imita noi cu penelul nostru? Vai, doar ceea ce este pe punctul să se veştejească şi începe să-şi piardă parfumul! Vai, doar nişte furtuni ce se sting istovite şi nişte palide sentimente târzii! Vai, doar nişte păsări care au zburat obosite şi rătăcite, iar acum se lasă prinse cu mâna, – cu mâna *noastră*! Noi înveşnicim ceea ce nu mai poate trăi şi zbura mult, numai lucruri obosite şi ogârjite! Şi numai *după-amiaza* voastră, o gânduri ale mele scrise şi zugrăvite, este aceea pentru care am eu culori, poate multe culori, multe duioşii colorate şi câte cincizeci de culori galbene şi brune şi verzi şi roşii: – dar nimeni nu ghiceşte de-aici cum aţi arătat voi în dimineaţa voastră, voi, scânteilor şi minunilor spontane ale singurătăţii mele, voi, vechilor, iubitelor – – *relelor* gânduri ale mele!

* *
*

Din munții nalți
Epodă

Amiaz-a vieții! Ceas sărbătoresc!
Grădină-n vară!
5 Febrilă, fericire-adast-afară: –
De prieteni, zi și noapte, mă gătesc.
Veniți! E vremea! Cum să vă zoresc?

Nu pentru voi, ghețarul sur își pune-odor
De roze roșii?
10 Azi vă doresc torenții, furtunoșii;
Izbindu-se-n tării, azi vânt și nor
Vă caută urma din înaltul zbor.

Pe culmea naltă, masă v-așternui: –
De hău, de stele,
15 Au cine mai aproape stă de ele?
Tărâmul meu – întins cum altul nu-i!
Iar mierea mea – am dat s-o guste cui?.....

– Prieteni, *ați venit*! – Dar *eu* nu sunt
Râvnitul? Cine?
20 Azi șovăiți – ci cârcotiți mai bine!
Acela – nu-s? La chip și la veșmânt?
Și *ce* vă sunt – acela nu mai sunt?

Sunt oare altul? Mie-mi sunt străin?
Gonit din mine?
25 Un luptător ce-ades s-a-nvins pe sine?
Și s-a luptat cu propriul lui destin,
Și propriul lui triumf i-a fost un chin?

M-am îndemnat doar spre suflări de ger?
Hrănind deprinderi
30 De urs, pe înghețatele întinderi,
Uitând de rugă, de blestem, de cer,
De om? Nălucă pe-un ghețar sever?

– Prieteni vechi! Şi spaimă, şi mult dor
Cumplit v-apasă!
Plecaţi! Aici – nu sunteţi *voi* acasă:
Aici, pe-un rece şi pustiu pripor –
5 Doar capră neagră eşti, şi vânător.

Un vânător *stângaci* sunt azi! – Priviţi
Ce-ntins mi-e arcul!
Cel mai viteaz fu cel ce-nvinse largul – –:
Dar vai! Săgeata-i rea cum nu-ntâlniţi
10 *Nici una*, – sănătos e să fugiţi!.....

Plecaţi deci? – Piept, ai plâns destul, oricum
Speranţa-i vie:
Deschis la *noi* prieteni pragu-ţi fie!
Pe-i vechi să-i laşi! Li-e amintirea fum!
15 Din tânăr ieri – mai tânăr eşti acum!

Ce ne-a legat cândva, un singur ţel, –
Ce pot să-nsemne,
Acum, ale iubirii stinse semne?
Sunt ca un pergament: *pregeţi* niţel
20 să le atingi, – se mistuie ca el.

Cum să-i numesc? – ei nu-s mai prieteni, vai! –
Stafii de prieteni!
Îmi bat în piept şi-n geam ca nişte cetini
Şi-mi zic: "*Am fost* prieteni totuşi! Vai!" –
25 – Pălit cuvânt, miros de roze-aveai!

Vis al juneţii, cum te-ai înşelat!
Voiam doar una:
Afinii mei să se preschimbe-ntruna –
Îmbătrânind, s-au tot îndepărtat:
30 Doar cin' se schimbă-mi este-apropiat.

Amiaz-a vieţii! Zvâcnet tineresc!
Grădină-n vară!
Febrilă, fericire-adast-afară!

De prieteni, zi și noapte, mă gătesc!
De prieteni n o i ! E vremea! Vă doresc!

* *
*

Sfârșit e cântu-a c e s t a – doruri moi
Le-a stins în gură
5 Un mag, ortac la ceas de cotitură,
Prietenul de-amiază – nu-l știți voi –
Pe la nămiezi, din unu furăm doi.....

Comun triumf serbăm azi pe nălțimi:
Sub lauri proaspeți
10 Stă Z a r a t h u s t r a , oaspete-ntre oaspeți!
Surâs revelă hâdele cortini,
Încep nuntiri de bezne cu lumini.....

Despre genealogia moralei

O scriere polemică

Prefață

1

Ne suntem necunoscuți, noi, pasionații cunoașterii, noi înșine nouă înșine: și pe drept cuvânt. Noi nu ne-am căutat niciodată, – cum s-ar putea-ntâmpla să ne *găsim* într-o zi? Pe bună dreptate s-a spus: "Unde vă este comoara, acolo vă este și inima"; comoara *noastră* e acolo unde ni se află stupii cunoașterii. De aceea suntem noi mereu pe drumuri, ca niște înnăscute viețuitoare înaripate și strângători de miere spirituală, de aceea ne pasă cu adevărat numai de o singură dorință a inimii –"să aducem acasă" câte ceva. În rest, cât privește viața, așa-zisele "trăiri", – cine dintre noi dispune cel puțin de suficientă seriozitate pentru asta? Sau de suficientă vreme? În cazul unor astfel de lucruri*, mă tem că niciodată n-am prea fost "la obiect"**: nu ne stă inima chiar acolo – și nici măcar urechea! Dimpotrivă, aidoma unui împrăștiat dumnezeiește și scufundat în sine, căruia numai ce i-a detunat clopotul cu toată puterea-n ureche cele douăsprezece bătăi ale amiezii, că se și deșteaptă și se-ntreabă ‹:›*** "Cât o fi bătut ceasul?", așa și noi, câteodată, ne frecăm urechile *la urmă* și-ntrebăm complet uluiți, complet zăpăciți ‹:›*** "Ce om fi trăit atunci? sau și mai mult: cine *om fi* noi?" și mai socotim o dată, la urmă, cum am spus, toate cele douăsprezece bătăi de clopot, reverberând, ale experienței noastre, ale vieții noastre, ale *ființei* noastre – vai! și greșim numărătoarea... Neîndoielnic, noi rămânem în chip necesar străini de noi înșine, nu ne înțelegem pe noi înșine, *trebuie* să ne confundăm cu alții; pentru noi, legea sună în vecii vecilor așa ‹:›*** "Fiecare își este sieși cel mai îndepărtat", – pentru noi, noi nu suntem deloc "pasionați de cunoaștere"...

2

– Părerile mele vizând *originea* prejudecăților noastre morale – căci despre ele este vorba în această scriere polemică – și-au dobândit prima expresie, parcimonioasă și provizorie, în acea culegere de aforisme care poartă titlul "Omenesc, prea omenesc. O carte pentru spirite libere" și a cărei redactare a fost începută la Sorrento într-o iarnă ce mi-a permis a face un popas, așa cum poposește un drumeț, și a cuprinde cu privirea întinsul și

---

* Bei solchen Sachen

** "bei der Sache"

*** *Întregirea noastră. (n.t.)*

periculosul ținut prin care hoinărise până atunci spiritul meu. Aceasta s-a întâmplat în iarna lui 1876-77; ideile însele sunt mai vechi. Erau, în fond, chiar aceleași idei pe care le preiau din nou în disertațiile de față: să nădăjduim că lungul răstimp le-a priit, că s-au copt, limpezit, întărit, desăvârșit! Că astăzi însă eu încă țin la ele, că ele însele, între timp, s-au ținut din ce în ce mai strâns unele de altele, chiar au crescut unele într-altele și s-au împreunat, lucrul acesta întărește în mine convingerea îmbucurătoare că s-ar putea să fi luat naștere în mine de la bun început nu singure, nu după bunul lor plac, nu sporadic, ci dintr-o *voință funciară* de cunoaștere care poruncește în adâncuri, grăiește din ce în ce mai sigur, pretinde lucruri din ce în ce mai sigure. Căci numai așa îi stă bine unui filozof. Noi nu avem nici un drept să fim *singuri* în nici o privință: n-avem voie nici să ne rătăcim singuri, nici să descoperim singuri adevărul. Dimpotrivă, cu necesitatea cu care un pom își produce fructele, așa cresc din noi ideile noastre, valorile noastre, da-urile și nu-urile noastre, îndoielile noastre – toate înrudite și relaționate unele cu altele și mărturii ale unei singure voințe, ale unei singure sănătăți, ale unei singure împărății a pământului, ale unui singur soare. – Dacă *vouă* vă plac aceste fructe ale noastre? – Dar ce le pasă pomilor de asta? Ce ne pasă *nouă*, filozofilor, de asta?...

3

La suspiciozitatea care mă caracterizează și pe care n-o recunosc bucuros – căci ea se raportează la *morală*, la tot ce a fost până acum ridicat în slăvi pe pământ în calitate de morală –, o suspiciozitate care s-a ivit în viața mea atât de timpuriu, atât de nepoftit, atât de irezistibil, atât de neconcordant cu mediul, vârsta, modelul, originea mea, încât aproape că aș fi îndreptățit s-o numesc "apriori"-ul meu, – curiozitatea mea, ca și bănuiala mea, a fost nevoită să se oprească devreme la întrebarea *ce origine* are, de fapt, binele și răul nostru. Într-adevăr, problema originii răului m-a urmărit încă de când eram băiat de treisprezece ani: ei i-am dedicat, la o vârstă când ți-e plină "inima pe jumătate de jocuri de copii, pe jumătate de Dumnezeu", primul meu joc literar de copil, primul meu exercițiu de scriere filozofică – iar în ceea ce privește "soluția" mea de atunci a problemei, ei bine, i-am dat, așa cum se cade, lui Dumnezeu onoarea și am făcut din el *părintele* răului. Mi-o pretindea, oare, chiar *așa* "apriori"-ul meu? acel "apriori" nou, amoral, cel puțin imoralist, și "imperativul categoric" vorbind din el, vai! atât de antikantian, atât de enigmatic, căruia, între timp, i-am dat din ce în ce mai multă ascultare, și nu numai ascultare?... Din fericire, am învățat la timp să separ prejudecata teologică de cea morală și n-am mai căutat originea

răului *în dosul* lumii. Puțin studiu istoric și filologic, inclusiv un înnăscut simț năzuros în privința chestiunilor psihologice în general, mi-a transformat în scurtă vreme problema în alta: în ce condiții și-a născocit omul acele judecăți de valoare zise bine și rău? *și ce valoare au ele înseși?* Au încetinit sau grăbit ele până acum progresul uman? Sunt ele un semn de criză, de sărăcire, de degenerare a vieții? Sau invers, denotă ele plenitudinea, forța, voința vieții, curajul său, încrederea sa, viitorul său? – La acestea am găsit în mine și am riscat felurite răspunsuri, am determinat epoci, popoare, ierarhii ale indivizilor, mi-am specializat problema, din răspunsuri au derivat noi întrebări, investigații, presupuneri, probabilități: sfârșind prin a avea un domeniu propriu, un teritoriu propriu, o-ntreagă lume discretă, în creștere, în floare, oarecum niște grădini tainice despre care nimeni n-a putut avea vreo idee... O, cât de *fericiți* suntem noi, pasionații cunoașterii, admițând numai că știm destulă vreme să ne ținem gura!...

4

Primul imbold de a publica ceva din ipotezele mele despre originea moralei mi l-a dat o cărticică limpede, curată și avizată, chiar precoce, din care pentru prima oară m-a întâmpinat clar un soi invers și pervers de ipoteze genealogice, soiul lor tipic *englezesc*, și care cărticică m-a atras – cu acea forță de atracție pe care o are tot ce este antitetic, tot ce este antipodic. Titlul ei era "Originea sentimentelor morale"; autorul, dr. Paul Rée; anul de apariție, 1877. Poate că niciodată n-am citit ceva căruia să nu-i fi spus în sinea mea nu, frază de frază, concluzie de concluzie, în asemenea măsură ca în cazul acestei cărți: totuși pe deplin lipsit de nemulțumire și nerăbdare. În lucrarea pomenită mai înainte, la care lucram pe vremea aceea, mă refeream, întâmplător și neîntâmplător, la tezele acelei cărți, nu contestându-le – ce am eu de-a face cu contestările? –, ci, așa cum îi stă bine unui spirit pozitiv, punând în locul neplauzibilului ceea ce este mai plauzibil, eventual, în locul unei erori, o alta. Pe vremea aceea, cum am spus, am dat la lumină pentru prima dată acele ipoteze genealogice cărora le sunt dedicate aceste disertații, cu stângăcie, fapt ce mi-ar plăcea să mi-l ascund în ultimul rând mie însumi, încă neliber, încă fără un limbaj specific pentru aceste lucruri specifice și cu tot felul de recidive și ezitări. Să se compare în detaliu ceea ce spun în Omen., prea omen., p. 51 despre dubla preistorie a binelui și a răului (adică din sfera aristocraților și a sclavilor); la fel la p.119 sq. despre valoarea și originea moralei ascetice; la fel la p. 78, 82, II, 35 despre "moralitatea cutumei", acel tip mult mai vechi și mai primitiv de morală care se situează departe, toto coelo*,

* *În lat. în text: "ca de la cer la pământ". (n.t.)*

de modul de evaluare altruistă (în care dr. Rée, aidoma tuturor genealogilor englezi ai moralei, vede modul de evaluare morală *în sine*); la fel la p. 74; Călătorul, p. 29; Aurora, p. 99 despre originea dreptății ca o egalizare între puternici aproximativ egali (echilibrul ca premisă a tuturor contractelor, deci a oricărui drept); la fel despre originea pedepsei în Călăt., p. 25, 34, pentru care scopul intimidării nu este nici esențial, nici primordial (cum crede dr. Rée: – scopul acesta, dimpotrivă, i s-a asociat numai în anumite circumstanțe și întotdeauna ca un element secundar, ca un lucru adăugat).

5

În fapt, exact pe vremea aceea îmi stătea pe inimă ceva cu mult mai important decât sistemul de ipoteze, proprii sau ale altora, despre originea moralei (ori, mai precis: acestea din urmă numai de dragul unui scop pentru care constituiau unul dintre multele mijloace). Pentru mine era vorba de *valoarea* moralei, – și asupra acestei chestiuni aveam eu de încheiat socotelile, aproape singur, cu marele meu învățător Schopenhauer, căruia acea carte, patima și ascunsul dezacord al acelei cărți, i se adresează ca unei persoane prezente (– căci și acea carte era "o scriere polemică"). Era vorba în special de valoarea "neegoismului", a instinctelor de milă, de abnegație, de autosacrificiu, pe care tocmai Schopenhauer le poleise, le divinizase și le transcensese atâta vreme, până când, în sfârșit, i-au rămas drept "valorile în sine" pe baza cărora a *spus nu* vieții, ca și sie însuși. Dar tocmai împotriva *acestor* instincte își ridica din mine glasul o suspiciune din ce în ce mai principială, un scepticism care săpa din ce în ce mai adânc! Tocmai aici vedeam eu *marea* amenințare a omenirii, sublima ei amăgire și derutare – înspre ce? înspre nimic? –, tocmai aici vedeam eu începutul sfârșitului, stoparea, oboseala retrospectivă, voința care se îndreaptă *împotriva* vieții, ultima boală care se anunță delicat și melancolic: înțelegeam morala milei în plină expansiune, care îi cuprindea și contamina chiar pe filozofi, ca pe cel mai îngrijorător simptom al culturii noastre europene devenite îngrijorătoare, ca ocol al ei spre un nou budism? spre un budism al europenilor? spre –*nihilism*?... Această modernă predilecție a filozofilor și supraestimare a milei este, vasăzică, ceva nou: tocmai asupra *lipsei de valoare* a milei căzuseră de acord până atunci filozofii. Îi numesc numai pe Platon, Spinoza, La Rochefoucauld și Kant, patru spirite cât se poate de diferite unele de altele, dar potrivindu-se într-un singur lucru: în desconsiderarea milei. –

6

Această problemă a valorii milei şi a moralei milei (– eu sunt un potrivnic al scandaloasei moleşiri a simțirii moderne –) pare, înainte de toate, numai ceva sporadic, un semn de întrebare aparte; cel ce se agață însă
5 odată de treaba asta, cel ce se deprinde să pună întrebări referitor la ea, acela se va trezi în aceeaşi situație în care am fost eu: – i se deschide o vastă perspectivă nouă, îl cuprinde o nouă posibilitate ca o ameţeală, toată neîncrederea, suspiciunea, teama ies în relief, credința în morală, în orice morală, se clatină, – în sfârşit, o nouă cerință se impune. Să dăm expresie
10 acestei noi cerințe: avem nevoie de o critică a valorilor morale, trebuie să-ncepem odată a pune în discuție însăşi valoarea acestor valori – iar pentru asta este necesară o cunoaştere a condițiilor şi a circumstanțelor din care au crescut, în care s-au dezvoltat şi s-au denaturat ele (morala drept consecință, simptom, mască, tartuferie,
15 boală, răstălmăcire; dar şi morala drept cauză, leac, stimulator, inhibare, otravă), aşa cum o astfel de cunoaştere n-a existat până acum şi nici măcar n-a fost dorită. Luam valoarea acestor "valori" ca pe-un lucru dat, ca reală, ca dincolo de orice punere în discuție; nu ne îndoiam şi nu ezitam până acum nici pe departe să-l socotim "pe cel bun" ca având o valoare mai
20 mare decât "cel rău", valoare mai mare ca factor favorizant, folositor, de progres, luând în considerare omul în general (inclusiv viitorul omului). Ce s-ar întâmpla dacă inversul ar fi adevărul? Ce s-ar întâmpla dacă în "cel bun" ar zăcea şi un simptom al regresului, ca şi un pericol, o ispită, o otravă, un narcotic prin care prezentul ar trăi cumva pe socoteala viitorului? Poate mai
25 tihnit, ma neprimejdios, dar şi într-un stil inferior, mai de rând?... Aşa încât tocmai morala să fie de vină dacă nu s-ar atinge niciodată o posibilă în sine putere şi splendoare supremă a tipului om? Aşa încât tocmai morala să fie pericolul pericolelor?...

7

30 Ajunge că eu însumi, de când mi s-a deschis această perspectivă, am avut motive să caut companioni învățați, temerari şi laborioşi (o fac şi azi). Trebuie să cutreierăm, cu absolut noi întrebări şi oarecum cu noi ochi, vasta, îndepărtata şi atât de ascunsa țară a moralei – a moralei realmente existente cândva, realmente trăite –: şi oare nu înseamnă asta aproape tot
35 atât de mult ca a descoperi mai întâi această țară?... Dacă m-am gândit atunci, printre alții, şi la numitul dr. Rée, asta s-a-ntâmplat fiindcă nu mă îndoiam deloc de faptul că el era împins de însăşi natura întrebărilor sale către o metodică mai adecvată pentru a ajunge la nişte răspunsuri. Să mă

fi-nşelat în această privinţă? Dorinţa mea era, în orice caz, aceea de a trasa unei priviri aşa de acute şi de obiective o direcţie mai bună, direcţia spre adevărata *istorie a moralei*, şi să-l avertizez chiar la momentul oportun asupra unui asemenea sistem englezesc de ipoteze din domeniul fantasticului, din *albăstrimea cerului*, cum s-ar zice. Neîndoielnic, este evident ce culoare trebuie să fie, pentru un genealog al moralei, de o sută de ori mai importantă decât tocmai albastrul: şi anume, *cenuşiul*, vreau să spun ceea ce este documentat, ceea ce poate fi stabilit cu adevărat, ceea ce a existat cu adevărat, pe scurt, întreaga scriere hieroglifică, lungă şi greu de descifrat, a trecutului moralei omeneşti! – *Aceasta* îi era necunoscută doctorului Rée; dar el îl citise pe Darwin: – şi aşa îşi dau amabil mâna în ipotezele sale, într-un fel cel puţin amuzant, bestia darwiniană şi cea mai modernă creatură, modestă şi moleşită, a moralei, care "nu mai muşcă", aceasta din urmă cu expresia unei anumite indolenţe pe chip, blajine şi rafinate, în care este amestecat chiar un dram de pesimism şi oboseală: ca şi când, într-adevăr, nu merită sub nici o formă să iei în serios toate aceste lucruri – problemele moralei. Mie, dimpotrivă, mi se pare acum că nu există sub nici o formă lucruri pentru care să mai *merite* a fi luate în serios; răsplată de care ţine, de pildă, faptul că într-o zi obţinem, poate, permisiunea să le tratăm *senin*. Căci seninătatea sau, ca să mă exprim în stilul meu, *ştiinţa veselă* – este o răsplată: o răsplată pentru o lungă, eroică, laborioasă şi subpământeană seriozitate, care, fireşte, nu-i o treabă pentru fitecine. În ziua în care însă vom rosti din toată inima: "Înainte! vechea noastră morală îşi are şi ea locul *în comedie*!", vom fi descoperit pentru drama dionisiacă despre "destinul sufletului" o nouă tramă şi posibilitate –: iar el se va folosi de asta, putem paria, el, marele, vechiul, veşnicul comediograf al existenţei noastre!...

8

– Dacă scrierea aceasta este de neînţeles pentru cineva şi-i zgârie urechile, vina, după părerea mea, nu-mi aparţine cu necesitate. Ea este destul de clară, presupunând, ceea ce eu chiar presupun, că mi s-au citit mai întâi scrierile anterioare şi nu s-au precupeţit oarecare eforturi făcând respectiva treabă: acestea nu sunt, într-adevăr, uşor accesibile. Cât priveşte, bunăoară, "Zarathustra" al meu, nu admit să treacă drept cunoscător al lui cineva pe care fiece cuvânt al lui să nu-l fi rănit cândva adânc şi să nu-l fi-ncântat cândva adânc: căci numai atunci poate savura privilegiul de a participa cu profund respect la elementul alcionic din care s-a născut acea operă, la solara ei transparenţă, depărtare, spaţialitate şi certitudine. În alte

cazuri, forma aforistică apare ca o greutate: greutatea rezidă în faptul că *nu* percepem azi această formă *ca fiind destul de grea*. Un aforism matrițat și turnat cum se cuvine, o dată citit, nu este încă "descifrat"; dimpotrivă, abia de acum trebuie să înceapă *interpretarea* lui, pentru care e nevoie de o artă a interpretării. În a treia disertație din această carte am oferit o mostră de ceea ce numesc eu "interpretare" într-un astfel de caz: – în fruntea acestei disertații este pus un aforism, ea însăși este comentariul lui. Firește, pentru a exersa în felul acesta lectura ca artă, este necesar, înainte de toate, un singur lucru, care tocmai în ziua de azi a fost cel mai bine uitat – și de aceea mai este până la "lizibilitatea" scrierilor mele –, lucru pentru care trebuie să fii aproape vacă, și *nu*, în orice caz, "om modern": *rumegatul*...

Sils-Maria, Engadina de Sus,
în iulie 1887

Prima disertaţie: "bun şi diabolic", "bun şi netrebnic"*

1

– Psihologii aceştia englezi, cărora li se datorează până acum şi unicele încercări reuşite de a realiza o istorie a genezei moralei, – ne dau de rezolvat, prin propria lor individualitate, o enigmă deloc simplă; tocmai prin aceasta, ca enigme întruchipate, ei au, trebuie s-o recunosc, chiar un avantaj esenţial faţă de cărţile lor – *sunt interesanţi ei înşişi!* Psihologii aceştia englezi – ce vor ei, de fapt? Îi găsim făcând, cu voie sau fără de voie, mereu acelaşi lucru, adică evidenţiind acea partie honteuse** a lumii noastre lăuntrice şi căutând elementul cu adevărat activ, predominant, hotărâtor pentru dezvoltare exact acolo unde mândria intelectuală a omului *ar dori* să-l găsească în ultimul rând (de exemplu, în acea vis inertiae*** proprie obişnuinţei sau în uitare sau în împletirea şi mecanica oarbă şi întâmplătoare a ideilor sau în nu ştiu ce element pur pasiv, automat, reflex, molecular şi absolut stupid) – ce-i împinge, de fapt, pe psihologii aceştia mereu şi tocmai în *această* direcţie? Vreun instinct secret, viclean, trivial, de nemărturisit poate nici sieşi, un instinct de discreditare a omului? Sau cumva o suspiciune pesimistă, neîncrederea unor idealişti dezamăgiţi, mohorâţi, înveninaţi şi-nverziţi? Sau o mică aversiune şi ranchiună subversivă faţă de creştinism (şi de Platon), care n-au ajuns poate nici măcar dincolo de pragul conştiinţei? Sau chiar un gust lasciv pentru ceea ce-i atipic, sensibil-paradoxal, dubios şi absurd în existenţă? Sau, în sfârşit – din toate câte ceva, un pic de trivialitate, un pic de mohoreală, un pic de sentiment anticreştin, un pic de poftă şi nevoie de piper?... Dar mi se spune că ei ar fi pur şi simplu nişte broscoi tomnatici, glaciali, anoşti, care se furişează în jurul omului, se vâră în om şi sar de parcă ar fi aici efectiv în elementul lor, adică într-un *smârc*. Ascult contrariat aşa ceva, mai mult, nu cred în asta; şi, dacă ai dreptul să doreşti când nu poţi să ştii, atunci eu doresc din inimă ca lucrurile să stea invers în privinţa lor, – ca aceşti scormonitori şi microscopişti ai sufletului să fie, în definitiv, nişte animale curajoase, mărinimoase şi superbe, apte să-şi ţină-n frâu inima, ca

---

* *Cf. lunga notă de subsol la JGB 260, p. 144 sq. (n.t.)*

** *În fr. în text: "parte ruşinoasă" (cf. şi pudendum, lat., în MA 50 şi 227; FW 64, precum şi nota la 251, vol. 4, 518; KSA 6, 91, 30; KSA 8, 71, 9; 309, 12; 404, 17 – în fragmentul din urmă apare şi termenul francez; KSA 13, 531, 18). (n.t.)*

*** *În lat. în text: "virtute a inerţiei" (cf. şi FW 353; GM II 1; KSA 12, 326, 16). (n.t.)*

și durerea, și educate să sacrifice orice poate fi obiectul unei dorințe pe altarul adevărului, al *oricărui* adevăr, chiar al adevărului simplu, amar, odios, nesuferit, necreștin, amoral... Căci există asemenea adevăruri. –

2

Toată considerația, așadar, față de spiritele bune care acționează, poate, în acești istorici ai moralei! Dar sigur este, din păcate, că lor le scapă chiar *spiritul istoric*, că au fost lăsați baltă tocmai de toate spiritele bune ale istoriei însești! În bună tradiție filozofică, ei gândesc fără excepție *fundamental* neistoric; în această privință nu-i nici o îndoială. Lucrul de mântuială pe care-l comportă genealogia moralei în viziunea lor transpare chiar de la-nceput, acolo unde este vorba de stabilit originea noțiunii și a judecății de "bun". "La obârșii – decretează ei – niște acte neegoiste au fost lăudate și numite "bune" de către cei pentru care au fost făcute, așadar, pentru cei care erau *utile*; ulterior s-a *uitat* această origine a laudei, iar actele neegoiste, întrucât, *din obișnuință*, au fost lăudate mereu ca bune, au și fost percepute de-a dreptul ca bune – ca și când ar avea în sine ceva bun." Observăm imediat: această primă deducție conține deja toate trăsăturile tipice ale idiosincrasiei psihologilor englezi, – avem "utilitatea", "uitarea", "obișnuința" și, la urmă, "eroarea", toate ca bază a unei evaluări de care omul superior a fost mândru până acum ca de un fel de privilegiu al omului în general. Această mândrie *trebuie* terfelită, această evaluare – devalorizată: s-a ajuns aici?... Acum este evident pentru mine, în primul rând, că adevărata vatră de naștere a noțiunii de "bun" este căutată și fixată de această teorie într-un loc greșit: judecata "bun" *nu* provine de la aceia față de care se manifestă "bunătate"! Dimpotrivă, chiar "cei buni", adică aristocrații, puternicii, sus-pușii, oamenii de caracter au fost aceia care s-au perceput drept buni pe sine și comportamentul lor, adică de prim rang, în contrast cu tot ce este de jos, fără caracter, comun și plebeu. Din acest *patos al distanței* și-au luat ei, înainte de toate, dreptul de a crea valori și a inventa nume de valori: ce-i privea pe ei utilitatea! Tocmai în privința unei asemenea țâșniri fierbinți de evaluări supreme care stabilesc ierarhii, răstoarnă ierarhii, punctul de vedere al utilității este cât se poate de străin și impropriu: aici, sentimentul tocmai a ajuns la un antipod al acelui grad inferior de căldură pe care-l presupune orice prudență cu socoteală, orice calcul utilitar, – și nu o singură dată, nu pentru o clipă de excepție, ci pentru multă vreme. Patosul nobleței și al distanței, așa cum am spus, trainicul și dominantul sentiment total și fundamental al unui neam superior, stăpânitor în raport cu un neam inferior, cu un "jos" – *aceasta* este originea antitezei

"bun" şi "netrebnic". (Dreptul seniorial de a da nume merge până acolo, încât ne-am putea permite să concepem originea limbii înseşi ca semn al puterii celor ce stăpânesc: ei spun "asta *este* asta şi asta", pecetluiesc orice lucru şi eveniment cu o formă sonoră şi, prin aceasta, le iau oarecum în posesie.) De această origine depinde ca termenul "bun" să *nu* se lege din capul locului, cu nici un chip şi în mod necesar, de nişte acte "neegoiste": aşa cum o statuează superstiţia respectivilor genealogi ai moralei. Dimpotrivă, se-ntâmplă ca, abia o dată cu un *declin* al judecăţilor de valoare aristocratice, această antiteză totală "egoist" – "neegoist" să se impună tot mai mult şi mai mult în conştiinţa omenească, – este, ca să mă slujesc de limbajul meu, *instinctul de turmă* acela care, prin antiteza aceasta, primeşte, în sfârşit, cuvântul (chiar şi *cuvintele*). Şi chiar şi atunci mai durează multă vreme până când acest instinct ajunge stăpân în aşa măsură, încât evaluarea morală să rămână de-a dreptul cramponată şi împotmolită în acea antiteză (aşa cum este cazul, de exemplu, în Europa actuală: astăzi, prejudecata care consideră pe "moral", "neegosit", "désintéressé"* nişte noţiuni de aceeaşi valoare domină deja cu forţa unei "idei fixe" şi a unei boli mintale).

3

În al doilea rând însă: făcând abstracţie totală de imposibilitatea istorică de a susţine acea ipoteză despre originea judecăţii de valoare "bun", ea suferă de un nonsens psihologic în sine însăşi. Utilitatea actului neegoist trebuie să fie originea laudei sale, iar această origine trebuie să fi fost *uitată*: – cum este măcar *posibilă* această uitare? Să fi-ncetat cândva utilitatea unor asemenea acte? Lucrurile stau tocmai invers: această utilitate a fost în toate timpurile mai degrabă experienţa de fiecare zi, prin urmare, ceva ce era în permanenţă reaccentuat; aşadar, în loc să piară din conştiinţă, în loc să fie menită uitării, trebuia să se imprime în conştiinţă cu o claritate din ce în ce mai mare. Cu atât mai raţională e acea teorie opusă (ea nu-i, pentru aceea, mai adevărată –) reprezentată, de pildă, de Herbert Spencer: care stabileşte identitatea noţiunii "bun" cu noţiunea "util", "practic", aşa încât în judecăţile "bun" şi "netrebnic" omenirea şi-a însumat şi sancţionat efectiv experienţele *neuitate* şi *nesupuse uitării* cu privire la util-practic, la dăunător-nepractic. După această teorie, bun este ceea ce s-a dovedit util de când lumea: astfel, acesta îşi poate pleda importanţa ca fiind "valoros în cel mai înalt grad", ca fiind "valoros în sine". Acest gen de explicaţie este, după cum am spus, şi el greşit, dar cel puţin explicaţia însăşi e în sine raţională şi psihologic sustenabilă.

* *În fr. în text. (n.t.)*

4

– Direcţia spre calea cea bună mi-a dat-o întrebarea ce trebuie să semnifice, în sens etimologic, denumirile pentru "bun" stabilite de diferitele limbi: atunci am constatat că toate duc înapoi la aceeaşi
5 transformare conceptuală, – că peste tot "aristocrat", "nobil", în accepţiune socială, este noţiunea fundamentală din care se dezvoltă cu necesitate "bun" în sensul de "psihic-aristocrat", "nobil" în sensul de "psihic-rasat", "psihic-privilegiat": o dezvoltare ce merge întotdeauna paralel cu cealaltă, care face să se schimbe, până la urmă, "comun", "plebeu", "inferior"
10 în noţiunea de "netrebnic". Cel mai elocvent exemplu pentru cazul din urmă este însuşi cuvântul german "schlecht": ca unul ce este identic cu "schlicht"* – compară "schlechtweg", "schlechterdings"** – şi desemna la origine omul simplu, comun, încă fără o privire piezişă, dispreţuitoare, pur şi simplu în opoziţie cu "aristocratic". Cam în vremea Războiului de treizeci de ani, deci
15 destul de târziu, sensul acesta suferă mutaţia cu care suntem obişnuiţi astăzi. – Acest lucru, în privinţa genealogiei moralei, mi se pare o înţelegere esenţială; că a avut loc atât de târziu, pricina este influenţa inhibantă pe care o exercită în cadrul lumii moderne prejudecata democratică referitoare la toate problemele originii. Şi aceasta până în domeniul cel mai obiectiv în
20 aparenţă al ştiinţelor naturii şi al fiziologiei, aşa cum aici nu poate fi decât vag arătat. Ce harababură poate însă provoca această prejudecată, o dată dezlănţuită până la ură, cu deosebire pe tărâmul moralei şi al istoriei, o arată cazul Buckle, ajuns de pomină; plebeianismul spiritului modern, care este de obârşie englezească, a răbufnit atunci încă o dată pe terenul
25 său natal, impetuos ca un vulcan noroios şi cu acea elocvenţă sărată, zgomotoasă, ordinară cu care au vorbit până acum toţi vulcanii. –

5

Cu privire la problema noastră, care, din motive întemeiate, poate fi numită o problemă misterioasă şi care se adresează pretenţios numai
30 câtorva urechi, este de un interes nu scăzut să stabilim că în acele cuvinte şi în acei radicali ce au înţelesul de "bun" continuă să licărească în felurite chipuri nuanţa principală în baza căreia aristocraţii s-au simţit evident nişte oameni de rang superior. Ce-i drept, ei îşi atribuie denumiri, poate, în cele mai frecvente cazuri, pur şi simplu după superioritatea lor ca putere (precum
35 "puternicii", "stăpânii", "seniorii") sau după cel mai evident semn distinctiv al

---

* "simplu"; *cf. M 231 şi notele de subsol din vol. 4, 140. (n.t.)*

** *Ambele cuvinte însemnând astăzi "pur şi simplu", iar la origine "drum rău", resp. "lucru rău". (n.t.)*

acestei superiorităţi, bunăoară, "bogăţii", "posesorii" (acesta este sensul lui arya*; şi al corespondentului din iraniană şi slavă). Dar şi după o trăsătură tipică de caracter: şi acesta este cazul care ne interesează aici. Ei îşi spun, de exemplu, "cel ce grăiesc adevărul": în frunte cu aristocraţia greacă, al cărei interpret este Theognis, poetul din Megara. Cuvântul inventat în acest scop, ἐσθλός**, înseamnă, după rădăcina lui, unul care este, care are realitate, care este aievea, care este adevărat; apoi, printr-o mutaţie subiectivă, adevăratul ajunge să însemne "cel ce grăieşte adevărul": în această fază a modificării semantice, el devine cuvânt-titlu şi cuvânt-simbol al aristocraţiei şi se preschimbă totalmente în "nobil", spre a se delimita de omul de rând, mincinos, aşa cum îl consideră şi descrie Theognis, – până când cuvântul, după scăpătarea nobilimii, sfârşeşte prin a rămâne şi, oarecum, a se coace şi îndulci ca denumire pentru nobleţea*** sufletească. În cuvântul χἀχός****, ca şi în δειλός***** (plebeul în opoziţie cu ἀγαθός******), este accentuată laşitatea: aceasta dă poate un indiciu în ce direcţie trebuie căutată originea etimologică a multiinterpretabilului ἀγαθός. În latinescul malus******* (căruia eu îi pun alături pe μέλας********), omul de rând ar putea fi caracterizat drept cel de culoare închisă, înainte de toate, cel cu părul negru ("hic niger est –"*********), ca fiind locuitorul prearian al pământului italic, care, prin culoare, se distingea cel mai clar de rasa blondă, adică ariană, a cuceritorilor, ajunsă predominantă; cel puţin gaelica mi-a oferit cazul strict corespunzător, – fin********** (de pildă, în numele Fin-Gal), cuvântul care desemnează nobilimea, la urma urmelor, pe cel bun, nobil, pur, la origine – pe cel cu părul blond, în opoziţie cu băştinaşii închişi la culoare, cu părul negru.

---

* *În sanscr. în text: "nobilul". (n.t.)*

** *În gr. în text (aici): "nobil, aristocratic"; mai înseamnă: "bun, capabil, perfect"; "curajos"; "valoros"; "favorabil, fericit". (n.t.)*

*** *În fr. în text:* noblesse. *(n.t.)*

**** *În gr. în text: "rău" [schlecht], în sensul de: "incapabil, inutil"; "slab"; "odios"; "laş"; "de rând, inferior"; "nevrednic, nemernic"; "dăunător, nefavorabil"; "insultător, infam"; "mizerabil, nefericit". (n.t.)*

***** *În gr. în text: "fricos, laş"; "nevrednic, nemernic"; "mizerabil, nefericit". (n.t.)*

****** *În gr. în text: "bun, capabil, nobil, perfect"; "curajos, puternic"; "folositor"; "plăcut"; "favorabil, fericit"; "aristocratic, nobil"; "înţelegător"; "binevoitor" etc. (n.t.)*

******* *"rău". (n.t.)*

******** *În gr. în text: "negru". (n.t.)*

********* *În lat. în text: "acesta este un negru" (= răufăcător); cf. nota infrapaginală la FW 203. (n.t.)*

********** *În gaelică în text. (n.t.)*

Celții, în treacăt fie zis, erau o rasă eminamente blondă; se face o nedreptate punându-se în legătură cu cine știe ce origine și amestecare celtică de sânge – cum continuă s-o facă Virchow – acele fâșii cu o populație având în principal părul de culoare închisă care atrag atenția pe unele hărți etnografice
5 mai scrupuloase ale Germaniei : mai degrabă iese la suprafață în aceste locuri populația p r e a r i a n ă a Germaniei. (Același lucru este valabil aproape pentru toată Europa : în esență, rasa îngenuncheată și-a redobândit până la urmă supremația în acele locuri, în privința culorii, a scurtimii craniului, poate chiar a instinctelor intelectuale și sociale : cine ne stă chezaș că democrația
10 modernă, anarhismul și mai modern și în special acea predispoziție, proprie azi tuturor socialiștilor din Europa, pentru "comună", pentru cea mai primitivă formă de societate, nu va să însemne, în fond, o strașnică l o v i t u r ă t â r d i v ă – și că rasa de cuceritori, r a s a d e s t ă p â n i, de arieni, nu se află și fiziologic în prăbușire ?...) Pe latinescul bonus cred că-l pot interpreta
15 ca fiind "războinicul" : presupunând că-l explic corect pe bonus dintr-un mai vechi duonus (compară bellum* = duellum = duen-lum, în care mi se pare conservat acel duonus). Bonus, așadar, ca om al discordiei**, al dezbinării*** (duo****), ca războinic : se vede ca definea în Roma antică "bunătatea" unui bărbat. Însuși germanul nostru "bun"*****: să nu fi-nsemnat el "divinul"******,
20 omul "de neam divin"? Și să nu fie oare identic cu numele de popor al goților (la origine, numele dat aristocrației) ? Argumentele în sprijinul acestei supoziții nu-și au locul aici. –

6

De la această regulă că ideea de prevalență politică se dizolvă
25 întotdeauna într-o idee de prevalență psihică nu face excepție (deși îngăduie excepții), în primul rând, nici faptul că suprema castă este concomitent casta p r e o ț e a s c ă și deci preferă pentru denumirea ei generică un titlu care să evoce funcția ei preoțească. În aceste împrejurări apare pentru prima oară față-n față, de exemplu, "curat" și "necurat" ca semne distinctive ale
30 claselor sociale; iar mai târziu se dezvoltă și aici un "bun" și un "rău"******* într-un sens ce nu mai este social. De altfel, să fim atenți și să nu tratăm din

* *În lat. în text: "război". (n.t.)*
** des Zwistes
*** der Entzweiung *(de la* **zwei** *"doi", n.t.)*
**** *În lat. în text: "doi". (n.t.)*
***** Gut *(scris cu inițială majusculă, deci tratat ca substantiv, n.t.)*
****** "den Göttlichen"
******* "schlecht"

capul locului aceste noțiuni de "curat" și "necurat" ca prea dificile, prea cuprinzătoare sau chiar simbolice: toate noțiunile omenirii mai de demult au avut la început, dimpotrivă, într-o măsură abia imaginabilă pentru noi, un înțeles rudimentar, grosolan, superficial, îngust, de-a dreptul și mai cu seamă n e - s i m b o l i c . Cel "curat" este, de la bun început, doar un om care se spală, care-și interzice anumite mâncăruri aducătoare de boli ale pielii, care nu împarte așternutul cu femeile murdare din poporul de jos, care are oroare de sânge, – nu mai mult, nu mult mai mult! Pe de altă parte, rezultă, firește, din întreaga natură a unei aristocrații substanțial preoțești de ce tocmai aici s-au putut interioriza și ascuți de timpuriu și într-un fel periculos contradicțiile evaluative; și, de fapt, prin ele s-au căscat până la urmă niște hăuri între om și om peste care nici un Ahile al cugetării libere nu va sări fără să se înfioare. Este de la bun început ceva n e s ă n ă t o s în asemenea aristocrații preoțești și în habitudinile care domnesc acolo, potrivnice acțiunii, parte zăcând pe ouă, parte sentimental-explozive, a căror consecință pare acea morbiditate intestinală și acea neurastenie aferente aproape inevitabil preoților din toate timpurile; ceea ce însă a fost născocit de ei înșiși drept leac împotriva acestei morbidități a lor – nu trebuie oare să spunem că s-a dovedit, la urma urmei, prin repercusiunile sale, de o sută de ori și mai periculos decât boala de care urma să mântuie? Omenirea însăși continuă să sufere de repercusiunile acestor naivități terapeutice preoțești! Să ne gândim, bunăoară, la anumite forme de dietă (evitarea cărnii), la postire, la abstinență sexuală, la fuga "în pustie" (izolarea tip Weir Mitchell, desigur, fără cura de îngrășare și fără supraalimentația care urmează după aceea, în care constă cel mai eficace antidot la orice isterie a idealului ascetic): adăugând întreaga metafizică a preoților ostilă simțurilor, care duce la lenevire și rafinament, autohipnotizarea lor în stilul fachirului și al brahmanului* – folosindu-se brahmanul** drept nasture de sticlă și idee fixă – și sastisirea generală, definitivă, doar prea inteligibilă, cu a sa terapie radicală, n e a n t u l (sau Dumnezeu: – jinduirea după o unio mystica*** cu Dumnezeu este jinduirea budistului după neant, nirvana – și nu mai mult!) La preoți, chiar de aceea, t o t u l devine mai periculos, nu numai mijloacele terapeutice și științele vindecării, ci și orgoliul, răzbunarea, sagacitatea, desfrâul, iubirea, setea de putere, virtutea, boala; – cu oarecare nepărtinire s-ar putea adăuga, bineînțeles, că numai pe terenul acestei forme de existență

---

* *"preot al zeului Brahma" (n.t.)*

** *(aici; v. și GM III 17, p. 271) "sufletul universal", "forța magică" din religia indiană pe care preotul brahmanic o face să acționeze săvârșind ritualul jertfei. (n.t.)*

*** *În lat. în text; cf. JGB 50 și nota infrapaginală. (n.t.)*

substanțial periculoasă a omului, cea preoțească, a devenit omul cu adevărat un *animal interesant*, că numai aici a obținut sufletul omenesc, într-un sens superior, a *dâncime* și s-a făcut *rău* * – și acestea sunt, fără nici o îndoială, cele două forme de bază ale superiorității de până acum a omului asupra celorlalte animale !...

7

– Vom fi intuit deja cât de ușor poate maniera preoțească de evaluare să devieze de la cea cavaleresc-aristocratică și să se dezvolte apoi în contrariul ei ; lucru pentru care există cu deosebire un imbold de fiecare dată când casta preoților și casta războinicilor se înfruntă zavistnic una cu alta și nu vor să cadă la învoială asupra prețului. Judecățile de valoare cavaleresc-aristocratice au ca premisă a lor o constituție fizică puternică, o sănătate înfloritoare, plenară, chiar debordând în spume, dimpreună cu ceea ce-i condiționează conservarea, război, aventură, vânătoare, dans, turniruri și, în general, tot ce include în sine acțiune viguroasă, liberă, agreabilă. Maniera preoțesc-nobilă de evaluare are – am văzut – alte premise: lucru destul de rău pentru ea când este vorba de război ! Preoții sunt, după cum se știe, *dușmanii cei mai diabolici* – în definitiv, de ce ? Fiindcă sunt cei mai neputincioși. Din neputință, ura ia la ei proporții monstruoase și sinistre, peste măsură de spirituale și afurisite. Resentimentarii absolut mari din istoria universală au fost întotdeauna preoți, chiar și resentimentarii cei mai ingenioși – față de spiritul răzbunării preoțești, orice alt spirit de-abia dacă intră, în general, în discuție. Istoria omenească ar fi o treabă mult prea neplăcută fără spiritul venit în ea dinspre cei neputincioși: – să dăm numaidecât cel mai bun exemplu. Despre tot ce s-a întreprins pe pământ împotriva "celor nobili", a "celor puternici", a "stăpânilor", a "potentaților" nu merită să discutăm în comparație cu ceea ce au făcut *evreii* împotriva lor : evreii, acel popor de preoți care a știut să-și procure satisfacție, până la urmă, în fața dușmanilor și a biruitorilor săi doar printr-o radicală reevaluare a valorilor acelora, deci printr-un act de *cea mai spirituală răzbunare*. Numai așa ceva era pe potriva tocmai a unui popor de preoți, poporul celei mai recesive sete de răzbunare preoțească. Evreii au fost aceia care au îndrăznit, cu o consecvență terifiantă, răsturnarea echivalenței aristocratice (bun = nobil = puternic = frumos = fericit = drag lui Dumnezeu) și au ținut de ea cu dinții celei mai abisale uri (ura neputinței), propovăduind ‹:›* "Numai năpăstuiții sunt cei buni, numai săracii, neputincioșii, oamenii de jos

---

* böse

** *Întregirea noastră. (n.t.)*

sunt cei buni; suferinzii, nevoiaşii, bolnavii, odioşii sunt şi singurii pioşi, singurii credincioşi, numai pentru ei există mântuire, – dimpotrivă, voi, nobililor şi măreţilor, voi sunteţi în vecii vecilor cei răi*, cei cruzi, desfrânaţi, nesătui, fără de Dumnezeu, veţi fi şi-n veacul veacului cei nenorociţi, blestemaţi şi osândiţi!"... Se ştie *cine* a moştenit această reevaluare evreiască... Amintesc, în legătură cu iniţiativa monstruoasă şi peste orice măsură de funestă în care s-au angajat evreii prin această declaraţie de război, cea mai radicală dintre toate, de propoziţia care mi-a trecut prin minte cu altă ocazie ("Dincolo de bine şi de rău", p. 118**) – că, adică, o dată cu evreii, începe *răscoala sclavilor în morală*: acea răscoală ce are în urma ei o istorie de două mii de ani şi pe care am pierdut-o azi din ochi numai fiindcă – a ieşit victorioasă...

8

– Dar voi nu-nţelegeţi asta? N-aveţi ochi pentru ceva căruia două milenii i-au trebuit ca s-ajungă la victorie?... Nu-i nimic de mirare în lucrul acesta: toate procesele *lungi* sunt greu de văzut, de întrevăzut. Dar iată *ce* s-a-ntâmplat: din tulpina acelui arbore al răzbunării şi al urii, al urii evreieşti – al urii celei mai profunde şi sublime, adică al urii formatoare de idealuri, transformatoare de valori, care n-a avut niciodată un termen de comparaţie pe pământ – a lăstărit ceva la fel de incomparabil, o *nouă iubire*, cel mai profund şi sublim dintre toate soiurile de iubire: – şi din care altă tulpină ar fi putut să lăstărească şi ea?... Dar în nici un caz să nu ne treacă prin cap că aceasta ar fi crescut cumva ca negare intrinsecă a respectivei sete de răzbunare, ca antiteză a urii evreieşti! Nu, contrariul este adevărul! Această iubire a lăstărit din ură ca proprie coroană a sa, ca triumfătoarea coroană care se desface larg şi mai larg în cea mai pură seninătate şi plenitudine solară, coroană care, în împărăţia luminii şi a slăvilor, s-a identificat cu ţelurile acelei uri, cu victoria, prada, ispita, oarecum cu aceeaşi râvnă cu care rădăcinile acelei uri sfredeleau tot mai profund şi mai nesăţios în tot ce avea adâncime şi era diabolic. Acest Isus din Nazaret, ca evanghelie întruchipată a iubirii, acest "mântuitor" aducând săracilor, bolnavilor, păcătoşilor izbăvirea şi izbânda – oare nu el era tocmai ispita în forma ei cea mai înspăimântătoare şi mai irezistibilă, ispita şi ocolişul către exact acele valori şi inovări *evreieşti* ale idealului? Oare Israel nu şi-a atins ultimul ţel al sublimei răzbunări tocmai prin ocolişul acestui "mântuitor", al acestui aparent potrivnic şi distrugător al

* die Bösen

** *79 în ediţia noastră (JGB 195; cf. şi GM I 10; KSA 12, 8 [4]). (n.t.)*

poporului lui Israel? Oare nu ține de oculta magie neagră a unei politici realmente *m a r i* a răzbunării, a unei răzbunări clarvăzătoare, subversive, care câștigă treptat teren și calculează anticipat, faptul că însuși Israel a trebuit să se lepede în fața întregii lumi de adevărata unealtă a răzbunării sale
5 și s-o țintuiască pe cruce ca pe un soi de dușman de moarte, pentru ca "lumea întreagă", adică toți adversarii lui Israel să fi putut mușca fără nici o șovăire tocmai din această momeală? Și, pe de altă parte, ne-am putea închipui oare, cu tot rafinamentul spiritului, o altă momeală *m a i p e r i c u l o a s ă*? Ceva care să echivaleze, prin forța sa de seducție, de fascinație, de narcoză,
10 de pervertire, cu acel simbol al "sfintei cruci", cu acel paradox tulburător al unui "dumnezeu pe cruce", cu acel mister al unei inimaginabile, ultime, extreme cruzimi și autocrucificări *î n t r u i z b ă v i r e a o m u l u i*?... Cert este cel puțin că, sub hoc signo*, Israel a triumfat mereu și mereu, până acum, prin răzbunarea lui și reevaluarea tuturor valorilor, asupra tuturor celorlalte
15 idealuri, asupra tuturor idealurilor *m a i n o b i l e*. ––

9

– "Dar ce-mi tot vorbești dumneata de idealuri *m a i n o b i l e*! Să ne conformăm faptelor: poporul a învins – ori "sclavii" ori "vulgul" ori "turma" ori cum îți place să-i spui –, dacă asta s-a-ntâmplat datorită evreilor, ei bine!
20 atunci nici un popor n-a avut vreodată o misiune mai epocală. "Stăpânii" sunt lichidați; morala omului de rând a învins. Putem socoti această victorie totodată ca o septicemie (a amestecat rasele între ele) – nu contest; neîndoielnic însă, această intoxicație a *r e u ș i t*. "Mântuirea" neamului omenesc (de "stăpâni", vasăzică) este pe cel mai bun drum; totul se
25 iudaizează ori se creștinează ori se vulgarizează văzând cu ochii (ce contează cuvintele!) Fenomenul acestei intoxicări, în curs de răspândire în întregul corp al omenirii, pare ineluctabil, tempo**-ul și pasul ei pot fi de acum încolo chiar din ce în ce mai lente, mai fine, mai imperceptibile, mai circumspecte – timp avem, fără doar și poate... În această idee, îi mai revine
30 oare astăzi bisericii o menire *n e c e s a r ă* și, în general, un drept la existență? Sau ne-am putea lipsi de ea? Quaeritur***. Nu pare mai curând că frânează și oprește acel fenomen, în loc să-l accelereze? Păi, tocmai aceasta ar putea să-i fie utilitatea... Cu siguranță, biserica este, la urma urmei, ceva rudimentar și rustic, ce-i repugnă unei inteligențe mai delicate, unui gust

---

* *În lat. în text: "sub acest semn"; aluzie la "in hoc signo vinces" al împăratului Constantin cel Mare (cf. M 96 și nota; AC 51). (n.t.)*

** *În it. în text. (n.t.)*

*** *În lat. în text: "Ne întrebăm" (cf. și GM III 21, 280, 7; KSA 11, 649, 15; KSA 12, 179, 22; 266, 18). (n.t.)*

cu adevărat modern. N-ar trebui, cel puțin, să se rafineze întru câtva?... Ea îndepărtează astăzi mai mult decât a ispitit... Oare cine dintre noi ar fi liber-cugetător, de n-ar exista biserica? Biserica ne repugnă, nu otrava ei... Făcând abstracție de biserică, și nouă ne place otrava..." – Iată epilogul
5 unui "liber-cugetător" la perorația mea, al unui animal onest, așa cum a dovedit-o din plin, și, afară de aceasta, al unui democrat; mă ascultase până-n acel moment și n-a suportat să mă audă tăcând. Căci pentru mine există multe lucruri de trecut sub tăcere în acest punct. –

10

10 Răscoala sclavilor în morală începe o dată cu faptul că r e s e n t i m e n t u l devine el însuși creator și generează valori: resentimentul unor asemenea naturi cărora adevărata reacție, aceea a acțiunii, le este refuzată, naturi care se simt compensate numai printr-o răzbunare imaginară. În timp ce orice morală aristocratică răsare din afirmarea triumfătoare a
15 propriului eu, morala sclavilor se opune a priori unui "din afară", unui "altfel", unui "non-eu": și a c e a s t ă opoziție este fapta ei creatoare. Această întoarcere a privirii ce stabilește valori – această orientare n e c e s a r ă către exterior, iar nu înapoi spre sine însuși – ține tocmai de resentiment: morala sclavilor, ca să se nască, are întotdeauna nevoie mai întâi de o lume adversă
20 și exterioară, are nevoie, vorbind fiziologic, de stimuli externi pentru a acționa în general, – acțiunea ei este cu desăvârșire o reacțiune. Lucrurile stau invers în cazul modului aristocratic de evaluare: acționează și crește spontan, își caută contrariul numai pentru a-și afirma propriul eu cu și mai multă recunoștință, cu și mai multă exultație, – noțiunea ei negativă de "inferior",
25 "de rând", "netrebnic" nu-i decât o palidă și postumă imagine contrastantă în raport cu principala ei noțiune pozitivă, îmbibată până la refuz de viață și pasiune, "noi, cei nobili, noi, cei buni, noi, cei frumoși, noi, cei fericiți!" Dacă modul aristocratic de evaluare dă greș și păcătuiește față de realitate, atunci lucrul acesta are loc referitor la sfera care n u -i este suficient de cunoscută,
30 ba chiar ia o poziție disprețuitoare de apărare împotriva cunoașterii efective a acesteia: eventual nesocotește sfera disprețuită de el, cea a omului de rând, a poporului de jos; pe de altă parte, să ținem seama că, în orice caz, atitudinea de dispreț, privirea de sus în jos, cu superioritate, presupunând că această atitudine f a l s i f i c ă imaginea celui disprețuit, va rămâne cu mult
35 în urma falsificării cu care ura retrasă, răzbunarea neputinciosului își va ridica mâna asupra adversarului său – in effigie*, firește. Într-adevăr, în dispreț este amestecată prea multă nepăsare, prea multă frivolitate, prea multă

---

* *În lat. în text: "în imagine" (adică nu în prezența lui reală). (n.t.)*

ignorare şi nerăbdare, chiar prea multă încântare de sine pentru ca el să fie în stare să-şi transforme obiectul într-o caricatură şi monstruozitate autentice. Să nu ne facem totuşi că nu sesizăm acele nuances* aproape binevoitoare pe care, bunăoară, aristocraţia greacă le pune în toate cuvintele
5 prin care distinge de sine poporul de jos; că nu sesizăm cum se amestecă şi se siropează în permanenţă aici un fel de compătimire, de consideraţie, de indulgenţă, până când aproape toate cuvintele aplicate omului de rând au sfârşit prin a rămâne ca termeni pentru "nefericit", "demn de compătimit" (compară δειλός**, δείλαιος***, πονηρός****, μοχθηρός*****, ultimii doi
10 desemnând, de fapt, omul de rând ca sclav de lucru şi vită de povară) – şi, pe de altă parte, cum "netrebnic", "inferior", "nefericit" n-au încetat niciodată să reverbereze în urechea grecului pe un singur ton, cu un timbru în care predomină "nefericit": aceasta ca moştenire a vechiului mod aristocratic, mai nobil, de evaluare, care nu se dezice nici în dispreţuire (– să-şi aducă
15 aminte filologii cu ce sens sunt întrebuinţate cuvintele οἰζυρός******, ἄνολβός*******, τλήμων********, δυστυχεῖν*********, ξυμφορά**********). Cei "onorabili" chiar se simţeau ca fiind cei "fericiţi"; ei n-aveau nevoie să-şi construiască în mod artificial fericirea exclusiv printr-o privire aruncată asupra duşmanilor lor, eventual să folosească pentru asta puterea de convingere,
20 m i n c i u n a (cum o fac, de obicei, toţi oamenii resentimentari); şi tot aşa, ca oameni deplini, supraîncărcaţi de forţă, deci î n m o d n e c e s a r activi, ştiau să nu separe acţiunea de fericire, – activitatea este cuprinsă la ei cu necesitate în fericire (de unde îşi trage obârşia εὖ πράτειν***********) – totul în diametrală opoziţie cu "fericirea" de pe treapta neputincioşilor, a oprimaţilor,
25 a ulceraţilor de sentimente otrăvite şi ostile, la care ea apare esenţial ca narcoză, buimăcire, linişte, pace, "sabat", destindere sufletească şi relaxare

---

* *În fr. în text. (n.t.)*
** *În gr. în text (v. nota infrapaginală respectivă la GM I 5). (n.t.)*
*** *În gr. în text, sinonim cu precedentul. (n.t.)*
**** *În gr. în text: (aici) "rău", în sens de: "nefolositor, bolnav; dăunător, periculos; diabolic, răutăcios, nemernic, ticălos". (n.t.)*
***** *În gr. în text: (aici) "rău", în sens de: "nemernic, ticălos". (n.t.)*
****** *În gr. în text: "jalnic, nenorocit". (n.t.)*
******* *În gr. în text: "nefericit, nenorocit". (n.t.)*
******** *În gr. în text: (aici) "trudit, nenorocit, nefericit". (n.t.)*
********* *În gr. în text: "a fi nefericit". (n.t.)*
********** *În gr. în text: (aici) "nefericire, nenorocire, ghinion, suferinţă; înfrângere". (n.t.)*
*********** *În gr. în text: "a se simţi bine, a fi fericit, a-i merge bine, a avea noroc sau succes"; iniţial: "a face, a săvârşi, a acţiona cu succes, cu noroc; a izbuti, a reuşi" (de unde sentimentul de mulţumire, de fericire generat de lucrul bine înfăptuit). (n.t.)*

a trupului, pe scurt, *într-o formă pasivă*. Pe când aristocratul trăieşte cu încredere şi deschidere faţă de sine însuşi (γενναῖος* "de viţă nobilă" subliniază o nuance** "sincer" şi cumva chiar "naiv"), resentimentarul nu este nici sincer, nici naiv, nici onest şi drept cu sine însuşi. Sufletul *i se uită chiorâş*; spiritului său îi plac ascunzătorile, drumurile interzise şi uşile dosnice, tot ce este secret îl fascinează ca lume *a lui*, ca siguranţă *a lui*, ca resuscitare *a lui*; se pricepe să tacă, să nu uite, să aştepte, să se autodiscrediteze şi să se umilească pentru moment. O rasă de asemenea oameni ai resentimentului sfârşeşte în chip necesar prin a deveni mai *cuminte* decât nu ştiu care rasă nobilă, ea va ţine şi într-o cu totul altă măsură cuminţenia la mare cinste: adică drept o condiţie de prim rang a existenţei, în timp ce cuminţenia capătă uşor la aristocraţi un gust aparte şi fin de lux şi rafinament în sine: tocmai printre aceştia ea nu este nici pe departe atât de esenţială ca absoluta siguranţă funcţională a *inconştientelor* instincte regulatoare sau chiar ca o anumită lipsă de cuminţenie, bunăoară, curajoasa năpustire fie în primejdie, fie asupra duşmanului, ori acel acces extatic de furie, de iubire, de veneraţie, de recunoştinţă şi de răzbunare, în care s-au recunoscut în toate vremurile sufletele nobile. Resentimentul aristocratului însuşi, atunci când apare în el, se manifestă şi se epuizează, evident, într-o reacţie imediată, de aceea nu *otrăveşte*: pe de altă parte, în nenumărate cazuri el nici nu apare, pe când la toţi cei slabi şi neputincioşi este inevitabil. Să nu-ţi poţi trata multă vreme cu seriozitate duşmanii, necazurile, *nelegiuirile* înseşi – iată semnul unor naturi puternice, plenare, în care există un excedent de forţă plastică, imitatoare, tămăduitoare, chiar şi pricinuind uitarea (un bun exemplu din lumea modernă pentru acest lucru este Mirabeau, care n-avea ţinere de minte în privinţa insultelor şi a josniciilor de care avea parte şi nu putea să ierte numai pentru că – uita). Un asemenea om, fără îndoială, îşi leapădă de pe el, dintr-o singură scuturătură, multă vermină, din aceea care pe la alţii se ascunde cu duiumul; numai în cazul lui este cu putinţă, presupunând că aşa ceva este, în general, cu putinţă pe pământ, şi următorul fapt: adevărata "*iubire* faţă de duşmanii tăi". Cât respect faţă de duşmanii săi chiar are un aristocrat! – iar un astfel de respect chiar este o punte către iubire... Categoric, el îşi revendică duşmanul pentru sine, ca semn distinctiv al său, nici nu suportă alt duşman decât unul la care nimic nu-i de dispreţuit, iar *foarte multe* sunt de onorat! Să ne reprezentăm însă "duşmanul" aşa cum îl

---

* *În gr. în text. (n.t.)*

** *În fr. în text. (n.t.)*

concepe omul resentimentar – şi tocmai aici se află isprava lui, creaţia lui: a conceput "duşmanul diabolic", "pe cel diabolic", şi aceasta ca noţiune de bază, pornind de la care îşi mai imaginează, ca imitaţie şi replică, şi un "om bun" – pe sine însuşi!...

5

11

Aşadar, exact invers decât la omul nobil, care preconcepe spontan, adică plecând de la sine, noţiunea fundamentală de "bun" şi-şi creează pe baza ei o reprezentare a "ceea ce este netrebnic"! Acest "netrebnic" de obârşie nobilă şi acel "diabolic" din căldarea urii nepotolite – primul, o creaţie
10 secundă, un lucru secundar, o culoare complementară, al doilea, dimpotrivă, originalul, începutul, fapta propriu-zisă în conceperea unei morale a sclavilor – cât de diferite sunt cele două cuvinte "netrebnic" şi "diabolic", opuse aceleiaşi, în aparenţă, noţiuni de "bun"! Dar nu este aceeaşi noţiune de "bun": mai bine să ne-ntrebăm cine este, de fapt, "diabolic" în accepţiunea
15 moralei resentimentului. Se poate răspunde cu toată rigoarea: tocmai cel "bun" din cealaltă morală, tocmai nobilul, puternicul, dominantul, numai că revopsit, răstălmăcit, văzut pieziş de ochiul otrăvit al resentimentului. Aici n-avem de gând nici pe departe să contestăm un singur lucru: cel ce i-a cunoscut pe acei "buni" doar ca duşmani nici n-a cunoscut altceva decât
20 duşmani diabolici, iar aceiaşi oameni care, inter pares*, sunt ţinuţi atât de strict în hăţuri prin cutumă, respect, datină, recunoştinţă, dar şi mai mult prin supraveghere reciprocă, prin invidie, şi care, pe de altă parte, prin felul de a se comporta între ei, se dovedesc atât de ingenioşi în ceea ce priveşte solicitudinea, stăpânirea de sine, tactul, fidelitatea, mândria şi prietenia – ei
25 bine, în exteriorul lor, acolo unde începe străinia, mediul străin, ei nu sunt cu mult mai buni decât nişte animale de pradă slobozite. Gustă atunci eliberarea de orice constrângere socială, îşi scot pârleala în sălbăticie pentru încordarea pe care-o pricinuieşte o lungă încercuire şi înţărcuire în ţarcul tihnit al comunităţii, regresează în nevinovăţia conştiinţei unui animal de
30 pradă, ca nişte monştri în culmea bucuriei care, eventual, scapă succesiv din fel de fel de grozăvii, de la asasinat, de la mistuire în flăcări, de la pângărire, de la schingiuire, cu o exuberanţă şi un echilibru psihic de parcă la mijloc n-ar fi decât o poznă studenţească, având convingerea că poeţii au acum iarăşi, pentru multă vreme, ceva de cântat şi de slăvit. La temelia tuturor
35 acestor rase nobile nu se poate să nu recunoşti animalul răpitor, superba bestie blondă rătăcind ahtiată după pradă şi victorie; această temelie

---

* *În lat. în text (v. nota resp. la JGB 265). (n.t.)*

ascunsă are nevoie din când în când de uşurare, animalul trebuie să iasă din nou, trebuie să se întoarcă din nou în sălbăticie: – aristocraţia romană, arabă, germanică, japoneză, eroii homerici, vikingii scandinavi – toţi sunt la fel în privinţa acestei nevoi. Rasele nobile sunt acelea care au lăsat după ele, pe toate urmele pe unde au trecut, noţiunea de "barbar"; până şi din cea mai înaltă civilizaţie a lor se vădeşte o conştiinţă a acestui fapt şi chiar o mândrie în acest sens (de exemplu, atunci când Pericle le spune atenienilor săi în acel faimos discurs funebru ‹:›* "Către orice pământ şi mare croitu-şi-a drum vitejia noastră, durându-şi pretutindeni nevremelnice monumente în bine *şi în rău*.") Această vitejie a raselor nobile, smintită, absurdă, intempestivă, aşa cum se manifestă ea, imprevizibilul, chiar neplauzibilul iniţiativelor lor – Pericle pune în evidenţă cu deosebire ῥαθυμία** atenienilor –, nepăsarea şi dispreţul lor faţă de siguranţă, trup, viaţă, tihnă, înfiorătoarea lor seninătate şi profunzime a plăcerii date de orice distrugere, de toate voluptăţile victoriei şi ale cruzimii – totul s-a cuprins, pentru cei ce sufereau de asta, în imaginea "barbarului", a "duşmanului diabolic", bunăoară, a "gotului", a "vandalului". Adânca, recea neîncredere pe care o trezeşte germanul de îndată ce ajunge la putere, chiar şi azi repetându-se – continuă să fie o repercusiune a acelei spaime de nestins cu care Europa a asistat veacuri de-a rândul la turbarea bestiei blonde germanice (deşi între vechii germanici şi noi, germanii de azi, abia dacă există o înrudire de mentalitate, necum una de sânge). Am atras odată atenţia asupra încurcăturii în care se afla Hesiod atunci când şi-a-nchipuit succesiunea civilizaţiilor şi a căutat să le exprime prin aur, argint, bronz: el n-a ştiut să tranşeze altfel contradicţia pe care i-o oferea glorioasa, dar şi atât de înfiorătoarea, de violenta lume a lui Homer decât făcând dintr-o singură epocă două, pe care le-a situat succesiv – o dată, epoca eroilor şi a semizeilor de la Troia şi Teba, aşa cum a rămas acea lume în memoria generaţiilor aristocratice care-şi aveau în ea propriii strămoşi; apoi, epoca de aramă, aşa cum aceeaşi lume le apărea urmaşilor celor călcaţi în picioare, spoliaţi, maltrataţi, târâţi cu de-a sila, vânduţi: drept o epocă de bronz, cum am spus, dură, rece, crudă, fără inimă şi fără scrupule, zdrobind şi mânjind totul cu sânge. Presupunând că ar fi adevărat ceea ce trece azi neapărat drept "adevăr", că *sensul oricărei civilizaţii* ar fi tocmai acela de a forma din animalul de pradă "om" un animal docil şi civilizat, *un animal domestic*, ar trebui, fără doar şi poate, să considerăm *instrumente civilizatoare* prin excelenţă toate acele instincte reacţionale şi resentimentare cu ajutorul cărora

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

** *În gr. în text: (aici) "uşurinţa, nesocotinţa, indiferenţa". (n.t.)*

generațiile aristocratice dimpreună cu idealurile lor au fost, până la urmă, corupte și învinse; o dată cu care, desigur, încă nu s-ar putea spune că *purtătorii* acestor instincte ar reprezenta totodată și ei înșiși civilizația. Mai degrabă contrariul ar fi nu numai plauzibil – nu! el este astăzi *vizibil*! Acești purtători ai instinctelor apăsătoare și lacome de revanșă, urmașii oricărei sclavii europene și neeuropene, ai oricărei populații, cu deosebire preariene – aceștia reprezintă *declinul* omenirii! Aceste "instrumente civilizatoare" sunt o pângărire a omului și mai curând o suspiciune, un contra-argument pentru "civilizație" în genere! Avem poate cea mai mare dreptate să nu ne eliberăm de frica de bestia blondă aflată la temelia tuturor raselor aristocratice și să fim cu ochii în patru: dar cui nu i-ar face de o sută de ori mai mare plăcere să se teamă, dacă i se permite să admire în același timp, decât să nu se teamă, dar, în paralel, să nu mai poată scăpa de spectacolul respingător al ratatului, al discreditatului, al degeneratului, al înveninatului? Și oare asta nu-i fatalitatea *noastră*? Ce determină astăzi repulsia *noastră* față de "om"? – căci noi *pătimim* pentru om, nu-ncape-ndoială.– *Nu* frica; mai degrabă faptul că nu mai avem nimic de ce ne teme în om; că viermele "om" este în prim-plan și mișună; că "omul docil", mediocrul fără de leac și penibilul a învățat deja să se simtă țel și pisc, sens al istoriei, "om superior"; – ba chiar că are un anumit drept să se simtă așa, în măsura în care se simte la distanță de excedentul de ratați, de bolnăvicioși, de obosiți, de ramoliți de care Europa începe să se împută, prin urmare, percepându-se ca un ins cel puțin relativ reușit, cel puțin încă apt de a trăi, cel puțin acceptând viața...

12

– Nu-mi reprim, în punctul acesta, un suspin și o ultimă încredere. Care-i lucrul absolut intolerabil tocmai pentru mine? Singurul lucru cu care nu ies la socoteală, care face să mă sufoc și să mă prăpădesc? Aerul stricat! Aerul stricat! Faptul că ceva neizbutit se apropie de mine; că sunt nevoit să miros viscerele unui suflet neizbutit!... Oare ce altceva nu suportăm din mizerie, sărăcie, vreme rea, bolire, necaz, singurătate? În definitiv, cu tot restul ieșim la socoteală, născuți fiind pentru o existență subpământeană și de luptă; odată tot ieșim la lumină, tot ne trăim clipa de aur a victoriei, – și apoi rămânem, așa cum suntem din naștere, de nezdruncinat, încordați, gata de ceva nou, de și mai greu, mai depărtat, ca un arc pe care orice primejdie îl întinde și mai tare. – Dar îngăduiți-mi din vreme-n vreme – presupunând că există niște creaturi divine îngăduitoare, dincolo de bine și de rău – o privire, îngăduiți-mi o singură privire numai asupra a ceea ce este desăvârșit, dus până la capăt, fericit, puternic, triumfător, în care mai există

ceva de temut! Asupra unui om care justifică *omul*, asupra unei şanse complementare şi izbăvitoare a omului, de dragul căreia să fim îndreptăţiţi a stărui *în credinţa în om*!... Căci lucrurile stau aşa: micşorarea şi nivelarea omului european ascunde cea mai mare ameninţare a *noastră*, căci spectacolul acesta oboseşte... Nu vedem astăzi nimic pe punctul de a se potenţa, intuim că lucrurile merg din rău în mai rău, devenind mai subţiri, mai blânde, mai prudente, mai comode, mai mediocre, mai indiferente, mai chinezeşti, mai creştineşti – omul, nu-ncape nici o îndoială, devine din ce în ce "mai bun"... Tocmai aici zace fatalitatea Europei – o dată cu teama de om, am pierdut şi iubirea de el, respectul faţă de el, speranţa în el, ba chiar voia de el. Spectacolul oferit de om oboseşte de-acum înainte – ce-i oare astăzi nihilismul dacă nu *acest lucru*?... Noi suntem obosiţi *de om*...

13

– Dar să revenim: problema *celeilalte* origini a "bunului", a bunului aşa cum şi l-a imaginat omul resentimentului, îşi doreşte finalizarea. – Că mieii sunt supăraţi pe marile păsări de pradă nu-i de mirare: numai că lucrul acesta nu-i un motiv de-a le-o lua în nume de rău marilor păsări de pradă că se reped să-şi ia nişte mieluţi. Şi dacă mieii îşi zic între ei‹:›* "Aceste păsări de pradă sunt diabolice; iar cine este cel mai puţin probabil o pasăre de pradă, mai bine zis contrariul ei, un miel, – acela n-ar trebui să fie bun?", atunci nu se poate reproşa nimic acestei instituiri a unui ideal, oricât de puţin batjocoritoare vor privi la aceasta păsările de pradă şi-şi vor zice poate‹:›* "Noi nu suntem deloc supărate pe ei, pe mieii aceştia buni, chiar îi iubim: nimic nu-i mai gustos decât un miel fraged." – A reclama de la putere să *nu* se exteriorizeze ca putere, să *nu* fie o vrere de-a birui, o vrere de-a înfrânge, o vrere de-a ajunge stăpân, o sete de duşmani şi de-mpotriviri şi de triumfuri este tot aşa de absurd ca a reclama de la slăbiciune să se exteriorizeze ca putere. Un cuantum de forţă este un cuantum echivalent de impuls, voinţă, acţiune – mai bine zis, nu-i altceva decât tocmai această impulsionare, vrere, acţionare în sine, şi poate apărea altfel numai sub seducţia limbajului (şi a erorilor fundamentale ale raţiunii, erori încremenite în el), care înţelege, şi înţelege greşit, orice acţiune ca fiind condiţionată de un agent, de un "subiect". Adică aşa cum poporul separă fulgerul de strălucirea lui şi o consideră pe aceasta din urmă drept *făptuirea*, drept efectul unui subiect care se numeşte fulger, tot aşa şi morala populară desprinde puterea de exteriorizările puterii, ca şi când în dosul celui puternic ar exista un substrat

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

indiferent, căruia *i s-ar îngădui* să manifeste sau nu putere. Dar nu există nici un substrat de felul acesta; nu există nici o "ființă" în dosul făptuirii, al acțiunii, al devenirii; "făptașul" este doar adăugat din imaginație la făptuire, – făptuirea este totul. Poporul dublează, în fond, făptuirea; când face fulgerul să strălucească este o făptuire de făptuire: același fapt îl presupune, o dată, ca fiind cauză și apoi, încă o dată, ca fiind efect al ei. Cercetătorii din domeniul științelor naturii nu procedează mai bine când spun ‹:›* "Forța pune în mișcare, forța cauzează" și altele de genul acesta, – întreaga noastră știință continuă să stea, cu toată răceala ei, cu toată lipsa ei de afect, sub seducția limbajului și nu s-a descotorosit încă de drăcușorii denaturați, "subiecții" (atomul, de exemplu, este un asemenea drăcușor, la fel kantianul "lucru în sine"): ce-i de mirare dacă sentimentele de răzbunare și ură, retrase și mocnind în ascuns, trag foloase proprii din această credință și, în definitiv, chiar nu susțin nici o credință cu mai multă ardoare decât pe aceea că *celui puternic i se-ngăduie* să fie slab, iar păsării de pradă să fie miel: – prin aceasta, ele dobândesc, fără îndoială, în sinea lor, dreptul de *a-i pune la socoteală* păsării de pradă faptul că este pasăre de pradă... Dacă asupriții, terfeliții, siluiții se îmbărbătează cu cuvintele țâșnite din viclenia ranchiunoasă a neputinței: "Hai să fim altfel decât cei răi, adică buni! Și bun este tot omul care nu siluiește, care nu rănește pe nimeni, care nu agresează, care nu se revanșează, care lasă răzbunarea-n plata Domnului, care se menține ca noi în umbră, care se dă la o parte din calea oricărui rău și, în general, aidoma nouă, cei răbdători, umiliți, drepți, pretinde puțin de la viață" – atunci lucrul acesta, perceput cu răceală și fără părtinire, nu înseamnă, de fapt, nimic altceva decât: "Noi, cei slabi, iată, suntem slabi; e bine dacă nu facem nici un lucru *pentru care nu suntem destul de puternici*" – dar această amară stare de fapt, această prudență de cel mai umil rang, pe care o au chiar insectele (ce, în caz de mare pericol, se prefac lesne moarte, ca să nu facă "prea mult"), mulțumită acelei calpuzănii și automințiri a neputinței, s-a drapat în splendoarea virtuții nefuncționale, apatice, aflate în expectativă, ca și când însăși slăbiciunea celui slab – adică totuși *esența* lui, eficacitatea lui, întreaga și unica lui realitate inevitabilă, ineluctabilă – ar fi o treabă voluntară, ceva intenționat, o opțiune, o *faptă*, un *merit*. Această specie umană are *nevoie* de credința în "subiectul" indiferent, facultativ, dintr-un instinct de autoconservare, de autoafirmare, în care orice minciună se canonizează de obicei. Poate că subiectul (sau, exprimându-ne mai popular, *sufletul*) a fost tocmai de

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

aceea până azi pe pământ cea mai bună dogmă, fiindcă a înlesnit celor mai mulți muritori, cei slabi și oropsiți de orice fel, acea sublimă iluzie prin care să ia slăbiciunea însăși drept libertate, iar natura lor mediocră – drept *merit*.

14

– Vrea cineva să descopere secretul și să vadă puțin în adâncuri cum se *fabrică idealuri* pe pământ? Cine are curajul respectiv?... Îndrăzniți! Iată, vederea înspre acest atelier al tenebrelor se deschide. Mai așteaptă un moment, domnule Indiscreție și Fără-de-Frică: ochiul dumitale trebuie să se obișnuiască mai întâi cu această lumină perfidă și irizată... Așa! Destul! Acum vorbește! Ce se petrece acolo jos? Rostește ce vezi, om al celei mai riscante curiozități – acum *eu* sunt acela care ascultă. –

– "Nu văd nimic, aud însă cu atât mai mult. Vine așa o șușoteală și o șopăială circumspectă, vicleană, înfundată, din toate colțurile și cotloanele. Îmi face impresia că se spun minciuni; o blândețe zaharoasă e lipită de fiecare sunet. Slăbiciunea, învăluită-n minciuni, se preschimbă-n *merit*, nu-ncape nici o-ndoială – în felul aceasta, lucrurile stau cum ați zis." –

– Mai departe!

– "Iar neputința, care nu se revanșează, se preschimbă-n "bunătate"; inferioritatea timorată, în "umilință"; îngenuncherea în fața celor pe care-i urăști, în "obediență" (adică față de unul singur, despre care spun dânșii că poruncește această îngenunchere, – ei îl numesc Dumnezeu). Caracterul inofensiv al celui slab, lașitatea însăși de care este plin, obișnuința lui de a sta la ușă, obligația lui inevitabilă de a aștepta capătă nume bun aici, "răbdare", lesne se numește și *virtute*; incapacitatea de a se răzbuna se numește lipsa chefului de a se răzbuna, poate chiar iertare ("că *ei* nu știu ce fac – numai noi știm ce fac *ei*!"). Se vorbește și de "iubirea vrăjmașilor tăi" – și-n tot timpul acesta, apele curg șiroaie pe ei."

– Mai departe!

– "Jalnici mai sunt, fără doar și poate, toți acești vorbitori în taină și răspândaci pe la colțuri, cu toate că, strângându-se unii într-alții, își țin de cald – ei însă-mi spun că starea lor jalnică este o alegere și o distincție din partea lui Dumnezeu, că pe câinii pe care-i iubești cel mai mult îi bați; poate că starea aceasta jalnică este și o pregătire, un examen, o școlire, poate că este și mai mult – ceva ce, într-o zi, va fi compensat și plătit cu uriașe dobânzi în aur, dar ce zic eu! în fericire. Ceea ce ei numesc "beatitudine".

– Mai departe!

– Acum îmi dau de-nțeles că nu sunt doar mai buni decât cei puternici,

stăpânii pământului, al căror scuipat sunt nevoiți să-l lingă (*nu* de frică, nicidecum de frică! ci pentru că Dumnezeu poruncește să cinstim toate înaltele stăpâniri) – că nu sunt doar mai buni, ci și că o "duc mai bine", în orice caz, că odată ar duce-o mai bine. Dar destul! destul! Nu mai suport. Aer stricat! Aer stricat! Acest atelier în care se *fabrică idealuri* – îmi face impresia că duhnește numai de minciuni."

– Nu! Mai un moment! Dumneata încă n-ai spus nimic despre lovitura de maestru a acestor practicanți ai magiei negre care din orice negru fac alb, lapte și candoare: – n-ai băgat de seamă la ce perfecțiune a ajuns rafinamentul lor, cea mai îndrăzneață, mai subtilă, mai ingenioasă, mai mincinoasă ispravă artistică a lor? Ai grijă! Aceste animale de beci pline de răzbunare și ură – ce fac ele tocmai din răzbunare și ură? Ai mai auzit vreodată aceste vorbe? Ai bănui, încrezându-te numai în vorbele lor, că te găsești exclusiv printre niște oameni ai resentimentului?...

– "Pricep, îmi ciulesc iarăși urechile (vai! vai! vai! și *mă țin* de nas). Abia acum aud ce-au spus deja de-atâtea ori: "Noi, cei buni – *noi suntem cei drepți*" – lucrul pe care-l cer ei nu-l numesc revanșă, ci "triumful *dreptății*"; ceea ce urăsc ei nu-i dușmanul lor, nu! ei urăsc "*nedreptatea*", "viața fără de Dumnezeu"; ceea ce cred și nădăjduiesc ei nu este nădejdea în răzbunare, beția dulcii răzbunări (– "mai dulce ca mierea" a numit-o încă Homer), ci biruința lui Dumnezeu, a lui Dumnezeu *cel drept* asupra celor fără de Dumnezeu; ceea ce le rămâne de iubit pe pământ nu sunt frații lor întru ură, ci "frații întru iubire", cum zic ei, toți cei buni și cei drepți de pe pământ."

– Și cum numesc ei ceea ce le servește drept consolare pentru toate suferințele vieții – fantasmagoria beatitudinii lor anticipate, viitoare?

– "Cum? Aud bine? Îi spun "judecata de apoi", venirea împărăției *lor*, a "împărăției lui Dumnezeu" – deocamdată însă ei trăiesc "întru credință", "întru iubire", "întru nădejde".

– Destul! Destul!

15

Întru credința în ce? Întru iubirea pentru ce? Întru nădejdea în ce? – Slabii aceștia – odată, vasăzică, vor să fie și *ei* cei puternici, nu-ncape-ndoială, odată trebuie să vie și "împărăția" *lor* – "împărăția lui Dumnezeu" se numește ea pur și simplu la ei, așa cum am spus: evident, în totul ești atât de umil! Numai ca s-o apuci *pe aceasta*, ai nevoie să trăiești mult, dincolo de moarte, – ba chiar ai nevoie de viața veșnică spre a putea să te despăgubești veșnic în "împărăția lui Dumnezeu" pentru acea viață de pe

pământ "întru credință, întru iubire, întru nădejde". Despăgubit pentru ce? Despăgubit cu ce?... Dante a dat greș, pare-mi-se, în chip grosolan atunci când a pus, cu o ingenuitate care inspiră spaimă, acea inscripție deasupra porții către infernul său ‹:›* "și pe mine făcutu-m-a veșnica iubire": – deasupra porții paradisului creștin și a "veșnicei beatitudini" a lui ar putea sta, în orice caz cu mai mare îndreptățire, inscripția ‹:›* "și pe mine făcutu-m-a veșnica *ură*" – presupunând că un adevăr ar putea sta deasupra porții către o minciună! Căci beatitudinea acelui paradis *ce* este?... Am putea-o ghici deja; dar e mai bine să ne-o mărturisească explicit o autoritate care nu trebuie nesocotită în astfel de lucruri, Toma d'Aquino, mare învățător și sfânt. "Beati in regno coclesti", zice el blând ca un miel, "videbunt poenas damnatorum, *ut beatitudo illis magis complaceat*."** Sau vrem s-o auzim într-o tonalitate mai puternică, bunăoară din gura unui părinte triumfător al bisericii, care nu le recomanda creștinilor săi bestialele voluptăți ale spectacolelor publice – de ce oare? "Credința ne oferă, indiscutabil, mult mai mult, – spune el, de spectac. c. 29 ss.*** – *un lucru mult mai puternic*; mulțumită mântuirii, ne stau la dispoziție, indiscutabil, cu totul alte plăceri; în locul atleților, avem martirii noștri; dacă vrem sânge, ei bine, atunci avem sângele lui Cristos... Dar ce ne așteaptă, în primul rând, în ziua revenirii sale, a triumfului său!" – și apoi continuă, el, vizionarul extaziat: "At enim supersunt alia spectacula, ille ultimus et perpetuus indicii dies, ille nationibus insperatus, ille derisus, cum tanta saeculi vetustas et tot eius nativitates uno igne haurientur. Quae tunc spectaculi latitudo! *Quid admirer! Quid rideam! Ubi gaudeam! Ubi exultem*, spectans tot et tantos *reges*, qui in coelum recepti nuntiabantur, cum ipso love et ipsis suis testibus in imis tenebris congemescentes! Item praesides (guvernatorii de provincii) persecutores dominici nominis saevioribus quam ipsi flammis saevierunt insultantibus contra Christianos liquescentes! Quos praeterea sapientes illos philosophos coram discipulis suis una conflagrantibus erubescentes, quibus nihil ad deum pertinere suadebant, quibus animas aut nullas aut non in pristina corpora redituras affirmabant! Etiam poetas non ad Rhadamanti nec ad Minois, sed ad inopinati Christi tribunal palpitantes! Tunc magis tragoedi audiendi, magis scilicet vocales (cu glas mai bun, de gură și mai buni) in sua propria calamitate; tunc histriones cognoscendi, solutiores multo per ignem; tunc spectandus

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

** *În lat. în text: "Cei fericiți în împărăția cerească vedea-vor chinurile osândiților, ca beatitudinea să le placă și mai mult.". (n.t.)*

*** *În lat. în text: "Despre spectac‹ole›, c‹apitolul› 29 și urm." (v. nota finală). (n.t.)*

auriga in flammea rota totus rubens, tunc xystici contemplandi non in gymnasiis, sed in igne iaculati, nisi quod ne tunc quidem illos velim vivos*, ut qui malim ad eos potius conspectum i n s a t i a b i l e m conferre, qui in dominum desaevierunt. "Hic est ille, dicam, fabri aut quaestuariae filius (așa
5 cum denotă tot ce urmează, ca și, în special, această cunoscută caracterizare, luată din Talmud, a mamei lui Isus, Tertullian se referă de aici încolo la evrei), sabbati destructor, Samarites et daemonium habens. Hic est, quem a Iuda redemistis, hic est ille arundine et colaphis diverberatus, sputamentis dedecoratus, felle et aceto potatus. Hic est, quem clam discentes
10 subripuerunt, ut resurrexisse dicatur vel hortulanus detraxit, ne lactucae suae frequentia commeantium laederentur." Ut talia spectes, u t t a l i b u s e x u l t e s , quis tibi praetor aut consul aut quaestor aut sacerdos de sua liberalitate praestabit? Et tamen haec iam habemus quodammodo p e r f i d e m spiritu imaginante repraesentata. Ceterum qualia illa sunt, quae
15 nec oculus vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascenderunt? (1 Cor. 2, 9) Credo circo et utraque cavea (șiruri de bănci de rangul întâi și al patrulea sau, după alții, teatru comic și tragic) et omni stadio gratiora." – P e r f i d e m **: așa e scris.

———

* *De fapt*: visos *(v. nota finală). (n.t.)*

** *În lat. în text: "Dar mai rămân alte spectacole, acea zi de pe urmă și de-a pururi a judecății, cea neașteptată de neamuri, cea luată în râs, în care trecutul atât de lung al vieții lumești și atâtea generații ale lui vor fi mistuite de un singur foc. Ce amploare va lua spectacolul atunci! C e s ă a d m i r? D e c e s ă r â d? U n d e s ă m ă b u c u r? U n d e s ă j u b i l e z, privind la mulții și măriții regi, despre care se aducea vestea că au fost primiți în cer, cum se vor văita laolaltă cu însuși Iupiter și cu înșiși martorii lui în beznele cele mai afunde! Privind și la guvernatorii prigonitori ai numelui Domnului cum se vor topi în văpăi mai dezlănțuite ca acelea batjocoritoare cu care s-au dezlănțuit ei împotriva creștinilor! Apoi la nu știu care filozofi cuminți cum o să roșească în fața discipolilor lor, cu care pieri-vor împreună în flăcări, discipoli pe care îi convingeau că pe Dumnezeu nu-l atinge nimic, pe care îi asigurau fie că sufletele nu există, fie că nu se reîntorc în vechile trupuri! Chiar și la poeți cum tremura-vor nu în fața instanței lui Radamante, nici a lui Minos, ci a nebănuitului Cristos! Atunci mai degrabă trebuie auziți tragedienii, mai mult, bineînțeles, cei cu voce sonoră, confruntați cu propria lor nenorocire; atunci trebuie cunoscuți histrionii, mult mai degajați datorită focului; atunci trebuie privit vizitiul, înroșit de sus până jos în roata de foc, atunci trebuie contemplați atleții, nu în palestre, ci azvârliți în flăcări, abstracție făcând de faptul că nici măcar atunci n-aș vrea să-i văd pe aceia, ci aș prefera să-mi îndrept privirea n e s ă ț i o a s ă mai degrabă spre cei ce s-au slobozit împotriva Domnului. "Iată-l, zice-voi, pe fiul dulgherului sau al "destrăbălatei",*

16

Să ne-apropiem de-ncheiere. Ambele valori *antitetice* "bun şi netrebnic", "bun şi diabolic" au purtat pe pământ o teribilă luptă, lungă de mii de ani; şi, oricât de cert este că a doua valoare a câştigat de mult supremaţia, nu ducem totuşi lipsă nici azi de locuri în care lupta continuă nedecisă. Am putea spune chiar că, între timp, ea a fost purtată la cote tot mai înalte, devenind abia prin aceasta din ce în ce mai profundă, mai spirituală: aşa încât astăzi nu există poate un semn distinctiv mai decisiv al "*naturii superioare*", al naturii mai înzestrate, decât să fie dezbinată în accepţiunea respectivă şi să constituie încă, într-adevăr, un câmp de luptă pentru acele contrarii. Simbolul acestei lupte, consemnat într-o scriere care, până astăzi, dincolo de întreaga istorie omenească, a rămas uşoară şi plăcută la citit, se numeşte "Roma împotriva Iudeii, Iudeea împotriva Romei": – până în prezent n-a existat un eveniment mai mare decât *această* luptă, *această* problemă, *acest* dezacord între duşmani de moarte. Roma percepea în evreu ceva contra naturii înseşi, într-o oarecare măsură monstrul său antipodic; la Roma, evreul era "*învinuit* de ură împotriva întregului neam omenesc": pe drept cuvânt, atât cât avem dreptul să legăm izbăvirea şi viitorul neamului omenesc de dominaţia necondiţionată a valorilor aristocratice, a valorilor romane. Ce-au simţit, în schimb, evreii faţă de Roma? O ghicim dintr-o mie de indicii; dar ajunge să ne pătrundem iar măcar de Apocalipsa lui Ioan, de cea mai confuză dintre toate răbufnirile scrise pe care răzbunarea le are pe conştiinţă. (Să nu nesocotim, de altfel, profunda consecvenţă a instinctului creştin atunci când a transcris tocmai această carte a urii pe numele apostolului iubirii, acelaşi căruia îi atribuise evanghelia aceea de fanatic îndrăgostit–: aici se ascunde un crâmpei de adevăr, oricâtă calpuzănie literară poate să fi fost necesară în acest scop.) Romanii erau,

---

nimicitorul sabatului, samariteanul şi demonizatul. Iată-l pe-acela pe care l-aţi cumpărat de la Iuda, pe cel bătut cu trestia şi cu pumnii, pe cel scuipat şi dezonorat, pe cel adăpat cu fiere şi oţet. Iată-l pe-acela pe care ucenicii l-au furat pe ascuns, ca să se spună că a reînviat, sau l-a scos afară grădinarul, ca să nu-i vatăme lăptucile mulţimea ce se vânzolea pe-acolo." Ca să priveşti la asemenea lucruri deosebite, ca să jubilezi la vederea lor, ce pretor sau consul sau chestor sau sacerdot ţi le va oferi din generozitatea sa? Şi, cu toate acestea, le-avem întrucâtva de pe-acum aduse în faţa ochilor, prin credinţă, de spiritul nostru plăsmuitor. Dar, de fapt, ce fel de spectacole sunt acelea pe care nici ochiul nu le-a văzut, nici urechea nu le-a auzit, nici la inima omului nu s-au suit? Mai atrăgătoare, cred, decât circul şi ambele teatre şi orice arenă." – Prin credinţă (n.t.)

evident, cei puternici și nobili, așa cum până atunci mai puternici și mai nobili dintre aceștia n-au existat și nici măcar n-au fost visați vreodată pe lume; orice rămășiță de la ei, orice inscripție fascinează, admițând că deslușești ceea ce scrie acolo. Evreii, din contra, erau acel neam de preoți re-
5 sentimentar par excellence* căruia îi era inerentă o genialitate popular-morală fără de pereche: să comparăm numai cu evreii popoarele asemănător înzestrate, bunăoară chinezii ori germanii, pentru a resimți ce este de rangul întâi și ce este de rangul al cincilea. Care din ele a învins deocamdată, Roma sau Iudeea? Dar, firește, în privința aceasta nu-ncape nici cea mai
10 mică îndoială: să judecăm totuși în fața cui se-nchină, ca-n fața chintesenței tuturor valorilor supreme, oamenii de astăzi în Roma însăși – și nu numai în Roma, ci aproape în jumătate din lume, oriunde omul s-a civilizat sau e pe cale de a se civiliza, – în fața a trei evrei, după cum se știe, și a unei singure evreice (în fața lui Isus din Nazaret, a pescarului Petru, a
15 țesătorului de covoare Pavel și a mamei lui Isus, menționat la început, pe nume Maria). Lucrul acesta este demn de reținut: Roma, fără nici o îndoială, a fost înfrântă. Ce-i drept, Renașterea a cunoscut o redeșteptare strălucitor de angoasantă a idealului clasic, a modalității nobile de evaluare a tuturor lucrurilor: ca o ființă trezită din letargie, Roma însăși se mișca sub apăsarea
20 noii Rome iudaizate, zidite deasupra, care oferea aspectul unei sinagogi ecumenice și se numea "biserică": dar Iudeea triumfă iar de îndată, grație acelei mișcări resentimentare fundamental plebeiene (germane și engleze) care se numește Reformă, punând la socoteală ceea ce trebuia să decurgă din ea, restaurația bisericii, – ca și restaurația vechii liniști mormântale a
25 Romei clasice. Într-un sens chiar mai determinant și mai profund decât pe vremea aceea, Iudeea a ieșit încă o dată victorioasă asupra idealului clasic, o dată cu Revoluția franceză: ultima aristocrație politică din Europa, cea din veacul al șaptesprezecelea și al optsprezecelea francez, s-a prăbușit sub instinctele resentimentare populare, – nicicând pe lume nu s-a auzit o
30 explozie mai mare de bucurie, un entuziasm mai zgomotos! În toiul acestei jubilații s-a-ntâmplat, de fapt, lucrul cel mai neobișnuit, cel mai neașteptat: însuși idealul antic a apărut în carne și oase și într-o nemaipomenită splendoare în fața ochilor și a conștiinței omenirii, – și încă o dată, față-n față cu vechea și mincinoasa lozincă resentimentară a privilegiului majo-
35 rității, față-n față cu voința de decădere, de înjosire, de nivelare, de coborâre și de scăpătare a omului, a răsunat mai puternic, mai clar, mai energic formidabila și fermecătoarea contralozincă a privilegiului minorității!

---

* *În fr. în text. (n.t.)*

Ca un ultim indicator al *celuilalt* drum, a apărut Napoleon, acel om cu totul singular și prea târziu venit pe lume din câți au existat vreodată, și, o dată cu el, problema incarnată a *idealului nobil în sine* – să reflectăm bine *ce fel* de problemă este: Napoleon, această sinteză de *neom* și de *supraom*...

17

– Oare, o dată cu aceasta, totul s-a terminat? Prin asta va fi trecută oare pe vecie ad acta* cea mai mare antiteză a tuturor idealurilor? Sau numai amânată, amânată pentru multă vreme?... N-ar urma fatalmente să aibă loc oareșicând o izbucnire în flăcări a vechiului foc, mult mai cumplită, pregătită mult mai din timp? Ba mai mult: n-ar fi de dorit din răsputeri tocmai *acest lucru*? chiar de voit? chiar de încurajat?... Cel ce începe în acest punct, aidoma cititorilor mei, să mediteze, să gândească în plus, acela anevoie îi va pune capăt curând, – motiv suficient pentru mine să-i pun eu însumi capăt, presupunând că de mult a devenit îndeajuns de clar ce *vreau* eu, ce vreau tocmai cu acea lozincă periculoasă care-i vine ca turnată ultimei mele cărți: "*Dincolo de bine și de rău*"**... Ceea ce *nu* înseamnă câtuși de puțin "Dincolo de bun și de netrebnic"***. – –

Notă. Profit de ocazia ce mi-o dă această disertație, ca să exprim public și formal o dorință care n-a fost rostită de mine până acum decât în discuții incidentale cu savanții: adică vreo facultate de filozofie să-și poată face un merit din promovarea studiilor de *istorie a moralei* printr-o serie de concursuri academice: – poate că această carte face serviciul de a da un impuls puternic tocmai într-o astfel de direcție. Luând în considerare o posibilitate de genul acesta, propun întrebarea de mai jos: ea merită în egală măsură atenția filologilor și a istoricilor, ca și a adevăraților erudiți de profesie din domeniul filozofiei.

> "*Ce indicii furnizează lingvistica, în special cercetarea etimologică, pentru istoria evoluției noțiunilor morale?*"

– Pe de altă parte, este, firește, la fel de necesar să câștigăm participarea fiziologilor și a medicilor la aceste probleme (despre *valoarea* evaluărilor de până acum): apropo de care, și în acest caz aparte, poate fi lăsat în seama filozofilor de specialitate să facă pe avocații și mijlocitorii, după ce vor fi reușit să transforme în totalitate raportul dintre filozofie, fiziologie și medicină, atât de

---

* *În lat. în text: "în rândul celor terminate (rezolvate)". (n.t.)*

** "Jenseits von Gut und Böse"

*** "Jenseits von Gut und Schlecht" *(cf. lunga notă de subsol la JGB 260, p. 144 sq., n.t.)*

fragil și de suspicios la început, în cel mai amabil și fecund schimb de experiență. Toate tablele de valori, toți acei "tu trebuie" de care istoria sau cercetarea etnologică are cunoștință, au realmente nevoie mai întâi de clarificarea și interpretarea *fiziologică*, mai curând, în orice caz, decât de cea psihologică;
5 toate așteaptă, de asemenea, o critică din partea științei medicale. Întrebarea: ce *valorează* cutare sau cutare tablă de valori și cutare sau cutare "morală"? trebuie să fie pusă din cele mai felurite perspective; îndeosebi nu putem lămuri destul de fin chestiunea "valoros *în ce scop*?" De exemplu, ceva ce ar avea în mod vădit valoare în legătură cu capacitatea unei rase de a dăinui cât mai
10 mult cu putință (sau cu sporirea puterilor ei de adaptare la o anumită climă sau cu menținerea mărimii ei ca număr) n-ar echivala nicidecum cu eventualitatea dezvoltării unui tip mai puternic. Binele majorității și binele minorității sunt puncte de vedere opuse în privința valorii: hai să lăsăm la aprecierea naivității biologilor englezi să considere primul bine *în sine* mai valoros... *Toate* științele trebuie
15 de-acum încolo să netezească terenul pentru sarcina de viitor a filozofului: această sarcină constând în faptul că filozoful trebuie să rezolve *problema valorii*, că trebuie să determine *ierarhia valorilor*. –

A doua disertație: "vină", "cuget împovărat"* și lucruri similare

1

5 A crește un animal care s ă - ș i p e r m i t ă s ă f a c ă p r o m i s i u n i – nu-i oare tocmai acest lucru însărcinarea aceea paradoxală pe care și-a dat-o natura în privința omului? adevărata problemă d e s p r e om?... Că problema aceasta este rezolvată într-o mare măsură trebuie să-i apară cu atât mai uimitor aceluia care știe să aprecieze cum se cuvine forța
10 adversă, cea a u i t ă r i i. Uitarea nu-i o simplă vis inertiae**, așa cum cred cei superficiali, ci o capacitate inhibantă activă, pozitivă în cel mai strict sens, pe seama căreia trebuie pus faptul că ceea ce este trăit, experimentat numai de noi, absorbit în forul nostru interior ne apare în conștiință, în timpul digestiei (stare pe care am putea-o numi "însufletare"***), la fel de
15 puțin ca întregul proces extrem de complex prin care se realizează hrănirea noastră corporală, așa-numita "încorporare"****. Să închidem vremelnic ușile și ferestrele conștiinței; să rămânem nestânjeniți de zgomotul și bătălia în mijlocul căreia lumea noastră subterană de organe obligate să ne servească lucrează unele pentru altele și unele împotriva altora; puțină
20 acalmie, puțină tabula rasa***** a conștiinței, ca să se facă iar loc pentru nou, înainte de toate pentru funcțiile și funcționarii mai nobili, pentru guvernare, prognoză, măsuri preventive (căci organismul nostru este organizat oligarhic) – iată foloasele uitării, cum am spus, active, oarecum o portăreasă, o păstrătoare a ordinii sufletești, a liniștii, a etichetei: prin care se poate vedea
25 numaidecât în ce sens, fără de uitare, n-ar putea să existe nici fericire, nici seninătate, nici speranță, nici mândrie, nici p r e z e n t. Omul în care acest aparat inhibant se defectează și se oprește poate fi comparat (și nu numai

---

* "schlechtes Gewissen" *(cf. JGB 260, nota infrapaginală despre "schlecht" și "böse", n.t.)*

** *În lat. în text: "virtute a inerției" (cf. nota infrapaginală respectivă la GM I 1, n.t.)*

*** "Einverseelung" *("asimilare în suflet", n.t.)*

**** "Einverleibung" *("asimilare în corp", "asimilație", n.t.)*

***** *În lat. în text: "tablă ștearsă" (cu privire la spiritul omenesc în momentul nașterii; cf. Aristotel, Despre suflet, 3, 4, trad. N. I. Ștefănescu, Ed. Științifică, București, 1969, 92: Intelectul "există ca potență întocmai ca o tablă pe care nimic nu stă scris în act"). (n.t.)*

comparat –) cu un dispeptic ‹:›* nu mai ştie pe unde să scoată cămaşa... Tocmai acest animal în mod necesar uituc, în care uitarea reprezintă o forţă, o formă de sănătate *puternică*, şi-a dezvoltat acum o capacitate opusă, o memorie, cu ajutorul căreia uitarea este suspendată în anumite cazuri, – adică în cazurile când trebuie făcute promisiuni: prin urmare, nici vorbă de o simplă imposibilitate pasivă de a te descotorosi de impresia gravată odată, nici de simpla indigestie provocată de un cuvânt o dată dat şi din pricina căruia nu mai ştii acum pe unde să scoţi cămaşa, ci de o *vrere* activă *de a nu* te descotorosi, de o vrere de a continua şi iar a continua lucrul o dată vrut, de o adevărată *memorie a voinţei*: aşa încât între iniţialul "eu vreau", "eu voi face" şi adevărata descărcare a voinţei, *actul* său, poate fi intercalată fără nici o ezitare o lume de lucruri, de situaţii, chiar de acte volitive noi, străine, fără ca acest lanţ lung al voinţei să cedeze. Dar câte nu presupun toate acestea! Spre a dispune dinainte de viitor în acest chip, cât trebuie să fi-nvăţat mai întâi omul ca să poată să despartă evenimentul necesar de cel întâmplător, să gândească în mod cauzal, să perceapă şi să anticipeze ca prezente lucrurile îndepărtate în timp, să aprecieze cu siguranţă, să vadă şi să prevadă, în general, ce este scop şi ce este mijloc pentru atingerea lui – şi, pentru asta, cât *de previzibil, de normal, de necesar* trebuie să fi devenit înainte de toate omul însuşi, chiar în propriii ochi, pentru propria-i reprezentare, ca, în felul acesta, aşa cum o face unul care promite, să poată, în sfârşit, garanta pentru sine *ca viitor*!

2

Tocmai aceasta este lunga istorie a originii *responsabilităţii*. Acea însărcinare de a creşte un animal care să-şi permită să facă promisiuni implică în sine, aşa după cum am înţeles deja, ca o condiţie şi pregătire, însărcinarea imediată de a-l *face* pe om mai întâi, într-o anumită măsură, necesar, uniform, egal între egali, normal şi, prin urmare, previzibil. Lucrarea enormă a ceea ce a fost numit de mine "moralitatea cutumei" (cf. Aurora, p. 7, 13, 16) – adevărata lucrare a omului asupra lui însuşi pe durata cea mai lungă a neamului omenesc, întreaga lucrare *preistorică* a lui îşi are în asta sensul, marea justificare, oricâtă asprime, tiranie, tâmpenie şi idioţenie îi sunt inerente: omul a fost *făcut* realmente previzibil cu ajutorul moralităţii cutumei şi al cămăşii de forţă sociale. Să ne plasăm însă la capătul imensului proces, acolo unde pomul îşi arată, în sfârşit, roadele,

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

unde societatea şi a sa moralitate a cutumei lămureşte, în sfârşit, *în ce scop* a fost ea doar mijlocul: găsim astfel în pomul ei fructul cel mai copt, *individul suveran*, cel identic doar cu sine însuşi, cel eliberat iarăşi din moralitatea cutumei, individul autonom, transmoral (căci "autonom" şi "moral" se exclud), pe scurt, omul voinţei proprii, independente, de lungă durată, care *îşi permite să facă promisiuni* – iar în el, o semeaţă conştiinţă, tresărind din toţi muşchii, conştiinţa lucrului, în sfârşit, obţinut şi incarnat în el atunci, o adevărată conştiinţă a puterii şi a libertăţii, un sentiment al desăvârşirii omului în general. Această fiinţă eliberată, care *îşi permite* cu adevărat să facă promisiuni, acest stăpân al voinţei *libere*, acest suveran – cum n-ar şti el ce superioritate are dinainte, prin aceasta, faţă de toţi cei ce nu-şi permit să facă promisiuni şi să garanteze pentru ei înşişi, câtă încredere, câtă teamă, cât respect trezeşte – el le *"merită"* pe toate trei – şi cum, o dată cu această stăpânire de sine, i-a fost dată în mod necesar pe mână şi stăpânirea asupra stărilor de fapt, asupra naturii şi a tuturor creaturilor cu voinţă de mai scurtă durată şi mai nesigure? Omul "liber", posesorul unei voinţe de lungă durată, de nezdruncinat, îşi are în această posesie şi *măsura valorii*: uitându-se la ceilalţi pornind de la sine, el preţuieşte sau dispreţuieşte; şi, cu aceeaşi necesitate cu care-i preţuieşte pe cei egali cu el, pe cei puternici şi siguri (pe cei care *îşi permit* să facă promisiuni), – aşadar, pe tot omul care promite ca un suveran, greu, rar, încet, care este zgârcit cu încrederea sa, care *te scoate în evidenţă* când are încredere în tine, care-şi dă cuvântul ca un lucru pe care te poţi baza, fiindcă se ştie suficient de puternic ca să şi-l ţină chiar împotriva unor vicisitudini, chiar "împotriva destinului" – : cu aceeaşi necesitate o să-şi ţină piciorul pregătit să-i lovească pe uşuraticii uscăţivi care fac promisiuni fără să şi-o permită, după cum o să-şi ţină la îndemână şi nuiaua pentru mincinosul care-şi calcă promisiunea chiar din momentul în care îi iese din gură. Semeaţa cunoştinţă despre extraordinarul privilegiu al *responsabilităţii*, conştiinţa acestei rare libertăţi, a acestei puteri asupra lui însuşi şi asupra sorţii a coborât în el până în cele mai afunde adâncuri şi a devenit instinct, instinct dominant: – cum îl va numi pe acest instinct dominant, admiţând că are nevoie în sinea lui de un cuvânt pentru acesta? Fără doar şi poate însă: acest om suveran îl numeşte *cugetul* său...

3

Cugetul său?... Se poate sesiza cu anticipaţie că noţiunea de "cuget", pe care o întâlnim aici în suprema ei configuraţie, aproape stranie, are deja în urma ei o lungă istorie şi modificare a formei. A-ţi permite să garantezi

pentru tine și *a-ți permite*, așadar, să te și *aprobi* pe tine însuți – este, precum am spus, un fruct copt, dar și un fruct *târziu*: – câtă vreme n-a trebuit să atârne acru și amar în pom fructul acesta! Iar o vreme chiar mult mai lungă nu se putea vedea absolut nimic dintr-un asemenea fruct, – nimeni nu și-ar fi permis să-l promită, oricât de cert era totul pregătit în pom și creștea tocmai în vederea lui! – "Cum îi formăm animalului-om o memorie? Cum îi imprimăm ceva acestei minți efemere, parțial slabe, parțial nebunatice, acestei uitări întruchipate, în așa fel, încât respectivul lucru să-i rămână proaspăt?"... Această străveche problemă n-a fost rezolvată, după cum ne putem imagina, tocmai prin răspunsuri și mijloace delicate; poate că în întreaga preistorie a omului nici nu există altceva mai teribil și mai înspăimântător decât *mnemotehnica* sa. "Ca să rămână ceva în memorie, trebuie însemnat cu fierul roșu: numai ceea ce nu contenește *să pricinuiască durere* rămâne în memorie" – iată un principiu al celei mai vechi (din păcate, și al celei mai îndelungate) psihologii din lume. S-ar putea spune chiar că, peste tot unde mai există azi în lume solemnitate, gravitate, mister, culori închise în viața omului și a poporului, acolo *continuă să-și producă efectul* ceva din teamătul cu care, peste tot în lume, s-au făcut promisiuni, s-au dat garanții, s-au rostit juruințe: trecutul, cel mai lung, mai adânc, mai dur trecut, ne abură și țâșnește din noi când devenim "gravi". Niciodată când omul socotea necesar să-și formeze o memorie, treaba aceasta nu se lăsa fără sânge, chinuri, jertfe; cele mai înfiorătoare jertfe și chezășii (de care țin ofrandele primelor roade și ale primilor pui), cele mai abominabile mutilări (de exemplu, castrările), cele mai crude forme de ritualuri din toate cultele religioase (și toate religiile sunt în străfundurile lor niște sisteme de cruzimi) – toate acestea își au originea în instinctul acela care a sesizat în durere cel mai puternic mijloc de ajutorare a mnemonicii. Într-un anumit sens, întreaga ascetică își are locul aici: câteva idei trebuie aduse în punctul în care nu se mai șterg, devin omniprezente, indelebile, "fixe", în vederea hipnotizării prin aceste "idei fixe" a întregului sistem nervos și intelectual, – iar procedurile și formele de viață ascetice sunt niște mijloace de a scăpa acele idei de concurența cu toate celelalte idei, de a le face "indelebile". Cu cât omenirea era mai slabă "de memorie", cu atât mai groaznic este întotdeauna aspectul obiceiurilor ei; asprimea legilor penale, îndeosebi, furnizează un criteriu cu privire la strădania depusă de ea ca să repurteze victoria împotriva uitării și să le mențină *proaspete* în memorie acestor sclavi efemeri ai afectului și ai poftelor câteva exigențe primitive ale conviețuirii sociale. Noi, germanii, nu ne considerăm, desigur, un popor deosebit de crud și de nemilos, cu atât mai puțin unul deosebit de frivol și trăind de azi pe mâine; dar n-avem decât să

cercetăm vechile noastre pravile penale, ca să vedem de câte strădanii a fost nevoie pe pământ pentru creşterea unui "popor de cugetători" (vreau să zic: poporul *acela* al Europei la care şi astăzi se poate-ntâlni maximum de încredere, seriozitate, obiectivitate şi lipsă de gust şi care, prin aceste însuşiri, este îndreptăţit să crească tot felul de mandarini pentru Europa). Aceşti germani şi-au format cu nişte mijloace cumplite o memorie, pentru a deveni stăpâni peste instinctele lor plebeiene fundamentale şi peste brutala lor primitivitate: să ne gândim la vechile pedepse germane, cum ar fi lapidarea (– chiar legenda pune piatra de moară să cadă pe capul vinovatului), tragerea pe roată (cea mai particulară născocire şi specialitate a geniului german în domeniul penalităţii!), aruncarea cu ţeapa, sfârtecarea sau zdrobirea în picioare de către cai ("sfâşierea în patru"), fierberea nelegiuitului în ulei sau în vin (chiar în veacul al paisprezecelea şi al cincisprezecelea), populara jupuire ("tăierea curelelor"), extirparea cărnii de la piept; ca şi, desigur, faptul că răufăcătorul era uns cu miere şi lăsat pradă muştelor sub soarele fierbinte. Cu ajutorul unor astfel de privelişti şi procedee sfârşeşti prin a ţine minte cinci, şase "nu vreau", în legătură cu care ai făcut *promisiunea*, pentru a trăi bucurându-te de avantajele societăţii, – şi într-adevăr! cu ajutorul acestui tip de memorie sfârşeşti prin a te învăţa "minte"! – Vai, mintea, seriozitatea, stăpânirea afectelor, toată această treabă sumbră care se numeşte chibzuinţă, toate aceste privilegii şi obiecte de lux ale omului: cât de scump au fost ele plătite! cât sânge şi câte orori nu se află la baza tuturor "lucrurilor bune"!...

4

Dar oare cum s-a ivit pe lume cealaltă "treabă sumbră", conştiinţa vinii, întregul "cuget împovărat"? – Şi cu aceasta ne întoarcem la genealogiştii noştri în materie de morală. Spunând-o încă o dată – sau n-oi fi spus-o încă? – ei nu ne sunt de nici un ajutor. O experienţă proprie lungă de cinci palme, exclusiv "modernă"; lipsă de cunoştinţe, lipsă de voinţă de cunoaştere a trecutului; instinct istoric şi mai puţin, ca şi "al doilea văz", necesar tocmai aici – şi, cu toate acestea, să te ocupi cu istoria moralei: asta trebuie să ducă, pe drept cuvânt, la nişte rezultate care se află într-un raport nu numai fragil cu adevărul. Putut-au oare aceşti genealogişti ai moralei de până acum să viseze măcar de departe câte ceva despre faptul că, de pildă, acea principală noţiune morală care este "vina"* şi-a tras obârşia din foarte materiala noţiune de "(în)datorare"** ? Sau că pedeapsa ca o *despăgubire* s-a dezvoltat absolut separat şi necondiţionat de libertatea sau nelibertatea voinţei? – şi

---

* Schuld

** Schulden

aceasta până la punctul în care, dimpotrivă, este nevoie întotdeauna întâi de o treaptă *înaltă* de umanizare pentru ca animalul "om" să înceapă a face acele diferențe mult mai primitive dintre "intenționat", "neglijent", "întâmplător", "responsabil" și antonimele lor și să țină seama de ele la aplicarea pedepsei. Gândul acela atât de ieftin azi și atât de natural în aparență, atât de inevitabil, care a trebuit, cu siguranță, să plătească mult pentru explicația cum s-a născut, în general, sentimentul dreptății pe pământ, gândul acela deci că "infractorul își merită pedeapsa, *fiindcă* ar fi putut proceda altfel" este, în realitate, o formă atinsă extrem de târziu, rafinată chiar, de judecare și deducție omenească; cel ce o transpune la începuturi atentează cu degete butucănoase la psihologia omenirii mai de demult. De-a lungul celei mai mari perioade a istoriei omenești *nu* s-au aplicat nicidecum pedepse *fiindcă* răufăcătorul era făcut răspunzător pentru fapta sa, deci *nu* pornind de la premisa că numai vinovatul trebuie pedepsit: – dimpotrivă, așa cum și astăzi părinții își pedepsesc copiii, din necaz pentru o pagubă suferită, necaz ce se varsă pe păgubitor, – necazul acesta însă ținut în frâu și modificat de ideea că orice pagubă își are pe undeva *echivalentul* și poate fi cu adevărat despăgubită, fie chiar și printr-o *durere* a păgubitorului. De unde și-a tras puterea această idee străveche, adânc înrădăcinată, astăzi poate de nemaistârpit, ideea unei echivalențe a pagubei cu durerea? Am relevat-o deja: din relația contractuală dintre *creditor* și *debitor*, care este tot așa de veche cum sunt, în general, "subiecții juridici" și, la rându-i, retrimite la formele primitive de cumpărare, vânzare, schimb, afaceri.

5

Fără îndoială, așa cum era de așteptat de la bun început după observațiile făcute anterior, actualizarea acestor relații contractuale trezește față de omenirea mai veche, aceea care le-a instituit sau le-a îngăduit, o anume suspiciune și respingere. Tocmai aici *se fac promisiuni*; tocmai aici se pune problema de a-i *forma* o memorie celui ce promite; tocmai aici, o putem bănui, va fi un zăcământ de asprimi, cruzimi, dureri. Debitorul, pentru a inspira încredere în promisiunea lui de a-și plăti datoria, pentru a da o garanție în privința seriozității și a sfințeniei promisiunii sale, pentru a-i prezenta, în sinea lui, propriului cuget plătirea datoriei ca îndatorire, ca obligație, pune zălog creditorului, în virtutea unui contract, în eventualitatea că nu plătește, ceva ce, de regulă, încă "posedă", ceva asupra căruia, de regulă, încă are putere, de exemplu, trupul său ori femeia ori libertatea ori chiar viața sa (ori, în anumite condiții religioase, însăși beatitudinea sa, mântuirea sufletului său, la urma urmelor, chiar pacea mormântului său: la fel ca în Egipt, unde leșul

datornicului nu-și găsea odihna nici în mormânt în fața creditorului, – e-adevărat că această odihnă tocmai la egipteni avea și ea oarece importanță). Dar creditorul putea în special să pângărească și să schingiuiască în fel și chip trupul datornicului, bunăoară, să taie din el cam pe măsura mărimii datoriei: – și, din acest punct de vedere, au existat de timpuriu și peste tot niște estimări exacte, parțial mergând, în mod oribil, până în cele mai mici detalii, estimări *de drept* în vigoare ale diferitelor membre și părți ale corpului. Consider aproape un progres, o dovadă a unei concepții juridice mai libere, cu bătaie mai lungă, *mai romane* faptul că legislația celor Douăsprezece Table ale Romei a decretat că este indiferent cât de mult sau cât de puțin taie creditorii într-un asemenea caz ‹:›* "si plus minusve secuerunt, ne fraude esto"**. Să ne clarificăm logica acestei întregi forme de compensație: care este destul de neobișnuită. Echivalența este dată prin faptul că, în locul unor foloase care să concureze direct cu paguba (deci în locul unei compensații în bani, pământ, bunuri de orice fel), creditorului i se recunoaște ca restituție și compensație un fel de *satisfacție*, – satisfacția de a-și putea dezlănțui fără a sta pe gânduri puterea asupra unui neputincios, voluptatea "de faire le mal pour le plaisir de le faire"***, plăcerea supunerii la cazne: plăcere care este cu atât mai prețuită, cu cât creditorul se situează mai jos și mai umil în ordinea socială, și-i poate lesne apărea ca dumicatul cel mai delicios de la masă, ba chiar ca o savurare anticipată a unui rang mai înalt. Prin mijlocirea "pedepsei" aplicate debitorului, creditorul împărtășește un *drept seniorial*: în sfârșit, ajunge și el o dată la sentimentul înălțător de a putea disprețui și maltrata o ființă ca pe un "inferior al său" – sau, cel puțin, în cazul în care dreptul propriu-zis de a pedepsi, aplicarea unei pedepse au trecut deja la "înaltele stăpâniri", să-l *vadă* disprețuit și maltratat. Compensația constă, așadar, într-un mandat și un drept la cruzime. –

6

În această sferă, deci în jurisprudența obligațiilor, își are vatra părintească universul noțiunilor morale "vină", "cuget", "îndatorire", "sfințenia

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

** *În lat. în text: "dacă au tăiat mai mult sau mai puțin, să nu fie caz de păgubire" (din Leges duodecim tabularum); este o preluare din Kohler (Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz, 1884, 18) cu înlocuirea lui "se" prin "ne", greșeală care figurează în toate edițiile N (cf. D. S. Thatcher, 592), schimbând și înțelesul părții a doua: "să le fie pus lor în cârcă". (n.t.)*

*** *În fr. în text; cf. MA 50 (vol. 3, 53, 30; v. nota infrapaginală și cea finală, p. 487). (n.t.)*

îndatoririi", – începutul lui, ca începutul a tot ce este mare pe pământ, a fost udat în chip temeinic şi multă vreme cu sânge. Şi oare n-am avea dreptul să adăugăm că universul acela, în definitiv, nu şi-a mai pierdut nicicând cu totul un anumit miros de sânge şi schingiuire? (nici chiar la bătrânul Kant: imperativul categoric miroase a cruzime...) Tot aici s-a întrețesut prima dată acea țesătură de idei, sinistră şi poate devenită de nedestrămat, "vină şi suferință". Întrebând iarăşi : în ce măsură poate fi suferința o compensație pentru "(în)datorare"? În măsura în care *pricinuirea* suferinței a priit în cel mai înalt grad, în măsura în care păgubitul a primit în schimbul daunei, punând la socoteală şi urmările neplăcute ale acesteia, o extraordinară contra-plăcere: *pricinuirea* suferinței, – o adevărată *festivitate*, ceva ce, aşa cum am spus, cu cât era mai mare prețul, cu atât contrazicea mai mult rangul şi poziția socială a creditorului. Spunând acestea după toate presupunerile: căci este dificil să scrutezi fundul unor astfel de lucruri subterane, făcând abstracție de faptul că este şi dureros; şi cine amestecă aici inabil noțiunea de "răzbunare", acela mai degrabă îşi acoperă şi întunecă vederea decât şi-o favorizează (– răzbunarea însăşi conduce categoric exact la aceeaşi problemă : "Cum poate fi pricinuirea suferinței o satisfacție?"). Nu concordă, am impresia, cu delicatețea, iar cu tartuferia docilelor animale domestice (vreau să spun a oamenilor moderni, vreau să spun cu noi) nici atât, să ilustrăm cu toată puterea până la ce grad *cruzimea* constituie marea bucurie festivă a omenirii de altădată, ba chiar se adaugă ca ingredient în fiecare dintre bucuriile ei; pe de altă parte, cât de naivă, de nevinovată se prezintă nevoia ei de cruzime, cât de principial este statornicită de ea ca însuşire *normală* a omului tocmai "răutatea dezinteresată" (sau, ca s-o spunem cu Spinoza, sympathia malevolens*) –: prin urmare, ca un lucru pe care cugetul îl aprobă din toată inima! Pentru un ochi mai pătrunzător ar fi poate şi astăzi încă destule de sesizat din această cea mai veche şi mai temeinică bucurie festivă a omului; în "Dincolo de bine şi de rău", p. 117 şi urm. (chiar mai înainte în "Aurora", p. 17, 68, 102) am arătat cu un deget precaut către spiritualizarea şi "divinizarea" în continuă creştere a cruzimii, care se strecoară prin întreaga istorie a civilizației superioare (şi, într-o accepțiune considerabilă, se confundă chiar cu ea). În orice caz, nu-s prea departe vremurile în care nu se puteau imagina nişte nunți princiare şi sărbători populare în cel mai mare stil fără execuții, schingiuiri sau vreun autodafe, după cum nici reşedință nobiliară fără persoane asupra cărora să-ți poți revărsa fără nici un scrupul răutatea şi glumele macabre (– să ne amintim,

---

* *În lat. în text: "simpatia (afinitatea) răuvoitoare". (n.t.)*

bunăoară, de Don Quijote la curtea ducesei: îl citim astăzi pe Don Quijote în întregime cu un gust amar pe limbă, aproape torturându-ne şi, prin aceasta, am fi foarte străini şi suspecţi pentru autorul lui şi pentru contemporanii acestuia, – ei îl citeau cu cel mai curat cuget, ca pe cea mai hazoasă dintre cărţi, aproape că mureau de râs la lectura ei). Vederea suferinţei prieşte, pricinuirea suferinţei prieşte şi mai mult – iată o teoremă dură, dar o veche, puternică, omenesc de prea omenească teoremă fundamentală, la care, de altfel, poate că şi maimuţele ar subscrie: întrucât umblă zvonul că, prin născocirea unor cruzimi bizare, ele îl anunţă deja cu prisosinţă pe om şi oarecum îl "preludează". Fără cruzime, nici o festivitate: aşa propovăduieşte cea mai veche şi mai lungă istorie a omului – şi chiar şi-n pedeapsă e ceva atât de *festiv*! –

7

– Prin aceste gânduri, în treacăt fie zis, eu nu sunt deloc dispus să le vin pesimiştilor noştri în ajutor cu o nouă apă la morile hodorogite şi huruitoare ale lehamitei lor de viaţă; dimpotrivă, trebuie adeverit îm mod expres că, pe vremea aceea în care omenirea nu se ruşina încă de cruzimea ei, viaţa pe pământ era mai senină decât acum, când există pesimişti. Posomorârea cerului deasupra omului s-a extins întotdeauna în raport cu sporirea ruşinii *de om* a omului. Privirea pesimistă obosită, rezerva faţă de misterul vieţii, glacialul nu al silei de viaţă – acestea nu sunt semnele *celei mai diabolice* ere a neamului omenesc: dimpotrivă, ele ies la lumină, ca nişte plante de mlaştină ce sunt, numai dacă există mlaştina în care-şi au locul, – am în vedere istovirea şi moralizarea patologice în virtutea cărora făptura "om" sfârşeşte prin a învăţa să se ruşineze de toate instinctele sale. Pe drumul către "înger" (spre a nu face uz aici de un cuvânt mai dur), omul şi-a prăsit acel stomac stricat şi acea limbă încărcată prin care nu numai bucuria şi nevinovăţia animalului au ajuns să-i fie respingătoare, ci viaţa însăşi i s-a sărbezit: – aşa încât, uneori, iată-l în faţa lui însuşi ţinându-se de nas şi făcând, în chip dezaprobator, împreună cu papa Inocenţiu al III-lea, inventarul ororilor sale ("zămislire necurată, hrănire greţoasă în pântecele mamei, materie mizerabilă din care se dezvoltă omul, putoare oribilă, secreţie de salivă, urină şi excremente"). În momentul da faţă, când suferinţa trebuie să mărşăluiască mereu ca primul dintre argumentele *împotriva* existenţei, ca semnul de întrebare cel mai serios sub care este pusă ea, am face bine să ne amintim de timpurile în care se judeca pe dos, întrucât nu te puteai lipsi de pricinuirea *suferinţei* şi vedeai în ea un farmec de prim rang, o adevărată momeală cu care-i câştigai pe oameni *pentru* viaţă. Poate că

pe-atunci – fie spus întru consolarea celor moleșiți – durerea încă nu era atât de insuportabilă ca astăzi; cel puțin așa va putea deduce un medic care a tratat niște negri (aceștia considerați reprezentanți ai omului preistoric –) în câteva cazuri grave de inflamații interne, care aproape l-ar exaspera până și pe cel mai zdravăn european; – asupra negrilor *nu* au acest efect. (Curba capacității umane de toleranță a durerii pare, în realitate, să coboare extraordinar și aproape brusc numai din momentul în care ai în urma ta cele zece mii sau zece milioane aflate în partea de sus a supracivilizației; iar eu, în ceea ce mă privește, nu mă îndoiesc că, față de o singură noapte dureroasă a unei singure, isterice femeiuști cultivate, suferințele însumate ale tuturor animalelor care, până acum, au fost interogate cu cuțitul în scopul unor răspunsuri științifice, pur și simplu nu se iau în considerație.) Poate chiar ni se-ngăduie să admitem posibilitatea că nici acea plăcere oferită de cruzime n-ar fi cazul, de fapt, să se stingă: ar avea nevoie numai de o anumită sublimare și subtilizare raportate la gradul ridicat de insuportabilitate a durerii de astăzi, ar trebui îndeosebi să apară transpusă în imaginar și în psihic și împodobită cu nume exclusiv atât de inofensive, încât să nu trezească bănuieli nici celui mai delicat cuget ipocrit ("compasiunea tragică" este un astfel de nume; un altul este "les nostalgies de la croix"*). Ceea ce se ridică, de fapt, împotriva suferinței nu este suferința în sine, ci lipsa de sens a suferinței: dar nici pentru creștin, care a văzut în suferință o întreagă mașinărie secretă de mântuit, nici pentru omul naiv al vremurilor de altădată, care se pricepeau să interpreteze orice suferință având în vedere spectacolul sau pricinuitorul de suferință, nu exista, în general, o asemenea suferință *lipsită de sens*. Ca suferința tainică, nedescoperită, fără martori să poată fi lichidată și negată pe cinste, era aproape obligatoriu pe timpul acela să inventezi niște zei și niște ființe intermediare de orice altitudine și adâncime, pe scurt, ceva care să rătăcească și prin cele de taină, care să vadă și în întuneric și care să nu se lipsească ușor de un interesant spectacol dureros. Căci cu ajutorul unor astfel de invenții, viața de-atunci se pricepea la trucul la care întotdeauna s-a priceput, acela de-a se justifica pe sine însăși, de a-și justifica "răul" său; în prezent ar avea poate nevoie, în acest scop, de alte invenții auxiliare (cum ar fi viața ca mister, viața ca problemă de cunoaștere). "Orice rău la vederea căruia un zeu se bucură este justificat": așa suna logica primitivă a simțirii – și chiar, numai cea primitivă a fost așa? Zeii imaginați ca amatori de spectacole *crude* – o, până unde nu ajunge în umanizarea noastră europeană chiar și această reprezentare străveche! asupra acestei chestiuni putem, eventual,

---

**În fr. în text*: "nostalgiile crucii". (n.t.)*

să ne sfătuim cu Calvin şi cu Luther. Cert este, în orice caz, că nici *grecii* nu ştiau să le ofere zeilor lor, spre a-i face fericiţi, o garnitură mai plăcută decât bucuriile cruzimii. Cu ce ochi socotiţi voi oare că Homer şi-a făcut zeii să privească-n jos la destinele oamenilor? Care era, în definitiv, ultima raţiune a războaielor troiene şi a tragicelor atrocităţi similare? Nu ne putem îndoi de asta câtuşi de puţin: ele erau gândite ca *jocuri festive* pentru zei: şi, în măsura în care poetul, în această privinţă, mai mult decât ceilalţi oameni, este de natură "*divină*", poate erau concepute şi ca jocuri festive pentru poeţi... Nu altfel şi-au imaginat mai târziu filozofii greci ai moralei privirea zeului coborând în continuare asupra luptei morale, asupra eroismului şi a autoschingiuirii celui virtuos: "Heracle al datoriei" se afla pe o scenă, zeul reuşea şi el acelaşi lucru; virtutea fără martori era pentru poporul acesta de actori ceva cu totul incomprehensibil. Oare acea invenţie filozofică atât de cutezătoare, atât de fatală, atunci realizată mai întâi în Europa, invenţia "voinţei libere", a spontaneităţii absolute a omului în cele bune şi în cele rele, să nu fi fost făcută înainte de toate pentru a-şi crea un drept de a-şi imagina că interesul zeilor faţă de om, faţă de virtutea omenească *nu se poate epuiza niciodată*? Pe această scenă pământească nu trebuia nicicând să se ducă lipsă de ceva cu adevărat nou, de tensiuni, complicaţii, catastrofe cu adevărat nemaipomenite: o lume gândită cu desăvârşire în chip determinist ar fi fost previzibilă pentru zei şi, ca urmare, în scurtă vreme, chiar obositoare, – motiv de-ajuns pentru aceşti *prieteni ai zeilor*, filozofii, să nu le atribuie zeilor lor o asemenea lume deterministă! Întreaga omenire antică este plină de tandre consideraţii pentru "spectator", ca o lume eminamente publică, eminamente expusă privirii, care nu putea să-şi imagineze fericirea fără spectacole şi festivităţi. – Şi, aşa cum am spus deja, chiar şi-n marea *pedeapsă* e ceva atât de festiv!...

8

Sentimentul datoriei*, al obligaţiei personale, spre a ne relua cursul cercetării, şi-a avut originea, după cum am văzut, în cea mai veche şi mai primitivă relaţie socială care există, în relaţia dintre cumpărător şi vânzător, creditor şi debitor: aici s-au confruntat prima dată două persoane, aici *s-au comparat* prima dată două persoane. Nu s-a-ntâlnit încă un grad de civilizaţie cât de mic în care să nu se evidenţieze măcar ceva din această relaţie. A determina preţuri, a măsura valori, a născoci echivalente, a face schimb – iată ce a preocupat cea dintâi gândire a omului într-o asemenea

---

* Schuld *(care înseamnă şi "vină", n.t.)*

măsură, încât toate acestea sunt, într-un anumit sens, gândirea *însăşi*: aici a fost cultivat cel mai vechi soi de perspicacitate, tot aici s-ar putea presupune primul zvâcnet de mândrie al omului, al sentimentului său de superioritate faţă de alte animale. Cuvântul nostru "Mensch"* (manas) continuă să exprime poate ceva tocmai din *această* vanitate: omul s-a desemnat ca fiinţă care măsoară valori, evaluează şi măsoară, ca "animal preţuitor în sine". Cumpărarea şi vânzarea, dimpreună cu accesoriile lor psihologice, sunt mai vechi decât începuturile propriu-zise ale oricăror forme de organizare socială, ale oricăror formaţiuni sociale: mai bine zis, din cea mai rudimentară formă a dreptului civil, sentimentul în embrion al schimbului, al contractului, al datoriei, al dreptului, al obligaţiei, al compensaţiei a *trecut* mai întâi asupra celor mai fruste şi mai primitive complexe obşteşti (în relaţia lor cu complexe similare), concomitent cu deprinderea de a echilibra două puteri, de a face măsurători şi calcule. Ochiul se obişnuise acum cu această perspectivă: şi, cu acea consecvenţă nătângă specifică gândirii de pe timpuri, greu de pus în mişcare, dar mergând apoi inexorabil în aceeaşi direcţie, s-a ajuns curând, printr-o mare generalizare, la "orice lucru are preţul său; *totul* poate fi plătit" – cel mai vechi şi mai naiv canon moral al *justiţiei*, începutul oricărei "blândeţi", al oricărei "nepărtiniri", al oricărei "bunăvoinţe", al oricărei "obiectivităţi" pe pământ. Justiţia, pe această primă treaptă, este bunăvoinţa, în rândul celor aproximativ de aceeaşi putere, de-a cădea la învoială unii cu alţii, de-a ajunge din nou la înţelegere printr-un compromis – şi, cu privire la cei mai puţin puternici, de a-i *constrânge*, sub conducerea lor, la un compromis. –

9

Măsurând mereu cu măsura vremilor străvechi (care vremi străvechi, de altfel, există ori sunt cu putinţă iarăşi în toate vremile): comunitatea se află şi ea în acel important raport fundamental cu membrii săi în care se găseşte creditorul cu debitorii lui. Trăim într-o comunitate, ne bucurăm de foloasele unei comunităţi (o, şi ce foloase! noi le nesocotim astăzi din când în când), sălăşluim la adăpost, feriţi, în pace şi încredere, fără griji din privinţa anumitor păgubiri şi ostilităţi la care este expus omul *din afară*, cel "ce n-are pace"** – un german înţelege ce înseamnă la origine "Elend", êlend*** –, aşa după cum ne-am pus chezaşi şi ne-am obligat obştii tocmai având în vedere aceste păgubiri şi ostilităţi. Ce se va-ntâmpla *în celălalt caz*?

---

* *În germ. în text: "om". (n.t.)*

** der "Friedlose" *(care înseamnă şi "proscrisul", n.t.)*

*** *"mizerie" (sens derivat din vechiul "ţară străină, ca loc al exilului", n.t.)*

Comunitatea, creditorul înşelat îşi vor scoate banii cum pot mai bine, pe asta putem conta. E vorba aici cel mai puţin de paguba imediată pe care păgubitorul a provocat-o: continuând a face abstracţie de ea, nelegiuitul* este în primul rând un "spărgător de legi"**, un ins care-şi calcă un contract
5 şi un cuvânt în faţa unui întreg, în legătură cu toate bunurile şi facilităţile vieţii în colectiv de care a avut parte până atunci. Nelegiuitul este un debitor care nu numai că nu restituie foloasele şi împrumuturile ce i s-au acordat, ci chiar ridică mâna asupra creditorului său: de aceea, el pierde de-aici înainte, aşa cum se şi cuvine, nu numai toate aceste bunuri şi foloase,
10 – ci acum i se şi atrage atenţia ce importanţă au aceste bunuri. Indignarea creditorului păgubit, a comunităţii îl reîntoarce la starea de sălbăticie şi de proscris de care era scutit până acum: comunitatea îl îndepărtează de ea, – şi de-acuma orice fel de ostilitate se poate abate asupră-i. "Pedeapsa", pe această treaptă a civilizaţiei, este pur şi simplu replica, mimul conduitei
15 normale faţă de duşmanul detestat, dezarmat, doborât la pământ, care a pierdut nu numai orice drept şi protecţie, ci şi orice clemenţă; aşadar, legea războiului şi sărbătorirea victoriei lui vae victis!*** în toată neîndurarea şi cruzimea: – de unde explicaţia că războiul însuşi (inclusiv cultul războinic al sacrificiului) a furnizat toate formele sub care se prezintă pedeapsa în
20 istorie.

10

O dată cu consolidarea puterii, o comunitate nu mai socoteşte atât de importante delictele individului, fiindcă acestea nu mai pot trece pentru ea, în aceeaşi măsură ca în trecut, drept periculoase şi perturbante pentru
25 menţinerea întregului: răufăcătorul nu mai este "pus în afara legii" şi expulzat, indignarea generală nu se mai poate abate asupră-i, ca în trecut, cu atâta nestăpânire, – de-acum încolo, răufăcătorul este, dimpotrivă, apărat şi protejat, cu mare grijă din partea întregului, de această indignare, îndeosebi de cea a păgubaşilor. Compromisul cu indignarea celor loviţi cu precădere de fapta
30 rea; o silinţă de-a localiza cazul şi de-a preveni o implicare şi o alarmare mai amplă sau chiar generală; încercări de-a găsi echivalente şi de-a aplana întreaga afacere (compositio****); înainte de toate, voinţa, care apare din ce în ce mai hotărâtă, de-a considera orice delict plătibil într-un sens oarecare,

---

* Verbrecher

** Brecher *(pentru sensul respectiv, cf. vol.5, 21,15-16, n.t.)*

*** *În lat. în text: "vai de cei învinşi!" (Titus Livius, Ab urbe condita, 5, 48, 9). (n.t.)*

**** *În lat. în text: "aplanare (a unui conflict)". (n.t.)*

așadar, de-a izola făptașul de fapta sa cel puțin într-o anumită măsură – iată caracteristicile imprimate tot mai clar pe evoluția ulterioară a dreptului penal. Dacă puterea și conștiința de sine a unei comunități crește, atunci și dreptul penal se îmblânzește întotdeauna; orice slăbiciune și orice periclitare
5 mai profundă a ei readuce la lumină formele mai dure ale acestuia. "Creditorul" s-a umanizat întotdeauna pe măsură ce a devenit mai bogat; la urma urmelor, chiar măsura bogăției sale este dată de câte prejudicii este el capabil să suporte fără a suferi din această pricină. N-ar fi cu neputință de imaginat o conștiință a puterii societății în virtutea căreia aceasta să-și poată
10 permite cel mai aristocratic lux ce există pentru ea, – de a-și lăsa nepedepsit dăunătorul. "Ce-mi pasă mie, de fapt, de paraziții mei? ar putea să se-ntrebe atunci. N-au decât să trăiască și să crească: sunt încă destul de puternică pentru asta!"... Justiția care a-nceput cu "totul este plătibil, totul trebuie plătit" sfârșește prin a trece cu vederea și a-l lăsa pe cel
15 insolvabil să scape, – sfârșește ca orice lucru bun pe lume, abolindu-se singură. Această autoabolire a justiției: se știe cu ce nume frumos se numește – clemență; ea rămâne, așa cum se-nțelege de la sine, privilegiul* celui mai puternic, sau și mai bine, lumea cealaltă a dreptului**.

11

20 – Acum, un cuvânt negativ la adresa unor încercări, avansate recent, de a căuta originea justiției pe un cu totul alt teren, – anume, pe acela al resentimentului. Întâi să le-o spunem psihologilor la ureche, presupunând că ar avea chef să studieze odată îndeaproape resentimentul însuși: planta aceasta înflorește cel mai frumos în momentul de față printre anarhiști și
25 antisemiți, așa cum, de altfel, întotdeauna a înflorit, pe ascuns, aidoma unei viorele, chiar dacă având un alt parfum. Și, după cum din același lucru trebuie să iasă întotdeauna cu necesitate ceva de același fel, tot așa nu ne va surprinde să vedem iarăși ieșind din asemenea cercuri niște încercări, precum adeseori au existat – cf. supra p. 30*** –, de-a canoniza răzbunarea sub
30 numele de dreptate – ca și când dreptatea n-ar fi, în fond, decât o evoluție a sentimentului de-a fi lezat – și, o dată cu răzbunarea, de-a situa la mare cinste ulterior afectele reactive **** în general și în totalitate. În privința ultimei tentative, eu m-aș scandaliza cel mai puțin: mi s-ar părea chiar un merit, având în vedere întreaga problemă biologică (în legătură cu care

---

* das Vorrecht

** sein Jenseits des Rechts

*** *201 în ediția noastră. (n.t.)*

**** reaktive *(în sensul engl.* **reactive** *"sensibil la ceva", termen uzitat în psihologie; afectele reactive ar fi chiar resentimentele, n.t.)*

valoarea acelor afecte a fost subapreciată până acum). Singurul lucru asupra căruia atrag atenția este împrejurarea că spiritul resentimentului însuși este acela din care se ivește această nouă nuanță de obiectivitate științifică (în favoarea urii, a invidiei, a relei-voințe, a suspiciunii, a ranchiunei, a răzbunării). Căci această "obiectivitate științifică" va cunoaște imediat o sincopă și va lăsa loc unor accente ale dușmăniei de moarte și ale ideilor preconcepute, de îndată ce va fi vorba de o altă grupă de afecte, care, după cum am impresia, au o valoare biologică mult mai mare decât cele reactive și, prin urmare, tocmai de aceea ar merita să fie estimate și foarte stimate *din punct de vedere științific*: adică afectele propriu-zis *active*, cum ar fi setea de putere, lăcomia și așa mai departe. (E. Dühring, Werth des Lebens; Cursus der Philosophie; peste tot, la urma urmelor.) Atât contra acestei tendințe în general: dar în ceea ce privește teza aparte a lui Dühring că locul de baștină al justiției trebuie căutat pe terenul simțului reactiv, e nevoie, de dragul adevărului, să-i opunem, inversând categoric lucrurile, ceastălaltă teză: abia *ultimul* teren cucerit de spiritul justiției este terenul simțului reactiv! Dacă se-ntâmplă realmente ca omul drept să rămână drept chiar față de dăunătorii lui (și nu numai rece, ponderat, străin, nepăsător: faptul de a fi drept este întotdeauna o conduită *pozitivă*), dacă, nici expusă unei jigniri, unei batjocuri, unei bănuieli personale, obiectivitatea înaltă, clară, scrutătoare pe cât de adânc, pe atât de blând, a ochiului justițiar, *judecător* nu se tulbură, ei bine, atunci aceasta este o mostră de perfecțiune și de măiestrie supremă pe pământ, – chiar un lucru la care, în mod prudent, nu trebuie să ne așteptăm aici, în care în nici un caz nu trebuie să *credem* prea ușor. Cert este că, de obicei, chiar în cazul celor mai oneste persoane, ajunge doar o mică doză de agresivitate, răutate, insinuare, pentru a le goni sângele în ochi și a le *izgoni* obiectivitatea din ei. Omul activ, agresiv, abuziv continuă să fie plasat cu o sută de pași mai aproape de justiție decât cel reactiv; tocmai pentru el nu-i deloc necesar să-și evalueze fals și preconceput obiectul, așa cum o face, trebuie s-o facă, omul reactiv. De aceea, omul agresiv, ca fiind cel mai tare, cel mai curajos, cel mai nobil, a avut efectiv de partea sa, în toate timpurile, și ochiul *mai liber*, cugetul *mai ușurat*: dimpotrivă, intuim deja cine are cu adevărat pe conștiință născocirea "cugetului împovărat", – omul resentimentului! În sfârșit, să privim dar înapoi în istorie: în ce sferă oare a fost cu adevărat obișnuită până acum pe pământ întreaga aplicare a dreptului, chiar și nevoia propriu-zisă de drept? Nu cumva în sfera omului reactiv? Nicidecum: mai degrabă în cea a activilor, a puternicilor, a spontanilor, a agresivilor. Considerând lucrurile din punct de vedere istoric, dreptul reprezintă pe pământ – fie spus în ciuda numitului agitator (care

mărturisește el însuși odată despre sine: "Teoria răzbunării s-a strecurat ca firul cel roșu al justiției prin toate lucrările și străduințele mele") – lupta chiar *împotriva* sentimentelor reactive, războiul cu acestea purtat de niște puteri active și agresive care și-au consumat parțial vigoarea ca să pună un capăt și o limită exacerbării patosului reactiv și să oblige la un acord. Peste tot unde este exercitată justiția, unde este menținută justiția, vedem o putere mai viguroasă, raportată la una mai slabă aflată sub oblăduirea ei (fie grupuri, fie indivizi), în căutarea unor mijloace cu care să curme turbarea absurdă a resentimentului, parte smulgând obiectul resentimentului din mâinile răzbunării, parte punând în locul răzbunării, la rându-i, lupta împotriva dușmanilor păcii și ai ordinii, parte născocind, propunând, eventual impunând compromisuri, parte stabilind anumite echivalente ale păgubirilor ca normă la care, de acum încolo, resentimentul este trimis o dată pentru totdeauna. Cel mai hotărâtor factor însă, ceea ce puterea supremă face și impune împotriva supremației sentimentelor adverse și a resentimentelor – ea o face întotdeauna, de îndată ce este oarecum îndeajuns de puternică pentru asta – este așezarea *legii*, declarația imperativă în legătură cu ceea ce este îngăduit în general sub ochii ei ca fiind drept și ceea ce trebuie socotit interzis, nedrept: tratând, după așezarea legii, infracțiunile și actele arbitrare ale unor indivizi în parte ori ale unor grupuri întregi ca ultraj la lege, ca răzvrătire împotriva puterii supreme însești, aceasta deviază sentimentul supușilor ei de la dauna imediată pricinuită de asemenea ultraje și ajunge astfel, cu vremea, la contrariul a ceea ce vrea orice răzbunare care vede și admite numai punctul de vedere al păgubașului –: de acum încolo, ochiul este exersat pentru o apreciere din ce în ce *mai impersonală* a faptei, până și ochiul păgubașului însuși (deși acesta la urmă de tot, așa cum am arătat mai înainte). – În consecință, "dreptate" și "nedreptate" există numai începând cu așezarea legii (și *nu*, cum dorește Dühring, începând cu actul lezării). A vorbi de dreptate și nedreptate *în sine* este lipsit de orice sens, *în sine*, firește, o lezare, o violare, o exploatare, o nimicire nu poate fi un lucru "nedrept", în măsura în care viața își îndeplinește, *în esență*, funcțiile de bază lezând, violând, exploatând, nimicind și nu poate fi nicidecum imaginată fără acest caracter. Trebuie să ne mai mărturisim nouă înșine chiar un lucru mai îngrijorător: că, din cea mai înaltă perspectivă biologică văzute, condițiile juridice nu pot fi niciodată decât *condiții excepționale*, fiind, parțial, niște restricții ale adevăratei voințe de viață, care este pornită pe putere, și subordonându-se, ca instrumente individuale, scopului general al acestei voințe: adică niște instrumente pentru crearea unor unități de putere *mai mari*. O ordine de drept gândită ca suverană și generală, nu ca instrument în lupta

complexelor de putere, ci ca instrument împotriva oricărei lupte în genere, bunăoară în conformitate cu şablonul comunist al lui Dühring, că fiecare voinţă trebuie să considere orice voinţă egală, ar fi un principiu ostil vieţii, un factor care distruge şi desfiinţează omul, un semn de oboseală, un drum
5 ascuns către neant. –

12

Acum, încă un cuvânt despre originea şi scopul pedepsei – două probleme care se disociază sau ar trebui să se disocieze: din păcate, noi, de obicei, le contopim într-una singură. Cum procedează dar genealogiştii
10 moralei de până acum în acest caz? Naiv, aşa cum au procedat mereu –: descoperă nu ştiu ce "scop" în pedeapsă, de exemplu, răzbunare sau intimidare, plasează apoi cu inocenţă scopul acesta la început, în chip de causa fiendi* a pedepsei, şi – treaba e gata. "Scopul în drept" se poate însă utiliza numai în ultimul rând pentru istoria genezei dreptului: mai bine zis,
15 nu există pentru nici un fel de istorie un principiu mai important decât acela cucerit cu atâta trudă, dar care a şi trebuit să fie cu adevărat cucerit, – anume că între cauza naşterii unui lucru şi utilitatea lui finală, întrebuinţarea lui reală şi încadrarea într-un sistem de scopuri se află o distanţă toto coelo**; că un lucru existent, oarecum izbutit, este mereu şi mereu interpretat, de o
20 putere superioară lui, din noi perspective, este luat din nou în stăpânire, transformat şi redirecţionat în vederea unei noi folosinţe; că orice se întâmplă în lumea organică este o zdrobire, o înscăunare şi că, la rându-le, orice zdrobire şi înscăunare este o reinterpretare, o aranjare, în care "sensul" şi "scopul" de până atunci trebuie să fie în mod necesar umbrite sau stinse
25 cu totul. Oricât de bine se va fi-nţeles utilitatea nu ştiu cărui organ fiziologic (sau chiar a vreunei instituţii juridice, a vreunei cutume sociale, a vreunui obicei politic, a vreunei forme din arte sau din cultul religios), prin asta încă nu s-a-nţeles nimic în privinţa genezei sale: oricât de incomod şi de neplăcut ar suna aceasta pentru nişte urechi nu tocmai tinere, – căci din
30 vremuri străvechi se crezuse că din scopul demonstrabil, din utilitatea unui lucru, a unei forme, a unei rânduieli se-nţelege şi motivul genezei lor, ochiul ca fiind făcut pentru vedere, mâna, pentru apucat. Tot aşa ne-am imaginat şi pedeapsa ca fiind născocită pentru pedepsire. Dar toate scopurile, toate utilităţile nu sunt decât nişte semne că o voinţă de putere a ajuns stăpână
35 peste ceva mai puţin puternic şi şi-a imprimat, din acest moment începând,

---

* *În lat. în text: "raţiunea de a fi". (n.t.)*

** *În lat. în text; v. nota resp. la GM* Prefaţă 4. *(n.t.)*

sensul unei funcții; iar întreaga istorie a unui "lucru", a unui organ, a unui obicei poate fi astfel un neîntrerupt lanț de semne vorbind despre noi și noi interpretări și aranjări, ale căror cauze înseși n-au nevoie să stea în legătură între ele, mai degrabă, în funcție de împrejurări, se succed și alternează pur și simplu întâmplător. "Evoluția" unui lucru, a unui obicei, a unui organ nu este, în consecință, nimic mai puțin decât acel progressus* al său bazat pe un țel, mai puțin încă, un progressus logic și foarte scurt, realizat cu cea mai mică risipă de energie și cu minime cheltuieli, – ci succesiunea unor procese de zdrobire care merg mai mult sau mai puțin în adâncime, mai mult sau mai puțin independente unele de altele și care se petrec în acele lucruri, adăugându-se și împotrivirile la acestea, care consumă de fiecare dată, și modificările de formă încercate în scopul apărării și al reacției, ca și rezultatele unor contracțiuni reușite. Forma este labilă, "sensul" însă, și mai mult... Nici în interiorul fiecărui organism în parte, lucrurile nu stau altfel: cu fiecare creștere esențială a întregului se denaturează și "sensul" diferitelor organe, – eventual, distrugerea parțială a lor, diminuarea lor numerică (de pildă, prin anularea verigilor intermediare) pot fi un semn de forță și perfecțiune în creștere. Voiam să spun: chiar și devenirea parțial inutilă, șubrezirea și degenerarea, pierderea sensului și a funcționalității, pe scurt, moartea, țin de condițiile adevăratului progressus: ca unul care apare întotdeauna sub forma unei voințe și a unei căi către o putere mai mare și este întotdeauna impus pe socoteala numeroaselor puteri mai mici. Mărimea unui "progres" se măsoară chiar după masa totală a celor ce trebuiau să-i fie sacrificate; omenirea sacrificată ca masă pe altarul dezvoltării unei singure specii mai puternice de om – iată ce ar fi un progres... – Insist asupra acestui capital punct de vedere al metodologiei istorice cu atât mai mult, cu cât, în fond, el vine în răspăr cu exact instinctul dominant și cu gustul timpului, care s-ar împăca totuși mai curând cu contingența absolută, ba chiar cu absurditatea mecanicistă a tot ce se-ntâmplă, decât cu teoria unei voințe de putere inerente tuturor celor ce se-ntâmplă. Idiosincrasia democratică față de tot ce stăpânește și vrea să stăpânească, misarhismul** modern (ca să formez un cuvânt prost pentru o treabă proastă), s-a transformat și deghizat încetul cu încetul în ceva spiritual, în cel mai spiritual lucru, în asemenea măsură, încât pătrunde deja, are voie să pătrundă astăzi pas cu pas în cele mai riguroase, aparent cele mai obiective științe; ba chiar am impresia că a pus deja stăpânire pe

---

* *În lat. în text (și infra). (n.t.)*

**Misarchismus *(din elemente grecești, având sensul de "ură față de cei ce conduc", n.t.)*

întreaga fiziologie și biologie, în paguba acestora, așa cum se-nțelege de la sine, escamotându-le o noțiune fundamentală, aceea a activității propriu-zise. În schimb, sub presiunea acelei idiosincrasii, se scoate în prim-plan "adaptarea", adică o activitate de rangul al doilea, o simplă reactivitate, ba chiar s-a definit viața însăși ca o adaptare internă din ce în ce mai funcțională la niște circumstanțe externe (Herbert Spencer). Prin aceasta însă e tăgăduită esența vieții, *voința de putere* a ei; prin aceasta e trecută cu vederea prevalența principială pe care o au forțele spontane, agresive, copleșitoare, reinterpretatoare, reorientatoare și modelatoare, abia după al căror efect urmează "adaptarea"; prin aceasta este dezavuat însuși rolul hegemonic în organism al celor mai înalți deținători de funcții în care voința de viață apare activă și formatoare. Ne aducem aminte de reproșul făcut de Huxley lui Spencer, – de "nihilismul administrativ" al lui : dar este vorba chiar de *mai mult* decât de "administrare"...

13

– Așadar, pentru a reveni la obiect, adică la *pedeapsă*, trebuie să distingem aici două chestiuni : o dată, relativa ei *durabilitate*, uzul, actul, "drama", o anumită succesiune strictă de proceduri, pe de altă parte, *labilitatea* ei, sensul, scopul, așteptarea, care se leagă de îndeplinirea unor astfel de proceduri. Aici, fără multă vorbă, e de presupus, per analogiam*, potrivit acelui capital punct de vedere al metodologiei istorice pe care tocmai l-am expus, că procedura însăși va fi fost un lucru mai vechi, anterior întrebuințării ei ca pedeapsă, că aceasta din urmă a fost mai întâi *implantată*, interpretată în interiorul procedurii (de mult disponibile, dar uzuale în alt sens), pe scurt, că lucrurile *nu* stau așa cum considerau până acum naivii noștri genealogiști ai moralei și ai dreptului, care-și imaginau cu toții procedura ca *născocită* în scopul pedepsei, după cum se imagina odinioară mâna ca născocită în scopul apucatului. În ceea ce privește acum celălalt element al pedepsei, cel labil, "sensul" ei, noțiunea de "pedeapsă" nu mai prezintă, într-un stadiu foarte târziu de civilizație (de exemplu, în Europa de azi), un singur sens, ci o întreagă sinteză de "sensuri": istoria de până acum a pedepsei în general, istoria exploatării ei în cele mai diferite scopuri sfârșește prin a se cristaliza într-un soi de unitate care este greu solubilă, greu de analizat și, ceea ce trebuie accentuat, absolut *indefinibilă*. (Este imposibil de spus astăzi cu certitudine *de ce* se dau, de fapt, pedepse : toate noțiunile în care, din punct de vedere semiotic, se condensează un întreg proces se sustrag definiției; definibil este numai

* *În lat. în text. (n.t.)*

ceea ce n-are istorie.) Într-un stadiu anterior, dimpotrivă, acea sinteză de "sensuri" încă apare mai solubilă, ca şi mai fluctuantă; putem încă sesiza cum, de la caz la caz, elementele sintezei îşi schimbă valenţa şi se reordonează în consecinţă, în aşa fel, încât ba unul, ba altul dintre ele iese în relief şi domină pe socoteala celorlalte, ba chiar, dacă o cer împrejurările, un singur element (bunăoară, scopul intimidării) pare a suprima tot restul elementelor. Spre a da cel puţin o idee despre cât de nesigur, cât de tardiv, cât de accidental este "sensul" pedepsei şi cum poate una şi aceeaşi procedură să fie folosită, interpretată, dichisită ca urmare a unor intenţii fundamental diferite: cam asta ar fi schema care mi-a rezultat chiar pe baza unui material relativ puţin şi întâmplător. Pedeapsa ca scoatere din joc, ca împiedicare a proliferării pagubelor. Pedeapsa ca despăgubire a păgubaşului într-o formă oarecare (chiar şi-n aceea a unei compensaţii morale). Pedeapsa ca izolare a unei tulburări de echilibru, pentru a preveni o extindere a tulburării. Pedeapsa ca inspirare a fricii faţă de cei ce hotărăsc şi aplică pedeapsa. Pedeapsa ca un fel de echivalent al avantajelor de care nelegiuitul s-a bucurat până la un punct (cum ar fi momentul din care a fost folosit ca ocnaş). Pedeapsa ca îndepărtare a unui element degenerativ (eventual a unei ramuri întregi, ca după dreptul chinez: aşadar, ca mijloc de menţinere a purităţii rasei ori de conservare a unui tip social). Pedeapsa ca festivitate, cu alte cuvinte, ca maltratare şi batjocorire a unui duşman doborât, în sfârşit, la pământ. Pedeapsa ca o învăţătură de minte, fie pentru cel ce suportă pedeapsa – aşa-numita "corecţie", fie pentru martorii la execuţie. Pedeapsa ca un onorariu achitat condiţionat de puterea care-l protejează pe răufăcător de aberaţiile răzbunării. Pedeapsa ca un compromis cu starea pur naturală a răzbunării, atât cât aceasta din urmă continuă a fi încurajată de clanuri puternice şi monopolizată ca un privilegiu al lor. Pedeapsa ca declaraţie de război şi măsură de război contra unui duşman al păcii, al legii, al ordinii, al autorităţii, pe care-l combaţi ca fiind periculos pentru comunitate, ca încălcător de contract în ce priveşte clauzele impuse de aceasta, ca pe-un răzvrătit, trădător şi stricător de pace, şi-l combaţi cu nişte mijloace pe care tocmai războiul le sugerează. –

14

Această listă, fără-ndoială, nu este completă; evident, pedeapsa este grevată de tot felul de câştiguri. Cu atât mai mult avem dreptul să-i scădem un *pretins* câştig, care, bineînţeles, trece în conştiinţa populară drept cel mai important, – credinţa în pedeapsă, care, din mai multe motive, se clatină astăzi, tocmai în el îşi găseşte încă suportul cel mai puternic. Pedeapsa trebuie să aibă meritul de a trezi în cel vinovat *sentimentul vinovăţiei*,

căutăm în ea adevăratul instrumentum* al acelei reacții sufletești care se numește "cuget împovărat", "remușcare". Dar, prin aceasta, continuăm atentatul la realitate și psihologie, lucru valabil chiar pentru ziua de azi: și cu atât mai mult pentru cea mai lungă istorie a omului, preistoria lui! 5 Remușcarea autentică este ceva extrem de rar tocmai printre nelegiuiți și osândiți, pușcăriile, casele de corecție nu sunt cuibarele în care să se dezvolte cu predilecție această specie de cari: – asupra acestui fapt cad de acord toți observatorii scrupuloși, care, în multe cazuri, nu-și exprimă o asemenea părere bucuros și în concordanță cu cele mai personale dorințe. 10 Una peste alta, pedeapsa călește și răcește; concentrează; intensifică sentimentul însingurării; întărește puterea de rezistență. Dacă se-ntâmplă să-mprăștie energia și să pună la cale o deplorabilă prostrație și umilire a propriei persoane, atunci un astfel de rezultat este, în mod sigur, și mai puțin reconfortant decât efectul mediu al pedepsei: ca unul care se caracterizează 15 printr-o seriozitate seacă și ursuză. Dacă ne gândim mai cu seamă la acele mii de ani de *pre*istorie a omului, suntem îndreptățiți să judecăm fără a ezita că dezvoltarea sentimentului de vinovăție a fost cel mai puternic *obstrucționată* tocmai de pedeapsă, – cel puțin în privința victimelor asupra cărora s-a dezlănțuit puterea punitivă. Căci să nu nesocotim în ce 20 măsură nelegiuitul este împiedicat tocmai de spectacolul procedurilor judiciare și executive înseși ca să-și perceapă ca reprobabilă *în sine* fapta, felul actului: întrucât el vede exact același fel de acte comise în slujba justiției și apoi aprobate, comise cu cugetul împăcat: așadar, spionaj, viclenie, mituire, întindere de curse, întreaga artă complicată și rafinată a polițistului și a 25 procurorului, apoi jaful, zdrobirea, batjocura, arestarea, torturarea, asasi-narea, sistematice și nici măcar scuzate ca pasionale, care se imprimă în diverse tipuri de pedeapsă, – toate, prin urmare, niște acte absolut nerepudiate și necondamnate *în sine* de judecătorii lor, ci doar dintr-o anumită privință și utilitate practică. Acest "cuget împovărat", cea mai tulburătoare și mai 30 interesantă plantă din vegetația noastră pământească, *nu* a crescut pe terenul acesta, – în realitate, în conștiința celor ce judecă, a celor ce pedepsesc, nu și-a găsit expresie, nici în decursul celei mai lungi epoci, *nimic* din faptul că ar fi avut de-a face cu un "vinovat". Ci cu un provocator de daune, cu un iresponsabil soi de fatalitate. Și nici acela asupra căruia 35 pedeapsa cădea năprasnic după aceea, tot ca un soi de fatalitate, n-avea, în cazul acesta, altă "suferință lăuntrică" decât ca în cazul unei produceri intempestive a ceva neprevăzut, a unui cumplit fenomen natural, a prăbușirii unui bloc de stâncă sfărâmându-se, împotriva căruia nu mai ai cum să lupți.

---

* *În lat. în text. (n.t.)*

15

Spinoza şi-a dat seama, într-un mod înşelător, de lucrul acesta (spre necazul exegeţilor săi, care-şi dau realmente osteneala să-l răstălmăcească în acest punct, cum o face, de exemplu, Kuno Fischer), atunci când, într-o după-amiază, intrigat de cine ştie ce amintire, s-a lăsat pradă întrebării cu privire la ce i-a rămas, de fapt, lui însuşi din celebra morsus conscientiae* – el, care expediase binele şi răul între închipuirile omeneşti şi apărase cu obstinaţie onoarea Dumnezeului său "liber" de acei hulitori care au ajuns să afirme că Dumnezeu le face pe toate sub ratione boni** ("aceasta însă ar însemna a-l supune pe Dumnezeu destinului şi ar fi cu adevărat cea mai mare dintre toate absurdităţile" –). Lumea, pentru Spinoza, se retrăsese iarăşi în acea inocenţă în care a zăcut înainte de născocirea cugetului împovărat: ce s-a ales, prin asta, din morsus conscientiae? "Opusul veseliei***, a sfârşit prin a-şi spune el, – o tristeţe însoţită de ideea unui lucru trecut care a avut un rezultat contrar oricărei aşteptări." Et. III, prop. XVIII, nota I, II. Nu altfel decât Spinoza au simţit milenii de-a rândul în privinţa "culpei" lor răufăcătorii surprinşi de pedeapsă : "Aici lucrurile s-au încurcat pe neaşteptate", nu : "Asta n-ar fi trebuit s-o fac" –, ei se supuneau pedepsei aşa cum te supui unei boli sau unei nenorociri, cu acel bărbătesc fatalism fără revoltă prin care, de pildă, şi astăzi ruşii sunt în câştig faţă de noi, occidentalii, în ceea ce priveşte practica vieţii. Dacă în timpul acela exista o critică a faptei, atunci prudenţa era aceea care făcea critica faptei: fără discuţie, trebuie să căutăm adevăratul efect al pedepsei, înainte de toate, într-o înteţire a prudenţei, într-o prelungire a memoriei, într-o voinţă de-a umbla pe viitor mai cu băgare de seamă, mai suspicios, mai pe-ascuns, în convingerea că eşti, o dată pentru totdeauna, prea slab pentru multe lucruri, într-un fel de perfecţionare a autocriticii. Ceea ce poate fi atins în mare prin pedeapsă, la om şi la animal, este creşterea fricii, înteţirea prudenţei, înfrânarea poftelor: prin aceasta, pedeapsa îl îmblânzeşte pe om, dar nu-l face "mai bun", – am fi mai îndreptăţiţi să afirmăm contrariul. ("Paguba te-nvaţă minte", spune poporul : în măsura în care te-nvaţă minte, te şi-nrăieşte. Din fericire, destul de des te prosteşte.)

16

Din acest moment nu mă mai pot eschiva să-mi ajut propria ipoteză despre originea "cugetului împovărat", dându-i o primă expresie provizorie : asemenea ipoteză nu poate fi adusă uşor la cunoştinţă şi trebuie multă vreme

* *În lat. în text (şi infra): "mustrare de cuget", "remuşcare". (n.t.)*
** *În lat. în text: "având în vedere binele". (n.t.)*
*** *În lat. în text* : gaudium. *(n.t.)*

cumpănită, supravegheată și rumegată. Eu consider cugetul împovărat acea gravă îmbolnăvire căreia omul a trebuit să-i cadă pradă subt presiunea celei mai radicale dintre toate schimbările pe care le-a trăit în genere, – schimbarea aceea survenită atunci când s-a trezit definitiv captivat de societate și de pace. Nu altfel decât trebuie să li se fi-ntâmplat animalelor acvatice când au fost silite fie să devină animale terestre, fie să piară, s-au petrecut lucrurile și cu aceste semianimale fericit adaptate sălbăticiei, războiului, nomadismului, aventurii, – dintr-o dată, toate instinctele le-au fost depreciate și "expuse". De-aici încolo au trebuit să umble pe picioare și "să se poarte pe ele înseIe", de unde până atunci au fost purtate de apă: o strașnică greutate le apăsa. Pentru cele mai simple treburi se simțeau neindemânatice, nu-și mai aveau, pentru această lume nouă și necunoscută, vechile călăuze, instinctele regulatoare, inconștient călăuzitoare la sigur, – erau reduse, aceste nefericite, la gândire, deducție, calcul, combinări de cauze și efecte, la "conștiința" lor, la organul lor cel mai meschin și mai susceptibil de erori! Eu cred că niciodată n-a existat pe pământ un asemenea sentiment mizerabil, un asemenea disconfort de plumb – și, în plus, acele vechi instincte nu încetează dintr-o dată să-și formuleze revendicări! Numai că era greu și rareori cu putință să fie ceva pe placul lor: în fond, ele trebuiau să-și caute satisfacții noi și oarecum subpământene. Toate instinctele care nu se descarcă în exterior *se întorc în interior* – iată ce numesc eu *interiorizarea* omului: prin aceasta crește mai întâi în om ceea ce, mai târziu, numim "sufletul" său. Întreaga lume lăuntrică, inițial subțire, ca întinsă între două membrane, s-a desfăcut și a îmbobocit, a dobândit adâncime, lățime, înălțime pe măsură ce descărcarea omului în exterior a fost *inhibată*. Acele teribile bastioane cu care organizarea statală se apăra de vechile instincte de libertate – pedepsele țin, în primul rând, de aceste bastioane – au pus la cale ca toate acele instincte ale omului sălbatic, liber, nomad să se întoarcă înapoi, să se întoarcă *împotriva omului însuși*. Vrăjmășia, cruzimea, plăcerea dată de hăituială, de atacul prin surprindere, de variație, de distrugere – toate acestea întorcându-se împotriva posesorilor unor asemenea instincte: *aceasta* este originea "cugetului împovărat". Omul care, din lipsă de vrăjmași externi și de oprelişti exteme, vârât cu de-a sila în chingile strânse și-n normativele de fier ale cutumei, se sfâșia, se hăituia, se rodea, se-ntărâta, se maltrata cu nerăbdare pe sine însuși, acest animal care-și provoca răni lovindu-se de gratiile cuștii sale, pe care vrei să-l "îmblânzești", această ființă care se lipsește de multe și se mistuie de dorul pustiei de baștină, care a trebuit să-și facă din sine însuși o aventură, un beci de tortúri, o sălbăticie nesigură și periculoasă – nebunul acesta, prizonierul acesta nostalgic și disperat a ajuns să fie născocitorul "cugetului

împovărat". O dată cu care însă a fost introdusă cea mai mare și mai tulburătoare boală, de care omenirea nu s-a vindecat nici până astăzi, pătimirea omului *pentru om*, *pentru sine*: ca urmare a unei violente despărțiri de trecutul animalic, a unei sărituri și prăbușiri oarecum în noi situații și condiții de existență, a unei declarații de război contra vechilor instincte, pe care i se baza până atunci forța, plăcerea și caracterul redutabil. Să adăugăm numaidecât că, pe de altă parte, o dată cu realitatea unui suflet animal întors împotriva lui însuși, luând poziție față de el însuși, s-a produs pe pământ ceva atât de nou, de profund, de nemaipomenit, de enigmatic, de contradictoriu *și de mare viitor*, încât aspectul pământului s-a schimbat în mod esențial prin aceasta. De fapt, era nevoie de spectatori divini ca să aprecieze spectacolul care a început o dată cu asta și al cărui sfârșit încă nu se poate întrezări în nici un chip, – un spectacol prea subtil, prea minunat, prea paradoxal ca să poată avea loc, prin absurd nebăgat de seamă, pe nu știu care stea caraghioasă! De atunci, omul *contează* printre cele mai nesperate și dramatice aruncări norocoase de zaruri pe care le joacă "marele copil" al lui Heraclit, indiferent că se numește Zeus ori întâmplare, – el trezește pentru sine un interes, o atenție încordată, o speranță, aproape o certitudine, ca și când prin el s-ar vesti ceva, s-ar pregăti ceva, ca și când omul n-ar fi un țel, ci doar un drum, un incident, o punte, o mare făgăduință...

17

De premisa acestei ipoteze despre originea cugetului împovărat ține, în primul rând, faptul că acea schimbare n-a fost una treptată, voluntară și nu s-a prezentat ca o creștere organică în condiții noi, ci ca o ruptură, un salt, o constrângere, o presantă fatalitate, față de care nu exista nici un mijloc de combatere și nici măcar un resentiment. În al doilea rând însă, faptul că adaptarea unei populații până atunci neinhibate și amorfe la o formă stabilă, așa cum aceasta a luat naștere printr-un act de violență, a fost dusă la capăt exclusiv prin acte de violență, – faptul că, în consecință, cel mai vechi "stat" a apărut ca o teribilă tiranie, ca o mașinărie zdrobitoare și brutală și și-a continuat opera până când o asemenea materie primă, amestec de gloată și semianimal, a sfârșit prin a fi nu numai bine frământată și ascultătoare, ci și prin a-și dobândi o *formă*. Am recurs la cuvântul "stat" : e de la sine-nțeles de cine este vorba – de o ceată oarecare de animale de pradă blonde, de o rasă de cuceritori și stăpâni care, organizată pe criterii războinice și având forța de a organiza, își pune labele bestiale, fără a sta pe gânduri, pe o populație poate monstruos de superioară ca număr, dar încă fără formă, încă nomadă. Așa începe, fără doar și poate, "statul" pe pământ :

sper că s-a terminat cu acea fantasmagorie care l-a făcut să-nceapă cu un "contract". Cel ce poate porunci, cel ce este "stăpân" de la natură, cel ce se comportă violent în faptă şi gest – ce are acela de-a face cu contracte! Pe asemenea fiinţe nu le iei în calcul, ele vin ca fatalitatea, fără nici o cauză, raţiune, considerent, pretext, ele îşi manifestă prezenţa aşa cum şi-o manifestă fulgerul, prea înfricoşător, prea neaşteptat, prea convingător, prea "altfel" pentru a fi măcar detestate. Opera lor este o instinctivă creare de forme, de ştanţare de forme, ele sunt cei mai involuntari, cei mai inconştienţi artişti care există: – în scurtă vreme, acolo unde-şi fac apariţia, se conturează ceva nou, o structură de putere *viabilă*, cu părţi şi funcţiuni delimitate şi conective şi în care nu-şi găseşte nicidecum loc ceva căruia nu i s-a imprimat mai întâi un "sens" în raport cu întregul. Ei nu ştiu, aceşti organizatori înnăscuţi, ce este vina, responsabilitatea, consideraţia; în ei acţionează acel teribil egoism de artişti care luceşte ca bronzul şi se ştie justificat a priori şi în vecii vecilor prin "operă", ca mama prin copilul ei. Nu *ei* sunt aceia la care a încolţit "cugetul împovărat", se-nţelege din capul locului, – dar *fără ei* n-ar fi-ncolţit această plantă urâtă, ar lipsi dacă, sub forţa loviturilor lor de ciocan, a violenţei lor de artişti, n-ar fi fost scos din lume sau cel puţin din evidenţa ei şi oarecum adus într-o stare *latentă* un enorm cuantum de libertate. Acest *instinct de libertate* adus cu de-a sila în stare latentă – am înţeles deja lucrul acesta –, acest instinct de libertate reprimat, retras, încarcerat în interior şi care, în cele din urmă, nu se mai descarcă şi revarsă decât asupra lui însuşi: acesta şi numai acesta este, la începutul său, *cugetul împovărat*.

18

Să ne păzim a desconsidera acest întreg fenomen doar pentru că este din capul locului urât şi dureros. În definitiv, aceeaşi forţă activă ce, în acei artişti ai violenţei şi-n acei organizatori, operează într-un mod mai grandios şi construieşte state este, fără-ndoială, cea care, aici, lăuntrică, mai mică, mai meschină, orientată înapoi, în "labirintul din piept", spre a vorbi cu cuvintele lui Goethe, îşi produce cugetul împovărat şi-şi construieşte idealuri negative, este chiar acel *instinct de libertate* (în limbajul meu: voinţa de putere): numai că materia asupra căreia se descarcă natura modelatoare şi tiranică a acestei forţe este aici omul însuşi, întregul său eu animalic vechi – iar *nu*, ca în acel megafenomen săritor în ochi, *celălalt* om, *ceilalţi* oameni. Această clandestină autotiranizare, această cruzime de artişti, această plăcere de-a-ţi da ţie însuţi o formă, ca unei materii grele, refractare, suferinde, de-a-nsemna cu fierul roşu în sinele tău o voinţă,

o critică, o contradicție, un dispreț, un nu, această muncă sinistră și groaznic de plăcută a unui suflet de bunăvoie în dezacord cu sine însuși, care-și provoacă suferință din plăcerea de-a provoca suferință, acest întreg "cuget împovărat" *activ* a sfârșit – se intuiește deja – prin a da la lumină, ca adevărat pântece matern al unor evenimente ideale și imaginative, și o abundență de frumusețe și afirmare nouă și surprinzătoare și, poate, în primul rând, *frumusețea* în general... Ce-ar fi oare "frumos", dacă, mai întâi, contradicția n-ar fi devenit conștientă de sine însăși, dacă, mai întâi, ceea ce este urât nu și-ar fi spus lui însuși: "Sunt urât"?... După acest semn, va fi mai puțin enigmatică măcar enigma cu privire la măsura în care în noțiuni ca *dezinteresare*, *abnegație*, *sacrificiu de sine* poate fi întrezărit un ideal, o frumusețe; și, de acum încolo, un singur lucru se știe, nu mă îndoiesc de asta –, felul *plăcerii* inițiale pe care o simte cel ce dă dovadă de dezinteres, abnegație, sacrificiu de sine: plăcerea aceasta ține de cruzime. – Atât, pentru moment, cu privire la originea a "ceea ce este neegoist" ca valoare *morală* și la jalonarea terenului din care a crescut această valoare: numai cugetul împovărat, numai voința de automaltratare furnizează premisa pentru *valoarea* a ceea ce este neegoist. –

19

Este o boală cugetul împovărat, nu-ncape nici o îndoială, dar o boală așa cum este o boală starea de sarcină. Să investigăm condițiile în care această boală și-a atins cel mai teribil și sublim apogeu: – vom vedea ce și-a făcut, de fapt, prin aceasta și în primul rând, intrarea în lume. În acest scop însă e nevoie de o lungă respirație, – iar mai întâi trebuie să ne întoarcem încă o dată la un punct de vedere anterior. Relația de drept privat a datornicului cu creditorul său, despre care a mai fost deja vorba înainte, a fost interpretată încă o dată, și anume într-o manieră extrem de ciudată și îndoielnică din perspectivă istorică, în interiorul unei relații în care pentru noi, oamenii moderni, ea este poate în cel mai înalt grad obscură: adică în relația *celor de azi* cu *strămoșii* lor. În cadrul societății gentilice primitive – vorbim de preistorie –, generația în viață recunoaște de fiecare dată o obligație juridică față de cea anterioară și cu deosebire față de cea mai veche, întemeietoarea ginții (și în nici un caz o simplă legătură sentimentală: pe aceasta din urmă am putea-o chiar tăgădui, nu fără motiv, pentru cea mai lungă durată a neamului omenesc în general). Aici domină convingerea că neamul *subzistă* exclusiv prin jertfele și realizările strămoșilor – și că, pentru acestea, ei trebuie *răsplătiți* tot prin jertfe și realizări: se recunoaște, așadar, o *datorie**

---
* Schuld

care continuă să crească în mod constant, prin faptul că aceşti străbuni, în existenţa lor perpetuată ca spirite puternice, nu încetează să-i acorde neamului noi avantaje şi împrumuturi din puterea lor. Pe degeaba cumva ? Dar nu există nici un "degeaba" pentru acele epoci fruste şi "sărace sufleteşte". Ce li se poate da ca răsplată? Jertfe (iniţial pentru hrană, în cea mai grosolană accepţiune), sărbători, capele, omagii şi mai cu seamă ascultare – căci, fiind opere ale strămoşilor, toate obiceiurile sunt şi nişte regulamente şi porunci –: li se dă vreodată îndeajuns ? Această suspiciune rămâne şi creşte: din vreme-n vreme, ea obţine prin forţă o mare achitare în bloc, un fel de monstruozitate compensatorie pentru "creditor" (rău famata jertfă a întâiului născut, bunăoară, sânge, sânge omenesc în orice caz). *Teama* de străbun şi de puterea lui, conştiinţa unor datorii faţă de el sporeşte cu necesitate potrivit acestui fel de logică şi exact în măsura în care sporeşte puterea gintei înseşi, în măsura în care ginta însăşi se prezintă din ce în ce mai victorioasă, mai independentă, mai respectată, mai temută. În nici un caz, invers! Orice pas întru declinul gintei, toate nenorocirile, toate simptomele degenerării, ale sfârşitului iminent, dimpotrivă, *reduc* întotdeauna şi teama de spiritul întemeietorului ei şi dau o idee tot mai vagă despre perspicacitatea, solicitudinea şi actualitatea puterii lui. Dacă ne imaginăm până la capăt acest fel grosolan de logică: atunci străbunii *celor mai puternice* ginţi au trebuit, până la urmă, prin fantezia fricii crescânde, să ia chiar nişte proporţii gigantice şi să fie împinşi înapoi în bezna unei dimensiuni sinistre şi inimaginabile de natură divină : – străbunul sfârşeşte în mod necesar prin a fi transfigurat într-un *zeu*. Poate că aici este însăşi originea zeilor, o origine, aşadar, din *teamă*!... Iar cui i s-ar părea necesar să adauge: "Dar şi din pietate !", aceluia anevoie i s-ar putea adeveri spusele pentru cea mai lungă eră a neamului omenesc, aceea care este preistoria sa. Şi cu atât mai mult, fireşte, pentru evul *de mijloc*, în care se dezvoltă neamurile aristocratice : – ca unele care, de fapt, le-au restituit cu dobândă creatorilor lor, străbunilor (eroi, zei), toate calităţile ce, între timp, au devenit în ei înşişi manifeste, calităţile *aristocratice*. Mai încolo vom mai arunca o privire asupra înnobilării şi nobilitării zeilor (care, desigur, nu-i nicidecum "sanctificarea" lor) : deocamdată să ducem la capăt doar cursul acestei întregi evoluţii a conştiinţei datoriei.

20

Conştiinţa că ai datorii faţă de divinitate nu şi-a trăit nicidecum traiul, aşa după cum învaţă istoria, nici după decăderea formei de organizare a "comunităţii" bazată pe rudenia de sânge; în acelaşi fel în care a moştenit noţiunile de "bun şi netrebnic" de la nobilimea de viţă (dimpreună cu predispoziţia ei psihologică de a stabili ierarhii), omenirea a primit, o dată cu

moştenirea divinităţilor ginţii şi ale tribului, şi pe aceea a presiunii datoriilor încă neplătite şi a jinduirii după stingerea lor. (Tranziţia o fac acele populaţii largi de sclavi şi de iobagi care s-au adaptat, fie prin constrângere, fie prin obedienţă şi mimicry*, la cultul divin al stăpânilor lor: pornind de la ei, 5 moştenirea aceasta se revarsă apoi în toate părţile). Sentimentul de datorie faţă de divinitate n-a încetat să crească în decurs de câteva mii de ani, şi aceasta necontenit în aceeaşi proporţie în care, pe pământ, au fost crescute şi ridicate în slăvi ideea şi sentimentul dumnezeirii. (Întreaga istorie a luptelor, a victoriilor, a concilierilor, a contopirilor etnice, tot ce precede ierarhia definitivă 10 a tuturor elementelor populare din orice mare sinteză de rase se regăseşte în talmeş-balmeşul de genealogii ale zeilor lor, în miturile luptelor, ale victoriilor şi ale concilierilor acestora; evoluţia spre imperii universale este întotdeauna şi evoluţia spre divinităţi universale, despotismul cu a sa înfrângere a nobilimii independente netezeşte întotdeauna şi calea unui monoteism oarecare.) 15 Impunerea Dumnezeului creştin ca dumnezeul maxim la care s-a ajuns până acum a făcut să apară pe pământ şi maximumul de sentiment al datoriei. Presupunând că am intrat încetul cu încetul în mişcarea o p u s ă, am putea deduce, nu cu mică probabilitate, din declinul ineluctabil al credinţei în Dumnezeul creştin, că astăzi deja există şi un considerabil declin al conştiinţei 20 omeneşti a datoriei; ba chiar nu trebuie respinsă nici perspectiva că victoria deplină şi definitivă a ateismului ar putea dezlega omenirea de tot acest sentiment că are datorii faţă de începutul ei, faţă de causa prima** a ei. Ateismul şi un soi de a d o u a n e v i n o v ă ţ i e *** sunt legate între ele. –

21

25 Aceasta, deocamdată pe scurt şi în mare, despre legătura noţiunilor "datorie", "obligaţie" cu premisele religioase: am lăsat în mod intenţionat deoparte până acum adevărata moralizare a acestor noţiuni (respingerea lor în cuget, şi mai exact, complicarea cugetului î m p o v ă r a t cu noţiunea de dumnezeu) şi, în finalul paragrafului precedent, am vorbit chiar de parcă această 30 moralizare n-ar exista deloc, aşadar, de parcă de-aici încolo s-ar isprăvi în chip necesar cu acele noţiuni, după ce a căzut premisa lor, credinţa în "creditorul" nostru, în Dumnezeu. Starea de fapt diferă teribil de lucrul acesta. O dată cu

---

** În engl. în text: "mimetism" (v. nota finală). (n.t.)*

*** În lat. în text (şi infra); în metafizica scolastică, această cauză primă înseamnă desemnarea lui Dumnezeu drept cauză absolută, determinând toate celelalte cauze şi nedeterminată, la rându-i, de nici o altă cauză (E. şi L.-G. Munteanu, op. cit. 39). (n.t.)*

*** U n s c h u l d

moralizarea noțiunilor de datorie și de obligație, o dată cu respingerea lor în cugetul *împovărat*, s-a produs tentativa de-a *inversa* direcția evoluției tocmai descrise, cel puțin de-a-i opri mișcarea: acum *trebuie* să se închidă pesimist, o dată pentru totdeauna, chiar perspectiva unei achitări definitive, acum, privirea *trebuie* să alunece și să ricoșeze dezolată în fața unei neputințe de fier, acum *trebuie* să se-ndrepte înapoi acele noțiuni de "datorie" și "obligație" – oare-mpotriva *cui*? Nu ne putem îndoi: mai întâi, împotriva "datornicului", în care, de-acum înainte, cugetul împovărat se fixează, prinde rădăcini, se extinde și crește ca un polip în toată lățimea și adâncimea, și asta în așa măsură, până când sfârșește prin a concepe, o dată cu insolvabilitatea datoriei, și insolvabilitatea căinței, ideea imposibilității achitării de ea (a "pedepsei *veșnice*") –; în sfârșit însă, chiar împotriva "creditorului", să ne gândim acum, referitor la aceasta, la causa prima a omului, la începutul neamului omenesc, la strămoșul său, care, de atunci, este atins de un blestem ("Adam", "păcatul strămoșesc", "nelibertatea voinței"), sau la natura din al cărei pântece se naște omul și în care, de atunci, s-a statornicit principiul răului ("diabolizarea naturii") sau, în general, la existență, care rămâne *fără valoare în sine* (renunțare nihilistă la viață, jinduire după neant sau după "opusul" propriei persoane, după alt fel de a fi, budism și lucruri similare) – până ce ne trezim dintr-o dată în fața soluției paradoxale și înfiorătoare în care omenirea chinuită a găsit o ușurare vremelnică, acea ispravă genială a creștinismului: Dumnezeu însuși jertfindu-se pentru datoria* omului, Dumnezeu însuși scoțându-și paguba de la el însuși, Dumnezeu ca singurul care poate răscumpăra de la om ceea ce pentru omul însuși a devenit nerăscumpărabil – creditorul jertfindu-se pentru datornicul său, din iubire (vă vine să credeți? –), din iubire față de datornicul său!...

22

Veți fi ghicit deja *ce* s-a-ntâmplat cu toate acestea și *dedesubtul* tuturor acestora: acea voință de masochism, acea cruzime a omului-animal interiorizat, gonit în sine însuși, a celui întemnițat în "stat" în scopul îmblânzirii, care a născocit cugetul împovărat ca să-și pricinuiască sieși durere, după ce ieșirea *mai naturală* a acestei vreri de a pricinui durere a fost blocată, – acest om al cugetului împovărat și-a însușit premisa religioasă pentru a-și împinge automartirizarea până la cea mai oribilă severitate și subtilitate. O datorie față de *dumnezeu*: acest gând ajunge să-i fie instrument de tortură. El cuprinde în "dumnezeu" ultimele contraste pe care le poate găsi în raport cu adevăratele și nerăscumpărabilele lui instincte animalice, își răstălmăcește

---

* Schuld *(care înseamnă și "vină", n.t.)*

el însuși aceste instincte animalice ca vină față de dumnezeu (ca dușmănie, răzvrătire, instigare împotriva "domnului", a "tatălui", a strămoșului și a începutului de lume), se tensionează în contradicția "dumnezeu" și "diavol", orice nu pe care și-l spune lui însuși, naturii, naturaleței, realității ființei sale și-l proiectează în afara lui ca pe un da, ca ființând, însuflețit, aievea, ca dumnezeu, ca sfințenie a lui dumnezeu, ca voie a dumnezeului-judecător, a dumnezeului-călău, ca lumea cealaltă, ca veșnicie, ca nesfârșit martiriu, ca infern, ca incomensurabilitate a pedepsei și a vinii. Iată un soi de manifestare dementă a voinței prin cruzimea psihică, lucru ce n-are nicidecum pereche: *voința* omului de-a se considera vinovat și reprobabil până la inexpiabilitate, *voința* lui de-a se-nchipui pedepsit fără ca pedeapsa să poată fi vreodată echivalentă cu vina, *voința* lui de-a infecta și de-a otrăvi ultima rațiune a lucrurilor cu problema pedepsei și a vinii, ca să-și închidă o dată pentru totdeauna ieșirea din acest labirint de "idei fixe", *voința* lui de-a dura un ideal – acela al "dumnezeului sfânt" –, ca să fie în fața acestuia pe deplin sigur de absoluta sa nevrednicie. Of, această bestie de om dementă și dezolantă! Ce speculații îi vin în minte, ce contranatură irumpe din ea, ce paroxisme nesăbuite, ce *bestialitate ideatică*, de îndată ce este numai oleacă împiedicată să fie *bestie a faptei*!... Toate acestea sunt interesante până peste cap, dar și de o dezolare neagră, întunecată, enervantă, că trebuie să-ți interzici cu brutalitate să privești prea multă vreme în aceste hăuri. Asta-i boală, fără doar și poate, cea mai groaznică boală care a făcut până acum ravagii în om: – iar cine mai poate să audă (însă nu mai avem astăzi urechi pentru asta! –) cum a răsunat în această noapte de martiriu și absurditate strigătul *iubire*, strigătul celei mai nostalgice fascinații, al mântuirii prin *iubire*, acela se-ntoarce-n altă parte, cuprins de o invincibilă oroare... În om e atâta grozăvie!... Pământul și așa a fost prea multă vreme o casă de nebuni!...

23

Cât privește originea "dumnezeului sfânt", acestea ar fi de-ajuns o dată pentru totdeauna. – Faptul că, *în sine*, concepția despre zei nu trebuie să conducă în mod necesar la această pervertire a fanteziei, de a cărei evocare nu ne-am putut dispensa pentru o clipă, faptul că există modalități de-a te sluji de inventarea zeilor *mai nobile* decât pentru această autorăstignire și autodesfigurare a omului în care au excelat ultimele milenii ale Europei, – se mai poate deduce, din fericire, din orice aruncătură de ochi asupra *zeilor greci*, aceste reflectări ale unor oameni nobili și suverani în care *animalul* din om se simțea divinizat și nu se sfâșia pe sine însuși, nu era cuprins de furie față de sine însuși! Acești greci s-au slujit de zeii lor în cea mai lungă

perioadă tocmai pentru a-şi ţine la distanţă "cugetul împovărat", pentru a se putea bucura de libertatea sufletului lor: aşadar, într-un sens invers faţă de cum s-a folosit creştinismul de dumnezeul său. Ei au mers *foarte departe* în această privinţă, aceste splendide şi curajoase minţi de copil; şi nu vreo autoritate mai mică decât aceea a însuşi homericului Zeus le dă din când în când de înţeles că prea simplifică ei lucrurile. "De mirare! spune acesta odată – e vorba de cazul lui Egist, un caz *foarte* critic –

"De mirare cât de aspru-i acuză totuşi muritorii pe zei!
"*Numai de la noi e răul*, socotesc aceştia; dar ei înşişi,
"Nepricepându-se, îşi produc nenorocirea, chiar şi-mpotriva sorţii."

Dar aici se aude şi totodată se vede că acest spectator şi judecător olimpian este departe de-a fi supărat pe ei şi de-a gândi rău despre ei: "Ce *nechibzuiţi* sunt!" aşa gândeşte el privind faptele rele ale muritorilor, – iar "nechibzuinţă", "nepricepere", un pic de "tulburare în cap", atâta au *acceptat* în sinea lor, ca pricină a multor lucruri rele şi fatale, până şi grecii din chiar epoca cea mai puternică şi vitează: – nechibzuinţă, *nu* păcat! înţelegeţi asta?... Dar însăşi această tulburare din cap era o problemă – "da, cum este măcar posibilă? de unde a putut veni, de fapt, în cazul unor capete aşa cum le avem *noi*, oamenii de origine aleasă, oameni ai Fortunei, ai reuşitei, ai celei mai bune societăţi, ai nobleţei, ai virtuţii?" – astfel se-ntreba veacuri de-a rândul grecul nobil în faţa oricărei atrocităţi şi crime de neînţeles pentru el, cu care se pătase vreunul dintre semenii săi. "Trebuie, desigur, să-l fi zăpăcit un *zeu*", îşi spunea într-un sfârşit, dând din cap... Această soluţie este *tipică* pentru greci... În modul acesta serveau pe vremea aceea zeii ca să-l justifice pe om, până la un anumit grad, chiar şi-ntr-o postură condamnabilă, serveau drept cauze ale răului – pe vremea aceea nu luau asupră-le pedeapsa, ci, aşa cum este *mai nobil*, vina...

24

– Închei cu trei semne de-ntrebare, se vede bine. "Este, într-adevăr, durat aici un ideal sau este dărâmat unul?" poate aşa o să mă-ntrebe lumea... Dar voi v-aţi întrebat vreodată îndeajuns pe voi înşivă cât de scump a costat pe pământ durarea *fiecărui* ideal? Câtă realitate a trebuit denigrată şi nesocotită întotdeauna în acest scop, câtă minciună – sfinţită, cât cuget – zguduit, cât "dumnezeu" – sacrificat de fiecare dată? Ca să poată fi durat un lucru sfânt, *trebuie sfărâmat un lucru sfânt*: aceasta-i legea – să mi se prezinte cazul în care nu e-mplinită!... Noi, oamenii moderni, suntem moştenitorii vivisecţiei cugetului şi ai autoschingiuirii de mii de ani: în aceasta ne avem noi cea mai lungă practică, poate breasla artistică, în orice caz

rafinamentul, pervertirea gustului. Omul și-a privit prea multă vreme pornirile naturale cu o "căutătură rea"*, așa încât acestea au sfârșit prin a se împleti în el cu "cugetul împovărat". O încercare contrară ar fi, *în sine*, cu putință – dar cine este destul de puternic pentru asta? – adică aceea de a împleti cu cugetul împovărat pornirile *nenaturale*, toate acele aspirații spre ceea ce este opus, spre ceea ce este potrivnic simțurilor, instinctului, naturii, animalului, pe scurt idealurile de până acum, care sunt cu toatele niște idealuri ostile vieții, niște idealuri de calomniatori ai lumii. Cui să te-adresezi astăzi cu *asemenea* speranțe și pretenții?... Prin asta ni i-am ridica în cap tocmai pe oamenii *buni*; în plus, așa cum e și normal, pe cei comozi, pe cei împăcați, pe cei vanitoși, pe cei visători, pe cei obosiți... Ce jignește mai profund, ce separă atât de radical, dacă nu faptul de-a lăsa să se vadă ceva din rigurozitatea și elevația cu care ne tratăm pe noi înșine? Și, în schimb – cât de amabilă, de afectuoasă se manifestă toată lumea față de noi, de îndată ce facem ca toată lumea și ne "lăsăm duși de curent" ca toată lumea!... Ar fi nevoie pentru țelul acela de o *altă* specie de spirite decât cele ce se află, probabil, tocmai în acest secol: spirite fortificate în războaie și victorii, pentru care cucerirea, aventura, riscul, durerea chiar au devenit necesitate; ar fi nevoie pentru asta de obișnuința cu aerul tare al înălțimilor, cu drumețiile iernatice, cu gheața și munții în orice sens, ar fi nevoie pentru asta chiar de un soi de răutate sublimă, de un ultim neastâmpăr al cunoașterii, conștient de sine însuși, care ține de marea sănătate, ar fi nevoie, pe scurt și destul de grav, tocmai de această *mare sănătate*!... Este aceasta cel puțin cu putință tocmai în zilele noastre?... Dar cândva, într-o epocă mai zdravănă decât prezentul acesta putred, neîncrezător în sine, trebuie totuși să ne vină el, omul *mântuitor*, omul marii iubiri și al marelui dispreț, spiritul creator, pe care forța lui năvalnică îl alungă mereu și mereu din orice refugiu și lume transcendentală, a cărui singurătate este greșit înțeleasă de mulțime, ca și când ar fi o fugă *de* realitate –: în timp ce ea nu-i decât scufundarea, îngroparea, adâncirea lui *în* realitate, ca odată, când iese iar la lumina zilei, să aducă acasă din adâncul ei *mântuirea* acestei realități: mântuirea ei de blestemul pe care idealul de până acum l-a aruncat asupra sa. Acest om al viitorului, care ne va mântui pe noi de idealul de până acum, ca și de ceea *ce trebuia să crească din el*, de marea greață, de voința de neant, de nihilism, această bătaie de clopot a amiezii și a marii hotărâri

---

* "bösem Blick"; *expresia, tradusă diferit, mai apare în vol. 3, 213, 29 ("deochere"); vol. 4, 345, 15 ("ochi răi"); vol. 5, 46, 12 ("deochi"), 93, 6-7 ("căutătura dușmănoasă"), 105, 7-8 ("fioroasă căutătură"), 131, 10 ("deochetura") etc.; cf. și KSA 6, 57, 20; 115, 10; 127, 31-32; 194, 21; 278, 16; KSA 10, 5 [1], 204, 26; 13 [1], 438, 15. (n.t.)*

care eliberează iarăşi voinţa, care-i redă pământului ţelul şi omului speranţa, acest anticrist şi antinihilist, acest învingător al lui Dumnezeu şi al neantului – trebuie să vină odată şi-odată...

25

5 – Dar ce tot vorbesc? Ajunge! Ajunge! În acest punct mi se cade un singur lucru, să tac: altfel mi-aş aroga ceea ce îi este permis numai unuia mai tânăr, unuia "mai de viitor", unuia mai puternic decât sunt eu, – ceea ce numai lui Zarathustra îi este permis, lui Zarathustra cel fără de Dumnezeu...

A treia disertație: ce-nseamnă idealuri ascetice?

> Nepăsători, zeflemitori, năprasnici – așa ne vrea pe noi înțelepciunea: care-i o femeie, care-ntotdeauna iubește numai un războinic.
>
> *Așa grăit-a Zarathustra*

1

Ce-nseamnă idealuri ascetice? – În cazul artiștilor, nimic sau prea multe și felurite lucruri; în cazul filozofilor și al eruditilor, un fel de fler și de instinct al celor mai prielnice condiții preliminare pentru o spiritualitate elevată; în cazul femeilor, în cea mai bună eventualitate, o grație *în plus* la seducția lor, un pic de morbidezza* pe carne frumoasă, angelicitatea unui nostim animal rotofei; în cazul celor neizbutiți și necăjiți din punct de vedere fiziologic (adică al *majorității* muritorilor), o încercare de a se crede "prea buni" pentru această lume, o sfântă formă de exacerbare, principalul remediu al lor în lupta cu durerea lentă și cu plictiseala; în cazul preoților, credința preoțească propriu-zisă, cel mai bun instrument al puterii pe care-l posedă ei, chiar permisiunea "supremă" de acces la putere; în cazul sfinților, în sfârșit, un pretext pentru hibernare, novissima gloriae cupido**, odihna lor în nimic ("Dumnezeu"), forma lor de nebunie. În *faptul* însă că, în general, idealul ascetic a-nsemnat atât de mult pentru om se exprimă realitatea fundamentală a voinței omenești, acea horror vacui*** a sa: el *are nevoie de un țel*, – și mai degrabă va voi chiar *nimicul* decât să *nu* vrea. – Sunt înțeles?... Am fost înțeles?... "*Nici pomeneală! domnule!*" – Atunci s-o luăm de la capăt.

2

Ce-nseamnă idealuri ascetice? – Sau, ca să iau un caz particular, în legătură cu care destul de des mi s-a cerut sfatul, ce-nseamnă, bunăoară, când un artist ca Richard Wagner prezintă la bătrânețe un omagiu neprihănirii?

---

* *În it. în text: "moliciune, morbidețe". (n.t.)*

** *În lat. în text: "ultima [lor] dorință de glorie" (Tacitus, Hist. 4, 6.1; cf. și nota de subsol la FW 330, vol. 4, 393). (n.t.)*

*** *În lat. în text: "groaza de gol". (n.t.)*

Într-un anumit sens, fireşte, el a făcut asta mereu; dar abia la urmă de tot, într-un sens ascetic. Ce-nseamnă această mutaţie de "sens", această schimbare bruscă şi radicală de sens? – căci una de genul acesta a fost, Wagner a sărit prin aceasta dintr-o dată şi de-a dreptul în opusul său. Ce-nseamnă când un artist sare dintr-o dată în opusul său?... Aici, presupunând că vrem să zăbovim puţin asupra acestei întrebări, ne aducem numaidecât aminte de perioada cea mai bună, mai energică, mai senină, *mai cutezătoare* ce a existat, poate, în viaţa lui Wagner: era pe vremea când îl frământa lăuntric şi adânc ideea nunţii lui Luther. Cine ştie de ce întâmplări a depins, de fapt, să dispunem azi, în locul acestei muzici nupţiale, de Maeştrii cântăreţi? Şi cât din ea nu continuă cumva să răsune în aceştia? Dar nu încape nici o îndoială că şi în cazul acestei "Nunţi a lui Luther" ar fi fost vorba de un elogiu al neprihănirii. De bună seamă, şi de un elogiu al senzualităţii: – şi tocmai aşa mi s-ar părea corect, tocmai aşa ar fi fost şi "wagnerian". Căci între neprihănire şi senzualitate nu există un contrast necesar; orice căsătorie reuşită, orice legătură sentimentală profundă transcende acest contrast. Wagner, opinez, ar fi fost bine să le sădească din nou germanilor săi în suflet această *plăcută* realitate constatabilă, prin intermediul unei comedii curajoase şi favorabile lui Luther, căci există şi au existat mereu printre germani mulţi denigratori ai senzualităţii; iar meritul lui Luther nu-i, poate, sub nici un alt aspect mai mare decât exact prin aceea că a avut curajul propriei *senzualităţi* (– care se numea pe vremea aceea, destul de îngăduitor, "libertatea evanghelică"...) Însă chiar şi-n cazul în care există realmente acel contrast între neprihănire şi senzualitate, nu-i nevoie, din fericire, nici pe departe să fie un contrast tragic. Acesta ar putea fi un lucru valabil cel puţin pentru toţi muritorii mai reuşiţi, mai radioşi, care sunt departe de a-şi socoti în mod firesc echilibrul labil între "animal şi înger" printre contraargumentele existenţei, – cei mai delicaţi şi mai luminoşi, aidoma lui Goethe, aidoma lui Hafiz, au văzut în aceasta chiar un farmec *în plus* al vieţii. Tocmai asemenea "contradicţii" te fac să trăieşti... Pe de altă parte, se-nţelege prea bine că, dacă porcii neizbutiţi sunt determinaţi odată să divinizeze neprihănirea – şi există asemenea porci! –, ei nu vor vedea şi diviniza în aceasta decât opusul lor, opusul porcului neizbutit – vai, cu ce grohăitură şi râvnă tragică! îţi poţi închipui – acel opús penibil şi superfluu pe care Richard Wagner a mai vrut, incontestabil, să-l pună-n muzică şi-n scenă în amurgul vieţii sale. *La ce bun însă?* după cum pe drept ne putem întreba. În definitiv, ce-l priveau porcii pe el, ce ne privesc pe noi? –

3

Cu toate acestea, firește, nu trebuie eludată cealaltă chestiune: ce-l privea, de fapt, pe el acea "simplicitate agrestă" bărbătească (vai, atât de lipsită de bărbăție), acel sărman diavol și copil al naturii, Parsifal, catolicizat de el, până la urmă, cu mijloace atât de suspecte – cum? acest Parsifal era într-adevăr conceput *grav*? Căci am putea fi ispitiți a crede contrariul, chiar a dori asta – ca Parsifalul wagnerian să fie conceput senin, ca un fel de piesă finală și de dramă satirică prin care Wagner, autorul tragic, să fi vrut a-și lua rămas-bun de la noi, chiar și de la el, dar în primul rând de la *tragedie*, într-o manieră demnă și cuvenită tocmai lui, adică printr-un exces de supremă și nebunatică parodie a tragicului însuși, a întregii gravități și tânguiri înfiorătoare de pe pământul de odinioară, a *celei mai rudimentare forme*, depășite în fine, de denaturare a idealului ascetic. Așa ar fi fost demn, după cum am spus, tocmai de un mare tragic: ca unul care, asemeni fiecărui artist, își atinge ultima culme a măreției sale abia atunci când știe să se vadă pe sine și arta sa *sub nivelul* său, – când știe să-și *râdă* de sine. Este cumva "Parsifalul" lui Wagner tainicul și superiorul său râs de sine însuși, triumful ultimei lui libertăți și transcendențe artistice cucerite? Precum am spus, era de dorit așa ceva: căci ce ar fi Parsifalul *conceput grav*? Oare este realmente necesar să vedem în el (așa cum mi s-a reproșat) "creatura unei uri demente față de cunoaștere, spirit și senzualitate"? Un blestem asupra simțurilor și a spiritului dintr-o singură suflare de ură? O apostazie și o revenire la idealurile creștin-morbide și obscurantiste? Și, în fine, chiar o autonegare și o autoanulare din partea unui artist care, până atunci, a fost aplecat cu toată puterea voinței sale spre contrariul, adică spre *suprema spiritualizare și sensibilizare* a artei sale? Și nu numai a artei sale: ci și a vieții sale. Să ne-aducem aminte cu cât entuziasm a călcat Wagner, la timpul său, pe urmele filozofului Feuerbach: expresia lui Feuerbach "senzorialitate sănătoasă" – suna în anii treizeci și patruzeci pentru Wagner, ca și pentru mulți germani (– care-și ziceau "germanii *tineri*") precum cuvântul mântuirii. Și-a *revizuit* până la urmă concepția despre asta? Întrucât cel puțin pare că a sfârșit prin a intenționa *să propovăduiască alte lucruri*... Și nu numai cu trâmbițele lui Parsifal din înaltul scenei: – în tulburea lui activitate de literat, pe cât de încătușată, pe atât de dezorientată, din ultimii săi ani, există sute de pasaje în care se trădează o secretă dorință și voință, o voință timidă, nesigură, de nemărturisit, de a predica nici mai mult, nici mai puțin decât revenirea, convertirea, negarea, creștinismul, evul mediu și de a spune ciracilor

săi ‹:›* "Nu-i nimic! Căutați altundeva scăparea!" Chiar "sângele Mântuitorului" e invocat o dată...

4

Ca să-mi exprim părerea într-un asemenea caz nu lipsit de mult penibil – și este un caz *tipic* –: procedăm cel mai bine, fără doar și poate, separând în asemenea grad un artist de opera lui, încât să nu-l luăm în serios în aceeași măsură ca opera sa. El este, în definitiv, numai condiția preliminară a operei sale, pântecele matern, solul, eventual îngrășământul și gunoiul pe care, din care crește ea, – și deci, în majoritatea cazurilor, ceva ce trebuie uitat dacă vrei să te bucuri de opera însăși. Cercetarea *originii* unei opere îi privește pe fiziologii și vivisectorii spiritului: în nici un caz pe oamenii cu simț estetic, pe artiști! Poetul și modelatorul lui Parsifal a fost tot așa de puțin cruțat de o adâncă, radicală, chiar îngrozitoare familiarizare cu – și coborâre în – contrastele psihice medievale, de o ținere ostilă departe de orice altitudine, rigoare și disciplină a spiritului, de un fel de *perversitate* (dacă mi se va îngădui cuvântul) intelectuală precum o femeie gravidă de grețurile** și minunățiile*** sarcinii: ca unele, cum am spus, ce trebuie *uitate* ca să te bucuri de copil. Trebuie să te ferești de confuzia în care prea ușor nimerește tocmai un artist, din contiguity**** psihologică, spre a ne exprima ca englezii: de parcă el însuși *ar fi* lucrul acela pe care-l poate prezenta, închipui, exprima. În realitate, situația se prezintă în așa fel, încât, dacă el ar fi chiar lucrul acesta, nu l-ar prezenta, închipui, exprima deloc; un Homer n-ar fi plăsmuit nici un Ahile, un Goethe – nici un Faust, dacă Homer ar fi fost un Ahile, iar Goethe – un Faust. Un artist desăvârșit și complet este detașat în vecii vecilor de "real", de aievea; pe de altă parte, se-nțelege cum poate obosi el uneori până la disperare din pricina acestei veșnice "irealități" și falsități a celei mai intime existențe a lui, – și că atunci face ușor încercarea să se extindă odată în lumea ce-i este tocmai lui cea mai interzisă, în lumea aievea, să *fie* aievea. Cu ce rezultat? Ușor de intuit... Este aceasta *veleitatea tipică* a artistului: aceeași veleitate căreia și îmbătrânitul Wagner i-a căzut victimă

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

** Widerlichkeiten

*** Wunderlichkeiten

**** *În engl. în text: "contiguitate"; termenul este folosit de Hume, Hartley, Hamilton, J. S. Mill, dar sursa imediată a lui N pare a fi Afrikan Spir, "Denken und Wirklichkeit", 1873, 131-133 (apud D. S. Thatcher, 593-594); cf. și vol. 2, 546, 7 și nota respectivă; vol. 3, 482, nota la af. 18. (n.t.)*

şi pentru care a fost nevoit să plătească atât de scump, atât de fatal (– datorită ei şi-a pierdut cea mai valoroasă parte a prietenilor săi). În ultimă instanţă însă, făcând şi totală abstracţie de această veleitate, cine n-ar dori cu adevărat, de dragul lui Wagner însuşi, ca el să-şi fi luat altfel
5 rămas-bun de la noi şi de la arta sa, nu cu un Parsifal, ci mai biruitor, mai sigur de sine, mai wagnerian, – mai puţin derutant, mai puţin ambiguu cu privire la întreaga-i voinţă, mai puţin schopenhauerian, mai puţin nihilist ?...

5

– Ce-nseamnă, aşadar, idealuri ascetice? În cazul unui artist, ne
10 dăm seama încetul cu încetul: absolut nimic!... Sau atât de multe şi felurite lucruri, încât e ca şi nimic!... Să eliminăm în primul rând artiştii: aceştia sunt departe de a fi destul de independenţi în lume şi faţă de lume pentru ca evaluările lor şi labilitatea acestora să merite în sine vreun interes! Ei au fost în toate timpurile nişte valeţi ai unei morale sau
15 filozofii sau religii; făcând şi totală abstracţie de faptul că, din păcate, ei au fost destul de des curtenii prea maleabili ai adepţilor şi ai protectorilor lor şi linguşitori cu fler pe lângă vechile stăpâniri sau chiar pe lângă cele ce apăreau la orizont. Cel puţin au mereu nevoie de un val de apărare, de un reazem, de o autoritate deja constituită: artiştii nu sunt niciodată de sine stătători, inde-
20 pendenţa merge în răspăr cu cele mai profunde instincte ale lor. Aşa, de exemplu, Richard Wagner a făcut din filozoful Schopenhauer, când "sosise timpul", predecesorul său, valul său de apărare: – cine-ar putea măcar să considere imaginabil faptul că el ar fi avut curajul pentru un ideal ascetic în absenţa reazemului pe care i-l oferea filozofia lui Schopenhauer, în
25 absenţa autorităţii lui Schopenhauer, care ajunge la supremaţie în Europa anilor şaptezeci? (nemaiţinând seama, în acest caz, dacă în noua Germanie ar fi fost în general posibil un artist fără laptele unei mentalităţi de credincios, de credincios imperiului). – Şi cu aceasta am ajuns la chestiunea mai gravă: ce-nseamnă când se dedică idealului ascetic un
30 filozof adevărat, un spirit stând realmente pe picioarele sale, precum Schopenhauer, un bărbat şi un cavaler cu privire de oţel, care are curajul de a fi el însuşi, care ştie să stea singur în picioare şi n-aşteaptă mai întâi un predecesor şi nişte indicaţii superioare? – Să considerăm numaidecât aici remarcabila şi, pentru nu un singur soi de oameni, chiar fascinanta
35 poziţie a lui Schopenhauer faţă de artă: căci, evident, ea a fost cu precădere aceea de dragul căreia Richard Wagner a trecut alături de Schopenhauer (convins de un poet, cum se ştie, de Herwegh), iar aceasta în asemenea măsură, încât între crezul său estetic anterior şi cel ulterior

s-a iscat o totală contradicție teoretică, – cel dintâi, exprimat, bunăoară, în "Opera și drama", cel din urmă, în scrierile pe care le-a publicat cu începere din 1870. De-atunci și-a schimbat Wagner în mod radical, ceea ce uimește poate cel mai mult, îndeosebi concepția despre valoarea și poziția *muzicii* înseși: ce importanță avea pentru el că până atunci făcuse din ea un mijloc, un medium, o "femeie", care, ca să se-mplinească, are absolută nevoie de un scop, de un bărbat – adică de dramă ! El a-nțeles dintr-o dată că, prin teoria și inovația schopenhaueriană, se poate face *mai mult* in maiorem musicae gloriam*, – adică prin *suveranitatea* muzicii, așa cum o înțelegea Schopenhauer: muzica situată deoparte, față-n față cu toate celelalte arte, arta independentă în sine, *nu*, ca acestea, oferind cópii ale fenomenalității, ci mai degrabă vorbind limba voinței înseși, direct din "abis", ca revelația cea mai specifică, mai originară, mai nedistorsionată a lui. O dată cu această extraordinară creștere în valoare a muzicii, așa cum părea să rezulte ea din filozofia schopenhaueriană, a urcat dintr-o dată la un preț nemaipomenit și *muzicianul* însuși: el a devenit de-acum un oracol, un preot, ba chiar mai mult decât un preot, un fel de exponent al "în sine"-lui lucrurilor, un telefon al lumii celeilalte, – de-acum încolo pleda nu numai pentru muzică, acest ventriloc al lui Dumnezeu, – pleda pentru metafizică: ce-i de mirare că a sfârșit prin a pleda într-o zi pentru *idealuri ascetice*?...

6

Schopenhauer a profitat de concepția kantiană în problema esteticii, – deși este absolut sigur că n-a privit această problemă cu niște ochi kantieni. Kant credea că-i face artei o onoare, preferând și scoțând în prim-plan, dintre atributele frumosului, pe acelea care constituie punctul de onoare al cunoașterii: impersonalitatea și valabilitatea generală. Dacă asta n-a fost, în fond, o eroare nu-i potrivit să discutăm aici; ceea ce vreau numai să subliniez este că, aidoma tuturor filozofilor, în loc să vizeze problema estetică pornind de la experiențele artistului (ale creatorului), Kant a reflectat asupra artei și a frumosului plecând exclusiv de la "spectator" și, totodată, l-a inclus încetul cu încetul pe "spectatorul" însuși în noțiunea de "frumos". Dar măcar acest "spectator" să le fi fost îndeajuns de cunoscut filozofilor frumosului! – adică drept o mare realitate și experiență *personală*, o multitudine de puternice și extrem de particulare trăiri, pofte,

---

* *În lat. în text: "spre mai marea slavă a muzicii" (cf. MA 171, WS 41, M 298, AC 51). (n.t.)*

surprize, extaze în sfera frumosului! Mă tem însă că întotdeauna lucrurile s-au petrecut pe dos: și așa se face că primim de la bun început din partea lor niște definiții în care, precum în acea renumită definiție pe care Kant o dă frumosului, lipsa unei experiențe personale mai deosebite ia forma unui vierme gras, a unei erori fundamentale. "Frumos, a spus Kant, este ceea ce place *în mod dezinteresat*." În mod dezinteresat! Să se compare cu această definiție cealaltă, pe care a formulat-o un adevărat "spectator" și artist – Stendhal, care numește odată frumosul une promesse de bonheur*. Aici, în orice caz, este *refuzat* și suprimat exact ceea ce Kant evidențiază numai în starea estetică: le désintéressement**. Cine are dreptate, Kant ori Stendhal? – Fără-ndoială, câtă vreme esteticienii noștri nu se satură să azvârle-n talgerul balanței, în favoarea lui Kant, argumentul că, sub vraja frumuseții, putem contempla "dezinteresați" *chiar și* statui de femei goale, suntem liberi cumva să râdem oleacă pe seama lor: – experiențele *artiștilor* sunt "mai interesante" cu privire la acest punct dificil, iar Pygmalion în nici un caz *nu* era cu necesitate un "om lipsit de simț estetic". Să gândim cu atât mai pozitiv despre inocența esteticienilor noștri reflectată în astfel de argumente, să-i considerăm, de pildă, lui Kant un lucru onorabil ceea ce știe să ne învețe cu naivitatea unui popă de țară despre caracteul specific al pipăitului! – Și aici revenim la Schopenhauer, care era apropiat de arte într-o cu totul altă măsură decât Kant și totuși n-a ieșit de sub vraja definiției kantiene; cum s-a-ntâmplat aceasta? Starea de fapt este destul de curioasă: cuvântul "dezinteresat" și l-a interpretat în cea mai personală manieră dintre toate, izvorâtă dintr-o experiență care trebuie să fi fost la el dintre cele mai normale. Despre puține lucruri vorbește Schopenhauer cu atâta siguranță ca despre efectul contemplației estetice: îi atribuie exact o reacție contrară "manifestării unui interes" *sexual*, ceva similar, așadar, cu lupulinul și camforul, el nu s-a plictisit niciodată să ridice-n slăvi *această* eliberare de "voință" ca pe marele privilegiu și avantaj al stării estetice. Ba chiar am putea fi ispitiți să-ntrebăm dacă respectiva concepție fundamentală a lui despre "voință și reprezentare", ideea că poate exista o izbăvire de "voință" exclusiv prin "reprezentare" nu și-a avut originea într-o generalizare a acelei experiențe sexuale. (În cazul tuturor întrebărilor referitoare la filozofia schopenhaueriană nu putem trece niciodată cu vederea, în paranteză fie spus, că ea este concepția unui tânăr de douăzeci și șase de ani; așa

---

* *În fr. în text; cf. nota la M 433 (vol. 4,481). (n.t.)*

** *În fr. în text. (n.t.)*

încât ea ține nu numai de specificul lui Schopenhauer, ci și de specificul acelui anotimp al vieții.) Să dăm ascultare, de exemplu, unuia dintre cele mai expresive pasaje din numeroasele pe care le-a scris el în onoarea stării estetice (Lumea ca voință și reprezentare, I, 231), să plecăm bine urechea la tonul, la suferința, la fericirea, la recunoștința cu care au fost pronunțate asemenea cuvinte. "Aceasta este starea lipsită de durere pe care Epicur o considera ca bine suprem și ca stare a zeilor; noi suntem, în clipa aceea, ușurați de constrângerea mizerabilă a voinței, serbăm sabatul muncii silnice a voinței, roata lui Ixion se oprește"... Ce vehemență a cuvintelor! Ce imagini ale chinului și ale îndelungatei lehamite! Ce antiteză temporală, aproape patologică, între "clipa aceea" și anterioara "roată a lui Ixion", "munca silnică a voinței", "constrângerea mizerabilă a voinței"! – Dar, admițând că Schopenhauer ar avea de o sută de ori dreptate în privința persoanei sale, ce mare lucru s-ar realiza prin aceasta pentru aprofundarea esenței frumosului? Schopenhauer a descris un singur efect al frumosului, acela ce calmează voința, – este el măcar un efect normal? Stendhal, așa cum am spus, o natură nu mai puțin senzuală, dar mai fericit reușită decât Schopenhauer, evidențiază un alt efect al frumosului: "frumosul *promite* fericire", lui tocmai *stimularea voinței* ("a interesului") prin intermediul frumosului i se pare starea normală a lucrurilor. Și nu i s-ar putea obiecta lui Schopenhauer însuși, la urma urmelor, că în această privință se consideră cu totul pe nedrept kantian, că n-a înțeles nicidecum kantian definiția kantiană a frumosului, – că și lui îi place frumosul dintr-un "interes", chiar din cel mai puternic și mai personal interes dintre toate: acela al torturatului care se eliberează de tortura sa?... Și, ca să revenim la prima noastră întrebare ‹:›* "Ce-*nseamnă* când se dedică idealului ascetic un filozof?", primim, ajunși în acest punct, cel puțin un prim indiciu: el vrea *să se elibereze de o tortură*.–

7

Să ne abținem, la cuvântul "tortură", să facem subit o mutră acră: tocmai în cazul acesta rămân destule de contabilizat împotrivă-i, destule de scăzut, – rămâne chiar ceva de râs. Să nu subestimăm îndeosebi faptul că Schopenhauer, care, în fond, a tratat sexualitatea ca dușman personal (inclusiv unealta ei, femeia, acest "instrumentum diaboli"**), *avea nevoie* de dușmani pentru a rămâne bine dispus; că-i plăceau vorbele

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

** *În lat. în text. (n.t.)*

aspre, înveninate, verzi-negricioase; că se mânia ca să se mânie, din pasiune; că s-ar fi-mbolnăvit, ar fi dat în *pesimism* (– căci nu suferea de asta, oricât și-o dorea), fără dușmanii săi, fără Hegel, fără femeie, senzualitate și-ntreaga voință de a exista, de a dăinui. Altfel, Schopenhauer *nu* ar fi dăi-
5 nuit, putem paria pe asta, ar fi dat bir cu fugiții : dușmanii lui însă l-au oprit, dușmanii lui l-au îmboldit mereu și mereu să trăiască, mânia sa i-a fost, exact ca la cinicii din antichitate, resuscitarea, întremarea, despăgubirea, remediul* împotriva greței, *fericirea*. Destul în privința celui mai personal element în cazul Schopenhauer; pe de altă parte, mai este ceva tipic la el, –
10 și abia aici revenim la problema noastră. Incontestabil, atâta vreme cât sunt filozofi pe pământ și peste tot unde au fost filozofi (din India până în Anglia, pentru a ne raporta la antipozii aptitudinii pentru filozofie), există o iritare și o ranchiună față de senzualitate specifică filozofilor – Schopenhauer nu-i decât erupția ei cea mai grăitoare și, dacă ai ureche pentru asta, și cea mai
15 captivantă și fermecătoare –; există, de asemeni, o prejudecată și o predilecție specifică filozofilor în legătură cu întregul ideal ascetic, asupra și față de această chestiune nu trebuie să ne înșelăm. Ambele atitudini, după cum am arătat, țin de tip; dacă amândouă lipsesc la un filozof, atunci întotdeauna – de asta să fim siguri – el nu-i decât un "așa-zis". Ce-*nseamnă* aceasta?
20 Căci trebuie să interpretăm mai întâi această stare de fapt: *în sine*, lucrul acesta este stupid în veci de veci, ca orice "lucru în sine". Orice animal – prin urmare, și la bête philosophe** – aspiră instinctiv spre un optimum*** de condiții favorabile, în care să-și poată dezlănțui pe deplin forța și să-și atingă maximumul de sentiment al puterii; orice animal, tot instinctiv și cu
25 o finețe a flerului care "este mai presus de orice rațiune", are oroare de tot soiul de scandalagii și de piedici care i se pun sau i s-ar putea pune în drumul acesta către optimum (– *nu* este drumul său către "fericirea" de care vorbesc, ci drumul său către putere, către faptă, către cea mai puternică acțiune, iar în cele mai multe cazuri, efectiv, drumul său către
30 nefericire). În felul acesta, filozoful are oroare de *căsătorie*, ca și de ceea ce ar putea să-l înduplece a o încheia, – căsătoria ca piedică și fatalitate în drumul său către optimum. Ce mare filozof a fost căsătorit până acum? Heraclit, Platon, Descartes, Spinoza, Leibniz, Kant, Schopenhauer – n-au fost; mai mult, nici nu ni-i putem *imagina* căsătoriți.
35 Un filozof căsătorit își are locul *în comedie*, iată teza mea : iar Socrate,

---

* *În lat. în text:* remedium. *(n.t.)*

** *În fr. în text: "animalul filozof". (n.t.)*

*** *Latinism în text (și infra), transcris* Optimum. *(n.t.)*

acea excepție a răutăciosului Socrate, se pare că s-a căsătorit ironice*, anume ca să demonstreze tocmai această teză. Orice filozof ar grăi cum grăit-a odinioară Buddha, când i-a fost anunțată naşterea unui fiu: "Mi s-a născut Râhula, mi s-a făurit un lanț" (Râhula înseamnă aici "un demon mic"); pentru fiecare "spirit liber" ar trebui să sosească un ceas de reflecție, în ipoteza că a avut înainte unul de nechibzuință, aşa cum i-a sosit odinioară aceluiaşi Buddha – "la mare strâmtoare, gândea în sinea lui, e viața în casă, un focar de necurăție; părăsirea casei înseamnă libertate": "în timp ce cugeta aşa, părăsi casa". În idealul ascetic sunt indicate atâtea punți către independență, încât un filozof nu este în stare să asculte fără a jubila şi aplauda lăuntric povestea tuturor acelor oameni hotărâți care, într-o bună zi, au spus nu oricărei sclavii şi au plecat în cine ştie ce pustiu: presuspunând chiar că nu erau decât nişte asini în putere şi absolut opusul unui spirit puternic. Ce-nseamnă, aşadar, idealul ascetic în cazul unui filozof? Răspunsul meu – pe care îl veți fi ghicit de mult – este: filozoful, la vederea lui, surâde unui optimum de condiții propice unei supreme şi extrem de temerare spiritualități, – el nu neagă prin aceasta "existența", ci mai degrabă îşi afirmă în ea propria existență şi numai propria existență, iar aceasta, eventual, până la nivelul de la care nu-i rămâne departe frivola dorință: pereat mundus, fiat philosophia, fiat philosophus, fiam!**...

8

Este vădit că filozofii aceştia nu sunt nişte martori şi judecători necorupți ai valorii idealului ascetic! Ei se gândesc la sine, – ce-i priveşte pe ei "sfântul"! Se gândesc la ceea ce le este lor tocmai lucrul cel mai indispensabil: eliberarea de constrângere, de sâcâială, de tărăboi, de treburi, de obligații, de griji; limpezimea minții; jocul, saltul şi zborul ideilor; un aer sănătos, rarefiat, limpede, liber, uscat, aşa cum este aerul pe nălțimi, unde orice ființă animalică se spiritualizează şi prinde aripi; linişte în toate subteranele; toți câinii legați cum trebuie în lanț; nici un fel de lătrături a duşmănie şi a ranchiună flocoasă; nici un fel de viermi rozători ai ambiției rănite; viscere umile şi supuse, harnice ca morile, dar îndepărtate; inima străină, dincolo, în viitor, postumă, – în rezumat, ei se gândesc, în privința idealului ascetic, la ascetismul senin al unui animal divinizat care-a dobândit aripi şi care mai mult rătăceşte decât lenevește deasupra vieții. Se ştie ce sunt cele trei

---

** În lat. în text: "în mod ironic". (n.t.)*

*** În lat. în text: "chiar de-ar pieri lumea, filozofia să existe, filozoful să existe, eu să exist!" (n.t.)*

mari cuvinte emfatice ale idealului ascetic: sărăcie, smerenie, neprihănire: iar acum să examinăm de aproape viața tuturor marilor spirite productive și ingenioase, – le vom redescoperi aici pe toate cele trei până la un anumit punct. În n i c i u n caz, cum se-nțelege de la sine, de parcă ele ar fi, bunăoară, "virtuțile" lor – ce are de-a face soiul acesta de om cu virtuțile! –, ci ca fiind cele mai specifice și mai naturale condiții ale existenței lor o p t i m e, ale c e l e i m a i f r u m o a s e productivități a lor. În plus, este absolut cu putință ca spiritualitatea lor dominantă să fi strunit mai întâi o mândrie excesivă și iritabilă sau o senzualitate năbădăioasă ori să le fi menținut destul de anevoios voința de "pustiu", poate împotriva unei înclinații spre lux și spre cele mai alese lucruri, ca și împotriva unei risipitoare liberalități a inimii și a mâinii. Dar a făcut-o tocmai ca instinct d o m i n a n t, care și-a impus cerințele în ciuda tuturor celorlalte instincte – și o face încă; de n-ar face-o, nici n-ar domina. În aceasta deci nu-i nimic din "virtute". De altfel, p u s t i u l de care tocmai am vorbit, în care se retrag și se izolează spiritele puternice, independente prin natura lor – o, cât arată el de diferit în comparație cu pustiul pe care-l visează erudiții! – căci erudiții aceștia, după împrejurări, sunt ei înșiși pustiul. Și cert este că nici unul dintre histrionii spiritului n-a rezistat cu nici un chip în el, – pentru ei, pustiul nu-i nici pe departe suficient de romantic și de sirian, nici pe departe suficient de teatral! Desigur, nu lipsesc nici din el cămilele: la aceasta se limitează însă toată asemănarea. O deliberată obscuritate poate; o dare la o parte din fața propriului eu; o aversiune față de zarvă, idolatrie, ziare, influențe; o slujbuliță acolo, o banală viață de zi cu zi, ceva care mai mult să ascundă decât să pună-n lumină; relații incidentale cu animale și păsări de curte inofensive și vioaie, a căror vedere te relaxează; un munte drept companie, dar nu unul mort, ci unul cu o c h i (adică dispunând de iezere); eventual, chiar o odaie într-o pensiune populară plină, în care ești sigur că poți fi confundat și că poți vorbi nepedepsit cu oricine, – acesta-i "pustiul": o, este suficient de retras, credeți-mă! Ori de câte ori se retrăgea Heraclit în incintele și sub porticurile colosalului templu al lui Artemis, acest "pustiu" era mai respectabil, admit acest lucru: de ce nouă ne l i p s e s c asemenea temple? (– poate că n u ne lipsesc: tocmai îmi vine-n minte cel mai frumos cabinet al meu de studiu, Piazza di San Marco, neapărat primăvara, înainte de amiază, în intervalul de la 11 la 12.) Ceea ce evita însă Heraclit este-n continuare același lucru din fața căruia n o i ne dăm astăzi la o parte: zarva și demagogia efesenilor, politica lor, știrile lor despre "imperiu" (Persia, ca să mă fac înțeles), măruntișurile lor de pe piața de "azi", – căci noi, filozofii, avem nevoie, înainte de toate, de liniște în fața unui singur lucru:

în fața oricărui "azi". Noi ținem la mare cinste ceea ce este calm, glacial, distins, îndepărtat, trecut, în general orice lucru la vederea căruia sufletul nu trebuie să se apere și să-și strângă baierile, – ceva cu care să poți vorbi fără să vorbești *cu glas tare*. Să ascultăm numai sunetul pe care-l scoate un spirit când vorbește: fiecare spirit are sunetul său, își iubește sunetul. Cel de colo, de exemplu, trebuie să fie, fără doar și poate, un agitator, vreau să spun o țeastă goală*, o nimica-n oală**: orice lucru care intră-n ea se reîntoarce de-acolo înăbușit și îngroșat, încărcat de ecoul marelui gol. Celălalt rareori vorbește altfel decât răgușit: o fi răgușit *gândind*? Ar fi posibil – să întrebăm fiziologii –, dar cine gândește în *cuvinte* gândește ca vorbitor, iar nu ca gânditor (asta denotă faptul că el nu gândește, în fond, lucruri, nu gândește concret, ci doar având în vedere lucrurile, că, de fapt, el se gândește *pe sine* și pe auditorii săi). Cestălalt, al treilea, vorbește stăruitor, se apropie prea mult de persoana noastră, ne abură cu răsuflarea lui, – închidem involuntar gura, deși o carte este aceea prin care ne abordează: sunetul stilului său ne indică motivul, – acela că n-are timp, că gândește negativ despre sine însuși, că nu va mai reuși să vorbească azi ori niciodată. Un spirit însă care este sigur pe el vorbește abia auzit; caută latența, se lasă așteptat. Un filozof se recunoaște prin faptul că evită trei lucruri strălucitoare și răsunătoare, gloria, príncipii și femeile: ceea ce nu vrea să spună că n-ar veni acestea la el. Se teme de lumina prea orbitoare: de aceea se teme de vremea ei și de "ziua" acesteia. În aceasta el pare o umbră: cu cât mai mult îi apune soarele, cu atât mai mare se face el. În ceea ce privește "smerenia" lui, el suportă, așa cum suportă întunericul, și o anumită dependență și eclipsare: mai mult, se sperie de tulburările fulgerelor, dă înapoi de frica lipsei de protecție a unui arbore prea izolat și prea expus, asupra căruia orice vreme rea își descarcă toanele, orice toane își descarcă vremuirile. Instinctul lui "matern", iubirea secretă față de ceea ce crește în el, îl orientează spre circumstanțe în care este scutit să se gândească *la sine*; în același sens în care instinctul de *mamă* din femeie a determinat până acum starea de dependență a femeii în general. În definitiv, ei cer destul de puțin, filozofii aceștia, sloganul lor este ‹:›*** "Cine posedă e posedat" –: *nu*, precum trebuie s-o spun mereu și mereu, dintr-o virtute, dintr-o meritorie voință de cumpătare și de simplitate, ci fiindcă stăpânul lor suprem o cere *așa* de la ei, o cere prudent și neînduplecat: ca unul care se

* Hohlkopf: *"cap sec". (n.t.)*

** Hohltopf: *"oală goală". (n.t.)*

*** *Întregirea noastră. (n.t.)*

preocupă numai de un singur lucru și strânge și economisește totul, timp, energie, iubire, interes, numai și numai pentru acest lucru. Acestui tip de om nu-i place să fie sâcâit de inamiciții și nici de amiciții: el uită sau disprețuiește ușor. I se pare de prost gust să faci pe martirul; "să *suferi* pentru adevăr" – asta o lasă în seama ambițioșilor și a cabotinilor spiritului și a altora care dispun de suficientă vreme pentru așa ceva (– ei înșiși, filozofii, au ceva de *făcut* pentru adevăr). Ei fac uz cu parcimonie de vorbele mari; se spune că lor le repugnă chiar cuvântul "adevăr": le sună prezumțios... Cât despre "neprihănirea" filozofilor, în sfârșit, tipul acesta de spirit își are productivitatea, evident, altundeva decât în copii; altundeva, poate, și dăinuirea numelui lor, mica lor nemurire (cu și mai mare lipsă de modestie se zicea printre filozofii din vechea Indie ‹:›* "La ce bun urmași pentru cel al cărui suflet este lumea?"). În aceasta nu-i nimic din neprihănirea izvorâtă din nu știu ce scrupul și repulsie de natură ascetică față de simțuri, la fel de puțină neprihănire este la mijloc și atunci când un atlet sau un jocheu se abține de la femei: mai degrabă așa o vrea, cel puțin pentru perioadele de avansată gestație, instinctul lor dominant. Orice artist știe cât de dăunător este efectul actului sexual în situații de mare tensiune și receptivitate spirituală; pentru cei mai puternici și mai siguri pe instinctele lor dintre ei, de treaba aceasta nu ține în primul rând experiența, trista experiență, – ci tocmai instinctul lor "matern" este acela care dispune aici despotic, în avantajul operei în devenire, de toate celelalte rezerve și adaosuri de energie, de vigoare a** vieții animalice: energia mai mare o *consumă* atunci pe cea mai mică. – Să reconsiderăm, apropo de asta, cazul lui Schopenhauer, discutat mai sus, conform acestei interpretări: contemplarea frumosului acționa la el în chip evident ca stimul declanșator al *energiei principale* a naturii lui (memoria și adânca privire); așa încât aceasta făcea explozie și devenea dintr-o dată stăpână a conștiinței. Prin aceasta nu trebuie nicidecum exclusă posibilitatea ca dulceața și plenitudinea aceea deosebită, proprie stării estetice, să-și aibă originea tocmai în ingredientul "senzualității" (așa după cum același izvor îl are "idealismul" acela propriu fetelor de măritat), – ca senzualitatea, prin urmare, să nu fie suprimată la instalarea stării estetice, cum credea Schopenhauer, ci numai să se transfigureze și să nu mai pătrundă în conștiință ca stimul sexual. (Asupra acestui punct de vedere voi reveni altă dată, în legătură cu niște probleme și mai delicate ale *fiziologiei esteticii*, până acum o disciplină atât de intactă, atât de închisă.)

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

** *În lat. în text:* vigor. *(n.t.)*

9

Un anumit ascetism, o renunțare de bunăvoie și nesilită de nimeni, severă și senină, am văzut că ține de condițiile favorabile unei supreme spiritualități, ca și de urmările ei cele mai naturale: astfel, din capul locului
5 nu va surprinde dacă idealul ascetic n-a fost tratat de filozofi niciodată fără oarecare părtinire. La o examinare istorică serioasă, legătura dintre idealul ascetic și filozofie se dovedește chiar mult mai strânsă și mai indestructibilă. S-ar putea spune că, numai ținută în s t r u n ă de acest ideal, filozofia a învățat, în general, să-și facă primii pași pe pământ, aceia-mpleticiți – vai,
10 încă atât de nesigur, vai, cu o mutră încă atât de supărată, vai, gata-gata să cadă și să zacă pe burtă, tontul și molâul acesta mic și stângaci, cu picioarele strâmbe! A pățit-o și filozofia la început ca toate lucrurile bune, – care erau departe de-a se-ncrede-n ele însele, căutau mereu cu ochii dacă nu-i cineva prin preajmă să le sară-n ajutor, mai mult, se temeau de toți care
15 le priveau. Să luăm în calcul, pe rând, fiecare instinct și virtute în parte a filozofului – instinctul lui de îndoială, instinctul lui de negare, instinctul lui de așteptare ("efectic"*), instinctul lui analitic, instinctul lui de cercetare, de căutare, de riscare, instinctul lui de comparare, de echivalare, voința lui de neutralitate și de obiectivitate, voința lui de orice "s i n e ira et studio"** –:
20 s-a-nțeles oare măcar faptul că ele, la un loc și în cea mai lungă perioadă, veneau în răspăr cu primele cerințe ale moralei și ale conștiinței? (fără a mai vorbi despre rațiune în general, pe care și lui Luther îi plăcea s-o numească Fraw Klüglin***, târfa deșteaptă****). Că un flozof, în caz că a r f i dobândit conștiința de sine, ar fi trebuit să se simtă de-a dreptul
25 materializarea lui "nitimur in v e t i t u m"***** – și că, în consecință, el se f e r e a "să se simtă" ca atare, să dobândească o conștiință de sine?... Nu altfel se prezintă situația, cum am spus, cu toate celelalte lucruri bune de care suntem mândri astăzi; chiar și măsurată cu măsura vechilor greci, întreaga noastră ființă modernă, atât cât nu este slăbiciune, ci putere și
30 conștiință a puterii, are net aerul unui hybris****** și al unui ateism: căci tocmai lucrurile contrare acelora pe care noi le venerăm astăzi au avut, în

---

* *Grecism în text, de la verbul care înseamnă "a (se) reține, a (se) împiedica, a (se) opri" (cf. infra GM III 24, 284, 34; cf. și KSA 6, 233, 22; KSA 11, 521, 5 și 20). (n.t.)*

** *În lat. în text: "fără ură și părtinire" (Tacitus, Ann., 1, 1). (n.t.)*

*** *"femeie care face pe deșteapta". (n.t.)*

**** kluge

***** *În lat. în text (și infra); v. nota la Za IV, 258, 18, în vol. 5, 377; cf. și nota** la JGB 227. (n.t.)*

****** *Grecism în text (și infra), transliterat* Hybris*: "mândrie nelegiuită, orgoliu (în special în fața divinității); cutezanță, obrăznicie". (n.t.)*

cea mai lungă perioadă, conştiința de partea lor şi pe Dumnezeu ca propriu paznic. Hybris este astăzi întreaga noastră poziție față de natură, violentarea naturii noastre cu ajutorul maşinilor şi al ingeniozității atât de neezitante a tehnicienilor şi a inginerilor; hybris este poziția noastră față de Dumnezeu, vreau să zic față de cine ştie ce pretins păianjen etico-finalist din spatele marii pânze-capcană a cauzalității – am putea spune asemeni lui Carol Temerarul în lupta cu Ludovic al XI-lea‹:›* "Je combats l'universelle araignée"**–; hybris este poziția noastră față de *noi*, – căci noi experimentăm pe pielea noastră, aşa cum nu ne-am îngădui-o cu nici un animal, şi, satisfăcuți şi curioşi, ne disecăm sufletul tăind în carne vie: ce mai contează pentru noi "mântuirea" sufletului! Până la urmă ne vindecăm singuri: starea de boală este instructivă, nu ne-ndoim de asta, chiar mai instructivă decât starea de sănătate, – cei ce ne *provoacă boli* ne par astăzi mai necesari chiar decât nu ştiu care doftori şi "mântuitori". În prezent, noi ne autosiluim, nu-ncape nici o-ndoială, noi, spărgătorii de nuci*** ai sufletului, noi, problematizanți şi problematici, de parcă viața n-ar fi altceva decât spargere de nuci; nu trebuie oare, tocmai prin aceasta, să devenim, în mod necesar şi din zi în zi, tot mai problematici, mai *vrednici* de a pune probleme, tocmai prin aceasta, poate, şi mai vrednici – de a trăi?... Toate lucrurile bune au fost odinioară nişte lucruri proaste; din orice păcat strămoşesc s-a făcut o virtute strămoşească. De exemplu, căsătoria a părut multă vreme o păcătuire față de dreptul obştii; cândva plăteai pentru asta, fiind atât de necuviincios şi pretinzând o femeie pentru tine însuți (de asta ține, bunăoară, ius primae noctis****, azi, în Cambodgia, încă privilegiul preoților, aceşti păstrători ai "bunelor moravuri din vechime"). Sentimentele blânde, binevoitoare, indulgente, milostive – încetul cu încetul crescând într-atât în valoare, încât reprezintă aproape "valorile în sine" – au avut împotrivă-le, în cea mai lungă perioadă, tocmai dispretul de sine: te ruşinai de blândețe aşa cum te ruşinezi astăzi de asprime (cf. "Dincolo de bine şi de rău", p. 232). Docilitatea față de *lege*: – o, cu ce-mpotrivire a cugetului au renunțat, la rândul lor, neamurile nobile, peste tot pe pământ, la vendetă***** şi au acordat legii putere asupra lor! "Legea" a fost multă vreme un vetitum******, o crimă, o inovație, s-a manifestat cu violență, *ca* violență, căreia i te conformai numai cu ruşine

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

** *În fr. în text: "Mă războiesc cu paingul universal". (n.t.)*

*** Nussknacker*; v. nota* la Za III* Pe muntele măslinilor, *vol. 5, 167. (n.t.)*

**** *În lat. în text: "dreptul primei nopți". (n.t.)*

***** *Italienism în text, transcris* Vendetta. *(n.t.)*

****** *În lat. în text: "lucru interzis". (n.t.)*

de tine însuți. Orice pas cât de mic pe pământ a fost câştigat odinioară prin luptă, cu prețul unor chinuri spirituale şi fizice: acest întreg punct de vedere "că nu numai păşitul înainte, nu! păşitul pur şi simplu, mişcarea, schimbarea a avut nevoie de martirii săi fără de număr" ne sună tocmai astăzi atât de străin, – l-am pus în lumină în "Aurora", p. 17 şi urm. "Nimic nu este plătit mai scump, se spune acolo la p. 19, decât puținul de rațiune omenească şi de sentiment al libertății ce constituie azi mândria noastră. Această mândrie însă este cea pentru care ni-e aproape imposibil acum să simțim la fel ca acele vaste intervale de timp ale "moralității cutumei" care precedă "istoria universală", ca adevărata şi hotărâtoarea istorie de bază, aceea care a stabilit caracterul omenirii: când suferința echivala pretutindeni cu virtutea, cruzimea cu virtutea, disimularea cu virtutea, răzbunarea cu virtutea, tăgăduirea rațiunii cu virtutea şi, dimpotrivă, tihna cu primejdia, dorința de a şti cu primejdia, pacea cu primejdia, mila cu primejdia, faptul de a fi compătimit cu insulta, munca însăşi cu insulta, nebunia cu divinitatea, *schimbarea* cu ceea ce este amoral şi funest în sine!" –

10

În aceeaşi carte, p. 39, se discută în ce fel de considerație, sub ce *presiune* a considerării trebuia să trăiască cel mai vechi neam de oameni contemplativi, – disprețuit, în măsura în care nu era temut! Contemplația a apărut mai întâi pe pământ sub o figură mascată, sub o înfățişare ambiguă, cu o inimă rea şi adesea cu un cap speriat: nu-ncape nici o-ndoială în această privință. Natura inactivă, clocitoare, nebelicoasă a instinctelor oamenilor contemplativi a creat pentru multă vreme în jurul lor o atmosferă de profundă neîncredere: împotriva acesteia nu exista alt mijloc decât să trezească energic *frica* față de ei. Iar la asta s-au priceput, bunăoară, vechii brahmani! Cei mai vechi filozofi au ştiut să dea existenței şi apariției lor un sens, un temei şi un fond, ca urmare a cărora învățai *să-ți fie frică* de ei: cumpănind mai exact lucrurile, o făceai dintr-o nevoie şi mai fundamentală, din aceea de a-ți dobândi frica şi respectul de tine însuți. Căci aceia găseau în ei înşişi toate judecățile de valoare îndreptate *împotriva* lor, trebuiau să-şi învingă orice fel de suspiciune şi împotrivirea față de "filozoful în sine". Asta făceau ei, ca oameni ai unor vremuri cumplite, cu nişte mijloace cumplite: cruzimea față de sine, ingenioasa automortificare – iată principalul remediu al acestor pustnici şi reformatori ai gândirii însetați de putere, care aveau nevoie de el spre a maltrata în ei înşişi mai întâi zeii şi moştenirea trecutului, ca să poată *crede* chiar ei în reforma lor. Amintesc de renumita poveste a regelui

Viçvamitra, care, în urma unor autotorturi milenare, și-a dobândit un asemenea sentiment al puterii și o asemenea încredere, încât s-a apucat să construiască un *nou cer*: tulburătorul simbol al celei mai vechi și mai noi povești filozofice de pe pământ, – orice ființă care și-a construit cândva un "nou cer" și-a aflat puterea pentru asta mai întâi în *propriul infern*... Să comprimăm întreaga stare de fapt în formule scurte: spiritul filozofic a trebuit să se deghizeze și îngogoșeze întotdeauna la început în tipurile *anterior configurate* ale omului contemplativ, adică în preot, mag, prevestitor, în general în omul religios, spre *a fi cu putință* măcar într-o oarecare măsură: *idealul ascetic* a servit multă vreme filozofului ca formă fenomenală, ca premisă existențială, – a trebuit să-l *reprezinte* ca să poată fi filozof, a trebuit să *creadă* în acest ideal ca să-l poată reprezenta. Comportamentul aparte al filozofilor, funciar negator al lumii, ostil vieții, neîncrezător în simțuri, desenzualizat, care s-a păstrat până de curând și, prin aceasta, a dobândit valabilitate aproape ca *atitudine filozofică în sine*, – el este, înainte de toate, o consecință a condițiilor mizerabile în care a luat naștere și a răzbit, în general, filozofia: căci, în această privință, filozofia n-ar fi fost *deloc posibilă* pe pământ, în cea mai lungă perioadă, fără o carapace și o investitură ascetică, fără o automistificare ascetică. Exprimându-mă concret și plastic: *preotul ascetic* a constituit până de curând forma larvară nesuferită și sumbră, singura sub care filozofia avea dreptul să trăiască și a reușit să se strecoare... S-o fi *schimbat* într-adevăr lucrul acesta? Să-și fi lepădat totuși până la urmă cu adevărat rasa monahală și să fi ieșit la lumină, grație unei lumi mai însorite, mai calde, mai înseninate, vietatea aceea înaripată, pestriță și periculoasă, "spiritul" acela pe care-l ascundea în sine această larvă? Oare există acum suficientă mândrie, cutezanță, bravură, siguranță de sine, voință a spiritului, voință de responsabilitate, *libertate a voinței*, încât "filozoful" să fie de-aici înainte pe pământ într-adevăr – *cu putință*?...

11

Abia o dată ajunși aici, după ce *preotul ascetic* a intrat în raza-ne vizuală, atacăm în mod serios problema noastră: ce-nseamnă idealul ascetic? – abia o dată ajunși aici, devine ea "treabă serioasă": de-acum încolo îl avem într-adevăr în fața noastră pe *reprezentantul* tipic al *seriozității*. "Ce-nseamnă cu toată seriozitatea?" – această întrebare și mai principială ne apare pe buze poate chiar aici: o întrebare pentru fiziologi, cum este și normal, pe lângă care însă, deocamdată, continuăm a ne strecura. Preotul ascetic își are în acel ideal nu numai credința, ci și voința,

puterea, interesul. *Dreptul* său la viață stă-n picioare și cade o dată cu acel ideal : ce mare minune că ne izbim aici de un adversar redutabil, chiar în ipoteza că noi am fi adversarii acelui ideal ? de unul care, pentru existența sa, luptă-mpotriva contestatorilor acelui ideal ?... Pe de altă parte, din capul locului nu-i probabil că o astfel de poziție, interesată, față de problema noastră îi va fi acestuia cu deosebire folositoare ; preotul ascetic ar deveni numai cu greu el însuși cel mai fericit apărător al idealului său, din același motiv pentru care o femeie, de regulă, eșuează atunci când are de gând să apere "femeia în sine", – cu atât mai puțin ar deveni el cel mai obiectiv analist și judecător al controversei ivite aici. Mai degrabă, așadar, va trebui să-l mai și ajutăm – într-atât de evident este acum – să se apere bine contra noastră, decât să ne temem de a fi combătuți prea tare de el... Gândul în jurul căruia se duce lupta aici este *evaluarea* vieții noastre din partea preoților ascetici : aceasta (dimpreună cu realitatea de care ține ea, "natură", "lume", întrega sferă a devenirii și a vremelniciei) este așezată de ei în relație cu o existență de un tip total diferit, cu care se află în raport antitetic și exclusiv, *afară de situația* în care ea se-ntoarce cumva împotriva ei înseși, *se neagă pe sine însăși* : în acest caz, cazul unei vieți ascetice, viața trece drept o punte pentru cealaltă existență. Ascetul tratează viața ca pe-o cale rătăcită, pe care, până la urmă, trebuie să mergi de-a-ndăratelea, până în punctul de unde începe; sau ca pe-o eroare pe care-o combați, *trebuie* s-o combați – prin faptă : căci el *pretinde* să mergi cu el, își impune, unde poate, *propria* evaluare a existenței. Ce-nseamnă asta ? O asemenea modalitate revoltătoare de evaluare nu este înregistrată în istoria omului ca excepție și curiozitate : ea este unul dintre cele mai extinse și mai durabile fapte din câte există. Citit dintr-o constelație îndepărtată, documentul existenței noastre terestre, scris cu majuscule, ar determina, poate, să se tragă concluzia că Pământul este *steaua* tipic *ascetică*, un cotlon al unor făpturi decepționate, orgolioase și dezgustătoare, ce nu se debarasează deloc de o profundă nemulțumire față de sine, de pământ, de orice viață și-și fac rău cât de mult cu putință, din plăcerea de-a face rău : – probabil singura lor plăcere. Să reflectăm totuși cu câtă regularitate și generalitate își face preotul ascetic simțită prezența în aproape toate timpurile; el nu aparține unei rase anume; crește pretutindeni; se ivește din toate clasele sociale. Nu că și-ar cultiva și transmite pe cale ereditară modalitatea de evaluare: e tocmai invers, – un profund instinct îi interzice, mai degrabă, proliferarea, cântărind în linii mari lucrurile. Trebuie să fie o necesitate de prim ordin aceea care face să crească și să înflorească mereu și mereu această specie *ostilă vieții*, – trebuie să fie într-adevăr

un interes al vieții înseși faptul că un asemenea tip de autocontrazicere nu-i pe cale de dispariție. Căci o viață ascetică este o autocontrazicere: aici stăpânește un resentiment fără pereche, acela al unui nesățios instinct și al unei voințe de putere care ar dori să pună stăpânire nu pe ceva
5 din viață, ci pe viața însăși, pe cele mai profune, mai puternice, mai joase condiții ale ei; aici se face o încercare de a utiliza energia pentru a înfunda izvoarele de energie; aici, privirea se îndreaptă verde și răutăcioasă împotriva dezvoltării fiziologice înseși, îndeosebi împotriva expresiei sale, frumusețea, bucuria; în timp ce în eșec, în degenerare, în durere, în nenorocire, în urâțenie,
10 în frustrarea deliberată, în depersonalizare, autoflagelare, sacrificiu de sine se simte și se *caută* o satisfacție. Toată această stare de lucruri este, în cel mai înalt grad, paradoxală: ne aflăm aici în fața unui dezacord ce se *vrea* el însuși în dezacord, care se *savurează* pe sine însuși în această pătimire și devine chiar din ce în ce mai sigur de sine și mai triumfător, pe
15 măsură ce propria-i condiție, vitalitatea fiziologică, *se diminuează*. "Triumful, chiar în ultima agonie": sub acest semn superlativ a luptat de când lumea idealul ascetic; în această enigmă a ispitei, în această imagine a extazului și a chinului și-a recunoscut el cea mai puternică lumină, mântuirea, victoria finală. Crux, nux, lux* – își au locul, în cazul lui, împreună. –

20

12

În ipoteza că o atare voință concretă de contrazicere și de denaturare ajunge să *filozofeze*: pe ce-și va descărca ea cea mai intimă samavolnicie? Pe ceea ce este perceput cu cea mai mare siguranță ca adevărat, ca real: ea va căuta *eroarea* chiar acolo unde instinctul vital
25 propriu-zis plasează în modul cel mai necondiționat adevărul. Va reduce, de exemplu, așa cum au făcut-o asceții filozofiei Vedânta, corporalitatea la iluzie, durerea tot așa, pluralitatea, întreaga antinomie conceptuală "subiect" și "obiect" – erori, nimic altceva decât erori! A-ți refuza eului credința, a-ți nega ție însuți propria "realitate" – ce triumf! – nici măcar numai asupra
30 simțurilor, asupra evidenței, un fel de triumf mult mai mare, o violentare și o cruzime exercitate asupra *rațiunii*: voluptate care, prin aceasta, atinge culmea atunci când ascetica autodisprețuire, autozeflemisire a rațiunii decretează: "*Există* o împărăție a adevărului și a realității, dar tocmai rațiunea este *exclusă* din ea!"... (În paranteză fie spus: chiar și-n ideea kan-
35 tiană de "caracter inteligibil al lucrurilor" este ceva atavic din acest dezacord voluptuos al asceților, căruia îi place să-ntoarcă rațiunea împotriva rațiunii: căci, la Kant, "caracter inteligibil" înseamnă un fel de constituție a lucrurilor

---

**În lat. în text: "crucea, nuca, lumina". (n.t.)*

despre care intelectul înțelege exact că, pentru intelect, ea este – *absolut de neînțeles*.) – În sfârşit, să nu fim, tocmai ca oameni ai cunoaşterii, nerecunoscători față de asemenea răsturnări hotărâte ale perspectivelor şi ale evaluărilor obişnuite, cu care spiritul s-a dezlănțuit, prea multă vreme şi aparent în mod criminal şi inutil, împotriva lui însuşi: în felul acesta, a vedea odată altcumva, a *vrea* să vezi altcumva nu este o educație şi o propedeutică neglijabilă a intelectului pentru "obiectivitatea" sa de mai târziu, – aceasta din urmă înțeleasă nu ca o "contemplație dezinteresată" (lucru care este o inepție şi un nonsens), ci ca facultatea de a-ți *stăpâni*, de a-ți exhiba ori de a-ți ține în suspensie argumentele pro şi contra: aşa încât să ştii a-ți face utilă pentru cunoaştere tocmai *diversitatea* perspectivelor şi a interpretărilor afective. Vasăzică, domnilor filozofi, să ne ferim mai bine de acum înainte de vechea şi primejdioasa poveste conceptuală care a consacrat un "subiect al cunoaşterii pur, abulic, indolent, atemporal", să ne ferim de tentaculele unor asemenea concepte contradictorii precum "rațiune pură", "spiritualitate absolută", "cunoaştere în sine": – aici se cere să gândească în permanență un ochi ce nici nu poate fi imaginat, un ochi care nici să n-aibă vreo direcție, ale cărui elemente active şi interpretative să fie paralizate, să-i lipsească aceste elemente prin care totuşi vederea abia atunci devine o vedere a ceva, aici, aşadar, se cere în permanență de la ochi un nonsens şi o inepție. Există *numai* o vedere perspectivistă, *numai* o "cunoaştere" perspectivistă; şi, *cu cât mai multe* afecte lăsăm să vorbească despre un lucru, *cu cât mai mulți* ochi, ochi diferiți, ştim să ni-i mobilizăm pentru acelaşi lucru, cu atât mai completă va fi "ideea" noastră despre acest lucru, "obiectivitatea" noastră. Dar să eliminăm în genere voința, să ne exhibăm toate afectele, presupunând că am fi în stare de aşa ceva: cum? n-ar însemna asta *să castrăm* intelectul?...

13

Dar să revenim. O astfel de autocontrazicere, aşa cum pare a se prezenta în ascet, "viață *contra* vieții", este – lucru cu precădere evident –, la o revizie fiziologică, iar nu psihologică, de-a dreptul o absurditate. Ea nu poate fi decât *aparentă*; trebuie să fie un fel de expresie provizorie, o interpretare, o formulă, o găselniță, o răstălmăcire psihologică a ceva a cărui natură specifică multă vreme n-a putut fi înțeleasă, multă vreme n-a putut fi caracterizată *în sine*, – un simplu termen strangulat într-o veche *ştirbitură* a cunoaşterii umane. *Şi*, ca să contrapun pe scurt starea de fapt: *idealul ascetic îşi are originea în instinctul de protecție şi de tămăduire al unei vieți în degenerare*, care

încearcă prin toate mijloacele să reziste şi să se bată pentru existența ei; ceea ce denotă o parțială inhibiție şi extenuare fiziologică, împotriva cărora cele mai profunde instincte, rămase intacte, luptă necontenit cu noi mijloace şi invenții. Idealul ascetic este un asemenea mijloc: lucrurile stau, aşadar, exact invers de cum cred idolatrii acestui ideal, – în el şi prin el, viața se zbate în ghearele morții şi *împotriva* morții, idealul ascetic este o stratagemă pentru *conservarea* vieții. Faptul că el a putut să domine omul şi să devină puternic în măsura în care o arată istoria, îndeosebi peste tot unde s-a impus civilizația şi îmblânzirea omului, este expresia unei mari realități, starea patologică a tipului de om de până acum, cel puțin a omului civilizat, lupta fiziologică a omului cu moartea (mai exact: cu lehamitea de viață, cu extenuarea, cu dorința "sfârşitului"). Preotul ascetic este dorința incarnată de a fi altfel, de a fi altundeva, şi anume gradul suprem al acestei dorințe, ardoarea şi patima ei propriu-zisă: dar tocmai *puterea* dorinței sale este lanțul care-l leagă aici, tocmai prin asta devine el unealta ce trebuie să-şi dea silința ca să creeze condiții mai prielnice pentru viața de aici şi pentru viața de om, – tocmai prin această putere agață el de existență întreaga turmă de ratați, deprimați, păcăliți, nenorociți, suferinzi în sine de orice fel, în timp ce merge instinctiv în fruntea ei, ca păstor. Mă-nțelegeți de-acum: acest preot ascetic, acest aparent vrăjmaş al vieții, acest *negator*, – tocmai el ține de cele mai mari forțe *conservatoare* şi *afirmativ-creatoare* ale vieții... De ce depinde starea patologică respectivă? Căci omul este mai bolnav, mai nesigur, mai inconstant, mai neconfigurat decât oricare alt animal, în privința aceasta nu-ncape nici o îndoială, – el este animalul bolnav prin *excelență*: cum se explică asta? Negreşit, el a şi îndrăznit, inovat, sfidat mai mult, a şi provocat destinul mai mult decât toate celelalte animale luate laolaltă: el, marele experimentator pe propria-i piele, nemulțumitul, nesățiosul, cel care se războieşte pentru ultima supremație cu animalul, natura şi zeii, – el, încă neînvinsul, cel veşnic viitor, cel care nu-şi mai găseşte odihnă în fața propriei sale energii impulsive, aşa încât viitorul său îi răscoleşte ca un pinten neînduplecat în carnea oricărui prezent: – cum ar putea un astfel de animal curajos şi bogat să nu fie şi cel mai mult expus primejdiei, cel mai de durată şi mai în adâncime bolnav dintre toate animalele bolnave?... Omul s-a săturat destul de des, există întregi epidemii de astfel de saturații (– ca aceeea de pe la 1348, din vremea dansului macabru): dar chiar şi această greață, această oboseală, această nemulțumire de sine însuşi – toate acestea izbucnesc cu atâta tărie din el, că redevin numaidecât un nou lanț. Acel nu pe care el îl spune vieții dă la iveală, ca prin farmec, o mulțime de da-uri delicate; chiar dacă el se *răneşte*, acest

maestru al distrugerii, al autodistrugerii, – până la urmă, rana însăşi este aceea care-l forţează *să trăiască*...

14

Cu cât este mai normală starea patologică a omului – iar noi nu putem contesta această normalitate –, cu atât mai mult ar trebui să ţinem la mare cinste cazurile rare de forţă sufletească şi fizică, acele *cazuri fericite* ale omului, cu atât mai strict ar trebui să-i ferim pe cei reuşiţi de aerul cel mai viciat, aerul bolnavilor. Facem noi asta ?... Bolnavii sunt cel mai mare pericol pentru cei sănătoşi; *nu* de la cei mai puternici vine nenorocirea pentru cei puternici, ci de la cei mai slabi. Ştim noi asta ?... Considerând în linii mari lucrurile, nu-i nicidecum frica de om aceea a cărei atenuare am putea-o dori : căci această frică îi constrânge pe cei puternici să fie puternici, eventual înfricoşători, – aceasta face să stea *în picioare* tipul de om reuşit. Ceea ce trebuie să inspire frică, ceea ce acţionează fatal, aşa ca nici o altă fatalitate, n-ar fi marea frică, ci marea *greaţă* de om; la fel, marea *milă* de om. Să presupunem că, într-o bună zi, acestea două se vor acupla, atunci, în mod inevitabil, s-ar naşte imediat ceva de cea mai sinistră speţă, "ultima dorinţă" a omului, dorinţa sa de nimic, nihilismul. Şi-ntr-adevăr: există multe predispoziţii pentru asta. Cel ce nu dispune doar de nasul său pentru mirosit, ci şi de ochii şi urechile sale, acela adulmecă, aproape peste tot pe unde cel puţin calcă astăzi, un fel de aer de ospiciu, de spital, – vorbesc, fireşte, de domeniile culturale ale omului, de orice tip de "Europă" care, treptat, există pe pământ. *Bolnăvicioşii* sunt marele pericol al omului : *nu* cei răi, *nu* "animalele de pradă". Cei din capul locului nenorociţi, înfrânţi, şubreziţi – ei sunt aceia, *cei mai slabi* sunt aceia care subminează cel mai mult viaţa printre oameni, care ne otrăvesc şi ne pun la îndoială în modul cel mai periculos încrederea în viaţă, în om, în noi. Unde să fugi de ea, de privirea aceea împăienjenită din care duci cu tine o profundă tristeţe, de privirea aceea întoarsă înapoi a pocitaniei din naştere care trădează cum îşi vorbeşte sieşi un asemenea om, – de privirea aceea care este un oftat ? "De-aş fi oricare altul! aşa oftează această privire : dar nu-i nici o speranţă. Sunt cel ce sunt : cum să scap de mine însumi ? Şi totuşi – *m-am săturat de mine* ?"... Pe asemenea teren al dispreţului de sine, un teren propriu-zis mlăştinos, creşte orice buruiană, orice plantă otrăvitoare, şi toate atât de mici, de pitulate, de josnice, de dulcege. Aici mişună viermii sentimentului de răzbunare* şi ai resentimentului**; aici

* Rachgefühle
** Nachgefühle

plutesc în atmosferă miasmele lucrurilor tainice și de nemărturisit; aici se țese constant pânza de păianjen a celei mai diabolice conjurații, – conjurația suferinzilor împotriva celor reușiți și victorioși, aici s e u r ă ș t e aspectul celui victorios. Și ce fățărnicie, cu scopul de a nu recunoaște această ură ca fiind ură! Ce lux de vorbe mari și de atitudini distinse, ce artă a denigrării "oneste"! Ratații aceștia: ce nobilă elocință le curge din gură! Câtă resemnare zaharoasă, năclăită, smerită li se scaldă în priviri! Ce vor ei, în definitiv? S ă r e p r e z i n t e cel puțin dreptatea, iubirea, înțelepciunea, superioritatea – iată ambiția acestor oameni "foarte de jos", a acestor bolnavi! Și cât de iscusit te face astfel de ambiție! Să admirăm în special iscusința de calpuzan cu care este imitată aici ștanța virtuții, chiar clinchetul, sunetul de aur al virtuții. În prezent, ei au luat virtutea în arendă cu totul pentru sine, acești neputincioși, acești bolnavi fără leac, nu-i nici o-ndoială cu privire la asta: "Noi singuri suntem cei buni, cei drepți, așa grăiesc, noi singuri suntem homines bonae voluntatis*." Ei se plimbă printre noi ca niște reproșuri incarnate, ca niște avertizări adresate nouă, – de parcă sănătatea, constituția reușită, forța, mândria, sentimentul puterii ar fi deja în sine niște lucruri vicioase, pentru care trebuie să plătești, să plătești amar, odată: o, în fond, cât de pregătiți sunt ei înșiși să te f a c ă să plătești, cât de mult tânjesc să fie c ă l ă i! Printre ei există din belșug răzbunători deghizați în judecători, care au în permanență în gură cuvântul "dreptate", ca un scuipat otrăvit, mereu cu buzele țuguiate, mereu gata să-i împroaște pe toți cei ce n-au privirea posacă și-și văd de drum bine dispuși. Dintre ei nu lipsește nici acea specie extrem de dezgustătoare a vanitoșilor, avortonii mincinoși, care sunt porniți să reprezinte "suflete frumoase" și să-și scoată, bunăoară, pe piață senzualitatea desfigurată, înfășurată-n versuri și-n alte scutece, ca "puritate a inimii": specia onaniștilor morali și a "celor ce se satisfac singuri". Voința celor bolnavi de a reprezenta o formă o a r e c a r e de superioritate, instinctul lor pentru căi falacioase, care să ducă la o tiranie asupra celor sănătoși, – unde nu s-ar găsi ea, această voință de putere tocmai a celor mai slabi? Femeia bolnavă în special: nimeni n-o întrece în rafinamentele ei de a domina, de a oprima, de a tiraniza. Femeia bolnavă nu cruță nimic pentru asta, nici din ce-i viu, nici din ce-i mort, dezgroapă cele mai uitate lucruri (cei din seminția Bogos au o vorbă: "Femeia este o hienă"). Să privim în culisele fiecărei familii, ale fiecărei corporații, ale fiecărei comunități: peste tot, lupta celor bolnavi împotriva celor sănătoși, – o luptă surdă, de cele mai multe ori cu banale prafuri otrăvitoare, cu înțepături, cu o perfidă mimică

* *În lat. în text: "oamenii bunăvoirii" (cf. Luca 2, 14; v. și JGB 208 și 218). (n.t.)*

de martir, uneori însă şi cu acel fariseism patologic al gesticii *zgomotoase*, căruia îi place la nebunie să joace comedia "nobilei indignări". Până-n inima spaţiilor consacrate ştiinţei ar putea să se facă auzite lătratul răguşit de indignare al câinilor bolnavi, făţărnicia şi turbarea muşcătoare a unor asemenea farisei "nobili" (– îl amintesc încă o dată cititorilor care au urechi de auzit pe acel apostol berlinez al răzbunării, Eugen Dühring, care, în Germania de astăzi, se serveşte în modul cel mai neruşinat şi greţos de bum-bumul moral : Dühring, cel dintâi şi cel mai bun de gură moralist care există astăzi, chiar şi printre semenii săi, antisemiţii). Toţi aceştia sunt oameni ai resentimentului, nişte nenorociţi şi viermănoşi din punct de vedere fiziologic, o-ntreagă lume zguduitoare a răzbunării subterane, inepuizabile, nesăţioase, în erupţii împotriva celor fericiţi şi, tot aşa, în mascarade ale răzbunării, în pretexte de răzbunare : când ar ajunge ei cu adevărat la cel din urmă, la cel mai subtil şi sublim triumf al răzbunării lor? Neîndoielnic, atunci când ar reuşi să-şi *transfere în conştiinţa* celor fericiţi propria mizerie, orice mizerie în general : aşa încât, într-o bună zi, ar începe să se ruşineze de fericirea lor şi, poate, să-şi zică între ei : "E o dezonoare să fii fericit! *există prea multă mizerie*!"... Însă n-ar putea exista o răstălmăcire mai mare şi mai funestă decât dacă, în felul acesta, cei fericiţi, cei reuşiţi, cei cu trupul şi sufletul puternic ar prinde să se-ndoiască de *dreptul lor la fericire*. La o parte cu această "lume anapoda"! La o parte cu această scandaloasă moleşeală a simţirii! Ca bolnavii să *nu*-i îmbolnăvească pe cei sănătoşi – ceea ce ar fi o asemenea moleşeală – aceasta ar trebui să fie totuşi suprema perspectivă pe pământ: – de asta ţine, înaintea tuturor lucrurilor, ca sănătoşii să stea *separaţi* de bolnavi, feriţi chiar de vederea bolnavilor, ca să nu se confunde cu bolnavii. Ori să fie cumva rolul lor acela de infirmieri sau de medici?... Dar ei n-ar putea, în nici un caz, să nesocotească şi să tăgăduiască rolul *lor* într-un mod mai prost decât acesta, – ceea ce este superior nu *trebuie* să coboare până la treapta de unealtă a ceea ce este inferior, patosul distanţei *trebuie* să ţină separate, în vecii vecilor, şi rolurile! Dreptul lor de a exista, privilegiul clopotului cu sunet plin faţă de cel disonant şi dogit, este, desigur, unul înmiit mai mare: numai ei sunt *chezaşii* viitorului, numai ei sunt *responsabili* pentru viitorul oamenilor. Ceea ce pot *ei*, ceea ce au *ei* ca obligaţie morală n-ar fi îndreptăţiţi nicicând s-o poată şi s-o aibă ca obligaţie morală nişte bolnavi: dar *pentru ca să* poată ceea ce numai *ei* au ca obligaţie morală, cum li s-ar mai îngădui lor să facă pe medicul, pe consolatorul, pe "mântuitorul" bolnavilor?... Iar pentru asta, aer bun! Aer bun! Şi neapărat departe de toate ospiciile şi spitalele

culturii! Şi pentru asta, companie bună, compania *noastră*! Ori singurătate, dacă trebuie! Dar neapărat departe de duhorile stricăciunii lăuntrice şi ale ocultei viermănoşii de om bolnav!... Mai ales ca să ne apărăm pe noi înşine, prieteni, cel puţin încă o vreme, de cele două extrem de grave molime care anume pentru noi pot fi ţinute în rezervă, – *marea greaţă de om! marea milă de om!*...

15

Dacă s-a-nţeles în toată adâncimea – şi eu doresc să *se sape* adânc*, să se-nţeleagă** adânc tocmai aici – în ce fel *nu* poate fi rolul celor sănătoşi nicidecât acela de-a-i îngriji pe bolnavi, de-a-i însănătoşi pe bolnavi, atunci s-a-nţeles, o dată cu aceasta, şi o nevoie în plus, – nevoia de medici şi de infirmieri, *care sunt ei înşişi bolnavi*: iar de-aici înainte dispunem de înţelegerea a ceea ce este preotul ascetic şi ne-o apărăm cu ambele mâini. Preotul ascetic trebuie să treacă pentru noi drept mântuitorul, păstorul şi avocatul predestinat al turmei bolnave: abia prin aceasta-i înţelegem colosala misiune istorică. *Dominaţia asupra celor suferinzi* este împărăţia lui, spre ea-l îndreaptă instinctul său, în ea îşi are el arta cea mai specifică, măiestria, tipul de fericire. El însuşi trebuie să fie bolnav, trebuie să fie înrudit de-aproape cu bolnavii şi cu cei taraţi, ca să-i înţeleagă, – ca să se înţeleagă cu ei; dar trebuie să fie şi tare, stăpân pe sine mai mult decât pe alţii, nevătămat mai cu seamă în voinţa sa de putere, ca să dispună de încrederea şi frica bolnavilor, ca să le poată fi reazem, piedică, suport, constrângere, dresor, tiran, dumnezeu. Are de apărat turma lui – de cine? De cei sănătoşi, nu-i nici o-ndoială, ca şi de invidia pe cei sănătoşi; trebuie să fie adversarul *şi dispreţuitorul* natural al oricărei sănătăţi şi puternicii fruste, impetuoase, nestăpânite, aspre, violent-rapace. Preotul este forma dintâi a animalului *mai delicat*, care dispreţuieşte chiar mai uşor decât urăşte. El nu va fi scutit să poarte război cu animalele de pradă, un război mai mult al vicleniei (al "spiritului") decât al forţei, aşa cum se-nţelege de la sine, – eventual o să aibă nevoie să modeleze, cel puţin să *semnifice*, în sine aproape un nou tip de animal de pradă, – o nouă atrocitate animalică, în care ursul polar, pantera mlădioasă, glacială, stând în expectativă şi, nu în cea mai mică măsură, vulpea par legate într-o unitate pe cât de fascinantă, pe atât de înspăimântătoare. În ipoteza că nevoia îl constrânge, va păşi apoi chiar în mijlocul celorlalte specii de animale

---

* *greift*

** begreift

de pradă, foarte grav, ca un urs, impunător, prudent, rece, cu amăgitoare superioritate, ca herald şi exponent al unor forţe misterioase, hotărât să semene, unde este cu putinţă pe terenul acesta, durere, discordie, autocontrazicere şi, numai fiind prea sigur pe arta lui, să devină în orice moment stăpân peste *suferinzi*. Aduce cu sine alifii şi balsam, nu ne-ndoim de asta; dar mai întâi are nevoie să rănească pentru a fi doctor; calmând apoi durerea pe care o provoacă rana, *otrăveşte în acelaşi timp această rană* – căci la asta se pricepe înainte de toate el, vrăjitorul şi-mblânzitorul de animale de pradă, în raza căruia tot ce este sănătos se-mbolnăveşte cu necesitate şi, cu aceeaşi necesitate, tot ce este bolnav se-mblânzeşte. De fapt, el, păstorul acesta bizar, îşi apără destul de bine turma bolnavă – o apără şi de ea însăşi, de ticăloşia, perfidia, reaua-voinţă ce mocnesc în turma însăşi, precum şi de tot ce le este propriu, de obicei, tuturor morfinomanilor şi bolnavilor între ei, se luptă prudent, crud şi clandestin cu anarhia şi cu autodizolvarea oricând gata să înceapă în sânul turmei, în care acea substanţă deflagrantă şi explozivă extrem de periculoasă, *resentimentul*, se acumulează şi se tot acumulează fără încetare. Să dezamorseze această bombă în aşa fel, încât să nu arunce în aer turma şi nici păstorul, iată adevărata lui stratagemă, precum şi maxima lui utilitate; dacă am vrea să cuprindem în cea mai concisă formulă valoarea existenţei preoţeşti, ar trebui s-o spunem pe şleau: preotul este *schimbătorul de direcţie* al resentimentului. Căci orice suferind caută instinctiv o cauză pentru suferinţa sa; şi mai precis, un autor, sau şi mai exact, un autor *vinovat*, sensibil la suferinţă, – pe scurt, ceva viu, pe care să-şi poată descărca efectiv sau in effigie* afectele, sub un pretext oarecare: căci descărcarea afectivă este cea mai mare tentativă de uşurare, adică de *anesteziere*, a suferindului, narcoticul său râvnit automat împotriva chinului de orice fel. Numai aici, după bănuiala mea, este de găsit adevărata cauzalitate fiziologică a resentimentului, a răzbunării şi a lucrurilor înrudite cu acestea, într-o tânjire, aşadar, după *anestezierea durerii pe cale afectivă*: o căutăm îndeobşte, foarte eronat, am impresia, în contralovitura defensivă, o simplă măsură de protecţie a reacţiei, un "act reflex" în cazul vreunei leziuni şi primejduiri imprevizibile, ca acela pe care-l face o broască fără cap pentru a se debarasa de un acid corosiv. Dar diferenţa este fundamentală: într-un caz se urmăreşte stoparea extinderii leziunii, în celălalt caz se urmăreşte *anestezierea* şi, cel puţin pentru moment, înlăturarea din conştiinţă a unei dureri chinuitoare, tainice, care devine

---

* *În lat. în text: "în imagine", "simbolic". (n.t.)*

insuportabilă, printr-o emoție mai puternică, indiferent de natura ei, – pentru aceasta e nevoie de un afect, un afect cât mai sălbatic cu putință, și, pentru stimularea lui, de primul pretext bun. "Cineva trebuie să fie vinovat că mă simt rău" – acest mod de a raționa este specific tuturor bolnăvicioșilor, iar aceasta cu atât mai mult, cu cât le rămâne mai bine ascunsă adevărata cauză, cea fiziologică, a faptului că se simt rău (– ea poate să rezide, bunăoară, într-o afectare a nervului simpatic* sau într-o secreție excesivă a bilei sau într-o carență a sulfatului și a fosfatului de potasiu din sânge sau în comprimări ale pântecelui, care blochează circulația sângelui, sau în degenerarea ovarelor și altele de felul acesta). Cei suferinzi sunt, fără excepție, de o râvnă și o ingeniozitate teribilă în a găsi pretexte pentru afectele dureroase; își savurează deja suspiciunea, meditația asupra răutăților și a aparentelor prejudicii, scormonesc prin măruntaiele trecutului și ale prezentului lor după istorii tenebroase și dubioase, ceea ce le pemite să se dedea cu voluptate la o bănuială chinuitoare și să se îmbete cu otrava propriei malițiozități – își avivează cele mai vechi răni, își pierd tot sângele prin cicatricele de mult vindecate, își transformă în răufăcători prietenul, soția, copilul și pe cei ce le sunt cei mai apropiați de obicei. "Sufăr: cineva trebuie să fie vinovat de asta" – așa gândește orice oaie bolnăvicioasă. Dar păstorul ei, preotul ascetic, i se adresează : "Chiar așa, oițo! cineva trebuie să fie vinovat de asta: dar acest cineva ești tu însăți, numai tu însăți ești vinovată de asta, – *numai tu însăți ești vinovată de tine!*"... Ceea ce-i destul de-ndrăzneț, destul de fals: dar, prin aceasta, cel puțin un lucru e obținut, prin aceasta, așa cum am spus, direcția resentimentului e – *schimbată*.

16

Se deduce acum cel puțin ce a *încercat*, conform interpretării mele, instinctul tămăduitor al vieții, prin mijlocirea preotului ascetic și la ce a trebuit să-i folosească acestuia o tiranie temporară a unor astfel de noțiuni paradoxale și paralogice precum "vină", "păcat", "păcătoșie", "pierzanie", "osândă" : la a-i face *inofensivi*, până la un anumit grad, pe bolnavi, la a-i ruina prin ei înșiși pe cei incurabili, la a le da celor mai puțin bolnavi orientarea strict spre ei înșiși, o retroorientare a resentimentului lor ("un singur lucru trebuiește" –) și la a *profita* în felul acesta de instinctele rele ale tuturor suferinzilor în vederea autodisciplinării, a autocontrolului, a autodepășirii lor. Nu poate fi vorba, se-nțelege, în nici un caz de o reală

---

* *În lat. în text:* nervus sympathicus. *(n.t.)*

v i n d e c a r e a bolnavilor, în sens fiziologic, cu o "medicație" de felul acesta, cu o simplă medicație afectivă; n-am putea afirma nici măcar faptul că instinctul vieții a avut aici cumva în perspectivă* și în intenție** vindecarea. Un fel de adunare la un loc și de organizare a bolnavilor, pe de
5 o parte (– cuvântul "biserică" este cel mai popular nume pentru așa ceva), un fel de asigurare prealabilă a celor ieșiți mai sănătoși, a celor mai bine făcuți, pe de altă parte, căscarea unei p r ă p ă s t i i , așadar, între sănătos și bolnav – iată tot ce-a fost atâta vreme! Și a fost mult! a fost f o a r t e m u l t!... [Eu plec, în această disertație, după cum se vede, de la o ipoteză
10 care, având în vedere niște cititori așa cum îmi trebuie mie, nu-i cazul să fie mai întâi demonstrată: că "păcătoșia" nu este în om o stare de fapt, ci, mai degrabă, doar interpretarea unei stări de fapt, adică a unei indispoziții fiziologice, – ultima văzută dintr-o perspectivă moral-religioasă, care nu ne mai obligă la nimic. – Cu faptul că cineva se s i m t e "vinovat", "păcătos"
15 nu se mai poate nicidecum dovedi că el se simte pe drept cuvânt așa; la fel de puțin este cineva sănătos numai pentru că se simte sănătos. Să ne amintim doar de renumitele procese ale vrăjitoarelor : pe vremea aceea, judecătorii cei mai abili și mai umani nu se îndoiau că la mijloc era o vină; "vrăjitoarele" î n s e ș i n u s e î n d o i a u d e a s t a, – și, cu toate
20 acestea, vina lipsea. – Spre a exprima ipoteza respectivă într-o formă mai dezvoltată : "durerea sufletească" însăși nu trece pentru mine, în genere, ca stare de fapt, ci numai ca o interpretare (interpretare cauzală) a unor stări de fapt până azi de neformulat cu exactitate : prin urmare, ca un lucru ce încă plutește total în aer și nu obligă științific, – doar o vorbă grasă, în
25 definitiv, în locul fie și al unui semn de întrebare uscat ca un țâr. Dacă cineva nu se descotorosește de o "durere sufletească", aceasta, vorbind vulgar, n u stă-n puterea "sufletului" său; ci, cu și mai mare probabilitate, în pântecele său (vorbind vulgar, cum am spus: lucru prin care, în nici un caz, nu este încă exprimată dorința de-a fi și receptat vulgar, înțeles vulgar...)
30 Un om puternic și reușit își mistuie trăirile (inclusiv faptele, bune, rele), așa cum își mistuie mesele, chiar dacă trebuie să-nfulece și dumicați din cei tari. Dacă "nu se descotorosește" de o trăire, acest fel de indigestie este tot așa de fiziologic ca și celălalt – și, de multe ori în realitate, doar una dintre consecințele celuilalt. – Cu o asemenea înțelegere a lucrurilor poți
35 continua, între noi fie vorba, să rămâi cel mai strașnic adversar al oricărui materialism...]

* Aussicht

** Absicht

17

Dar este el, în fond, un m e d i c, acest preot ascetic? Am înțeles deja în ce sens e cu greu îngăduit să-l numim un medic, oricâtă plăcere-i face lui însuşi să se simtă "mântuitor", să se lase venerat ca "mântuitor". Numai suferința însăşi, disconfortul suferindului este ceea ce combate el, n u cauza acestei stări, n u boala propriu-zisă, – aceasta trebuie să constituie cea mai principială obiecție a noastră față de medicația preoțească. Dacă însă ne situăm odată pe poziția pe care numai preotul o cunoaşte şi o are, nu sfârşim fără dificultate să admirăm tot ce-a văzut, căutat şi găsit el din această perspectivă. A l i n a r e a suferinței, "consolarea" de orice fel, – iată ce ni se relevă ca însuşi geniul său: cât de perspicace şi-a-nțeles el menirea de consolator, cât de neşovăielnic şi de-ndrăzneț şi-a ales mijloacele pentru ea! Creştinismul, în mod special, ar putea fi numit o mare vistierie a celor mai ingenioase mijloace de consolare, atât de multe lucruri ce reconfortează, alină, narcotizează s-au acumulat în el, atât de multe lucruri dintre cele mai periculoase şi mai îndrăznețe riscate în acest scop, atât de subtil, de rafinat, de meridional-rafinat a fost intuit îndeosebi de el cu ce fel de afecte stimulative poate fi pe veci învinsă adânca depresie, oboseala de plumb, neagra tristețe cel puțin a celor inhibați fiziologic. Căci, vorbind în general: în cazul tuturor marilor religii a fost vorba în principal de combaterea unei anumite osteneli şi gravitații devenite epidemie. Se poate aprecia din capul locului ca probabil faptul că, din când în când, în anumite locuri de pe pământ, un s e n t i m e n t f i z i o l o g i c i n h i b a n t trebuie să pună stăpânire aproape cu necesitate pe mase largi de oameni, sentiment care, din lipsă de cunoştințe fiziologice, nu intră ca atare în conştiință, aşa încât "cauza" acestuia, remedierea acestuia poate fi căutată, respectiv încercată măcar din punct de vedere psihologic-moral (– tocmai aceasta este cea mai generală formulă a mea pentru ceea ce se numeşte îndeobşte o "r e l i g i e"). Un asemenea sentiment inhibant poate fi de cea mai diversă origine: bunăoară, o consecință a încrucişării unor rase exotice (sau a unor clase sociale – clasele sociale exprimă întotdeauna şi diferențe de origini şi de rase: "Weltschmerz"*-ul european, "pesimismul" veacului al nouăsprezecelea este în esență consecința unui amestec nesăbuit şi imprevizibil de clase sociale); sau condiționat de o emigrație greşită – o rasă nimerită într-o climă la care capacitatea ei de adaptare nu face față (cazul indienilor din India); sau repercusiunea vechimii şi a extenuării

---

* *"durere, deprimare universală", "dor", "alean", "melancolie", "pesimism"; fr. "mal du siècle"; engl. "spleen" (n.t.)*

rasei (pesimismul parizian din 1850 încoace); sau a unei diete incorecte (alcoolismul din evul mediu; nesăbuința vegetarienilor, care, firește, se bucură de autoritatea Seniorului Christoph la Shakespeare); sau a vicierii sângelui, a malariei, a sifilisului și a altor boli asemănătoare (depresia germană după Războiul de 30 de ani, care a infectat jumătate din Germania cu boli urâte și, prin aceasta, a pregătit terenul pentru servilitatea și lașitatea germană). Într-un asemenea caz, de fiecare dată se-ncearcă în cel mai mare stil o *luptă cu sentimentul de disconfort*; să ne punem pe scurt la curent cu cele mai importante practici și forme ale acesteia. (Las aici, normal, absolut la o parte lupta specifică a *filozofilor* împotriva sentimentului de disconfort, dusă, de regulă, întotdeauna concomitent – ea este destul de interesantă, dar prea absurdă, prea indiferentă practic, prea asemănătoare cu pânza de păianjen și cu gură-cască retras prin unghere, bunăoară ca atunci când durerea trebuie dovedită ca fiind o eroare, în ipoteza naivă că durerea, o dată ce eroarea este recunoscută în ea, *ar trebui* să dispară – dar, ce să vezi! ea s-ar codi să dispară...) *În primul rând*, acel disconfort dominant se combate cu niște mijloace care coboară simțul vieții în genere la cota cea mai de jos. Pe cât se poate, să nu mai ai nici o voință, nici o dorință; tot ce produce afect, ce produce "sânge", să fie evitat (să mănânci fără sare: igiena fachirului); să nu iubești; să nu urăști; impasibilitate; să nu te răzbuni; să nu te-mbogățești; să nu muncești; să nu te milogești; pe cât se poate, să n-ai nici o femeie sau să ai cât mai puține femei cu putință: sub raport intelectual, principiul lui Pascal – "il faut s'abêtir"*. Rezultatul, exprimat psihologic-moral: "depersonalizarea", "sanctificarea"; exprimat fiziologic: hipnotizarea, – tentativa de a obține pentru om aproximativ ceva ce este *somnul de iarnă* pentru unele specii de animale, *somnul de vară* pentru multe plante din climatele toride, un minimum de consum și de schimb de substanțe, încât viața să continue a exista efectiv, fără a mai face propriu-zis obiectul conștiinței. Pentru scopul acesta a fost cheltuită o cantitate uimitoare de energie omenească – oare degeaba?... De faptul că acești sportsmen** ai "sanctității", de care abundă toate epocile, aproape toate popoarele, au găsit, de fapt, o eliberare adevărată de ceea ce au combătut cu un riguros training***, nu ne putem îndoi sub nici o formă, – ei au *scăpat* realmente, în nenumărate cazuri, de acea depresie fiziologică

---

* *În fr. în text: "trebuie să te-ndobitocești"; sursa imediată a lui N este H. Höffding, op. cit., 94 (apud M. Brusotti, NS, 21, 1992, 391). (n.t.)*

** *În engl. în text: "sportivi". (n.t.)*

*** *În engl. în text (și infra): "antrenament, exersare". (n.t.)*

profundă cu ajutorul sistemului lor de mijloace de hipnotizare : din care pricină metodica lor se numără printre cele mai generale date etnologice. De asemenea, este absolut nepermis a include, măcar în sine, printre simptomele nebuniei o astfel de intenţie de a *nimici* prin înfometare corporalitatea şi
5 nesaţul (cum îi place să facă unui soi tâmp de "liber-cugetători" şi de seniori Christoph devoratori de rosbifuri). Cu atât mai sigur este că metodica aceasta serveşte, poate servi drept c a l e către tot felul de tulburări mentale, către nişte "lumini lăuntrice", bunăoară, ca în cazul isihaştilor de la Muntele Athos, către nişte halucinaţii acustice şi optice, către nişte voluptuoase revărsări
10 şi extaze de senzualitate (povestea Sfintei Tereza). Interpretarea care este dată stărilor de acest fel de către cei încercaţi de ele a fost întotdeauna de o exaltare cât se poate de falsă, ceea ce se-nţelege de la sine: numai să nu ne facem că nu auzim tonul celei mai convinse recunoştinţe, care ajunge să răsune chiar şi-n v o i n ţ a de-a se da un asemenea gen de interpretare.
15 Starea supremă, m â n t u i r e a însăşi, acea hipnotizare şi linişte totală în sfârşit atinsă trece întotdeauna pentru ei drept misterul în sine, pentru exprimarea căruia nu sunt suficiente nici simbolurile supreme, drept popas şi întoarcere acasă în esenţa lucrurilor, drept eliberare de orice iluzie, drept "cunoaşterea", drept "adevăr", drept "fiinţă", drept dezbărare de orice ţel, de
20 orice dorinţă, de orice făptuire, drept un dincolo chiar şi de bine şi de rău. "Binele şi răul, zice budistul, – amândouă sunt cătuşe: pe amândouă a devenit stăpân cel perfect"; "Făcutele şi nefăcutele, zice credinciosul sistemului Vedânta, nu-i provoacă durere; binele şi răul şi le scutură de pe el ca un înţelept; împărăţia lui nu mai suferă datorită vreunei fapte; binele
25 şi răul, el le-a transcens pe amândouă" – aşadar, o concepţie total indiană, în aceeaşi măsură brahmanică şi budistă. (Nici în mentalitatea indiană, nici în cea creştină, respectiva "mântuire" nu trece drept c u p u t i n ţ ă d e a f i o b ţ i n u t ă prin virtute, prin îndreptare morală, oricât de mult este apreciată de ele valoarea hipnotică a virtuţii : să reţinem acest lucru, –
30 el este, de altfel, pur şi simplu în firea lucrurilor. A fi rămas s i n c e r i în această privinţă poate fi considerată, eventual, cea mai bună mostră de realism în cele mai mari trei religii, altfel atât de radical moralizatoare. "Pentru cel iniţiat nu există datorie"... "Prin a d a o s de virtuţi nu se realizează mântuirea: căci ea constă în contopirea cu brahmanul*
35 incompatibil cu vreun adaos de perfecţiune; şi la fel de puţin cu d e s c o t o r o s i r e a de greşeli : căci brahmanul, cu care ceea ce constituie mântuirea trebuie să fie una, este veşnic pur" – aceste pasaje, toate din

---

**Aici (şi infra) : v. GM I 6, nota ** de la p.188. (n.t.)*

comentariul lui Çankara, citate de primul cunoscător adevărat din Europa al filozofiei indiene, prietenul meu Paul Deussen.) Să ținem, prin urmare, la înaltă cinste "mântuirea" din marile religii; dimpotrivă, ne vine cam greu să rămânem serioși în cazul aprecierii de care se bucură deja somnul
5 profund din partea acestor plictisiți de viață, ajunși prea obosiți chiar pentru visare, – adică somnul profund înțeles aproape ca dizolvare în brahman, ca unio mystica* realizată cu Dumnezeu. "O dată ce-a adormit apoi de tot – se spune despre asta în cea mai veche și mai venerabilă "scriptură" – și-a ajuns pe deplin la pace, încât nu mai are nici un vis,
10 atunci, o scumpule, el este unit cu ensul**, s-a dizolvat în sine însuși, – cuprins de eul de natură cognitivă, el nu mai are conștiința a ceea ce este în afară sau înăuntru. Această punte n-o trece nici ziua și noaptea, nici bătrânețea, nici moartea, nici suferința, nici fapta bună, nici fapta rea." "În somnul profund, spun tot așa credinicoșii celei mai adânci dintre aceste trei mari
15 religii, sufletul se ridică din acest corp, se dizolvă în cea mai înaltă lumină și-și ia, prin aceasta, propria formă: iată-l devenit spiritul suprem însuși, care se plimbă glumind și jucându-se și desfătându-se fie cu femei, fie cu care***, fie cu prieteni, iată-l nemaiamintindu-și de această anexă trupească la care este înhămat prâna (suflul vieții) ca un animal de tracțiune la căruță."
20 Cu toate acestea, să ne gândim mai bine că și aici, ca și în cazul "mântuirii", prin aceasta, în fond, oricât ar fi în fastul exagerării orientale, nu-i exprimată decât aceeași apreciere care a fost și a lui Epicur cel limpede, glacial, grecesc de glacial, dar suferind: sentimentul hipnotic al neantului, pacea celui mai profund somn, pe scurt, lipsa durerii – acest lucru poate
25 trece deja pentru cei suferinzi și pentru cei radical deprimați drept bun suprem, drept valoare a valorilor, acest lucru trebuie apreciat de ei ca pozitiv, perceput ca pozitivul în sine. (După aceeași logică a simțirii, neantul se numește în toate religiile pesimiste Dumnezeu.)

18

30 Mult mai frecvent decât o asemenea amorțire hipnotică totală a sensibilității, a algeziei, care presupune și niște energii mai deosebite, înainte de toate curaj, dispreț al opiniei, "stoicism intelectual", se încearcă împotriva stărilor depresive un alt training, care este, în orice caz, mai ușor: activitatea mașinală. Că prin aceasta se ușurează într-un grad
35 considerabil o existență suferindă este în afara oricărei îndoieli: astăzi, această realitate o numim, cam improb, "binecuvântarea muncii". Ușurarea

---

* *În lat. în text; v. nota*** *la JGB 50, p. 49. (n.t.)*

** mit dem Seiendem

*** Wagen (*"care, căruțe"*)

constă în faptul că interesul celui suferind este deviat sistematic de la suferință, – că-n conştiință intră permanent o făptuire şi numai o făptuire şi că, aşadar, pentru suferință rămâne puțin loc în ea: căci este strâmtă această cămară a conştiinței omeneşti! Activitatea maşinală şi ceea ce
5 ține de ea – precum regularitatea absolută, docilitatea punctuală, inconştientă, constanța modului de viață, umplerea timpului, o anumită toleranță, ba chiar o educație pentru "impersonalitate", pentru uitarea de sine, pentru "incuria sui"* –: cu câtă temeinicie, cu câtă subtilitate a ştiut preotul ascetic să facă uz de toate acestea în lupta cu durerea! Chiar dacă
10 avea de-a face cu suferinzi din clasele de jos, cu robi ai muncii sau cu osândiți (sau cu femei: care mai întotdeauna sunt, în acelaşi timp, fără nici o discuție, şi una, şi alta, roabe şi osândite), încât era nevoie de puțin mai mult decât o mică şmecherie de schimbare a numelui şi de rebotezare pentru a-i face să vadă pe viitor în lucrurile detestate o binecuvântare, o relativă
15 fericire – neîmpăcarea robului cu soarta sa nu a fost inventată, în nici un caz, de preoți. – Un mijloc şi mai prețuit în lupta cu depresia este prescrierea unei mici bucurii care uşor este accesibilă şi poate fi transformată în regulă; de această medicație te serveşti adesea în asociere cu cea tocmai discutată. Cea mai frecventă formă în care bucuria e astfel prescrisă ca
20 mijloc terapeutic este bucuria de a face bucurie (ca binefacere, dăruire, uşurare, ajutorare, încurajare, consolare, lăudare, evidențiere); prescriind "iubirea aproapelui", preotul ascetic prescrie în fond o stimulare a celui mai puternic instinct, a aceluia care afirmă cel mai hotărât viața, chiar dacă în cea mai prudentă doză, – voința de putere. Fericirea "celei
25 mai mici superiorități", aşa cum o comportă orice binefacere, profitare, ajutorare, evidențiere, este cel mai copios mijloc de consolare de care se servesc, îndeobşte, cei inhibați fiziologic, presupunând că sunt bine sfătuiți: în celălalt caz, îşi fac rău unul altuia, supunându-se, natural, aceluiaşi instinct de bază. Căutând începuturile creştinismului în lumea romană, găsim
30 congregații de ajutor reciproc, congregații ale săracilor, ale bolnavilor, congregații funerare, crescute pe treapta cea mai de jos a societății din vremea aceea, în care era cultivat în mod conştient acel remediu principal împotriva depresiei, mica bucurie, aceea a binefacerii reciproce, – nu cumva lucrul acesta era ceva nou atunci, o adevărată descoperire? Cu o "voință
35 de reciprocitate", de educație gregară, de "comunitate", de "cenaclu"** astfel provocată, acea voință de putere stimulată de ea, chiar dacă în cel mai mic

---

* *În lat. în text : "nepăsarea de sine"; v. infra şi* despectio sui. *(n.t.)*

** *În înțelesul primar al lat.* cenaculum *"sală de mâncare", "refectoriu", unde se servea masa "la comun". (n.t.)*

grad, trebuie să izbucnească acum din nou: e d u c a ț i a g r e g a r ă este un pas şi un triumf esențial în lupta cu depresia. În dezvoltarea comunității se consolidează şi pentru individ un nou interes, care-l ridică destul de des peste elementul cel mai personal al decepției sale, peste repulsia față de
5 s i n e ("despectio sui"* a lui Geulinx). Toți bolnavii, bolnăvicioşii tind instinctiv, dintr-o jinduire după scuturarea disconfortului sufocant şi a sentimentului de slăbiciune, spre o organizare gregară : preotul ascetic intuieşte acest instinct şi-l promovează; acolo unde există turme, instinctul slăbiciunii este acela care a dorit turma, iar abilitatea preoțească, aceea care a organizat-o.
10 Căci să nu trecem cu vederea acest fapt : cei puternici dau la fel dovadă, dintr-o necesitate naturală, de tendințe d i vergente, precum cei slabi de tendințe c o n vergente; când primii se asociază, lucrul acesta se-ntâmplă numai în vederea unei acțiuni agresive comune şi a unei satisfaceri comune a voinței lor de putere, nu fără o serioasă rezistență a conştiinței individuale;
15 ultimii, dimpotrivă, se coordonează tocmai din p l ă c e r e a dată de această coordonare, – instinctul lor este satisfăcut în acest caz exact aşa cum este, în fond, zgândărit şi alarmat de organizare instinctul celor născuți "stăpâni" (adică al solitarei specii de animale de pradă care este omul). Sub orice oligarhie zace ascunsă întotdeauna – o ilustrează întreaga istorie
20 – ahtierea t i r a n i c ă ; orice oligarhie tremură mereu din pricina tensiunii de care fiece individ din ea are nevoie ca să rămână stăpân pe această ahtiere. (Aşa, de exemplu, stăteau lucrurile c u g r e c i i : o atestă Platon în vreo sută de locuri, Platon care-şi cunoştea semenii –ş i pe sine însuşi...)

19

25 Mijloacele preotului ascetic pe care le-am cunoscut până acum – amorțirea totală a simțului vieții, activitatea maşinală, mica bucurie, înainte de toate aceea a iubirii aproapelui, organizarea gregară, trezirea sentimentului de putere a comunității, în urma căruia nemulțumirea individului de sine este atenuată de plăcerea pe care i-o dă prosperitatea comunității, –
30 iată, măsurate după criterii moderne, mijloacele lui n e v i n o v a t e în lupta cu disconfortul: să ne-ndreptăm acum spre acelea mai interesante, cele "vinovate". În cazul tuturor acestora este vorba de un singur lucru: de o e x a c e r b a r e oarecare a s e n t i m e n t u l u i , – folosită în calitate de

---

* *Dintr-un text lat. mai amplu al lui Arnold Geulincx (Geulinx), filozof olandez cartezian (1624-1699): "Humilitas est i n c u r i a s u i . Partes humilitatis sunt duae: inspectio sui et despectio sui." ["Umilința este n e p ă s a r e a d e s i n e . Două sunt părțile umilinței: analizarea propriei persoane şi privirea de sus (disprețuirea) propriei persoane."]; cf. KSA 9, 11 [194]. (n.t.)*

cel mai eficace mijloc de anesteziere împotriva sufocantei, paralizantei, dăinuitoarei sensibilități la durere; din care pricină ingeniozitatea preoțească a fost de-a dreptul inepuizabilă în imaginarea acestei unice chestiuni : "*Prin ce* se obține o exacerbare a sentimentului ?"... Asta sună dur : evident că ar suna mai plăcut și ar intra poate mai bine în urechi, dacă aş zice, bunăoară ‹:›* "Preotul ascetic s-a folosit tot timpul de *entuziasmul* care se află în toate afectele puternice." Dar la ce bun să mai dezmierdăm urechile efeminate ale moleşiților noştri moderni ? La ce bun să cedăm cu largheţe măcar un pas *de la noi* pentru tartuferia din cuvintele lor ? Pentru noi, psihologii, ar fi aici aproape o tartuferie a *faptei*; făcând abstracție că ne-ar face greață. Căci un psiholog își exprimă astăzi *bunul-gust* (– alții ar putea zice : onestitatea), dacă şi-l mai exprimă cumva, prin faptul că se opune modului scandalos de *moralizat* de a vorbi cu care, încetul cu încetul, este năclăită orice judecată modernă despre oameni și lucruri. Fiindcă să nu ne amăgim în această privință : ceea ce constituie nota cea mai caracteristică a sufletelor moderne, a cărților moderne nu este minciuna, ci *nevinovăția* incarnată în perfidia moralistă. A redescoperi peste tot, în mod obligatoriu, această "nevinovăție" – constituie, poate, cea mai dezgustătoare parte a muncii noastre, a întregii munci, în sine nu fără inconveniente, la care trebuie să se înhame azi un psiholog; este o parte a marelui *nostru* risc, – este o cale ce ne duce, poate, tocmai *pe noi* la marea greață... Nu mă-ndoiesc *în ce scop* ar servi, ar putea servi exclusiv niște cărți moderne (presupunând că au durată, lucru de care, firește, nu trebuie să ne temem, și presupunând, la fel, că va exista odată o posteritate cu un gust mai riguros, mai sever, *mai sănătos*), – în ce scop i-ar sevi, i-ar putea servi acestei posterități *tot* ce este modern în general : ca vomitive, – și asta în virtutea zaharisirii și a falsității sale morale, a celei mai profunde feminizări a sale, căreia îi place să-și spună "idealism" și să se creadă, în orice caz, idealism. Învățații noştri de astăzi, "cei buni" ai noştri, nu mint – ceea ce este adevărat; dar asta *nu* le face cinste! Minciuna adevărată, minciuna autentică, rezolută, "cinstită" (despre a cărei valoare să-l auzim pe Platon) ar fi pentru ei ceva de departe prea sever, prea puternic; acest lucru ar cere ceea ce nu ne este *îngăduit* să cerem de la ei, adică să-și deschidă ochii asupra lor înșiși, să știe a face distincție în sinea lor între "adevărat" și "fals". Lor le revine de drept numai *minciuna necinstită*; toți care se simt astăzi "oameni buni" sunt absolut incapabili să stea în raport cu nu știu ce lucru altfel decât

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

perfid-necinstit, perfid-prăpăstios, dar perfid-nevinovat, perfid-sincer, perfid-cu-ochi-albaştri, perfid-virtuos. Aceşti "oameni buni" – cu toţii sunt acum moralizaţi până-n măduva oaselor şi, în privinţa cinstei, corupţi şi sluţiţi în veac de veac: care dintre ei ar mai îndura un *adevăr* "despre om"?... Sau, punând mai clar întrebarea: care dintre ei ar suporta o *adevărată* biografie?... Câteva indicii: Lord Byron a notat câteva lucruri extrem de personale despre sine, dar Thomas Moore era "prea bun" pentru asta: a dat foc hârtiilor prietenului său. Acelaşi lucru se zice că l-ar fi făcut Dr. Gwinner, executorul testamentar al lui Schopenhauer: căci şi Schopenhauer a notat câteva lucruri despre sine şi, poate, chiar şi contra sa ("εἰς ἑαυτόν"*). Laboriosul american Thayer, biograful lui Beethoven, a pus capăt în mod brusc efortului său: ajuns într-un anumit punct al acestei vieţi onorabile şi naive, n-a mai suferit-o... Morala: ce om prudent ar mai scrie azi o vorbă cinstită despre sine? – ar trebui să facă parte deja din ordinul sfintei temerităţi. Ni se promite o autobiografie a lui Richard Wagner: cine se-ndoieşte că va fi o autobiografie *prudentă*?... Să mai pomenim de comica oroare pe care-a provocat-o în Germania preotul catolic Janssen cu imaginea sa reuşită, inimaginabil de colţuroasă şi naivă, despre mişcarea germană a Reformei; ce-am face dacă cineva ne-ar înfăţişa odată *altfel* această mişcare, dacă un psiholog adevărat ne-ar înfăţişa odată un Luther adevărat, nu tot cu simplicitatea moralistă a unui preot de ţară, nu tot cu pudicitatea dulceagă şi grijulie a istoricilor protestanţi, ci, bunăoară, cu îndrăzneala proprie lui *Taine*, dintr-o *putere a sufletului*, iar nu dintr-o prudentă indulgenţă faţă de putere?... (Germanii, în treacăt fie zis, au mai reuşit să scoată pe piaţă, până la urmă, într-un chip destul de frumos, tipul clasic al acestei indulgenţe, – ei pot deja să şi-l contabilizeze, să şi-l contabilizeze în favoarea lor: anume, în persoana lui Leopold Ranke al lor, acest clasic advocatus** înnăscut al oricărei cauze mai curajoase***, cel mai prudent dintre toţi prudenţii "oameni practici".)

20

Dar mă veţi fi-nţeles deja: – vasăzică motiv suficient, nu-i aşa, ca noi, psihologii, să nu ne debarasăm în zilele noastre de o anumită neîncredere *faţă de noi înşine*?... Probabil că mai suntem şi noi "prea buni" pentru meseria noastră, probabil că mai suntem şi noi victimele, prada, bolnavii acestui gust al epocii, oricât de mult ne-am simţi dispreţuitorii lui,–

* *În gr. în text. (n.t.)*
** *În lat. în text. (n.t.)*
*** *În lat. în text:* causa fortior. *(n.t.)*

probabil că acesta ne mai infectează și *pe noi*. Asupra cărui lucru atrăgea atenția acel diplomat adresându-se celor din categoria lui? "Să nu ne-ncredem, domnilor, cu precădere în primele noastre impulsuri! zicea, *ele sunt aproape întotdeauna bune*"... Așa ar trebui să li se-adreseze astăzi și orice psiholog celor din categoria lui... Și cu aceasta revenim la problema noastră, care cere într-adevăr de la noi o anumită rigoare, o anumită neîncredere în special față de "primele impulsuri". *Idealul ascetic în serviciul unui plan de exacerbare a sentimentului*: – cel ce-și amintește precedenta disertație va anticipa deja, în esență, conținutul condensat în aceste zece cuvinte al lucrurilor ce așteaptă a fi prezentate de aici încolo. Ca să desfaci odată sufletul omenesc din toate-ncheieturile sale, ca să-l cufunzi în spaime, geruri, văpăi și extaze în așa fel, încât să se elibereze ca printr-o lovitură de trăsnet de orice micime și meschinărie a disconfortului, a nepăsării, a deprimării: ce drumuri duc la țelul *acesta*? Și care dintre ele în cel mai sigur mod?... În definitiv, toate marile afecte, mânia, teama, voluptatea, răzbunarea, speranța, triumful, disperarea, cruzimea, au o competență pentru asta, presupunând că se descarcă brusc; iar preotul ascetic, fără a ezita, a luat realmente în serviciul său *întreaga* haită de câini sălbatici din om și i-a dat drumul când unuia, când altuia, mereu în același scop de-a trezi omul din inerta întristare, de-a-i pune-n veci pe fugă cel puțin durerea surdă, mizeria timidă, întotdeauna chiar și-n conformitate cu o interpretare și "justificare" religioasă. Orice exacerbare de felul acesta a sentimentului *merită* până la urmă efortul, se-nțelege de la sine – îl face pe bolnav și mai bolnav –: și de-aceea metoda aceasta de tratare a durerii, evaluată după un criteriu modern, e o metodă "vinovată". Trebuie totuși insistat cu atât mai mult, fiindcă o cere obiectivitatea, asupra faptului că ea a fost practicată *cu cugetul curat*, că preotul ascetic a prescris-o cu cea mai profundă încredere în utilitatea ei, ba chiar în indispensabilitatea ei, – și, destul de des, aproape dărâmat el însuși de amărăciunea pe care a creat-o; că, de asemenea, vehementele revanșe fiziologice ale unor astfel de excese, poate chiar tulburări mentale, nu contrazic, de fapt, întregul sens al acestei metode medicale: ca una care, așa cum s-a arătat mai înainte, nu a fost pornită pe vindecarea bolilor, ci pe combaterea disconfortului depresiv, pe alinarea lui, pe anestezierea lui. Acest scop a fost atins și *astfel*. Tușeul decisiv pe clapele sufletului omenesc, pe care preotul ascetic și l-a permis pentru a face să răsune orice fel de muzică sfâșietoare și extaziată, a fost obținut – toată lumea o știe – prin faptul că s-a folosit de *sentimentul vinovăției*. A cărui origine a schițat-o fugar disertația precedentă – ca un soi de psihologie animalică, iar nu mai

mult: sentimentul vinovăției ne-a întâmpinat acolo oarecum în starea lui brută. Numai sub mâinile preotului, acest adevărat artist al sentimentelor de vinovăție, a dobândit el formă – o, și ce formă! "Păcatul" – căci așa sună răstălmăcirea preoțească a animalicului "cuget împovărat" (a cruzimii
5 retrovertite) – a fost până acum cel mai mare eveniment din istoria sufletului bolnav: în păcat avem trucul cel mai periculos și mai funest al interpretării religioase. Omul, suferind de el însuși, oarecum, fiziologic în orice caz, ca un animal care este închis într-o cușcă, nedumerit de ce, la ce bun?, jinduind după motive – motivele ușurează –, jinduind și după remedii și narcoze, se
10 sfătuiește, în sfârșit, cu cineva ce cunoaște și lucrurile oculte – și, surpriză! primește o indicație, primește de la magul său, preotul ascetic, prima indicație cu privire la "cauza" suferinței sale: s-o caute-n el, într-o vină, într-un crâmpei de trecut, să-și înțeleagă suferința însăși ca o stare penală... A ascultat, a înțeles, nenorocitul: acum îi merge ca găinii în
15 jurul căreia este trasată o linie. Nu mai iese din acest cerc desenat: din bolnav a ajuns "păcătos"... Iar acum n-o să scăpăm câteva mii de ani de aspectul acestui nou bolnav, al "păcătosului", – mai scăpa-vom vreodată de el? – oriîncotro te-ai uita, peste tot privirea hipnotică a păcătosului mișcându-se mereu într-o singură direcție (în direcția "vinii" ca a unicei
20 cauzalități a suferinței); peste tot cugetul frământat, această "fiară înspăimântătoare"*, spre a vorbi cu cuvintele lui Luther; peste tot trecutul regurgitat, fapta răstălmăcită, "ochiul invidios" pe orice făptuire; peste tot vrerea de-a înțelege greșit suferința, vrere devenită conținut al vieții, interpretarea suferinței în sensul unor sentimente de vinovăție, de teamă,
25 de pedeapsă; peste tot biciul, cămașa pocăinței, trupul înfometat, umilința; peste tot autoschingiuirea pe roată a păcătosului în barbara mașinărie a unui cuget neliniștit, patologic-lasciv; peste tot chinul mut, teama extremă, agonia inimii torturate, spasmele unei fericiri necunoscute, țipătul după "mântuire". Într-adevăr, prin acest sistem de proceduri, vechea depresie,
30 apăsarea și oboseala erau radical depășite, viața devenea iarăși foarte interesantă: treaz, veșnic treaz, nedormit, mocnind, mistuit, istovit și totuși neobosit – așa se prezenta omul, "păcătosul", care era inițiat în aceste mistere. Acest vechi și mare mag în luptă cu disconfortul, preotul ascetic – învinsese, evident, împărăția lui venise: nu te mai tânguiai de
35 durere, erai însetat după durere; "mai multă durere! mai multă durere!" așa a strigat veacuri de-a rândul jinduirea ucenicilor și a inițiaților săi. Orice exacerbare a sentimentului care provoca durere, tot ce paraliza, ce dădea peste cap, ce zdrobea, ce extazia, ce fascina, misterul locurilor

* dies "grewliche thier"

de tortură, ingeniozitatea infernului însuși – totul a fost acum descoperit, intuit, exploatat, totul îi stătea magului la dispoziție, totul servea de-acum înainte victoriei idealului său, a idealului ascetic... "Împărăția mea nu este din lumea a c e a s t a" – o ținea el întruna: mai avea realmente dreptul să
5 vorbească astfel?... Goethe a afirmat că nu există decât treizeci și șase de situații tragice: se deduce de aici, dacă nu s-ar ști cumva, că Goethe nu era un preot ascetic. Acela – cunoaște mai multe...

21

În privința a c e s t e i întregi metode medicale preoțești, metoda
10 "vinovată", orice opinie critică este excedentară. Că o astfel de exacerbare a sentimentului așa cum o prescrie de obicei preotul ascetic, în acest caz, bolnavilor săi (sub cele mai sfinte nume, lucru de la sine înțeles, și, de asemenea, pătruns de sfințenia scopului său), i-a f o l o s i t realmente vreunui bolnav, cine-ar avea oare chef să susțină o afirmație de genul acesta?
15 Ar trebui cel puțin să ne-nțelegem asupra cuvântului "a folosi". Dacă prin acesta vrem să exprimăm că un asemenea sistem de tratament a î m b u n ă t ă ț i t omul, n-am nimic împotrivă: numai că adaug ce-nseamnă în cazul meu "îmbunătățit" – același lucru ca "îmblânzit", "vlăguit", "descurajat", "rafinat", "moleșit", "castrat" (prin urmare, aproape ca
20 f r u s t r a t...) Dacă însă e vorba, în fond, de bolnavi, indispuși, deprimați, atunci un asemenea sistem îl face pe bolnav, în orice caz, m a i b o l n a v, admițând chiar că l-ar face "mai bun"; să-i întrebăm numai pe psihiatri ce comportă întotdeauna o aplicare metodică de penitențe, umilințe și spasme de mântuire. Tot așa să-ntrebăm istoria: peste tot unde preotul ascetic a
25 impus acest tratament medical, starea patologică a crescut de fiecare dată înspăimântător de repede în adâncime și amploare. Care-a fost întotdeauna "rezultatul"? Un sistem nervos ruinat, pe lângă ceea ce și așa era bolnav; și aceasta la cel mai mare, ca și la cel mai mic, la indivizi, ca și la mase. Ca urmare a training*-ului de pocăință și de mântuire, întâlnim înfricoșătoare
30 epidemii epileptice, cele mai mari de care știe istoria, ca acelea ale dansatorilor de Sf. Vitus și Sf. Ioan din evul mediu; ca altă formă a epilogului său, întâlnim cumplite paralizii și depresii de durată prin care temperamentul unui popor sau al unui oraș (Geneva, Basel) se transformă, o dată pentru totdeauna, în contrariul său; – aici își are locul și isteria
35 vrăjitoarelor, ceva apropiat de somnambulism (opt mari declanșări de astfel de epidemii numai între 1564 și 1605) –; tot ca urmare a sa, întâlnim acele

* *În engl. în text (v. GM III 17). (n.t.)*

deliruri în masă obsedate de moarte, al căror strigăt înfiorător "evviva la morte"* se auzea peste toată Europa, întrerupt de idiosincrasii ba voluptuoase, ba furios-devastatoare: aşa cum aceeaşi alternanță a afectelor, cu aceleaşi intermitențe şi schimbări subite de direcție, se mai observă şi
5 astăzi peste tot, în orice caz, acolo unde doctrina ascetică a păcatului ajunge iarăşi la un mare succes (nevroza religioasă apare ca o formă de "piază rea": cu privire la asta nu-i nici o-ndoială. Ce este ea? Quaeritur**.) Considerând lucrurile în linii mari, idealul ascetic şi cultul său sublim-moral, această sistematizare extrem de ingenioasă, de favorabilă şi de riscantă a
10 tuturor mijloacelor de exacerbare a sentimentului subt protecția unor intenții sfinte, s-a înscris într-un fel cumplit şi de neuitat în întreaga istorie a omului; şi, din păcate, nu numai în istoria sa... Anevoie aş mai reuşi să invoc altceva decât acest ideal care să fi sacrificat în aşa măsură distructivă sănătatea şi vigoarea rasei, în special a europenilor; l-am putea numi
15 fără nici o exagerare adevărata fatalitate în istoria sănătății omului european. În cel mai bun caz, influența specific germanică ar mai putea sta pe aceeaşi treaptă cu influența sa: mă refer la intoxicarea alcoolică a Europei, care a ținut până acum în mod riguros pasul cu supremația politică şi rasială a germanicilor (– acolo unde şi-au inoculat sângele, ei şi-au
20 inoculat şi viciul). – A treia în ordine ar trebui numită boala sifilisului, – magno sed proxima intervallo***.

22

Preotul ascetic a pervertit sănătatea sufletească oriunde a pus mâna pe putere, a pervertit, în consecință, şi gustul in artibus et litteris****, –
25 şi-l tot perverteşte. "În consecință"? – Sper că acest "în consecință" mi se concede pur şi simplu; cel puțin n-am de gând să-l demonstrez mai întâi. Un singur indiciu: care se referă la cartea funciară a literaturii creştine, la modelul ei intrinsec, la "cartea în sine" a ei. Chiar în apogeul splendorii greco-romane, care era şi o splendoare a cărților, în fața unei lumi literare
30 antice încă neştirbite şi nedistruse, când mai puteai citi câteva cărți pentru posesia cărora ai da acum în schimb jumătate din literaturile lumii, neghiobia şi vanitatea unor agitatori creştini – le spunem Părinți ai Bisericii – a-ndrăznit aproape să decreteze: "Şi noi avem literatura noastră clasică, n-avem

* *În it. în text: "trăiască moartea". (n.t.)*
** *În lat. în text; v. nota resp. la GM I 9.(n.t.)*
** *În lat. în text: "la mare distanță, dar cea mai aproape" (după Vergiliu, Eneida 5, 320). (n.t.)*
**** *În lat. în text: "în arte şi literatură". (n.t.)*

nevoie de aceea a grecilor", – și se arăta cu mândrie spre niște culegeri de legende, epistole ale apostolilor și mici tratate apologetice, cam așa cum își duce azi "armata salvării" din Anglia, cu o literatură asemănătoare, lupta împotriva lui Shakespeare și a altor "păgâni". Nu-mi place "noul Testament", asta se deduce deja; aproape că mă tulbură să rămân atât de singur cu gustul meu în privința acestei opere literare extrem de apreciate, extrem de supraapreciate (gustul a două milenii stă *împotriva* mea) : dar ce folos! "Uitați-vă la mine, eu n-am încotro", – am curajul prostului meu gust. *Vechiul* Testament – da, acesta este cu totul altceva : toată considerația pentru vechiul Testament! Întâlnesc în el oameni mari, un peisaj eroic și ceva dintre cele mai rare lucruri de pe pământ, incomparabila naivitate a *inimii tari*; și mai mult, întâlnesc un popor. În cel nou, dimpotrivă, numai mica gospodărie sectară, numai rococo-ul sufletului, numai lucruri înflorite, întortocheate, bizare, numai atmosferă conspirativă, fără a uita de o adiere incidentală de dulcegărie bucolică aparținând epocii (și provinciei romane) și fiind nu atât evreiască pe cât elenistică. Umilință și prezumțiozitate una lângă alta; o limbuție a sentimentului care aproape că te anesteziază; pasionalitate, nu pasiune; pantomimă penibilă; evident că orice bună educație a lipsit de aici. Cum poți face atâta tapaj în jurul micilor tale cusururi, așa cum obișnuiesc acești omuleți cucernici! Nimeni nu se sinchisește de asta, necum Dumnezeu. Până la urmă vor să aibă chiar și "coroana vieții veșnice", toți acești oameni de rând din provincie: la ce bun însă ? pentru ce ? nu poți împinge lipsa de modestie mai departe. Un Petru "nemuritor" : cine l-ar suporta *pe acesta*? Au o ambiție de te face să râzi: *acești oameni* își expun amănunțit lucrurile cele mai personale, tâmpeniile, tristețile și grijile de gură-cască, de parcă în-sinele-lucrurilor ar fi obligat să se preocupe de asta, ei nu obosesc să-l implice pe Dumnezeu însuși în cea mai mică mizerie în care sunt vârâți. Și această permanentă tutuială, de cel mai prost gust, cu Dumnezeu! Această evreiască, dar nu numai evreiască, băgare, cu botul și cu labele, în treburile lui Dumnezeu!... Există-n estul Asiei niște "popoare păgâne" mici, privite de sus, de la care acești primi creștini ar fi putut să-nvețe ceva esențial, un pic de *tact* al respectului; acelea nu-și permit, așa cum mărturisesc misionarii creștini, nici să rostească numele dumnezeului lor. Ceea ce mi se pare destul de delicat; sigur este că lucrul acesta nu-i numai pentru "primii" creștini prea delicat : să ne amintim totuși, bunăoară, spre a ne da seama de contrast, de Luther, "cel mai guraliv" și mai lipsit de modestie țăran pe care l-a avut Germania, și de tonalitatea luterană, agreată cel mai mult tocmai de el în dialogurile sale cu Dumnezeu. Opoziția lui Luther față de sfinții intermediari ai bisericii

(în special față de "scroafa diavolului, papa") era, fără-ndoială, în ultimă instanță, opoziția unui mojic pe care-l indispunea b u n a e t i c h e t ă a bisericii, acea etichetă reverențioasă a gustului hieratic care-ngăduie numai acelora mai inițiați și mai scumpi la vorbă accesul în sanctuar și-l încuie în fața
5 mojicilor. Aceștia, o dată pentru totdeauna, nu vor avea cuvântul tocmai aici, – dar Luther, țăranul, voia pur și simplu altfel, pentru el așa ceva nu era destul de n e m ț e ș t e : voia, în primul rând, să vorbească direct, să vorbească el însuși, să vorbească "nejenat" cu dumnezeul său... Ei bine, a făcut-o. – Idealul ascetic, se deduce clar, n-a fost niciodată și niciunde o școa-
10 lă a bunului-gust, cu atât mai puțin a bunelor maniere, – a fost, în cel mai bun caz, o școală a manierelor hieratice –: aceasta face ca el să aibă-ncarnat în sine însuși ceva ce este dușman de moarte al tuturor bunelor maniere, – lipsa de măsură, aversiunea față de măsură, el însuși este un "non plus ultra"*.

23

15 Idealul ascetic n-a pervertit numai sănătatea și gustul, a mai pervertit un al treilea, al patrulea, al cincilea, al șaselea lucru – mă feresc să spun c â t e (când aș termina cu ele?). Nu ce e f e c t a p r o d u s acest ideal trebuie să fie pus aici în lumină de mine; mai degrabă exclusiv ceea ce î n s e a m n ă el, ce lasă să se-ntrevadă, ce se ascunde în dosul lui, sub el,
20 în el, a cui expresie provizorie, neclară, supraîncărcată cu semne de-ntrebare și răstălmăciri este el. Și numai luând în considerare a c e s t scop, eu n-am avut dreptul să-i scutesc pe cititorii mei de o privire asupra enormității efectelor sale, inclusiv a efectelor sale fatale : spre a-i pregăti, adică, pentru ultimul și cel mai cumplit aspect pe care-l are pentru mine problema impor-
25 tanței acelui ideal. Ce-nseamnă tocmai p u t e r e a acelui ideal, e n o r m i t a t e a puterii sale? De ce a fost admis în această măsură? de ce nu i s-a opus mai bine rezistență? Idealul ascetic exprimă o voință : u n d e -i voința adversă în care să se exprime un i d e a l a d v e r s ? Idealul ascetic are un ț e l , – care este destul de general pentru ca toate celelalte interese ale
30 existenței omenești să pară, comparate cu el, meschine și-nguste; având în vedere în mod intransigent acest unic țel, el judecă vremi, popoare, oameni, neadmițând alt punct de vedere, alt țel, respinge, neagă, afirmă, certifică numai în sensul interpretării s a l e (și a existat vreodată un sistem de interpretare mai coerent până la capăt?); nu se supune nici unei puteri, crede
35 mai curând în privilegiul său față de orice putere, în absoluta d i s t a n ț ă a r a n g u l u i său cu privire la orice putere, – crede că nu există pe pământ nici o putere care să nu dobândească, pornind mai întâi de la el, un rost,

* *În lat. în text: "dincolo de care nu se poate trece". (n.t.)*

un drept la existență, o valoare, ca un instrument în vederea operei *lui*, ca o cale și un mijloc în vederea țelului *său*, a unicului țel... Unde este *replica* la acest sistem închis de voință, de țel și de interpretare ? De ce *lipsește* replica ?... Unde-i *celălalt* "unic țel" ?... Mi se spune însă că *nu* ar lipsi, că nu numai ar fi dus o lungă și norocoasă luptă cu acel ideal, ci mai degrabă că ar fi pus deja stăpânire pe acel ideal în toate chestiunile esențiale: întreaga noastră *știință* modernă ar sta mărturie pentru asta, – această știință modernă care, ca o adevărată filozofie a realității, n-ar crede, evident, decât în sine însăși, ar poseda, evident, curajul și voința de-a se impune și-ar fi scos-o destul de bine la capăt până acum și fără Dumnezeu, transcendență și virtuți negativiste. Însă asemenea tărăboi și flecăreală de agitatori nu ține deloc la mine: acești gorniști ai realității sunt niște muzicanți proști, glasurile lor *nu* răsună destul de perceptibil din adânc, din ele *nu* vorbește abisul conștiinței științifice – căci conștiința științifică este astăzi un abis –, cuvântul "știință" este în fleanca lor de gorniști pur și simplu o destrăbălare, un abuz, o nerușinare. Exact contrariul celor afirmate aici este adevărul: știința n-are azi absolut *nici* o încredere în sine, darmite un ideal *mai presus de* sine, – și, acolo unde știința mai este cu adevărat pasiune, iubire, ardoare, *pătimire*, ea nu este contrariul acelui ideal ascetic, mai degrabă însăși *forma lui cea mai recentă și mai aristocrată*. Vă sună straniu ?... Există, desigur, și printre învățații de astăzi o mulțime de truditori cumsecade și modești, cărora le place colțișorul lor și care, fiindcă le place acolo, vociferează uneori cam fără modestie, pretinzând că azi *ar trebui* să fim în general mulțumiți, mai ales în știință, – tocmai aici ar fi de făcut atâtea lucruri folositoare. Nu contest; cel mai puțin aș dori eu să le stric acestor truditori cinstiți plăcerea dată de meseria lor : căci mă bucur de truda lor. Dar prin faptul că acum se trudește riguros în știință și că există truditori mulțumiți, *nu* se dovedește nicidecum că știința, în ansamblul ei, ar avea azi un țel, o voință, un ideal, o pasiune insuflate de o mare credință. Contrariul, așa cum am spus, este cazul valabil : acolo unde ea nu este forma cea mai recentă sub care se prezintă idealul ascetic, – e vorba aici de niște cazuri prea rare, aristocrate, selecte, pentru ca, prin aceasta, judecata generală să nu poată rezista, – știința de azi este un *ascunziș* pentru orice fel de decepție, de necredință, de vierme rozător, de despectio sui*, de cuget împovărat, – este *neliniștea* însăși a lipsei de idealuri, suferința provocată de *inexistența* marii iubiri, nemulțumirea pricinuită de o *involuntară* mulțumire cu puțin. O, câte nu ascunde știința de azi ! cel puțin câte *se pretinde* că ascunde !

---

* *În lat. în text (v. GM III 18). (n.t.)*

Capacitatea celor mai buni învăţaţi ai noştri, inconştienta lor sârguinţă, mintea lor frământându-se zi şi noapte, măiestria însăşi a profesiei lor – cât de des îşi au toate acestea rostul adevărat de-a nu le mai îngădui nici lor să vadă mare lucru! Ştiinţa ca mijloc de autonarcotizare: *cunoaşteţi asta?*... Din când în când îi rănim până la os printr-o vorbă inofensivă – o ştiu toţi cei ce au de-a face cu ei –, ne îndârjim prietenii învăţaţi împotriva noastră în momentul în care credem că-i onorăm, îi facem să-şi iasă din pepeni doar pentru că am fost prea bădărani sesizând cu cine avem într-adevăr de-a face, cu nişte *suferinzi* care nu vor să recunoască ei înşişi ce sunt, cu nişte narcotizaţi şi inconştienţi ce nu se tem decât de un singur lucru: *să nu-şi recapete cumva cunoştinţa*...

24

– Iar acum să examinăm, dimpotrivă, acele cazuri mai rare de care vorbeam, ultimii idealişti ce există azi printre filozofi şi învăţaţi: îi avem cumva în ei pe căutaţii *adversari* ai idealului ascetic, pe *contraidealiştii* lui? Într-adevăr, ei se *cred* ca atare, aceşti "necredincioşi" (căci asta sunt cu toţii); pare că ultima lor fărâmă de credinţă este tocmai aceasta, de a fi adversari ai acestui ideal, atât de gravi sunt ei în acest punct, atât de pătimaş le devine tocmai aici cuvântul, gestul: – ar fi nevoie pentru asta să fie şi *adevărat* ceea ce cred?... Noi, "cei pasionaţi de cunoaştere", suntem, la urma urmei, suspicioşi faţă de orice gen de credincioşi; suspiciunea noastră ne-a deprins încetul cu încetul să raţionăm invers de cum raţionam odinioară: adică să tragem concluzii, peste tot unde tăria unei credinţe apare pregnant în prim-plan, cu privire la o anumită slăbiciune a probatoriului, la *neplauzibilitatea* însăşi a celor crezute. Nici noi nu tăgăduim posibilitatea credinţei de a "mântui": *tocmai de aceea* tăgăduim posibilitatea credinţei de a dovedi ceva, – o credinţă viguroasă care mântuieşte aruncă o suspiciune asupra celor în care crede, ea nu fundamentează un "adevăr", fundamentează o anumită plauzibilitate – a *iluziei*. Cum stau acum lucrurile în acest caz? – Aceşti negativişti şi solitari ai zilelor noastre, aceşti oameni puşi de acord în privinţa unui singur lucru, a pretenţiei la curăţie intelectuală, aceste spirite aspre, severe, cumpătate, eroice, care constituie onoarea epocii noastre, toţi aceşti palizi atei, anticrişti, imoralişti, nihilişti, aceşti sceptici*, efectici**, *ftizici**** ai spiritului (aidoma celor din urmă sunt cu toţii într-un anume sens), aceşti ultimi idealişti ai cunoaşterii, singurii în care sălăşluieşte şi s-a materializat astăzi conştiinţa intelectuală, –

---

* Skeptiker

** Ephektiker *(cf. GM III 9, 254, 17; cf. şi KSA 11, 521, 5 şi 20; n.t.)*

*** *Hektiker*

ei se cred într-adevăr cât se poate de detașați de idealul ascetic, aceste "spirite libere, *foarte* libere" : și totuși, ca să le divulg ceea ce nici ei nu pot vedea – căci ei stau prea aproape de ei înșiși –, acest ideal este exact și idealul *lor*, ei înșiși îl reprezintă azi, și poate nimeni altul, ei înșiși sunt cea mai spiritualizată creație a lui, cea mai avansată ceată a lui de războinici și de iscoade, cea mai insidioasă, mai delicată, mai incomprehensibilă formă a lui de seducție : – dacă eu sunt vreun ghicitor în ceva, atunci cu *această* frază vreau să fiu !... Aceștia nu sunt nici pe departe niște spirite *libere* : *căci continuă să creadă în adevăr*... Când cruciații creștini au dat în Orient peste acel ordin invincibil al Asasinilor, peste acel ordin al spiritelor libere par excellence*, ale cărui grade inferioare trăiau într-o docilitate pe care nici un ordin călugăresc n-a atins-o, ei au fost înștiințați atunci pe nu știu ce cale și despre acel simbol și acea deviză de crestat pe răboj care erau rezervate numai gradelor superioare, ca secret al lor : "Nimic nu-i adevărat, orice e-ngăduit"... Ei bine, *aceasta* era *libertate* a spiritului, *prin aceasta* adevărul a *primit preaviz* de mutare din credință... Oare s-a rătăcit vreodată un spirit liber european, unul creștin, în această frază și-n labirinticele ei *consecințe*? cunoaște el *din experiență* minotaurul acestei văgăuni ?... Mă-ndoiesc de asta, mai mult, am alte informații în acest sens : acestor oameni puși de acord în privința unui singur lucru, acestor *așa-numite* "spirite libere", nimic nu le este efectiv mai străin decât libertatea și descătușarea în accepțiunea respectivă, în nici o chestiune nu sunt efectiv mai strâns legați, exact în credința în adevăr sunt ei fermi și puși de acord ca nimeni altcineva. Toate acestea eu le cunosc poate prea din apropiere: acea cumpătare filozofică, demnă de toată stima, la care obligă o asemenea credință, acel stoicism al intelectului care și-l interzice pe nu la fel de strict ca pe da, acea *vrere* de a încremeni în fața realității, în fața oricărui factum *brutum***, acel fatalism al unor "petits faits" (ce petit faitalisme***, cum îl numesc eu), în care știința franceză caută acum un fel de prevalență morală față de cea germană, acea renunțare la interpretare în general (la violentare, la redimensionare, abreviere, omitere, completare, prezumare, falsificare și la tot ce ține îndeobște de *esența* oricărei interpretări) – ceea ce exprimă, socotit în linii mari, la fel de bine ascetismul virtuții ca și o negare oarecare a senzualității (în fond, el nu-i decât un modus**** al acestei negări). Ceea ce *constrânge* însă la acest ascetism, acea

---

* *În fr. în text. (n.t.)*

** *În lat. în text : "fapt irațional". (n.t.)*

*** *În fr. în text : "«fapte mici» (acest mic faptalism)". (n.t.)*

**** *În lat. în text. (n.t.)*

voință de adevăr necondiționată, este *credința în idealul ascetic însuși*, chiar dacă în chip de imperativ inconștient al său, să nu ne amăgim în legătură cu asta, – este credința într-o valoare *metafizică*, valoare *în sine a adevărului*, așa cum este garantată și confirmată numai în cadrul acelui ideal (ea se menține și se prăbușește împreună cu acel ideal). Nici nu există, judecând riguros, vreo știință "lipsită de ipoteze", ideea unei astfel de științe este inimaginabilă, paralogică: o filozofie, o "credință" trebuie să preexiste întotdeauna, ca știința să-și dobândească din ea o direcție, un sens, o limită, o metodă, un *drept* la viață. (Cine-nțelege invers lucrurile, cine, de exemplu, se apucă să pună filozofia "pe o bază riguros științifică", acela are nevoie pentru asta *să-ntoarcă* mai întâi *cu susu-n jos* nu numai filozofia, ci și adevărul însuși : cel mai mare ultraj la buna-cuviință ce poate exista împotriva a două femei* atât de respectabile !) Da, nu-i nici o îndoială că, – și, cu aceasta, îmi las "știința veselă " să vorbească, v. cartea a cincea a ei, p. 263 – "omul veridic", în sensul acela cutezător și ultim, așa cum îl presupune credința în știință, *afirmă prin aceasta o altă lume* decât aceea a vieții, a naturii și a istoriei; dar, în măsura în care afirmă această "altă lume", cum? nu trebuie – să nege, tocmai prin aceasta, contrariul ei, această lume, lumea *noastră*?... Este tot o *credință metafizică* aceea pe care se bazează credința noastră în știință, – și noi, cei pasionați azi de cunoaștere, noi, cei fără de Dumnezeu și antimetafizicieni, luăm și noi focul *nostru* tot din pârjolul acela pe care l-a aprins un mileniu de credință veche, acea credință creștină care era și credința lui Platon, că Dumnezeu este adevărul, că adevărul este *divin* ... Dar dacă tocmai acest lucru devine tot mai mult nedemn de crezut, dacă nimic nu se mai dovedește divin, exceptând eroarea, cecitatea, minciuna, – dacă Dumnezeu însuși se revelează ca *minciuna cea mai lungă a noastră* ?" – – În acest punct e nevoie să ne oprim și să stăm mult pe gânduri. Știința însăși *are nevoie* de-acum înainte de o justificare (prin care nici măcar nu mai trebuie spus că există una pentru ea). Să examinăm, referitor la această problemă, cele mai vechi și cele mai recente filozofii : din toate lipsește o conștiință cu privire la măsura în care voința de adevăr are ea însăși nevoie mai întâi de o justificare, iată o lacună în orice filozofie – din ce cauză ? Fiindcă idealul ascetic a pus până acum *stăpânire* pe orice filozofie, fiindcă adevărul a fost perceput ca ființă, ca dumnezeu, ca însăși instanța supremă, fiindcă adevărul nu *avea* deloc *voie* să fie o problemă. Înțelegeți acest "avea voie" ? – Din momentul în care credința în dumnezeul idealului ascetic este tăgăduită, *există și o*

---

* *Adică: filozofia și adevărul, cuvinte de genul feminin în germană. (n.t.)*

nouă problemă: aceea a *valorii* adevărului. – Voința de adevăr necesită o critică – să ne trasăm prin aceasta propria sarcină –, valoarea adevărului trebuie *pusă în discuție* odată, cu titlu de experiență... (Cui i se pare prea concis exprimat acest lucru, i se recomandă să consulte acel paragraf din "Știința veselă" care poartă titlul : "În ce sens mai suntem și noi pioși", p. 260 sq., dar cel mai bine întreaga carte a cincea a numitei opere, ca și Prefața la "Aurora".)

25

Nu! Să nu mi se vină cu știința atunci când caut antagonistul natural al idealului ascetic, atunci când întreb : "Unde este voința adversă în care se manifestă *idealul advers* al ei ?" Pentru asta, știința nici pe departe nu se bazează îndeajuns pe sine însăși, ea are nevoie, din orice punct de vedere, mai întâi de un ideal al valorii, de o putere creatoare de valori, în serviciul căreia fiind *să poată crede* în ea însăși, – ea însăși nu-i niciodată creatoare de valori. Raportul ei cu idealul ascetic nu-i încă, în sine, deloc antagonist; în fond, ea continuă mai degrabă să reprezinte chiar forța propulsoare din configurația lui lăuntrică. Opoziția și lupta ei, la un examen mai subtil, nu se referă nicidecum la idealul însuși, ci doar la redutele exterioare, echiparea, jocul lui de măști, la vremelnica lui învârtoșare, lignificare, dogmatizare – ea îi eliberează din nou viața, negându-i exotericul. Acestea două, știința și idealul ascetic, se nalță categoric pe unul și același teren – am dat deja de-nțeles acest lucru – : adică pe aceeași supraestimare a adevărului (mai corect : pe aceeași credință în *in*estimabilitatea, *in*criticabilitatea adevărului), tocmai prin asta își sunt ele *cu necesitate* aliate, așa încât, presupunând că sunt combătute, nici nu pot fi combătute și puse în discuție niciodată decât laolaltă. O evaluare a idealului ascetic atrage inevitabil după sine și o evaluare a științei: pentru asta să ne deschidem ochii și să ne ciulim urechile la timp! *Arta*, din capul locului fie spus, căci o să revin cândva mai pe larg la asta, – arta, în care tocmai *minciuna* se consfințește, în care *voința de amăgire* are alături cugetul curat, este opusă idealului ascetic mult mai sistematic decât știința: așa percepea lucrurile instinctul lui Platon, cel mai mare dușman al artei pe care l-a generat până acum Europa. Platon *contra* Homer : iată întregul, veritabilul antagonism – primul, "transcendentalul" de bunăvoie, marele defăimător al vieții, al doilea, divinizatorul fără de voie al ei, natura *de aur*. O vasalitate artistică în serviciul idealului ascetic este, de aceea, *corupția* cea mai caracteristică a unui artist, din câte pot exista, din păcate una dintre cele mai obișnuite : căci nimic nu este mai coruptibil decât un artist.)

Revizuind lucrurile şi din punct de vedere fiziologic, ştiinţa se sprijină pe acelaşi teren ca idealul ascetic: o anumită *sărăcire a vieţii* este în ambele cazuri premisa, – afectele răcite, tempo*-ul încetinit, dialectica în locul instinctului, *gravitatea* imprimată pe chipuri şi-n gesturi (gravitatea, cel mai neechivoc simptom al unui metabolism mai anevoios, al unei vieţi care luptă, care trudeşte din greu). Să aruncăm o privire în epocile unui popor în care omul învăţat apare în prim-plan: sunt vremuri de istovire, adesea de crepuscul, de declin, – forţa debordantă, siguranţa vieţii, siguranţa *viitorului* au trecut. Predominanţa mandarinului nu înseamnă niciodată ceva bun: la fel de puţin ca ascensiunea democraţiei, a arbitrajelor de pace în locul războaielor, a egalităţii în drepturi a femeilor, a religiei milei şi toate celelalte câte mai există ca simptome ale vieţii în decădere. (Ştiinţa înţeleasă ca problemă; ce-nseamnă ştiinţă? – cf. în legătură cu asta prefaţa la "Naşterea tragediei".) – Nu! această "ştiinţă modernă" – deschideţi bine ochii la asta! – este deocamdată *cea mai bună* aliată a idealului ascetic, şi tocmai pentru că este cea mai inconştientă, cea mai involuntară, cea mai tainică şi mai subpământeană! Până acum au jucat un singur joc, ei, "săracii cu duhul" şi opozanţii ştiinţifici ai acelui ideal (să ne ferim, în treacăt fie spus, să credem că ultimii sunt opusul primilor, un fel de *bogaţi* cu duhul: – aşa ceva *nu* sunt, i-am numit ftizici ai spiritului). Aceste renumite *biruinţe* ale celor din urmă: fără-ndoială că sunt biruinţe – dar asupra cui? Idealul ascetic n-a fost nicidecum biruit în ei, mai degrabă s-a-ntărit prin aceasta, adică a devenit mai incomprehensibil, mai imaterial, mai insidios, prin faptul că un zid, o redută care i se adăugaseră şi i-au *schimonosit* aspectul au fost mereu şi mereu dezmembrate, demolate fără cruţare de ştiinţă. Se crede oare că, bunăoară, pierderea luptei de către astronomia teologică înseamnă o înfrângere a acelui ideal?... A devenit omul cumva, prin aceasta, *mai puţin doritor* de o soluţie transcendentală a enigmei sale existenţiale, datorită faptului că existenţa sa arată de atunci şi mai neînsemnată, mai umilă, mai netrebnică în ordinea *aparentă* a lucrurilor? Nu-i oare tocmai autodiscreditarea omului, *voinţa* lui de autodiscreditare într-un progres neîntrerupt de la Copernic încoace? Vai, credinţa în demnitatea, unicitatea, insubstituibilitatea sa pe scara ierarhică a fiinţelor a trecut – el a devenit *animal*, un animal fără de seamăn, de replică şi de rezervă, el care era în credinţa lui anterioară aproape dumnezeu ("copil al lui dumnezeu", "om-dumnezeu")... De la Copernic încoace s-ar zice că omul a nimerit pe un plan

---

* *În it. în text. (n.t.)*

înclinat, – de-atunci se rostogoleşte îndepărtându-se tot mai repede de punctul central – încotro? către neant? către "sentimentul *sfredelitor* al neantului său"?... Ei bine! tocmai aceasta să fie calea cea dreaptă – către *vechiul* ideal? *Orice* ştiinţă (şi în nici un caz numai astronomia, despre al cărei efect umilitor şi demoralizator a făcut Kant o remarcabilă mărturisire, "îmi distruge importanţa"...), orice ştiinţă, cea naturală, cât şi cea *nenaturală* – aşa numesc eu critica de sine a cunoaşterii – este pornită astăzi să-i scoată omului din cap respectul de sine de până acum, de parcă acesta n-a fost altceva decât o bizară îngâmfare; s-ar putea spune chiar că ştiinţa îşi are propia mândrie, propria formă austeră de ataraxie stoică în conservarea în el însuşi a acestui *dispreţ de sine*, anevoie cucerit, al omului, ca ultimă şi foarte serioasă pretenţie a lui la respect (pe bună dreptate, de fapt: căci dispreţuitorul continuă să rămână mereu unul care "n-a uitat să respecte"...) Oare, prin aceasta, *i se pun beţe-n roate* idealului ascetic? Se mai crede oare cu toată seriozitatea (aşa cum şi-au imaginat o bună vreme teologii) că, bunăoară, *biruinţa* lui Kant asupra dogmaticii abstracte a teologilor ("dumnezeu", "suflet", "libertate", "nemurire") a dăunat acelui ideal? – în legătură cu care, deocamdată, nu trebuie să ne intereseze câtuşi de puţin de va fi avut Kant însuşi măcar în intenţie ceva de felul acesta. Cert este că, după Kant, transcendentaliştii de orice fel au câştigat iarăşi partida, – s-au emancipat de sub teologi: mare noroc! – el le-a arătat calea tainică, pe care, de acum înainte, să poată umbla, de capul lor şi cu cea mai mare decenţă ştiinţifică, după "dorinţele inimii lor". Tot aşa: cine-ar putea, de acum înainte, să le-o ia în nume de rău agnosticilor că, idolatri fiind ai lucrurilor necunoscute şi misterioase în sine, adoră acum ca dumnezeu *însuşi semnul de întrebare*? (Xaver Doudan vorbeşte odată despre acele ravages* pe care le-a făcut "l'habitude *d'admirer* l'inintelligible au lieu de rester tout simplement dans l'inconnu"**; după opinia lui, anticii s-ar fi lipsit de lucrul acesta.) În ipoteza că tot ce "cunoaşte" omul nu satisface dorinţele lui, ci mai degrabă le contrazice şi le umple de fiorii groazei, ce subterfugiu divin ca să poată da vina pentru asta nu pe "dorinţe", ci pe "cunoaştere"!... "Nu există cunoaştere: *prin urmare* – există un dumnezeu": ce nouă elegantia syllogismi***! ce *triumf* al idealului ascetic! –

---

* *În fr. în text: "ravagii". (n.t.)*

** *În fr. în text: "obişnuinţa* de-a admira *inintelegibilul în loc de-a rămâne pur şi simplu în necunoscut". (n.t.)*

*** *În lat. în text: "eleganţă a silogismului". (n.t.)*

26

– Sau întreaga istoriografie modernă să dea cumva dovadă de o atitudine mai pozitivă față de viață, față de ideal? Principala ei pretenție vizează acum să fie *oglindă*; ea repudiază orice teologie; nu mai vrea să "demonstreze" nimic; refuză cu dispreț să joace rolul de judecător, etalându-și astfel bunul-gust, – afirmă tot atât de puțin pe cât neagă, ea constată, "descrie"... Toate acestea sunt ascetice într-un grad ridicat; ele sunt, în același timp, într-un grad și mai ridicat, *nihiliste*, asupra acestui lucru să nu ne iluzionăm! Se vede o privire tristă, gravă, dar hotărâtă, – un ochi ce *privește în exterior*, așa cum privește în exterior un călător singuratic la Polul Nord (pentru a nu privi cumva în interior? în urmă?...) Aici este zăpadă, aici a amuțit viața; ultimele ciori care se aud aicea țipă ‹:›* "La ce bun?", "Zadarnic!", "Nada** !" – aici nimic nu mai prinde rădăcini și nu mai crește, cel mult metapolitica petersburgheză și "mila" tolstoiană. În ceea ce privește însă celălalt gen de istorici, poate un gen și "mai modern", un gen de hedoniști, de voluptuoși, care aruncă priviri galeșe în egală măsură vieții și idealului ascetic, care-ntrebuințează cuvântul "artist" ca pe-o mănușă și au luat azi în arendă absolută pentru ei elogiul contemplației: o, ce sete de asceți și de peisaje hibernale continuă să stârnească până și acești dulci ingenioși! Nu! Această liotă de "contemplativi" lua-i-ar dracul! Cu atât mai mult îmi face încă plăcere să colind cu acei istorici nihiliști prin cele mai posomorâte pâcle reci și sure! – da, în ipoteza că sunt obligat să aleg, nu trebuie să conteze pentru mine că-i dau ascultare chiar unui individ absolut anistoric, antiistoric (precum acel Dühring de ale cărui modulații vocale se-mbată în Germania de astăzi o specie de "suflete frumoase" până acum încă timidă, încă nemărturisibilă, specia anarhistică*** din sânul proletariatului instruit). De o sută de ori mai răi sunt "contemplativii" –: nu cunosc nimic altceva care să-mi facă atâta greață ca un asemenea "fotoliu" obiectiv, ca un asemenea hedonist parfumat stând în fața istoriei, jumătate popă, jumătate satir, parfum Renan, care numai prin falsetul înalt al ovațiilor sale trădează partea de care duce lipsă, *în ce loc* duce lipsă de ea, *în ce loc* mânuit-a parca în cazul acesta, vai! prea chirurgical, teribila-i foarfecă! Asta-mi contrariază gustul, chiar și răbdarea: păstreze-și răbdarea, în fața unor astfel de apariții, cel ce n-are nimic de pierdut din asta, – pe mine mă-nverșunează o asemenea apariție, asemenea "spectatori" mă-ndârjesc împotriva "spectacolului" mai mult decât spectacolul (istoria

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

** *În sp. în text: "nimic, neant". (n.t.)*

*** *În lat. în text:* anarchistica. *(n.t.)*

însăşi, ca să mă fac înţeles), m-apucă atunci dintr-o dată nişte toane anacreontice. Natura aceasta care i-a dat taurului cornul, leului χάσμ' ὀδόντων*, pentru ce mi-a dat mie natura piciorul ?... Ca să calc, sfinte Anacreoane ! iar nu numai s-o iau din loc : ca să strivesc fotoliile cariate, contemplaţia laşă, stirpea aceasta de eunuci libidinoşi care stau în faţa istoriei, cochetăria cu idealurile ascetice, tartuferia justiţiară a impotenţei ! Toată stima mea pentru idealul ascetic, atât cât este sincer ! atâta vreme cât crede-n el însuşi şi nu ne face feste ! Dar nu sufăr toate aceste ploşniţe cochete a căror ambiţie nu se satură să miroasă infinitul până când infinitul sfârşeşte prin a mirosi a ploşniţe; nu sufăr mormintele văruite care se joacă de-a viaţa; nu-i sufăr pe cei obosiţi şi ponosiţi care se-nfăşură-n înţelepciune şi privesc "obiectiv"; nu-i sufăr pe agitatorii deghizaţi în eroi care poartă pe ghemotocul de paie-cap o tichie-ideal ce-i face nevăzuţi; nu-i sufăr pe artiştii ambiţioşi care vor să treacă drept asceţi şi preoţi, dar nu sunt, în fond, decât nişte tragici măscărici; nu-i sufăr nici pe ei, pe aceşti speculanţi de ultimă oră întru idealism, pe antisemiţi, care azi îşi dau ochii peste cap într-un mod creştino-ariano-cinstit şi, abuzând de cel mai ieftin mijloc agitatoric, atitudinea morală, abuz ce-ţi pune răbdarea la grea-ncercare, caută să aţâţe toate elementele de genul vită cornută ale poporului (– faptul că nici un fel de aiureli năucitoare nu rămân fără de succes în Germania de astăzi este în legătură cu pustiirea, încet-încet de netăgăduit şi deja evidentă, a spiritului german, a cărei cauză eu o caut într-o alimentaţie absolut excesivă cu ziare, politică, bere şi muzică wagneriană, punând la socoteală şi ceea ce constituie premisa acestei diete : o dată, strangularea şi vanitatea naţională, puternicul, dar îngustul principiu "Deutschland, Deutschland über Alles", apoi însă paralysis agitans** a "ideilor moderne"). Europa este azi bogată şi inventivă cu precădere în excitante, s-ar zice că nimic nu i-ar fi mai de trebuinţă ca stimulentele şi rachiurile : de unde şi imensa contrafacere a idealurilor, aceste palinci ale spiritului, de unde pretutindeni şi atmosfera respingătoare, duhnitoare, mincinoasă, pseudoalcoolică. Mi-ar plăcea să ştiu câte încărcături navale de idealism falsificat, de costume eroice şi de tinicheaua zornăitoare a vorbelor mari, câte tone de simpatie spirtoasă îndulcită cu zahăr (firma : la religion de la souffrance***), câte proteze de "nobilă indignare" în ajutorul celor cu platfus la spirit, câţi comedianţi ai idealului moral creştin ar trebui să se exporte azi din Europa ca aerul ei să miroasă iar mai igienic... Evident, luând în consideraţie această supraproducţie, se

---

** În gr. în text : "rânjetul". (n.t.)*
*** În lat. în text : "paralizia care scutură" [boala lui Parkinson]. (n.t.)*
**** În fr. în text : "religia suferinţei" (v. şi nota * de la p. 27). (n.t.)*

deschide o nouă posibilitate de *comerț*, evident, se poate face un nou "gheşeft" cu micii idoli ai idealului şi cu "idealiştii" care țin de asta – să nu ignorăm această oportunitate! Cine are destul curaj pentru asta? – e *la-ndemâna* noastră să "idealizăm" întregul pământ!... Dar ce vorbesc eu de curaj: aici e nevoie de un singur lucru, chiar de mână, de o mână imparțială, foarte imparțială...

27

– Gata! Gata! Să lăsăm aceste curiozități şi complexități ale celui mai modern spirit care-ți provoacă atât râsul, cât şi indispoziția: tocmai problema *noastră* se poate dispensa de ele, problema *semnificației* idealului ascetic, – ce are ea de-a face cu ziua de ieri şi de azi? De lucrurile acelea urmează a mă ocupa mai temeinic şi mai scrupulos în alt context (sub titlul "Despre istoria nihilismului european"; fac referiri, pentru aceasta, la o lucrare pe care o pregătesc: **Voința de putere**, *Încercare de reevaluare a tuturor valorilor*). Singurul lucru la care țin foarte mult să fie specificat aici este următorul: idealul ascetic continuă să aibă, chiar şi în sfera cea mai intelectuală, deocamdată doar un singur tip de adevărați duşmani şi *păgubitori*: ei sunt comedianții acestui ideal, – căci trezesc suspiciune. Peste tot, de altfel, unde spiritul lucrează astăzi riguros, puternic şi fără apucături de calpuzan, el se lipseşte în general de ideal –expresia populară pentru această abstinență este "ateism"–: *cu excepția voinței sale de adevăr*. Această voință însă, acest *rest* de ideal, este, dacă mă veți crede, însuşi idealul respectiv în cea mai strictă, mai spirituală formulare, absolut ezoteric, despuiat de orice platoşă, prin urmare, nu atât restul, cât *miezul* său. Ateismul necondiționat, real (– şi numai aerul *său* îl respirăm noi, oamenii mai cerebrali ai acestei ere!), *nu* se află, aşadar, în contrast cu acel ideal, aşa cum lasă impresia; mai degrabă, el nu-i decât una dintre ultimele lui faze evolutive, una dintre formele silogistice şi consecințele lui logice interne, – este *catastrofa* inspirând considerație a unei educații de două mii de ani pentru adevăr, care sfârşeşte prin a-şi interzice *minciuna credinței în Dumnezeu*. (Acelaşi curs evolutiv în India, absolut independent şi, de aceea, demonstrând ceva; acelaşi ideal obligând la aceeaşi concluzie; punctul decisiv, cu cinci veacuri înaintea erei europene, atins o dată cu Buddha, mai precis: deja o dată cu filozofia Sankhyam, aceasta popularizată apoi de Buddha şi transformată în religie.) *Ce*, întrebându-ne cu toată rigoarea, l-a *învins*, de fapt, pe Dumnezeul creştin? Răspunsul se află în "ştiința veselă" a mea, p. 290:

"moralitatea creștină însăși, noțiunea, considerată din ce în ce mai riguros, a veridicității, rafinamentul de duhovnic al conștiinței creștine, traduse și sublimate în conștiință științifică, în curăție intelectuală cu orice preț. A vedea natura ca și când ar fi o dovadă a bunătății și a protecției unui dumnezeu; a interpreta istoria spre cinstirea unei rațiuni divine, ca mărturie constantă a unei ordini morale universale și a unor finalități morale; a tălmăci propriile trăiri așa cum le-au tălmăcit oamenii evlavioși destulă vreme, ca și când totul ar fi providență, totul călăuzire, totul conceput și menit de dragul mântuirii sufletului : toate acestea au trecut de-acum, au conștiința *împotriva* lor, sunt considerate de toate conștiințele mai subtile ca indecente, necinstite, ca fabulație, feminitate, slăbiciune, lașitate, – dacă suntem prin ceva chiar *buni europeni* și moștenitori ai celei mai lungi și mai curajoase constrângeri de sine a Europei, atunci prin această rigoare suntem"... Toate lucrurile mari pier prin ele însele, printr-un act de autosuspendare : așa o vrea legea vieții, legea *necesarei* "constrângeri de sine" din esența vieții, – în cele din urmă, în legiuitorul însuși izbucnește-ntotdeauna strigătul : "patere legem, quam ipse tulisti"*. În același fel a pierit creștinismul *ca dogmă* de propria lui morală; în același fel trebuie să mai piară acum și creștinismul *ca morală*, – suntem în pragul *acestui* eveniment. După ce veridicitatea creștină a tras concluzie după concluzie, sfârșește prin a-și trage *concluzia cea mai drastică*, aceea *împotriva* ei înseși; aceasta însă va avea loc atunci când își va pune întrebarea‹:›** "*Ce-nseamnă orice voință de adevăr?*"... Și aici ating iarăși problema mea, problema noastră, prietenilor *necunoscuți* (– căci încă n-am *cunoștință* de nici un prieten) : ce sens ar avea întreaga *noastră* ființă dacă nu acela ca respectiva voință de adevăr să fi devenit în noi conștientă de sine însăși *ca problemă?*... De această conștientizare de sine a voinței de adevăr o să *piară* în viitor – nu-i nici o-ndoială în această privință – morala : acel mare spectacol într-o sută de acte, care este rezervat următoarelor două veacuri ale Europei, cel mai cutremurător, cel mai discutabil și poate și cel mai plin de nădejdi dintre toate spectacolele...

28

Dacă excludem idealul ascetic : atunci omul, *animalul* om n-a avut până acum nici un ideal. Existența sa pe pământ n-a implicat nici un țel : "la ce bun oare omul ?" – era o-ntrebare fără de răspuns; lipsea *voința*

---

* *În lat. în text: "îndură legea pe care tu însuți ai propus-o". (n.t.)*

** *Întregirea noastră. (n.t.)*

pentru om şi pământ; îndărătul fiecărui mare destin uman răsuna ca refren un şi mai mare "zadarnic!" Tocmai *asta* înseamnă idealul ascetic: că *lipsea* ceva, că un *vid* enorm înconjura omul, – el nu ştia să se legitimeze, să se explice, să se afirme pe el însuşi, *pătimea* de problema rostului său. Pătimea şi altfel, era, în fond, un animal *bolnăvicios*: dar *nu* pătimirea însăşi era problema lui, ci faptul că strigătul întrebării "*la ce bun* să pătimeşti?" rămânea fără de răspuns. Omul, animalul cel mai viteaz şi mai învăţat să pătimească, *nu* neagă în sine pătimirea: o *vrea*, o urmăreşte chiar, presupunând că i se arată *noima* ei, un *scop* al pătimirii. Absurditatea pătimirii, *nu* pătimirea, a fost blestemul ce se aşternea până acum asupra omenirii, – *iar idealul ascetic îi oferea un sens!* Era până acum singurul sens; orice sens e mai bun decât nici un sens; idealul ascetic era, din orice considerent, acel "*faute de mieux*" par excellence* care exista până azi. Prin el, pătimirea *căpăta o explicaţie*; golul enorm părea umplut; uşa se-nchidea-n faţa oricărui nihilism sinucigaş. Explicaţia – nu-i nici o-ndoială – comporta o nouă pătimire, mai profundă, mai lăuntrică, mai otrăvitoare, mai sfredelitoare în viaţă: ea judeca orice pătimire din perspectiva *vinii*... Dar cu toate acestea – omul era *salvat* în acest mod, avea un *rost*, nu mai era de-aici încolo ca o frunză-n vânt, ca o minge a absurdităţii, a "fără-de-rost"-ului, de-acum putea *voi* ceva – şi-n primul rând indiferent încotro, în ce scop, cu ce mijloace voia: *voinţa însăşi era salvată.* Nu putem nicidecum să ascundem de noi *ce* exprimă, de fapt, acea întreagă vrere care şi-a dobândit direcţia de la idealul ascetic: această ură faţă de omenesc, mai mult, faţă de animalic, şi mai mult, faţă de material, această groază de simţuri, de raţiunea însăşi, această teamă de fericire şi de frumuseţe, această aspiraţie de a evada din orice aparenţă, schimbare, devenire, moarte, dorinţă, aspiraţia însăşi – toate acestea-nseamnă, haideţi s-avem curajul de-a ne da seama de asta, o *voinţă de nimic*, o lehamite de viaţă, o împotrivire la cele mai axiomatice premise ale vieţii, dar sunt şi rămân o *voinţă*!... Şi, pentru a repeta-n încheiere ce-am spus la-nceput: mai bine va voi omul chiar *nimicul* decât să *nu* vrea...

---

* *În fr. în text: "«din lipsă de altceva mai bun» prin excelenţă". (n.t.)*

Note și comentarii

Dincolo de bine și de rău

Într-o prefață din vara/ toamna lui 1886 la un al doilea volum din *Dincolo de bine și de rău*, care nu s-a realizat (prefața a fost utilizată ulterior pentru prefața de la MA II), N prezintă exact locul pe care-l deține *Dincolo de bine și de rău* între scrierile sale: "Ceea ce-i servește ca bază, gânduri, prime însemnări și schițări de tot felul, aparține trecutului meu: adică acelei epoci enigmatice în care a luat naștere 'A ș a g r ă i t - a Z a r a t h u s t r a': de dragul acestei coincidențe, ar fi deja cazul să trasez niște orientări folositoare pentru înțelegerea sus-numitei opere g r e u d e î n ț e l e s. Îndeosebi, evident, pentru înțelegerea nașterii sale: prin care ea prezintă oarecare importanță. Pe vremea aceea, atare gânduri îmi serveau fie pentru recreere, fie ca autointerogare și autojustificare în toiul unei cutezanțe fără limită de-ndrăzneață și responsabilă: măcar de ne-am putea servi de cartea rezultată din ele într-un scop asemănător! Sau și ca de-o potecă tare-ntortocheată care te-ademenește pe nesimțite, mereu și mereu, spre acel teren periculos și vulcanic din care a țâșnit sus-citata evanghelie Zarathustra. Cu toate că acest 'Preludiu al unei filozofii a viitorului' nu este și nu trebuie să fie un comentariu la cuvântările lui Zarathustra, el este totuși, poate, un fel de glosar provizoriu în care apar pe alocuri și sunt spuse pe nume cele mai importante inovații conceptuale și axiologice ale acelei cărți – un eveniment fără model, fără exemplu, fără analogie în toată literatura."

Cronologic privind lucrurile, cel mai vechi strat al cărții *Dincolo de bine și de rău* coboară până în vremea de dinaintea publicării *Științei vesele*, căci unele aforisme au fost recuperate de N din caietele M III 1 și M III 4a (primăvara / toamna lui 1881). "Sentințele și interludiile" provin din culegerile Z I 1 și Z I 2, așadar din vremea imediat anterioară genezei lui Za I (din toamna lui 1882 până în iarna lui 1882/83), alte aforisme – din M III 4b (primăvara / vara lui 1883, cu puțin înainte de redactarea lui Za II). Și însemnări din caietele W I 1 și W I 2 (din primăvara până în toamna lui 1884) au fost utilizate pentru *Dincolo de bine și de rău.* Pe lângă multe proiecte din anul 1885 (după apariția lui Za IV), o deosebită însemnătate dobândește plănuita nouă ediție a lui MA (N voia să răscumpere și să distrugă exemplarele încă disponibile ale acestei opere; v. scrisoarea către Gast din 24 ianuarie 1886). Eșuarea acestei încercări i-a dat lui N impulsul de a elabora o nouă lucrare, *Dincolo de bine și de rău*, al cărei manuscris pentru tipar l-a terminat în iarna lui 1885/86, folosind, pe lângă numitele caiete anterioare, și pe cele din anul 1885: W I 3, W I 4, W I 5, W I 6, W I 7, ca și carnetele N VII 1, N VII 2, N VII 3 (în mai mică parte) și foile detașate ale mapei (Mp) XVI 1. Că

Dincolo de bine şi de rău nu s-a desprins din materialul aşa-numitei *Voinţe de putere* reiese din istoricul acestei geneze. A fost într-adevăr o pregătire, un "preludiu" la ceva ce încă urma să vie şi – cel puţin ca *Voinţă de putere* – nu venea (v. cu privire la aceasta prezentarea de la începutul comentariului la volumul 6*). Tipărirea a durat de la sfârşitul lui mai până în august 1886. Corecturile (nepăstrate) le-au citit împreună N şi Peter Gast. *Jenseits von Gut und Böse. Vorspiel einer Philosophie der Zukunft* [*Dincolo de bine şi de rău. Preludiu al unei filozofii a viitorului*], Leipzig, 1886, Tipografia şi Editura lui C. G. Naumann (= JGB), a apărut pe propriile speze ale lui N. Pe lângă manuscrisele menţionate, s-a păstrat şi manuscrisul autograf pentru tipar, ca şi un exemplar de lucru cu intervenţiile lui N.

Cu privire la titlu, cf. KSA 11, 25 [238. 490. 500]; 26 [426]; 34 [1]; 35 [84]; 36 [1. 6]; 40 [45. 48]; 41 [1]

Prefaţă. *Cf. KSA 11, 35 [35]; 38 [3]* *N.T.:* **9** *2:* adevărul... femeie] *cf. KSA 13, 20 [48], 557 (vol. 1, 182); v. şi FWP* Im Süden, *ultimele trei versuri (vol. 1, 73; vol. 4, 453)* **10** *8-9:* platonism pentru "popor"] *din* platonism vulgarizat *Dm 17-21:* Dar... ţintă .....] *din* Drept criză l-a perceput, de exemplu, Pascal: din teribila încordare a spiritului şi-a inventat acest om, cel mai profund al epocii moderne, acel soi ucigător de râs cu care el i-a ridiculizat de moarte pe iezuiţii de-atunci. Poate că nu i-a lipsit altceva decât sănătate şi un deceniu de viaţă în plus – sau, exprimându-ne în termeni morali, un cer sudic în locul păturii de nori de la Port-Royal – ca să-şi ridiculizeze de moarte propriul creştinism. – *Dm*

1. *Vs (prima versiune în W I 7):* Dorinţa de adevăr, care m-a condus pe căi nu lipsite de primejdii, mi-a pus când şi când în gură aceeaşi întrebare, cea mai dicutabilă dintre toate: cel mai mult am stat în faţa întrebării privitoare la cauzele ascunse ale acestei dorinţe, dar m-am oprit, în sfârşit, la întrebarea privitoare la valoarea acelei dorinţe. Problema veridicităţii s-a iţit înainte-mi: dac-ar trebui luată-n serios părerea mea că această problemă a fost pusă, văzută, riscată acuma prima oară? *alt Vs (W I 5):* Alea iacta est.** – "Voinţa de adevăr", care mă va îndemna încă la multe riscuri, – ce-ntrebări ciudate nu mi-a pus ea [, ce-ntrebări grave, discutabile! Ce mare mirare că sfârşesc prin a mă perpeli neîncrezător şi, la rându-mi, învăţ şi eu de la sfinxul acesta să-ntreb? Cine e, de fapt, acela care mă-ntreabă aici?]! Ce-ntrebări grave, bizare, discutabile! O lungă istorie: ce mare mirare că sfârşesc prin a ajunge neîncrezător în această privinţă, prin a-mi pierde răbdarea şi a mă perpeli nerăbdător! Că şi eu, la rându-mi, învăţ să-ntreb în faţa acestui sfinx? Cine e, de fapt, acela care îmi pune-ntrebări aici? Ce parte din mine "se preocupă", de fapt, "de adevăr"?

2. **11** *33:* altundeva!"] altundeva! Şi mai răspicat spus: lucruri şi stări de cel mai înalt rang nici nu pot lua naştere, – devenirea ar fi nedemnă de ele, ele sunt numai [ceea ce fiinţează], şi numai Dumnezeu este – ele sunt Dumnezeu." *Vs*

---

* *Volumul 7 al ed. rom. (n.t.).*

** *În lat. în tex: "Zarul a fost aruncat." (cuvinte atribuite de Suetonius lui Cezar la trecerea Rubiconului, cf. E. şi L.-G. Munteanu, op. cit., s.v.). (n.t.).*

(W I 7) *25:* lucrurilor... dezinteresate] adevărului, veridicității, actului numit dezinteresat, "liniştii mării" din contemplația artistică *Vs (W I 5)* **12** *21-22:* Şi... noi.] *(1)* În sfârşit, ar fi cu putință chiar – şi eu [am, de asemenea, această credință] mai cred, de asemenea, în asta! – ca valoarea, atâta câtă este în acele lucruri slăvite în primul rând, să existe exclusiv prin faptul că ele, în fond şi privite fără nici o îngăduință, nu sunt altceva decât tocmai acele aparent contradictorii lucruri [pe a căror faimă au mizat atât de jalnic metafizicienii de până acum – şi a căror onoare încă n-a fost "salvată" de nimeni] şi stări. Dar cine are curajul să privească aceste "adevăruri" fără văl? Poate există şi față de asemenea probleme şi posibilități o neprihănire consimțită. – *(2)* este crezul meu! Poate [lucrurile stau cu mult mai rău] trebuie să ne urnim suspiciunea cu un pas mai departe – şi eu am făcut-o –: Căci ar mai fi cu putință chiar ca echivalentul valorii acelor lucruri bune şi venerate să-l aibă exclusiv prin faptul că ele însele sunt în chip înşelător înrudite, înrudite de-aproape – poate nu numai înrudite? – cu acele lucruri proaste, aparent contrare. *(a)* Dar cine are [chef] de gând să se sinchisească de astfel de "poate"! Contravine bunului-gust, în primul rând virtuții, când adevărul începe să devină scandalos în asemenea grad, când adevărul îşi smulge vălurile în asemenea grad şi-şi tăgăduieşte orice frumoasă pudoare: nu-i de sugerat aici prudență față de o asemenea muiere? *(b)* Poate! Dar cine-i dispus să se sinchisească de aceşti periculoşi "poate"! Asta contravine bunului-gust, îmi spuneți, contravine şi [virtuții înseşi] [neprihănirii] virtuții. Când adevărul începe să devină scandalos în asemenea grad, când această muiere fără scrupule purcede să-şi lepede vălurile până-ntr-această măsură şi să-şi tăgăduiască orice [frumoasă] pudoare: dispară, dispară această seducătoare! N-are decât să-şi urmeze de-acum încolo propria cale! Față de o atare muiere nici nu poți fi destul de prudent! "Şi mai curând, îmi spuneți făcându-mi cu ochiul, ne-am putea plimba cu o eroare modestă şi ruşinoasă, cu o m i n c i u n i c ă amabilă – – "*Vs (W I 5)*

3. **13** *4-6:* un... lucrurilor"...] în virtutea cărora voința de putere i m p u n e un anumit fel de ființe (aceste ființe, mai presus de orice, trebuie să vadă cu uşurință, de-aproape, exact, rațional, deci din principiu în p e r s p e c t i v ă l o g i c ă –) *Vs*

4. *8:* judecăți] *din* noțiuni *Rs* *12:* judecățile] *din* noțiunile *Rs* false] false, adică cele mai vechi *Rs* *N.T.: 19:* sentimente ale valorii] *cf. M 148, vol. 4, 99, 10; KSA 11, 27 [28], 283; KSA 12, 10 [23],468*

5. *Prima versiune în Vs (N VII 2) (o redăm după KGW IX 2, 13, 2-28, n.t.):* Ceea ce m-a făcut neîncrezător față de filoz‹ofi› n-a fost faptul că am priceput cât de frecvent ş‹i› de uşor o nimeresc ei pe-alături ş‹i› se rătăcesc, ci faptul că n-am găsit nicăieri la ei suficientă onestitate: se prezintă, fără excepție, ca şi când şi-ar fi descoperit ş‹i› dobândit un lucru prin dialectică, în timp ce, în fond, o teză anticipată este apărată de ei printr-un fel de dovadă: ei sunt susținători ai prejudecăților lor ş‹i› nu sunt suficient de oneşti să recunoască asta şi s-o anunțe dinainte. Tartuferia bătrânului Kant, pe când îşi căuta drumurile insidioase înspre "imperativul categ‹oric›", te face să zâmbeşti. Sau chiar aspectul matemat‹ic›

prin care Spinoza ‹a dat› dorinţelor sale arzătoare un caracter de fortăreaţă, ceva ce trebuie să intimideze agresorul într-un mod invincibil.

6. *Cf. KSA 10, 3 [1] 79; N către Lou von Salomé, după toate probabilităţile în 16 sept. 1882 Prima versiune în M III 4:* M-am obişnuit să consider marile filozofii drept a u t o c o n f e s i u n i i n v o l u n t a r e ale autorilor lor: şi, la rândul ei, partea morală drept germenele zămislitor al întregii filozofii, aşa încât geneza celor mai singulare teze metafizice trebuie căutată în anumite intenţii din domeniul moralei. Eu nu cred într-un instinct al cunoaşterii, ci în instincte care se folosesc de cunoaştere ca de un instrument. Şi cine enumeră instinctele îşi va da seama că ele au practicat odată toate filozofia şi ar dori bucuros să se afirme ca scopuri ultime ale existenţei. – În cazul "învăţaţilor", lucrurile stau altfel: aici, gândirea este adeseori realmente o maşinuţă care trudeşte fără ca întregul sistem de instincte al omului să ia parte la aceasta –: i n t e r e s e l e intrinseci se află, de obicei, din această pricină, în cea mai mare parte altundeva, aşa cum este cazul la toţi oamenii care au o profesie: bunăoară, în familie sau în stat etc. sau în câştigarea de bani. Întâmplarea decide în care loc al ştiinţei sunt plasaţi asemenea oameni: dacă iese din asta un bun filolog sau chimist – n u e s t e m a r c a n t pentru om. Din contră, filozofiile nu sunt a b s o l u t n i m i c i m p e r s o n a l, iar morala este îndeosebi personală, şi anume o mărturie despre c e i e r a r h i e a i n s t i n c t e l o r există în filozof. *N.T.:* **14** *34*-**15** *4:* în... aceasta.] *cf. Za II, 92, 20-24; 124, 4-5*

7. **20** *10:* Epicur] *ed. Arrighetti, frag. 93, 18-19 (cf. Diog. Laert. X, 8 şi nota ed. rom. 1963 referitoare la cei doi Dionysos, tatăl şi fiul, tirani ai Siracuzei, la curtea cărora Platon a călătorit de trei ori fără să-şi poată realiza intenţiile politice pe care le urmărea, n.t.)*

8. *Cf. KSA 11, 26 [466] 3-4*] *citate la G. Chr. Lichtenberg, Vermischte Schriften, 5, 327*

9. *Prima versiune în N VII 1 (redăm după KGW IX 1, 25, 10-36, n.t.):* "Conform naturii" să trăieşti? O stoicilor, ce nobilă fabulaţie! Închipuiţi-vă o făptură risipitoare, indiferentă, fără finalităţi, fără îndurare, fertilă şi sterilă, închipuiţi-vă indiferenţa însăşi – cum a ţ i p u t e a t r ă i conform acestei indiferenţe! Să trăieşti – nu-i oare lucrul acesta să vrei a fi a l t f e l decât este această natură? Şi să trăieşti conform vieţii? Cum de n u aţi fi în stare să vă conformaţi? fără a face din asta un principiu! De fapt, voi vă modelaţi natura după chipul făpturii v o a s t r e! Şi apoi aţi vrea să vă modelaţi p e v o i după acest c h i p a l c h i p u l u i v o s t r u! Este valabil şi împotriva lui Goethe, a lui Taine etc.

10. **17** *10:* oricât... virtuţi] *din* căci este vorba de moarte şi pieire peste tot unde ne facem, în felul acesta, din virtute un exces *Dm 27:* filozofaştri ai realităţii] *aluzie la Eugen Dühring 29-30:* prezent: instinctul] prezent [: toţi aceşti Kant şi Schelling, Hegel şi Schopenhauer şi ceea ce a lăstărit din ei]: instinctul *Dm*

11. *Cf. KSA 11, 25 [303]; 26 [412]; 30 [10]; 34 [62. 79. 82. 185]; 38 [7] Prima versiune în N VII 1 (reproducem după KGW IX 1, 149, 2-150, 8, n.t.):* "Cum sunt a priori cu putinţă judecăţile sintet‹ice›?" – Printr-o virtute, adică să răspunzi ‹:› "ele sunt cu putinţă, ele există, noi putem face asta.‹"› Dar întrebarea privea pe acest "cum?" Deci Kant constată un fapt, "c ă ", dar cu asta n-avem o explicaţie.

În cele din urmă, "virtutea" este o forță ipotetică, o presupunere de felul acelei vis somnifica* din opiu. Concepția mea: că toate ideile, ‹cum ar fi› "cauzalitate, necondiționatul, sufletul, ființa, materia, spiritul ‹"› – – – noțiunile au luat naştere într-un mod prost din punct de vedere logic, adică, aşa cum etimologia ne lasă posibilitatea să recunoaştem, o singură caracteristică ar servi drept semn al unor lucruri asemănătoare. A s e m ă n a r e a , o dată cu ascuțirea simțurilor ş‹i› a atenției, treptat-treptat a fost mai rar recunoscută: şi, pentru caracterizarea dinăuntru a unui lucru, spiritul a dat târcoale unei serii de semne distinctive, de semne de recunoaştere: prin aceasta a î n h ă ț a t lucrul, l-a cup r i n s . e o cuprindere ş‹i› o înhățare în treaba aceasta. *(cf. KSA 11, 38 [14])* *N.T.: cu privire la importanța "semnelor" în gândirea lui N, cf. Werner Stegmaier, Nietzsches Zeichen, NS, 29, 2000, 41-69; din JGB, autorul are în vedere şi paragrafele 21, 27, 32, 40, 187, 196, 211, 268, 290, iar din GM II – 12* *N.T.:* **18** *10:* Cum... sintetice?] *cf. KGW IX 1, 65, 20-22; 77, 2-4; 96, 30-32; 155, 2-4* *N.T.:* **18** *31*-**19** *4*] *cf. KGW IX 1, 65, 23-24; 96, 33-34; 143, 30-34; 155, 4-6*

12. *Cf. KSA 11, 25 [21]; 26 [302. 410. 432]* **19** *28-29:* polonezului Boscovich] *Ruggiero Giuseppe Boscovich (Bošković) (1711-1787) nu era polonez, ci dalmațian; N a citit de el, la Basel (1873): Philosophiae naturalis Theoria redacta ad unicam legem virium in natura existentium, Viennae 1769 (figurează pe lista cărților împrumutate de N în perioada 1869-1879 de la biblioteca Universității din Basel, publicată de Luca Crescenzi în NS, 23, 1994, 388-442, n.t.)* *N.T.: cf. şi Greg Whitlock: Roger Boscovich, Benedict de Spinoza and Friedrich Nietzsche: The Untold Story, în NS, 25, 1996, 200-220*

13. *N.T.:* **20** *25-29:* Fiziologii... acesteia.] *reminiscență din William H. Rolph, Biologische Probleme, zugleich als Versuch zur Entwicklung einer rationellen Ethik, Leipzig: Engelmann, 1884, p. 72-97, BN; cf. şi FW 349, vol. 4, 411, 28-32; 412, 10-14; GD, KSA 6, 120, 19-25; KSA 11, 26 [369], 247, 16-25; KSA 12, 7 [44], 309, 13-18 (apud Greg Moore, NS, 27, 1998, 537-540)*

14. **21** *15:* Platon] *Legile 689 a-b*

15. *Vs:* Ca să practicăm fiziologia, e nevoie să credem că organele senzoriale nu sunt numai fenomene: în calitatea lor, ele n-ar putea fi nicidecum cauze. Deci: senzualismul ca ipoteză normativă: aşa cum o avem în viață. Nici un om nu consideră un biftec drept un fenomen.

16. *N.T.: Întregul paragraf este un exemplu de apoziopeză (aposiopesis), figură ce caracterizează retorica lui Luther (cf. David B. Allison, A Diet of Worms. Aposiopetic Rhetoric in* Beyond Good and Evil, *în NS, 19, 1990, 43-58)* **22** *32:* dar... adevărul?"] *adaos în Dm*

17. *36:* un... "eu"] *cf. Schopenhauer, Parerga 2, 54; dar şi J.-J. Rousseau, Confessions, Cartea a 4-a: "Les idées viennent quand il leur plaît, non quand il me plaît."***

18. *Cf. KSA 10, 4 [72]; 5 [1] 24; 12 [1] 156*

---

* *În lat. în text: "putere care provoacă somnul". (n.t.)*

** *În fr. în text: "Ideile vin când le place lor, nu când îmi place mie." (n.t.)*

19. *N.T.: cf. Za II, 83, 29-32* *N.T.:* **24** *27:* supus altei voinţe] *cf. Za III, 162, 38-39; 197, 12; KSA 9, 662, 24-25* *N.T.:* **25** *2:* structură... suflete] *cf. supra 27, 17* *17-21:* , cum... "viaţă". –] *din* unei structuri sociale de instincte şi afecte: ierte-mi-se inovaţia în terminologia filozofică, pentru că în această privinţă "voinţa" însăşi este luată la mine în consideraţie ca un fenomen moral. *Dm*

21. *N.T.:* **26** *5 sq (despre* "libertatea voinţei"*)] cf. a doua notă finală la GM II 12* *18-19:* conform... efect"] *din* pozitiviştii nefiind excluşi *Dm* *N.T.: 26:* "lume de semne"] *cf. W. Stegmaier, Nietzsches Zeichen, NS, 29, 2000, 54* *29-30:* de-acum... lipse] *din* un semn al propriei slăbiciuni *Dm* **27** *4-6:* Şi... s ă u .] *din* – Şi, spunând-o încă o dată: noţiunea de "responsabilitate" nu se extinde la "în sinele" lucrurilor – aceasta, în general, nici o noţiune n-o poate face *Dm* *N.T.: 2-6:* Aceştia... său.] *cf. Paul Bourget, Un crime d'amour, Alphonse Lemerre, Editeur Paris 1886, p. 298-299 (apud G. Campioni, NS, 19, 1990, 531)*

23. **28** *7-10:* Autoritatea... cu] *din* Domeniul prejudecăţilor morale a crescut viguros în oameni, mult mai adânc decât au putut visa până acum psihologii: fără a mai vorbi de naivii à la* Hobbes, care – – – *Rs*

24. *Cf. KSA 9, 15 [1]*

25. *N.T.:* **30** *18-19:* îndelung... hăituiţi] *cf. Za IV, 249, 23-27; KSA 13, 20 [6] (vol. 1, 176)* *23-24:* la... el] este un semn sigur că cineva n-are stofă de filozof *Dm*

26. *Vs (W I 4):* D e s p r e î n v i n g e r e a s c â r b e i . – Omul superior, omul de excepţie trebuie, dacă este altminteri menit pentru cunoaştere în accepţiune măreaţă, să consimtă la studiul regulei, am în vedere studierea omului o b i ş n u i t : în care caz, fireşte, treaba n-o să meargă fără oarecare scârbă. Studierea aceasta este dificilă şi complicată, fiindcă o‹mul› obişnuit se-nveleşte în palavre şi vorbe frumoase; este, aşadar, o descoperire de prim ordin dacă cel ce caută dă peste un asemenea om ce recunoaşte pur şi simplu în el însuşi animalul, trivialitatea sau regula şi, în paralel, are acel grad de spiritualitate şi de disponibilitate care-l constrânge să vorbească cinic despre sine şi despre cei de seama lui şi să se tăvălească oarecum în propriile excremente: căci cinismul este unica formă în care sufletele de rând frizează ceea ce este sinceritate şi onestitate. Destul; pentru omul superior, orice formă de cinism necioplit este un obiect în faţa căruia trebuie să înveţe şi să-şi caşte urechile; ba chiar să-şi dorească noroc ori de câte ori satirul neserios şi măscăriciul încep să vorbească. Există chiar cazuri care aproape o să-l fascineze: un astfel de caz este Petroniu, la fel, în veacul trecut, abatele Galiani; căci aici "spiritul", chiar "geniul" se leagă de maimuţă. Se-ntâmplă chiar mai frecvent ca "mintea ‹destinată› ştiinţei" să fie altoită pe un trup de maimuţă, iar o inteligenţă de excepţie – pe regula unui suflet comun: – această combinaţie se-ntâlneşte printre medici nu arareori. Şi oriunde vorbeşte cineva despre om fără indignare, ci naiv, ca despre o fiinţă împinsă de vanitate, pofte sexuale şi grijile existenţei şi de nimic altceva, acolo omul superior trebuie să asculte cu sârg: pe scurt, peste tot unde cinismul vorbeşte fără

**În fr. în text. (n.t.).*

revoltă: – căci cinismul revoltat şi cel ce se sfâşie şi se sfârtecă mereu pe sine însuşi sau "lumea" sau pe Dumnezeu sau societatea, cu propriii lui colţi, este deja de obârşie superioară şi mai deosebită – ca un animal care s u f e r ă de animalitate. *N.T.:* abatele Galiani] *Ferdinando Galiani (1728-1787), diplomat italian şi expert în economie politică, autorul unor Lettres à Madame d' Epinay, BN (v. infra)*

27. *Cf. KSA 12, 1 [182]; 3 [18]:* gangasrotogati "curgând ca fluviul Gange" = presto / kurmagati "despre mersul broaştei ţestoase" = lento / mandeikagati "despre mersul broaştei" = staccato *Vs:* este greu să mă-nţeleagă; şi aş fi nebun [şi mi-am propus] dacă n-aş da prietenilor mei vreun teren de joc pentru răstălmăcire şi ‹n-aş fi› de pe-acum recunoscător şi pentru bunăvoinţa de interpretare cu oarece fineţe *N.T.: Cf. FW 381; JGB 290; GM* Prefaţă 1; *EH* Cuvânt înainte 1 *(cf. şi W. Stegmaier, Nietzsches Zeichen, NS, 29, 2000, 42 sq.)*

28. *Cf. KSA 11, 34 [102] N.T.:* **33** *8:* Bayle] *Pierre Bayle (1647-1706), filozof sceptic francez N.T.: 25-30:* habar... Aristofan?] *cf. KGW IX 2, 91, 34*

29. **34** *4-6:* cum... conştiinţei] *din* şi chiar dacă nici unul nu ştie cum deraiază el, cum degenerează, cum se face ţăndări, cum se sparge – – – *Dm 6-9:* Admiţând... oamenilor!] *din* el însuşi vede aceste lucruri şi tot nu simte nevoia de spectatori, nici măcar să mai revină la mila oamenilor. *Dm*

30. *Cf. KSA 11, 40 [66] Vs (W I 5), prima versiune:* Supremele noastre intuiţii trebuie fatalmente – şi moralmente – să sune ca nişte nelegiuiri, dacă ajung, pe căi inadmisibile, la urechile acelora care nu sunt înzestraţi şi predestinaţi pentru asta. "Exotericul" şi "ezotericul", aşa cum se făcea odinioară distincţia între ele în mediul filozofilor, printre indieni, ca şi printre greci şi musulmani, pe scurt, peste tot unde se credea într-o ierarhie a oamenilor, iar nu în "egalitatea în faţa lui Dumnezeu" –: se deosebeau nu numai ca un "văzut-din-afară" şi un "văzut-dinăuntru", ci mai degrabă ca "văzut-de-jos-în-sus" ori – d e s u s î n j o s! Ceea ce serveşte de hrană sau de înviorare unei specii superioare trebuie să fie aproape otravă pentru o specie foarte diferită şi mai profundă. Invers, virtuţile omului de rând, transpuse într-un filozof, ar însemna vicii şi pete; şi, dacă se îmbolnăveşte odată şi se pierde pe sine însuşi în cazul acesta, el bagă bine de seamă cum se a p r o p i e în evaluările sale maladive de oamenii simpli şi de virtuţile lor. Există şi cărţi care sunt ambigue pentru suflet şi sănătate, după cum se folosesc de ele sufletul inferior, sănătatea inferioară sau cea superioară. Ceea ce este pentru oamenii simpli evanghelie, fortifiant, cea mai bună consolare este cu neputinţă să fie la fel pentru cei ce au vederi înaintate. Mirosul oamenilor simpli e lipsit de cărţile cele mai renumite. Unde se închină "mulţimea", acolo pute. Să nu te duci la biserică, dacă vrei să respiri un aer c u r a t: dar nu oricine are dreptul la "aer curat". *35-37:* e... c u r a t] cel mai îndărătnic dintre toate mirosurile e lipit de ele. Unde mănâncă şi bea mulţimea, chiar unde se închină, acolo pute: iar aceasta nu este o obiecţie nici faţă de alimentele sale, ‹nici› faţă de închinarea sa. Să nu te duci, de exemplu, la biserică, dacă vrei să respiri un aer c u r a t: dar există puţini care au un drept la "aer curat": cei ce n-ar pieri de aerul curat. Aceasta ca apărare de bănuiala că aş vrea să-i invit pe "liber-cugetători" în grădinile mele *Vs*

31. *Cf. KSA 11, 41 [2] 1*

32. *Titlu în Rs:* M o r a l a c a p r e j u d e c a t ă *Vs la sfârşit, cu creionul:* epoca p o s t - m o r a l ă *Prima versiune în Vs (redăm după KGW IX 2, 102, 2-38; 101, 16-20; n.t.)*: În cea mai lungă eră a istoriei omen‹eşti›, valoarea unui act era măsurată după urmările lui; ea se adăuga, aşadar, cam cum şi astăzi excelarea şi dezonoarea care-l atinge pe un chinez are o forţă retroactivă pentru părinţii lui. În ultimele sute de ani, fireşte, s-a convenit în unele zone mari ale pământului să se estimeze valoarea sau lipsa de valoare – după intenţie. Astăzi – n-ar fi oare cazul să stăm în pragul unei răsturnări totale a acestei judecăţi? Noi simţim că valoarea ş‹i› lipsa de valoare a unui act este inclusă în ceea ce n u este intenţionat în el: intenţia ţine de suprafaţa, de pielea "omului interior" – ea nu înseamnă nimic, fiindcă poate însemna p r e a m u l t e – – Fireşte: n-o să-i mai acordăm cuiva cu atâta uşurinţă dreptul de a măsura cu această nouă sondă valoarea ş‹i› lipsa de valoare a unui act: ş‹i› este, mai mult ca oricând, vremea să socotim acuzaţia de erezie morală sau proslăvirea moralei între indiciile prostului gust ş‹i› ale manierelor vulgare. *N.T.: cf. W. Stegmaier, Nietzsches Zeichen, NS, 29, 2000, 54*

34. **38** *12:* guvernantelor? –] guvernantelor? Admitem oare cândva că noi, ca făcând parte din lume, dacă această lume este ceva înşelător, – chiar avem dreptul şi noi să-nşelăm puţin? [poate] chiar a r t r e b u i să-nşelăm? *Vs*

35. *Vs (W I 1):* "il ne cherche le vrai que pour faire le bien" Voltaire – şi, în consecinţă, nu l-a găsit –

36. *Cf. KSA 11, 38 [12] N.T.: 25:* Berkeley] *George Berkeley (1685-1753), teolog şi filozof irlandez al imaterialismului; principala sa operă: "A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge" (1710) N.T.:* **39** *16-18:* admiţând... problemă –] *cf. W. H. Rolph, op. cit., 122-129 (apud G. Moore, NS, 27, 1998, 541)*

37. *Cf. KSA 12, 1 [110]*

38. *Vs (M III 4):* Revoluţia franceză, o farsă sinistră şi, pe deasupra, superfluă, văzută de-aproape: dar spectatorii de departe şi-au e x p l i c a t p r i n e a toate sentimentele şi răbufnirile decente. – Astfel, o posteritate nobilă ar putea încă o dată să î n ţ e l e a g ă g r e ş i t întregul trecut şi, prin aceasta, să facă suportabilă priveliştea l u i .

39. **40** *24-27:* "Pour... est."] *cf. KSA 11, 26 [394. 396]; citat de P. Mérimée în "Notes et souvenirs" cu privire la Stendhal, Corréspondence inédite, Paris, 1855, BN*

40. *N.T.: cf. KGW IX 2, 95-96 N.T.: cf. W. Stegmaier, Nietzsches Zeichen, NS, 29, 2000, 54* **41** *14-22:* tip... el. –] om învaţă treptat, nu fără fiori şi uimire, să cunoască m a s c a sub care el se plimbă prin capetele şi inimile prietenilor săi: dar câtă amărăciune secretă nu mai trebuie să-nghită el înainte de-a deprinde în plus şi arta şi bunăvoinţa de-a nu-şi mai "dezamăgi" acum prietenii; adică de-a-şi traduce întotdeauna păsul, ca şi fericirea, mai întâi în ceea ce este superficial, în "mască", pentru a le putea c o m u n i c a ceva – din el *Rs Dm la sfârşit, şters:*

Firește, te-apucă groaza când descoperi prima oară masca sub care apari: – – –

41. *Cf. KSA 9, 3 [146]*

42. *Vs (W I 6):* Se ridică o nouă specie de filozofi: mă hazardez să-i botez cu un nume nu ferit de riscuri. Așa cum îi cunosc eu, așa cum mă cunosc eu pe mine însumi – căci eu țin de acești gânditori ce au să vie –, acești filozofi ai viitorului vor fi satisfăcuți, din multe motive, chiar din unele inexprimabile, să fie numiți ispititori. Acest nume este el însuși, la urma urmei, doar o ispitire și, dacă vreți, o ispită.

43. *Prima versiune în Vs (W I 6):* Noi nu suntem dogmatici; vine în răspăr cu mândria noastră faptul că adevărul ar continua să ne fie doar un adevăr pentru oricine: ceea ce este gândul ascuns al tuturor eforturilor dogmatice. Ne place să privim cu tot felul de ochi în lume, chiar și cu ochii de sfinx; ține de înfiorările frumoase, de dragul cărora merită să fim filozofi, faptul că un lucru, văzut de după colț, arată cu totul altfel decât puteam bănui vreodată, atâta vreme cât îl căutăm cu priviri drepte și pe drumuri drepte. Pe deasupra, se pare că solemna seriozitate, insolența stângace cu care toți dogmaticii s-au îndreptat până acum către adevăr n-au constituit mijloacele cele mai diplomatice pentru a cuceri această femeie: sigur este că el nu s-a lăsat cucerit – și orice fel de dogmatică se ține azi mâhnită și fără curaj pe picioare. Dacă se mai ține, în general, pe picioare! *cf. JGB* Prefață

44. *Cf. KSA 11, 34 [146]* **43** *17-18:* fapt... jos!] lucru în care eu recunosc acea niaiserie moderne par excellence*. *Dm N.T.: 18-20:* Ceea... fiecare;] *reminiscență din Fr. Galton, Inquiries into Human Faculty and its Development, London, 1883, 72-73, BN (apud M.-L. Haase, NS, 18, 1989, 643-644) (cf. și KSA 11, 34 [176], 478, 22-26) N.T.: 23-37:* Noi... lor?] *cf. Fr. Galton, op. cit., 73-74 (apud M.-L. Haase, NS, 18, 1989, 645) (cf. și KSA 11, 34 [85], 446, 29-447, 8; JGB 199) 25:* planta "om"] *după enunțul lui Vittorio Alfieri cu privire la Italia: "la pianta uomo nasce più robusta qui che altrove"**, citat la Stendhal, "Rome, Naples et Florence", Paris 1854, 383, BN; pasajul este subliniat de N (cf. și KGW IX 1, 75, 44-76, 2; 98, 4-6; 147, 42-148, 2; n.t.) N.T.:* **44** *22-23: mândri... categoriale*] *cf. KGW IX 1, 66, 14-16;146, 2-12*

45. **45** *4-21 1:* Sufletul... suflet] *din* Pe când eram tânăr, îmi închipuiam că mi-ar lipsi câteva sute de învățați pe care să-i pot slobozi ca pe niște copoi în branițti – vreau să zic în istoria sufletului uman, în trecutul și în viitorul lui, ca să-mi sperie acolo vânatul. Între timp am învățat, nu fără multă împotrivire, cât de greu sunt de găsit niște hăitași, chiar niște câini, pentru lucrurile care-mi stârneau curiozitatea. Neajunsul, în această privință, de a trimite învățați pe domenii de vânătoare periculoase, în care este nevoie de libertate, rafinament și nešovăială

---

* *În fr. în text (cf. nota*, p. 13). (n.t.)*

** *În it. în text: "planta om ia naștere mai viguroasă aici decât în altă parte". G. Moore, NS, 27, 1998, 547, face trimitere, pentru același pasaj din JGB 47, la Henry Mandsley,* Zurechnungsfähigkeit der Geisteskronken, Leipzig, Brokhaus, 1875, p. 126-7, 136-7, 160, 224, 230, BN. *(n.t.)*

în orice sens, constă în aceea că ei nu dispun de ochi şi de fler exact acolo unde începe norocoasa vânătoare. De pildă, ca să desluşească şi să stabilească ce fel de istorie a avut până acum problema ştiinţei şi a conştiinţei *Vs (W I 6)*

47. *Vs (W I 1) prima versiune:* Singurătate, post şi abstinenţă sexuală – formă tipică din care ia naştere nevroza religioasă. Voluptate extremă şi pioşenie extremă în alternanţă. Consideraţie stranie faţă de ele însele: ca şi când ar fi sticlă sau 2 persoane. *N.T.: Cu privire la această versiune şi la pasajul* **46** *33-* **47** *4:* "Oriunde... mascată?] *cf. Fr. Galton, op. cit., 66-67 (apud M.-L. Haase, NS, 18, 1989, 639-641); cf. şi M 87* Minunea morală, *îndeosebi finalul; AC 51; în schimb, G. Moore, NS, 27, 1998, 547, face trimitere, pentru acelaşi pasaj din JGB 47, la Henry Maudsley, Zurechnungsfähigkeit der Geisteskranken, Leipzig, Brockhaus, 1875, p.126-127, 136-137, 160, 224, 230, BN.*

48. **48** *7:* înflorire.] *în continuare, şters:* Liberalismul francez şi întregul război al Luminilor franceze are ceva din ardoarea unei mişcări religioase în sine. Mă surprind mereu şi mereu culorile închise *Rs*

50. *N.T.:* **49** *15:* Madame de Guyon] *Jeanne Marie de Guyon (1648-1717), scriitoare franceză mistico-chietistă*

53. N.T.: Paragraful acesta este capital pentru înţelegerea situaţiei "post-creştine" prognozate de N (un viitor al religiozităţii ne-teistice, a-teistice) (cf. Johann Figl,'Tod Gottes' und die Möglichkeit 'neuer Götter', NS, 29, 2000, 100-101).

56. *Titlu în Vs (W I 3):* Circulus vitiosus deus

58. **52** *28:* dezonorează] *în continuare, şters:* La nobilii germani continuă să se găsească, de aceea, o bună parte de evlavie, la fel la femeile din acele clase care-şi ‹–› pe îndelete femeile ca jumătăţi mai distinse ale lor *Rs*

59. *N.T.: cf. KGW IX 2, 59, 2-42; 60, 10-16* **54** *17-19:* s-ar ... artist] Dumnezeu poate fi contestat, dar dracul nu *Vs (N VII 2) (cf. KGW IX 2, 60, 16-18, n.t.); cf. KSA 12, 1[110]*

61. *Vs (N VII 1) prima versiune (redăm după KGW IX 1, 72, 2-24, n.t.):* Înţelesul unei religii poate fi interpretat în multe feluri: pentru cei mai puternici şi cei independenţi, ea este un mijloc de a domina sau de a-şi procura odihnă după osteneala cârmuirii (ca brahmanii): pentru soiurile mai puternice şi în creştere de o‹ameni›, ea furnizează prilejuri de a întări voinţa ş‹i› de a învăţa stoicismul: sau şi flexibilitatea (ca iezuiţii): pentru o‹ameni› obiş‹nuiţi›, ea oferă orizonturi sigure, consolare, solidaritate în fericire ş‹i› suferinţă ş‹i› o anumită înfrumuseţare a vieţii comune printr-o semnificaţie a tuturor fenomenelor.

62. *Prima versiune în Vs (N VII 1) (redăm după KGW IX 1, 39, 14-30, n.t.):* Să-i consoleze pe suferinzi, să-i încurajeze pe oprimaţi, pe cei slabi, să-i conducă pe cei ce nu stau pe picioarele lor, să-i pună pe gânduri ş‹i› să-i disciplineze pe cei necumpătaţi, – dar şi să-i distrugă pe cei puternici (cel puţin să-i facă nesiguri), să afecteze marile speranţe, să atragă suspiciunea asupra marii fericiri ş‹i› asupra frumuseţii, asupra încrederii în sine, asupra instinctelor bărbăteşti, mândre şi setoase de putere: iată care a fost până acum misiunea creştinismului. *N.T.:* **56** *15-18:* Există ... excepţia] *reminiscenţă din Galton (cf. M.-L. Haase, NS, 18, 1989, 647-648)*

63. *Cf. KSA 10, 3 [1] 150; KSA 11, 31 [52]; 32 [9] (v. vol. 5, 370, sub* Lipitoarea, *n.t.)*

64. *Cf. KSA 10, 3 [1] 133*

65. *Cf. KSA 10, 3 [1] 132; KSA 11, 31 [52]; 32 [8]*

65a. *Cf. KSA 10, 3 [1] 118*

66. *Cf. KSA 10, 1 [40]; 3 [1] 226*

67. *Cf. KSA 10, 3 [1] 214*

68. *Cf. KSA 10, 3 [1] 240 (și: KSA 11, 31 [53]; 32 [9] – v. vol. 5, 370, sub* Lipitoarea, *n.t.)*

69. *Cf. KSA 10, 3 [1] 229; KSA 11, 31 [53]; 32 [9] (v. vol. 5, 370, sub* Lipitoarea, *n.t.)*

70. *Cf. KSA 10, 3 [1] 258 (și vol 5, 147, 11-12, n.t.)*

71. *Cf. KSA 10, 3 [1] 256 N.T.: Aluzie subtilă și ironică la Kant, mai exact: la prima frază din "Încheierea" "Criticii rațiunii practice" (cf. Wolfram Groddeck, "Oh Himmel über mir". Zur kosmischen Wendung in Nietzsches Poetologie, NS, 18, 1989, 495-496); v. și JGB 215*

72. *Cf. KSA 10, 3 [1] 252*

73. *Cf. KSA 10, 3 [1] 264 (și 12 [1] 97, n.t.)*

73a. *Cf. KSA 10, 3 [1] 270; 12 [1] 98*

74. *Cf. KSA 10, 3 [1] 256*

75. *Cf. KSA 10, 3 [1] 275 (și vol. 5, 52, 16-17, n.t.)*

76. *Cf. KSA 10, 3 [1] 290*

77. *Cf. KSA 10, 3 [1] 276*

78. *Cf. KSA 10, 3 [1] 281 (și vol. 5, 32, 7-8, n.t.)*

79. *Cf. KSA 10, 2 [47]; 3 [1] 64. 72; 22 [3]; JGB 163*

80. *Cf. KSA 10, 3 [1] 45; 22 [3]; KSA 11, 31 [39]; 32 [8]; vol. 5, 258, 37*

81. *Cf. KSA 10, 5 [11]; 12 [1] 138; 13 [8] (și vol.5, 129, 8-9 n.t.)*

82. *Cf. KSA 10, 3 [1] 44; 12 [1] 117; 22 [3]*

83. *Cf. KSA 10, 11 [11] (v. și vol. 5, 339, 13 și 12 de jos, n.t.)*

85. *Cf. KSA 10, 1 [50.111]; 3 [1] 23; 22 [3]*

86. *Cf. KSA 10, 1 [47]; 3 [1] 20*

88. *Cf. KSA 10, 3 [1] 393*

89. *Cf. KSA 10, 3 [1] 59; 22 [3]*

90. *Cf. KSA 10, 3 [1] 41; 22 [3]; KSA 11, 30 [9]; 31 [39]*

91. *Cf. KSA 10, 3 [1] 11. 445 (și vol. 5, 104, 19, n.t.)*

92. *Cf. KSA 10, 2 [44]; 3 [1] 61*

93. *Cf. KSA 10, 3 [1] 429; 22 [3]*

94. *Cf. KSA 10, 3 [1] 313*

95. *Cf. KSA 10, 3 [1] 299*

96. *Cf. KSA 10, 3 [1] 327*

97. *Cf. KSA 10, 3 [1] 360. 405*

98. *Cf. KSA 10, 3 [1] 138. 335. 12 [1] 107; 13 [8] (și vol. 5, 86, 12, n.t.)*

99. *Cf. KSA 10, 3 [1] 243; 12 [1] 101; 13 [16]; 16 [7]; 23 [5]; KSA 11, 31 [35.36]; 32 [10] (v. și vol. 5, 375, sub* Cerșetorul de bunăvoie, *n.t.)*

100. *Cf. KSA 10, 3 [1] 205*

101. *Cf. KSA 10, 3 [1] 249; 12 [1] 100; KSA 11, 31 [54]; 32 [8.9] (v. şi vol. 5, 370, sub* Lipitoarea, *n.t.)*

102. *Cf. KSA 10, 3 [1] 244*

103. *Cf. KSA 10, 2 [9]; 3 [1] 307*

104. *Cf. KSA 10, 3 [1] 355*

105. *Cf. KSA 10, 3 [1] 378 (şi KGW IX 2, 153, 18; 162, 28, n.t.) N.T.: o întreagă discuţie despre* pia fraus, *apud Schopenhauer, Parerga 2, XV. Ueber Religion, § 174. Ein Dialog (trad. rom. Ana Rădulescu: Scrieri despre filozofie şi religie, Humanitas, 1995, p. 177 sq.)*

106. *Cf. KSA 10, 3 [1] 369*

107. *Cf. KSA 10, 3 [1] 370*

108. *Cf. KSA 10, 3 [1] 374*

109. *Cf. KSA 10, 3 [1] 375 (v. şi 3 [1] 111 – vol. 5, 321 sub* Despre învineţitul de nelegiuit, *n.t.); vol. 5, 35, 22-24*

111. *Cf. KSA 10, 3 [1] 395*

112. *Cf. KSA 10, 3 [1] 394*

113. *Cf. KSA 10, 3 [1] 382*

114. *Cf. KSA 10, 1 [87]; 1 [108] 4; 5 [1] 62; 12 [1] 194 N.T.: cf. şi JGB 88*

116. *Cf. KSA 10, 4 [26]; 5 [1] 56*

117. *Cf. KSA 10, 5 [1] 58*

118. *Cf. KSA 10, 5 [1] 112; 12[1] 196*

119. *Cf. KSA 10, 4 [37]; 5[1] 86*

120. *Cf. KSA 10, 3 [1] 423*

121. *Cf. KSA 10, 3 [1] 445*

122. *Cf. KSA 10, 3 [1] 421*

123. *Cf. KSA 10, 3 [1] 416*

125. *Cf. KSA 10, 3 [1] 428*

126. *Cf. KSA 10, 3 [1] 433*

128. *Cf. KSA 10, 1 [45. 109]; 5 [1] 50*

129. *Cf. KSA 10, 1 [70]; 3 [1] 50; 22 [3]; KSA 11, 31 [38. 46]*

130. *Cf. KSA 10, 1 [93]; 3 [1] 3; 12 [1] 121; 22 [1]; 619, 13-15*

131. *N.T.: Cf. vol. 5, 282, 28-29, şi nota*

132. *Cf. KSA 10, 3 [1] 25; 4 [31]; 16 [88]; 18 [24]; 22 [1]; KSA 11, 29 [56]; 31 [35]; vol. 5, 50, 34*

133. *Cf. KSA 10, 1 [70]; 3 [1] 49; 22 [3]*

135. *Cf. KSA 10, 3 [1] 31; 4 [26]; vol. 5, 203, 17-18*

136. *Cf. KSA 10, 1 [57]; 3 [1] 48*

137. *Vs (N VII 2) prima versiune (redăm după KGW IX 2, 93, 12-22, n.t.):* În contactul cu învăţaţii şi artiştii, ne greşim socotelile, luând-o în direcţie contrară: în spatele unui mare învăţat [dorim] aşteptăm să dăm de omul remarcabil – ş‹i› suntem dezamăgiţi;ş‹i› aşteptăm un o‹m› mediocru în spatele unui artist mediocru – ş‹i› iarăşi suntem dezamăgiţi

138. *Cf. KSA 10, 3 [1] 24; 22 [3]*
139. *În Dm, titlu şters:* Întoarcerea la natură. – *Cf. KSA 10, 1 [50] 12*
140. *Cf. KSA 10, 1 [97]; 3 [1] 51; 12 [1] 72 (v. şi vol. 1, 96, n.t.)*
141. *Cf. KSA 10, 12 [1] 116 N.T.: Cf. şi SE 6, vol.2, 264, 27:* ingenii largitor venter
143. *Cf. KSA 10, 3 [1] 19; 4 [43]*
147. *Cf. KSA 11, 26 [337] N.T.: sursă posibilă: Émile Gebhart, Les origines de la Renaissance en Italie, Paris, p. 268-269 (apud Thomas H. Brobjer, NS, 28, 1999, p. 356)*
148. *Cf. KSA 10, 1 [50] 5; 1 [111]; 3 [1] 16*
149. *Cf. KSA 9, 3 [66]; KSA 10, 3 [1] 76*
150. *Cf. KSA 10, 3 [1] 94; 12 [1] 192*
151. *Cf. KSA 10, 3 [1] 146; 5 [1] 167*
152. *Cf. KSA 10, 3 [1] 134*
154. *Cf. KSA 10, 3 [1] 143; 5 [25]; KSA 11, 31 [53. 64]; 33 [1]; vol. 5, 277, 14-19; 278, 8-10*
155. *Cf. KSA 10, 3 [1] 140*
156. *Cf. KSA 10, 3 [1] 159*
157. *Cf. KSA 10, 3 [1] 174*
158. *Cf. KSA 10, 3 [1] 176*
159. *Cf. KSA 10, 3 [1] 185*
160. *Cf. KSA 10, 2 [26]; 3 [1] 191. 194; KSA 11, 31 [5]*
161. *Cf. KSA 10, 2 [27]; 3 [1] 193; KSA 11, 31 [5] (v. şi vol. 5, 372, sub* Magul , *n.t.)*
162. *Cf. KSA 10, 3 [1] 202; 12 [1] 104*
163. *Cf. KSA 10, 2 [47]; 3 [1] 64. 72; 22 [3]; JGB 79 şi nota*
164. *Cf. KSA 10, 3 [1] 68; 4 [42]*
165. *Cf. KSA 10, 3 [1] 71; 22 [3]*
166. *Cf. KSA 10, 3 [1] 422; 12 [1] 88; 22 [3]*
167. *Cf. KSA 10, 3 [1] 418*
168. *Cf. KSA 10, 3 [1] 417*
169. *Cf. KSA 10, 3 [1] 349; 12 [1] 90; 13 [16]; 16 [17]; KSA 11, 31 [36]*
170. *Cf. KSA 10, 3 [1] 141; 12 [1] 108; KSA 11, 31 [53]; 32 [9] (v. şi vol. 5, 370, sub* Lipitoarea, *n.t.); vol. 5, 50, 25*
171. *Cf. KSA 10, 3 [1] 410; 17 [13]; 22 [3]*
172. *Cf. KSA 10, 3 [1] 324*
173. *Cf. KSA 10, 3 [1] 318*
174. *Cf. KSA 10, 3 [1] 109; 4 [59]; 12 [1] 132; KSA 11, 31 [52]; 32 [10] (v. şi vol. 5, 376, sub* Cerşetorul de bunăvoie , *n.t.)*
175. *Cf. KSA 10, 3 [1] 105*
176. *Cf. KSA 10, 3 [1] 104*
178. *Cf. KSA 10, 3 [1] 139; 12 [1] 109; KSA 11, 31 [53]; 32[9] (v. şi vol. 5, 370, sub* Lipitoarea, *n.t.)*

179. *Cf. KSA 10, 3 [1] 86; 12 [1] 113*

180. *Cf. KSA 10, 3 [1] 82; 22 [3] (şi vol. 5, 258, 32-33, n.t.)*

181. *Cf. KSA 10, 3 [1] 272; 4 [104]; vol. 5, 65, 16-20 (şi 159, 19-20, n.t.)*

182. *Cf. KSA 10, 3 [1] 339*

183. *Cf. KSA 10, 3 [1] 347; 5 [33. 35]; 12 [1] 142*

184. *Cf. KSA 10, 3 [1] 395; 5 [1] 127*

185. *Cf. KSA 10, 3 [1] 361*

186. *N.T.: Cf. KGW IX 2, 98, 2-28* **72** *11:* p. 136] *a ediţiei Frauenstädt folosite de N (mai curând însă: p.137) N.T.: 12:* Grundprobleme der Moral] *Titlul exact al lucrării lui Schopenhauer, din care N citează trunchiat şi destul de liber, este "Die beiden Grundprobleme der Ethik, behandelt in zwei akademischen Preisschriften", 1841.*

187. *N.T.:* **73** *4:* un ... afective] *cf. W. Stegmaier, Nietzsches Zeichen, NS, 29, 2000, 55*

188. *18:* anarhiştii] *cum ar fi Eugen Dühring; cf. 89, 26-27*

189. **75** *16:* amour-passion] *după Stendhal, De l'amour, Cartea 1, Cap. 1*

190. *Vs (M III 4) prima versiune:* Niaiserie* antică a moralei. – Nici un om nu vrea să-şi facă rău lui însuşi şi, ca urmare, orice rău este involuntar. – Căci omul rău îşi face rău sieşi, dar crede contrariul. – Premisă: binele: ceea ce ne este util *18-19:* care ... numai] pe care eu aş putea-o numi niaiserie* socratică par excellence**: căci ea nu ţine propriu-zis de Platon, ci *Rs : N.T.: 27:* "utilul şi plăcutul"] *aluzie la Horatius, Ars poet. 343* **76** 2] *parafrază din Iliada VI, 181 (în trad. lui G. Murnu: "Leu înainte, în dos un balaur şi capră la mijloc"; aluzie la Himera homerică mai face N şi în DS 4, vol. 2, 119, 15-16, n.t.)*

191. *N.T.: Cf. KGW IX 1, 171-172 N.T.: Cf. şi fragmentele 9 [20] şi 9 [29] din KSA 12, care, împreună cu JGB 191, trimit la Bérard-Varagnac, Portraits littéraires, Paris 1887, p. 280-282, BN, unde este expus punctul de vedere al lui Renan în legătură cu raportul dintre ştiinţă şi nobleţe, pe care N îl combate (apud G. Campioni, NS, 21, 1992, 403-404)*

192. *Vs (M III 1, toamna lui 1881):* Felul în care se petrec lucrurile în istoria ştiinţelor aruncă lumină asupra proceselor istorice ale cunoaşterii. Ipotezele, fantasmagoriile, credulitatea formează şi aici începuturile. O fidelă "percepţie", de ex., cea vizuală, este ceva foarte târziu. Este mult mai uşor să re creezi, într-o ocazie dată, o imagine produsă deja de mai multe ori (fantezia construieşte cu vechi şi exersate mecanisme, iar construcţia ei se realizează ea însăşi, de preferinţă, într-o manieră obişnuită). Este chinuitor şi anevoios să vezi şi să auzi ceva nou: mai întotdeauna, noi ne potrivim imediat sunetele percepute dintr-o limbă străină după cuvintele cunoscute numai nouă, de ex., "Armbrust" a auzit germanul în cazul lui "Arcubalista"***. Muzica necunoscută n-o percepem

---

* *Cf. nota *, p. 13. (n.t.)*

** *În fr. în text. (n.t.)*

*** *Sic ! (n.t.)*

cum se cuvine. Noul este întâmpinat de noi cu ostilitate şi repulsie. P r o c e s e l e s e n z o r i a l e ni se produc cu iubire, ură, teamă etc. – şi aici domină stările afective: chiar şi trândăvia etc. – Între o mişcare şi o senzaţie n u există c a u z ă şi e f e c t, ci ultima este o d e s c ă t u ş a r e de energie proprie, iar prima dă un i m p u l s acestui proces – raport nemăsurabil. Istoria cunoaşterii începe cu istoria p l ă s m u i r i i p o e t i c e. Ar fi cu putinţă să se petreacă acum în simţurile noastre nişte procese care să transfere invenţiile în natură (culori? armonii?) Toate aceste fiinţe, aceşti ţărani, de ex., sunt rodul rapid al fanteziei noastre, iar nu v ă z u ţ i e x a c t de noi: la fel de puţin este citită exact o pagină: cea mai mare parte a sensului este i n t u i t ă şi, de cele mai multe ori, probabil, f a l s ghicită (la o lectură rapidă). Foarte puţini sunt în măsură să s p u n ă cu adevărat **ce** s-a-ntâmplat în jurul lor sau chiar ce se petrece în ei. *Deasupra întregii pagini, cuvântul:* Sau? –

193. ***78*** *3-13:* Admiţând ... "grav"] *din* Astfel, eu am zburat ades în visele mele şi, în timp ce visez, sunt conştient de puterea de a zbura ca de un privilegiu, chiar şi ca de o naturală şi demnă de invidiat fericire. Să pot efectua, prin cel mai uşor impuls, orice fel de viraje şi unghiuri, să fiu o geometrie zburătoare, cu sentimentul unei uşurătăţi divine, acest "în sus" fără încordare şi silire, acest "în jos" fără coborâre şi umilinţă – fără g r a v i t a ţ i e ! – cum n-ar sfârşi această categorie de trăiri, până şi-n starea mea de veghe din timpul zilei, să coloreze şi să definească altfel cuvântul "fericire" – cum n-aş tânji după fericire – a l t f e l ? decât – alţii? "Avântul", aşa cum este descris de poeţi, este pentru mine, faţă de "zborul" acela, prea musculos, prea violent, încă prea "grav" *Dm; cf. KSA 9, 7 [37]; 15 [60] (cf. şi vol. 5, 38, 21-22, n.t.)* *N.T.: 9:* g r a v i t a ţ i e] *cf.* spiritul gravitaţiei , *vol. 5, 222, 11-13 şi notele*

194. *Vs (M III 1, toamna lui 1881):* Diferenţa dintre oameni se raportează la valorile demne de dorit şi la ceea ce trece pentru ei drept a d e v ă r a t ă a v e r e . De ex., referitor la o femeie, pentru cutare, simpla plăcere sexuală oferită de ea este "averea"; altul vrea să fie iubit în aşa fel, încât ea să-i lase lui totul (astfel, ea este "avută" ἔχεται*), al treilea vrea ca ea să nu lase însă totul unei fantome a lui, ci ca premisa iubirii ei pentru el să fie o c u n o a ş t e r e d e p l i n ă – ea este complet în posesia lui abia atunci când nu se amăgeşte în privinţa lui, cu toate că îi aparţine. Acestea sunt trei grade. – Cutare vrea să pună stăpânire pe un popor, şi toate mijloacele de înşelăciune i se par potrivite. Cutare vrea şi el acest lucru, dar nu vrea ca în mintea masei să se afle o fantomă a lui – aceasta nu este "el însuşi", setea lui de a poseda este mai rafinată, el nu vrea să amăgească, vrea, fără îndoială, să ia în stăpânire el însuşi: astfel, trebuie, înainte de toate, să se cunoască pe sine însuşi ⌈şi să se lase cunoscut⌉. – Atâta vreme cât mă înşel în privinţa unui lucru, nu-l posed – îşi zice cugetătorul: iar onestul zice: eu nu mă pot stăpâni pe mine însumi înainte de a şti ce sunt. – Să cedez unei emoţii pentru alţii este un act care-şi dobândeşte valoarea după cum îi cunosc realmente pe ceilalţi sau mă mulţumesc numai cu o nălucă. O‹amenii› săritori şi-l pregătesc, de obicei, pe cel pe care vor să-l ajute (ca tânjind adânc după ajutorul

* *În gr. în text. (n.t.)*

lor, ca fiind adânc îndatorat, slugarnic, ca proprietate). Când o‹mul› vede pe cineva s u f e r i n d, caută numaidecât să-şi c â ş t i g e o p r o p r i e t a t e (este gelos pe acela care i-o ia înainte cu ajutorul sau îl împiedică să ajute) – Părinţii fac din copil, fără să vrea, ceva asemănător cu ei, ceva subordonat ideilor şi evaluărilor lor, ei nu se îndoiesc că au o proprietate (romanii – copiii sclavi). Dascălul, preotul, principele văd în o‹ameni› o oportunitate pentru p o s e s i u n e. *N.T.:* **79** *13-15:* Da ... germani).] *reminiscenţă din Albert Hermann Post, Bausteine für eine allgemeine Rechtswissenschaft auf vergleichend-ethnologischer Basis, Oldenburg 1880-1881, vol. 2, p. 121, BN; cf. şi KSA 10, 8 [8], 329, 30-330, 3 (apud Martin Stingelin, NS, 20, 1991, 422)*

195. *Vs (W I 1) Prima versiune:* P r o f e ţ i i ca tribuni ai poporului: au topit laolaltă termenii "bogat", "fără de Dumnezeu", "rău", "brutal". – Aici stă însemnătatea p o p o r u l u i e v r e u: este r ă s c o a l a s c l a v i l o r în morală. (Evreul şi sirianul născuţi pentru sclavie, după Tacit) "Luxul ca fărădelege" Numele de "sărac" (Ebion*) ajunge sinonim cu "sfânt" şi "prieten al lui Dumnezeu"; *cf. KSA 13, 11 [405] (Renan, Vie de Jésus) şi nota 19:* Tacit] *Hist. V, 8 N.T.: 23:* "fără de Dumnezeu"] *cf. Za III* Despre virtutea care micşorează 3 *(şi prima NT finală privind acest paragraf)*

196. *30:* din ... niciodată] *din* aşa cum ştiu astronomii *Dm 31:* iar] *din* iar, într-adevăr, *Dm 32-33:* prin ... tăcere] *din* exact de care are el nevoie *Dm N.T.: 32-33:* pe-un ... tăcere] *W. Stegmaier, Nietzsches Zeichen, NS, 29, 2000, 55, vede aici definiţia moralei*

198. **80** *29:* aristotelismul] *din* socratismul *Dm*

199. *N.T.: Cu privire la natura gregară a omului, cf. JGB 44 şi nota, iar cu privire la făţărnicia conducătorilor "slujitori ai poporului lor", cf. vol. 5, 163, 5-8; 170, 9-11 N.T.:* **81** *34:* berbeci conducători] *cf. JGB 165* **81** *37 -* **82** *4:* Pentru ... sale] Despre ce binefacere, cu toate acestea, este pentru animalele de turmă apariţia unui conducător absolut, amprenta napoleoniană a dat ultimul mare exemplu. Într-un domeniu mai subtil există, din partea tuturor cunoscătorilor şi cercetătorilor de rang inferior, o nevoie identică de filozofi care să decreteze în mod absolut: aceştia stabilesc, eventual pentru milenii întregi, tablele de valori ale cunoaşterii, cum a făcut-o, bunăoară, Platon – căci creştinismul nu-i decât un platonism vulgarizat – şi cum se ia şi astăzi jumătate din Asia după un sistem Sankya popularizat de Buddha *Vs (W I 6); cf. în Note şi comentarii varianta la JGB* Prefaţă, *10, 9*

200. *N.T.:* **82** *6-15:* Omul ... om.] *cf. Aurelius Augustinus, Sermo XXXIII, 3. În: Corpus Christianorum. Series Latina XLI. Sancti Aurelii Augustini Opera. Pars XI, 1: Sermones de Vetere Testamento I-L [...], Turnholti, 1961, 414 (apud Wolfert von Rahden, NS, 31, 2002, 319) N.T.: 14:* "sabat al sabaturilor"] *cf. KGW IX 1, 136, 32; 148, 23* 20-27: fiinţe ... identice] naturi dominatoare precum Cezar şi Napoleon. De aceea apar o‹amenii› c e i m a i p u t e r n i c i în epocile celui mai mare amestec de rase ş‹i› clase sociale, adică în vremurile celei mai mari jinduiri după fericirea gregară, de ex., în Atena din timpul lui Pericle, în Roma din timpul

---

* *Ebraism în text, cu iniţială majusculă, fiindcă este substantiv; la Renan: ébion. (n.t.)*

lui Cezar, în Europa din timpul lui N‹apoleon›. Ultima perioadă este încă la început; pentru epoci mai îndepărtate e încă de așteptat o specie mult superioară de ‹oameni›, când vor surveni marile amestecuri de rase, în timp ce mijloacele spirituale și materiale ale puterii au să ajungă deopotrivă de enorme *Vs (N VII I) (am reprodus după KGW IX 1, 71, 6-30, n.t.)* *N.T.: 23-24:* Friedrich al II-lea de Hohenstaufen] *(1194-1250), din 1220 împărat roman de națiune germană; face parte din familia Stauf-ilor (numită așa după cetatea Stauf ridicată pe muntele Hohenstaufen), rivală a Welf-ilor, cu care-și disputa tronul imperiului. Numele lui revine de mai multe ori în scrierile lui N.*

202. **84** *17-26:* Să ... importante] Eu am făcut o descoperire, dar nu este îmbucurătoare: ea vine împotriva mândriei noastre. Căci, oricât am putea să ne prețuim noi, spirite libere – fiindcă suntem liberi "între noi" – , există și în noi un sentiment care este insultat când cineva îl socotește fățiș pe om printre animale: este aproape o vină, o să fie nevoie de o dezvinovățire că – referindu-mă la noi, trebuie să vorbesc în mod constant de "turme", "instincte gregare" și altele asemenea. Dar aici se află descoperirea mea; căci am găsit că Europa, inclusiv țările în care domină influența Europei, a ajuns la unanimitate în ceea ce privește toate j u d e c ă ț i l e m o r a l e *Vs (W I 4) prima versiune* *N.T.: 26-29:* în ... rău.] *cf. vol. 5, 93, 10-11; KSA 9, 9 [4]* **85** *7-8:* o ... creștină] este continuarea creștinismului *Dm* *7-34:* o ... "sine" .....] este continuarea celei creștine: faptul însă că nici prin aceasta dorințele nestăpânite și visele aceluiași instinct nu sunt satisfăcute până la sațietate îl demonstrează discursurile și visele de viitor ale tuturor socialiștilor: să ne deschidem numai urechile. *Vs (W I 4)* este continuarea celei creștine. Faptul însă că nici prin aceasta dorințele și speranțele numitului instinct nu sunt satisfăcute până la sațietate îl demonstrează strigătul de disperare al tuturor socialiștilor. Numai socialismul este morala animalului de turmă gândită până la capăt: căci principiul "aceleași drepturi pentru toți" duce la concluzia "aceleași pretenții ale tuturor", deci "o turmă și nici un păstor", deci "oaia egal oaie", deci "pace pe pământ", deci "tuturor oamenilor o bunăvoie unii față de alții". *Vs (W I 6); cf. Luca 2, 14 și WS 350* *29-30:* involuntara ... budism] *din* mohoreala conștiinței care [hoinărește] rătăcește până în budism (fiindcă nu scăpăm [nu putem scăpa] de suferință! fiindcă bănuim că ea [este de nedezlipit] este înnodată și împletită cu viața însăși! *Dm* *31:* morala în sine] *din* singura morală *Dm* *33:* răscumpărare ... odinioară] *din* ispășire a oricărui trecut *Dm*

203. *Vs (W I 4) prima versiune*: P e n t r u p r e f a ț ă – Ca să-i împingă pe oameni spre noi decizii, care să pună stăpânire pe întregul viitor al omenirii: pentru aceasta sunt necesari niște conducători, niște oameni cu o mentalitate cum, poate, n-a avut-o nimeni până azi. Imaginea unor atare conducători este ceea ce plutește constant în fața mea: mijloacele prin care trebuie creați aceștia, gândurile în virtutea cărora reușesc ei să suporte cumplita greutate a unei astfel de sarcini, – acestea sunt preocupările mele. – Nu există, poate, nici o durere mai răscolitoare decât să vezi un o‹m› extraordinar pierzându-și orientarea și degenerând: cel ce și-a reprezentat însă odată înaintea sufletului revoltătoarea

contingenţă, aşa cum a acţionat ea până acum în liniile mari ale destinelor popoarelor, ale relaţiilor şi ale separărilor dintre popoare, suferă de o suferinţă cu care nimic nu se poate compara: fericirea exaltantă, ceea ce s-ar putea produce în cazul unei concentrări a puterilor şi a energiilor şi de ce fel de lucruri jalnice se sfărâmă dintr-o dată ceva în devenire de cel mai înalt rang – – – *N.T.:* **86** *35:* "deget al lui Dumnezeu"] *cf. vol. 5, 46, 28-29, şi nota*

204. **89** *10-14:* efectul ... fineţe] *din* influenţa lui Schopenhauer: – cu lipsa lui de minte în privinţa lui Hegel, a privat întreaga ultimă generaţie de conexiunea cu ultima şi cea mai adevărată culme a spiritului german – culmea şi fineţea *Dm* *25-27:* care ... Hartmann] *din* cum exact astăzi sunt pe cât de ridicaţi în slăvi, pe atât de "terfeliţi în noroi" – Herbert Spencer, de exemplu, în Anglia, Eduard von Hartmann şi Eugen Dühring în Germania *Dm*

205. *N.T.:* **90** *7-9] reminiscenţă din Hölderlin, Empedocle, versiunea I, actul II, scena 4, versurile 1514-1515 în ed. Beissner (apud V. Vivarelli, NS, 18, 1989, 524-525) (în ed. rom. cit., I, 255, 18-19)* *N.T.: 31:* beat de Dumnezeu] *cf. Jacques Lacarrière, Les hommes ivres de Dieu, Paris 1961*

206. **91** *27:* plebeu: este] plebeu (care, aşa cum se-nţelege de la sine, poate fi, de aceea, tot un soi pe cât de apreciabil, pe atât de indispensabil [– notă pentru asini!]): este *Rs*

207. *N.T.:* **92** *18-24:* este ... fantomatice.] *cf. vol. 5, 121, 4-6*

208. *Cf. KSA 11, 34 [67]* *Vs (W I 6) prima versiune:* Veacul nostru al nouăsprezecelea se manifestă ca un secol sceptic la nivelul vârfului şi al abisului, cu alte cuvinte ca un secol al optsprezecelea prelungit, subţiat. Aproape toţi învăţaţii şi artiştii mai rafinaţi sunt astăzi sceptici, cu toate că nu vor să-şi concează bucuros lucrul acesta nici lor, nici altora. Pesimismul, fireşte, ca un mod de gândire care zice nu, face o excepţie: îl putem reduce la înclinaţia spre comoditate, care este proprie oricărei epoci democratice. Când scepticul degenerează, adică se leneveşte, devine pesimist. O minte trează însă, care ştie să-şi păstreze oarece libertate a ştiinţei şi a conştiinţei, nu spune astăzi "nu", ci "nu-ndrăznesc să intru aici". Sau: "Aici e uşa deschisă, la ce bun să intru imediat? La ce bun aceste ipoteze grăbite? la ce bun să faci neapărat rotund ceva strâmb? la ce bun să astupi o gaură cu nu ştiu ce câlţi? să mai aşteptăm puţin: incertul îşi are încă farmecele lui; Sfinxul este şi el o Circe." Aşa se consolează un sceptic, – şi este adevărat că are nevoie de niscaiva consolare. Căci scepticismul este expresia unei anumite şi multiple naturi fiziologice, aşa cum se dezvoltă ea în cazul unei încrucişări mari şi neaşteptate de rase şi clase. Evaluările moştenite, de origine diferită, sunt în luptă unele cu altele, se incomodează reciproc în creştere şi întărire, lipseşte din trup şi suflet echilibrul, ponderea, aplombul. Ceea ce se destramă şi slăbeşte cel mai mult în astfel de combinaţii ale naturii este voinţa; vechea independenţă şi primordialitate a deciziei s-a pierdut. Nimeni nu mai poate garanta pentru el însuşi. De aici o teamă generală, ca de strigoi, de marea şi mica responsabilitate, de aici o pătimaşă tendinţă de a ne ascunde capul şi conştiinţa în vreo majoritate oarecare. Cel căruia-i revine în zilele noastre ca

moştenire o voinţă puternică, poruncitoare şi îndrăzneaţă – întâmplarea permite excepţii de felul acesta – , acela are şi speranţe mai mari decât să ajungă vreodată la putere. Stirpea îndoielnică a celor mai mulţi tânjeşte şi strigă după cei ce ordonă necondiţionat.

209. *Cf. KSA 11, 34 [157.221]* **96** *31*- **97** *32:* se-nşela ... un] greşea, prejudecata despre scepticism îl înşela: nu ştia, ca om de o mărginire ţărănească (sau de caporal), că există două feluri diametral opuse de scepticism, scepticismul slăbiciunii – şi scepticismul curajului* şi al aroganţei**. El se gândea la primul, când îşi considera fiul abandonat ateismului francez, esprit***-ului şi voluptăţii estetice: – poate că pericolul unei bruşte schimbări în această privinţă era realmente considerabil. Dar al doilea fel de scepticism, strâns înrudit cu geniul războiului şi al cuceririi, era acela care şi-a făcut atunci prima intrare solemnă în Germania, un nou fel de bărbăţie cutezătoare, care, până la urmă, a însemnat mai mult decât nişte mădulare zdravene, statură înaltă şi tot ce este doar virilitate de grenadier. De scepticismul acesta curajos ţine cel mai bun lucru pe care Germania l-a produs de atunci în materie de conducători şi aventurieri spirituali; şi influenţa preponderentă pe care Germania o datorează în Europa criticilor săi, filologi şi istorici, depinde de acel element nu lipsit de riscuri al scepticismului curajos şi al unui anumit "militarism" şi "fredericianism" spiritual. Frumoasa rasă cutezătoare a acelor Lessing, Herder, Kant, Friedrich August Wolf, Niebuhr, şi cum se mai numesc toţi aceşti viteji, fac [*sic!*] parte din semnele unei bărbăţii şi voinicii germane care se trezeşte la realitate şi pentru care soldaţii lui Frederic cel Mare slujesc drept preludiu fiziologic: ba chiar sunt semne ale unei rase noi, care se iveşte şi se-ntăreşte încetul cu încetul. Între timp s-a menţinut şi tipul istovit şi degenerat al germanului anterior [– el există şi azi], ba chiar a precumpănit din nou câteodată (îndeosebi ca romantism german şi ca muzică germană); iar străinătatea a rămas adesea pe gânduri şi n-a ştiut cu ce măsură trebuiau măsuraţi "germanii" (– acestei îndoieli şi şovăieli îi datorează [poate] Germania actuală o mare parte din succesele ei neaşteptate). Ceea ce străinătatea şi-a reprezentat de-a lungul veacurilor, de exemplu, printr-un învăţat şi "poet" german – şi pe cea mai bună dreptate –, această identitate o descoperă acele memorabile cuvinte pline de consternare pe care le-a rostit Napoleon la vederea lui Goethe – noi nu le percepem întotdeauna cu destulă profunzime. "Voilà un homme"**** – ceea ce voieşte să spună: "Iată, cu siguranţă, un bărbat! un adevărat bărbat! Iar eu nu mă aşteptasem decât la un poet *Rs (W I 5) prima versiune (despre F. A. Wolf, v. vol. 2, 598, sub* **281**, *14; despre Niebuhr, vol. 2, 588, sub* **169**, *11, n.t.)* **97** *21:* Michelet] *citat neidentificat N. T.: 25-26:* o femeie masculinizată] *Madame de Staël în Partea întâi, Capitolul II din "De l'Allemagne": "Despre moravurile şi despre firea germanilor" (v. traducerea Irinei Mavrodin de*

---
* des Muths
** [des] Übermuths
*** *În fr. în text. (n.t.)*
**** *În fr. în text. (n.t.)*

la ELU., Bucureşti, 1967, p. 389-398) *28-32:* Să-nţelegem ... german!" –] *cf. KSA 11, 34 [97]; Goethe, Unterredung mit Napoleon, 1808, schiţă (2 oct. 1808): "După ce m-a privit cu atenţie, a zis: 'Vous êtes un homme.** Mă-nclin." Annalen oder Tag und Jahres-Hefte von 1749 bis Ende 1882; cf. şi SE 3 (vol. 2, 235, 5-6; KGW IX 1, 121, 34-38; 130, 2-8; KSA 11, 35 [44], 531, 15; 40 [70], 668, 29, n.t.)*

210. *Vs (W I 6):* A ne desemna pe noi înşine drept o nouă ceată de critici şi analiticieni care se folosesc de experiment în sensul cel mai larg – ar fi poate o tartuferie îngăduită, la care ne-ar putea convinge multe lucruri. Una dintre condiţiile preliminare ale unei astfel de fiinţe cum suntem noi, o socotim a fi posesia unor trăsături ce formează prin ele singure, poate, nişte critici puternici: curajul [inimos] versat, singurătatea şi capacitatea de a te justifica, plăcerea negaţiei şi a disecării, siguranţa mâinii care mânuieşte bisturiul "chiar în timp ce inima sângerează". Avem în comun cu criticii o greaţă repede la îndemână: pentru toate lucrurile fantasmagorice, idealiste, feministe, hermafrodite; iar cel ce ar şti să ne urmărească până în cămările inimii noastre anevoie ar găsi acolo intenţia de a concilia nişte simţăminte creştine cu gustul antic şi poate şi cu parlamentarismul modern (iar ceva de felul acestei concilieri trebuie să fie cu putinţă la aşa-zişii filozofi, în secolul nostru atât de nesigur, deci atât de conciliant.) Disciplina critică este [cum am spus, un lucru la care ţinem, ca şi la o] puritate şi rigoare în cele spirituale – între noi vorbim în continuare cu totul diferit şi cu nişte cuvinte aspre –: cu toate acestea însă, n-am socoti o măruntă infamie la adresa filozofiei dacă am spune: "Filozofia este ştiinţă şi critică şi nimic mai mult." Fireşte, această evaluare se află tocmai azi în plină înflorire, la toţi pozitiviştii, filozofii realităţii şi "filozofii ştiinţifici" din Germania şi Franţa; şi poate ar fi măgulit până şi inima şi gustul lui Kant. Aceşti avocaţi ai criticii şi ai ştiinţei sunt chiar nişte critici şi oameni de ştiinţă, dar nu tocmai nişte filozofi: nici marele chinez din Königsberg n-a fost decât un mare critic. *(aluzie la Kant, n.t.)*

211. *N.T.:* **99** *8:* "fiecăruia ce i se cuvine"] *cf. KGW IX 2, 122, 20-22* *21:* a r t i s t i c u l u i] *în continuare, şters:* (unde îşi are locul şi istoria –) *Dm N.T.: 28-36*] *cu privire la dătătorii de legi ai viitorului, cf. KSA 11, 26 [407] şi KSA 12, 6 [11] (apud W. Stegmaier, Nietzsches Zeichen, NS, 29, 2000, 63)*

212. **101** *12-13:* Şi ... măreţia?] *lipseşte în Dm; în schimb următoarele propoziţii şterse:* Proteul cu un nou ochi, scufundătorul în viaţă, cel ce se scufundă în adâncimi ale vieţii mereu altele. Şi încă o dată întrebând: [mai este oare tocmai azi posibil filozoful?] mai este oare astăzi posibilă o atare măreţie? – – – Dar încă o dată spunând: cum este astăzi posibil aşa ceva?

213. *Vs (W I 2) prima versiune:* Există o aristocraţie a problemelor care-i îndepărtează de la sine pe mulţi oameni. Ceea ce face ca problemele acestea să stea în legătură cu nişte poziţii înalte şi extraordinare, pe care puţini oameni le au. Este absolut indiferent dacă nişte inteligenţe suple de uz comun (ca Eduard von Hartmann) sau nişte vajnici empirici rigizi (ca Eugen Dühring) se îndeletnicesc cu astfel de probleme. Natura lor n-are voie să intre acolo: uşile rămân zăvorâte sau – se zâmbeşte.

---

* *În fr. în text. (n.t.)*

215. *N.T.: Ştiinţele sunt folosite adesea de N ca sursă a limbajului său artistic. Ampla comparaţie cosmică din acest aforism este preluată de la Pater Angelo Secchi (1818-1878), Die Sterne. Grundzüge der Astronomie der Fixsterne, Leipzig, 1878, 223 sq. (apud Wolfram Groddeck, NS, 18, 1989, 505-507)* *N.T.:* **103** *31:* "cer înstelat" ... morale"] *aluzie la Kant, "Critica raţiunii practice"; v. şi JGB 71 şi nota*

219. *Cf. KSA 9, 3 [69]; KSA 11, 25 [492]* **105** *15-22:* fac ... oameni.] fac. Teoria mea este că orice spiritualitate î n a l t ă nu există decât ca produs ultim al unor calităţi moral‹e›: ea reuneşte toate acele stadii de care se vorbeşte pe seama omului moral, spre a f u n c ţ i o n a c u a d e v ă r a t. *Rs*

220. *N.T.:* **106** *12-13:* într-atât ... siluim.] *cf. JGB* Prefaţă, *11, 2 (şi nota)*

222. *N.T.:* **107** *3:* Galiani] *v. nota la JGB 26* *N.T.:* Madame d'Epinay] *Louise Florence Pétronille de la Live d'Epinay (1726-1783), susţinătoare a enciclopediştilor şi a lui Rousseau; scrisorile lui Galiani au fost publicate de Eugène Asse: Lettres à Madame d'Epinay, Voltaire, Diderot, Grimm etc., 2 vol., Paris 1882, BN*

224. *Vs (W I 1) prima versiune:* S i m ţ u l i s t o r i c al nostru este o urmare a semibarbariei noastre: aceasta datorită caracterului p l e b e i a n al claselor noastre culte. Prin el suntem capabili să retrăim cea mai mare parte a trecutului, fiindcă accesul la acesta este întotdeauna pe o cale semibarbară: suprema noastră valoare este Homer şi Shakespeare (acest spaniolo-mauro-saxon) Dar ne rămân i n a c c e s i b i l i cei mai reuşiţi oameni şi opere, de ex., Corneille, Racine, Sofocle etc. – operele şi oamenii cu adevărat a r i s t o c r a t i c i, în care se opreşte o mare forţă în faţa oricărei lipse de măsură, iar plăcerea fină în domolirea şi-n fixarea tremurândă, aidoma călăreţului pe murgul fornăind în galopul lui. *N.T.:* **107** *30-31*: S i m ţ u l... divinatoriu"] *cf. JGB 204, 89, 14* **108** *18:* Saint-Evremond] *sursă neidentificată* *N.T.: Charles de Marguetel de Saint Denis, Seigneur de Saint-Evremond (1610-1703), scriitor francez* **108** *34*-**109** *3:* o ... populare.] Shakespeare şi Balzac: câtă mizerie şi bădărănie nu se află întotdeauna în proximitatea lor! Produce asupră-mi impresia că mă plimb pe fermecătoarea chiaia din Neapole. Cloacele cartierelor populare sunt prezente în aer. *W I 1, 52; cf. KSA 11, 25 [123]* *N.T.:* **109** *1:* Chiaia din Neapole] *cf. Goethe, Călătorie în Italia, trad. Gh. I. Ciorogaru, ELU, Bucureşti, 1969, p. 194: "pe Chiaja [sic! – n.t.], imensa promenadă"* *N.T.: 12:* alcionică] *cf. vol. 1, 247, nota la [43]*

226. *Cf. KSA 12, 1 [168]; 2 [185]*

227. *Vs (N VII 2) prima versiune (reproducem după KGW IX 2, 13-14, n. t.):* Vrem să ne şlefuim onestitatea ş‹i› să ne-o înălţăm în aşa fel, încât să rămână în picioare ca un pisc de aur deasupra întregii epoci apăsătoare şi morocănoase. Şi, atunci când slăbeşte sau pare că pregetă, o să-i trimitem în ajutor curiozitatea noastră, curajul nostru de aventurieri, cruzimea noastră, acel "nitimur in vetitum" al nostru şi toată demonia unicei şi ultimei noastre virtuţi: n-are decât să fie confundată cu astfel de trupe auxiliare, ce ne pasă nouă! *N.T.:* **111** *26-31:* Onestitatea ... plicticoşi!] *cf. KGW IX 2, 104, 20-30* *N.T.: 29-30:* "prost ... Rusia] *proverb rusesc; N nu indică sursa; cf. KGW IX 1, 22, 18-20; KSA 12, 3 [7]*

228. *N.T.:* **112** *14:* Bentham] *Jeremy Bentham (1748-1832), filozof englez 16:* Helvétius!] Helvétius, ce sénateur Pococurante*, ca să ne exprimăm cu cuvintele lui Galiani – *He; cf. Galiani, op. cit., I, 217* *N.T.:* **112** *28*-**113** *4:* Până ... vomitiv] *N combate aici nu numai teoriile lui Bentham şi ale utilitariştilor englezi despre "aspirația spre fericirea e n g l e z e a s c ă ", ci şi concepția lui Fr. Galton (op. cit., 64. 300), formulată împotriva crudei "lupte pentru existență" a lui Darwin, despre perfecționarea întregii omeniri, despre "cea mai mare fericire a celor mai mulți"; cf. şi KSA 11, 35 [34], 524, 6-7 (apud M.-L. Haase, NS, 18, 1989, 646) N.T.:* **113** *4-5:* ce-i ... celălalt] *cf. JGB 221, 144, 6-7* *17*] *în Dm, şi în următoarea strofă ştearsă:* Judecăți de dobitoace/ La aceşti englezi tenace,/ Le numiți filozofii?/ [Goethe] Spencer lângă [Darwin] Hegel pare – / – Pfui, germani! – ca o lezare/ Maiestatis genii. *cf. KSA 11, 28 [45.46] (vol. 1, 161-162, n.t.)*

229. *Rs (W I 6) prima versiune:* Cel ce, în calitate de pasionat al cunoaşterii, şi-a dat seama că în şi alături de orice creştere domneşte în acelaşi timp legea pieirii şi că, de dragul creației, este nevoie de o inexorabilă disoluție şi nimicire: acela trebuie să învețe în plus un fel de bucurie în fața acestui spectacol, pentru a-l s u p o r t a – sau, pe viitor, nu va mai fi bun pentru cunoaştere. Adică trebuie să fie capabil de o cruzime rafinată sau să se pregătească pentru ea cu inima neşovăitoare. Dacă forța lui se află şi mai sus în ierarhia forțelor, dacă el însuşi este unul dintre creatori, şi nu doar un spectator, atunci nu ajunge că-i capabil de cruzime la vederea multei suferințe, degenerări, prăpădiri: un astfel de om trebuie să fie capabil să producă el însuşi răul cu plăcere, cruzimea trebuie să-i fie cunoscută cu mâna şi fapta, iar nu doar cu ochii spiritului. Ipocrizia virtuoasă nu va recunoaşte că orice civilizație superioară se bazează în bună parte pe pregătirea şi spiritualizarea cruzimii, că plăcerea dureroasă provocată de tragedie aidoma plăcerii stârnite de luptele cu tauri, de ruguri şi de luptele din arenă ține de cruzime şi că aproape tot ce acționează astăzi plăcut în aşa-numita milă tragică îşi dobândeşte dulceața de la ingredientul cruzimii încorporat în aceasta. Este o idee grosolană că plăcerea cruzimii trebuie să se nască numai atunci când îl vezi pe altul suferind; există mai degrabă o plăcere abundentă şi supraabundentă izvorâtă din propria suferință, din provocarea propriei suferințe, de exemplu, în toate religiile care pretind din partea omului automutilări sau spasme de penitent sau asceze sau mustrare de conştiință sau cel puțin subtilul sacrificio dell'intelletto**, – ele îl înduplecă la toate prin misterele şi fiorii seducători ai cruzimii întoarse împotriva lui însuşi. Să ne gândim, în sfârşit, că orice pasionat de cunoaştere îşi sileşte spiritul să lucreze împotriva tendinței spiritului şi de cele mai multe ori chiar şi împotriva dorințelor inimii sale, adică să spună nu atunci când ar dori să afirme şi să adore, că interpretarea în profunzime şi în esență a lucrurilor este ea însăşi un fel de contradicție şi cruzime față de voința de bază a spiritului, care vrea să răzbească la lumină şi la suprafață, că deci, chiar şi în activitățile

---

* *În fr. în text: "acest senator Pococurante" (referire la scepticul "senior Pococurante, nobil venețian" din romanul "Candide" al lui Voltaire). (n.t.)*

** *În it. în text (v. nota de la p. 114). (n.t.)*

cele mai spirituale, omul acționează ca artist al cruzimii. *N.T.: Pasajul* Ipocrizia ... aceasta. *(care se află și în KGW IX 1, 23, 30-24, 6) i-a fost inspirat lui N de W. E. H. Lecky, Geschichte des Ursprungs und Einflusses der Aufklärung in Europa. Trad.: H. Jolowicz, ed. a 2-a, vol. 2, Leipzig, Heidelberg, 1873, p. 235-237, BN (apud W. von Rahden, NS, 31, 2002, 320). N.T.: 20-21 și infra:* "animalul ... crud"] *cf. vol. 5, 208, 24-39*

230. *Vs (N VII 1) prima versiune (redăm după KGW IX 1, 21, 2-40, n.t.):* A-l aduce pe o‹m› înapoi în natură, a deveni stăpân peste multele și falsele interpretări ș‹i› semnificații secundare, pe care vanitatea o‹amenilor› le-a mâzgălit ș‹i› zmângălit peste ș‹i› pe marginea textului naturii numit "om", a face ca omul să stea în fața o‹mului› ca în fața naturii și să închidă urechea la glasurile seducătoare care-i strigă: "Ești mai mult! ești mai mare, ești de altă origine!" – aceasta este o sarcină dură ș‹i› aproape crudă. Cine lucrează pentru ea se are adversar pe sine însuși, ca și pe semenii săi. Și de ce lucrează el cu această intenție? Nu s-ar cădea să invoce frumoasele cuvinte "iubire de adevăr", "onestitate", "sacrificare pentru cunoaștere" ș.a.m.d., mai ales după ce a arătat că toate acestea sunt zdrențe ș‹i› strălucire a vanității, pe scurt, că el este prea vanitos ca să-și permită asemenea satisfacții mărunte ale vanității: – de ce? Un astfel de om este o problemă. *N.T.:* **115** *13-14:* "spiritul"... stomac.] *cf. vol. 5, 197, 7-8*

231. *Titlu în Rs (W I 8):* "Femeia în sine" *N.T.:* **116** *29-30:* Învățarea... știe.] *cf. W. H. Rolph, op. cit., 60-68; cf. și KSA 12, 2 [76], 96, 16-17; 5 [64], 209, 6-7; KSA 13, 11 [121], 57, 22-58, 2; 14 [174], 360, 25-361, 5 și 7-12 (apud Greg Moore, NS, 27, 1998, 536-537) N.T.:* **116** *30*-**117** *5:* Dar... tot. –] *cf. KGW IX 2, 53, 2-6; 54, 16-34*

232. *Rs (W I 5) prima vresiune:* nu putem gândi mulțumitor de bine despre femei, dar pentru asta n-avem voie nici să gândim fals despre ele: aici trebuie să fim efectiv cu ochii-n patru. Că ar fi în stare ele însele să-i lumineze pe bărbați în privința "etern-femininului" este puțin probabil: se pare că pentru asta sunt situate prea aproape de ele însele – și, pe deasupra, luminarea însăși a fost, cel puțin până acum, o treabă de bărbat, un har bărbătesc. În sfârșit, cu toate cele scrise de femei despre femeie, avem dreptul să ne rezervăm o serioasă neîncredere: anume dacă o femeie care scrie, nu cumva face, absolut neintenționat, exact ceea ce contravine doritei "luminări" – și se gătește? Nu ține oare faptul de a se găti de cel mai riguros statut al etern-femininului? Și i s-a recunoscut vreodată și unei minți de femeie profunzimea? Sau unei inimi de femeie – dreptatea? Fără profunzime și dreptate – la ce folosește că femeile emit judecăți despre femeie? Nu-i asta oare aproape o negare a instinctului feminin, o degenerare? Nu-i oare în ochii bărbatului voința de "luminare" în privința femeii aproape voința de demitizare, de dezfermecare, de devalorizare a femeii? Chiar dacă unele femei au un motiv temeinic să creadă că bărbații nu le întâmpină cu laude și dragoste: socotind absolut în linii mari, am impresia că "femeia" a fost desconsiderată până acum cel mai mult de femei – și în nici un caz de bărbat! În grija ei pentru femeie, biserica a decretat: mulier

taceat in ecclesia*! În interesul femeii a decretat Napoleon: mulier taceat de politicis** –. şi, spre salvarea vreunui farmec femeiesc oarecare, eu recomand: mulier taceat de muliere*!

233. *Cf. KSA 11, 25 [422] N.T.:* **118** *14:* Madame Roland] *Jeanne Marie Roland de la Platière, n. Phlipon (1754-1793), filozoafă franceză*

234. *Vs (W I 1):* Tâmpenia în bucătărie: s-a interesat vreodată o universitate de mâncarea bună a studenţilor săi? De nişte raporturi sexuale sănătoase? *intercalat după* bucătărie*:* nu putem suspecta de profunzime inteligenţa feminină, dacă ne gândim cât de nesocotit s-a gătit până acum peste tot de către femeie mâncarea familiei şi a stăpânului casei. Femeia nu înţelege ce înseamnă hrana: şi vrea să fie bucătăreasă! Dacă femeia ar fi o creatură gânditoare, ar fi trebuit, fără-ndoială, ca bucătăreasă de mii de ani, să descopere cele mai mari realităţi fiziologice! Datorită unor bucătărese nepricepute, adică datorită femeii, dezvoltarea omului a fost cel mai mult ţinută pe loc până acum!

235. *N.T.: 33:* Madame de Lambert] *Anne Thérèse de Marguerat de Courcelles, marchiză de Lambert (1647-1733), scriitoare franceză* **118** *33*-**119** *1:* "Mon... plaisir"] *sursă neidentificată*

237. **119** *16:* şi... doresc!] Fereşte-te, păsărică de aur! *Dm*

237. *N.T.:* **120** *2:* ca nişte păsări] *cf. vol. 5, 55, 20-21*

238. *10:* care] care, după năravul lui St. Mill sau al lui Eugen Dühring, *Vs (W I 7)*

239. *Vs (W I 4):* În ceea ce priveşte femeile germane: eu sunt departe de a voi să le "cultiv" şi mai mult. În primul rând, ele nu trebuie să cânte la pian: asta le ruinează nervii (şi, ca tip femeiesc de găteală şi cochetărie, exasperează orice prieten de ispravă al muzicii) şi le face inapte de a naşte copii zdraveni. Trebuie să fie educate întru cucernicie: o femeie lipsită de cucernicie este în ochii oricărui bărbat profund şi fără de Dumnezeu ceva cu desăvârşire caraghios – ba chiar îl revoltă când plantelor bune li se ia zidirea şi adăpostul, singurul loc în care îşi pot dobândi într-un fel sau altul farmecul; şi este ceva groaznic să vezi că lucrul pentru care e nevoie de forţe imperioase şi de o autoperfecţionare în vederea celei mai dificile misiuni li se pretinde femeilor, care imediat îşi aranjează din acesta mai o "coafură" sau o "trăncăneală".

240. *Rs (Mp XVI 1) prima versiune:* Am audiat uvertura Maeştrilor cântăreţi: e o artă admirabilă, prea împodobită, greoaie şi târzie, având ambiţia să presupună, pentru înţelegerea ei, două veacuri de muzică încă pline de viaţă: – îi onorează pe germani că o astfel de muzică nu şi-a greşit socoteala! Ce metale nu s-au amestecat aici! Ni se pare ba arhaică, ba aurorală, ba erudită, ba imprevu‹e›*** şi capricioasă, ba pompoasă, ba aspră şi bărbătească în blândeţea ei – are inocenţă şi depravare, se află aici toate anotimpurile deodată, tot soiul

---

* *În lat. în text (v. notele de la p. 118). (n.t.)*

** *În lat. în text: "femeia să nu vorbească despre politică". (n.t.)*

*** *În fr. în text: "neprevăzută". (n.t.)*

de fericiri mugurale şi, de asemenea, tot soiul de viermănoşii şi toamne târzii. Există şi clipe de inexplicabilă şovăială, oarecum golurile ce se cască între cauză şi efect, nu lipseşte o mică apăsare de coşmar şi ceva asemănător cu ce ni s-a întâmplat deja în vis: – şi acum din nou se lărgeşte şi se-ntinde un puhoi de tihnă, cuprinzând încântarea de sine a artistului pentru măiestria mijloacelor sale, încântare pe care el n-o tăinuieşte; în ansamblu, nu frumusețe, nu Sud, nu limpezime a cerului şi a inimii, nu dans, nici măcar logică, ba chiar o anumită primitivitate, care este subliniată, ca şi când artistul ar vrea să ne spună: "Ea este în intenția mea"; un veşmânt greoi, un licăr de scumpătăți erudite. *N.T.:* **123** *4-5:* Am... c â n t ă r e ț i] *concertul respectiv poate fi datat cu exactitate: Monte Carlo, 7 ianuarie 1886 (cf. Yves Séméria, Les saisons niçoises de Frédéric Nietzsche. Les paysages de l'esprit (1883-1888), Z' éditions, Nice, 2001, p. 49* *N.T.: 19-21:* În... cerului,] *ecou din Giuseppe Mazzini, Filosofia della musica (scrisă în 1835, publicată în 1836 în revista emigranților "L'Italia"); v. ediția îngrijită de M. de Angelis, Firenze, 1977, p. 55 sq. (apud Claus Zittel, NS, 25, 1996, 420)*

241. **124** *1:* demodate.] demodate. În fond, acesta este un compliment pe care îl facem strămoşilor noştri. *Vs (N VII 2) (cf. KGW IX 2, 72, 2-12, n.t.)* *28:* politică] *în continuare, şters:* – care-şi au p r e t u t i n d e n i ochii şi grijile şi nu mai sunt şi nu mai au dreptul să fie "acasă" la ele, în ele – *Rs* **125** *4-7:* eu... altuia. –] iar eu, în fericirea şi-n ungherul meu, mă gândeam în ce măsură se află aici [o fericire] înțelepciunea de a nu fi sedus de nici un da sau nu [într-o] în toate aceste chestiuni personale, în privința cărora numai un viitor îndepărtat, plasat pe o poziție indiferentă, ar fi îndreptățit să se pronunțe cu oarecare nepărtinire. *Dm*

242. *Cf. KSA 12, 2 [13]* *9:* civilizație] cultură *Dm* *23-24:* Sturm und Drang-ul] atavismul *Dm*

243. *N.T.: Stilul acestui aforism se înscrie în acelaşi metaforism cosmic semnalat în legătură cu JGB 215; sursa este aceeaşi, p. 204.*

244. *Cf. KSA 11, 34 [97]; [114]* *Vs (W I 5):* Îi numim pe germani "profunzi": să interpretăm mai puțin măgulitor motivul real care a generat această impresie şi să-i dăm, pe cât se poate, explicația. Sufletul german este complex, de origine diversă, mai mult înjghebat şi încropit decât clădit cu adevărat. Cel ce, ca german, ar afirma ‹:›* "Două suflete, vai, sălăşluiesc în pieptul meu", acela ar rămâne departe în urma adevărului. Ca popor ieşit din cea mai neobişnuită amestecătură de rase, poate chiar cu o predominanță a elementului pre-arian, potrivit poziției sale europene ca "popor de mijloc", germanii sunt mai incomprehensibili, mai cuprinzători, mai plini de contradicții, mai necunoscuți lor înşişi, mai imprevizibili, mai surprinzători, chiar mai terifianți decât sunt alte popoare pentru ei înşişi: este caracteristic pentru germani faptul că întrebarea "ce este german" şi-o pun mereu. Germanul are ganguri şi galerii adânci în sine, cavități, ascunzişuri, temnițe; sufletul său este în dezordine, germanul cunoaşte căile ce duc la haos. Şi, după cum orice lucru îşi iubeşte simbolul, aşa iubeşte germanul norii şi tot ce este pâclos,

---

* *Întregirea noastră. (n.t.)*

în devenire, crepuscular, vaporos şi înnorat. Străinii rămân consternaţi în faţa naivităţii "reflectate" a germanului; fuziunea dintre geniu şi "niaiserie allemande"*, aşa cum îi este lucrul acesta propriu celui mai mare poet al nostru, îl nelinişteşte *[KSA 11, 26 [420] şi [412]: Mérimée, Lettres à une inconnue, Paris 1874, I, 332].* Goethe însuşi a definit odată renumita "fire germană", de parcă ar fi privit din străinătate, cu o neîndurătoare respingere a ceea ce i-a fost lui însuşi cel mai mult de trebuinţă: ca "indulgenţă faţă de slăbiciunile altora şi faţă de cele proprii". Blânzi şi înveninaţi – o asemenea asociere de atribute ar fi paradoxală cu privire la alte popoare: să trăim însă între şvabi! Aspectul exterior greoi al germanului, figura lui ştearsă pe plan social – să ne imaginăm la iuţeală un bavarez, care este mai periculos, mai cutezător, mai obraznic, mai ascuns, mai cuprinzător, mai neobişnuit, mai viclean (şi, prin urmare, "cu inima mai deschisă" –) decât îşi pot reprezenta măcar ceilalţi europeni. Goethe n-ar fi putut extrage din sufletul german doar pe Mefistofel, ci şi nişte "diavoli" mult mai periculoşi, poate chiar mai "interesanţi". Socotesc că Frederic al II-lea al Prusiei era deja un Mefistofel mai interesant decât acel camarad de o moderată demonie al greoiului profesor universitar Faust: fără a mai vorbi de celălalt şi mai mare Frederic al II-lea, enigmaticul Hohenstaufen. – Toţi germanii profunzi de până acum au traversat, fizic şi spiritualiceşte, Alpii: ei cred în dreptul lor asupra "Sudului" – ei nu se pot simţi altfel decât ca stăpâni ai Europei. **126** *26-27:* "Două... meu"] *Goethe, Faust I, 1112 (în trad. cit. a lui L. Blaga, p. 54: "Ah! două suflete-s în mine!"; în cea a lui Şt. Aug. Doinaş, p. 77: "Ah! două suflete-mi sălăşluiesc în piept"; cf. şi KSA 11, 37 [16]; 40 [39]; KGW IX 1, 116, 30, n.t.)* *36:* Sand] *Karl Ludwig Sand (1795-1820), asasinul dramaturgului August Friedrich von Kotzebue (1761-1819)* Jean Paul] *în recenzia la J. G. Fichte, Reden an die deutsche Nation, Berlin, 1808, în "Heidelberger Jahrbücher", 1809, V, fasc. 1, 2 (cf. şi KGW IX 1, 117, 32-40; KGW IX 2, 62, 10, n.t.)* **126** *37*-**127** *4:* cu... germani?] *din* furibund împotriva adulaţiilor neruşinate şi mincinoase ale lui Fichte (trebuie să cobori într-adevăr până la ultimul Wagner şi la foile din perioada Bayreuth, ca să dai peste o mocirlă asemănătoare de pretenţii nejustificate, de confuzii şi teutomanie, aşa cum sunt Discursurile către naţiunea germană ale lui Fichte). Ce gândea Goethe despre germani? *Dm* **127** *2:* Goethe] *din* tineretul german *Dm* *3:* chiar... Fichte.] *sursă neidentificată* *N.T.: 9:* apariţia lui Napoleon] *cf. JGB 209, 97, 28-32, şi nota resp.* *12-13:* "indulgenţă... proprii"] *cf. Goethe, Maxime şi reflecţii (ed. cit., p. 84, 477, n.t.)* **128** *8:* "ajunge încă departe"] *după Goethe, Faust I, 573*

245. **129** *27:* fată... tangere] gură-cască şi de sfielnic *Dm*; *cf. Ioan 20, 17*

246. 247. *N.T.: Cf. Luca Renzi, Das Ohr-Motiv als Metapher des Stils und der "Zugänglichkeit" [Motivul urechii ca metaforă a stilului şi a "accesibilităţii"], în NS, 26, 1997, 331-349, care este o "lectură" a celor două paragrafe cu trimiteri şi la alte opere nietzscheene în care apare "topos-ul urechii".*

247. *Cf. KSA 11, 34 [102]*

---

* *În fr. în text (v. nota**, p. 13). (n.t.)*

249. **131** *37:* nu-l... cunoaşte] nu avem voie să-l cunoaştem *Dm*

250. **132** *9:* evreilor] *în continuare, şters:* Era un sentiment de origine evreiască, ce se aşternea peste adâncurile gândirii schopenhaueriene, era un blestem funciar evreiesc, pe care el l-a azvârlit împotriva noastră, a imoraliştilor, – – Schopenhauer n-are dreptate aici: dar noi îi suntem recunosători pentru asta *Rs (W I 8)*

251. *Cf. KSA 11, 41 [13]* *N.T.: 16:* Sybel] *Heinrich von Sybel (1817-1895), istoric şi politician german* *N.T.:* Treitzschke] *Heinrich Gotthard von Treitschke (1834- 1896), istoric german* **133** *30:* cam... engleză.] *din* Şi, în nici un caz, "cu braţele deschise"! Nu ca "să bem bruderşaft" astăzi, după năravul exaltaţilor, iar mâine să ne şi umplem de sânge! *Rs (W I 5)* **134** *2-6:* ar... indicat –)] *din* şi-mi face plăcere să fiu de acord cu un renumit cunoscător de cai în privinţa unei reţete recomandabile aici ("armăsari creştini şi iepe ovreieşti") *Rs*

252. *Vs (N VII 1) prima versiune:* Englezul, mai posac, mai senzual, mai voluntar şi "mai comun" decât germanul – şi, prin urmare, mai evlavios. Tot creştinismul lor, chiar în rezonanţa lui literară, Carlyle, miroase puţin a spleen şi exces alcoolic: pe drept cuvânt, ca antidot împotriva ambelor lucruri *(cf. şi KGW IX 1, 126, 30-44, n.t.)* *N.T.: 20:* acel... Carlyle] *cf. şi M 298 (vol. 4, 157, 13-14); FW 97 (vol. 4, 320, 1-2); vol. 4, 481, 1-2 jos; 517, 3-4* **135** *9-12:* Să-l ... mult.....] Lipsă de cadenţă în acest sens: – în această privinţă, cei mai buni scriitori şi oratori parlamentari ai Angliei se aseamănă astăzi. Numitul Carlyle, de exemplu, unul dintre cei mai bogaţi ai lor, dacă se vorbeşte despre bogăţia sufletului, se mişcă totuşi ca un ţăran şi un tont, chiar dacă vorbeşte înflăcărat şi din tot pieptul – ca să nu amestecăm aici sufletele complet lipsite de muşchi sau sufletele de tinichea, aidoma lui J. St. Mill ori H. Spencer, care se mişcă, într-adevăr, ca nişte figuri de tinichea. În sfârşit, să le privim pe cele mai frumoase englezoaice mergând: nu vreau să cer, pentru a nu cere prea mult, să le ascultăm cântând. *Rs (W I 6) prima versiune*

253. *Vs (W I 1) prima versiune:* Există adevăruri care pot fi înţelese numai de nişte capete mediocre: noi ne aflăm acum, de ex., sub influenţa mediocrităţii englezeşti (Darwin, Mill, Spencer) şi nu vrem să punem la îndoială utilitatea faptului că asemenea spirite domină uneori. Ar fi o eroare să considerăm tocmai naturile cele mai elevate deosebit de pricepute să descopere adevăruri: ele trebuie să fie ceva şi să reprezinte ceva faţă de care nici un adevăr nu este deloc luat în seamă. Este imensa falie dintre a putea şi a şti – –! Mai ales descoperitorii din domeniul ştiinţei trebuie să fie azi, în anume sens, nişte spirite sărace şi unilaterale. *N.T.: cf. KSA 11, 28 [45]; 28 [46] (vol. 1, 317-318); JGB 228*

254. **136** *35*-**137** *4:* o... Europei –.] pasiunile artistice ş‹i› sacrificiile aduse formei lit‹erare›, care formează mereu şi mereu, de trei secole, partide ale gustului ş‹i› clientelă şi au facilitat, în orice vreme ş‹i› prin veneraţia pentru "numărul mic", un fel de muzică de cameră a literaturii, care până acum lipseşte şi a lipsit în G‹ermania›: – să ne gândim totuşi ce urechi mari au învăţaţii germani – dacă au într-adevăr urechi! [mi se impută, d. ex., că eu] Căci mi se spune că ei n-ar avea

timp ca să aibă urechi şi ar însemna realmente să cerem prea mult ca ei să – – – cu sunete ş‹i› salturi ritmice. *Vs (N VII 2) (am reprodus după KGW IX 2, 69, 1 – 70, 1-24, n.t.)* *N.T.:* **137** *15:* Henri Beyle] *numele real al lui Stendhal* *26-28:* îi... soare] care nu suportă pentru lungă vreme acea înfiorătoare sărbezeală germană, fantasmagoria conceptuală şi paloarea unor ţinuturi lipsite de soare: oricât de puternic s-a extins în veacul acesta şi se extinde încă dincolo de Rin posomoreala nordică şi acel "amurg al zeilor" al germanilor *Vs* *N.T.: 37:* S u d u l m u z i c i i] *cf. Mazzini, op. cit., 55 sq. (apud C. Zittel, NS, 25, 1996, 420); cf. şi FWP* În Sud *(vol. 4, 453); JGB 240, 123, 20-21; JGB 255, 138, 2 sq.; KSA 11, 28 [10] (vol. 1, 152), poezie care, în unele ediţii, poartă titlul "Muzica Sudului"; iar cu privire la Bizet: WA 1, KSA 6, 13, 25-27; WA 2, KSA 6, 15, 2-4; WA 10, KSA 6, 36, 31-37, 19*

255. *N.T.:* **138** *2-10:* Faţă... Nord] *cf. ultima notă de la JGB 254*

256. *Cf. KSA 11, 25 [184]* *33:* v o i e ş t e ... u n a] *din* este u n a , până la cele mai coborâte şi mai înalte niveluri ale nevoinţelor ei *Dm* **139** *33*-**140** *2:* cu... superiori] *o* specie splendidă, spiritual-bolnavă, zburând în sus, violentă, de oameni *Dm* *4:* "om superior"] "artist" *Dm* **140** *24-26:* anticipând... lui] *din* cu Parsifal al său, într-o manieră dulceagă şi ambiguă *Dm* **141** *5:* c r e z ... c u v i n t e] *după "Cântece fără de cuvinte" ale lui Mendelssohn?* *N.T.: Poezia este reluată, cu insignifiante modificări, mai ales de punctuaţie, în NW, deschizând capitolul* Wagner apostol al neprihănirii *(titlu sub care apare şi poezia în unele ediţii; în altele este intitulată* Parsifal-Musik*). În privinţa "neprihănirii" ca trăsătură aflată la limita dintre virtute şi viciu, v. Za I* Despre neprihănire *(vol. 5, 52-53).*

257. *Cf. KSA 12, 1 [7.10]; 2 [13]* *continuarea, ştearsă, a paragrafului în Dm:* "Umanizarea" unor astfel de barbari – în parte, un proces nedorit, care, după o stabilire aproximativă a raporturilor de putere, survine de la sine – este, în mod substanţial, un proces de slăbire şi atenuare şi are loc exact pe socoteala acelor instincte cărora ei le-au datorat victoria şi stăpânirea lor; şi, în timp ce-şi însuşesc în felul acesta virtuţile "mai umane", poate chiar cu o impetuozitate admirabilă şi potrivit "poftei de pradă" ce-i caracterizează până şi în domeniile cele mai spirituale, în calitate de cuceritori ai vechilor civilizaţii, arte, religii, – are loc treptat şi de partea celor asupriţi şi înrobiţi un proces invers. În măsura în care ei sunt trataţi mai blând, mai uman, şi, prin urmare, ajung să fie, din punct de vedere fizic, mai împliniţi, se dezvoltă în ei b a r b a r u l , omul fortificat, semianimalul, cu poftele sălbăticiei: – barbarul care se simte într-o zi destul de puternic ca să se apere de stăpânii lui umanizaţi, adică moleşiţi. Jocul se reia de la capăt: începuturile unei noi civilizaţii s u p e r i o a r e sunt încă o dată constituite. Vreau să zic: subt presiunea castelor şi a civilizaţiilor aristocratice dominante, s-a format de fiecare dată, de jos în sus, o lentă contrapresiune, o enormă conspiraţie totală [instinctivă] nepremeditată în favoarea conservării şi a înălţării tuturor celor dominaţi, exploataţi, păgubiţi, mediocri, semirataţi, ca o nemulţumire şi răscoală de sclavi tărăgănată, mai întâi tărăgănată, mai întâi secretă, apoi din ce în ce mai conştientă de sine, ca un instinct împotriva oricărui soi de stăpâni, în cele din urmă chiar

împotriva noţiunii de "stăpân", ca un război pe viaţă şi pe moarte împotriva oricărei morale care izvorăşte din sânul şi conştiinţa unei specii umane superioare, senioriale, a unei specii care a r e n e v o i e de sclavie, sub orice formă şi sub orice nume, ca de temelia şi condiţia ei. Toate acestea mereu numai până în momentul în care o asemenea rasă de sclavi devine suficient de puternică – suficient de "barbară"! – ca să se transforme ea însăşi în stăpână: imediat apoi apar principiile şi moralele c o n t r a r e . Căci faptul de a fi stăpân are instinctele lui, ca şi faptul de a fi sclav: "natură" se află în amândoi, – iar "morala" este şi ea o parte din natură. – *N.T.: Cf. KGW IX 2, 73, 1-15; 165, 16-24*

258. *Vs (W I 3):* C o r u p ţ i e , în cazul unei caste dominante, înseamnă altceva decât în cazul uneia de slugi şi slugarnici. De ex., blândeţea excesivă, diminuarea energiei volitive este corupţie în cazul primei. În cazul celei de-a doua, este corupţie creşterea independenţei, de ex. Eugen Dühring. Privilegiaţii Revoluţiei franceze sunt un exemplu de corupţie.

259. *N.T.:* **143** *37:* viaţa... putere] *şi* **144** *6-7:* voinţei... viaţă] *cf. vol. 5, 113, 13-14*

260. **146** *1:* Noi, cei ce grăim adevărul"] *cf. GM I 5* *N.T:* **149** *5:* "gai saber"] *cf. KGW IX 2, 120, 6-18, unde, sub acest titlu, figurează un proiect în cinci puncte, printre care şi* Dincolo de bine şi de rău, *al unui* Preludiu al unei filozofii a viitorului

261. *N.T.: 16-17:* s-o... ea] *cf. KGW IX 2, 66, 13 (şi nota infrapaginală)* **150** *4:* sclavilor)] *în continuare, şters:* – şi de-atâtea ori s-a-ntâmplat în istorie ceva similar, *–Dm* *13-19:* li se s i m t e ... atavism] caută să determine exprimarea unor bune păreri despre el, pentru ca, ulterior, să se determine pe sine însuşi să creadă în acestea: – aşa o vrea soiul nenobil. *Vs (N VII 2) (cf. KGW IX 2, 63, 40-44, n.t.)*

262. *N.T.: 22-26:* Invers... monstruoase).] *cf. W. H. Rolph, op. cit., 76 (apud Greg Moore, NS, 27, 1998, 540)* **152** *5:* orizont?] *în continuare, şters:* – e vremea lui Socrate şi a socraticilor *Dm* *12:* mediocrităţii!] *în continuare, şters:* (orice-ar spune Schopenhauer, care nu era subtil în aceste chestii) *Dm*

263. *N.T.: 17-19*] *cf. KGW IX 2, 165, 2-14*

264. **154** *3:* Horaţiu] *Epist. I, 10, 24 (versul sună astfel: "Naturam expelles furca, tamen usque recurret", adică: "Chiar de-ai goni natura cu furca, ea totuşi revine mereu" sau, în trad. lui Petre Stati: "Firea îndărăt se-ntoarce, de-ai goni-o chiar cu parii", în Horatius, Opera omnia II, Bucureşti, 1980, p. 225, n.t.)* *19:* cu... recurret] *din* ceea ce însă este formula pentru educaţia modernă *Dm*

265. *N.T.: 20-21:* fiecare... egoistă] *cf. FWS 29 şi 63 (vol. 4, 255 şi 264)* *N.T.: 26-32:* Conceptul... î n a l t e .] *cf. vol. 5, 170, 5-6* *N.T.: 32:* e l . . . î n a l t e] *cf. FWS 60 (vol. 4, 263)*

266. *Cf. KSA 11, 26 [245]; sursă neidentificată*

267. *N.T.: Cf. Hippolyte Taine, La Révolution: Le Gouvernement révolutionnaire, în Les Origines de la France contemporaine, Éditions Robert Laffont, Paris 1986, vol. II, p. 79, nota 3: "En Chine, le principe de la morale est*

tout opposé: «Au milieu des embarras et *des difficultés, les Chinois disent toujours* siao-sin, *c'est-à-dire* rapetisse ton coeur»." [*"În China, principiul moralei este cu totul opus: «La strâmtoare şi la greu, chinezii spun întotdeauna* siao-sin, *adică* micşorează-ţi inima»."] *(Huc, L'Empire chinois, I, 204). Cf. şi H. Taine, Die Entstehung des modernen Frankreich, Leipzig 1885, p. 122, în trad. lui L. Katscher.* (Totul la *Giuliano Campioni, NS, 25, 1996, p. 417-418.)*

268. *Cf. KSA 11, 34 [86] N.T.: Cf. W. Stegmaier, Nietzsches Zeichen, NS, 29, 2000, 55 N.T.: Cf. KGW IX 1, 137, 2-138, 32 N.T.:* **155** *34-35:* "geniu al speciei"] *cf. GT 2 (vol. 2, 25, 25); FW 354 (vol. 4, 415 sq.)* **156** *3:* propriu-zisă.] *în continuare, şters:* Primejdia, lucrul prin care este condiţionată şi întemeiată viaţa, de fiecare dată *Dm 8-9:* trebuie... om] *din* are o forţă selectivă şi formativă *Dm*

269. **157** *13:* Gogol] *în plus în He:* nu îndrăznesc să dau nume mult mai mari, dar le am în minte *32:* c r e d i n ţ ă *] superstiţie** *He 33:* de proastă] *şters în He N.T.:* **157** *35-* **158** *13:* E... facem.] *cf. vol.5, 277, 6-13* **158** *2:* ş t i i n ţ e i d e s p r e i u b i r e] *din* omului superior *Dm N.T.: 6-7:* care... iadul] *cf. vol. 5, 246, 13-15 9-11:* iubire, numai... neştiutoare!] *din* iubire şi care ştie să-l iubească şi pe acela pe care nimeni nu l-a iubit pe pământ *Dm 13:* lucruri] *din* posibilităţi *Dm modificările lui N din He au luat naştere în legătură cu cap.* Psihologul ia cuvântul *din lucrarea* Nietzsche contra Wagner *(KSA 6, 434, 24-25; 435, 11-12)*

270. *20:* îngrozitoare] *în continuare, şters:* ale suferinţei şi, prin urmare, ale vieţii *Dm 34:* incurabile] *în plus în He:* (cinismul lui Hamlet – cazul Galiani) *cf. NW* Psihologul ia cuvântul, *KSA 6, 436, 8*

271. *N.T.: Cf. KGW IX 2, 88, 1-16; 87, 23*

274. **160** *9:* Rafael fără de mâini] *cf. Lessing, Emilia Galotti I, 4; cf. KSA 12, 1 [172] (cf. şi vol. 2, 563, 8, n.t.)*

275. *Cf. Za II* Despre cei virtuoşi *(vol. 5, 93, 5-7, unde, în loc de* căutarea *se va citi* căutătura; *v. şi nota finală, n.t.); KSA 10, 1 [92]; 3 [1] 4; 12 [1] 120*

277. *Vs (M III 4):* După ce ţi-ai construit o casă, ai învăţat, de regulă, ceva ce ar fi fost bine să ştii dinainte de a te apuca de construit.

278. *Vs (N VII 2) prima versiune (reproducem după KGW IX 2, 123, 2-8 şi 30-32; 124, 28-32, n.t.):* Fără sarcasm ş‹i› fără iubire, dar urmându-ţi căile ca ispititor ş‹i› psiholog, cu întrebări mute puse tuturor chestiunilor problematice, cu un ochi inert pentru tot ce este admirat, cu o sondă care, nesătulă, a ieşit din nou la lumină din toate adâncurile – – – Călătorule, cine eşti tu? Te văd urmându-ţi drumul, fără sarcasm, fără iubire, ispitind. Priveşti misterios, pui întrebări mute: – – – Nu ştiu. Poate Edip. Poate Sfinxul. Lasă-mă să plec! –

279. *Vs (N VII 2) (reproducem după KGW IX 2, 57, 2-8, n.t.):* Să înşfaci fericirea ş‹i› s-o sugrumi, s-o gâtui, s-o sufoci cu îmbrăţişarea ta: – melancolia unor asemenea trăiri – altminteri ar fugi ş‹i› ar scăpa?

280. *N.T.: Cf. vol.5, 114, 16-17*

281. *N.T.: Cf. KGW IX 2, 2-29*

---

* G l a u b e

** Aberglaube

282. *N.T.:* **162** *2-3:* poate... mesei] *aluzie la harpiile mitologice, care, din porunca Herei, au spurcat bucatele de pe masa nefericitului rege Phineus*

283. *Vs (N VII 2) (reproducem după KGW IX 2, 70, 25-38, n.t.):* Un prilej ş‹i› un impuls agreabil de a fi greşit înțeles: eu m-am obişnuit să laud numai atunci când nu sunt de acord cu ceilalți. Căci altfel – pare-mi-se – s-ar spune că mă laud pe mine însumi: ceva ce, cum e şi normal, doar printre – – –

284. *Vs (N VII 2) (reproducem după KGW IX 2, 54, 8-14, n.t.):* Să trăieşti într-o nepăsare imensă ş‹i› mândră: afectul după bunul-plac, la ceasul potrivit, un folositor fond primar, nişte ochelari negri, ca să nu ne privim în ochi. **163** *5-6:* sublimă... igienă] *din* sublim fel de neprihănire *Dm*

285. *10-11:* cele... mari] *din* sunt *Dm*

286. *20:* Aici... înălțat] *Faust II, 11989-11990 (cf. L. Blaga, trad. cit., II, 373: "Priveliştea-i deschisă / Şi duhul înălțat."; şi Şt. Aug. Doinaş, trad. cit., 382: "Vaste sunt văile, / Spiritu-i mare.", n.t.); cf. GD* Incursiunile unui *anacronic* 46 spiritul înălțat] privirea înălțată *Dm*

287. *Cf. KSA 11, 35 [76]; N către Peter Gast, 23 iulie 1885*

288. **164** *12:* Galiani] *Lettres à Madame d'Epinay, ed. cit., 2, 276*

289. *Vs (N VII 2) (reproducem după KGW IX 2, 11, 2-10, n.t.):* Cum ai putea să crezi că un filozof şi-ar fi exprimat vreodată în c ă r ț i părerile adev‹ărate›? Noi scriem cărți pentru a ascunde ceea ‹ce› adăpostim – în noi. *33-35:* a c e s t a ... deoparte] *din* eu mă opresc aici şi mă uit în jurul meu, că nu sap mai adânc a i c i şi pun hârlețul deoparte *Dm*

290. *N.T.: Despre echivocul semnelor şi arta de a le interpreta, aşa cum se prezintă acest lucru în opera lui N, cf. W. Stegmaier, Nietzsches Zeichen, NS, 29, 2000, 42 şi 68-69.*

294. *Rs (W I 8, 273) prima versiune:* Există atâtea feluri de râs: toate rândurile acestea le sunt închinate celor ce dispun de râsul de aur. **166** *12:* Hobbes] *sursă neidentificată*

295. *Cf. KSA 11, 34 [181. 232]* **167** *14:* nou-născuți –] nou-născuți: – adevărată jertfă de fum şi ardere a tinereții, şi încă mai mult fum decât ardere! *Rs (W I 5)* *17:* zeu] zeu [– şi aceasta, după cum se zice, din gură-n gură –:] şi poate vine pentru mine şi o zi cu atâta linişte şi fericire alcionică, încât [eu] gura mea trebuie să se umple odată de tot ce [am auzit] ştiu – [pe scurt], încât să vă expun, prieteni, f‹ilozofia› lui D‹ionysos› *Rs (W I 5)* *N.T.:* **167** *39*-**168** *11*] *cf. vol. 5, 192, 3-5; 209, 1-6; 272, 14-15*

296. *Titluri în Rs:* Î n ț e l e p c i u n e d e m a n d a r i n . O mână de gânduri [rele] *(W I 8, 209)* P r e f a ț ă ş i m o n o l o g *(W I 8, 210)* *Vs (N VII 2) (reproducem după KGW IX 2, 58, 1-16, n.t.):* Lucruri pe care eu le-am cunoscut deja cam prea bine ş‹i› de prea multă vreme, numai nişte furtuni ce se sting istovite, nişte sentimente ce se veştejesc ş‹i› care şi-au pierdut parfumul: – gânduri [– fluturi, şopârle] pe care eu le-am ințepat straşnic, fiindcă ele însele nu m-au mai înțepat ş‹i› chinuit pe mine îndeajuns, ceva ce tocmai era pe punctul de a deveni "adevăr", vreau să zic nemuritor, în acelaşi timp, ş‹i› plicticos de moarte –

– – ceva bizar ş‹i› colorat ce tocmai a început să-şi dezbrace noutatea – – – cimitire în care coroniţe, pietre ş‹i› movile, numai lucruri fără de viaţă, trebuie să amintească de ceea ce a trăit odinioară **168** *32-34:* voi... mele,] *din* când eu v-am gândit şi trăit prima dată pe voi, scântei şi fulgere ale vieţii ! *Rs (W I 8)* 33-34: voi... mele !] *din* Voi, născocitelor şi trăitelor g â n d u r i ale mele! *Rs (W I 8)*

Din munţii nalţi. Epodă. *Creată în toamna lui 1884 sub titlul* Einsiedlers Sehnsucht [Dorul pustnicului], *expediată la sfârşitul lui noiembrie 1884 lui Heinrich von Stein* spre aducere-aminte de Sils-Maria, *unde Stein îl vizitase pe N între 26 şi 28 august 1884; cf. Cronica*. Ultimele două strofe au fost adăugate de N mai târziu (în februarie 1886). Variantele primei versiuni sunt marcate prin ES (= Einsiedlers Sehnsucht). Cf. KSA 11, 28 [26. 31] (în vol. 1, 157 şi 159, n.t.). Cf. şi interpretarea lui Karl Pestalozzi din: Die Enstehung des lyrischen Ich [Geneza eului liric], Berlin, 1970, 198-246. N.T.: Cf. şi vol. 5, 226, 33 (Am optat, în pasajele care diferă, pentru o traducere literală, n.t.)* **169** *8-17*] Pe culmea naltă, masa v-aşternui: / De stele cine / Atât de-aproape stă şi cine de depărtările-abisale ale luminii? / Tărâmul meu – aicea sus mi l-am descoperit – / Şi toată avuţia aceasta a mea – n-a fost descoperită pentru voi? // Acum vă iubeşte şi vă ademeneşte pe voi înşivă cenuşiul gheţarului / Cu roze proaspete, / Azi vă doresc torenţii, furtunoşii; / Izbindu-se-n tării, azi vânt şi nor / Vă caută urma din înaltul zbor – – – ES *28-32*] *cf. vol. 5, 258, 16-17* **170** *1-5*] Un vânător stângaci sunt azi: priviţi / Ce-ntins mi-e arcul! / Cel mai viteaz fu cel ce-nvinse largul – / Dar vai! Acuma un copil săgeata poate să o pună / În arc: sănătos e să fugiţi! – // Prieteni vechi! Şi spaimă, şi mult dor / Cumplit v-apasă! / Plecaţi! Aici – nu sunteţi voi acasă! / Aici, pe-un rece şi pustiu pripor – / Doar capră neagră eşti, şi vânător. *ES 16-25*] Cum să-i numesc? – ei nu-s mai prieteni, vai! / Stafii de prieteni! Îmi bat în piept şi-n geam ca nişte cetini / Şi-mi zic ‹:›** "Am fost prieteni totuşi! Vai!" / – Pălit cuvânt, miros de roze-aveai! // Şi ce legatu-ne-a, un singur ţel, – / Ce pot să-nsemne, / Acum, ale iubirii stinse semne? / Sunt ca un pergament: p r e g e ţ i niţel / Să le atingi, – se mistuie ca el! – *ES* **171** *3-12*] *lipseşte în ES; W I 8, 105-106, 103-104 conţine preliminariile şi versiunea definitivă a ambelor strofe finale; preliminariile sunt reproduse aici în întregime pentru o mai bună privire sinoptică a formei strofelor: W I 8, 105:*

Ziua [fuge] se stinge, norocul şi lumina pălesc
Amiaza e departe
[Nu de mult şedeau aşteptând aici, – acuma nu aştept]
[Să fie] [Deja] Curând vine noaptea rece, fulgerul stelelor
⌜Vântul iute, care te rupe din pom⌝
Ca fructul ce-adierile-l trântesc

Ce [eu] nu de mult eu voiam, mi-ar mai plăcea să am azi [acum]?
Ce nu de mult aşteptam cu nerăbdare, vai! de ce nu venea?
Ce tot aştept şi-aştept? Nu ştiu –

* *În KSA 15 (vol. 15 al ed. rom.). (n.t.)*

** *Întregirea noastră. (n.t.)*

cf. cu privire la aceasta fragmentul poetic din KSA 11, 45 [7] (vol. 1, 173, 24-28; cf. şi vol. 5, 281, 15, n.t.), ca VS al acestei strofe abandonate apoi; W I 8, 106:

Sfârşit e cântu-acesta [; doruri]. Doruri moi
[Mi-au murit] Le-a stins în gură
[A venit adevăratul prieten] Un mag la ceas vrăjit de cotitură:
Pe la nămiezi, din unu furăm doi
Şi – Zarathustra -mi apăru apoi. *(cf. KSA 10, 4 [145]; vol. 1, 146, 9-12, n.t.)*

[Prietenul Zarath. a venit]
[Atunci a venit prietenul – nu!] nu-ntrebaţi cine e
Atunci a stat drept în faţa mea –
Un mag [a făcut-o] a venit, ortac la ceas de cotitură
Prietenul de-amiază – nu-l ştiţi voi
Pe la nămiezi, din unu furăm doi

aşadar; prima dintre cele două strofe finale a fost concepută integral; N a revenit la fragmentul poetic 3 [3] Portofino *din KSA 10 (cf.* Sils-Maria *în FWP, 1887) (v. vol. 1, 145 şi resp. 80, n.t.); acum reia parţial şi motivele din W I 8, 105:*

Stam aici aşteptând, aşteptând – totuşi nimic
Tu, Zarathustra, tu nu mă părăseşti,
Prietene Zarathustra

De ce te-ai rupt de mine
Tu-mi rămâi [prieten şi conştiinţă superioară] credincios, conştiinţă a mea superioară
Tu ai fost fericirea şi toamna mea

Prietene Z., rămâi, nu mă părăsi!
⌈De ce te-ai rupt de mine [–] să ştii de mine⌉
[Tu-mi rămâi credincios, conştiinţă a mea superioară!]
Şi dacă nu rămâi, cum mi-aş purta povara şi îndatorirea?
[Prietene Zarathustra, rămâi, nu mă părăsi!]
A-nceput să scapete ziua, să pălească noroc şi lumină...
⌈Calm şi copt atârn acuma în a toamnei lumină⌉
[Calm atârn acuma în a soarelui de toamnă lumină]
Ca fructul ce-adierile-l trântesc

din acest preliminar nu este preluat nimic; adăugiri la versiunea definitivă se găsesc pe pagina următoare: W I 8, 103:

La ce-am pierdut eu, renunţ nesilit:
Acuma vreau să ştiu
[Tu-mi rămâi totuşi] Numai tu să-mi rămâi, conştiinţă a mea superioară,
Prietene Zarathustra [tu nu mă părăseşti] – da, tu nu mă laşi!

Ce-ţi ofer eu ţie, Zarathustra? Desigur,
Ce-i mai bun [prietenului] ţie ţi se cuvine!

Întâi un spectacol, o cel mai răsfățat dintre oaspeți!
Şi iată-l! Ridicatu-s-au cortini:
Încep nuntiri de bezne cu lumini

în W I 8, 104 urmează, în sfârşit, ultima variantă a celor două strofe finale, care abia dacă se deosebeşte de textul tipărit. *8:* triumf] *noroc Dm; W I 8, 104* *10:* Zarathustra] Zarathustra *W I 8, 104* oaspeți!] oaspeți *W I 8, 104* *N.T.: Cf. şi KSA 11, 28 [28] (vol. 1, 158, 15-19). De Heinrich von Stein, virtual discipol al său, N se va îndepărta, întrucât* acest om excelent [...] s-a scufundat cu toată simplitatea impetuoasă a unui iuncher prusac în mocirla lui Wagner (– şi, mai mult, în cea a lui Dühring!) *(EH* De ce sunt eu aşa de înțelept 4*). Două, cel puțin, din ideile curente ale lui N sunt prezente în această epodă: aceea a* aerului tare *al scrierilor sale şi aceea a îndepărtării discipolilor de maestru, ca singura posibilitate de a-l urma fidel. Ambele sunt rezumate astfel în EH:* Cine ştie să respire aerul scrierilor mele ştie că acesta este un aer al înălțimilor, un aer tare. Trebuie să fii creat pentru el, altminteri, riscul de a răci aici nu este mic. Gheața este pe-aproape, singurătatea este imensă – dar cât de liniştit zac toate lucrurile în lumină! cât de liber respiri! câte nu simți sub tine! – Filozofia, aşa cum am înțeles-o şi trăit-o eu până acum, este viața aleasă de bunăvoie printre ghețuri şi-n munții nalți – căutarea a tot ce este neobişnuit şi îndoielnic în existență, a tot ceea ce până acum a fost proscris prin morală. *(* Prefață 3*) Şi:* Singur umblu de-acum, ucenicii mei! Şi voi plecați acum de-aici, şi singuri! Aşa vreau eu. / Depărtați-vă de mine şi-apărați-vă de Zarathustra! Ba chiar mai mult: ruşinați-vă de el! Poate v-a-nşelat. / Omul cunoaşterii nu trebuie doar să-şi iubească vrăjmaşii, el trebuie să-şi poată şi urî prietenii. / Prost îți răsplăteşti învățătorul, dacă-i rămâi mereu doar ucenic. Şi de ce nu vreți să-mi smulgeți din coroană? / Îmi dați cinstire: dar dacă într-o zi cinstirea voastră cade la pământ? Păziți-vă să nu vă răpună o statuie! / [...] Acum vă poruncesc să mă pierdeți pe mine şi să vă găsiți pe voi; şi numai când vă veți fi lepădat cu toții de mine, m-oi întoarce iarăşi la voi... *(ib., 4; este, de fapt, un citat uşor modificat din Za I* Despre virtutea care dăruie 3*). Vezi şi M 447:* Ține de umanitatea unui maestru să-şi avertizeze discipolii în privința lui însuşi. ; *Za I* Despre iubirea aproapelui: Vă-ndemn la iubirea aproapelui? Mai curând vă-ndemn la fuga de aproapele şi la iubirea departelui! *Cf. şi FWS 7. 23. 25. 30.*

Despre genealogia moralei

Moştenirea autografă a *Genealogiei moralei* este foarte lacunară. Se poate afirma că – exceptând puține foi şi câteva notițe fragmentare şi manuscrisul olograf pregătit pentru tipar (Dm) – toate lucrările preliminare ale acestei "scrieri polemice" s-au pierdut. N a redactat-o între 10 şi 30 iulie 1887. Tiparul, ca şi la *Dincolo de bine şi de rău*, pe propriile speze ale lui N, a durat de la începutul lui august până la sfârşitul lui octombrie. Corecturile (nepăstrate) au fost făcute de N şi Peter

Gast. Începând cu 21 septembrie, N a fost și el la Veneția, unde rezida Peter Gast; așa cum informează acesta, cele cinci coli de tipar și jumătate, câte au mai rămas de corectat, au fost gata până la 19 octombrie. În 12 noiembrie 1887, N (aflat la Nisa pentru ultimul său sejur pe Riviera franceză, n.t.) a primit din Leipzig primele exemplare: *Zur Genealogie der Moral. Eine Streitschrift* [*Despre genealogia moralei. O scriere polemică*], Leipzig, 1887, editura lui C. G. Naumann (= GM).

Pe foaia de titlu, drept moto: Tout comprendre c'est tout – m é p r i s e r ?...* *Dm. Pe dosul foii de titlu:* Adăugată ultimei publicații "Dincolo de bine și de rău" spre întregire și lămurire *Ed*

N.T.: Atragem atenția asupra a două importante contribuții din NS la mai buna înțelegere a GM: prima, în nr. 18, 1989, 587-599, vizând textul (surse, citate – ascunse sau nu) și la care facem trimiteri mai dese prin indicația D. S. Thatcher, adică: David S. Thatcher, Zur Genealogie der Moral: Some Textual Annotations; a doua, în nr. 30, 2001, 107-132, interesantă pentru exegeza nietzscheană, aparține lui Marco Brusoti: Wille zum Nichts, Ressentiment, Hypnose. 'Aktiv' und 'Reaktiv' in Nietzsches Genealogie der Moral.

Prefață

1. *N.T.: Temerea de a nu fi înțeles de sine însuși ori de alții, de a fi greu de înțeles, de a fi înțeles greșit și – mai grav! – de a fi înțeles a ajuns o adevărată obsesie pentru N, fapt ce explică frecvența cu care acest gând revine în opera sa: cf. FW 381; JGB 27. 290; EH* Cuvânt înainte 1. De ce scriu eu cărți așa de bune 1; *fragmente postume (KSA 9, 3 [19]. 6 [182]. 11 [297]; KSA 11, 36 [17]; KSA 12, 1 [14. 182]. 3 [18]; KSA 13, 22 [29] etc. (cf. W. Stegmaier, Nietzsches Zeichen, NS, 29, 2000, 41-50); cf. și Emerson, Eseuri, ed. cit., 43: "A fi mare înseamnă a fi înțeles greșit." (KSA 8, 30 [104])* **175** *5-6:* "Unde... inima"] *cf. Matei 6, 21* *24:* "Fiecare... îndepărtat"] *inversiune din Terențiu, Andria IV, 1, 12: "Proximus sum egomet mihi" (lat.: Cel mai aproape de mine sunt eu însumi", n.t.)*

2. *N.T.:* **176** *4-18 3:* Că... noastre?] *cf. Harald Höffding, Psychologie in Umrissen auf Grundlage der Erfahrung, traducere din daneză de F. Bendixen, Leipzig, 1887, BN, p.106, nota infrapaginală: "La noi, S i b b e r n a pus preț îndeosebi pe faptul că orice evoluție din puncte de pornire diferite are loc sporadic și duce numai treptat la conexiune și el a demonstrat foarte frumos lucrul acesta cu privire la viața sufletească, într-o disertație din "Arhiva filozofică" a sa (Copenhaga, 1830), p. 263." (apud Th. H. Brobjer, NS, 30, 2001, 419)* *18:* Dar ce le pasă pomilor de asta?] *poate, citat modificat din Heine, Die Bäder von*

**În fr. în original: "A înțelege totul înseamnă – a d i s p r e ț u i totul?...; cf. și KSA 12, 51, 7:* Comprendre c'est égaler. *(= A înțelege înseamnă a egala.). (n.t.)*

Lucca, cap. IV: "Mutter, was gehn Ihnen die jrine Beeme an?" (= "Mamă, ce-ţi pasă dumitale de pomii irlandezi?", n.t.)

3. *Cf. KSA 8, 28 [7]; KSA 11, 25 [525]; 26 [390]; 38 [19] (care se referă îndeosebi la pasajul 176, 28-34, n.t.); asemănător relatează Goethe despre sine însuşi în Poezie şi adevăr VIII (în final) (cf. traducerea lui T. Vianu de la ESPLA, Bucureşti, 1955, vol. I, p. 386 sq., n.t.) 30:* "inima... Dumnezeu"] *Faust I, 3781 sq.*

4. *N.T.:* **177** *21:* Titlul... Rée] *cf. KGW IX 3, 91, 24; 183, 12* **177** *33*-**178** *5:* Să... 34] *paginilor respective indicate de N le corespund, în ordine, următoarele aforisme: MA I 45. 136. 96. 100; VM 89; MA I 92; WS 26; M 112; WS 22. 33 N.T.:* **178** *5:* pedepsei... 25] *cf. KGW IX 3, 35, 18*

5. *N.T.: 15:* marele... Schopenhauer] *v. nota la [11] din vol. 1, 246 26:* retrospectivă] nihilistă *Dm 29-31:* culturii... n i h i l i s m] unei culturi europene devenite îngrijorătoare, ca ocol al ei – spre nihilism?... Spre un nou budism, un budism al viitorului *Dm*

6. **179** *2-3:* eu... moderne] puternic subliniată în toate scrierile mele, îndeosebi în Aur‹ora› şi în Şti‹inţa› ves‹elă› *Dm*

7. **180** *13-14:* cea... muşcă] cea mai modernă creatură mic-burgheză şi filistin al culturii *Dm; corectat de altă mână astfel:* cel mai modern hedonist şi om de casă mic-burghez *(probabil, după o indicaţie a lui N pentru editor) N.T.: Cf. şi KGW IX 3, 35, 14-16; GM III 19, 275, 8. În octombrie 1887, N i-a scris din Veneţia editorului său C. G. Naumann:* A se insera ca al o p t u l e a paragraf al P r e f e ţ e i: aşa încât ultimul paragraf al acesteia să fie numerotat cu 9. / 8. / În sfârşit, să arăt măcar pe scurt o stare de fapt nemaiauzită şi încă total nedescoperită, care mi s-a conturat încetul cu încetul: până acum n-au existat probleme m a i p r i n c i p i a l e decât cele morale, forţa lor motrice a fost aceea care a stat la originea tuturor marilor concepţii din domeniul valorilor de până în prezent (– deci tot ce este numit îndeobşte "filozofie"; şi aceasta coborând până la ultimele-i prezumţii legate de teoria cunoaşterii). D a r e x i s t ă p r o b l e m e ş i m a i p r i n c i p i a l e d e c â t c e l e m o r a l e: acestea intră în raza noastră vizuală doar când avem î n s p a t e l e nostru prejudecata morală, când putem scruta ca i m o r a l i ş t i lumea, viaţa, sinele nostru... *În aceeaşi zi totuşi, 5 oct. 1887, N şi-a revocat această indicaţie prin următoarea carte poştală:* Preastimate domnule editor, fragmentul de manuscris expediat azi-dimineaţă (completare la Prefaţă) să n u se ia în seamă; rămânem deci la aranjamentul iniţial, după care Prefaţa are 8 paragrafe.

8. *32:* anterioare] *în continuare, şters:* rând cu rând *Dm N.T.: 37-38:* acea operă] *adică* Aşa grăit-a Zarathustra*; cf. KGW IX 3, 35, 28-30. 32. 40; 36, 46 N.T.:* **181** *5-12:* În... r u m e g a t u l ...] *v. N.T. la GM III 1*

Prima disertație

1. *N.T.:* **182** *4:* Psihologii aceştia englezi] *după D. S. Thatcher, 588, N îi are în vedere pe Bain, Bentham, Hartley, Hobbes, Hume, Hutcheson, Locke, Mandeville, Mill, Paley, Shaftesbury, Adam Smith, Spencer ş. a., pe care îi cunoştea din lucrarea lui W. E. H. Lecky, History of European Morals, 1869, în traducerea germană aflată în biblioteca sa. Acestora li se poate asocia şi numele lui Paul Rée, pe care N îl consideră de şcoală engleză. Ulterior, în NS, 30, 2001, 419-420, Th. H. Brobjer susține că impulsul imediat al comentariului lui N despre psihologii, filozofii şi biologii englezi i l-a dat Harald Höffding, prin cartea sa citată mai sus, şi probează aceasta cu fragmente de la p.19, 61, 189 şi 195-196. Cf. şi FW 345; JGB 228. 253; KSA 11, 28 [45. 46]; KSA 12, 2 [161. 163]. N.T.: 21:* pragul conştiinței] *expresia aceasta, folosită o singură dată de N, apare frecvent la Höffding, op. cit., p.28, 60, 82, 88, 90, 91, 92, 98, 99, 103 etc. (apud Th. H. Brobjer, NS, 30, 2001, 420)*

2. *Cf. KSA 12, 1 [7. 10]* **183** *7:* s p i r i t u l] *din* simțul *Dm N.T.:12-21:* "La... general.] *cf. supra nota despre psihologii englezi N.T.: 12-17:* "La... bun."] *cf. MA 39. Referirea este la Paul Rée (cf. D. S. Thatcher, 588) N.T.: 25-26:* aristocrații... caracter] *aluzie la arieni; cf. şi GM I 5; KSA 10, 7 [210] (apud D. S. Thatcher, 588-589) N.T.: 29:* p a t o s a l d i s t a n ț e i] *cf. JGB 257; GD* Incursiunile unui *anacronic* 37; *KSA 12, 1 [7. 10]; 2 [13]; 9 [153]; KSA 13, 11 [363. 377] (apud D. S. Thatcher, 589)*

3. **184** *29:* Herbert Spencer] *în op. cit. (v. nota la M 18, n.t.); cf. şi KSA 9, 1 [11]*

4. *Cf. KSA 9, 3 [134]; M 231* **185** *23:* cazul... pomină] *cf. N către Peter Gast, Chur, 20 mai 1887:* Biblioteca din Chur, cca 20.000 de volume, îmi oferă unele lucruri care mă instruiesc. Pentru prima oară am văzut mult renumita carte a lui Buckle "Istoria civilizației din Anglia" – şi, curios! a reieşit că B. este unul din cei mai redutabili rivali ai mei. *N.T.: Henry Thomas Buckle (1821-1862), istoric şi filozof englez N.T.: 25:* elocvență sărată] *cf. vol. 5, 129, 8, unde am tradus prin* sărata grăire *sintagma* versalzte Beredsamkeit *(cu referire la vulcani), reluată de N întocmai în acest loc din GM I 4*

5. *Cf. KSA 11, 25 [472]* **186** *5:* Theognis] *ed. Diehl: I, 57; 71; 95; 189; 429; 441; cf. şi JGB 260 (cu privire la* "cei ce grăiesc adevărul"*, n.t.) 11:* Theognis] *ed. Diehl: I, 66-68; 607-610 N.T.: 17:* μΎλασ] *cf. KGW IX 2, 2, 36 N.T.:* **187** *3:* Virchow] *cf. Rudolf Virchow, Der Spreewald und die Lausitz, "Zeitschrift für Ethnologie", XII, 1880, 228; de remarcat că, între octombrie 1867 şi aprilie 1868, N a inclus pe lista lui de cărți pe care intenționa să le citească şi două titluri de Virchow: Gesammelte Abhandlungen zur wissenschaftlichen Medizin (1856) şi Vier Reden über Leben und Kranksein (1862); cf. BAW III, 393 (aput D. S. Thatcher, 589) N.T.: Rudolf Virchow (1821-1902), patolog german*

6. *N.T.:* **188** *23:* Mitchell] *Silas Weir Mitchell (1830-1914), neurolog american N.T.: 23-25:* (izolarea... ascetic)] *cf. KSA 13, 14 [155] şi scrisoarea lui N către Overbeck din 4 iulie 1888; referirile la Mitchell au ca sursă cartea lui L. Löwenfeld, Die moderne Behandlung der Nervenschwäche (Neurasthenie)*

der Hysterie und verwandter Leiden mit besonderer Berücksichtigung der Luftcuren, Bäder, Anstaltsbehandlung und der Mitchell-Playfair'schen Mastcur, Wiesbaden, 1887, BN, 113-117 (apud D. S. Thatcher, 589; Th. H. Brobjer, NS, 26, 1997, 576) *28-30:* doar... mult!)] *din* şi jinduirea după o unio mystica* – fie cu Dumnezeu, fie cu neantul – e o singură jinduire – – – *Dm*

10. *N.T.:* **192** *10*] *cf. finalul la GM I 7 (şi nota infrapaginală)* *N.T.: 11:* r e s e n t i m e n t u l] *în text:* das R e s s e n t i m e n t*; N a împrumutat acest franţuzism din operele lui Eugen Dühring, pe care le avea în biblioteca sa, le-a citit şi le-a adnotat. De pildă, mai multe note şi excerpte din "Der Werth des Lebens" (1865), datând din vara lui 1875, constituie corpul fragmentului 9[1] din KSA 8, unde, la p. 176, apare pentru prima oară în opera lui N cuvântul respectiv, reluat apoi de aproximativ 70 de ori. Mai multe despre poziţia lui N faţă de gândirea lui Dühring, apud Aldo Venturelli, Asketismus und Wille zur Macht. Nietzsches Auseinandersetzung mit Eugen Dühring, în NS, 15, 1986, 107-139 (v. D. S. Thatcher, 589) Iar despre încărcătura resentimentară a moralei creştine în concepţia lui N, cf. un punct de vedere opus la Max Scheler, Omul resentimentului, trad. de Radu Gabriel Pârvu, studiu introductiv de Vasile Dem. Zamfirescu, Editura Trei, [Bucureşti], 1998* *N.T.: 24-25:* "inferior", "de rând", "netrebnic" *şi* **193** *11:* "netrebnic", "inferior", "nefericit"] *cf. nota infrapaginală la JGB 260* *N.T.:* **194** *22-* **195** *4:* Să... însuşi!...] *cf. KSA 4, 58, 17-19; 59, 24-26; 71, 27-72, 2; 262, 16-18*

11. *N.T.:* **195** *15:* resentimentului] *cf. nota la GM I 10* *36:* b e s t i e b l o n d ă] *din* "bestie blondă" *Dm; cf. referitor la aceasta: Detlef Brennecke, Die blonde Bestie. Vom Mißverständnis eines Schlagworts, NS, 5, 1976, 113-145* *N.T.:* **196** *5-10:* până... r ă u ."] *cf. KGW IX 3, 122, 2-14* *8-10:* "Către... r ă u ."] *cf. Tucidide II, 41* *12:* Pericle] *cf. Tucidide II, 39* *20:* bestiei blonde germanice] *din* "bestiei blonde germanice" *Dm* *21-22:* Am... Hesiod] *cf. M 189; Hesiod, Erga 143-173 (v. "Munci şi zile" în cele două traduceri româneşti citate: cea a lui Dumitru T. Burtea, p. 63-64, şi cea a lui Ion Acsan, p. 46-47, n.t.)* **197** *10:* bestia blondă] *din* "bestia blondă" *Dm* *N.T.: 16:* pătimim pentru om] *cf. vol. 5, 273, 1-3; KSA 11, 29 [8] (v. vol. 5, 381, sub* Despre omul superior); *KSA 13, 20 [123] (vol. 1, 191)*

12. **198** *3:* c r e d i n ţ a] *în continuare, şters:* în voinţa de un viitor *Dm*

13. *N.T.: 15:* resentimentului] *cf. nota la GM I 10* *16-24:* Că... fraged."] *cf. vol.5, 283,1-16; DD* Un biet nebun! Un biet poet! *(vol. 1, 102, 18-34, n.t.)*

14. **200** *26-27:* "că ei nu ştiu ce fac"] *Luca 23, 34* *27-28:* iubirea... tăi] *Matei 5, 44* *28:* -n tot... ei] *cf. vol. 5, 124, 15* **201** *2-3:* Dumnezeu... stăpâniri] *cf. Rom. 13, 1* *N.T.: 14:* resentimentului] *cf. nota la GM I 10* *N.T.: 19:* "viaţa... Dumnezeu"; *22:* celor... Dumnezeu] *cf. Za III* Despre virtutea care micşorează 3 *21:* Homer] *Iliada 18, 109 (cf. trad. cit. a lui G. Murnu, 349)* *23:* fraţii... iubire] *1 Tes. 3, 12* *28-29:* întru... nădejde] *cf. 1 Tes. 1, 3*

15. **202** *4:* "şi... iubire"] *Divina Commedia, Inferno III, 5-6 (în it.: "Fecemi la divina potestate, / La somma sapienza e il primo amore"; cf. trad. cit. a Etei Boeriu, p. 21: "şi m-a zidit puterea sfântă, steag, / suprema minte, cea dintâi iubire"; cf. şi*

---

* *În lat. în text; cf. nota infrapaginală la JGB 50. (n.t.)*

KSA 12, 7 [39], n.t.) *10:* Toma d'Aquino] *Comment. Sentent. IV, L, 2, 4, 4* *N.T.: 10-12:* "Beati... complaceat."] *Această versiune a textului din Toma d' Aquino se găsește cuvânt cu cuvânt în traducerea germană a cărții lui W. E. H. Lecky, History of The Rise and Influence of Rationalism in Europe, 1865, cap. III, și diferă de cea din originalul englez (v. D. S. Thatcher, 589)* *N.T.:* **202** *15-* **203** *17:* "Credința... gratiora."] *Pasajul acesta din Tertullian, De Spectaculis, o scriere din jurul anului 200 d. C., face parte din capitolul final, 30, iar nu din cap. 29. Redactându-și cartea despre genealogia moralei, N voia să utilizeze textul respectiv, de care luase cunoștință, dar pe care nu-l mai avea la îndemână, și i se adresează prietenului său Franz Overbeck, preocupat de începuturile creștinismului, în 17 iulie 1887 cu rugămintea de a-i trimite pasajul "în care acest suflet frumos (adică Tertullian, n. S. D.) descrie cu anticipație plăcerile de care va avea parte «pe lumea cealaltă» la vederea dușmanilor săi și a celor ce gândesc anticreștinește: chinurile sunt particularizate foarte ironic și răutăcios în funcție de profesiile avute de acești dușmani. Ți-e cu putință să-ți amintești acest pasaj? și eventual să mi-l trimiți? (originaliter* sau și tradus: am n e v o i e de el î n g e r m a n ă)." Overbeck îi trimite imediat textul din ediția sa în latină, dar N nu are timp să-l traducă, nefiind prea simplu din punct de vedere al limbii. Atunci recurge la Rationalismul lui Lecky în germană (v. supra), unde figurează pasajul respectiv, la distanță de câteva pagini după citatul din Toma d'Aquino (v. supra). În aceeași lucrare a lui Lecky, unde sunt expuse și concepțiile medievale despre infern, se realizează conexiunea Dante-Toma d'Aquino - Tertullian, prezentă și la N; cf. KSA 10, 7 [22]:* Reprezentarea unei mari r ă z b u n ă r i (Tertullian) (mai multe detalii la Curt Paul Janz, Friedrich Nietzsche. Biographie, Hanser, ed. 2 revăzută, 1993, II, 542 sq., III, 264-265; D. S. Thatcher, 590). **203** *2:* vivos] *lecțiune greșită pentru:* visos, *așa cum a remarcat deja Maurice de Gandillac în comentariul său: cf. Nietzsche, Oeuvres philosophiques complètes (text german după KGW), Par-delà bien et mal. La généalogie de la morale, Paris, 1971, 392 sq. Transcrierea lui Overbeck, care i-a trimis acest pasaj lui N, în iulie 1887, la Sils-Maria, nu ni s-a transmis.* *N.T.: 11:* laederentur."] *cf. KGW IX 3, 38, 10-18:* **Tertullian** (lacună în text: sufletul frumos al lui Tertullian și-a imaginat aici ceva deosebit de infamant pentru torturarea evreilor, – vreun copist onest a lăsat la o parte acest lucru.)

16. *N.T.:* **204** *16-17:* monstrul său antipodic] *cf. KSA 12, 10 [112]:* În mijlocul sistemului romano-aristocratic de valori, e v r e u l era redus la caricatură. *17-18:* "î n v i n u i t ... omenesc"] *cf. Tacitus, Ann. XV, 44* *N.T.: 35 (și infra):* resentimentar] *cf. nota la GM I 10* **205** *7:* chinezii] indienii *Dm*

N o t ă . *N.T.:* **207** *13-14:* biologilor englezi] *probabil se referă la Darwin, dar în mod sigur la Spencer; cf. KSA 13, 14 [40]:* Domnul Herbert Spencer este ca biolog un décadent**, – de cele mai multe ori și ca moralist (– el vede în v i c t o r i a altruismului ceva de dorit!!!). *(apud D. S. Thatcher, 590)*

---

* *În lat. în text: "în original". (n.t.)*

** *În fr. în text. (n.t.)*

A doua disertație

1. *N.T.:* **208** *5-12:* A... sens] *cf. Höffding, op. cit., 202 (apud Th. H. Brobjer, NS, 30, 2001, 419)* *N.T.: 5:* A... p r o m i s i u n i] *cf. Kohler, Das Recht als Kulturerscheinung, 1885, 20 (apud D. S. Thatcher, 591)*

2. *N.T.:* **209** *30:* "moralitatea cutumei"] *conceptul acesta, foarte frecvent în scrierile lui N (cf. MA 96. 99; VM 89; M 9. 14. 16. 18. 33; FW 43. 143. 149. 296; KSA 12, 1 [10], 2 [170] și 8 [4]), este folosit, între alții, și de Hegel în Fenomenologia spiritului (1807) sau de Paul Rée în Psychologische Beobachtungen (1875), dar sursa imediată poate fi Walter Bagehot: Physics and Politics (1872] (apud D. S. Thatcher, 591)* *30-31:* (cf. ... 16)] *M 9. 14. 16*

3. *N.T.:* **211** *37*-**212** *15:* Noi... fierbinte.] *Informațiile lui N cu privire la pedepsele instituite de vechii germani provin din lucrarea lui Albert Hermann Post, Bausteine für eine allgemeine Rechtswissenschaft auf vergleichend-ethnologischer Basis, Oldenburg, 1880-1881, 2 vol. Pentru pasajul din GM II 3, cf. vol. 1, p. 192, 194, 196-198, 206-208; exemplificăm cu un citat de la p. 194 despre "aruncarea cu țeapa": "Aplicarea pedepsei este diferită, în antichitatea germană, bunăoară, aruncându-se țeapa sau înfigându-se celui îngropat de viu în inimă, în timp ce la vechii cretani osânditul este tras în țeapă." Excerpte din cartea lui Post se găsesc în fragmentele postume din primăvara-vara lui 1883 (KSA 10, 7 [247], 8 [5. 6. 7. 8. 9]); cf. și JGB 194; GM II 4. 6. 9. 10; GM III 14 (apud M. Stingelin, NS, 20, 1991, 400-432).*

4. *N.T.:* **212** *34-35:* "vina"... "(în)datorare"] *ideea apare și la Post și Kohler, în lucrările citate (apud D. S. Thatcher, 591)* *N.T.: 36:* libertatea... voinței] *cf. Post, op. cit., I, 175-176, 230-232; v. și cap. "Entwicklung des Verschuldens" din lucrarea lui ulterioară Die Grundlagen des Rechts und die Grundzüge seiner Entwicklungsgeschichte, 1884, 354-362 (apud D. S. Thatcher, 591)* *N.T.:* **213** *8:* "[...] f i i n d c ă ... altfel"] *din Rée, Psychologische Beobachtungen; cf. KSA 11, 38 [18] (apud D. S. Thatcher, 591)* *N.T.: 22:* "subiecții juridici"] *cf. KSA 10, 8 [6], 327, 14-16:* Subiecți juridici sunt a s t ă z i așa-numitele "persoane naturale", indivizii: ei sunt purtătorii de drepturi și obligații. *Ideea este preluată de la Post, Bausteine I, 73: "Dacă vorbim în zilele noastre de subiecți juridici, atunci, prin aceasta desemnăm înainte de toate indivizii sub aspectul lor legitim, așa-numitele persoane fizice sau naturale. [...] Acest subiect juridic, acest individ ca purtător de drepturi și obligații [...]" (apud M. Stingelin, NS, 20, 1991, 411)*

5. *N.T.: Cf. Kohler, Das Recht, 17-19 (v. D. S. Thatcher, 591)*

6. **215** *17-18:* însăși... satisfacție?"] *din* este doar un condiment, un adaos, în măsura în care nu este chiar ea esențialul în acea plăcere. *N.T.: 25-26:* "răutatea... malevolens] *sursa este H. Höffding, op. cit., 318-319; N a tradus expresia englezească "malevolent sympathy" în latinește și i-a atribuit-o în mod eronat lui Spinoza, la care Höffding, ce-i drept, se referă, dar în legătură cu următorul pasaj din Etica III, nota la prop. 32: "Mai departe, vedem că aceeași proprietate a naturii omenești care îi face pe oameni să se compătimească unul pe altul, îi face să fie invidioși și ambițioși." (trad. Al. Popescu, EȘE, București,*

1981, 130) (cf. M. Brusotti, NS, 21, 1992, 390) *29-30:* "Dincolo... 102] *cf. JGB 197 sq.; M 18, 77, 113 (cf. și KSA 9, 3 [97], 72, 20-24; Herbert Spencer, Die Tatsachen der Ethik, trad. de B. Vetter, Stuttgart, 1879, BN, 31; n.t.)* **215** *37-* **216** *5:* (– să... ei)] *cf. KSA 8, 23 [140] (cf. și KSA 9, 4 [19]; KSA 10, 8 [7]; Post, Bausteine II, 55, apud M. Stingelin, NS, 20, 1991, 419; n.t.)*

7. *N.T.:* **216** *31-33:* "zămislire... excremente"] *după D. S. Thatcher, 592, ar fi vorba de un amalgam de expresii din "De Contemptu Mundi" (= "Despre disprețuirea lumii", lat.)* *N.T.:* **216** *38-***217** *12:* Poate... considerație).] *cf. Charles Richet, La Douleur, în L'Homme et L'Intelligence: Fragments de Physiologie et de Psychologie, Paris, 1884, BN, 8 (apud G. Moore, NS, 27, 1998, 546; cf. și A. Orsucci, NS, 31, 2002, 315-316, unde se fac trimiteri la câteva însemnări ale lui N din 1884 cu privire la raportul dintre inteligență și durere, tributare aceluiași Richet; idei similare despre felul în care suportă negrii durerea în comparație cu europenii, după D. S. Thatcher, 592, se găsesc și la Cesare Lombroso (1835-1909), medic și criminolog italian)* *N.T.:* **217** *12-19:* Poate... croix").] *cf. sonetul lui Paul Bourget "Nostalgie de la croix" din vol. La vie inquiète (1874-1875), Oeuvres: Poésies (1872-1876), Alphonse Lemerre, Editeur Paris, p. 239 (apud G. Campioni, NS, 19, 1990, 532)* **218** *3:* Homer] *cf. VM 189*

8. *N.T.:* **219** *4-7:* "Mensch"... sine"] *cf. VM 21*

9. *N.T.:* **220** *13-20:* "Pedeapsa"... istorie.] *cf. Post, Bausteine I, 201-202; cf. KSA 10, 7 [247] (apud M. Stingelin, NS, 20, 1991, 401)*

10. *N.T.: cf. Post, Bausteine I, 170-176 (v. și M. Stingelin, NS, 20, 1991, 430, cu trimitere și la p. 166 din Bausteine I; cf. KSA 10, 8 [9], 332, 12-16); Die Grundlagen, 421 (apud D. S. Thatcher, 592)* *N.T.:25:* "pus în afara legii"] *din Post, Bausteine I, 170-173 (apud D. S. Thatcher, 592)* *N.T.: 32:* compositio] *expresie folosită peste tot de Post în Bausteine (apud D. S. Thatcher, 592)* **221** *1:* așadar... măsură] *din* și și aceasta, atât cât e cu putință, având în vedere, de asemenea, paguba directă *Dm*

11. *N.T.: 22:* resentimentului] *cf. nota resp. de la GM I 10* *N.T.:* **222** *39:* fie... agitator] *cf. KGW IX 3, 36, 1-3* **223** *1-2:* "Teoria... mele"] *E. Dühring, Sache, Leben und Feinde, Karlsruhe und Leipzig, 1882, BN, 283* **224** *4-5:* semn... neant] drum ascuns către nihilism *Dm*

12. *7-16:* Acum... cucerit,] *prima variantă în Dm:* Din orice fel de istorie rezultă încetul cu încetul un punct de vedere care, în sine, contravine justiției intelectuale în cel mai înalt grad: – este, poate, cel mai mare triumf al nostru asupra acelei vis inertiae* a intelectului uman *N.T.: 13:* "Scopul în drept"] *germ.:* Der "Zweck im Rechte"; *aluzie la cartea lui Rudolf von Ihering "Der Zweck im Recht", 1884; cf. KSA 10, 7 [69]; referirea la libertatea voinței din JGB 21 este luată direct din primele rânduri ale aceleiași cărți, vol.1 (apud D. S. Thatcher, 592)* *N.T.: 25-32:* Oricât... apucat. *La fel: KSA 10, 7 [172], 297, 25- 298, 2; KSA 11, 26 [174]; 34 [217], 495, 1-3, 6-12*] *cf. Karl Semper, Die natürlichen Existenzbedingungen der Thiere, Leipzig, Brockhaus, 1880, BN, vol. I, 18-19,*

---

* *În lat. în text (cf. nota infrapaginală resp. la GM I 1). (n.t.)*

236-237, 241-242, vol. II, 218-219, 222-223, 253 (apud A. Orsucci, NS, 22, 1993, 283-287) N.T.: 33 sq.] *cf. W. Stegmaier, Nietzsches Zeichen, NS, 29, 2000, 55-56 N.T.:* **225** *13:* reuşite] *în continuare, şters:* ale unor atacuri, intervenţii, sforţări din partea lucrului care evoluează. Lucrul, ca un cuantum de energie organizată, trebuie şi el, la rându-i, să se mişte, oricât de slab cu putinţă, din interior spre exterior, pentru a se manifesta şi îmbogăţi în acest "exterior", pentru a-şi asuma în sine legea şi a-i imprima rostul l u i . Chiar – – – *Dm N.T.:* **226** *12-14:* Ne... "administrare"] *cf. Thomas Henry Huxley, Administrative Nihilismus, în "Fortnightly Review", 16, 1 n. 1871, 525-543 (apud D. S. Thatcher, 592); cf. şi Alfred Fouillée, La science sociale contemporaine, Paris, 1880, BN, 154, nota 1: Voyez le "Nihilisme administratif" par M. Huxley, "Fortnightly Review", nov. 1871 (apud G. Campioni, NS, 19, 1990, 533); cf. şi Alfred Espinas, Die thierischen Gesellschaften, Eine vergleichend-psychologische Untersuchung, Braunschweig, Friedrich Vieweg, 1879, BN, 123, unde se face o trimitere la acelaşi articol al lui Huxley (apud G. Moore, NS, 27, 1998, 550)*

13. *N.T.:* **227** *8:* "sensul" pedepsei] *speculaţiile lui N pe această temă sunt, în mare parte, tributare lui Post şi Kohler (apud D. S. Thatcher, 593) 18-19:* după dreptul chinez] *cf. J. Kohler. Das chinesische Strafrecht. Ein Beitrag zur Universalgeschichte des Strafrechts, Würzburg, 1886, BN*

14. *N.T.:* **228** *5-9:* Remuşcarea... dorinţe.] *cf. M 366*

15. **229** *4:* Kuno Fischer] *(1824-1907), istoric al filozofiei, este sursa lui N despre Spinoza prin a sa Geschichte der neuern Philosophie, I, 2, Descartes' Schule, Geulinx, Malebranche. Baruch Spinoza. Zweite völlig umgearbeitete Auflage, Heidelberg, 1865, lucrare pe care N i-a cerut lui Overbeck în iulie 1881 să i-o trimită la Sils-Maria N.T.: 26:* morsus conscientiae] *la Spinoza, Et. III, prop. XVIII, nota II, şi Definiţiile afectelor, XVII (trad. rom. cit., 120, resp. 161), este "conscientiae morsus"; cf. KSA 12, 7 [4], nota lui N despre Spinoza (apud D. S. Thatcher, 593) 9-11:* Dumnezeu... absurdităţile"] *cf. Spinoza, Et. I, prop. XXXIII, nota II (trad. rom. cit., 39, n.t.; cf. KSA 12, 7 [4], apud D. S. Thatcher, 593) N.T.: 16:* Et. III... II] *a se vedea şi Definiţiile afectelor, XVI, XVII (trad. rom. cit., 161)*

16. *N.T.:* **230** *1-5:* Eu... pace.] *cf.* Conştiinţa ca boală *în KSA 12, 8 [4], 335, 21-26 N.T.:* **298** *5-20:* Nu... subpământene.] *cf. Wilhelm Roux, Der Kampf der Theile im Organismus, Leipzig 1881, 41-42; cf. şi KSA 10, 4 [186], 165, 8; 5 [1], 217, 19-21;* vol. 5, 12, 14-15 *(apud G. Campioni, NS, 19, 1990, 533-534) N.T.: 21:* i n t e r i o r i z a r e a] *cf. KSA 12, 8 [4], 335, 11-20 (apud D. S. Thatcher, 593) N.T.:* **231** *2-3:* pătimirea... s i n e] *cf. nota resp. la GM I 11 17:* Heraclit] *cf. frag. 52 (Diels-Kranz)*

17. *N.T.: 26:* resentiment] *cf. nota finală resp. la GM I 10 N.T.:* **232** *2:* "contract"] *aluzie la "Contractul social" de J.-J. Rousseau*

18. *29:* şi... state] *din* , dar îndreptată în afară *Dm 30:* "labirintul din piept"] *cf. Goethe, An den Mond (penultimul vers; v. şi trad. rom. a lui N. Argintescu-Amza în Opere 1, ed. cit., p. 77-78: "Către lună", sau a lui Ştefan Aug. Doinaş în Goethe, Viaţa-i un lucru bun, Univers, Bucureşti, 1999, p. 39-40: "Lunii"; n.t.)*

19. *N.T.:* **233** *20-21:* dar... sarcină] *cf. vol. 5, 275, 7; cf. și nota finală resp.)*

20. *N.T.:* **235** *4:* mimicry] *intrat încet-încet în limba germană, acest cuvânt englez mai apare în opera lui N în M 26, FW 361, GD 14, KSA 10, 15 [50]; KSA 11, 25 [379]; N l-a preluat din Walter Bagehot, Physics and Politics (1872), și F. A. Heller von Hellwald, Kulturgeschichte in ihrer natürlichen Entwicklung von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart (1874). Cel din urmă se referă la Bagehot într-o notă și adaugă (I, 429): "Unii dezaprobă utilizarea cuvântului «mimicry», în locul căruia ar trebui să figureze germanul «spirit de imitație» sau un alt echivalent german. Eu însumi, după o matură chibzuință, nu mă pot decide totuși la această modificare. «Mimicry» a fost unanim preluat în Germania de științele naturii ca* terminus technicus*, *fiindcă spune mai mult naturalistului decât nu știu ce echivalent german. Cu acest sens din științele naturii este întrebuințat cuvântul aici și, de aceea, ar putea rămâne în ciuda asprimii lui." (apud D. S. Thatcher, 593)* *9-10:* tot... rase] întreaga realitate a ierarhiei finale a tuturor elementelor populare din orice mare sinteză de popoare *Dm*

22. *N.T.:* **237** *26-27:* Pământul... nebuni !] *cf. AC 51*

23. ***238*** *8-10*] *Odiseea I, 32-34 (cf. și traducerea lui G. Murnu, op. cit., p. 33, 49-53: "Doamne, / Cum oamenii pe zei îi tot defaimă! / Și-nchipuie că de la noi vin toate / Necazurile lor, ci dânșii singuri / Cu-a lor păcate și-nrăiesc ursita."; n.t.)*

24. *N.T.: 37:* vivisecției cugetului] *cf. JGB 229, 114, 16; KSA 12, 2 [207] (preliminar la GM II 24, 238, 36-239,8)* **239** *31-***240** *3:* aducă... ș i - o d a t ă] devină, din adâncul ei m â n t u i r e a acestei realități... Acest om al viitorului, care ne mântuiește de idealurile de până acum, învingătorul lui Dumnezeu, trebuie să vină odată și-odată *Dm, schimbat ulterior prin adăugarea paragrafului 25 N.T.: 3:* t r e b u i e ... ș i - o d a t ă] *cf. vol. 5, 227, 12*

25. *N.T.:* **240** *8-9:* c e l ... D u m n e z e u] *cf. vol. 5, 164, 11 (și nota)*

A treia disertație

N.T.: **241** *3-6*] *citat cu mici modificări formale din Za I* Despre citit și scris *(vol. 5, 38, 3-4)*

1. *Acest paragraf a fost adăugat mai târziu; în Dm, începutul disertației a treia era § 2. N.T.: Pasajul din GM* Prefață 8*, 181, 5-12:* În... r u m e g a t u l ... *a suscitat vii discuții cu privire la identificarea "aforismului" promis de N ca "mostră de interpretare" a aforismelor sale. John T. Wilcox (That Exegesis of an Aphorism in* Genealogy *III: Reflection on the Scholarship, în NS, 27, 1998, 448-462) admite că este vorba nu de motoul din Za I la GM III, ci chiar de primul aforism, cu excepția dialogului imaginat în final (241, 25-26:* Sunt... capăt.*), "interpretarea" acestuia fiind tot restul disertației a treia. Cf. și răspunsul lui Paul S. Miklowitz în NS, 28, 1999, 267-269.*

---

* *În lat. în text. (n.t.)*

3. *N.T.:* **243** *30:* "senzorialitate sănătoasă"] *în text:* "gesunde Sinnlichkeit", *aluzie la sintagma "gesunde und frische Sinnlichkeit"* ["senzorialitate sănătoasă şi proaspătă"], *întrebuinţată de Ludwig Feuerbach în "Grundsätze der Philosophie der Zukunft" ["Principiile filozofiei viitorului"] (1843). Excerptul acesta, urmat de notarea* împotriva "filozofiei abstracte", *figurează în însemnările lui N de la sfârşitul lui 1886 - primăvara lui 1887 cu privire la proiectul "Voinţei de putere" (cf. KSA 12, 7 [4], 261, 20-22). Aşadar, termenul* Sinnlichkeit *are la Feuerbach sensul "senzorialitate", eventual "voluptate", cum îl traduce în engleză Zawar Hanfi, şi, la N, accepţiunea "senzualitate", cum îl traduce Walter Kaufmann în cunoscuta sa ediţie americană a operelor lui N (cf. D. S. Thatcher, 594).*

4. **244** *15:* ostilă] brutală *Dm* altitudine... disciplină] limpezime şi splendoare *Dm* *23:-25:* un Homer... Faust] *cf. MA 211*

5. **245** *11-12:* Să... aceştia] La urma urmei, ce importanţă are! – Domnii artişti *He* *N.T.: 27:* laptele... credincios] *aluzie la cuvintele protagonistului din piesa "Wilhelm Tell" de Schiller: "in gährend Drachengift hast du / Die Milch der frommen Denkart mir verwandelt" ["în zmeiesc venin dospind ai prefăcut / Laptele felului meu credincios de a gândi"] (IV, 3)* *28-33:* Şi... superioare?] *şters de N în He* *36-37:* Richard... Herwegh] *cf. R. Wagner, Mein Leben, ediţia Martin Gregor-Dellin, München, 1969, 521 şi urm. N cunoştea autobiografia lui Wagner din ediţia acestuia în regie proprie, Basel , 3 vol.: Partea 1 (1813-1842), 1870; Partea a 2-a (1842-1850), 1872; Partea a 3-a (1850-1861), 1875. Partea a 4-a (1861-1864) a fost tipărită la Bayreuth în 1880 şi-i va fi rămas necunoscută; cf. Postfaţa lui Martin Gregor-Dellin la ediţia sa.* *N.T.: 37:* Herwegh] *Georg Herwegh (1817-1875), scriitor german*

6. *Cf. KSA 11, 25 [154]* **247** *8-9:* Stendhal... bonheur] *cf. Stendhal, "Rome...", 30 (şi nota la M 170, vol. 4, 473, n.t.)* *N.T.: D. S. Thatcher, 594, atrage atenţia că definiţia aceasta nu se aplică la "frumosul" abstract, ci la frumosul feminin, aşa cum rezultă din context* **248** *4:* Lumea... 231] *în ediţia Frauenstädt (§ 38, n.t.)* *N.T.: 6-7:* Aceasta... zeilor] *aluzie la "ataraxia" lui Epicur* *N.T.: 26-27:* prima... filozof?"] *cf. 245, 29-30*

7. *N.T.: 34:* "instrumentum diaboli"] *expresie aplicată de Sfinţii Părinţi ai Bisericii femeii sau, mai specific, frumuseţii femeii (D. S. Thatcher, 594)* **250** *3-4:* "Mi... lanţ"] *cf. H. Oldenberg, Buddha. Sein Leben, seine Lehre, seine Gemeinde, Berlin, 1881, 122, BN* *6-8:* "la... casa"] *Oldenberg, 124* *N.T.: 20-21:* pereat... f i a m] *una din variantele lui N (cf. HL 4, vol. 2, 180, 32; VM 26, vol. 3, 264, 10-11) la "Fiat iustitia, pereat mundus", deviză a împăratului german Ferdinand I (1503-1564). Schopenhauer o parafrazează într-un mod similar la începutul dialogului dintre Demopheles şi Philalethes din Parerga und Paralipomena II, cap. Despre religie (v. trad. cit. a Ancăi Rădulescu, 161) (cf. şi D. S. Thatcher, 594)*

8. *N.T.:* **251** *1:* sărăcie... neprihănire] *cf. KSA 12, 2 [98]* *N.T.: 34:* Piazza di San Marco] *v. şi poezia "Norocul meu!" din vol. 1, 79* *N.T.:* **252** *9-10:* Celălalt... fiziologii] *cf. Höffding, op. cit. , 216* *N.T.: 33:* "Cine... posedat"] *s-a spus că este traducerea unui proverb italian favorit al lui N; sursa pare mai curând Bion, 4, 50:*

"Nu el stăpâneşte averea, ci averea îl stăpâneşte pe el." (v. Diogenes Laertios, Despre viețile şi doctrinele filozofilor, trad. de C. I. Balmuş, Bucureşti, 1963, p. 251); cf. şi R. W. Emerson, The Conduct of Life, Wealth 1860: "If a man owns land, the land owns him." [Dacă un om posedă pământ, pământul îl posedă pe el."] (apud D. S. Thatcher, 594-595) *N.T.:* **253** *12-13:* "La... lumea?"] *sursă neidentificată*

9. *N.T.:* **254** *9-12:* primii... strâmbe!] *cf. FWS 28, vol. 1, 61* *N.T.: 23:* Fraw... deşteaptă] *sursă neidentificată* *N.T.:* **255** *7:* l'universelle araignée] *populara poreclă a lui Ludovic al XI-lea a fost utilizată prima oară de poetul şi istoriograful Je(h)an Molinet (1435-1507) (apud D. S. Thatcher, 595)* *14-19:* În... trăi?] *din* Azi, noi trosnim din toate-ncheieturile, ca nişte spărgători de nuci ai sufletului, de parcă n-am fi altceva decât nuci şi enigme; cert este că tocmai prin aceasta devenim din zi în zi mai enigmatici pentru noi, că iubim – învățăm să iubim – viața însăşi, tot mai duios, de dragul naturii noastre enigmatice! *Dm* *N.T.: 19-25:* Toate... vechime").] *cf. Post, Bausteine I, 93; cf. şi KSA 10, 8 [6], 327, 22-24 (apud M. Stingelin, NS, 20, 1991, 412-413; D. S. Thatcher, 595)* *29:* "Dincolo... 232] *cf. JGB 260* **256** *5-6:* "Aurora".... p. 19] *cf. M 18 (vol. 4, 24, 18-21; 28-39, n.t.)*

10. *18:* În... 39] *M 42 (vol. 4, 37, 4-8, n.t.)* **256** *38* - **257** *3:* Amintesc... cer] *cf. M 113 (vol. 4, 74, 9 sq.; v. şi notele finale respective, p. 471; n.t.)*

11. **259** *19:* Crux, nux, lux] *cf. KSA 9, 12 [231] (v. şi Vs din N V 8 la FW 276, vol. 4, 519, n.t.)*

12. *N.T.:* **260** *2 sq.*] *Cu privire la jonglarea cu perspectivele în procesul cunoaşterii, v. Volker Gerhardt, Sensation und Existenz. Nietzsche nach hundert Jahren, NS, 29, 2000, 127-128.* *27:* cum?... intelectul?] *din* asta ar însemna să castrăm intelectul – Mai mult: ar însemna – să nu gândim! *Dm*

13. *N.T.:* **261** *35-36:* dansului macabru] *sau a "dansului morților", reprezentație larg răspândită în sec. XIV-XVI a unei hore în care oamenii, indiferent de vârstă şi stare socială, erau conduşi dansând de câte un mort (schelet)*

14. *N.T.:* **263** *20-23:* Printre... dispuşi.] *cf. poezia "Desperat" din vol. 1, 139-140* *N.T.: 34:* (cei... hienă")] *sursa imediată a lui N trebuie să fi fost Post, Bausteine I, 67 şi 245, şi/sau Post, Grundlagen, 1, 161, care citează din J. A. W. Munzinger, Ueber die Sitten und das Recht der Bogos, Winterthur, 1859, 60 (şi nota 117) (apud D. S. Thatcher, 595; M. Stingelin, NS, 20, 1991, 431-432)* *N.T.:* Bogos] *neam de păstori în Etiopia de Nord* *N.T.:* **264** *4:* lătratul... bolnavi] *cf. vol. 5, 128-130, şi nota de la p. 340 despre "câinele de foc"* *N.T.: 8-9:* Dühring... moralist] *cf. vol. 5, 129, 13-14* *30-31:* patosul distanței] *cf. KSA 12, 1 [7 şi 10] (şi AC 43, KSA 6, 218, 14, n.t.)*

15. *N.T.:* **266** *33-34:* face... corosiv] *cf. KSA 9, 11 [131] şi nota finală respectivă (v. şi D. S. Thatcher, 595-596); cf. însă şi Friedrich Albert Lange, Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart, Iserlohn und Leipzig, Baedecker, 1887, 650, BN (apud G. Moore, NS, 27, 1998, 549); H. Höffding, op. cit., 48 (apud Th. M. Brobjer, NS, 30, 2001, 418)* *35:* leziunii,] *în continuare,*

şters: destul de des chiar şi fără conştiinţa durerii, chiar dacă [– – –] *Dm* **267** *8:* carenţă... potasiu] *cf. KSA 9, 11 [244]; 12 [27]*

16. *33-34:* "un... trebuieşte"] *Luca 10, 42 N.T.:* **268** *11-20:* că... lipsea] *cf. Richet, op. cit., 68, 284, 293, 311, 364 şi 366; GD* Cele patru erori mari 6 *(apud A. Orsucci, NS, 31, 2002, 316) 17-20:* pe... lipsea] *cf. FW 250 (vol. 4, 363-364, n.t.)*

17. **270** *3:* Seniorului... Shakespeare] *în: A 12-a noapte I, 3* Christoph] *în continuare, şters:* eu sunt un mare mâncău de carne de vită, cred [– – –] *Dm N.T.: cf. şi KSA 10, 8 [4]:* Autoritatea Seniorului Christoph la Shakespeare: "Eu sunt un mare mâncău de carne de vită şi cred că asta dăunează minţii mele!" *Cele două citate de mai sus confirmă că este vorba de personajul Sir Andrew Aguecheek [= faţă de malaric] din A 12-a noapte, iar nu, aşa cum s-a presupus, de Christopher Sly din Îmblânzirea scorpiei, care este un "căldărar beţiv", nu un latifundiar. În traducerea germană a piesei, A. W. Schlegel redă numele moşierului prin "Junker Christoph von Bleichenwang" [Seniorul Christoph de Faţă-Palidă]. N poseda o copie a acestei traduceri şi citează din ea în însemnările sale de mai sus (cf. D. S. Thatcher, 596). V. şi traducerea românească a lui Mihnea Gheorghiu (Shakespeare, Opere complete 5, Univers, Bucureşti, 1986, 230): "mănânc prea multă carne de vită şi bănuiesc că asta cauzează la minte." 30-31:* Pentru... degeaba?] *din* Procedurile celor mai mulţi sfinţi ai pustiului, în treacăt fie spus, urmăresc acest somn – şi mulţi dintre ei au reuşit asta –, urmăresc plictiseala absolută, care nu mai este resimţită ca plictiseală, ci mai degrabă ca neant, ca sentiment al neantului [– – –] *Dm N.T.:* **271** *8:* isihaştilor] *sursa pare a fi lucrarea lui Stein, Studien über die Hesychasten, 1874, aşa cum reiese din KSA 12, 5 [110] N.T.:* **271** *26-***272** *16:* (Nici... formă:] *cf. Paul Deussen, Die Sûtra's des Vedânta oder die Çârîraka-Mîmâṅsâ des Bâdarâyaṇa nebst dem vollständigen Kommentare des Çaṅkara aus dem Sanskrit übersetzt, Leipzig 1887, BN, 24, resp. 514, 510, 199, 518, 196 (apud Wolfert von Rahden, NS, 30, 2001, 413-414) N.T.:* **272** *1:* Çankara] *Sankara (cca 788 - cca 820), reformator al hinduismului N.T.: 7-13:* "O... rea."] *cf. KGW IX 3, 37, 2-18*

18. *N.T.:* **274** *7:* organizare gregară] *dispreţul lui N pentru turmă, pentru "instinctul de turmă" şi "organizarea gregară", ca şi predilecţia sa pentru întrebuinţarea peiorativă a unor termeni ca "vacă" şi "rumegare" sunt tributare în oarecare măsură capitolului "Instincte gregare şi servile" din cartea citată a lui F. Galton (cf. vol. 5, 376, nota la 253, 13; vol. 6, 303, nota la JGB 44; cf. şi KSA 11, 25 [99]). Cu privire la interesul arătat acestei cărţi de N, v. Sander L. Gilman, Begegnungen mit Nietzsche, 1982, 479-480; KSB 8, 347 şi 508; R. F. Krummel, Josef Paneth über seine Begegnung mit Nietzsche in der Zarathustra-Zeit, NS, 17, 1988, 478-495 (apud D. S. Thatcher, 596)*

19. *N.T.:* **275** *8:* moleşiţilor... moderni] *cf. GM* Prefaţă 7, *180, 13-14; KGW IX 3, 35, 14-16 32:* Platon] *Republica 414 b-c; 382 b-c; 389 b; 459 c-d; Legile 663 e* **276** *6-15:* Byron... Wagner] *cf. relativ la acestea: Lord Byron's Vermischte Schriften, übers. von E. Ortlepp, Stuttgart O. J., BN; W. Gwinner, A. Schopenhauer aus persönlichem Umgange dargestellt, Leipzig 1862; A. W. Thayer, L. van Beethoven's Leben, Berlin 1866 sq. Cu privire la autobiografia lui Wagner, cf.*

nota respectivă la GM III 5 N.T.: 7-8: Thomas... hârtiilor] *N dă crezare legendei că Moore este responsabil de arderea hârtiilor lui Byron. De fapt, Moore a fost, probabil, singurul martor care a protestat împotriva acestui lucru; v. Ethel Colburn Mayne, Byron 2, 1913, 320-326, și Leslie A. Marchand, Byron: a Biography 3, 1957, 1248-1251 17:* Janssen] *J. Janssen, Geschichte des deutschen Volks seit dem Mittelalter, Freiburg 1887; N cumpărase această lucrare în 31 decembrie 1878; ea nu se află în BN. Despre Janssen, v. N către Peter Gast, 5 oct. 1879 N.T.: Johannes Janssen (1829-1891), istoric german N.T.: 27:* Leopold Ranke] *Leopold von Ranke (1795-1886), istoric german; absolvent și el al gimnaziului de la Schulpforta*

20. **277** *2:* diplomat] *Talleyrand; cf. KSA 12, 10 [78] N.T.:* **278** *14-15:* acum... desenat] *cf. vol. 5, 35, 27; KSA 10, 64, 23 (frag. 3 [1] 96, tradus în nota la Za I, 35, 25-28, vol. 5, 321); KSA 13, 364, 20-21; D.S. Thatcher, 596, trimite la folclorul animalier, în care se găsește legenda despre imposibilitatea ieșirii păianjenului sau a scorpionului din cercul trasat pe pământ de cornul inorogului, imagine folosită de N pentru limitarea sau constrângerea imaginară N.T.: 20-21:* "fiară... Luther] *sursă neidentificată, dar cf. Daniel 7,7 (D. S. Thatcher, 596)* **279** *3-4:* "Împărăția... a c e a s t a"] *Ioan 18, 36 5:* Goethe] *adresându-se lui Eckermann în 14 februarie 1830 (v. Eckermann, op. cit., p. 380, în traducerea lui L. Iliescu: "Gozzi era de părere că nu există decât treizeci și șase de situații tragice; Schiller credea că sunt mai multe, dar n-a izbutit să găsească nici măcar atâtea.", n.t.)*

21. *N.T.: 31:* dansatorilor... Sf. Ioan] *cf. vol. 2, 22, 24; 341, 7; KSA 7, 1 [33 și 34]; 7 [50]; KSA 8, 23 [11]; cf. și AC 51, în care, în loc de* dansatorii de Sf. Vitus și Sf. Ioan, *N folosește expresia* f o l i e c i r c u l a i r e *preluată de la Ch. Féré (v. M.-L. Haase, NS, 18, 1989, 642-643, nota 28); cf. și nota la JGB 47 N.T.: 34-36:* – aici... 1605) –] *cf. și nota respectivă la GM III 16 N.T.:* **280** *6:* nevroza religioasă] *cf. JGB 47, vol. 6, 46, 33; 47, 20; KSA 11, 20, 8; KSA 12, 76, 14 – reminiscență din Galton (v. M.-L. Haase, NS, 18, 1989, 639-640) N.T.: 7:* "piază rea"] *cf. KSA 9, 11 [332], 571, 17; KSA 11, 28 [44], 317, 6 (vol. 1, 161, 24); KSA 13, 15 [113], 472; 11-14, unde se d ă ș i o explicație:* acea concepție dualistă a unei pieze numai bune și a unei pieze numai rele (zeu, spirit, om), în prima adunând toate energiile, intențiile, stările pozitive, în ultima, pe toate cele negative.

22. *N.T.:* **281** *3-4:* își... asemănătoare] *Armata Salvării condamna teatrul ca pe un lăcaș al Satanei, iar o constantă revărsare de broșuri religioase conținea avertismente lugubre asupra pericolelor diabolice ale frecventării teatrelor. Mișcarea aceasta și-a stabilit o bază în Germania în anul 1886, când generalul Booth și camarazii săi au ținut întruniri în numeroase orașe germane. Criticile aduse acestei mișcări au culminat atunci cu o lucrare a lui J. Pestalozzi, Was ist die Heilsarmee? N împărtășea ostilitatea larg răspândită față de obiectivele și metodele Armatei Salvării, pe care o asocia cu plebeianismul, utilitarismul și nevrozele religioase din Anglia (cf. KSA 11, 26 [380] și 34 [24]; v. și JGB 47 și 252). Cu privire la anevoioasa pătrundere a mișcării în Germania, v. Arch R.*

Wiggins, The History of the Salvation Army IV, 1964, 2-10 (D. S. Thatcher, 597). N.T.: 4-19: Nu-mi... aici.] *cf. JGB 52 N.T.: 8:* "Uitaţi-vă... încotro"] *cf. FW 146 (vol. 4, 347, 29); Za IV (vol. 5, 293, 12); KSA 6, 302, 5; 387, 6; KSA 8, 28 [44], 509, 19; KSA 9, 4 [68], 116, 8; KSB 5, 342, 32 8-9:* am... gust] *ca Julien Sorel din "Roşu şi negru" de Stendhal; cf. KSA 11, 25 [169]: "Il n'a pas peur d'être de mauvais goût, lui." [în fr. în text: "El nu se teme să fie de prost gust."] N.T.:* **282** *1:* "scroafa... papa"] *sursă neidentificată*

24. *N.T.:* **285** *3:* căci... sineşi] *cf. FWS 25 (vol. 4, 254) N.T.:14-15:* "Nimic... e-ngăduit"] *cf. vol. 5, 258, 28, şi nota; după D. S. Thatcher, 597, o posibilă sursă a lui N ar fi Joseph von Hammer, Die Geschichte der Assassinen, 1818, p. 84; cf. şi KSA 11, 25 [304. 322. 340. 505]; 26 [25. 225]* **286** *15:* v. ... p. 263] *FW 344 (vol. 4, 405, 35-406, 12, n.t.)* **287** *5-6:* care... p. 260 sq.] *FW 344*

25. *N.T.:* **288** *14:* prefaţa la "Naşterea tragediei"] *este vorba de "Încercare de autocritică", în special § 2 N.T.: 21:* ftizici ai spiritului] *cf. 284, 34 N.T.:* **289** *6:* "îmi... importanţa"] *cf. Kant, Critica raţiunii practice, faimoasa "Încheiere" (v. şi KSA 12, 7 [4], 269, 7-18), cu observaţia că filozoful de la Königsberg se referea aici la perspectiva pe care i-o oferea contemplarea vastelor spaţii cosmice, şi nu astronomia (D. S. Thatcher, 597-598) N.T.: 28-29:* "l'habitude... l'inconnu"] *cf. Ximenès (nu Xav[i]er) Doudan, Lettres, 3, Paris, 1865, 23 sq.; citatul din acest politician şi scriitor francez (1800-1872) reapare în KSA 11, 26 [441], 268, 6-7 (D. S. Thatcher, 598)*

26. **290** *14:* metapolitica... tolstoiană] matafizica petersburgheză şi Dostoievski *Dm 20:* dulci ingenioşi] *din* Iaşi dulcegi *Dm 23-27:* că-i... instruit)] că-mi plec urechea odată chiar la vorbele unui sărman diavol de agitator cu gură mare (precum acel [sărman comunist] Dühring care, împroşcând întreaga istorie cu scuipat, ar dori să ne convingă să fim "istoricii" [ca] şi "judecata de apoi" a ei [de asemenea, că balele lui semnifică însăşi justiţia]) *Dm (prima variantă) N.T.:* **291** *10:* mormintele văruite] *cf. vol. 5, 181, 18, şi nota 15-30:* nici... pseudoalcoolică] pe [cucernic-elocvenţii idealişti] speculanţii întru "idealism" care azi îşi dau ochii peste cap într-un mod creştino-germano-antisemit şi, [destul de prudenţi,] printr-o risipă de atitudini morale dispreţuitoare*, ar dori să-şi drapeze [instinctele mizerabile] viermii [mici] şi interna**, invidia, [bădărănia, vanitatea rănită] spasmele de vanitate şi mediocritatea incurabilă (– faptul că n i c i un fel de aiureli năucitoare nu rămân fără de succes în Germania de astăzi este în legătură cu [imbecilizarea şi] pustiirea, încet-încet de netăgăduit şi deja evidentă, a spiritului german, a cărei cauză [mie îmi place s-o caut] eu o caut într-o alimentaţie absolut excesivă cu ziare, politică, bere şi muzică wagneriană, punând la socoteală şi ceea ce constituie premisa acestei diete, întreaga [nevroză] isterie naţional-patriotică de care e bolnavă astăzi Germania împreună cu toate ţările Europei şi înaintea tuturor ţărilor Europei.

---

* *Franţuzism în text:* dedaigneuser *(sic!). (n.t.)*

** *În lat. în text: "viscerele". (n.t.)*

Cette race douce énergique meditative et passionnée* – unde s-a dus? unde s-au dus germanii?... Năucirea idealistă viciază atmosfera nu numai în Germania, ea strică aerul azi în întreaga Europă, – Europa este azi într-un mod penibil într-o ‹fază›** teribil de duhnitoare – – – *Dm (prima variantă)* *24-26:* diete... moderne"] diete, paralysis agitans*** a ideilor moderne, democratizarea, care se numeşte "progres" şi în care a căzut de-acum Germania împreună cu toate țările Europei: o boală incurabilă! *Dm (varianta a doua)* *N.T.: 25-26:* "Deutschland... Alles"] *cf. FW 357 (vol. 4, 424, 9-10, şi nota infrapaginală respectivă); cf. şi KSA 6, 104, 2-3; 358, 29; KSA 11, 77, 4; 78, 3; KSA 12, 55, 2; 70, 19-20; KSA 13, 540, 10*

27. **292** *14:* o... pregătesc] principala mea lucrare aflată în pregătire *Dm N.T.: 26-32:* Ateismul... D u m n e z e u .] *cf. FW 357, vol. 4, 422, 25-29* *N.T.: 36:* filozofia Sankhyam] *despre filozofia Sāṃkhya, cf. Mircea Eliade, Istoria credințelor şi ideilor religioase II, trad. Cezar Baltag, Bucureşti, 1986, p. 54 sq., 92 sq.* *38:* p. 290] *FW 357 (vol. 4, 422, 29-423, 5, n.t.)*

28. *N.T.:* **294** *2:* "zadarnic!"] *cf. vol. 5, 259, 12* *N.T.: 32-33:* mai... vrea] *cf. GM III 1, 241, 24-25*

---

* *În fr. în text: "Această rasă blândă, energică, meditativă şi pasionată" (citat neidentificat din X. Doudan; cf. KSA 11, 26 [436], 267, 12-14). (n.t.)*

** *Întregirea noastră. (n.t.)*

*** *În lat. în text (v. nota de subsol respectivă de la p. 291). (n.t.)*

Postfață
Dincolo de bine și de rău
Despre genealogia moralei

Un filozof care simte că încă nu s-a realizat pe deplin ca atare, care este atât de explicit ca psiholog, moralist, istoric, care a atins, în sfârșit, efuziunea lirică din *Așa grăit-a Zarathustra*, dar vrea să se afirme și pe tărâm teoretic, țintește, poate de-a dreptul cu o intenție de sistematizare, să-și legifereze principiile existenței: acesta este Nietzsche din ultima perioadă, așa cum începe să se manifeste cu *Dincolo de bine și de rău*. În stadiu de fragment, scrierile precedente, mai cu seamă postumele, revelaseră deja această aspirație, în special în domeniul teoriei cunoașterii. De aceea, polemica antischopenhaueriană, în timp ce se accentuează acum în doctrina morală, dă înapoi în privința investigației teoretice, în care Nietzsche consideră definitive unele rezultate anevoie obținute, cum este preeminența intelectului asupra voinței și a sentimentului. Alte teme antischopenhaueriene persistă, ce-i drept, iar importanta critică adusă noțiunii de "subiect" este continuată în *Dincolo de bine și de rău* și în *Despre genealogia moralei*. În adâncul său se remarcă, în orice caz, o reapropiere de Schopenhauer (nu degeaba spune în prefața la *Despre genealogia moralei*, p.178: "marele meu învățător Schopenhauer") și chiar de metafizică, pentru că reducerea a tot ce este real la conceptul de "voință de putere", prin care e reglat *principium individuationis**, această unificare a calităților într-o singură, deși multiformă, rădăcină, este, în ciuda intenției contrare a lui Nietzsche, o atitudine metafizică.

Construirea unui "sistem" al voinței de putere începe exact în această perioadă, iar prima elaborare a acestei substanțe unificatoare, deși aderând la metoda concretă, dragă lui Nietzsche, de reflectare asupra lumii istorice, coexistă, nu fără dificultate, cu condamnarea din perspectivă morală a filozofilor metafizici, cărora, în a treia disertație din *Despre genealogia moralei*, li se impută vina de a fi favorizat predominarea idealurilor ascetice. Înrudirea noului principiu filozofic al "voinței de putere" cu principiul schopenhauerian al "voinței de a trăi" este evidentă și indiscutabilă (și o spune Nietzsche însuși). Ba chiar prima se prezintă ca o variantă a celei de-a doua. Nucleul celor două concepții este ideatic și, de asemenea, principiul lui Schopenhauer este în mod imanent ca acela al lui Nietzsche: în ambele cazuri se tratează despre o substanță irațională, care este în noi (orice teologie e depășită) și la care

* *În lat. în text: "principiul individuației". (n.t.)*

devenim părtași printr-o percepție imediată. Diferența în ce privește această substanță se reduce la faptul că Schopenhauer o refuză și vrea s-o nege, iar Nietzsche, dimpotrivă, o acceptă și vrea s-o afirme. Pe scurt, originalitatea lui Nietzsche nu stă în principiul însuși, ci în reacția la principiu, în atitudinea care, de altfel, își are originea în tinerețe, în epoca *Nașterii tragediei*. În timp ce intră acum în faza finală a creației sale, fază care denotă, în primul rând, o dată cu începutul operei *Dincolo de bine și de rău*, o remarcabilă degajare (să observăm dozarea parcimonioasă a patosului, a cărui intensitate crește abia în ultimele pagini), Nietzsche reia această temă, care-și găsește încă o dată o expresie simbolică în zeul grec al tragediei.

Dionysos, bineînțeles, nu mai este un simbol estetic, ci apare acum într-un plan etico-teoretic. Căci lui Nietzsche îi displace să facă o investigație teoretică sau chiar metafizică uzând de conceptele adecvate acestui demers. Lucru încercat numai în însemnările sale postume din perioada de după 1884. Elaborarea conceptului filozofic de "voință de putere" în *Dincolo de bine și de rău, Despre genealogia moralei* și chiar și mai târziu se bazează de-acum încolo pe experiențele sale ca moralist și psiholog și se servește, după cum la altceva nici nu ne putem deloc aștepta, de idei și concepte create deja anterior. Dionysos devine acum, în *Dincolo de bine și de rău*, cel ce știe că esența lumii este voința de putere ("faptul că Dionysos este un filozof și că, așadar, zeii filozofează și ei", p. 167). El acceptă lucrul acesta, vrea să fie așa. Atitudinea morală completează sondarea teoretică a problemei, care, de aceea, nu poate rămâne izolată. În felul acesta, investigația filozofică este și pe mai departe legată de domeniul afectelor. Principiul filozofic este voalat de modul în care filozoful "simte" lucrurile.

În *Dincolo de bine și de rău* și *Despre genealogia moralei*, conceptul de suferință formează, împreună cu reprezentările conexe ori cu cele ce derivă de-aici, o piatră de încercare pentru filozofia "voinței de putere". Și aici Schopenhauer determină interpretarea : accentul cu care acest filozof evidențiază suferința în cadrul vieții este pentru Nietzsche o experiență de tinerețe (suferința este un ingredient esențial în concepția dionisiacă a *Nașterii tragediei*), de care nu va reuși să se mai elibereze. O dată cu înfiriparea metafizicii voinței de putere, suferința devine, împreună cu tot ce se leagă de ea, mijlocul care permite transferarea discuției în domeniul devenirii istorice. Într-adevăr, e dificil de vorbit despre voința de putere în sine : dar din punct de vedere al suferinței, al părerii *asupra suferinței*, e posibil de observat reacția morală la impulsul metafizic.

Voința de putere aduce cu sine suferința, iată revelația teribilă pe care Nietzsche o numește dionisiacă. Orice morală, orice concepție despre lume care vrea să respingă suferința – și aceasta n-o face numai budismul și Schopenhauer, ci toate curentele cărora Nietzsche le conferă atributul de

decadente, inclusiv mişcarea democratică a "ideilor moderne" – e ceva ce respinge şi voința de putere, adică viața însăşi. Slăbiciunea modernității, decadența ei constă "în ura de moarte față de suferință în general, în incapacitatea aproape feminină de a putea rămâne spectator la aceasta, de a putea l ă s a lumea să sufere" (p.85). Față de asta iată poziția dionisiacă: "Voi vreți [...] s ă - n l ă t u r a ț i s u f e r i n ț a; iar noi? – se pare că n o i chiar preferăm să avem parte de una şi mai mare şi mai grea decât a fost vreodată!" (p.110) Substanța lumii nu trebuie să fie voalată, ascunsă cu ipocrizie; iar dacă-n abisul vieții e ceva-ngrozitor, "patosul adevărului" ne impune s-o declarăm. "[...] nota cea mai caracteristică a sufletelor moderne [...] este [...] n e v i n o v ă ț i a incarnată în perfidia moralistă." (p.275) Căci mai răi decât cei ce-ar dori, în fața abisului, să renege viața sunt aceia ce-ar dori să-nchidă ochii-n fața ei şi să acrediteze ideea că suferința n-ar exista deloc în adâncuri şi că te poți feri de ea. "Ele fac parte [...] dintre n i v e l a t o r i, aceste fals numite "spirite libere" [...] numai că, fără nici o îndoială, sunt [*cu toții*] neliberi şi ridicol de superficiali, înainte de toate prin înclinația lor funciară de a vedea în formele vechii societăți de până acum aproape cauza o r i c ă r e i mizerii şi ratări omeneşti [...] – iar suferința însăşi este considerată de ei ceva ce trebuie î n l ă t u r a t." (p.43)

Această tematică a suferinței luminează şi controversata antiteză dintre morala stăpânilor şi morala turmei, dezvoltată în primul rând în *Despre genealogia moralei.* Şi aici, ceea ce-l îmboldeşte pe Nietzsche este fanatismul veridicității (chiar dacă nu-i necesar să trecem sub tăcere anumite dezechilibre, anumite tonuri prea stridente, în care expunerea rănilor ce provoacă ruşinea omului civilizat se transformă uneori într-o exaltare necontrolată), adică impulsul de a revela suferința vieții până la ultima limită. Faimoasa doctrină a "bestiei blonde", a violenței agresive pe care se întemeiază orice morală a stăpânilor are această semnificație: societatea omenească se bazează pe delicte îngrozitoare şi-ntotdeauna va fi aşa. Dionysos porunceşte să spunem pe față acest adevăr şi, în acelaşi timp, ne impune să-l acceptăm, să-l afirmăm. Este aceeaşi viziune asupra realității despre care depune mărturie Tucidide în dialogul dintre melieni şi solii atenieni. Nietzsche nu este un glorificator al violenței, aşa cum nici Tucidide nu este. Atenienii care au exterminat locuitorii din Melos cu o neîndurătoare cruzime sunt aceiaşi – adică atenienii din aceeaşi generație – pe care Pericle îi numeşte în discursul funebru educatori ai Greciei, iubitori ai frumosului şi ai înțelepciunii. A nu voi să vezi acest lucru înseamnă, după Nietzsche, ori să negi viața în general, ori să emiți o părere falsă asupra principiului vieții. Iar morala turmei, la rândul ei, se-ntemeiază pe ură şi răzbunare, în timp ce cultura sa, ce ignoră suferința, străbate calea decadenței şi a nihilismului. O asemenea afirmație poate fi falsă, dacă o considerăm doar ca interpretare istorică, dar valoarea teoriei lui Nietzsche stă în raportul "veridic"

cu esența lumii și în cerința dionisiacă de acceptare a suferinței, întrucât aceasta nu poate fi suprimată decât o dată cu viața însăși, dacă prin aceasta înțelegem viața din care ia naștere tragedia greacă sau filozofia lui Dionysos.

Tema suferinței este, așadar, un fir conducător, poate puțin frapant, dar care e legat, în realitate, de variatele probleme tratate aici de Nietzsche și care luminează noul curs al gândurilor sale. Este un reflex discursiv al acelei revelații tulburătoare care, în *Așa grăit-a Zarathustra*, se traduce în motivul "veșnicei întoarceri". Judecata asupra suferinței din partea lumii moderne este folosită de Nietzsche pentru a deduce o judecată proprie neistorică, dar vitală, chiar asupra acestei lumi. Făcând acest lucru, el disecă diferitele reprezentări care se conjugă cu suferința, reacțiile față de ea, parcurge, se poate spune, zodia durerii. În felul acesta se reîntoarce într-o sferă de analiză ce caracterizase operele care precedă *Așa grăit-a Zarathustra* și, prin această cercetare, anticipează câteva rezultate importante ale psihologiei de după el. Lucru ce se-ntâmplă mai cu seamă în a doua și a treia disertație din *Despre genealogia moralei* cu teza uitării active ("Uitarea nu-i o simplă vis inertiae [...], ci o capacitate inhibantă activă, pozitivă în cel mai strict sens, pe seama căreia trebuie pus faptul că ceea ce este trăit, experimentat numai de noi, absorbit în forul nostru interior ne apare în conștiință [...] la fel de puțin", p. 208), a interiorizării instinctelor ("Toate instinctele care nu se descarcă în exterior s e î n t o r c î n i n t e r i o r", p.230) și a unor teme similare. Dar conceptul de suferință, care stă la baza acestor desfășurări ale gândirii, va fi judecat de psihologia ulterioară într-un mod opus aceluia al lui Nietzsche, cel care aproape prevede asta când zice : "[...] bunăoară ca atunci când durerea trebuie dovedită ca fiind o eroare, în ipoteza naivă că durerea, o dată ce eroarea este recunoscută în ea, a r t r e b u i să dispară – dar, ce să vezi! ea s-ar codi să dispară..." (p.270)

De altfel, în cazul omului pasionat de cunoaștere, în care voința de putere lovește la rădăcină, suferința e maximă. Filozofia însăși, opiniile paradoxale sunt o mască pentru a suporta această suferință. Cunoașterea nu mai este o valoare în sine însăși, ca în operele ce precedă *Așa grăit-a Zarathustra*, și, într-adevăr, în ultima parte a *Genealogiei moralei* încep să se contureze argumentele și tezele împotriva științei. "Tot ce este profund iubește masca; cele mai profunde lucruri exprimă chiar o ură față de reprezentări și alegorii. N-ar trebui să fie a n t i t e z a, înainte toate, adevărata travestire în care defilează pudoarea unui dumnezeu?" (p.40) Asta înseamnă: Nu mă luați chiar textual; ceea ce gândesc eu ar putea fi contrariul a ceea ce spun. Iar "întremarea" după care tânjește drumețul sună așa: "Mai o mască! O a doua mască!" (p.161) "c â t de profund pot să sufere oamenii e un lucru care aproape determină ierarhia lor [...] Suferința profundă înnobilează [...]; iar,

câteodată, nebunia însăşi este masca unei cunoaşteri nefaste, prea sigure." (p.158) "Sihastrul nu crede că un filozof [...] şi-a exprimat vreodată în cărți părerile adevărate şi adânci : oare nu scriem cărți tocmai pentru a ascunde ceea ce adăpostim în noi ? [...] Orice filozofie şi a s c u n d e o filozofie; orice părere este şi o ascunzătoare, orice cuvânt, şi o mască." (p. 164-165)

Până aici am pus accentul pe temele care, în *Dincolo de bine şi de rău* şi *Despre genealogia moralei*, dau tonul ultimei faze a operei lui Nietzsche. Şi din punct de vedere stilistic se remarcă aici o tranziție, înainte de toate în declinul formei aforistice, păstrate numai incidental în *Dincolo de bine şi de rău* şi total abandonate în *Despre genealogia moralei*. Stilul este matur, fără distorsiuni şi exuberanțe, patosul e ținut sub control. Se remarcă în această privință şi o anumită oboseală, aproape o suprasaturație. În *Despre genealogia moralei* intervine apoi şi o evoluție spre încercarea de sistematizare, cu accente, uneori, dogmatizante sau cvasipedante ori, dimpotrivă, cu o paradoxalitate provocatoare şi chiar dezechilibrată.

Pe de altă parte, după propria afirmație a lui Nietzsche, *Dincolo de bine şi de rău* reprezintă clarificarea şi dezvoltarea conceptuală a unor teme care au fost tratate în *Aşa grăit-a Zarathustra* simbolic, liric sau numai aluziv (aşa, de exemplu, am confruntat mai sus motivul suferinței cu cel al veşnicei reîntoarceri). Ar fi de amintit şi că schițarea multor pasaje din *Dincolo de bine şi de rău* merge cu ani înapoi. Ambele opere care fac obiectul acestor considerații reiau, aşadar, teme centrale din perioada *Omenesc, prea omenesc* până la *Ştiința veselă* şi le dezvoltă în continuare, în special dezbaterea despre felul şi originea noțiunilor morale. Din această perspectivă, mai ales *Dincolo de bine şi de rău* poate fi considerată un sfârşit, o încheiere – şi asta, în orice caz, pentru experiența lăuntrică a autorului.

Operele care urmează după aceea, Nietzsche nu le va mai putea privi ca detaşate de sine, ca etape ale drumului său, ci va fi tot mai inevitabil absorbit de ele. Un indiciu în acest sens îl poate oferi, eventual, observația că, în anii rătăcirii, singura mărturie a unei notații au fost nişte încercări ale lui Nietzsche de a scrie cu o mână nesigură într-un carnet primele versuri ale poeziei *Din munții nalți*, cu care se încheie *Dincolo de bine şi de rău.* Aici s-au curmat amintirile confuze despre trecuta lui viață: ce-a urmat apoi a fost şters complet de trauma progresivă şi, în cele din urmă, definitivă a existenței sale*.

Giorgio Colli

---

* *Pentru traducerea acestei* Postfețe *în româneşte, versiunea germană a fost confruntată cu originalul italian al lui Giorgio Colli din "Scritti su Nietzsche", Adelphi Edizioni s.p.a., Milano, 1980. (n.t.)*

Cuprins

Construirea unui "sistem" al voinței de putere începe exact în această perioadă, iar prima elaborare a acestei substanțe unificatoare, deși aderând la metoda concretă, dragă lui Nietzsche, de reflectare asupra lumii istorice, coexistă, nu fără dificultate, cu condamnarea din perspectivă morală a filozofilor metafizici, cărora, în a treia disertație din *Despre genealogia moralei*, li se impută vina de a fi favorizat predominarea idealurilor ascetice. Înrudirea noului principiu filozofic al "voinței de putere" cu principiul schopenhauerian al "voinței de a trăi" este evidentă și indiscutabilă (și o spune Nietzsche însuși). Ba chiar prima se prezintă ca o variantă a celei de-a doua. Nucleul celor două concepții este ideatic și, de asemenea, principiul lui Schopenhauer este în mod imanent ca acela al lui Nietzsche: în ambele cazuri se tratează despre o substanță irațională, care este în noi (orice teologie e depășită) și la care devenim părtași printr-o percepție imediată. Diferența în ce privește această substanță se reduce la faptul că Schopenhauer o refuză și vrea s-o nege, iar Nietzsche, dimpotrivă, o acceptă și vrea s-o afirme. Pe scurt, originalitatea lui Nietzsche nu stă în principiul însuși, ci în reacția la principiu, în atitudinea care, de altfel, își are originea în tinerețe, în epoca *Naşterii tragediei*.

GIORGIO COLLI

EDITURA HESTIA

ISBN 973-9420-40-0

ISBN 973-9420-97-4